

A

LOVASSÁG TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A JELENKORIG.

IRTA

DENISON GYÖRGY

ALEZREDES ÉS A CANADAI FŐKORMÁNYZÓ TESTŐRSÉGÉNEK PARANCSNOKA.

BRIX POROSZ TÁBORKARI EZREDES NÉMET ÁTDOLGOZÁSA UTÁN

FORDITOTTA

SZELES DÉNES

MAGY. KIR. HONVÉD HUSZÁR FŐHADNAGY.

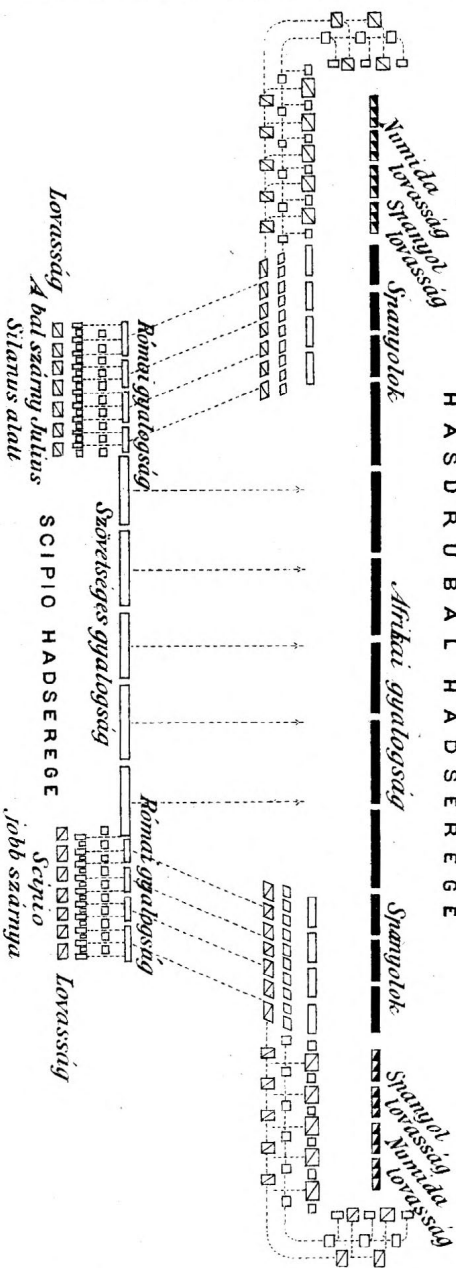
BUDAPEST,

AIGNER LAJOS KIADÁSA.

1884.

AZ ILINGI CSATA

HASDRUBAL HADSEREGE

A lovasság története.

BEVEZETŐ FEJEZET.

A minden történelmi források legrégebbike, a szent írásból kitűnik, hogy a világ kezdetével a legősibb időkben az emberi nem csakis néhány családra szorítkozott, melyeknek vezetésére a patriárchai főség teljesen elegendő vala; kitűnik továbbá, hogy e korban a háboru ismeretlen volt; miután a népesedés gyér volta (szemben a legelők gazdagsága és a vadászható állatok bőségével) érdek-összeüt-közést egyáltalán nem eredményezhetett; és így ilyesmi jelentékeny¹⁾ időkg, a közel rokonsági kötelékek kapcsánál fogva nem is jöhetett előtérbe.

Első okot czivakodásokra minden valószínűséggel a legjobb legelők, a legelőnyösebb források és vizek²⁾ iránti óhaj szolgáltathatta.

A népesség szaporodása és sűrűsbülése aránylagosan több-több meghasonlási alkalmat szolgáltatott. Ugyanis bizonyos időszakban, a midőn a közösség általános volt, s a mely korban a tulajdon-jog fogalma egyetemleges elismerésben még nem részesült, a vadászok és pásztorok mindazt megszerezni iparkodván, a mi hiányzott, ekként a szomszédok vélt vagy természetes tulajdonjogait bizonyára megsértették. A megtámadás természetesen védelmet és ellentámadást idézett elő, az egyes családok rokonaikat hívták segélyül, és csakhamar mindkét részlől nagyobb tömegek alakultak s ekként halálos és nemzedékről nemzedékre terjedő ellenségeskedések vették kezdetüket.

Az ellenségeskedések és harczok természetesen végkövetkezményükben a családoknak kölcsönös védelem czéljából törzsekbe való alakulásuk alapjait vetették meg s további folyamukban a nemzetké egyetülést eredményezték. Ugyanazon erkölcsökből s a közös czél tudatából fejlődött ki aztán a hazafiség, mely mellett a rajon-

¹⁾ Lord Arundel of Wardour, Tradition.

²⁾ Ezen állítás megerősítését a Kain-féle testvér-gyilkosságban lehet szemlélni, és a szent-írásban Mózes I könyve, 13. fejezet. Tar. 6—8; 21. fejezet 25. l.; 26. fejezet. 20—21. l.

gás sarjazott fel, s ezek karjain, a harcok további tényezői gyanánt a becsvágyat és az indulatokat látjuk felemelkedni.

A harc és fegyver közvetlen viszonyban állnak egymással. Mindazonáltal valószínű, mikép az utóbbinak feltalálását jóval korábbi időszakig lehet visszavinni, mint az előbbeniét.

Az embereknek már a világ alakulásának első időszakában fel kellett ismerniök a vadállatok elleni védelem és élelmüknek azok megölése általi megszerezhetése céljából, a fegyverek szükségességét. Az első fegyver gyaníthatólag a bunkó és buzogány vala, azután jött a hegyes bot, dzsida és hajító-dárda. Lassanként javítások találtattak fel; a tűz általi hegyezés, éles csontok, élesített kövek, és végre reá jöttek a vas, érc és acél általi hegyezésekre, a mint korunkban az a dzsidáknál divik.¹⁾

A kés az emberek legelső szükséglete gyanánt tűnik fel; feltalálása mindenesetre nagyon régi. Meghosszabbítása és meghegyezése a tör feltalálására vezetett, melytől azután csak egy lépés volt a kardig.²⁾

A mi a löfegyvereket illeti; kétségtelen, mikép ezeknek első eredete a kézből kidobott köre vezethető vissza, mely kezdetlegességében egész a trójai háboruig megmaradt. Ezután valószínűleg a közönséges bunkó következett, szintén kéz által vettelve, és végre a meghegyezett bot mint gerely alkalmazva. A gondolat, hogy a távol fegyvereknél a hordtáv az emberi karnak természetes erején felül, még erőtani eszközök felhasználása által is nagyobbíttassék, első érvényesülését a parittyá, később a nyíl, a ballisták és katapultákban találta.

A hajító fegyverek használata természetesen szoros kapcsolatban van a védőfegyverek feltalálásával, biztosítani a harczost a lövetek ellen, melyeket nem lehet a közeli fegyverekkel elhárítani.

Gyaníthatólag a fából és állatbőrből készült pajzsok valának az első véd-fegyverek; aztán jöttek a sisakok és mellvérték, egyelőre bőrből, később réz és vas kidolgozással.

Bizonyos számú harczosoknak az ellenség elleni egyesülése támadás vagy védelem céljából, bizonyos meghatározott rend fontosságának beismerését vonta maga után s annak szükségességét, hogy a cél elérésére és biztosítására egy vagy több főnökre van szükség, kiknek aztán szigorúan kell engedelmeskedni.

A szám gyarapodásával előállt az alosztályokra való szakadás szükségessége s nem kevésbé bizonyos szabályok és alakzatok a fegyelmet és harczmódot illetőleg.

A hadtörténelmi fejlődés ezen első korszakában a fegyver forgatási ügyességgel összekötött testi erő, mozgékonyaság és kitartás valának a harczostól megkövetelt legfőbb tulajdonok; a tapasztalt katona, ki egyszersmind a legnagyobb mérvben kitartó is volt, ekként bizony számíthatott a sikerre. Más részről azon harczos, ki mielőtt ellenével összecsaphatna, védőfegyverei nehéz sulya alatt nagy utat tenni

¹⁾ De Gollaud 3, 4, 5. — ²⁾ U. o. 2, 3.

kénytelenítettett, határozott hátrányban találta magát egy oly ellen-
nel szemben, ki őt teljes friss erővel, fáradságtól menten helyén vár-
hatta be, s a halálos tusára minden erőfeszítését egész erélyvel ér-
vényre emelhetette.

Minden valószínűséggel e körülmény szolgálthatta az okot, a
lónak a harcban alkalmazására, s ez később csatakocsik feltalálá-
sára vezetett.

Ennek ellenében némely történészek azon nézetben voltak, mi-
kép a csatakocsik behozatalának azon gondolat szolgált alapjául,
hogy az azokon küzdő harcosoknak elleneik fölött magasabb s ek-
ként uralgó helyzet biztosítsék. A régi források világosan bizo-
nyítják, mikép nem ezen nézet volt irányadó; miután a kocsik nem
a tulajdonképeni harcban, hanem az előkelőbb harcosoknak a harc
színterére eszközzendő vitelére, mint szállító eszközök alkalmaztat-
tak. Ha ez megtörtént s a leküzdendő ellen eléretett, a harcos —
miután hajtó fegyvereit alkalmazta, ember ember elleni kéztusára
ugrott le kocsijáról, mialatt ennek vezetője azt háttal állítva, rö-
g-töni tovább hajtásra készen közelségben tartotta. Aztán a megsebe-
sült vagy szorongatott harcos kocsijáig hátrált, mely hátul nyílt
és alacsony lévén, a felugrást könnyűséggel engedte meg s ekként
a további veszély elől magát elvonva az övei közé biztosságba vi-
tethetett.

Ha a harc-kocsik behozatalánál a harcos számára adandó ma-
gasabb állaspontra tekintetek lettek volna irányadók, úgy bizonyára
szerkezetük egészen más leendett; ugyanis magasabbra és mell-
véddel ellátva készítették volna, mely alakban csakis a hajtó fegyve-
rek biztos dobására használva, Cyrusnak több száz évvel később hason-
célra használt nagy csata-szekereivel azonos alakban jöttek volna al-
kalmazásba, mely korban már a közönséges harc-kocsik általánosan
divatoztak. Egyébiránt Homer e pontra vonatkozólag nagyon vilá-
gosan ír, amidőn Trója ostroma alkalmából a harc-kocsik fentebbi
alkalmazási módjára vonatkozólag példákat idéz.

Az „Iliád“ 4-ik könyvében Agamemnonra vonatkozólag
így ír:

„Ott hagyta ménjét s ércztől ragyogó kocsiját.

„De a toporzékolót oldalt tartották fegyvertársai,

„A hős Eurymedon, Peireös fiának fia Ptolemeos.

„Kiket komolyan megbízott a kocsit közelségben
tartani, Ha a hadakat szemlélve, fáradságot érzend tag-
jaiban.“¹⁾

Hasonló van írva ugyanazon könyvben Diomedesről, midőn az
a harcba léptekor barátját Ménelaost a harcban nyugodt s a ro-
hamos vitézségtől óvakodó magatartásra hívja fel:

„Mondá és fegyverzetével a kocsiról földre leugrik;
A tulajdonos mellén rettenetesen zörrent a vas

A midőn ő leugrott....²⁾

^{1) 2)} Iliás.

A Trója ostroma alkalmávali harczmód nagyon szabálytalan és bizonytalan jelleggel birhatott. A harcz-kocsikkal bíró jelentékenyebb harczosok, kik ekként lovasoknak voltak tekinthetők, az első vonalban álltak, a legroszabb katonák, kik iránt kevés bizalom lehetett, a második vonalban, mialatt a gyalogság phalanxai, a hadrend erői, a hátsó vagyis a harmadik harczvonalat képezték.¹⁾ Az ellenséghez közelítéskor a vezetők elleneiket parittyák és dárdavetések által igyekeztek megsebesíteni vagy elejteni, jobban közelítve, szokya valának előre hajolni a kocsiból, s hosszú lándzsákkal döféseket intézni egymás felé. Aztán földre ugrottak s a tulajdonképeni tusát gyalog harcolták.

Leginkább az érczhegyü lándzsák vagy dárdák és a kardok valának használatban; a védfegyverek szintén érczből és a pajzsok bőrből készítettettek. Az Iliád 7-ik könyvében le van írva hétszeres bőrlemezből készült, érczczel bevont és szegélyezett pajzsa Ajaxnak. A tulajdonképeni főtámadási fegyvert a dárda képviselte, míg a kard inkább mellék vagyis segédfegyverül szolgált. Az Iliád 4-ik könyvében az akkori harczmód világosan rajzoltatik, és egy esemény leírásánál, a dárda és a kardnak felváltva eszközölt mikénti használata kellően felderítettik:

„De az ostromló az aetoliai Thoas dárdájával találkozott.

„A mell-középen az ércz átdöfte a tüdőt.

„Erre Thoás leugorván nehéz dárdáját a mellből kihuzta.

„Aztán éles csatakardját rántván

„Hasán keresztül vágván életétől megfosztotta.²⁾

A 7-ik könyv az Ajax és Hector közötti tusára vonatkozólag felemliti, mikép az a hajító és szuró dárdákkal kezdetett meg, s nehéz köveknek egymás elleni dobása által folytattatott, míg végre a heroldok közbejöttéig kéztusában karddal vívatott.³⁾

Mialatt a harcz ekként dühöngött, a kocsikat tartók mind két részről uraik közelében maradtak készen, hogy az elfáradt, szorongatott vagy épen megsebesített küzdőt a harczvonal háta mögé bízosságra vihessék.

A küzdő harczolva vonult a kocsiig vissza, felugrott s annak hátsó részéből védte magát mindaddig, míg a koci vezetője őt a harczból ki nem vitte. Ez feletle válságos egy pillanat vala, mely a kocsiára ugorni akaró bajnokra nézve nem ritkán végzettszertívé vált; mert Homer nem egy esetet említ, midőn a harczost ép e pillanatban érte el végzete, például az 5-ik könyv kezdetén, a midőn Idómeneus Phaestost elejtette:

„De Phaestost Idomeneus leverte, őt a möoniai

„Boros fiát; a gyorsan eltávolodót.

„Midőn ép a kocsiára lépett, találta őt jobb vállában.

^{1) 2) 3)} Iliás.

„Hosszu dárdája Idomeneusnak, a dárdavetésben kezesnek.

„És leesett a kocsiról, s a szörnyű sötétség befogadá őt.¹⁾

Mindezen említettekől világosan kitűnik tehát, mikép a harc-kocsik mint szállítóeszközök használtattak, mert Homérnál nem találunk vonatkozást arra, hogy például támadó fegyver gyanánt valaha alkalmazásba hoztattak. Épen oly kevésbé gondoltak e korban a lónak lovassal ellátására vagy nyereg alá vételére. Csak az Iliad 15. könyvében említ valamit Homer egy emberről, ki azon meglepő művészetel bírt, mikép a legelőn egyik lóról a másikra ugrott, a miből kiviláglik, hogy e korban a lovaglás művészete még ismeretlen volt.²⁾

Páter Amyot bizonylata szerint Krisztus előtt már 2600. évvel a Homér által említettekkel azonos kocsik, s a lovaglás művészete a khinaiak előtt ismeretesekek valának.³⁾ Azonban e bizonylatnak tényleges adatokon alapultat nehéz lenne beigazolni. A khinaiaknak szokásuk, multjok rovására sok szépet mondani, s történelmük olvasásánál azon walliszi nemes családfája jut eszünkbe, ki a tizedik vagy tizenkettedik elődénél megemlíti a nevét is, mely alatt élt őse ezen Ádám a paradicsomban.

De lett légyen bár hogyan, megállapítotttnak látszik lenni az, hogy a trójai háborúnál is jóval előbb Indiában a harczkocsik valóban használatban voltak.

Nem kevésbé Egyiptomban is, a keresztény időszámítást megelőzőleg a 18-ik században, azaz a trójai háborúnál legalább is 500 évvel előbb. Midőn József Pharaó kegyét megnyerte, ez őt „egy másik kocsiba ültette“,⁴⁾ a miből kitűnik, mikép egy bizonyos czélokra alkalmazott e kocsik nagyon régi találmányok. Ez utóbbi körülmény egyszersmind a lovak alkalmazásáról is első említés a történelemben.

Izrael fiainak Egyiptomból kiköltözésekor, Pharaóról ez iratik: „És ő befogatta kocsiját s népét magával vitte, magához vett 600 válogatott kocsit, s mindazt, mi⁵⁾ Egyiptomban található volt, és seregének minden fő-embereit. És üldözte az izraelitákat, lovakkal, szekerekkel, lovasokkal és minden hadaival.“⁶⁾

Kétséges, mikép a lovasok és kocsikról használt ez érintett kifejezés alatt a szó valódi jelentőségében lovon ülő, harczoló lovasok értettek-e? és hogy nem inkább azon emberekre vonatkozik-e e kifejezés, kik azon lovakkal ellátott kocsikon voltak küzdendők; mely körülmény folytán mindig kérdéses marad, ha Pharaó által a jelenlegi értelemben vett lovasság értetett-e? Itt azonban figyelembe veendő az is, mikép az egyiptomi emlékeken a még későbbi korból sem találhatók lovast előtűntető ábrák, míg ellenben kocsikat előtűntető alakok nem egyszer fordulnak elő.

Ez azt látszik bizonyítani, hogy a régi emlékek e korszakában, az oda osztott gyalogok mellett még küzdőkkel ellátott kocsik, s

¹⁾ ²⁾ Iliád. ³⁾ Bardin, Artikel: Cavalerie. ⁴⁾ Biblia. ⁵⁾ ⁶⁾ Mózes könyve.

azoknak hajtói léteztek ugyan, de a tulajdonképeni lovassági szolgálát még ismeretlen vala; mert ellenkező esetben azon hadi jelenségeket előtűntető emlékekről, a harczosok három osztályából az egyik ki nem hagyatott volna.

Egyébiránt lehetséges még az is, hogy miután az akkori hadsereg tényleges viszonyai szerint, a gyalogot és harczkocsikat ábrázoló művészeti rendszer kizárólag ilyenmü mintákban, s az akkori műtan szabályai szerint ilyenmü jegyekben honosult meg s lön szokottá; a későbbi alakításokból a már akkor tényleg létező lovasoknak felvétele kifejejtetett.

Az, ki a lovasról használt ily kifejezéseknél nehézséget támaszt, hogy az alatt valóban csakis a kocsin harczoló értetett volna-e, vegye fontolóra, hogy e kifejezés (még mielőtt a tulajdonképeni lovas létezett) vajmi könnyen alkalmaztathatott a lóval összeköttetésben lévő egyedüli harczzerőre; különösen akkor, ha a harczkocsin küzdő és a gyalog viaskodó közötti különbséget szembeötlőbbé akarták tenni.

Szintén nem valószínűtlen, mikép a lovaknak tényleges lovasítása után is, annak jelölésére ugyanazon képlet használtatott, mely elébb a kocsiharczost s lovának gondozóját jelzé. Mindenesetre az erre vonatkozó héber szó különböző jelentőségben vehető, miután az ezen időkg csakis a lovat jelentette, minden tekintet nélkül a hozzá tartozó lovasra. Miután azonban a biblia további soraiban — midőn már jelentékeny számu lovasok tényleg léteztek is — ezen kifejezés változatlanul ezekre is alkalmaztatnék, meglehet, hogy ezen körülmény a fordítót félre vezette, s így az előbbeni helyeken alkalmazott, egyébaránt már más jelentőségű ezen szót, az később itten is, bár tévesen, de így alkalmazá. Minden külső körülmények azonban azt látszanak bizonyítani, mikép még Mózes korában a jelen értelemben vett lovasság nem létezett.

Az asszírjai leleteken a kocsikat s később, a midőn már lovasok is voltak, ezeket is feltaláljuk. Annál különösebbnek tűnnék tehát fel, hogy Egyiptomban létezett volna lovasság akkor, a midőn annak a leleteken semmi nyoma sem található, különösen ha meggondoljuk, hogy épen e nemzettől fenmaradó emlékek a legökéletesebbek.

A harcz-kocsik keletkezésének első időszakát egész határozottan megállapítani igen nehéz, noha bizonyos, hogy Mózes 1-ső könyvében (41—43-ik fejezet), mely Kr. e. 1715-ik évet képviseli, arról első történelmi bizonyosság, melylyel egyáltalán a kocsik használatáról birunk. Előfordul később a második könyvben (14. fejezet) is, hol szó van téve azoknak hadi czélokra alkalmazásáról.

Virgilius és Plinius egyezőleg a kocsik feltalálását Eriethoniusnak, Athén 4-ik királyának tulajdonitják, ki Kr. e. 1437. körül halhatott meg. A fenérintett Mózes-féle adatok ezzel ellentétben látszanak lenni, melyek Kr. e. 1715. és 1491 évekről szólnak. A kanaánbeliek-nél Kr. e. 1441-ben a vaskocsikat már alkalmazásban találjuk, ¹⁾ és a sy-

¹⁾ Chronica 19. fej. 18. Par,

riaiak már 1057-ben Dávid király ellen szintén olyanokat használtak. ¹⁾ Az asszyrok Piglath Pilezár alatt, ki 1200 körül Kr. e. uralkodott, már harc-kocsikkal bírnak. Az ezekről vett másolatokból kitűnik, mikép kezdetben e kocsik kevésbé emelkedettek valának, kicsinyek és 6 küllővel bírtak, de négygyel soha. A harmadik ló kötéllel volt a többihez erősítve, s inkább felváltásra és tartalékul alkalmaztatott az esetre, ha a más kettő közül az egyik megsebesült. ²⁾

Az asszyrok nyilaikat kizárólag kocsikról lődözték. ³⁾ A kocsi-láda külső részére két tegez erősítettett, maga a kocsi kicsiny és 3 lábánál magasabb nem vala ⁴⁾ A kocsiban harczoló vagy nyilazó egy kocsivezetővel rendelkezett, ki a lovakat hajtotta, előkelőbb tulajdonos még egy második segéddel is bírt, ki pajzsát vitte s harc közben azzal fedezte őt. ⁵⁾ Egyes esetekben a legmagasabb állásuaknál, például király vagy vezéreknél még két apród is alkalmaztatott, kik az illetőt mind két oldalon fedezték pajzsaiikkal. A kocsin mint tartalék fegyver még egy lándzsa vitetett. A küzdők általában a kocsikról röpitették nyilaikat, néha le is szálltak, hogy lovaik előtt haladván annál biztosabban célozhassanak. Ily esetekben uraik fedezésére leszálltak az apródok is.

A későbbi csata-kocsiknál már a kerekek magasabbak voltak, s a kocsi-ülés 1 lábbal a tengely fölött magasabbra vitetett, miáltal a küzdő jelentékenyen uralgó helyzetében bizonyos előnyben részesült. A harczos bal oldalán egy kis szíjjon egy rövid kardot viselt; azonban nem igen vehető az ki, hogy ennek, valamint a kocsiban hordott dárdájának valami nagy hasznát vette.

Jeziás próféta által a korabeli (Kr. e. 760) asszyrok következőleg festetnek: „Nyilaik élesek, lovaik patái szikla kemények, csata-kocsik viharhoz hasonlóak.“ ⁶⁾

Itt a patára vonatkozó rész figyelemre méltó, hogy az erős és egészséges patának minő bece lehetett azon korban, a midőn még a vasalást nem ismerték.

Xenophon tudósítása szerint az asszyrok kocsijaikat a trójai harczokban követett eljáráshoz hasonlóan, az első harc-vonalba állították, és a harczosok az ütközet kezdetével mint csatár-láncz alkalmazva, kocsijaikról leszálltak és nyilaztak. ⁷⁾

Az ellenség megközelítésekor kocsijukra ugrottak s a harc-vonalra hátráltak vissza. Ezután a gyalog íjjászok, a parittyások és dárdavetők nyomultak elő a közeledő ellenség felé, végre a nehéz fegyverzetű gyalogság tört elő.

Cyrus Perzsia nagy királya Kr. e. 569 körül egyike volt az első katonai újjítóknak, és ha a Xenophon által közlött élettörténetéből hagyományok közül valamelyik fontossággal bír, úgy mindenesetre azon újjításai méltánylandók, melyeket ő a csata-kocsiknál léptetett volt életbe, miáltal a hadművészet jelentékenyen emelkedett. Azelőtt — a mint az a fentt említettekben kitűnik — azok alkalmazása ál-

¹⁾ Rawlinson, Ancient Monarchies I. 423. ²⁾ U. o. I. 409. ³⁾ U. o. ⁴⁾ ⁵⁾ U. o. ⁶⁾ Isaiás. ⁷⁾ Xenophon.

talában a következő volt: A cyrének rendszerint a kocsikról küzdtek, és az egész harcz alatt azon maradtak, s így az csakis a harczos vitelére: és nem mint támadó fegyver alkalmaztatott. ¹⁾ Hasonló használatban részesült ez a médok, syriaiak, arabok és más ázsiai népeknél is; és ebből azonnal szembe ölik, mikép a sereg fejlődésének fedezésére, tehát mint csatárok voltak alkalmazva a kocsin ülő harczosok; miután csakis hajító fegyverekkel küzdtek, soha kéztusára nem mentek, legtöbbször visszavonattak, hogy a dárdások és a nehéz gyalogságnak helyet adjanak. A kocsik alkalmazása körüli „trójai módszert“ már leírtuk, mely egész Cyrusig változatlanul maradt.

Cyrus mind e két módszerben az erő nagymérvű elfecsérlését látszott felismerni, és első volt, ki kísérletet tett, hogy a lovak és kocsik sebessége támadólagos célból: tehát hajító-fegyver gyanánt, alkalmaztassék. Azon nézetben volt, hogy ha a legvitézebbek, kiknek a sereg legjobb harczeroit kelle képviselniök, csakis csatározásra és a kocsikról távolharczra használtatnak fel, úgy azok a harcz tulajdonképeni döntő mozzanatára mint harczerek megszűntek létezni. Meggondolta, hogy 300 kocsi 300 harczost és 1200 lovat igényel, és 300 vezetőt, kik iránt az illető harczosok legtöbb bizalommal látszottak viseltetni, és így ezen 300 válogatott küzdő a nélkül, hogy az ellenségnek csak legkevesebb kárt is tenne — a harcz-erőkre nézve elveszett. ²⁾ Ebből kiindulva, a harcz-kocsik egyébiránt is célszerűtlen alkalmazását eltörölte, és a csata-kocsik egy más fajtáját találta fel, hosszabb tengelylyel, erősebb kerekekkel, mely nem oly könnyen fordulhatott fel. A kocsiiban ülőhely gyanánt a vezető számára egész a könyökig érő, nehéz gerendákból készült toronyszerű alkotmány szolgált, melyen át mintegy vértzet által takarva szeméig fedve volt s a lovakat kormányozhatta. ³⁾ A kocsi tengelyén 3 láb hosszú, oldalra kiálló és alányúló sarlók valának alkalmazva, valószínűleg azon célból, hogy az ellen, ha a földre veti magát, ekként azok hatása alul ki ne térhesen. A lovak is teljesen felszerelve valának, s vértzetük fővédből, mellvédből és oldalvértzetekből állott. Ekként az egész oly hadi gépnek volt tekinthető, melynek azon célja vala, hogy az ellen sorait széttiporva, ott rendetlenséget és nagy veszteséget idézzon elő. ⁴⁾ Cyrus 100 ilyen kocsit készíttetett, szövetségese Adrádátus Súsából szintén 100 ily darabot, Cyaxarest is rábeszélték, hogy a trójai, libiai és médiaí alaku régibb harcz-kocsikat az új találmány szerint alakíttassa át.

A thymbriai csatában Cyrus 300 ilyen kocsival rendelkezett. ⁵⁾ Xenophon szerint ezek igen jó szolgálatot tettek, a mennyiben ellenállhatatlan erővel törték szét az ellenség tömött sorait. És most aztán a gyalogság által az ekként nyitott résen nyomban követve, azok a kocsik által rendetlenségbe hozattakat mind lemészárolták. ⁶⁾

Oly jelentékenyek valának e találmány következményei, mikép

¹⁾ Xenophon. — ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ U. o. ⁶⁾ U. o.

a sarló-kocsik több nemzedéken keresztül a következő perzsa királyok alatt is alkalmazásban maradtak. ¹⁾

A régi brittek a rómaiak elleni harcaikbanszintén csata-kocsikat használtak. Azokkal az ellenség elé hajtottak s onnan dárdáikkal elárasztották azokat, — és a midőn annak sorai ingadozni kezdettek, leugrottak s gyalog vették fel a harczot, mialatt a hajtók uraik közelében akként állottak fel, hogy azok szorongattatásukban kocsi-jaikra vonulhattak vissza. Ekként a Caesar bizonyossága szerint e barbarok „a lovasság gyorsaságát és a gyalogság szilárdságát egyesíték magukban.“ És egy olyan történetíró előtt is, a minő Caesar vala, jelét adták a hadbani alkalmasságuk és ügyességüknek. ²⁾

Maxianiai Lybia határain egy afrikai néptörzsről van említés téve, melynek női a kocsik vezetésére használtattak, ³⁾ a mint Herodót is megemlíti.

¹⁾ Caesar Commentarii. — ²⁾ Caesar. — ³⁾ Herodot.

ELSŐ IDŐSZAK.

A római birodalom felbomlásáig.

I. FEJEZET.

A Z Ö S I D Ő K L O V A S S Á G A.

1-ső RÉSZ.

A scytha és asszyr lovasság.

Lehetetlen meghatározni azon időszakot, midőn a tulajdonképi értelemben vett lovasság először alkalmaztatott. A görögöknél a trójai hadjárat alatt Homer szerint ismeretlen vala, mert ellenesetben irataiban mégis csak valami vonatkozással leendett reá. A bibliában is, legalább minden kételyt eloszlatólag, csakis először a Dávid emlékeiben találjuk nyomát, holott már Herodot korában régibb idő óta ismeretes s egész Ázsiában elterjedett volt.¹⁾ Általánosan elfogadottnak látszik lenni, mikép a lovasság első alkalmazása, mint olyan, lovon ülve és harczolva a trójai háborunál 120 évvel későbbi időpontra vihető vissza. Mindazonáltal ez is inkább csak gyanításszerű hozzávetésnek látszik lenni.²⁾

Noha nincsenek reá történelmi bizonyítékaink, de mégis minden valószínűséggel a lovat lovaglásra alkalmazva, legelső néptörzs a scythák valának. Azon pusztai élet, melyet egy lovakban tulbőségben lévő nagy terjedelmű rónaságokon űzött, melynek éghajlata a lótar-tást és táplálást rendkívül elősegíté, már elébb is vezethette a scythákat azon gondolatra, mikép a ló mennyire alkalmas lehet a lovaglái czélokra.

¹⁾ Herodot. ²⁾ Bardin.

Egyszer megkísértve nem sok kellett hozzá, hogy az általánossá válják, s ekként az egész nép kezdett lovagolni s csaknem mondhatni lóháton élt.

A scythák tényleg már igen régi idők óta állandólag a lóhoz szokottaknak s a lovaglás mesterségében gyakorlottaknak látszának lenni, mielőtt még a görögök a lóraülés gondolatára csak rá is jöttek volna, mert a Centaurokról az utóbbiaknál elfogadott mesék kétségtelen azon körülményen alapultak, hogy ők láttak valami lovas, vagy a lóraülésről hallottak regélni, és így a dologban való teljes tudatlanságukban, ember és lóból álló valami különös lényt véltek gondolni abban. Azon körülmény továbbá, hogy ugyanis a scythák aligha használtak harczkocsikat, még nagyobb bizonyosságra emeli azon feltevésünket, hogy a legelső lovasok ők valának; ha épen Páter Amyotnak a khinaiak melletti tanuságát tény gyanánt el nem fogadjuk.

A scytha fegyverek az iv és nyíl valának. Herodot szerint ércz- és bronzból. Ellenben Ammianus Marcellinusnak (ki ezen népről egy 800 évvel előbbi időszakról irt művében megemlékezik) állítása szerint e népeknél csontból készült nyilhegyek használtak.

Az iv és nyilon kívül még lándzsa, kés és csatabárdal valának felfegyverkezve. Továbbá bronzírozott mellvértet viseltek, s kitünő ijjászoknak és jeles lovasoknak tartották őket.¹⁾ A scythák dühösen harcolának, minden szilárdabb rend nélkül, rendesen háromszög alaku nagy tömegekben, nyilaikat már nagy távolból repítették s az ellenség elől kitérve, csak igen ritkán vagy tán soha sem vették fel a kéztusát.²⁾ Ekként az országukba behatolt ellent csak nem rendszeresen körül kerítve tartották, azt minduntalan minden oldalról nyomták és kifárasztották egyre megújuló csel-támadásaikkal, s anélkül, hogy elhátározó csapásra nekik alkalmat engedtek volna, tökéletesen kimerítették. Egyébiránt a hadművészet s szervezetről náluk szó sem volt; sőt inkább az tartatott legjobb vezetőnek, ki a harcban legelső tört az ellenre.³⁾

A legujabb időkben felfedezett asszyr monumentális táblák és feliratokon megejtett vizsgálódások, és az utóbbi években feltalált domborművek és egyéb félszobor maradványok az asszyrok östörténelmére, szokásaik és intézményeikre teljes világot vetnek. E találmányok képessé tesznek a lovasság eredetét és akkori fejlődési mozzanatait is megállapítani, és az ez iránybani észleletek annál nagyobb érdekűek; mert ezek tekinthetők egyedül ismert emlékeknek, melyek a lovasság keletkezési és továbbfejlődési tüneteiről értesítenek.

Ugy látszik, hogy az asszyroknál a lovasság I Tiglath Pilezár uralkodása alatt Kr. e. 1120. körül annak a trójai háboru után következő trónraléptekor még ismeretlen vala. Ez azon körülményből következtethető, mert egy ezen korbeli terjedelmes feliratban a lovas-

¹⁾ Herodot. — ²⁾ Ammianus Marcellinus. — ³⁾ Rawlinson.

ságról semmi említés sem tétetik: holott a kocsik ismételve meg vannak említve. A Kr. e. 885 körül uralkodó Assur-izir-pál (Sardanapál) „félszobrain“ gyakorta találkozunk kocsikkal, sőt lovasokkal is, noha csekély számban; a miből következtethető, hogy ezek akkor ujdonságok lévén, még kevésbé használtak és ismertek valának.¹⁾

Később K. e. 722-től 705-ig Sargon (Salmanassár) és Sennacherib (Sanherib) uralkodása alatt a lovasok száma jelentékenyen látszik emelkedni, miután azok a csataábrákon minduntalan előfordulnak. Ellenben kocsikat csakis a király vagy némely nagyobb rangú nemesek látszanak használni.

Eredetileg a lovak felszerelése egész sajátságos volt; fejkövet, nyak-jármot, gyöngyös zsinórokat s a jelenlegi iga lovakéhoz hasonló hámozatot hordtak.

Nem kevésbé hason zablával, bizonyos nehéz csikó-fékkal azonos szíjizet és diszitményekkel valának felszerelve. A nyak-járom gazdagon czifrázva, valami sajátos módon a nyak közepén van alkalmazva²⁾ és körülötté gránát-alma és rojt díszítések láthatók. A lovasok nyergek nélkül ülnek lovaikon.

Feltűnő, mikép e lovasok lovai a kocsin ülökével, oda számítva a nyak-igát is, teljesen azonos felszereléssel vannak előtűntetve. A nyak-iga alkalmazása aligha volt szükséges; és így jogosult feltevés az, mikép az eleinte csak kocsiba fogott lovaknak lovaglásra való későbbi alkalmazása csak azon mérvben indult fejlődésnek, a mint gyakoribbak lettek az oly hadviselések, a midőn a futó ellenséget a szegdelt terepviszonyok következtében, a midőn azok a kocsikkal nem mindenhol voltak követhetők, csakis az esetben üldözhatték, ha a kocsiban harczolók lovaikat kifogva, azokra fel is ültek.

A lóra-ülés módja a legelső képleteken szintén nagyon feltűnő és különös. A térd csaknem a ló hátával egy magasságban van, erősen a nyak és mar felé fektetve akként, hogy a meztelen lábak a vállak felett csüngenek le. Ez arra mutat, mikép a lóra való felülés még egészen új jelenség lehetett, és a lovasok a keleten divó guggoló üléshez lévén szokva, előttiük a tulajdonképi és természetes lovon-ülési mód még ismeretlen vala. Továbbá az is kitűnik, hogy minden lovas mellé, kinek a nyíl volt főfegyvere, még egy más szintén lovasított segéd is adatott. Ez utóbbi minden támadó fegyver nélkül, csak egy hegyes sipkával és tunikával bírt, s egyedüli tisztje az volt, hogy az ijjas harczosnak lovát vezesse és tartsa, ha az az ellenségre lövöldözött. Minek folytán azon előbbeni gyanításunkban, hogy a lovagolt ló a kocsiból lett kifogva, még inkább megerősödünk; a midőn a harczos az egyikre, a vezető a másikkra látszik felülni, mely utóbbi egyszersmind ez új viszonyban mind a két ló vezetését bizonyára átvette. Természetes, hogy az ekként működő lovasság még gyermekkorosakat élte.

A hegyes sisaku és felczifrázott tunikájú ijjas, a nyíl mellett

¹⁾ Rawlinson. — ²⁾ Rawlinson, Ancient Monarchies.

még egy kardot és pajzsot is hordozott, noha egy képleten sem található oly rajzolat, mintha az utóbbi fegyvereit tényleg használta volna.¹⁾

A fentt rajzolt ős lovas típuszon már a legközelebbi korszakból eredő szobrokon a korábbi alakoktól némi eltérések fordulnak elő.

Már két külön jellegű lovas: ijjas és dárdás mutatkozik, a mi nagy haladást tanusít. Egy négyszögű, a jelenlegi nyereg-bundához némileg hasonló szerkezet, a nyereg helyét foglalja el. Ez egy egyszerű terhelő által van a lóhoz szorítva, néha még valami szüggelő és farkszíjszerű készülék is látható. ²⁾ A kantáron és mellkészüléken gazdag díszítmények vannak. Sőt a későbbi időkbeli „felszobrokon“ már az ülésben is jelentékeny az előhaladás; sokkal helyesebben és csinosabban ül, és már a vezetésben is annyira előhaladni látszik a lovas, hogy azt idegen segély nélkül is maga látszik kormányozni, és az előbb alkalmazott vezető segéd eltűnik. A dárdás kantárját a bal, dárdáját jobb kezében tartja; míg a lovas ijjasz kantárát merészen engedi a ló nyakára, miközben ijját célzásra emeli. Ez világos jele annak, hogy a lovak a kantár használata nélkül is szokva voltak a megállás és haladásra. A nyakigák néhol ugyan még láthatók, de jobbra már kezdenek ezek is eltűnni, a miből előbbeni feltevésünket újból igazoltnak vehetjük, hogy ugyanis, a lovaglás első eredetét a lovaknak a kocsikból való kifogása és pilanatnyi felhasználásából vette, és így a nyak-igák egyelőre pusztá szokásból, később csakis díszből tartattak meg.

Nem kevésbé a lovas öltözködésében is javítások fordulnak elő. A ruha rojttal körülszegett tunikából, egy a derék körüli széles övből, a vállról lecsüngő szíjból, melyhez a kard csatoltatott, és végre szoros láb-vért, ránczos csizma s hegyes sisakból állott. ³⁾ A kar, a könyöktől kezdve, meztelenül hagyatott. Később Sanherib uralkodása alatt Kr. e. 705 körül, a lovasság egy az egész testet betakaró pánczélinget, bőrnadrágot, lábvértet vagy magas csizmát viselt; és úgy az ijjaszok, mint a dárdások egyformán valának felszerelve. Az előbbieket 4 láb hosszú ijjat viseltek, melyen 3 láb hosszú nyilvesszőt repitettek, melyeket a hátukon lógó puzdrában tartottak.

Maguk a dárdások is nyilakat tartottak készen, tartalékfegyver gyanánt az esetre, ha kardjuk eltörnék.

Assarhaddon uralkodása alatt Kr. e. 681. körül az ijjaszok valami takaró alakjában még egy más fedezéket is kaptak lovaikra, mely a mell-fedezékekkel összekapcsolatva, egész hosszában takarta a ló testét. Ez állatbőrből vagy valami nemezből készülhetett s az akkori táv-fegyverek ellen nagy védelmet nyújtott.⁴⁾

Herodot tudósítása után⁵⁾ Cyaxares volt az első, ki az ázsiai hadszervezésben a lándzsások, ijjaszok, lovasság és cohortok beosztását rendszeresíté.⁶⁾ Cyaxares Kr. e. 585-ben 40 évi uralkodás után halt

¹⁾ Rawlinson. — ²⁾ U. o. — ³⁾ Rawlinson. — ⁴⁾ U. o. — ⁵⁾ Herodot. — ⁶⁾ Lemprieri.

el. Sanherib azonban 100 évvel előbb élt és már az ő korában — ha nem előbb — az asszyrok bizonyos hadtestekbe valának beosztva.

Uralkodása alatti időszakból, az akkori leleteken, menetelő lovasokat látunk, minden gyalogság nélkül; harci jeleneteket, melyekben egyedül a lovasság küzd, lándzsások hosszú sorát kettős rendben menetelve és századokba beosztva, nemkevesebbé íjjászokat egy és ugyanazon csapattestben, és minden egyes csapattestet különböző öltözékben.¹⁾ A parittyások szintén együttesen, egyforma öltözet és fegyverzettel láthatók.

¹⁾ Rawlinson.

2-ik RÉSZ.

A perzsa lovasság.

Cyrus — a mennyiben Xenophonnak hitelt adhatunk — némely változásokat hozott be a perzsa seregnél s ekként a perzsa lovasság megteremtője volt. Azon óhajta, mikép egy oly fegyvernemmel bírasson, melylyel a levert és visszahuzódó ellent üldözni is lehet, indítókul szolgált egy lovasított csapat szervezésére.¹⁾ Eszméje eredetileg nem az volt, hogy a lovak ereje egyenesen rohamokra alkalmasság, hanem inkább az lehetett, hogy az ellent folytonosan foglalkoztassa és visszavonulási vonalát elvágja, ha ez már a gyalogság által előzőleg legyőzetett. Lovasait és a lovakat mellvértékkel, az elsőket még lándzsával is ellátta, melyek vetés és szurásra egyenlően alkalmasok valának. Ellenben a nyilazást és dárda vetést, s így a távfegyverekkel folytatott csatárláncz harcztot beszüntette, és egy nehéz fegyverzetű lándzsás lovas csapatot szervezett, mely ember ember elleni közeli harcra képeztetett ki, s négy ember mélységben alakult s 100 lovasból álló századokba osztatott be.²⁾

A thymbrai csatában Cyrus félt lovasságát Crösus lydiai király lovassága ellen vezetni, mely rendkívül ügyes volt a lándzsa kezelésében és lovait bámulandó ügyességgel iltte. Minden tevét elővezettetett tehát, melyek az élelmi és podgyász kocsiknál voltak, és azok hátára szabályszerű lovasi öltözékben felültetvé embereit. Ezeket első vonalban állíttatá és gyalogságát azok követésére utasítá, mialatt lovasságát, melyben, mint éppen akkor szervezett seregben, kevés bizalmat látszott helyezni, a harmadik harczvonalba rendelé.

E hadicselnek azon következménye lett, hogy a lydiai lovak a tevék láttára és megszaglásuk következtében megbokrosodtak, megfordultak és roppant rendetlenséget idéztek elő, és noha a lydiai lovasság, mely lovairól leszállva a legnagyobb vitézséggel gyalog is küzdött, erős tusakodás után³⁾ elvégre mégis leveretett.

Xenophon ezen csata sikerét leginkább a perzsa lovasságnak tulajdonítja,⁴⁾ mindazáltal a fenérintett Herodotból teljes hűséggel átvett ezen sorok, már valószínűségünkél fogva is inkább érdemelnék hitelt.

¹⁾ Xenophon. — ²⁾ Bardin, Milice Perse. — ³⁾ Herodot. — ⁴⁾ Xenophon.

A Cyrus utáni időszakban a lovasság alásüllyedt a hadsereg legelőkelőbb részét tevő tekintélyes állásából. Ember és ló felette nehezen valának felfegyverezve, ércz és vas által annyira tulterhelve, mikép más könnyebb fegyverzetű lovassággal szemben alig harcolhattak.¹⁾ Nekik is, mint az asszyroknak szokásuk volt lovaikat éjjelre megbékózni.²⁾ Veszedelemes egy szokás, mely őket egy meglepetés esetére teljesen tehetetlenekké tette és kényszeríté, hogy táboruk körül állandólag sánczokat emeljenek.³⁾

Midőn Xerxes 480-ban Kr. e. Görögországba betört, 80,000 lovas felett rendelkezett, a tevék és kocsikat nem is számítva.

Köztük 8000 sargáta volt, egy perzsa eredetű nomád nép, mely csak hurkos ostorokkal és törrel volt felfegyverezve.

Harczmódjuk abból állott, mikép elleneikre már távolabbról hurkot vetettek, s ha ekként megfoghatták, magukhoz rántották és törrel leszúrták.⁴⁾ A médiái lovasság ellenben mellvértet viselt vas pikkelyű ujjakkal, mely a hal pikkelyeihez hasonlított; fűzfa pajzsot, rövid kardot, hosszú íjját, nyilvesszőket és egy gyilkot a jobb csipő felett. A cáspiumi lovasság zergebőr köpenynyel, karddal, és nád íjjakkal jelent meg.⁵⁾ A lydiaiak bőr öltönyben jelentek meg, tűzben hegyezett dárdákkal és mindannyian kocsikkal. Az arabokat egy bizonyos kötelék által összetartott köpenyben látjuk, jobb oldalukon hordott hosszú íjjaikkal, tevéiken ülve; hogy a lovak el ne ijedjenek, a többi lovasoktól elkülönítve, a harmadik harczvonalban állottak.

Ezen hadjáratban a lovasság egy későbbi időszak elvei szerint alkalmaztatott. A Cytheron hegyénél vívott ütközetben, mely közvetlen a plateai csata előtt vívatott, a perzsa lovas századok rohamokat hajtanak végre, élükön Masistus arany sisakkal.⁶⁾

Midőn ez elesnék, kísérete a hulla megmentése végett hangos kiáltozásban tört elő, s lovaít a lökem erejével nyomta előre, miből élénk kéztusa fejt ki.

Ezen felül a perzsa lovasság a szétszórt rendbeni csatározást is értette, s a hajtó fegyvereket az ellen nyugtalanítására nagy sikerrel alkalmazá.⁷⁾ Például Mardonius kevésse a plateai csata előtt lovas íjjászait a görögök ellen támadásra küldötte.

Ezek egészen amazokra reá lovagoltak, s hajtó fegyvereiket használták, anélkül azonban, hogy a közel-harczot felvették volna.

A perzsa lovasság ezen harczmódja nagy károkat okozott a görögöknek, olyannyira, hogy azok állásaikat felhagyni kénytelenítették, a mi aztan a plateai csata bekövetkezését sietteté.

Száz évvel később, midőn Xenophon Ázsiában az ifjú Cyrusnál szolgált, a sarlós kocsik, valamint a nehéz és könnyű lovasság is még mindig a régi szervezetben alkalmaztatott. A vezetők vagy a tábor-~~m~~okok használták mind a kocsikat, mind pedig a lovakat. Cyrus ép kocsiján találtatott, midőn az ellenség jövetelét jelenték; rögtön leugrott arról, mellvértjét felvette és lóra ülven és dárdát ragadván, serege felállítására kiadta parancsait.⁸⁾

¹⁾ Dúporeg. — ²⁾ Xenophon. — ³⁾ Herodot. ⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ ⁷⁾ U. o. — ⁸⁾ Xenophon.

Volt hatszáz válogatott lovasból álló testőrsége, kik valamenynyien mellvérttel, lábszár-pántokkal, sisakokkal és karddal valának felszerelve, lovaik mellei és fejei szintén vértézettek voltak. Ezen hatszáz lovassal Cyrus a cunaxai csatában Artaxerxes király 6000 főből álló lovas testőrségét támadta meg s futásra kényszerítette, és vezérüket Artaxerxest tulajdon kezével ejtette el. Az ez alkalommal vívott harc szemből ötlőleg magán viseli a kéztusa jellegét. Hasonlóképen támadta meg Artaxerxes lovasságának parancsnoka Tissaphernes a görög pelástákat és törte át soraikat. A görögök megnyitva csatasoraikat kardjaik és kopjáikkal a lovasokat leterítették, miből következik, hogy az előbbieknél merészen kellett rájuk lovagolniok.

Az ifjú Cyrus halála után, a mint Xenophon tudósít, a helleneknek lovasságuk nem lévén, igen sokat szenvedtek, ¹⁾ miután a perzsa parittyások és íjjászok által minduntalan háborgattattak, kik biztos távolságból távfegyvereikkel a nehéz fegyverzetű görögöket menten elárasták kopjáik záporával, és ha megtámadtattak, gyorsan vonultak vissza; mialatt üldözés közben meg-megfordulva nyilaikat lödözték. ²⁾ E körülmény Xenophont egy kis 50 lovasból álló csapat összeállítására kényszeríté, kiknek lovai ígás lovakból vették. Ezek bőr-mellény és mell-vérttel ellátva, a visszavonulás alatt fontos szolgálásokat tettek.

A Dárius és Nagy Sándor közti háboruban a perzsa seregben a csatakocsik még mindig használatban valának, melyek azonban Nagy Sándor harczosaival szemben, kik vagy megtámadták azokat vagy kitérték előlük, — semmi jelentékenyebb eredményt nem vihettek ki.

A lovasság tekintélyes számban vala képviselve; és részint a közel harczot kard és dardával vívó nehéz fegyverzetűekből, részint íjjakat, kopját forgató könnyű lovasokból állott; ez utóbbiak csakis a távharczban, és pedig hajító fegyvereikkel nyugtalanították az ellent.

¹⁾ Clearchus eleinte 40 lovassal birt, jobbra traciaiakkal, kik azonban közvetlen a cunaxai csata után a perzsa királyhoz átpártoltak. (Xenophon.)

²⁾ Xenophon.

II. FEJEZET.

A GÖRÖG LOVASSÁG.

1-ső RÉSZ.

Az athenei és thesszáliai lovasság.

Azon nemzetek közt, melyek a lovasságot a harcban alkalmazták — a görögök nem tartoztak az elsők közé. Legelők hiánya, a tartomány erdős és sziklás jellege s általában alkalmatlan volta a lovak tenyésztésére, természetesen nem igen eredményezhetett mást, mint azt, hogy kezdetben egyedül és kizárólag csakis a gyalogság felállítására szorítkoztak. Ugyanezen okból a későbbi időkben is, miután már a lovasság náluk is tényleg behozatott, — annak alkalmazása mindig szűkebb körre szorítkozott, mint a mennyire az jóval előbb a scythák, perzsák és asszyroknál szokásos volt.

Görögország első háborúja gyanánt, — melyről egyáltalán említés tétetik, — a „Hétnek“ Théba ellen intézett harcza említettik Kr. e. 1225 körül; de ez annyira magán hordja a költői találmány jellegét, mikép az ez iránybani elmefuttatás egy hasznos tanulmány tárgyát nem képezheti.

Mindenesetre azonban — ha egyáltalában ez szóba jöhet, be van bizonyítva az, mikép ez érintett alkalommal lovasság nem alkalmaztatott. Az ezután legközelebbi hadjárat, — melyről még némi történelmi adatokkal rendelkezhetünk, — Trója ostroma vala, mely 40 évvel később, Kr. e. 1184. körül vivatott. Homer ennek leírását egész a részletességig hagyta hátra, mely azon állapotba helyez bennünket, hogy az akkori fegyvereket és hadviselési módot tisztán megismerhetjük. A miből kétségbe vonhatatlanul következik, hogy ámbár a görög vezetők a kocsikat hadi eszköz gyanánt használták, s ép úgy alkalmazták mint elleneik, — de a valódi értelemben vett lovasság mind a két félnél e korszakban ismeretlen vala.

Természetesen ez is csak feltevés, mely egyébiránt igen sok valószínűséggel bír, hogy ugyanis a hadi kocsikat vagy a kisázsiaiak

vagy az egyiptomiak találtak fel, és ezeket utánozva vették át tőlük a görögök. Világosan mondja Herodot maga is, mikép a görögök 4 lónak egymás mellé való befogását a libiaiaktól tanulták el. ¹⁾

Görögországban kétségtelenül elsők valának a thesszálok, kik a lovasságot alkalmazták, a mi valószínűleg náluk már jóval előbb létezhetett, a midőn a tulajdonképeni Görögországban még nem ismerték. A tartomány kövér legelőjü rónáinak, a rendkívül kedvező éghajlat és talajviszonyoknak tulajdonítható, hogy a thesszáliai lovak fajtája és száma nagyobb növési és jobbanyagu vala, mint a más országokéi. Virgil szerint az ezen vidéken élő lapithák elsők valának, kik lovakra ültek, ők alkalmazák a kantárt először, s lovaikat körben hajtva gyakorlák magukat, hogy miként kell fegyverrel kézben a pusztát át-száguldaniok. ²⁾ Miután először a thesszáloknak volt lovasságuk, tehát nagyon természetesen a szomszéd népek hozzájuk fordultak, valahányszor harcaikban ezen fegyver-nemet is igénybe akarták venni. Ezekből kifolyólag látjuk azt is, hogy a piszisztrátidák, kik az alk-mäonidák elűzetése után az athenei uralmat biztosítani akarták, az utóbbiak által segítségül felhívott lacedémoniak közeledtének hírére, a thesszálokhöz küldöttek oly czélból, hogy ezektől 1000 lovasból álló segély-hadat kérnének. Az ezen lovasok iránti nagy bizalom folytán a tyránok az egész phalerei sikot kiegyengettették, hogy e tért a lovasság mozgalmára mindenhol alkalmazásá tegyék. A midőn aztán a lacedémonok kikötöttek, a thesszáli zsoldosokat ellenük küldték, kik a legtüzeesebben rohanyán, soraikat keresztül törék, közülök sokakat s magát a vezért, Archimolint is megölték, s a többieket visszauzván hajóikra, az ellenséges sereg rövid de gyászos vállalatának végét vetének. A második, valamivel később intézett vállalatukban már a lacedemonok valának győztesek, kik e lovasságot annyira visszaverték, mikép azok teljesen elbátortalanodva hazájukba azonnal visszamentek. ³⁾ Ezen idő óta a görög háborukban állandólag thesszáliai és trácziai lovasokkal találkozunk egész Nagy Sándor idejéig, kinek seregében a legjobb lovas ezredek egyike ezen lovasokból állott.

Spártában — Plutarch biztosítása szerint, ki Philostenes te-kintélyére hivatkozik, — a lovasság első szervezője Lycurgus vala. Ő 50 főből álló osztályokba osztotta be ezeket, melyek négy-szögekben alakultak.

Ezen tudósítás azonban csak némi kételylyel fogadható; mert maga Plutarch egy Demetrius Phalereusról irt, egy másik helyén művének azt mondja, mikép Lycurgus semminemű hadi szervezéssel nem foglalkozott, miután azon korban, a midőn ő Spárta alkotmányát létre hozta, teljes béke uralkodott. Ezzel újból ellentétben áll Xenophonnak, „Értekezés a lacedemoni uralomról“ irt művében foglalt azon állítása, mikép Lycurgus a hadsereget gyalogság és lovasságra, mindeniket 6 századra osztva, osztályozá. De lett légyen bárhogy, annyi még is bizonyos, hogy nemsokára Kr. e. 743-ban

¹⁾ ²⁾ Herodot. — ³⁾ Maizeroy.

az első messzéní háboru alatt, Lycurgus után 60 évvel, már a lovasságot alkalmaztatni látjuk. Pausanias szerint mind a két részen, úgy a spártaiak, mint a messzeniaknál 500 főből állott a sereg, lovasok és könnyű fegyverzetű gyalogokból.¹⁾ Ezen ütközetek egyikében a nehéz fegyverzetű phalanxok egy mély ut által valának egymástól elválasztva, s így egymásra nem támaszkodhattak, miközben csakis a könnyű fegyverzetűek és a lovasság harczott. Az érintett író egy más ütközetről is szól, melyben a két ellenséges félnek számban egyébiránt is csekély lovassága semmi említésre méltót nem tőn, a mint egyébiránt Peloponezus népei ez időben a lovasság alkalmazásához egyáltalán nem is értettek.

Valószínűleg e körülményből fejthető meg azon tény is, mikép e hadjárat alkalmával az Ithomé hegylábnál vívott utolsó ütközetben, a lovasság egyáltalában nem látszik részt venni.

Ezekből és más egyebekből is világosan kitűnik, hogy a régi görögöknél a lovasszolgálat nem kedveltetett; kevés sulyt fektettek reá s keveset is tartottak fölé. Noha a gazdagabb polgárok lovat tarthattak és tényleg kötelezve is voltak ily szolgálatot végezni, mégis szokásba jött helyetteseket állítani maguk helyett, s nem mint lovasok venni részt a harcban.

Ők ugyanis a szolgálati lajstromokból helyettesítőt kerestek ki, maguk pedig gyalog szolgáltak. Azon kor csakis a nehéz fegyverzetű gyalogság phalanxaiban bizott; és többszöri csatavesztések, melyek jobbára a lovasság hiányának voltak tulajdoníthatók, sem bírhatták reá őket, hogy e hamis helyzeten segítsenek.²⁾ Megkísértették ugyan többször a phalanxot könnyű gyalogság által támogatni, kik hajító kopja, parittyá és íjakkal küzdöttek; és nem lehet elvitatni, hogy ezen egyébiránt nem számos csapat néha igen hasznos szolgálatoakat tett.

Természetesen egy ily csekély számú lovasság valami fontos tevékenységet alig fejthetett ki. Ehez járultak más már érintett félézségek, különösen hogy azok, kik a lovakat lovagolták, nem valának azok tulajdonosai, s nem voltak azokhoz kellően szokva. Önként következik a fentebbiekből, hogy vajmi felületesen kiképezve, s fegyvereik és lovaik használatában egyenkint ügyetlenek, számban, gyengék s anyagban hiányosak lévén, a mint általán valamennyi görögöknél fenforgott, nem lehetett őket egyidejűleg a csatavonal mindkét szárnyára helyezni. Rendesen vagy az egyik szárnyon, vagy a csata megnyíltakor az arczvonaltól előtt, vagy végre — a mi leggyakoribb volt — a hátsó harczvonalban tartalék gyanánt alkalmaztattak. A lovasság ilyszerű felhasználásának rendszerét a messzéní háborútól egész a Xerxes-féle betörésig a hellenek fentartották. Csakis a thesszálók képeztek e tekintetben kivételt, az egyedüli görögök, kik a lovas szolgálatot nagyra becsülték, s azt a gyalog hadakozás felébe helyezték.

A marathoni döntő csatánál, mely az első perzsa háboru sorsát

¹⁾ Maizeroy. — ²⁾ U. o.

elhatározta, az atheniak serege 10,000 nehéz fegyverzetű gyalogból állt, mindannyian lándzsások. Szövetségeseik a plateaiak is hasonlóan valának fegyverezve; de sem az egyik, sem a másiknál semmi nyoma a lovasság vagy ijászoknak. Ellenben a perzsák nagyszámu lovasság felett rendelkeztek, és ijászok is nagy számban valának a seregnél. Miltiades kettőztetett előkészületekkel igyekezett azon veszélyt, mely a nagyszámu perzsa lovasság folytán fenyegette, elhárítani.

Eleinte hadvonalát nagyon kiterjesztette, noha az ekként jelentékenyen meggyengített központ rovására, hogy e rendszabály által az ellenséges lovasság megkerülési mozdulatai ellen a szárnyakat, melyek ellenében szokott az rendszeresen támadást intézni, biztosíthassa. Továbbá a phalanxnál szokásos lassu előhaladást beszüntetve azt futólépésben vitte előre, szintén hogy az ellent ez által meglepje, de legfőképp azon célból, hogy így az ellenséges lovasságnak ideje ne lehessen lóra ülni, alakulni és oldalban támadni.

A barbarok azon szokása, hogy a táborban lovaikat békózni szokták, kétségkívül Miltiades előtt nem lehetett ismeretlen, és a fent érintett csataterv egy részét erre fektette. Herodotnál a perzsa lovasság e csatábani részvételéről szintén semmi részletes említés nem található, holott azt, mikép ép azért választatott a perzsák által Marathon partraszállási helyül, mert ott a vidék a lovasság alkalmazására kedvezőnek találtatott — egész nyomatékkal kifejezve olvashatjuk.

Harcvonalának ily mértékben való meghosszabbítása folytán tehát, hogy annak szárnyai azon időjáráskor, melyben a csata vivatott, járhatlan mocsárokra támaszkodhatott, — mely különösen a lovasságra nézve áthatolhatlan vala, — Miltiades minden netaláni tulszárnyalás vagy megkerülés ellen magát jó eleve biztosítani óhajta, és valóban az általa elrendelt gyors és rohamos előnyomulás következtében a perzsa lovasságnak nem is volt ideje lovaira kapni és alakulni s ekként részt venni a harcban.¹⁾

Thermopylaenél a görögök részéről szintén azon okból mellőztetett a lovasság, holott a Xerxes táborában 80,000 lovas, és pedig 20,000 lybiai és arab tevéken és kocsikon volt jelen. Herodot azt mondja, hogy a görögök minden körülmények higgadt megfontolása után azon határozatra jöttek, hogy a perzsák seregét a Thermopylaeben fogadják, mely elhatározásra leginkább az vezethette őket, mert ezen állásuk ellen sem lovasságukat, sem roppant tulnyomó számukat nem fejthetik ki a barbarok.

Midőn Xerxesnek Perzsiába való visszatérte után, a görögök az Isthmuson át Mardonius ellen vonultak, szintén nem tétetik említés a lovasságról. Míg ellenben a perzsák nemcsak a saját nagyszámu lovasságuk felett, hanem még egyik szövetségeseik, a thebaiak által kiállított lovasság felett is rendelkezének, mely úgy látszik, a kisebb ütközetekben, sőt a plátei csatánál is, és később az azt követő visszavonulás alkalmával fontos szolgálatokat tett.

¹⁾ Crasy, Marathon.

Valóban alig megfejtethető talány az, hogy a míg a tulajdonképeni görög főseregnél egyáltalában semminemű lovasságot nem látunk, az alatt a közülök a perzsákkal szövetekezett néptörzsek, ezek táborába lovas segélycsapatokat küldenek, melyek aztán lovaik és fegyvereik forgatásában kiváló ügyességet látszának tanusítani. Ezt csakis azon rendkívüli bizalomból lehet megfejtetni, melylyel a görögök nehéz gyalogságuk iránt viseltetének és továbbá azon körülményből, hogy egy ily roppant fontosságu hadjárat alatt, hol minden erejüket kellett kifejtetniök, azt csakis az általuk nyomatékossnak tartott irányban, tudniillik kizárólag oly jelesnek tartott nehéz gyalogságuk számerejének növelése folytán vélték eszközölhetni. Legalább ök csakis ezen fegyvernemre fektették a fősulyt.

Egy még ennél is valószínűbbnek látszó megfejtés talán az, mely azon körülménnyel, mikép a Mardoniuszal szövetekezett görög államok segély-hadaikat lovasságból állították ki, tán inkább hozható kapcsolatba, hogy ugyanis tekintettel saját lovasságuk csekély számára és gyarló minőségére, szemben az ügyesség és számban roppant tulnyomó perzsa lovassággal, azon nézet által vezettetének, hogy még az esetben is, ha minden lovasságukat is összehoznák, eredményre a roppant tulnyomó perzsa lovassággal szemben még így sem számíthatnak. Ellenben tán még kényszerítve lehetnének arra, hogy ép a síkon foglaljanak állást, s ezáltal a perzsa lovasságnak magukat mintegy átszolgáltassák.

A lovasságról való teljes lemondás és minden törekvéseiknek egy erős gyalogság előteremtésére való irányzása folytán a görög sereg mindenek felett arra lön utalva, mikép minden egyéb tekintet mellőzésével, hadműködéseire csakis fedett és szegdelt területeket választson; és ily módon ép azon részét a perzsák hadseregének, mely azok főerejét tevő, működésében megbénítsák. És e feltevéseket a következők valóban igazolták.

Mardonius Attikát kiűritette, mert e bérczes tartomány nem volt alkalmas a lovasság alkalmazására és Theba elé vonult, melynek vidéke e fegyvernem számára kedvezőbb fekvéssel bír,¹⁾ a miből kiűnik, hogy a lovasságra mily nagy sulyt fektetett.

A görögök Eleusisből átvonultak a Cithaeron hegy aljába s ott a róna mellőzésével állást foglaltak.

Mardonius Madistus alatti lovasságát a megáraiak megtámadására küldé, kik 3000-en valamely előretolt állásban, és pedig ép a térségen voltak felállítva,²⁾ de ezek egy más görög gyalogság által rögtön támogatva lettek. Herodot előadása szerint, a századokban alakult perzsák azonnal támadtak és sok kárt okoztak. Madistus megöletett s holtteste előtt és mögött tombolt a harc; a lovasság teljes futamban támadott, de a nehéz gyalogság által szilárdan fogadva, visszavetett.³⁾ A görög gyalogság bámulatra méltó szilárdságát semmi sem bizonyítja szebben, mint azon rendithetlen mozdulatlanság, melylyel azon kor legjobb lovasságának rohamait visszavetette.⁴⁾ A perzsa

¹⁾ Herodot. ²⁾ U. o. ³⁾ Plutarch, Aristides. ⁴⁾ Herodot.

lovasság a maga nemében erélyes és vállalkozónak mutatta magát, s egy a lovasságot megillető nagyobb szabású feladatnak ügyességgel és eredménnyel látszott megfelelni.

A midőn ugyanis a görögökhöz Plateából a Cytheronon átvezető szoroson minduntalan csapatok és élelmi szállítmányok érkezének,¹⁾ Mardonius lovassága egy részét éjjel megkerülésre rendelte, hogy az ellen összeköttetési vonala ellen érzékeny csapást hajtson végre. A szorosból a térségre eszközölt kifejlődésük közben, egy 500 málhás állatból álló szállítmány azonnal megtámadtattott, mely ép Peloponézusból a görögök számára élelmi szert hozott. Ekként a perzsák által egyszerre megrohantatva, a szállítmány el is foglaltatott, egy része az állatoknak és fedezetnek megöletett, a másik mint zsákmány a táborba szállíttatott. Tán ez az első példa, a hol a lovasság egy az ellenség hátába intézett önálló hadműveletet hajt végre.

A perzsa sereg lovasított ijászai különösen ártalmasok valának elleneikre. Ezeket minduntalan kopjáik és nyilaikkal nyugtalanították, a nélkül azonban, hogy a közel harcza bocsátkoznának.²⁾ Épen úgy az Asopus folyóra vezető utat is elzárták, minek folytán a görögök nagy vízhiányt szenvedtek.

Az élelmezés eszközlése végett Peloponezusba küldött osztagok is elvágattak s a táborba való visszatérésben megakadályoztatának.

A görögök egy idő óta hátrányos harczhelyzetben találták magukat, úgy hogy az Asopus egyik szigetére eszközözendő átvonulást, hol a lovasság rohamaitól magukat biztosítottaknak hitték, megfontolás alá kellett venniök.³⁾

És hogy e célbavett mozdulatot elleplezzék, s lovasságtól nem nyugtalanítva és zavarva keresztül vihessék, egy éjjeli menetre határozták el magukat. Minek aztán a plateai csata lön következménye, mely a mint tudjuk a hellenek döntő győzelmével végződött. ⁴⁾ Ezen alkalommal a beotiai lovasság a visszavonulás fedezésénél a perzsáknak fontos szolgálatot tett, mialatt a thebiaiak a görög sereggeli egyesülés céljából ez irányban előre nyomuló megajaiakat és phlienseket meglepték és megrohanták. ⁵⁾ Herodot szerint ezek lenyargaltattak, 100 emberük megöletett, s a maradvány a Cytheron hegyre menekült.

Ezen esemény elbeszélése egy gyorsasággal és rendkívüli eréllyel keresztül vitt rohamot tüntet fel.

A görögök érzékenyen érezték e háboru alatt egy használható lovas csapat teljes hiányát olyannyira, hogy a perzsák elvonulta után Aristides azon előterjesztést tette az athenéi tanácsban, hogy egy 10,000 gyalog, 1000 lovasból álló sereg állíttassék fel, s egyidejűleg a hajók száma 100-ra emeltessék, hogy aztán a barbarok elleni háborut nyomatékkal tovább folytathassák. ⁶⁾ — És valóban a görög lovasság bizonyos működési képességeire emeltetik nemsokára olyannyira, mikép a legközelebbi háboruban, — melyről már kö-

¹⁾ Herodot ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾—⁵⁾ U. o. ⁶⁾ Thucydides.

rülményes és világos tudósításokkal birunk — az ugynevezett peloponézusiban, már jelentékeny szerepet játszott. Ennek megnyitáskor a helyőrségeken kívül az athéneiek egy 16000 emberből álló, teljesen fegyverzett nehéz gyalogságból alakított sereg felett rendelkezettek és még 1600 ember a város őrizetére hátra maradhatott. Ezenfelül a lovasított íjászok beszámításával, 1200 lovassal, 1600 gyalogíjászsal és a tengeri harczra 300 tirénusival rendelkezettek. ¹⁾ Mindazáltal e lovasság valami kiváló elemekből nem látszott lenni, mert már az első évben két ütközetben leveretve, Athénbe beszorították. ²⁾ Hasonló eset adta elő magát a Sportulos falai alatt vívott csatában is, a háboru harmadik évében. Noha itt a nehéz fegyverzetű athénei gyalogság a chalcidiaiak felett győzött s azokat a városba szorítá, de az utóbbiak lovassága és könnyű csapatai az ellen hason fegyvernemű osztályait legyőzték. Az athéneiek ennek következtében, visszavonulásuk alatt a távfegyverek által nagy veszteséget szenvedtek anélkül azonban, hogy elleneikre kéztusával törhettek volna. ³⁾ A miből következtethető, hogy ez időpontig az athénei lovasságnak még nem nagyon sikerült valami hírnévre tenni szert, például a macedoni vagy thesszáliai lovassággal semmi esetre sem mérkőzhetett.

A peloponezusi háboru 7-ik évében az athénbelieknél szállító hajókat találunk, melyek kizárólag a lovasság számára voltak berendezve azon czélból, hogy e 200 lovas, az ezen város ellen célbavett rohamban részt veendő Korint alá szállitassék. Thucydides tudósítása szerint azon előny, melyet az athénei kis lovascsapat az ellenség felett elért, — az athéneiek győzedelmét eredményezé. ⁴⁾

A délumi csatát Kr. e. 424-ben azáltal nyerte meg Pagondas, hogy két osztály lovasságot egy domb mögül a már győzelmes athéneiek hátába küldött. Az atheniek azon hitben, mikép egy egészen új sereg van előnyomulóban, zavarba jöttek és teljesen legyőzettek. Ezen csatában a lovasság és a könnyű fegyverzetűek mind két fél által a szárnyakra állitattak. Hasonló eljárás követtetett a Kr. e. 418-ban vívott mantineai csatában, hol a két fél lovassága, a nehéz gyalogsággal egy magasságban, a szárnyakon foglalt állást, azonban semmi említésre méltó befolyást nem látszott a csata eldöntésére gyakorolni. ⁵⁾

Ezen korszakból első alkalommal olvassuk azon felvett szókást, hogy ugyanis minden lovas mellé egy gyalogos is adatik. Thucydides erre vonatkozólag ezeket írja: „Kevéssel a mantineai csata előtt a Philiusnál gyülekező beotiai hadsereg 5000 nehéz fegyveres, 5000 könnyű gyalog és 500 lovasból állott, kik mellé még egy-egy gyalog is adatott. Ez utóbbiak kizárólagosan a lovassággal egyetemben vívandó harczra és pedig oly módon valának begyakorolva, hogy mindenike egy bizonyos lovas oldalán maradvá, annak közelében küzdött, s annak szükség esetében segélyt és támogatást nyújtani tartozott. ⁶⁾ A beosztott gyalogságnak egy ezzel azonos használata később a germánoknál is szokásban volt; ahol a gyalogok még a sebesebb járműdök-

¹⁾ Thucydides. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ U. o. ⁶⁾ Maizeroy.

ban is követték lovasaikat, a midőn a ló sörényébe kapaszkodva s vele együtt tartva gyors futásban előre iramodtak.

A Syracusa elleni hadjáratban az athéneiek a lovasság hiánya következtében a legnagyobb zavarba jöttek és már az első ütközetben egy egészen új alakzat felvételére kényszerítettének, hogy a syracusaiak jeles lovasságának ellenállhassanak. Ezen célból az athénei sereg egyik szárnya 8 ember mélységű arcvonalban alakult, mi alatt a másik rész szintén 8 ember mélységben, egy üres négyszöget képezvén, a málhavonatot középre vette. ¹⁾ Ellenben a syracusaiak a 16 harcos mélységű szokásos phalanx-csatarendben álltak fel. Igaz ugyan, mikép erős ellenküzdelem daczára is az athéneiek maradtak fölényben, de a visszavonulást fedező ellenséges lovasság által elleneik üldözésében akadályoztattak.

Azon nagy hátrányok, melyeknek az athéneiek lovasságuk hiányában kitéve valának, arra indíták őket, hogy a következő tavaszon hazulról 250 ló nélküli, de teljesen felszerelt lovas Cataneába küldésék, kik a szövetséges aegesta- és katanabeliek loállítására és a szomszéd népeknél eszközölt lóbevásárlások útján lettek lovasítva. ²⁾

A peloponezusi háboru alatt a spártaiak is, kik nemességük virágának a Sphactéria szigetenél történt eleste és Cythereának az athéneiek által történt elfoglalása következtében, nagyon csüggeteg hangulatban voltak, szerveztek szokásuk ellenére is saját soraikból egy 400 lovas és íjászból álló csapatot, ³⁾ holott előbb a lovasság kiállítását, melynek szükséges voltát a Peloponezuson kívüli harcoknál már előbb is belátták, — célzatosan szövetségeseik a thebaiak és phocisiakra erőszakolák. ⁴⁾

A görögöknek háromféle lovasságuk volt: kataphrakták, görögök és tarentiek. A kataphrakták már sokszorosan alkalmaztattak, nehéz fegyverzetűek voltak, egy az arc egy részét, a nyakat és füleket ⁵⁾ fedő sisakot, egy vaspántok és szaru-pikkelyekből készített, a felső testet és hátat takaró mell-vértet viseltek, mialatt a czombok és jobb kar érczel fedett bőr által fedeztettek. ⁶⁾ Továbbá csizmát és sarkantyut, s támadó fegyverül lándzsát, hosszú kardot és néha hajítódárdát. A lovak szintén védőfegyverekkel valának borítva.

A lovasság harczászati egysége a 64 lovasból álló „Ila“ volt. Az alakulási módozatok a különféle törzsek és népfajok szerint változók valának. A tráciaiak az „Ilát“ egy az ellenség felé fordított ék-alakban alakíták, a thesszálók minden két Ilából egy rhombust képeztek; melynek egyik szöglete az ellen felé fordított; ⁷⁾ mialatt a többi görögök, noha olykor a rhombust is fenntarták, rendszerint az egyes Ilákat négyszögben vagy egyenszögben állíták fel, melynek 4 hátsó sora mint tartalék alkalmaztatott. ⁸⁾ Epaminondas alatt az Ila négy 16 lóból — (4 az arcvonalban, 4 a mélységben) álló sectióra osztott; leginkább szokásos volt azonban az „Ilá-t“ 16 emberrel arcban és 4 emberrel mélységben alkalmazni. Két Ila,

¹⁾ Thucydides. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾ Maizeroy ⁵⁾ Carion Nisas. ⁶⁾ Carion Nisas. ⁷⁾ Rocquancourt. ⁸⁾ Humbert.

mindenik 64 lovassal, egy epilarchiát képezett, 2 epilarchia egy tarentiarchiát 256 lóból, 2 tarentiarchia vagyis 512 ló egy xenagiát vagy hipparchiát, 2 hipparchia 1024 lóval egy ephipparchiát, 2 ephipparchia 2048 lóval egy telost, 2 telos vagyis 4096 ló egy epitagmát.

A lovasság második fajtája, mely a görögöknél használatban volt, azon különös nevet viselte „görögök.“ Ez utóbbi az előbbénitől könnyebb fegyverzeténél fogva különbözött, csak dsidát és kardot viselt, s lovai nem láttattak el védfegyverekkel.¹⁾ E lovasok a kataphraktákéhoz hasonló sisakot hordtak, mellvértet cserzett bőrből vagy pánczélból és végre paizst, csizmát és sarkantyut.

Ezen középső, vagyis úgynevezett „görögök“-féle lovasság, mely azért hivatott így, mert jobbára csakis a hon területén belül vétetett igénybe, újból három alosztályra osztatott: doryforok, kantóforok, longoforok, mely elnevezést dsidáik különböző hossza és alakja után, és azoknak a különböző hadtestekben eltérő használati módja szerint nyerék.

E lovasok noha általában könnyű fegyverzetűek valának, de mégis akként fegyvereztettek fel, hogy az ellent dsidával és karddal a kéztusában megtámadni képesek legyenek. Egynémely közülök még pajzsot is hordott; de nem valamennyien.²⁾ A doryforoknak volt a leghosszabb dsidájuk, míg a kantóforokéi és longoforokéi rövideb-
bek voltak, s vetésre és szurásra is használtattak. Ezek rudján egy zsinog volt alkalmazva azon czélból, hogy végső esetben további használat végett e fegyverét a lovas újból magához visszaránthassa.

A tarentiniak, vagyis a könnyű lovasság szabályosan megalapított fegyverzettel nem birt. Néha kelevésszel, néha ijakkal küzdöttek. Kard vagy csatacsákánnyal támadtak, védfegyverül egy kis pajzsot, néha cserzett bőrből készült mellényt viseltek.³⁾ A legkönnyebb fegyverzetűeket, a kelevészeseket távharczra alkalmazzák; sőt némelyek közülök képesek valának a párthusok módjára futás alkalmával hátrafelé is nyilazni. A kéztusát soha nem vették fel, miután fegyverzetük sokkal könnyebb volt, semhogy a lökemet kiállhatták volna. A lovasított ijászok szintén ez osztályokhoz soroztattak, s közülök a krétaiak minden más görög fajtákat felülmúltak a nyilnak a lóhátról való kezelésében.⁴⁾ Általánosságban mind ezen távfegyverekkel küzdő harczosokat azon közösnév alatt ismerték: acrobolisták.“

Azon hely, melyet a görögöknél a lovasság elfoglalandó volt, a csatában nem volt merev szabályok által megállapíttatva, hanem bizonyos tekintetben a harcztér minőségétől függött. A tarentiniak vagyis a könnyű lovasság a könnyű gyalogsággal keverten, néha a „görög“ vagyis a „közép“ lovasság előtt, néha meg a szárnyakra helyeztetett.⁵⁾ A kataphrakták, kik a csata teljes kifejlődéséig rendszerint tartalékban álltak, csak ezeket követve rohanták meg az ellenséget, s a többi fegyvernemeknek utat csináltak, melyek aztán siker esetében amazok utána nyomulván, a győzelmet teljessé tevék.

1) Carion Nisas. 2) Bardin. 3) Duparch. 4) Maizeroy. 5) Rocquancourt.

A görög lovasok sem nyergeket sem kengyelt nem használtak, s lovaik a vasalást nem ismerék. A lovas vagy a csupaszhátu lovon ült, vagy egy bőr, posztó, sőt néha gyékényből álló könnyű terítőt borított lovára.

Az athéneiek lovaik jókarban tartása és gondozására sokkal több gondot fordítottak, mint a spártaiak. Rendesen egy 1200 főből álló hadosztályt tartottak, melybe a 10 tribus mindenike 120 lovast egy phylárával tartozott kiállítani, mely utóbbi a tribus által választva, annak vezére volt. Ha már az egész lovasság egy testben egyesítve lett, ugy az azon két hipparcha parancsa alá helyeztetett, kik évente e tisztségre megválasztattak.

A spártaiak, kik semmi súlyt sem fektettek a lovasságra, abból vajmi keveset is tartottak, és ezek is a legerőtlenebb emberekből, s következőleg a legcsekélyebb erkölcsi értéket képviselő néposztályból vétettek. Xenophon így ír a leuctrai csata alkalmából: „A lacedemoni lovasság állapota ez időben felette gyarló volt, a leggazdagabbak kiállították ugyan a lovakat, de csakis akkor, a midőn már egy bizonyos vállalat a küszöbön állt; csak ekkor gyűjtettek össze a lovasoknak szánt egyéneket, mire aztán mindenik a kapott fegyverrel és lóval azonnal a harcztérre küldetett; és így a legselejtebb és a legkevésbé bátor emberek kerültek lóra.¹⁾

A fentemlített csatában a thebai lovasság csakis 500 főből állott ugyan, azonban ezek régi, jól szervezett, kiképzett és sebesen harczoló hadastyánoknak valának tekinthetők. Rögtön a lacedemoni lovasságra törtek, leverték azt és a saját gyalogságára hajtották s ekként a nehéz thebai phalanxnak utat törtek, melyet Epaminondas az elhatározó pillanatban ép a spártai hadsereg jobb szárnya ellen vezetett.

A mantineai csatánál Kr. e. 363-ban Epaminondas hadseregét a Leuctránál alkalmazott elvek szerint állítá fel, csakhogy Mantineánál az ama másik csata alkalmával visszatartott balszány helyett, — a jobbszárny vonatott vissza. A lovasság az érintett szárnyon erős ékalaku tömegben lett felállítva, és gyalog osztályokkal támogatatték. Serege baloldalán egy kis magaslat aljában helyezé el egy részét lovasságának, vegyítve a gyalogság egyes osztályajval, hogy ekként a lacedemoni sereg jobb szárnyán álló athenei lovasság sakkban tartassék.

Tervét teljes siker koronázta; jobb szárny lovassága megrohanta a szemközt álló ellenséget s azt a harcztérről teljesen elűzte.

A phalanxnak tömege, melylyel ő az ellen balszárnyát támadá meg, az ellen sorait áttörve eldönté a győzelmet; mialatt az ellenséges jobb szárny athenei lovasai a thebai lovasok tulszámától megrettenve, semmi részt sem vettek a harczban. ²⁾

¹⁾ Xenophon. ²⁾ Xenophon.

2-ik RÉSZ.

A görög lovasság Fülöp és Sándor alatt.

Azon, háromszögű, élével az ellenség felé fordított, ék-alaku csatarend feltalálása, melyben a scythák, tráciaiak és a macedonok századaikat felállíták, Nagy Sándor atyja, a macedoni Fülöp királynak tulajdonítottatik.¹⁾ Ő ugyanis a tiszteket a szögletekre és a legügyesebb katonákat az első sorba állította; mialatt a közép a gyengébb és kevésbé képzett emberekből töltetett ki. Az említett két fejedelem alatt érte el a görög katonai hatalom fényének tetőpontját és az ezen korbeli macedoniai sereg a legbevégzettebb fejlettség példányképévé vált;²⁾ olyannyira, hogy ennek szervezete ép oly nagy mérvben volt teljesen átdolgozottnak tekinthető, mint korunk bármelyik legjobb európai hadserege.³⁾ Volt tábori és ostrom-tüzérsége is, szállító csapatja, az ütközet- és podgyász-vonat lovakból, málhás állatok és kocsikból állott, melyek összeségükben ugyanazon katonai parancsnokság alá helyeztetek. A gyalogság phalanxa egy 256 emberből álló arcvonalat képezett, 16 ember mélységben alakult, s egészben 4096 harczost számlált. Ehez 2048 könnyű fegyverzetű gyalog és 2 ezred, vagyis egy hipparchia, egyenként 512 lovassal volt beosztva.

A lovasság háromféle fajtájú volt: a nehéz, mely pánczélinget, ércvezett lábvásakat kardokat és rövid szuró dárdákat használt; a könnyű, mely jobbára előőrsi szolgálatra használtatott, és 16 láb hosszú lándzsákkal volt felfegyverezve; és végre a Nagy Sándor által alapított „kettős-harczosok,” vagyis „dimachok” a modern drago nyosoknak megfelelő fegyvernem, kik ép úgy voltak kiképezve a gyalog, mint a lovas szolgálatra.

A dimachok a többi lovasoknál nehezebb, de a gyalogosoknál könnyebb fegyverzetűek valának. Nagy Sándor szolgálát osztott be közéjük, a kik míg ők harczoltak, a lovakat tartották.

A történelemben ez a legelső alkalom, a midőn ezen ugynevezett „kettős harczosok,” a későbbi kor dragonyosai módjára alkalmaztatnak; és itt újból ugyanazon gondolatot látjuk megtestesülve, mely egykor a régi csatakocsik feltalálására vezetett, ugyanis azt,

1) Motten de la Balme. 2) Graham. 3) Macdongal.

hogy a katonák minél gyorsabban és fáradság nélkül a harcztérre vitessenek. Ezen korban már annyira előrehaladott volt a hadi tudomány, mikép a mozdulati gyorsaság fontosságát, — hogy ugyanis az ellent egy fontosabb pont megszállásánál megelőzzük — már teljesen méltányolni tudták, és Sándor, ki egyike volt a legnagyobb katonai ujtóknak, csakhamar felismerte azon nagy előnyöket, melyeket egy ekként szervezett csapat, a szegdelt területekeni hadmozdulatok alkalmával, hol a kocsik nem mozoghatnak, nyújtani fog.

Egyébiránt Sándor a lovasságot más tekintetben is lényegesen javította. A felállítás mélységét 8 emberre szállította le, az egyes osztályok között távközöket hozott be, melyekben a lovasság támogatása céljából gyalogok állítottak fel. — Az Ila vagyis a század hadilábon 64 főről 250 főre emeltetett. — A nehéz gyalogság phalanxai képezték a sereg vázát és annak tartalékát. A lovassággal, a hipparchiákkal és egy 6000 emberből álló válogatott könnyű gyalogsággal, melyek mindenek felett támadó műveletekre valának szervezve és fegyverezve, nyitotta meg rendszerint a támadást, míg a phalanx az ezek által elért eredmény kizsákmányolására volt hivatva.

A görögök közt tehát Sándor volt az első, ki a lovasságot nagyobb arányban állította ki és alkalmazta. Ugyanis előtte a gyalogság és lovasság közötti arány közép számításban $\frac{1}{12}$ és $\frac{1}{15}$ rész közt ingadozott, alatta már a perzsa hadjárat megkezdésével 30.000 gyalog mellett 5000 lovasat találunk, tehát a lovasság a gyalogságnak $\frac{1}{6}$ részét képezte. — Árbelanál 40.000 gyalog és 7000 lovasa volt. — Egyébiránt nem szorítkozott csak a lovasság számaránya gyarapítására, hanem még mozdulataik gyorsaságát s a fegyvernem harc-képességét is emelte. — Elénk és hevüλέkeny jelleme arra vezette, mikép a lovas szolgálatnak elsőséget adjon, s ennek megfelelően, csaknem valamennyi csatáiban ott látjuk lovassága vagyis szárnyának élén; a támadást ennek rohama által nyitotta meg és a döntő ponton mindig győzedelmesen tudott megjelenni lovasságával.

Tán első volt, ki azon gondolatra jött, hogy a lovat és lovasat ugyyszólva mint hajítófegyvert kell alkalmazni. Felismerte a tömegeknek az ellenséges erők elleni mintegy odavetéséből származó nagy előnyöket, s azoknak az áttörésekre alkalmas lökerezjét is valóban a legnagyobb sikerrel tudá értékesíteni. — Mialatt Sándor ekként a lovasság és a könnyű gyalogsággal széttipró lökemeket hajtott végre, a phalanx a balközepén a csatavonal főtartalékát, vagyis a „Point d'appui“-t képviselte, és a balszárnynyal együtt jobbra védőleg harczott, míg végre a harc döntő pillanatában aztán támadásra indult.

Nagy Sándor lovasságának főerezjét két válogatott ezred képezte; egy macédon és egy thesszáliai, mindenik 1500 emberből állott. Ők mint nehéz lovasok vagyis kataphrakták védelmi fegyverekkel is teljesen felszerelve valának és hosszú dzsidát és kardot forgattak. Ezen lovas csapatokon felül volt Sándornak még egy külön testőr csapata is, kiváló vitézségű, születési és ügyességű lovas ma-

cedonokból összeállítva. Ezek „az ő barátai“ megtisztelő címet viselték, vele együtt s közvetlen környezetében harcoltak. Ezen csapat Granicusnál elesett 25 tagjának emlékére Lysippus által egy érc-szobrot öntetett, s azt Dium városában állíttatá fel.

A perzsa hadjárat első csatáját, a granicusit azzal nyitotta meg Sándor, hogy a jobb szárny lovasságának élén az említett folyó egy gázlóján átmént. Erre oly lovas harcz vette kezdetét, melynél makacsabb Arián szerint alig létezhetett. A perzsák, kik a parton bevárni látszottak a támadást, ellenkampókkal ellátott hajító dárdákkal harcoltak, a macedonok döfő lándzsákkal; jól fegyvelmezve, jól vezetve, s a kéztusára alkalmas dárdáikkal is előnyben lévén: csakhamar eleneik fölé kerekedtek. ¹⁾ Sándor, ki a legsűrűbb harczelegyben vevett, ki erőfeszítéseit leginkább oda irányzá, a hol a perzsa vezetők és katonák legmakacsabbul ellenálltak — maga is elveszté sisakját, s könnyen megsebesült, és életének megmentését csakis Clitusnak köszönheté, ki a hátulról támadó Spithridátest levágta. A könnyű gyalogság ezen átmenet alkalmával, a lovasság sorai között küzdött, s Arián szerint a perzsáknak sok kárt okozott. Már emez első csatájában Sándor egy nagy lovas vezér minden tulajdonait kifejtette; az ellenséges lovasság legyőzése után nem engedte lovasságát annak üldözésére menni, hanem rögtön visszafordulva, egész erélylyel a perzsa sereg idegen zsoldos csapataira támadott, melyek még rendületlenül állottak helyükön. Ugyanezen időben a nehéz fegyverzetű macedon phalanx is azok ellen indult; és miután Arian tudósítása szerint, az egész lovasság teljes erélylyel támadott, el kell fogadnunk, hogy a míg a phalanx az ellent jobb oldalban foglalkoztatá, azalatt Sándor baloldalukba és hátukba rontott. Ezen együttes támadás teljes győzelmet eredményezett; mindezen idegen zsoldosok megölettek 2000 kivételével, kik magukat megadták. Sándornak mint lovas vezérnek ezen csatában magaviselete fölülmulthatatlan, mely főbb vonásaiban a Rocroy melletti csatával sok hasonlóságot tüntet fel, melyben a „Nagy Condé“ lovasságának hasonló alkalmazása folytán győzött.

Minő különbség összehasonlítva a Naseby és Marston Moor melletti csatában vezénylő Ruprecht herczeg eljárása és a Sándoré között, ha az Allerheimnál parancsnokló Wört Jánossal helyezzük őt párhuzamba!

Az issusi csatában Sándort újból a jobb szárny lovasságával látjuk küzdeni, rohamát a folyón keresztül, a nyilak zápora daczára oly erélylyel és tüzzel vitte ki, mikép az ellenség a kéztusa pillanatában hátat fordított és elfutott. ²⁾ Ennek ellenében a Dárius seregénél szolgáló görög zsoldosok itt is kétségbeesett bátorsággal küzdöttek, s mielőtt leverettek volna, a macedonoknak nagy veszteséget okoztak.

Csak . . . midőn a csata már itt is el volt döntve, kezdette meg Sándor lovasságával az üldözést, s azt oly élénken vitte kereszt-

¹⁾ Arian. ²⁾ U. o.

tül, mikép Dárius kényszerítve lett kocsiját s abban köpenyét, iját és pajzsát is cserben hagyva, az éj ótalma alatt menekülni.

Az arbélai csatánál is mint rendesen Sándor jobb szárnya lovasságának élén harczolt, hol is a perzsáknak a macedon jobb szárny ellen intézett átkaroló alaku rohamai következtében elkeseredetten tombolt a harcz. A perzsa seregnek ezen ellenét jóval tulszárnyaló művelete valószínűleg sikerülendett is, ha Sándor, már eleve ezen feltelezésben, egy második harczvonalat, vagyis tartalékokat nem állít ki, melyből Menidas vezérlete alatt az ellenség megtámadására egy tartalék lovas csapatot rendelt elő, mely aztán az ellen megkerülési mozdulatát visszaverte. Most kétségbeesett harcz keletkezett, mely a friss tartalékoknak a lovassági csatákban való nagy értékét első emelte érvényre. Ugyanis a midón Menidas tulszárnyalva visszanyomott, Aretes a palnidik élén parancsot kap, — hogy előre nyomuljon. Ennek közbevágása folytán visszanyomattak ugyan a barbarok, de a hátráló perzsák segítségére most egy bactriai hadtest érkezett, mely a csatát újból helyre állította. Kemény tusa után Sándor a közvetlen parancsa alatti lovasságot ék vagy oszlop alakban állítja fel, s a perzsa csatavonalra döntő rohamot intéz s egy helyen, hol kis hézag támadt, keresztül is töri.¹⁾ E lökem a phalanx által teljesen kizsákmányoltatik, mely ellenállhatlan erővel a barbarok soraiba tört. Dárius mindent elvesztve hívén, — menekült.

Ezalatt a Parmenió alatti macedon balszárny is erős tusában volt a perzsa jobbszárnyal s nagy veszteségeket szenvedett.

Egy ellenséges lovas csapat a Parmenió és Sándor csatavonalai közti hézagon betört s egészen a táborig hatolt előre, hol a málhavonatot és a foglyokat a traciai gyalogság védelme alatt találta.

A harcz mérlege még egyensúlyt tartott, a midón Sándor jobb szárnya lovasságát az üldözésből visszavonva, nagy erővel könnyű lovasságát az ellenséges jobbszárny ellen vezette, s azt kemény csata után szétverve azonnal Parmenió segélyére sietett. Itt is azonban a balszárnyon levő thesszáliai lovasság oly vitézséggel harczolt Sándor megjelenésekor, hogy az egész perzsa jobbszárny már összekuszáltna hátrált. Sándor tehát újból megfordulva, Dárius üldözését ismét felvette, melyet egész az éj beálltaig folytatott, mialatt Parmenió a maga részéről is kiaknázni igyekezett e győzelmet.

Ezen csatában a perzsák számos fegyverzett szekerekkel rendelkeztek, melyek a harczvonal előtt voltak felállítva. De már ezen időben nem vala ismeretlen a görögök előtt, hogy mikép kell velők elbánni; ezen czélból az agrianiak, egy könnyű fegyverzetű csapat, és a Balaker alatti kopjavetők a felállítás arczvonala előtt foglaltak helyet. Ezek hajító fegyvereikkel a lovak és kocsivezetők közül igen sokat elejtettek, a lovak kantárszárait megragadták, azokat feltartóztatták, s a kocsivezetőket lerángatva leölték. Természetesen, egy rész mégis csak keresztül tört a macedonok sorain, miután ezek Sándor utasításai szerint ott, a hol a kocsik előtörtek megnyitották soraikat, de az-

¹⁾ Arion III. fejt. 13, 14, 15.

után újból bezárták.¹⁾ A tartalékban levő lovasok azután az áteresztett kocsik nagy részét elfogdosák.

Az üldözés alatt Sándor átment a Lycus vizén s ott éjfélig megálapodott, hogy a lovak és emberek némileg megpihenjenek.

De csakhamar újból felvette a további üldözést és már a következő napon elérte Arbela városát, mely 600 hadi utra (18 német mértföld) volt a csatatértől.

Alig volt valaha csata, melynél a lovasság lényege jobban felismertetett és helyesebben alkalmaztatott volna, ép úgy a harcz mint a reá következő üldözés alatt.

Az arbelai csata után Sándor lovassága szervezése körül némi újításokat eszközölt, a midőn minden osztályhoz két decuriot osztott be, kik azelőtt a lovasított csapatoknál nem voltak alkalmazásban.²⁾ E rendszabály részben könnyebb vezetés szempontjából, de másrészt tán azért is eszközöltetett, mikép azon segéd személyiségeknek, kik különös jelét adák hűségük és vitézségüknek, előléptetésre hely nyitassék. Továbbá egy osztály ijászt lovas szolgálatra osztatott be, és szünet nélkül repülő csapatokat, legkivált a lovasság minden neméből összeállítottakat, kémszemlékre és a hadut közelében élő néptörzsek megrohanására rendelt ki.³⁾

Egy ilyen repülő csapattal, mely tulnyomólag lovasság s válogatott gyalogságból állott, az arbelai csata után pihenés nélkül üldözte Dáriust, különösen a midőn értesült, hogy a bactriai satrapa Bessus Dáriust letartóztatta. Ez alkalommal, a midőn 3 nap és 3 éjjen át megszakítás nélkül folytatott menetek alatt a gyalogság már nem követhető, Sándor 500 lovast leszállított s azok lovaira a nehéz fegyverzetű gyalogság kiválogatott vezetőit és legénységét ültetvé. Ezen csapattal és az egész lovassággal az éjen át tovább folytatta az üldözést, mialatt a lóról leszállított lovasok és az egész gyalogság lehetőleg követték őt. Ily módon sikerült már következő reggel beérni a barbarokat, kiket újból szétugrasztott. Bessus 600 lovassal menekült, miután Dáriust oly súlyosan megsebesítette, hogy kevéssel Sándor megérkezte előtt meghalt.

Az ezen üldözés alatt kifejtett erély és gyorsaság legelső helyen áll mindazok között, miket a történelem e tekintetben valaha felmutatott. Továbbá azon tény, mikép Sándor lovasságának egy része a gyalogság lovasítása céljából leszállítottatott, különös figyelmet érdemel bizonyítékul arra, hogy a hadászat e nagy mestere, már akkor mennyire tudta méltányolni a dragonyos osztályok nagy értékét, mely a lovasság sebességével a gyalogság szilárdságát és védelmi képességét — melylyel csak jól szervezett gyalog csapat bírhat — egyesíti.

Meg kell még itt említenünk, hogy ép úgy Nagy Sándor hadjárataiban, mint már a korábbi időkben, a könnyű lovasság az előőrsi szolgálatban nyert alkalmazást, hogy portyázó csapatok küldettek kémszemlékre, és mint járőrök, őrk és őrszemek a jelenleg is érvényben levő általános elvek alapján gyakorta alkalmaztattak.

¹⁾ Arion III. fejt. 13. ²⁾ U. o. 16. ³⁾ U. o. 24.

3-ik RÉSZ.

A görög lovasság kiképzetése.

A görögök katonáik kiképzetésére nagy gondot fordítottak. Csaknem gyermek koruktól fogva a test-gyakorlatokhoz szokva valának, mely a testi erő és a tevékenység emelését czélozta.

Noha a birkózást és ökölharczokat az e téren hivatásszerűen működő athlétákra bízták, melyekben a testi erőnek inkább a látványosságra ható nyilvánulását látták, és az e téreni tulnyomóságot katonailag értékesíthetőknek nem vélték: ¹⁾ de azért a görög ifjuság gyakorlatai mégis szaladás, ugrás, mászás és dárda-vetésből állottak stb.

Nemkevésbé mindazon ügyességek ápoltattak, melyek adott esetben a harcra némi jelentőséggel bírtak, mint például a dsida forgatás (hegyzés nélkül). A lovassághoz tartozó harcosok a felülés, leszállás, falovakon voltigirozásban szintén gondosan gyakoroltattak, hogy ekként bizonyos ügyességet nyerjenek oly szakmában, mely azon korban, midőn még a kengyel nem volt feltalálva — kiváló jelentőséggel bírt.

Azon leírások után, melyeket Xenophon azon rendszabályokról nyújt, melyeket egy lovas sereg megalakítása céljából Agesilaus Phrygiában léte alkalmával életbe léptetett — kitűnik, mikép ezen ügyes vezér a legnagyobb figyelmet fordította arra, hogy olyan ujjoncok nyeressenek, kik azon első feltétellel, mikép lovagolni tudjanak — már bírnak. E célból toborzásait lovat tenyésztő vidékeken rendezte be, minthogy azon nézetben volt, hogy az innen nyert legénység már gyakorlott lovasnak tekinthető. Miután a nyers anyagot Ephesusba gyűjtötte, szünet, nélküli gyakorlatok alá veté, és hogy a vetélyt felserkentse, a jobb lovasok részére díjakat tűzött ki; a mivel elérte tényleg, hogy a gyakorlótér a magukat gyakorló emberektől, a kelevész-vetőktől és nyilazóktól hemzsegett, s a lófuttatások is gyakoriak voltak.

Ezen oly gondosan begyakorlott lovasságnak lényeges része volt a bekövetkező hadjárat sikereiben.

¹⁾ Dupang.

Xenophon „Értekezés a lovasságról“ czimű művében egy gondosan összeállított kidolgozásban leírja az azon korban gyakorlatban levő lovaglási rendszert, miből kivehető, mikép a lóra való fel szállás már akkor is a baloldalon eszközöltetett. Ugyanis mondja: „A lovasnak a kantárt, mely a zabla alsó részére az áll alatt volt erősítve, a balkézzel egy bizonyos mód szerint és oly hosszúra kellett megragadnia, hogy a midőn akár a fül közelébeni sörény megragadása, akár a lándzsa segítségével a lóra felugrik, azt vissza ne rántsa“. Ezekből kitetszik, mikép a lóra való felülésnek két módja volt; az első egészen hasonló ahoz, a miként jelenleg is kocsisok egy nyergetlen lóra való felugrásnál eljárnak, a midőn ugyanis kezöket a marra teszik; míg ellenben a másik mód szerinti felülés a lándzsa segédletével eszközöltetett. Hogy ez miként gyakoroltatott, Bezenger szerint a britt muzeum egy régi leletéből is kitűnik, melyen egy katona ép azon pillanatban ábrázoltatik, a midőn lándzsája segítségével lovára felül. Ennél a lándzsa a ló közelében a földbe szuratik, s rudján egy kiálló kampó látható, melyre ha a lovas egyik lábát feltette, a másikkal könnyű szerrel juthatott a ló hátára. ¹⁾ Ez kellő világot vet a fent érintett részre. Ugyanezen író még azt is megjegyzi, mikép Livius szerint a római lovasságnál is így volt szokásban.

A jobb oldalról felugrást Xenophon épen úgy ajánlja, mint a baloldalt, mert itt nem szükséges több, minthogy a bal kart és bal lábat ugyan abban gyakoroljuk, a mit a jobboldaliakkal teszünk.

A lovast megtanították egyenesen mélyen beülni az ágyékkal, s ne akként ülni, mint az a széken történik, a czombbal feszesen simulni a lóhoz, s a lábszárakat szabadon lelógatni. — A felső testet a lovas egyenesen tartva hordozta, hogy fegyvereit teljes szabadsággal forgathassa.

A kantárszárak a balkézben tartattak mint jelenleg, a karokat szorosan oldalukhoz zárták.

A lovasok egymás elleni pár-harczokban lándzsákkal, hajító dárdaikkal, melyeknek hegyeit vívógömbök által ártalmatlanná tették és kardokkal is gyakoroltattak. Gyakori előrohanások és kitérések által úgy lovaik mint fegyvereik forgatásában a valódi harcához szükséges ügyességet elsajátították.

¹⁾ Xenophon.

4-ik RÉSZ.

Xenophon értekezése a lovasságról.

Ezen legrégibb, kizárólag lovassági dolgokkal foglalkozó mű, melylyel rendelkezünk, mint egy tapasztalt katona nézeteinek kifejezése, ki valamennyi csatáiban nemcsak a lovassági szolgálat alapos ismeretét, hanem annak tökéletes értését, s a fegyvernem iránti őszinte előszeretetét elárulja — rendkívüli érdekekkel bír. Az értekezés bizonyos egyéniséghez, gyaníthatólag az athénei lovasságnál szolgáló fia Grillushoz intéztetik, és egy az athénei lovasságnál szolgáló vezér minden részletekbeni kötelességeit elősorolja; mint például, hogyan kell a fegyvernemet megfelelő számarányban tartani, czélszerűen felszerelni és a béke és hadi szolgálatra egyenlően kiképezni.

E könyv arról tanuskodik, hogy az e korban élt görögök minden lényegesebb pontban lovasságuk alkalmazását illetőleg nagy ügyességre emelkedtek.

Abban a korban mind a lovasság mind a gyalogság fegyverzete és harczmódja annyira eltérő volt a jelenlegitől, hogy a kiképzés körüli apró részletek felsorolása napjainkban már vajmi csekély érdekel birhat; de a lovasság alkalmazása és felhasználása legfőbb elveire vonatkozó nézetei Xenophonnak, még most is teljes figyelmet érdemelnek.

Az első fejezetben meggyőzi az olvasót arról, mily nagy elővigyázattal kell élni a lovaknak a lovassági szolgálatra való kiválasztása körül; rugós és nehezen kezelhető lovak nem veendők be és csakis a már idomítottakat kell a csapatoknál használni.

Nem kevésbé figyelemmel kell lenni a lovak lábaira, hogy azok alkata az egyenetlen terepeni lovaglásra is megfeleljen; tanácsolja, mikép a lovakat síkos, kerek kövezetre kell állítani, hogy a pata szilárdabbá tétessék, a mi akkor, midőn még a vasalás ismeretlen vala, különös fontossággal birhatott.

A következő pont, melyre súlyt fektet, a legénység teljes kiképeztetésére vonatkozik, hogy az képes legyen lovára egész könnyűséggel felülni s bármely terepen is lovagolni. Mihelyt a lovaglás tanítása a lovardában befejeztetett s a lovas ülése megszilárdult, az ujonczot a mennyire csak lehetséges volt, a lóháton való kardforgatás-

ban oktatták és gyakorolták. Midőn már mind az ember, mind a ló védőfegyvereket kapott, a parancsnok legfőbb kötelessége volt, szigorú fegyelemre szoktatni azokat, „mert engedelmesség nélkül úgy a jó lovak, mint a szilárdan ülő lovasok és szép fegyverek érték nélküliek.“

Xenophon szintén ajánlja, hogy a lovasok a szabad terepen lovaglásban is kiképzendők, a járt utat el kell hagyni, s a lovakkal minden terepen vágatni s hadi gyakorlatokat csinálni.

Seydlitz tábornok, Nagy Frigyes legjobb lovas tábornoka, lovasait ekként szokta az egyenetlen terepen gyakorolni és pedig oly eréllyel, hogy a király egy alkalommal az ezek folytán meghalt emberek miatt megróttá. Seydlitz nyugodtan válaszolt: „Ha Felséged pár nyaktörésből ily dolgot csinál, úgy soha sem fog harcra alkalmas merész lovasokkal birni.“

A phylarchok vagyis a század-parancsnokok különösen utaltatnak arra, mikép a felszerelés egyes részleteire a legnagyobb gondot fordítsák és hogy a közvetlen parancsnokságuk alatti csapatok kiképzetése fölött gondosan őrködjének; továbbá törekedniök kell, hogy embereiket úgy a lovaglás, mint más egyéb lovas szolgálati teendőkben felülmulják s mindenhol jó példával menve elől ez által több tekintélyt s fokozottabb engedelmisséget hozzanak létre.

Szerinte a dsidák előre szegezve a ló fején keresztül a fülek irányában hordandók.

A mozdulatok, — melyeket a részletekig megemlít — általában inkább diszolgési jelleggel birnak, melyek a hadi szemlék alkalmával a senatus előtt bemutatattak; mert az atheneieknél szabály volt, hogy csak olyan egyén szolgálhat a lovasságnál, a ki előzőleg megvizsgáltatott és megszemléltetett.

A valódi szolgálatban a menetek alkalmával czélszerűnek találja, hogy a ló háta kimélése szempontjából s a lovak üdítésére, a lovasok néha lovaikról leszállva, gyalog vezessék azokat. Ez oly rendszabály, mely különösen az erőltetett menetek alatt gondosan betartandó, mert mind a ló, mind a lovasra nézve aránylag csekély idővesztés mellett nagy könnyebbség.

Az arcvonal megtörése és az újból való fejlődésre nézve leírt oszlopalakítási rendszer főbb vonásaiban a korunkban alkalmazottal csaknem azonos.

Azt mondja, hogy szoros helyekeni átvonulások bezárt sorokkal hajtandók végre, széles uton minden tribus arcvonalba fejlődjék, nyílt síkon minden egyes tribus zárt testben alakítandó.

Továbbá ajánlja, hogy ellenséges földön a szokásos mozgó örökön kívül még más rendkívüliek is küldessenek ki s az ellenség mozgalmairól ideje korán tudósítások szereztessenek; mely tekintetben azon gondolat látszott őt vezetni, hogy a szokásos biztosító csapatokon felül és azokon túl, még más kisebb őrzőjáratok is tolandók előre; oly elővigyázati rendszabály, mely minden időben nagy értékkel bírt!

A lovas parancsnoknak tanácsolja, hogy már békében úgy a

saját, mint az ellenséges földről alapos tudomást szerezni igyekezzék. És teljesen igaza van a midőn azt mondja: „az utakat ismerő vezér rendkívül különböző egyéniség, összehasonlítva egy olyanal, ki azokkal teljesen ismeretlen és az ellenség elleni tervezetek megállapításánál az, ki a tartomány ismeretével bír, az azzal nem bíróval szemben nagy előnyben van.“ Ezen Xenophon által 2000 évvel ezelőtt fiának adott tanácsot látszott követni Moltke tábornok, ki 1868. tavaszán a két évvel később bekövetkezett hadjárat előrelátásában Franciaország keleti részeit incognitó beutazta. (?) A következmények bizonyították, mikép a jó tanács a közben lefolyt 2000 év daczára, értékéből semmit nem veszített!

A pikettek és az őrállások felállítására vonatkozó utasításai bámulatra méltók. Mindenek felett ajánlja a titokban tartást, mely a barátot biztosságba helyezi, az ellenséget pedig meglepésnek teszi ki.

Az elfödött előőrsök kevésbé vannak az ellenséges meglepetésnek kitéve, s egyidejűleg az ellenséget is több óvatosságra kényszerítik. Ha a támadás alkalmával nem tudjuk, hogy hol fogunk a legtöbb ellenállásra találni, úgy mindent előbb gyanakvólag kell kifürkészni, a miért nem lehet aztán oly szabadon és gyorsasággal mozogni.

Az egész értekezés nemcsak a lovas szolgálatbani nagy tapasztaltságra s a parancsnoki kötelemek teljes ismeretére mutat, hanem az emberi természet s azon erkölcsi tényezők beható méltatásától is teljesen át van hatva, melyek a katonai műveletekre lényeges befolyással bírnak.

III. FEJEZET.

A RÓMAI LOVASSÁG.

1-ső RÉSZ.

A legrégibb idő.

A római sereg főereje minden időben a gyalogságból állott. Ezzel hódították meg a világot s arra fordították a legnagyobb gondot, hogy állandóan a legnagyobb tevékenység színvonalára emeltesék. A római gyalogság véd és támadó fegyverekkel a legjobban volt ellátva; szakadatlan képeztetett és gyakoroltatott s a fegyelem mindig oly erős volt, a milyen lelkiismeretes gondoskodás mellett csak lehetett. Az első időkben a gyalogság felállítása — valószínűleg a görögöket utánozva — a phalanx volt,¹⁾ de csakhamar a manipularis rendszer — melynél a légió bizonyos számú alosztályokra tagozódott — hozatott be, mely nagyobb mozgékonytágot engedett. Caesar alatt több manipula egyesítettvén a cohortok lettek a harcászati egységek. Ez a császárság alatt is alkalmazásban maradt, s átlag 555 harczost számlált.²⁾

A rómaiak mint épen a spártaiak nem lovas nép valának, habár az államszervezet magasabb osztályai lovon szolgáltak. E tekintetben említésre méltó tény az, hogy a köztársaság korszakában egy tiszt sem tehetett lovasított szolgálatot. Sőt midőn a legnagyobb veszély idején dictator neveztetett ki, még ennek sem volt megengedve, ki egyébiránt korlátlan hatalommal lón felruházva, elébb lóra ülni, míg arra a néptől különös felhatalmazást nem nyert.³⁾

Ha az ember a legrégibb idők eseményeinek alapját képező legendaszerű hagyományoknak némileg hitelt adhatna, bebizonyított tényként vehetné azt, mikép a lovas szolgálat már Róma első alapításakor ismert volt, s bizonyos határok közt alkalmaztatott is, habár azon

¹⁾ Bardin. ²⁾ Gibbon. ³⁾ Roman Antiquities.

egyénekek nevei, kik ezzel összeköttetésben voltak, minden valószínűséggel inkább a mythos körébe tartoztak.

Mindazáltal egész a második pun háborúig a római lovasság, noha bátor és derék katonák, igen kis számu volt, s mint csapat kevés életjelt mutatott. Ennek megfelelően láthatjuk, mikép az előbbeni idők minden nagy csatáinak kedvező kimenetele, kizárólag csak is a legióbeli gyalogság erőfeszítéseinek volt tulajdonítható; vajmi kevés példa van a lovasság által elért eredményekről. Ezek között az ismertebbek egyike a tusciai városának, Trossulumnak, bevétele a római lovasság által, egyedül minden más segédlet nélkül,¹⁾ egy oly cselekmény, melynek alapján, ámbár elébb általánosan „equites“ néven neveztetének, azóta néha „trossuli“ mellék nevezettel is hivatának.²⁾

Midőn Romulus az új községet a régi hagyományok szerint szervezte, katonai és polgári tekinteteből tribusokra és curiákra osztotta, mely utóbbiakból minden tribus tizet foglalt magában 100—100 emberrel úgy, hogy a három tribus együtt 3000 fői gyalogságot adott, mely az állam fő hadi erejét képezte.³⁾ Ehez még egy lovas csapatot szervezett Romulus „celeres“ vagy „equites“ név alatt, mely egyenlő arányban a tribusokból volt véve és egyenkint 100 lovast számláló három centuriából állott.

Ezek kardok és hajító dárdákkal lettek volna felfegyverezve,⁴⁾ és mind a gyalog mind a lovas szolgálatra kiképezve. Mindannyian patriciusok és válogatott fiatal emberek voltak, kik béke és hadban a király személye körül testőrségi szolgálatot teljesítének.⁵⁾

Ugy látszik, hogy Tarquinius Priscus nagy súlyt fektetett a lovasságra és elődjéinél nagyobb mérvben igyekezett azt felhasználni; számukat megkétszerezte, a midőn minden három centuria mellé, a centuriák számának meghagyása mellett, 100 embert adott. Ezen újonnan felállítottak ellentétben az előbbeniekkal, a 3 tribus szerint Ramnenses, Titienses és Luceres posteriores elnevezést nyertek.⁶⁾ A régi hagyományok szerint Tarquinius hadjárataiban a lovasságot többszörösen használta s nagy hasznát vette.⁷⁾

Servius Tullius, ki a sereget és várost ujja szervezte, a három kettős centuriából hatot csinált, ezek a hat patriciusi lovas centuriák valának, melyek gyakorta „sex suffragii“ név alatt említetnek. Hozzájuk még új tizenkét lovas-centuria adatott, melyek a község leggazdagabb tagjaiból választottak. Ezen új csapatokban, melyeknél a serviusi hadsereg- és állam-szervezet elvei szerint, nem a születés, hanem a birtok vala mérvadó,⁸⁾ valószínűleg plebejusok is voltak, de mégis mindig jobbra patriciusokból állók lehettek, minthogy nem valószínű, hogy az utóbbiak egész tömege azon régi hat centuriába befoglaltatott volna. Egyébiránt az első időkben valamennyi centuriák „equitesei“ közé olyanok nem vétettek fel, kiknek jelleme kifogás alá esett, birtokuk nem volt elégséges és atyjuk és nagyatyjuk nem szabadtól származott.

¹⁾ Bardin. ²⁾ Lamprière, Trossulum. ³⁾ Roman Antiquities. ⁴⁾ Bardin. ⁵⁾ Lamprière, Celeres. ⁶⁾ Roman Antiquities. ⁷⁾ Arnold. ⁸⁾ Roman Antiquities.

A Servius Tullius által újra szervezett 18 lovag-centuriákat az állam költségén látták el az illetők lovakkal (*equi publici*), és azok tartásáért évi kárpótlást kaptak. Később Kr. e. 403 körül ezek még egy más lovag-osztály által is kiegészítettek, mely gazdag polgárokból állott, kik elegendő vagyonnal bírván a lovassági szolgálatra, nem az államtól nyerték lovaikat, hanem a saját költségeikön szerzik be és tarták. ¹⁾

Ezen osztály a lovasság között szolgálván, előnnyel birt ugyan a gyalogság felett, de a lovagokkal teljesen azonos rangunak mégsem tekintetett.

Az állam által lovasított lovagok fölött a censorok minden évben szemlét tartottak. Ilyenkor gyalog, egyenkint lovaikat kantárszáron tartva, kelle a censorok előtt elhaladniok. ²⁾ Ha jellemük, lovaik állapota s felszereléseikben kifogás alá estek, vagy más ok folytán állásukra méltóknak nem mutatkoztak, a névlajstromokból kitörölvetve lovaiktól megfosztattak, s némely esetben gyalogsági szolgálatra kényszerítették. E büntetés nagy szégyennek tekintetett és kezdetben valóban az is volt, míg később politikai tekintetek és a személyeskedések ide is behatoltak.

251-ben Kr. e. Siciliában 400 római lovag Aurelius Cotta consul azon parancsának, hogy erődítések emeltessenek, ellene szegült. ³⁾ A censorok az erről való jelentés vétele után valamennyit megfosztották rangjától és szavazó jogától. ⁴⁾

A lovas szolgálati idő 10 évre állapítottatott meg, mialatt a gyalogság 16, néha 20 évig is szolgált. ⁵⁾ Ha azonban az illető lovag lovát a szolgálati idő lejártá után is megtartani s tovább szolgálni óhajtott; úgy az neki megengedettett, feltéve természetesen, ha az illető a tényleges szolgálatra képes volt. ⁶⁾

Azon társadalmi osztály, mely a lovagokat kiállította, rangra és vagyoni állásra nézve az első volt; a mint az az ó-kor valamennyi nemzeteinél — némely görög államok kivételével általánosan bevett szokásnak látszik. Így az egyiptomiak és asszyrok uralkodó osztálya kocsikon, később lovon küzdött, s a lovas szolgálatban való résztvevés társadalmi kitiűntetésnek tekintetett. A római lovagok is bizonyos kizárólagos kiváltságokkal bírtak, s így csakhamar egy külön osztályt képeztek. Tevékeny részvételük a Catilinaféle lázadás elnyomásában hatalmukat növelte, s oly annyira emelte befolyásukat, hogy Plinius szerint ezen időben már az állam egy harmadik rendjét képezve, a *Senatus „Populusque Romanus“* régi czim mellé még „*Equestris Ordo*“ czim is felvétellett. Rendjük megkülönböztető jelvényeül egy saját arany gyűrűt viseltek.

A szomszéd államokban is a főnemesség soraiból képeztetett a lovasság; például olvassuk, mikép L. Papirius consulnak 293. Kr. e. a samnitok feletti győzelme után, a megvert sereg nagy része részint a táborba, részint Aquilonia városába menekült, mialatt a lovasság,

¹⁾ Roman Antiquities. ²⁾ U. o. ³⁾ Frontin. ⁴⁾ Arnold. ⁵⁾ Roman Antiquities. ⁶⁾ Bardin.

mely valamennyi vezért és nemest magában foglalt, — Bovisnumba vonult. ¹⁾

Rómában a lovagok rendi jellegüket még akkor is megtartották, midőn már a sereg egy bizonyos fegyvernemét képezni megszűntek. Már a római köztársaság későbbi időszakában, a lovasság kizárólag a szövetséges államok jutalékaiból alakult. Például Caesarnak galliai hadjárata alatt aligha volt római lovassága, mert Ariovisttal való találkozása alatt kíséretét bizonyos számú legio-katonák képezték, kik a találkozási megállapodás értelmében, — lovakkal az ő galliai lovasai által lettek ellátva, miután nem látta biztosnak személyét a szövetséges lovasok hűségére bízni. ²⁾

Noha tehát a lovagok a későbbi hadjáratok alatt már nem képeztek egy különös csapatot, mindazáltal gyakorta megemlítve találjuk azt, mikép bizalmi állásokba helyeztettek, ³⁾ részint mint tisztok a szövetséges csapatoknál, mint parancsnokok a legióknál, vagy mint a magasabb vezérek mellé adott segédek a táborkarban, részint mint „singularii“ vagy önkénytesek alkalmaztatva, ⁴⁾ mely állásokban kiváló tevékenységet mutattak.

Különösen fontos szerepet vittek Augustus idejében, midőn nemcsak a magasabb katonai rangok, hanem a legbefolyásosabb polgári állások is általuk valának betöltve, olyannyira, hogy rendjükhöz tartozni nagy kitüntetésnek tartatott; ⁵⁾ a nyilvános pályára való belépéskor ajánló levelül szolgált, míg ennek hiányában a fiatal ember a katonai rangsorból a centuriától kezdve felfelé és minden más jelentékenyebb polgári állásból kizárva volt.

Minden tényleges szolgálatban levő lovag kötelezve volt Rómában élni s így a császárság alatt is nagymérvű társadalmi jelentőségre tettek szert. Még Valentinian és Valens idejében is a második rendet képezték, s testi büntetések alul mentesek valának. ⁶⁾

A lovassági tisztok állásai magasabb fokozatuak voltak az ugyanazon gyalogságbeliekéénél; például a lovas decurio a legiók centurioival hason rangban vala. ⁷⁾

A kiképeztetés módját és a rómaiak első korszakában szokásban levő harcsmódot csak kevéssé ismerjük. Azon tudósításban, melyet Livius a Brutus és Valerius alatti rómaiak és az elűzött Tarquinius és fiai által vezényelt vejibeliak között vívott csatáról írt, elő van sorolva, mikép Valerius a rendetlen nagy csatatömegbe alakult (lát-szólag a régi phalanx-alakzat) gyalogságot, Brutus pedig a kémszemlére előretolt lovasságot vezette. A vejibeliak hasonló módon nyomultak elő, hol Aruns Tarquinius fia vezette a lovasságot. Mind két részen a bekövetkezett kéztusánál lándzsával küzdhettek, mert tény az, mikép Brutus és Aruns egymást kölcsönösen lándzsáikkal átdöfvén, mindketten holtan buktak le lovaikról. ⁸⁾

Épen így a Regillus tó mellett vívott ütközetben, a lovasság karddal és lándzsával küzdhetett. Miután a csata itt bizonyos ideig

¹⁾ Arnold. ²⁾ Caesar. ³⁾ Roman Antiquities. ⁴⁾ Bardin. ⁵⁾ Roman Antiquities
⁶⁾ Roman Antiquities. ⁷⁾ Bardin. ⁸⁾ Livius.

változó szerencsével folyt s a rómaiak már a győzelemben kételkedni kezdének, midőn Poshumius dictátor a tartalékba állított lovasságnál termelt s azokat lovaikról leszállítva, a már sokaig tartó és erős harcz folytán kimerült gyalogság támogatására szólította fel.¹⁾ Ezek azonnal leugortak lovaikról s a fáradt gyalogok mellett felvették a harczot, kik a nemes ifjak példája által fellelkesítve, kétszeres erőfeszítéssel a latinokat nyomni kezdték s rendetlenségbe hozták. Most a lovasok újból az e közben oda érkezett kocsikra vetették magukat s a gyalogság által követve üldözésre törtek elő és nemsokára az ellenséges tábornok is elfoglalták. Megemlíti továbbá Livius, mikép Kr. e. 481-ben Caeso Fabius consul az aequiek seregét lovasságának egy rohama által már rendetlenségbe hozta, azonban a gyalogság a consul iránti gyűlöletből a levert sereget üldözni vonakodott.²⁾

Midőn 447-ben a rómaiak és sabínok között vívott csatában, az utóbbiak rögtön a római csatavonalat tulszárnyalással fenyegették, két legióból 600 lovas azonnal leszállt lovairól, s élénken hatolva előre a harczot helyreállítá; azután újból felülvén, a mezőn keresztül egyenesen a másik szárnyra vágatának, hol is az épen elért eredményt hirdetve, egy új roham által a csatának ezen vonalón meggyeréséhez is hozzá járultak.³⁾

A római lovasság jó szolgálatairól egy másik példa Cajus Sempronius által vezetett rómaiak és volscok között, az utóbbiak megverésével végződő, 422-ben Kr. e. vívott ütközet. Itt a római gyalogság nem valami jó állapotban lehetett; mert a történetíró panaszkodik, mikép több római fegyelem van a volscok, mint a rómaiak seregében. Midőn a volscok nagy merészséggel támadának, a rómaiak meghökkenetek s ingadozni kezdettek és tulajdonképeni futás nélkül, minden ponton hátráltak.

Ezen aggasztó perczben egy lovascapat vezetője Sextus Temponius embereit felszólította, szálljanak le lovaikról és követve zászló gyanánt az ő kardját, mutatnák meg, hogy velük semmiféle lovasság, sem gyalogság nem versenyezhet. A lökem oly nagy erővel lőn kivive, hogy az ütközet helyre állítottak, a volscok meghátráltak és soraik keresztül törettek, de újból zárkóztak és így a vitéz csapat öveitől el lett vágva. Mialatt a volscok utolsó soraira Temponiusal szemben hátra fordulának, az első sorok a rómaiak főereje ellen tovább folytatták a harczot, kik lovasaik megszállítására kétségbeesett erőfeszítéseket tettek. Temponius képtelen lévén a visszavonulásra újra utat törni, egy magaslatra vonult vissza, hol a fiatal római lovasok egy gyűrű alakú felállítást vettek; minőben egy későbbi században Flodden mellett a skót nemesek és lovagok alakultak vala és a harczot az éj beálltaig folytatták. E közben mind a két ellenséges sereget bizonyos pánifélelem lepte meg és ellenkező irányban megfutamtotta olyannyira, mikép a csatater kizárólagos és egyedüli birtokában csakis Temponius maradt.⁴⁾ Ő azonban cselt sejtván, helyéről napkelte előtt nem mert elmozdulni és csak akkor, midőn az egész

¹⁾ Livius. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾ U. o.

vidék elhagyottnak látszott, vezette kis csapatát vissza Rómába, hol őt lelkes fogadtatás üdvözölte.

Ezen csata, melyet Livius egész a részletekig leír, tanusítja, mikép a római lovagoknál mindenestre szokásban volt néha gyalog is harcolni; mindazonáltal úgy látszik, nem volt céljuk magukat általánosanként alkalmazni, mert akkor bizonyára nehezebb védőfegyverekkel leendettek ellátva.

A Sentinum melletti csatában a római és campániai lovasság a gall lovasságot kétszer sikerrel rohanta meg, a midőn egyszerre az ellenséges csataszekerek által támadtattak meg, melyek egészen új és ismeretlen volta lovaikat elrémitette s rendetlenségbe hozván, a gyalogságra vetette vissza.¹⁾

E szerint a harczkocsik e csatában jó szolgálatokat tehettek; azonban inkább újdonságuknál fogva és az erkölcsi benyomás által hatottak, mintsem a tényleg előidézett kár által.

¹⁾ Arnold.

2-ik RÉSZ.

A legrégibb római lovasság felszerelése, fegyverzete és harcmódja.

Az első római lovasság felszerelése nagyon egyszerű volt. Ugy látszik, bizonyos tunikaszerű öltönyt viseltek, mely hogy a fel- és leugrást megkönnyítse, a kart és lábakat szabadon hagyta; ¹⁾ nyereg és kengyel nem valának még használatban, hanem egy párna vagy takaró, melyet a heveder egy szügyelő és farkszíj tartott meg a ló hátán. ²⁾

Mellvértet nem viseltek, egyedüli védfegyverük egy kerek és ökör bőrrel bevont paizsból és egy sisakból állott. Polybius szerint a római lovagok lándzsái két okból valának hasznavehetetlenek: annyira könnyűk és gyengék voltak, hogy a legcsekélyebb ütéstől is ketté törtek, továbbá csak a végük lévén vas hegygyel ellátva, ha a mint rendesen történni szokott, az első roham perczében a lovas kezében ketté törtek, a kézben maradt rész minden további használatra alkalmatlanná lön.

Hasonló megvetéssel beszél Polybius azon paizsokról, melyek a római első időkben viseltettek; melyek semmi védelmet sem nyújtottak, csekély ellenállási erővel bírtak és a leggondosabb kidolgozás mellett is, a takaró bőrök esős időkben annyira meglágyultak és romlottak, hogy használni nem lehetett. Egyébiránt az első időbeli lovasság kardot, dsidát és hajitódárdát is viselt. ³⁾

De nélkülözvén a véd-fegyvereket s különben is könnyen lévén fegyverezve, a harczban teljesen ki volt téve a veszélynek.

Később a fegyverzetet a görögök utánzása nyomán lényegesen javították. A dsida hosszabb és erősebb s mind a két végén vashegyű volt, a nyél a hosszúság egy harmadán alul markoltatott meg. A paizsok szintén javítottak, kisebbre készítették, s négyszögű vagy hosszukás alakot mutattak. A kardok egy 13 hüvelyk hosszú, éleshegyű széles pengével bírtak. Vespasian koráig a jobb oldalon hordották, ettől kezdve azonban a kard baloldalra jött és a jobb ol-

¹⁾ Duparcq. ²⁾ Polybius. ³⁾ Bardin.

dalon helyét egy kis tör foglalta el. ¹⁾ A sisakok szintén használatba jöttek, egyelőre bőrből, később érczből.

Egyébiránt — midőn a lovasság még semmi védfegyverrel nem bírt, már akkor a gyalogság általában el volt látva mellvérttel. Noha a Brutus és a Tarquiniusok közt vívott fentebb elbeszélt harcban a csatát a lovasság nyitá meg, — ebből egyáltalán nem következtethető még, mintha az ütközetek ekkénti megnyitása bevett szokás lett volna: sőt ellenkezőleg, igen sok példáját látjuk, hogy a lovasság a csata-vonal mögött tartalékban maradt, s csakis a harc változó pillanataiban vonatott a gyalogság támogatására előre. Ez az eset a Regillus tó melletti csatában is, egy másik a rómaiak és sabinok közt Kr. e. 447-ben vívott harcban, s továbbá ugyanezen körülmény áll fenn Sextus Temponiusnál, — mely eseményeket ezen fejezetben már tárgyaltuk. Azon ok, mely miatt a Brutus és Tarquin közötti ütközetet ép a lovasság kezdi meg, Livius előadásából könnyen megállapítható. Ugyanis elmondja, mikép Brutus „kémszemle végett“ a lovassággal előre ment. Aruns Tarquinius fia ugyanezen czélból szintén megindult lovasai élén. Alig hogy ez megpillantá a lictoraitól követett Brutust — dühösen így kiáltott fel: „Ott van a nyomorult, ki bennünket elűzött hazánkból! Nézzétek méltóságunk jelvényeivel diszitve ott lovagol! Most segítsétek Istenek a királyok boszúját!“ S egyidejűleg lovába mélyítve sarkantyuját, vad dühvel Brutusra tört. ²⁾ Ez hasonló szilajsággal rohant előre, s ekként mind a ketten dárdaikkal egymást keresztül ütve, halva rogytak le lovaikról. Hulláikon vette kezdetét a lovas roham. Ebből kitűnik, mikép a két kémszemlélő csapat vezetői közt fenálló személyes gyűlölet idézte elő e harcot, és hogy ezt nem lehet mint bizonyítékot felhozni a lovasság ily irányban való rendszeres alkalmazása mellett; mely ellen elvitatlan történelmi tények tanuskodnak.

Nagyon valószínű, hogy a lovasság szervezete, felszerelése s egyáltalán annak létrehozásában két cél tartatott szem előtt: először a kémszemlézés: ezen szolgálatra — mely kéztusára nem igen szokott vezetni, a lovasság nehéz fegyverzetet nem csak hogy nem igényel, sőt ellenkezőleg, tekintve a mozdulatok gyorsaságát feltételező hivatását — sokkal előnyösebb a legénységet, a mennyire csak lehetséges, könnyű fegyverzetel szerelni fel. A második szempont, a midőn a lovasság hátul tartalékban hagyatik, nem annyira annak ekkénti használata, hanem sokkal valószínűbben az lehetett, miszerint a győzelem esetében kéznél legyen, hogy a megvert ellenség üldözése vétség.

Természetesen a védfegyverekkel nehéz felszerelés e czélból sem volt szükséges, minthogy a visszavonulásoknál jelentkező „páni félelem folytán, a szaladó ellenség komoly ellenállásától tartani nem lehet, míg ellenben a könnyű fegyverzet a gyors üldözést legcélszerűbbé teszi.

Ha már kezdettől fogva az szándékoltatott volna, hogy a lo-

¹⁾ Roemer. ²⁾ Livius.

vasság azon czélból tartassék tartalékban, a mi egyébiránt tényleg többször előfordult, mikép balszerencse esetén, lovairól leszállva, mint gyalogság csatavonalba álltassék: úgy mindenesetre még a gyalogságénál is nehezebb fegyverzettel lett volna felszerelve, mert az esetben a csatavonal főerejének lett volna tekintendő, s így a lovasoknak, minthogy a mozdulatok amugy is lóháton leendettek megtevé, a tulterhelés minden veszélye nélkül nehezebb fegyverzetet kellett volna adni, mint a nem lovasított legénységnek.

Egyébiránt a rómaiaknál a lovasság alkalmazása körüli e régi gyakorlat egész a Hannibál elleni hadjáratokig érvényben maradt, mely alkalommal már a felszerelés és alkalmazásban több rendbeli változások jelentkeznek. Így például a cannaei csatában a karthagoiak leküzdésére a lovagok lovaikról leszállnak. ¹⁾ minek látása Hannibált következő szavakra indítja: „Ez még jobb, ha összekötött kezekkel és lábakkal szolgáltatják ki magukat!“ ²⁾

A rómaiak harcászati egysége a „turma“ volt. Ez három egyenként 10 emberből álló decurióból alakult. A turma vezetését a rangidősb decurió vette át, a többiek a decuriókat vezették. Ezeken a tiszteken kívül, rendzárókul még másik három választatott, ³⁾ és ekként egy turma 30 közember és 6 tisztből állott. A harczielállítás három sorral, 10 emberrel az arczvonaltan eszközöltetett, néha azonban 4 sor állítatott fel 8 ember arczvonalal. A turma parancsnoka azt az arczvonalt közepé előtt állva vezette, a 2-ik és 3-ik decurió a jobb és bal szárnyon az első sorban foglalt helyet, a „rend-zárók“ közül az egyik a második sor közepén, a más kettő a szárnyakon volt beosztva. Mindenik turmánál zászlója vagy jelvénye volt.

Minden legióhoz 10 turma lovasság egy cohortba volt beosztva, és így a lovasság a legió összes számának $\frac{1}{11}$ részét képezte. ⁴⁾

Ezek rendszerint mind a két szárnyra voltak beosztva, néha egyesülten az első vonalban, néha a gyalogság mögött álltak fel. ⁵⁾ A szövetségesek legióinak gyalogsága hason számu volt a rómaiakéval, ellenben lovasaik száma kétszeresen több volt; ugyanis míg náluk ez 640 főt, addig a rómaiaknál csak felét 320 embert számlált. A turmák nagy távközökben és az arczvonalt hosszúságának megfelelő térközökben álltak fel, minden egyes rend 5 lépésnyi tért foglalt el, hogy a lovasok hajító fegyvereiket szabadon kezelhessék. Ezen kis harcászati egységek nagy könnyűséggel mozogtak s egyszersmind lehetségessé tévük, hogy mind azon zavarok, melyek a hiányosan összeállított nagyobb egységeknél oly könnyen előfordulhatnak, — kikerültessenek.

Tizenhat szövetséges seregbeli turma egy testben egyesítve, egy szárnyat (a la) képezett, melyet egy praefect vezetett. A szárnyakon álló lovasság közönségesen könnyű gyalogság által támogatott, mely az előbbiekkal összevegyítve állott fel, s a harc alatt azzal csatározott. A gyalogság mögé állított részeknek győzelem esetében az üldözés volt feladata. A szövetségesek lovassága, mely a mint már érintettük, a ró-

¹⁾ Plutarch. ²⁾ Folard ³⁾ Liskenne ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ U. o.

maiakénál jóval számosabb vala, úgy látszik könnyű szolgálatra alkalmaztatott, s kémszemlék és takarmányozásokra küldetett ki. Azon területen, melyen a harcز vivatott, gyakorta a szolgálattól felmentettek s római portyázók által helyettesítették. Ha a harcزba vonatnak, a szárnyakon lettek felállítva, és tekintettel erre, megkülönböztetésül a tulajdonképeni római lovasságtól, melyet „Equites legionarii”-nak hívtak, „Equites alarii” néven jeleztettek.

A puni hadjáratok előtt — noha a lovas szolgálatot kitüntetésnek tekinték — s azt a magasabb osztályok fiatal tagjaiból egészítették ki, a rómaiak egyébiránt a lovasság tulajdonképeni lényegét s a fegyvernem valódi értékét félreismerve, azt a czélszerű kiképzés és a harcزbani helyes alkalmazás színvonalára nem emelték. Ugy látszik, az érintett kémszemle és üldözési szolgálaton kívül, hogy az miként érvényesíttessék, nem bírtak tiszta fogalommal. Csakis ezen, mindenesetre inkább mellék czélokra használtatott fel a ló gyorsasági képessége, de a lovasság nagy tömegben alkalmazásának gondolata, midőn az mint hajító fegyver teljes rohamossággal az ellenségre löketik, hogy súlya és lökeme által minden ellenállást összezuzzon; a régi rómaiaknál kellő méltatásra egyáltalán soha nem talált.¹⁾

Ellenben gyakorta látjuk a gyalog harcزra alkalmazva, de különösnek tünik fel az, hogy egy nehéz fegyverzetű dragonyosféle fegyvernemet soha sem szerveztek, kik lovaikról leszállva, a csatázók oldalán vagy a csata vonalban a gyalogság mellett helyt állani képesek lettek volna. Ez tehát — a mint mondva volt — nem történt, hanem mely elégedtek egy rosszul felszerelt és felfegyverzett olyan csapattal, meg a nagy feladat megoldására, melyet egykor a lovasság fogamatba veendő, ezen időkben, midőn a távfegyverek alig pár rőfnyire gyakoroltak hatást, egyáltalán teljes képtelenség vala.

¹⁾ Magdougai, Hannibal.

3-ik RÉSZ.

A lovasság Hannibál hadjárataiban.

Hannibál a harcok azon nagy mestereinek egyike, kik csak évszázadokonként szoktak feltűnni, a mikor aztán koruk, az események és az egész hadtudomány lángeszük bélyegét viseli. Első volt Nyugat-Európában, ki a lovasság valódi értékét felfogva, ismerte azon nagy előnyöket, melyeket czélszerű felhasználása nyújthat. Mint Sándor keleten, úgy Hannibál nyugaton a világ legjelesebb gyalogsága fölött vivott fényes sikereinek hosszú sorát leginkább nagyszámu, begyakorolt lovassága ügyes alkalmazásának köszönheté.

Midőn Hannibál Itáliába betörendő, a Pyrenék alul megindult, serege 50,000 gyalogot és 9000 lovaszt számlált, válogatott kipróbált veteránokat a spanyol hadjáratokból.

A gyalogsága és lovassága közötti arány jelentékenyen különbözött a római seregekéthöz s az utóbbiak csaknem oly számban valának seregében, mint a mennyit Nagy Sándor egykor Kis-Ázsiába vezetett.

Minőségre nézve azonban a karthagói lovasság a rómaiakat hasonlíthatlanul még inkább fölülmulta. Nehézre és könnyűre osztott csapatokból állt. A nehéz lovasság pánczélinget, sisakot, vaslábvasakat, támadó fegyverül kardot és rövid szuró lándzsát hordott. ¹⁾ Mint a görögök 64 emberből álló osztályokat alakítottak, 8 ember szélesség, 8 ember mélységben. A szövetséges gallok lovasai szintén nehéz fegyverzetűek valának, nehéz csata-kardokkal voltak fegyverezve, más tekintetben a görög kataphrakták módjára valának felszerelve, alakítva és alkalmazva.

A numidiaiak, kik Hannibál könnyű lovasságát képezék, azon korban e fegyvernem elsőrangú képviselői valának. Fegyverzetűik, felszerelésük és harcmódjukra nézve egymással ellentétben álló tudósításaink vannak. Lovaik kicsiny termetűek, s mint az ó-kor valamennyi lovai nyereg nélkül lovagoltának. ²⁾ A lovasok is szánszerűen méltóan valának felszerelve, s csaknem meztelenek voltak; lovaikat suhogó és egy bőrzsínor segítségével kormányozták. Mind-

¹⁾ Macdougall Hannibal. ²⁾ Beamish.

azáltal, az ezen lovasság által a Hannibál részére tett szolgálatok oly nagyok valának, mikép alig liheti az ember, hogy oly hiányosan lettek volna felszerelve. Sem kantárt, sem zablát nem használtak; a mint Polybius a Ticinus ¹⁾ melletti csata leírásánál, — hol ellentétben a középben álló „kantáros“ nehéz lovassággal a szárnyon állítottak fel — megemlíti.

Ezen jelző hangsúlyozásából a kantár hiányát logikai szükségességgel lehet következtetni, ha a numidiaiak a régi írók által „gens inscia freni“ és „Numidae infreni“ kitételek nem is lennének így értelmezendők.

A Traján oszlopain numidiai lovasok láthatók, csaknem egészen meztelenül, egyedüli öltönyük kis felöltő vagy köpeny, mely csakis a levegőben lobogott.

Montfaucon egy ekként öltözködött numidiairól a következőket írja: egy római lovas hajánál fogva le akarta őt lováról rántani, mert ezen kis és száncalomra méltó állatnak sem nyerge sem kantárja, még takarója sem volt. Strabó is mondja, hogy a numidiaiak lovaikat egy kis pálczával, oda a hová akarták, fordíták, mit is ezek minden további vezetés nélkül kutya módjára követének. Mindezen halmozott bizonylatok után lehetetlen hitelt nem adni, hogy a numidiaiak valóban bírtak volna azon képességgel, hogy lovaikat kantárszarak nélkül kormányozzák. Földard azonban a Traján szobron látható alakoknak nem ad hitelt, csakis egyszerűen „une pure rêverie de sculpture“-nek nevezi azt.

Ugy látszik, hogy általánosságban Földardnak igaza lehet, de mindenesetre a kantár kivételével, mert erre vonatkozólag Polybius, Strabó, Silius, Italicus, Herodianus és Vergilius teljesen összevágó tanúságtételei semmi kétséget sem hagynak fenn, mikép a numidiaiak valóban nem használták a kantárt.

Ellenben bármennyire szokva voltak hazájokban csaknem meztelenül szolgálni, mindazáltal nem valószínű, hogy a midőn Spanyolország vagy Olaszországban a Hannibál seregéhez megérkeztek, valami bár könnyű öltözetet nem kaptak volna. Fegyverül a numidiaiak hajító dárdákat és pajzsot hordoztak.

Általában a vonalban és oszlopban kivitt rendszeres harcra alkalmasok nem valának, mindazáltal ugylátszik, mikép annyira mégis vitte őket Hannibál, hogy egyelőre 64 emberből álló századokba alakulva, legalább helyüket a csatavonal szárnyain elfoglalhatták. Legfőképp az ellenség nyugtalanítása, kémszemlék, takarmányozások, szállítmányok megrohanása, a hátrvédek zaklatása és az ellenséges podgyászszállítmányok elleni portyázásokra valának alkalmazhatók. Vállalkozók és merészek, rendkívül edzetek s mozdulataikban rendkívül gyorsak valának. ²⁾ Harcmódjuk a parthokéval hasonlóan abban állott, hogy szabálytalan tömegekbe alakulva gyorsan előtörtek, hajító dárdáikat bámulatra méltó ügyességgel röpitették; ha megtámadtattak, visszavonultak, hogy kedvező alkalomkor újból megjelenhessenek; és ezen

¹⁾ Polybius. ²⁾ Lamprière, Numidia-Virgil.

harczmódot káprázatos gyorsasággal és lankadatlanul üzték, mi eléggé tanuskodik gyorsaságuk, erejük, kitartásuk és lovaik vas ereje mellett. Lések, megrohanások és csatározási harcokban remekeltek s használhatóságuk különösen nehéz terepen, hol más lovasság nem volt képes működni, tünt ki.

Nem csoda tehát, ha Livius egész Afrika legjobb lovasságának tartja őket.

Könnyen beláthatók azon rendkívüli előnyök, melyeket egy ily lovasság Hannibálnak nyujthatott. Ezek és nehéz lovassága nélkül alig tarthatta volna magát fen az olaszthoni hadjáratban; ellenséges földön, messze működési alapjától, attól teljesen elvágyva harcolt 16 hosszú éven keresztül, győzelmesen ugyan, de eredmény nélkül. Lett volna csak Rómának ilyen vagy még tulnyomóbb lovassága, ugy bizonyára már az élelmiszerek hiánya miatt is nemsokára kényszerítve leendett magát vagy megadni, vagy Itáliát odahagyni. Ekként déli Európában az első példáját nyujtá azon rendkívüli előnyöknek, melyek a lovasság tulnyomóságából származnak. Minél tovább haladunk e műben, annál gyakoribbakká lesznek ez észleletek, példa példát érve, melyekből a nagyszámu czélszerűen felszerelt és alkalmazott lovasság nagy értéke világosan és kétségbevonhatlanul előtűntetve leend.

Hannibál azonban nemcsak a kis háboru minden vállalataiban ismerte fel a lovasság értékét; de déli Európában az első volt, ki a lovasságot a fegyvernem valódi szellemében, annak geniusa szerint a csatatéren is alkalmazni tudta, midőn hatalmas tömegekben, ellenállhatlan erővel az ellenségre vetve a rohanó oszlopokat, azok mindent szétzúzó erejével a csatát eldöntötte. A lovasság eszélyes felhasználása által már a csata előtt előkészíteni a győzelem útját, vagy az eredményt lovasainak a csatatéreni ügyes és erélyes alkalmazása által biztosítani senki sem értette jobban, mint ő.

Hannibál és a rómaiak közötti első találkozás Itáliában a Ticinus partján történt. Ez csaknem kizárólagosan lovas ütközet volt és már kezdetben a karthagói lovasság tulnyomóságát s Hannibálnak azok alkalmazásában rendkívüli ügyességét megállapítá.

Publius Scipió, ki a római hadsereget vezényelte, lovassága és némely könnyű csapatokkal előremenetben volt, hogy az ellenség irányában, melynek jöveteléről értesült, kémszemlét tegyen; ekként ép Hannibállal találkozott, ki hason czélból lovassága élén előnyomult.¹⁾ Ez aztán a Ticinus melletti csatára vezetett, mely nem annyira a két félről résztvevő csapatok száma, hanem sokkal inkább azon erkölcsi hatás folytán, melyet előidézett és még nagyon hosszú ideig éreztetett, volt fontos és emlékezetes.

Scipió csapatait egyetlen vonalban, valószínűleg turmákban a megfelelő térközökkel fejlődteté, a gall szövetségesek a középén, a római lovasok a szárnyakon álltak.²⁾

A könnyű fegyverzetű gyalogság a turmák térközeibe és a csatavonal közepére volt beosztva, hogy annak nagyobb szilárdságot

¹⁾ Folard, Polybius. ²⁾ U. o.

kölcsönözzön. Hannibál is egyetlen vonalban, valószínűleg tömegben vagy hatvannégy emberből álló osztályokban alakítá nehéz lovasságát megfelelő térközökkel. De számban tulnyomó lévén az ellenség felett, azon helyzetben volt, hogy a szárnyakra helyezett numidiaiak által ellensége csatavonalát tulszárnyalta.

A Scipióféle könnyű fegyverzetű gyalogság és lovasság összetételéből kitűnik, hogy annak nem annyira erőyes támadás, hanem inkább csak védőleges magatartás volt célja, de könnyű csapatai hiányos fegyverzetűk és alakzatuk kevésbé szilárd volta folytán képesek nem valának a lovassággal szemben oly ellenállást tanusíthatni, a minőre nehéz fegyverzetű gyalogság alkalmas leendett.

Hannibál ezen alakzat gyengéit már első tekintetre felismerte.

Vézerei és katonái sóvárogva a harcra kívánták, hogy rohamra vezettessenek, és arra a parancs ki is adatott.

Mint a forgó szél rontott elő a karthagói lovasvihar s az el-
lenséges könnyű gyalogságnak nem igen engedett időt, hogy árthas-
son.¹⁾ Polybius következőleg beszéli ezt el: „Alig hajíták el az első dár-
dát, a midőn megrémülve, nehogy az előtörő karthagóiak lovainak pa-
tái alá jussanak, hátráltak, s a lovasság térközei között elszaladtak.
A római lovasság most ellenlökemre indult, miből erős kéztusa fej-
lett ki, egy részük azonban a küzdelem megkezdése előtt leszállott
lováról és gyalog harczott. A numidiaiak a szárnyakat megkerülve,
a harmadik harczvonalba visszahúzódott könnyű gyalogokra vetették
magukat, s azokat elgázolák. Ezek megsemmisítése után megfordul-
tak, s a karthagói nehéz lovassággal erős küzdelembe vegyült római kö-
zélet hátba fogták.

Ezek nem sokára szaladásra kényszerítettettek, s így Hannibál
fényes győzelmet nyert.”

Az idézett, Polybiusból átvett leírásból világosan kitűnik, mi-
kép a roham a karthagói nehéz lovasság által nagy erőlyvel hajta-
tott végre, s hogy a római könnyű csapatok, legalább a látszat után
ítélve, meglepettek. Ezen csata Hannibál fölényét a sikon biztosította,
s maradandó erkölcsi hatást eredményezett. Scipió közvetlen erre visz-
szavonulásához kezdett, s a Pó vizétől átszelt síkságot nagy sietség-
gel haladta át, s e folyó egyik hidján seregét átvezette, mert, a mint
Polybius mondja — „nyílt vidéken a lovasságban annyira tulnyomó
ellenséges sereg közelében, nem érezhette magát biztonságban.”

A római vezér eljárása a hadjárat megnyitásakor egyáltalán hi-
básnak tekinthető. Tudnia kellett volna, mikép lovasságban Hannibál
mind szám mind minőségre nézve felette tulsúlyban van. Épen ugy
ismerhette viszont jól fegyelmezett és öntudatos gyalogságának a kar-
thagói feletti fölényét. A rómaiak idáig a fősúlyt mindig gyalogsá-
gukra fektették és mindig erre számítottak, hogy a diadalt zászlóik-
hoz fűzhessék. Tehát annál nehezebb megfajteni, hogy minő gondolat
vezethette éppen az első csatánál Publius Scipiót, hogy a csatát se-
rege gyengébb és rosszabb részével, az ellenségnek jobb és számosabb

¹⁾ Folard, Polybus.

részevel szemben elfogadta? — Háboruban épen az első győzelem erkölcsi hatása az, mely kiszámíthatatlan.

Nagy ritkaság, hogy az első csatában leverte sereg azon önbizalmát, azon erkölcsi erőt visszaszerezhesse, mely a végsikerre oly lényegesen szükséges.

A legközelebbi nagy csata, melyet Hannibál vívott, a Trébia melletti volt, és a karthagói vezér ez alkalommal is a legnagyobb tehetségű vezénylőnek bizonyult, míg a rómaiak számos hibát követtek el. Hannibál 5 mértföldnyire délkeletre Placentiától vonult táborba, mely állásában a római consulnak Rómával és Arimjnummal való összeköttetését megszakította.

Ennek következtében ez déli irányban kivonult Placentiából, átment a Trébián, s annak balpartján állást foglalt, valószínűleg, hogy a városhoz, melyben készletei és raktárai valának, közel legyen.

Hannibál újból arra használta fel könnyű lovasságát, hogy az ellent, egy általa választott csatatérre vonhassa, mely neki lehetségessé tette, hogy les-állást foglalhasson el, melyből aztán a csata legválságosabb percében egy osztálynak az ellent oldalban és hátban kelle megtámadnia.

Ezen célból kiküldé az ő numidáit, hogy a római tábor szomszédságában fekvő területeket kipusztítsanak. A rómaiakat vezénylő Sempronius ennek következtében lovasságát s egy erős ijjász osztályt a rónára küldött, s azzal amazokat visszaijázta; Hannibál heves csatározás után övéit visszavonta és a rómaiakat egy elért nagy előny hangulatába ringatta.

A rá következő éjjel fivérét Magót 2000 válogatott harcossal, felerészben lovasok, felerészben gyalogos, jobb szárnyával szemben egy folyam száraz medrében teljesen fedett les-állásba állította fel. Napkeltevel, mielőtt még a rómaiak reggeliöket elkölthették volna, a numidiaiak újból átküldtek a folyón, hogy a rómaiakat fenyegetve, általános harcra csábítsák. Sempronius a neki kivetett törbe vakon belement. Lovasságát a numidiaiak ellen rohamra küldé, s 6000 ijjásznak a lovasság követését rendelé el és végre a többi hadait is a sánczokból a térre vezeté. Az előbbeni nap sikere önbizalmát egész az örült-ségig fokozta. Tél volt, igen hideg s a Trebia csaknem a mellig feldagadva, és csapatai még éhesek valának. Hannibál a saját választotta csatatéren nyugodtan várta őket, emberei nem fáztak, nem éheztek, frisek, bátrak és önmagukban bizók valának. Mind ennek daczára Sempronius a megáradt folyót keresztül gázoltatta, s hátában a folyóval, a hideg által meggyengített seregével egy általános csatát fogadott el.

A bekövetkező, ezen folyó után elnevezett trebiai csata is megcáfолhatlanul igazolja ama tényt, mikép Hannibál csaknem minden sikerét számos és jól vezetett lovasságának köszönheté. A midőn a rómaiak a folyón át követték a numidákat, Hannibál könnyű gyalogságát és a baleari szigetbeli parittyásokat, összesen 8000 embert küldött amazok támogatására, mialatt maga a fősereg élén nyomban követte őket.

Gallok, spanyolok s afrikaiakból álló mintegy 20,000 főnyi gyalogságát phalanx-alakban egyetlen harczzvonalba fejlődteté. A lovasság, mely a gallokat is beleszámítva 10,000 lovat számlált, a szárnyakra volt beosztva, úgy szintén az elefántok is.

Polybius, kinek előadását követjük, ezeket mondja: „Sempronius lovasságát, mely teljesen haszon nélkül fárasztotta magát a numidák ellen, visszavonta, mert ezen ügyes lovasok szokva valának az első lökem után rendetlenségben vonulni vissza, de már a következő perczben hasonló merészséggel újból előtörni.“ Sempronius gyalogságát három harczzvonalba állítá, 4000 főnyi lovasságát a szárnyakra.

A római veliták a könnyű fegyverzetű karthagói csapatoktól csakhamar a harczzvonala térközein keresztül üzettek, mivel már kora reggel a numidákkal folytatott csatározások alatt nyilaikat és kelevéseiket mind előltek.

Erre mind két fél főereje tusába jött, a midőn a rómaiaknál számosabb és erélyesebb karthagói lovasság oly erővel rontott elő, hogy azok néhány percz alatt a tért a legnagyobb rendetlenségben elhagyni kénytelenítették. Most a nehéz lovasokat közvetlen követni látszó numidák és könnyű gyalogok a római legiók védtelen szárnyaira veték magukat, s ezeket az arczzvonalbani hatályos küzdelmekben akadályozva, megzavarták. Ezen válságos helyzetben még a lesben álló Magó is előtört, s a római csatavonal központját egész dühvel hátulról támadta meg; ugyanezzel egyidejűleg történt az üldözésből visszatérő lovasság rohama; s így a római sereg szárnyait, lovasságát és velitáit teljesen halomra döntötte és a folyón keresztül üzte.

A központon álló nehéz fegyverzetű római gyalogság régen kivívott nagy nevéhez ez alkalommal is méltónak mutatá magát. Ezen válságos pillanatokban, midőn a karthagói phalanx még szilárdan állott arczzvonala előtt (mert Hannibál nem sietett a középpel) a középben, s midőn mind a két szárnya tulszárnyaltatva le volt verve, a tártalék megsemmisítve, hátában a les-állásból épen előtörő pihent ellenséges osztály, az egész tér elborítva a győzelmes ellenséges lovasság által, egy kiáradt folyó által elzárva táborától; — és mégis senki sem gondolt megadásra!

A római consulok gyorsan határoztak; a csapatok erős fegyvelme s az emberek engedelmissége nem tagadá meg magát; soraikat jobban összezárták, alakzatuk ellenállási képességét fokozák, s ekként keresztül törve az ellen csatavonalát, leverve s összezülálva Hannibál egész központját Placentia felé maguknak véres utat nyitának. Később Scipió is ide érkezett a hadsereg romjaival, miután éjjel a karthagói tábor előtt elvonult s Semproniusal egyesült.

Ezen csata örök emlékü bizonyíték a római nehéz legió gyalogság bámulatra méltó tulajdonairól egyrészt, és a karthagói lovasság nagy jelentőségéről másrészt. Nem szenved kétséget, mikép az elért nagy eredményeket Hannibál ezek ügyes alkalmazásának köszönheté.

Ha a római consul ügyesebb, és a csatát ily kedvezőtlen körülmények között el nem fogadta volna, hanem oly állást választott volna, hol szárnyai az ellenséges lovasság megkerülése ellen védve leendettek, s

a nehéz legió gyalogsága bámulandó képzettségét, vitézségét és kitarását igyekezett volna előnnyel érvényre emelni: úgy bizonyára az eredmény egészen más leendett, mert a trebiai nap kétségbevonhatatlanul bebizonyítá, mikép a karthagói gyalogság a római nehéz gyalogsággal nem mérkőzhetett.

A cannaei csata leírása, hol Hannibál Róma legnagyobb, leg hatalmasabb hadseregét, melyet valaha ellene kiállítani s a harcza vezetni tudott — tönkre verte, további bizonyítéka azon határtalan előnyöknek, melyeket e nagy tábornok lovasságának a harcban alkalmazása által elérni képes vala.

Már a csata előtt néhány nappal a Hannibál által vezetett lovasság és a rómaiaknak Varró consul alatti előre tölt könnyű gyalogsága között ütközet fejlett ki. A karthagói lovasság rendszeren és erőlyesen keresztül vitt első rohamára a rómaiak rendetlenségbe jöttek, és bizonyára teljesen leverettek volna, ha Varró a térközökbe néhány nehéz fegyverzetű legióbeli cohortot nem állit. Ezen elővigyázat Polybius szerint, az ő részére a harcban előnyt biztosított.

A Cannae melletti csatában a Hannibál hadserege Aufidus folyó egyik hajlatában volt felállitva. A nehéz gall és spanyol lovasság 8000 lóval a balszárnynon állott, végsorait a folyóra támasztva; az afrikai gyalogság fele közelében sorakozott. A központot a galliai és spanyolhoni nehéz fegyverzetű gyalogság 1024 főből álló hatalmas csatátömegekben (chiliarchiák) foglalta el.

Ettől jobbra az afrikai gyalogság másik része következett és a szélső jobb szárnyat 2000 numidiai lovas képezte.

A szemben levő római hadsereg következőleg alakult:

A római lovagok számra nézve 2400 a jobb szárnyon, átellenében a 8000 főnyi karthagói nehéz lovasságnak, állottak fel. A gyalogság a szokásos manipula-alakzatban, teljes térközökkel, 3 harcvonalban, „hastati, principes, triarii“ a központot tölté be.

A manipulak arcvonalalaikat összéb vonva, inkább mélységben tagozódtak akként, hogy 10 ember jutott szélességben, 16 mélységben.

Ez azért történt, hogy a római nagy tulnyomóság teljesen értékesítették. A szövetségeselek lovassága a numidákkal szemben a balszárnnyra rendeltetett.

A parittyások és más karthagói könnyű csapatok, valamint a római könnyű fegyvereselek is arcvonalalaik előtt állva, a csatát megnyitották, miután hosszú időn át elhatározó előnyök nélkül sok vitézséggel küzdöttek.

Hannibál, ki a római gyalogság fölénvét teljesen felismerte, melyet leginkább fegyverzetüknek tulajdonított, afrikai veteránjaikat a zsákmányolt római véd- és támadó fegyverekkel szerelé fel.

A kard és paizszsal felfegyverzett galliai és spanyol gyalogságot kettős lépcsőzet alakú tömegekben a közép elé toltá előre oly alakzatban, mely Polybius szerint egy az ellenség felé fordított domború ívet mutatott. Ennek azon célja volt, hogy a harc ezen csapatokkal kezdessék meg és aztán az afrikaiak által folytattassék, kik

felállítási viszonyuknál fogva a fő csatavonalat s egyszersmind a tartalékot is képviselendők valának.

Mialatt ezek folyamatban voltak, Hannibal lovasságát harcra vitte. Balszárnya 8000 főnyi nehéz lovassággal, a szemben álló 2400 főnyi lovagsereget rohanta meg és ez utóbbiak teljesen leveretve, nyakra-főre szaladtak a rónán. A numidiaiak utasítva valának, hogy a velük szemben levő szövetséges lovassággal csakis halogató harcot vigyenek, támadólagosan lépjenek fel ugyan, de a komoly harcot, meny nyire csak lehet, kerüljék. Miután a győzelmes karthagói lovasság a lovagokat a csatatérről teljesen elűzte, átkanyarodott s a római harczvonal háta mögött, annak hosszában, a szövetségesek lovasságát hátba támadta meg, mialatt a numidiaiak ezzel egyidejűleg homlokban léptek fel.

Az egybevágó támadás elhatározó vala, s a szövetségesek lovassága összeaprittatott.

Ezalatt a római gyalogság a Hannibál-féle főállás kiszögellő részét megtámadta, s azt előbbeni állásába s onnan tovább visszanyomta úgy, hogy az egész középpont hova tovább mind jobban egy behajló szögletet kezdé képezni, melybe a római gyalogság a sikertől elcsábítatva, mind nagyobb-nagyobb tömegekben kezdett benyomulni, s szárnyait a közép felé összeszorítá. Ezen pillanatban az afrikai gyalogság két nagy osztályba megnyilván, oldalba felkanyarodott, s hatalmas lökéssel a legiok oldalába rontott.

Egyidejűleg Hannibál egész lovassága is, miután mind a két ellenséges szárny leverését befejezte volna, rendelkezésre állott és a gyalogságot támogatandó, a legiokat hátulról támadta meg. E pillanattól kezdve a csata valóságos mészárlássá fajult oly annyira, hogy a harczolók arányához mérve az elesettek száma nagyobb volt, mint bármely csatájában a hajdankornak s egyáltalában minden időknek.

Hannibálnak a lovasság alkalmazása körüli eljárása úgy ezen, mint a trebiai csatában, sok tekintetben Nagy Sándor Issus és Arbela melletti harczmódjára emlékeztet. A cannaei csata körülményei, melyek a régi történetészek nyomán hozzánk eljutottak, tanúsítják, mikép a kartagói lovasságnak a fegyelem igen magas fokán kelle állania, mert ellenkező esetben alig leendett lehetséges, győzelmes rohamok után is annyira kézben tartani, hogy az üldözésből azonnal visszaszólítva, új rohamra lehessen őket alkalmazni, hogy egy harmadik támadásra is felhasználtságosanak.

Azon rendkívüli ügyesség, melyet Hannibál lovassága felosztásában tanúsított, a midőn egyik oldalon 8000-et állít fel szembe 2400-nyi római lovassággal, a midőn a másik részt a numidiaiakkal foglalkoztatja, mindaddig míg a balszárnyon kivivott siker után azoknak segítségére mehet, minden magasztaláson felül áll; és bizonyítja, hogy ő már ekkor a modern hadviselés legnagyobb elveit felismerte és tudta alkalmazásba venni; tudniillik hogy saját tömegeinket az ellenséges töredékek ellen kell egyesítenünk.

A Hannibali hadviselés és a számos csatavesztések, melyeket a rómaiak alkalmas lovasság hiánya folytán szenvedtek, nagy erőfeszí-

tések forrása lón, hogy ezen hiányon segítsenek. Publius Scipió, a Ticinus melletti csatában vezénylő római consul fia, atyja és nagybátyja halála után a spanyolloni római hadsereg vezérévé neveztetett ki.¹⁾ Ezen nagy tábornok, ki később „Africanus“ disznevét nyert, nemcsak a fővezérséget vette át, hanem teljes erélyvel a lovasság újra szervezéséhez is hozzá látott.

Ezen átalakításoknál a görög rendszert követte, mely akkor legjobbnak tartatott. Eszerint a lovasság sisak, mellvért, hosszukás pajszok, csizma, mind a két végén vashegyű lándzsával, hajító kelevészszel és végre görbe karddal szereltetett fel.²⁾ Scipió nem kerülte a fáradalmakat, s személyesen felügyelt a gyakorlatokra. Polybiusból olvassuk, (ki a tizedik könyv második fejezetében minden hadgyakorlatot leírt), mikép minden egyes lovas oktatta lón, a jobbra-, balra-átban, hátra- és előre-arczot csinálni. A turmák és decuriák jobbra és balra kanyarodni, tagoszlopokban hátra és újból visszafordulni akként, hogy az első kanyarodás előtti helyükbe újból visszakerültek. Hasonlóan szokva valának turmákban hátra-arczot és három-negyed átkanyarodást vagy jobbra, balra kanyarodást végrehajtani.

Néha a közép vagy a szárnyakról egy-két tagoszlop bizonyos távolságra előre vonatott, s azután helyből vágta be kelle indulniok, s pontosan a térközökre tagozódni.

Ezen mozdulatok, melyeknek leírása nem épen világos, inkább azt látszik célozni, hogy a csapatok bizonyos ügyességet szerezzenek, mintsem, hogy azok gyakorlatilag is alkalmaztassanak.

Scipió továbbá az arczváltoztatásokat is gyakorolta, egyik vagy másik szárnyról a turmák oldalmenete által, vagy a merőleges felvonulás által, minthogy azon nézetben volt, hogy az oszlopba való szakadás és az új irányban való bevezetés, (az „él“ kanyarodása által) és újbóli felkanyarodás az arczvonalba ugyanazon műveletnek tekinthető, mint a menet-oszlop alakítás, sőt annyiban hibás művelet, mert így a különböző osztályok annál később vonulhatnak be megillető helyeikbe.

Továbbá abban is gyakorolta csapatait, hogy az ellenség ellen látszólagosan előre nyomuljanak, és azután megint kitérjenek és pedig akként, hogy a legnagyobb sebesség és rend s a térközök a mellett fentartassanak, mert semmit sem tartott veszélyesebb és rosszabbnak a lovasság részére, mint ha a csapatok rendetlenül vezetettek támadásra.

Személyesen vezette és vizsgálta a gyakorlatokat, a városból kivonultatta a szabad mezőre, hol a szükségesnek látszó mozdulatok oktatása alatt ott tartózkodott, s az egész gyakorlatot velük keresztül vitte. S hogy kiképeztetésük felett jobban örködhessék, az akkori szokás szerint nem a csapatok élén, hol őt mindnyájan láthatták, de ő senkit sem, hanem ott tartózkodott, a honnan mindent átlátva tekintélyét gyakorolhatá, csapatról csapatra lovagolt s mind azokat felügyelé, kik bizonytalanok vagy ingadozóknak látszottak; tiszta és

¹⁾ Liskenne. ²⁾ U. o.

világos utasításokat adott, s a foganatba vett hibákat beszünteté. Eként minden igyekezetét arra fordítá Scipió, hogy minden egyes kötelmei tudatára és felismerésére vezettessék. Demetrius Phalereus ezen rendszer leírásánál így szól: „Egy sereg ereje az egyes osztályok és minden egyes katona ereje és kiképezési fokától függ.“

Scipió valóban teljes mértékben aratta fáradozásai gyümölcseit, különösen a lovasságot illetőleg. Legközelebb spanyolországi hadjáratában, később, alkotásai és működései fölé a siker koronáját helyező napon a zamai csatában, hol nemzetét nemcsak hogy a bukástól megmenté, hanem azt a világalomra emelte.

A római lovasság a legrégibb idők óta zablát és kantárt használt, de akkor sem a nyereg, sem a kengyel nem volt alkalmazásban. A nyereg helyét, melynek első használata Kr. e. 340 ¹⁾-nél meszebbre alig vihető vissza, és tökéletesbitése először 50 évvel később Nagy Theodosius korában kezdeményeztetett, ²⁾ a római lovasoknál egy kétszeres takaró, vagy egy posztó, vagy állatbőrből készült vánkospótolta. ³⁾ Az alsó takaró a felsőnél nagyobb volt, néha egész sima, néha czafrangos. Egy heveder, egy farkszij, egy szűgyelő vagy mellszj által volt helyéhez erősítve.

Ezen aztán egy kisebb, párna volt, melynek alsó széle néha rojtokkal volt szegélyezve. ⁴⁾ Épen úgy az elő és fark-szijjak és rojtok, félhordak és más díszitményekkel ékítették. Mind két takaró vagy párna 4 gomb vagy zsinag által volt egymáshoz erősítve. ⁵⁾ A kengyel csak 200 év múlva a nyereg feltalálása után jött használatba, vagy tán időszámításunk 6-ik századában.

Vegetius leírja, hogy a fiatal katonák mikép gyakoroltattak mezelen kard vagy lándzsával kezükben, egy csupasz lóra felugrani, s hozzá teszi, mikép ez a legrégibb veteránok, valamint a fiatal újonczoktól egyenlően megköveteltetett. Az első oktatások falovakon és fegyver nélkül, később, ha már bizonyos ügyesség nyeretett, fegyverrel és valóságos lovon gyakoroltatott.

Ezen gyakorlatok télen át fedett helyeken, nyáron át a gyakorló téreken vétettek elő, és a felugrások mind a jobb mind a baloldalon végrehajtottak.

A fék és a kantár használatba vételére nézve egy rendkívüli eseményt kell megemlítenünk, mely Livius IV. könyve 33 ik fejezetében egy csata leírásánál, mely Momercus Aemilius dictator és a fidenatok közt vívatott, meg van említve. Ugyanis: a „Magister equitum“ Aulus Cornélius a lovasságnál új harczmódot hozott be, a midőn embereinek megparancsolá, hogy a lovakról a kantárokat vegyék le, és kantárszár nélküli lovakkal menjenek a támadásra, egy oly rendszabály, mely a mint arról Livius biztosít — teljes sikerrel lön koronázva. Ha ezen elbeszélés való, csak azt bizonyíthatná, mikép Aulus Cornélius az által minden habozásnak elejét veendő, a roham sebességét a legmagasabbra akarta fokozni. Itt — kapcsolatban ezzel, azon körülményről kell megemlékeznünk, mikép az

¹⁾ Bardin. ²⁾ D'Aldeguier ³⁾ Liskenne. ⁴⁾ Humbert ⁵⁾ Liskenne.

amerikai polgárháboruban a délieknél parancsnokló Hood tábornok is azon nézetben volt, mikép ha a roham pillanatában valamennyi lovas kantárszárát rögtön ketté metszeni lehetne, — úgy a lovak bármely gyalogság ellenállását is legyőznék, s a rohamok sikerei minden kétségen kívüliek lennének. ¹⁾

Hogy mikor kezdték a rómaiak vasalni lovaikat — eltérők a nézetek. Azonban bizonyos az, mikép a modern alakú, a patához szeggek segítségével eszközölt vasalási mód náluk nem vala szokásban. ²⁾ Bizonytalan, — hogy az illetén vasalás mikor lett feltalálva, és hogy mely országban alkalmaztatott először, bizonyos azonban, mikép nem a római korszakban. Göröghonban Xenophon határozott tanúsága szerint nem volt semmiféle vasalási mód alkalmazásban; mert utasításai a pata keményebbre eszközendő edzéséről semmi félreértésnek helyt nem adhatnák. ³⁾ Ellenben nem kevésbbé igaz az, hogy a rómaiaknál a lópata mesterséges megvédésének gondolata valóban létezett, miután megállapított és teljesen bebizonyított tény az, mikép a málhás állatok s egyáltalán a terhet vivők egy érczezett vagy fából készített sarut, „solea“ hordtak, — melyek a patát keresztező szíjjazatok által tartattak. ⁴⁾ Mindazáltal ez inkább kivétel mint szabály volt. Suctonius elbeszéli, mikép Neró, midőn az olympiai játékok díjának keresésére indult, kétezer öszvért alkalmazott kocsija és málhája szállítására, melyek sarukkal voltak ellátva, ⁵⁾ melyek a lábakhoz szíjjakkal erősített ezüst-talp-lemezekből állottak.

Ezen szerző szerint Poppea öszvérei is arannyal lettek volna patkólva. Mindezen idézetek arról tesznek bizonyosságot, mikép a császárság alatt valami vasalási mód mégis létezett, noha egyáltalán nincs semmiféle adat arra nézve, hogy az a lovasságnál alkalmazásba vétett volna; mindazáltal daczára az érmek és más emlékek hallgatásának, e pontra vonatkozólag némely szerzők jogosultnak tartják azon véleményt, hogy a rómaiak épen oly nagy figyelmet fordíthattak csatlóvaik lábainak fentartására, a minőt málhás állataikkal szemben tanusítottak.

Liskenne igyekezik bebizonyítani, hogy oly roppant nehéz és nagy menetek, melyek Britanniától a Tigris partjaihoz vezettek, a vasalás alkalmazása nélkül alig voltak lehetségesek, s ebből feltételezi annak létezését is, mely azonban annyira a ló lábához alkalmaztatott, mikép a szobrok és érmeken alig felismerhetők. ⁶⁾ Humbert hasonló nézetben van s határozottan kimondja, hogy a lovassági lovak vasaltattak. ⁷⁾ Ellenben Bardin az említettekkel nincs egy nézetben, a midőn azt állítja, hogy a rómaiak a patkólast és kengyelt nem alkalmazták. ⁸⁾ Ezen ellentétes nézetek után e tárgy olyannak tekintendő, melyet véglegesen nem lehet megállapítani s ily körülmények között függő kérdésnek tekinthető. Lehettek esetek arra, — a mint az legnagyobb valószínűséggel úgy is volt — midőn némely lovassági lovak

¹⁾ Vegetius ²⁾ Liskenne ³⁾ Xenophon. ⁴⁾ Liskenne ⁵⁾ Bardin. ⁶⁾ Liskenne. ⁷⁾ U. o. ⁸⁾ Humbert.

patái és a kocsit és tehert vivő állatokéhoz hasonló lábvéddel láttattak el; azonban az, hogy általános használatban lettek volna, miután semminemű hagyomány nem maradt fenn e tekintetben, alig hihető.

Az első hitelt érdemlő és tényleges bizonyítéka a patkószegéssel felillesztéséről a láb patájára, az I. Childerich sírjában feltalált ló-csontváz, melyen valóban a vas ily módon látszik ráerősítve lenni.

Ezen sír 1653-ban Toursban véletlenül lett felfedezve. ¹⁾ Childerich azonban 458-tól 481-ig uralkodott, tehát ezen lelet arról tanuskodik, hogy a vasalás feltalálását csakis Kr. u. 480-ik évig lehet visszavinni.

A római lovasság által Scipió alatt elért magas állás még azután is jó ideig fenn lón tartva. A legió akkori beosztása manipulákba s annak szokásos nagy térközökkel felállítása, egyetemben a lovasság ugyanazon idejű kis harcászati egységekben — a minők a turmák valának — eszközölt alakulási módjával; lehetségessé tette azt, hogy az utóbbiak az előbbienek által fennhagyott térközökön át előre törhettek s így a gyalogságnak a harc legválságosabb perczeiben közvetlen segínyt nyújtani képesítve valának. E czélból tehát a lovasság egy része legtöbb esetben a harczvonalak mögött mint tartalék lett felállítva.

Már Scipió és Lentulus Afrikában és Spanyolországban a legióknál időnként a cohortokba osztást rendelék el, mely minden három manipulának egyszerű egyesítéséből állt, mely mint magasabb harcászati egység alkalmaztatott. ²⁾

Ezen újítás valószínűleg azon indokból történt, mert Scipiónak egy erős és tevékeny lovasság felett rendelkező ellennel volt dolga, és azt tapasztalta, mikép ily ellenséggel való hadműveletekben tanácsos, a gyalogság ellenállási erejét még jobban fokozni, a mi egyrészt a térközök számának kisebbitése által, másrészt a harcászati egységek egyidejű megnagyobbítása és megerősítése folytán volt elérhető.

Egyébiránt a legióknak cohortokban való rendszeres és marandó szervezeti beosztása nem elébb, mint Marius consulsága alatt lépett életbe, mely idő óta aztán a szabályos alosztályok akként képezettek, mikép minden egyes legió tíz cohortot vett fel; oly beosztás, mely később, eltekintve a számban előforduló egyes változásokat, az egész császársági korszakon keresztül változatlan megmaradt. ³⁾

Hadrián császár alatt az első cohort számban megerősítettet, a legió legjobb embereiből alakítva némi előjogokkal is birt, melyekkel a többi cohortok nem dicsekedhettek. Kétszerte erősebbek valának mint ezek, 800—1000 vagy 1200 fővel aszerint, a hogy a legió összes ereje 4000—5000, vagy 6000 főből állott.

¹⁾ Boutell. — ²⁾ Bardin.

³⁾ Roman Antiquities, Exercitus. Bardin.

A zászló, vagyis a sas is ezen „cohortra“, cohors miliaria vala bízva, a császári képecskék is az ő védelmük alatt valának.

A lovasság rendesen a szárnyakra állítottatott fel, a nehéz fegyverzetűek közvetlen a gyalogság mellett, s mellettük mint legszélső szárnyak a könnyű lovasok; részint a saját szárny védelmére, részint az ellenséges szárny tulszárnyalása czéljából, hogy vagy ott, vagy az ellenség hátában működhessenek. A cohors-állás behozatala után is legtöbbször egy tartalék helyeztetett a csatavonal mögé; mert a legió ezen alakulási módja sem zárta ki, mikép szorongatás esetében a gyalogságnak közvetlen segély nyujtassék.

4-ik RÉSZ.

Scipió Africanus hadjáratai. Az Élinga és Záma melletti csaták és a Mithridatesi háború.

Az Élinga melletti csata Spanyolországban Scipió Africanus és Giscó fia Hasdrubal között, általánosan úgy tekintetik, mint a harczászati előhaladottság és művészet legszebb példája a római történelemben; méltó a legbehatóbb tanulmányozásra annál is inkább, miután e csatánál a lovasság kiválóan fontos szerepet játszott.

Hasdrubal és Magónak 70,000 gyalogja, 4,000 lovasa és harminczkét elefántja volt. Scipió jóval gyengébb volt, serege csak 45,000 gyalogot és 3000 lovast számlált. Hasdrubal Kr. e. 405-ben tavasszal összevonván hadseregét, Élinga vagy Iling városa ellen indult, s annak közelében a hegységek tövében erődített táborba szállt, mely előtt rendkívül kedvező csatatérül szolgáló római terület el.¹⁾

Scipió ez időben válságos körülmények közt, nagy zavarban volt. Római legiói magukban a tulnyomó ellenség ellen merészleendő általános harczra igen gyengék voltak, spanyol szövetségeseiben anynyira nem bizhatott, hogy azokat elhatározó csatában kellő biztossággal alkalmazni lehessen. Mégis elhatározá, hogy az ellenséget félrevezetendő bizalmatlanságát eltakarja, s a csata pillanatában az elhatározó pontokon kipróbált legióit alkalmazandja, — és a szövetségeseket csakis mint házagpótlókat a csatavonalban veendi igénybe.

Ezen célból a karthagói állásokhoz mintegy fél mértföldnyire közeledett, s ott táborát felütötte. Azon feltevésben, hogy Hasdrubal ezt nem igen fogja feltlenül nézni, és a rómaiakat sánczmunkálataik alatt megkísértendi háborgatni — lovasságát egy halom mögé lesbe állítá, melyből ezek, a midőn Magó és Massinissa a numidiai lovassággal csakugyan kitörést tettek volna — előre is törtek.²⁾ A cselet siker koronázta. A karthagóiak nagy veszteséggel és rendetlenül táborukba üzetek vissza, és így e győzelem által nemcsak a rómaiak önbizalma, hanem a szövetségesek ragaszkodása is szilárdult.

Néhány napon át az ellenséges seregek az ellen táborok közt fekvő síkon csatarendben álltak egymással szemben a nélkül azonban,

¹⁾ Polybius. ²⁾ U. o.

hogy általános harcz fejlett volna ki,¹⁾ csakis a könnyű csapatok folytattak néha részleges harczokat és csatározásokat.

Ezen napok alatt Scipió gondosan vizsgálódott, hogy minő módon szokta Hasdrubal csatarendjét felállítani, és észrevette mikép a legjobb, a derék sereg, az afrikai gyalogság, a központon szokott felállni, mialatt a lovasság és az elefántok a szárnyakon tartózkodnak. Hannibálnak ezen felállítással mindenesetre azon célja lehetett, hogy seregének legjavát a szinte a középén állást foglaló római legiók ellen állítsa fel; — mely legiók valóban a legjobb és legfelgyelmezettebb csapatok valának. Hasdrubál is naponta szemlélte a Scipió hadvonalának fejlődését, s a szabványos rendjében a sikra eszközött felyonultát, és észrevette szintén, mikép Scipió legkevésbé megbízható és fiatal spanyol hadai mindig csak a szárnyakra helyezték.

²⁾ Ennek megfélemlően tette tehát intézkedéseit, melyek az adott viszonyok között mindenesetre a leghelyesebbek és czélszerűbbek valának.

Scipió azonban e napi mutatóványokkal épen e pont körül akarta Hasdrubált félrevezetni, miután terve volt, mikép a fejlődés utolsó perczeiben az alakulási viszonyt akként fogja módosítani, hogy az ellenség meglepessék, s a saját serege előnyöket nyerjen.

A csatát kilátásba helyező napon Scipió, a tapasztalt katona helyes ítéletével megtett minden lehető intézkedéseket, hogy a siker biztosítsák.

A tribunok és tisztek különleges utasításokat kaptak, hogy gondoskodjanak, mikép a legénység ideje korán reggelizzék, s teljesen felszerelve és tagozva készen tartassék a még nap feljötte előtti kivonulásra. Először a lovasság és a könnyű csapatok indultak, követe a főseregtől, mely a sikon az előbbeni feállítási renddel homlokegyenest ellenkező módon akként vonult fel a csatavonalba, mikép a spanyol a középbe, a római legiók pedig két részre szakadva a két szárny irányában fejlődtenek.

A lovasság az ellenséges táborig előretolva, azt támadással fenyegeté.

Hasdrubal, ki az előnyomulást észrevette s a római sereget a derengeni kezdő regg homályos világában a sikon látta fejlődni, lovasságát és könnyű csapatait sietve, alig felkészülve, élelem nélkül küldötte előre, hogy a rómaiak visszatartassanak, míg a többi nem kevésbé bágyadt seregével elővonul és szokásos csatarendjét, az elefántokkal a szárnyak és az arczvonal előtt elfoglalandja.

Ezen idő alatt a nap is feljött, s Scipió könnyű csapatai a szárnyak térközein át a hátsó harczvonalba huzódtak vissza s a római sereg új és szokatlan csatarendjét láttatni engedék.

Azonban Hasdrubálnak már nem volt ideje intézkedéseiben bármi módosítást is tenni. Látta, mikép az ellenséges sereg legjobb csapatainak lökemét, az ő spanyol szövetséges csapatainak kell kitartani; tudta, hogy a nap sikere e körül forog. ³⁾ Azonban már megfonto-

¹⁾ Polybius. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

lásra nem volt idő, mert Scipió előre nyomult s mozdulatai komolyak és meglepésre célzók voltak.

Scipió előrenyomulása — a mint említve volt — oly alakzatban történt, mikép a spanyol szövetségesek bizonyos phalanx-szerű alakban a középén, a római legiók ellenben a szárnyakon fejlődtek.

Az utóbbiak, a príncipek manipuláinak kettős zárása folytán a hastasok térközei köré egy zárt vonalat képeztek, mely mögött a triariák mint végsorok foglaltak helyet és pedig akként, hogy mindenik cohort tömeg-alakulásban harminczkét emberrel az arczvonaltban, tizenkét emberrel a mélységben tagozódott. Ezek, miután a veliták és a lovasok a térközök közt visszavonultak a hátsó harczonalba, összezáródtak, s így a veliták közvetlenül a nehéz gyalogság sorai mögött, s mögöttük megint a lovasság sorai foglaltak helyet. Az első manipulákban térközökkel, mialatt a lovasság, számra 1500, a szárnyakon három turmából álló csapatban, szintén térközökkel az egyes osztályok között alakult.

A csatára vonatkozó harcászati rendelkezések, a mint az szembe ötlőleg feltűnik, már előzőleg nagy elővigyázattal tétettek meg, és a tisztekkel közölve voltak. Scipió személyesen vette át a jobb szárny vezényletét, míg Julius Silanus a bal szárnyat parancsnokolta.

Az egész római hadsereg fejlődött vonalban előre nyomult, a karthágóiak szintén, a midőn egyszerre alig száz rőfnyire az ellenséges szárnyaktól, a római szárnyak kifelé elkanyarodtak és pedig a jobb szárny jobbra, a balszárny balra oszlopalakban menesztetett és a midőn a karthágói gyalogság szárnyain azoknak éleivel egy magasságba jutottak volna, a kohortok balra és jobbra felkanyarodva az arczvonaltat újból helyreállíták és sebes ütemben az ellenségre rontottak. ¹⁾ A veliták és a lovasság oszlopai, melyek ez oldalmenetet követtek, a legiók felkanyarodása alkalmával nem álltak meg, hanem továbbra is menetben maradtak és a szerint, a mint oszlopaik élei a gyalogság szélső sorain túl értek, fokozatosan és pedig a veliták manipulái és a lovasok osztályai a balszárnyon jobbra, a jobb szárnyon meg balra felkanyarodást hajtottak végre, és pedig akként, hogy a két szárny csapatai, az eredeti felállítás daczára még mindig fejlődésben valának.

Ezen rendszabály folytán Scipió annyira meghosszabbította szárnyait, hogy az ellenséget tulszárnyalta és átkarolta.

Ezen mozdulatok kivitele alatt a spanyolok rövidebb lépésre utasítottak, miután Scipió a központot vissza akarta tartani.

E szerint lőn tehát az új csatarend alakitva, midőn a szárnyak a harc kezdetével előre tolattak és így egy harapófogó alakú, a régiek szerint kettős rézsutos csatarend, az új elnevezés szerint „lépcsőzet, mind két szárnyról előre“ alakú harcvezetési képződött. A csata a római lovasság által nyitottatott meg, mely a karthágói arczvonaltat és szárnyat támadta meg, mialatt a veliták, kik amazok térközeiben álltak, az elefántoknak fordultak és pedig oly siker-

¹⁾ Polybius.

rel, hogy ezek a saját vonalukra visszaiüzetve, ott sok kárt okoztak. Itt aratta Scipió a lovasság szervezete és kiképzésére fordított fáradozásainak gyümölcsét, mert az első lökemre a numidiai lovasságot teljesen halomra verte, a csatától elűzte. A római legiók tömeges felállításuk s az erős fegyverem kötelékeinél fogva az ellenséges spanyol segéd seregek felette állottak, melyek egyébiránt, noha nem távol állottak, ez alkalommal velük összetűzni annál kevésbé akarthattak, mivel élelemhiány folytán elgyengülve valának. Tehát csakhamar mind a két szárnyról megtámadtatva, tökéletesen leverettek.

Ezen egész idő alatt, melyben a csata az eldöntéshez közeledett, a karthágói válogatott csapatok ezen balszerencsének tétlen szemlélői valának, melyet el nem háríthattak.

Hasdrubál nem fordíthatta afrikai csapatait a szárnyak támogatására, minthogy a spanyol szövetségesek phalanxai Scipió központján lassan jó rendben közeledtek készen arra, hogy az első hamis mozdulattól hasznát huzzanak; azonban még igen távol voltak arra nézve, hogy a karthágói központ azokra erős rohamot intézni merészeltett volna.

Az afrikai gyalogság még ezen válságos és valóban reménytelen helyzetében is régi híréhez méltónak mutatta magát, mert daczára a szárnyak leveretése és futásának, mégis jó rendben vonult vissza és szilárdan zárt sorai jeles magatartása által fedezte a visszavonulást s a sereg romjait legalább megmentette.

Ezen csata azért is beható tanulmányt érdemel, mert kétségtelenül ez az, a hol a rómaiak a legnagyobb harcászati ügyességet fejtették ki. Tanúsítja ez azt is, mikép a mozdulatokban rendkívüli biztosságot mutattak és hogy Scipiónak abban feltétlen biznia kellett, mert ellenkező esetben alig merészeltetett volna, egy tevékeny gyalogság és vállalkozó lovassággal bíró sereg arcvonala előtt ily szövvényes mozdulatok végrehajtására. Azon gondossággal, melylyel Scipió lovassága kiképzését és gyakorlatait személyesen vezeté s jelesen iskolázott csapat színvonalára emelte, eredményezte azt, hogy ki tudta számítani, hogy bizalma és követeléseiben, mely határig mehet.

Csapatai mozgadozási képességébe vetett hasonló biztosság vezérelte Nagy Frigyes akkor, a midőn a rézsutos csatarendet alkalmazá, mert meg volt győződve, mikép boszultatlanul teheti azt, mit kora egyetlen hadserege sem merészeltetett anélkül, hogy tökéletes baleredményt ne kockáztasson.

Egy másik érdekes jelenség, melyet e csata tanulmányozása nyújthat, a Hannibál által vivottakkali összehasonlítás folytán tárul elénk, melyből kiviláglik, hogy az utóbbinak hadművészete minő befolyást gyakorolhatott ellenének fejlődésére. Tizenkét évvel előbb mint 17 éves ifjú kísérte Scipió atyját — ki mint a római consulok egyike a Ticinus partján vezényelt — a harczba. A mindjárt bekövetkező, Trébia melletti csatában is jelen volt, sőt két évvel később még a szerencsétlen cannaei csatában is részt vett.

Életének már legelső csatájában is látta, hogy mikép győzetett le a római lovasság a betörő ellenséges hadsereg által, s hogy súlyosan

megsebesült atyja (kinek — mint mondják — életét ő mentette meg fényes vitéz tettel), csak a legnagyobb erőfeszítéssel menthette meg serege romjait a végenyészettől. E keserű tapasztalatok bizonyára vajmi korán győzhették meg őt, egy jól kiképzett lovas sereg értékéről. Trébiánál honfitársainak egy második megsemmisítő leveretését szemlélhette és újból látta, hogy ezt is a lovasság, melyben a római erők oly gyengék voltak, idézte elő, midőn a szárnyak leveretve, a központon levő római java erő semmit sem tehetett, hogy a nap sorát megfordítsa. És végre Cannaenél a tulnyomó lovasság s a karthágói vezér nagy harci ügyessége újból csak megsemmisülést és halált hozott nemzetének seregére.

Ezen kemény, de gyakorlatias tapasztalatok benyomásai Scipiónál már tábornoki első fellépте alkalmával nyilvánulnak. Első gondolata volt — a mint fentebb láttuk — a lovasság átalakítása; és a midőn ütött a harcok órája, Trebia melletti dermedt, kifáradt s éhező bajtársainak alakjai megjelentenek emlékében s atyja nagy ellene harczászatának utánzására ösztönzék őt. Ekként kényszerítette ellenségét fáradtan harcolni, a leggyengébb csapataiból összeállított saját központját visszatartá, a csatát lovasságának az ellenséget tulszárnyaló mozdulataival nyitotta meg; és ezek folytán nagy győzelmet vívott ki, mely fővonásaiban az életében először látott csatának hű utánzata volt, csak hogy szerepcserevel és ellenkező eredményvel.

Az Elingai csata eredménye Spanyolország meghódítása s az egész országnak a karthágóiak általi kiűritése lőn.

Négy év mulva már Afrikába tette át Scipió a harczot, és a harcok hosszú sora után, mely mind megannyi győzelem volt, Hannibál is visszahivatott Italiából. Mind a két harczoló fél egy utolsó és döntő mérkőzésre egyesíté erejét, melyről érezte mind a kettő, hogy az az akkor ismert világ uralma fölött fog önteni.

E csata, eredményeiben a legfontosabb és legdöntőbbek egyike, Zámánál, egy Kárthágótól öt napi menetire fekvő kis falu mellett Kr. e. 202-ben vívatott.

Scipió serege, a mint írják, noha e tudósítások megbízhatlanok és bizonytalanok, 40,000 emberből állott, ezekhez számítandó 6000 gyalog és 6000 lovas a numidiai seregből, melyet kevésse a csata előtt vezetett Masinissa a karthágóiak zászlói alá. Hannibál 2700 ujon alakított, nem igen alkalmazható karthágóit, 2000 numidiai lovast, s 50,000 gyalogot és 80 elefántot számlálhatott. Itt megint azt látjuk: hogy a lefolyt 16 év alatt, mióta Hannibál férfi kora első szakában találkozott a rómaiakkal a harczmezőn, jelentékeny változások történtek, s különösen a lovasság számaránya ugy a karthágói, mint a római seregben egészen ellentétesen alakult. Az előbbi ugyan még 24,000 kipróbált veterán gyalogságot számlált, mely oly soká szolgált Itáliában Hannibál alatt, s a fegyelemben oly szilárdságot, a fegyverek használatában annyi ügyességet szerzett, hogy a legjobb római legiókkal is joggal mérkőzhetett. De a lovasság számban igen csekély volt, akkor alakított, hiányosan szereltetett fel és numidiai

lovas csakis 2000 volt köztük. Ellenben Scipió a legnagyobb gond-
dal képzett, jól felszerelt és a legnagyobb mérvben tett képes lovas-
ság felett rendelkezett. Hannibál nagyon is felismerte ezt, de minők
lehettek érzelmei, midőn ama 6000 numidiai lovast ellenséggé fel-
vonulni szemlélte, oly csapatot, melynek értékét annyira tudta méltá-
nyolni, melybe annyi bizalmat fektetett egykor, mely őt harczaiban
soha nem hagyta cserben, melynek ő annyi győzelmét köszön-
heté, s mely seregének számos hadjáratában élelmet és biztosságot
szerzett!

Hannibál három harczvonalban, vagyis phalanxban állította fel
seregét és ez alkalommal valóban eszélytelenül nem hagyott térkö-
zőket. A 80 elefánt az egész arczvonalon hosszában állítattott fel; 1200
liguriai, galliai és más zsoldosok képezték az első harczvonalat, az
újon alakított afrikaiak, karthagóiak és más zsoldosok a másodikát,
míg az itáliai hadjárat régi veteránjai, számra 24,000-en, a tartalé-
kokban állítottak fel, minden térközök nélkül mint harmadik csata-
vonal; és így a szaladóknak nem a térközök, hanem a szárnyak kö-
rül kellett visszavonulniok. A honi lovasság a jobb, a 2000 numi-
diai lovas a balszárnyat képezte.¹⁾

Scipió, ki a harcászati egyik nagy mestere volt, s kinek magas
képességei leginkább azon eredetiségben nyilatkoztak, hogy minden
tekintet nélkül a szokás és formaszerűsége a pillanat követelmé-
nyeire tudott alkalmazkodni, gyalogságát, mint rendesen, három vo-
nalba állította fel; de azon különbséggel, hogy a principesek kohort-
jait a hastáták mögött és a triraiákat azok mögött mint harma-
dik harczvonalat helyezé el.

Ekként hadserege tényleg egy oszlop-vonalat képezett kellő tér-
közökkel. E térközöket első vonalban az élsorokkal egy magasság-
ban, a veliták tölték ki, s így a római hadsereg Hannibál álláspont-
jából egy minden térközök nélküli nagy phalanxnak látszott.

Scipió azért intézkedett így, mert ekként az elefántokra való
tekintettel kellő térközök voltak fentartva, hogy azok emezeken vagy
keresztül engedtesse, vagy a veliták s más könnyű csapatok által,
melyek különleges szolgálattal voltak megbízva, az ellenséges csata-
rend éleire visszaiűzessenek.²⁾ A Laélius alatti római lovasság a bal-
szárnyon és Massinissa numidiai király 6000 lovasával a jobb szár-
nyon áll.

A két fél lovassága bizonyos ideig csatározott, míg Scipió, mi-
előtt gyalogságát felleptetné, az elefántokat akarván eltávolítani, nyu-
godtan maradt s így ezekkel először Hannibál kezdte meg a küz-
delmet. Azonban a római hangszerek nagy lármája elrettenté az álla-
tokat, és midőn a veliták kelevészei is sűrűn hullottak rájuk és a
lovasság egy része is üldözőbe vette őket, egy részök a Scipió által
fennhagyott térközökon át, más részök a szárnyak felé tört ki, míg
egy harmadik rész megrémülten visszafordult s a karthagói bal-
szárnyon áttörtetve, azt teljes rendetlenségbe hozta. Massinissa egy

¹⁾ Polybius. ²⁾ U. o.

régi és tapasztalt lovas vezér ügyességével ragadta meg e pillanatot, rögtön teljes hévvel támadott s első lökemével elűzte elleneit a csatérőről.

Sallius a másik szárnyon szintén hason sikerrel érvényesíté tulajdonosságát s a futókat teljes rendetlenségben űzte maga előtt.

Ez idő alatt a gyalogság is harcra keveredett. A kárthágói első csatavonal zsoldosai keményen szorítottak és miután a mögöttek álló kárthágóiak kellőképp nem támogatták őket, elárultnak gondolva magukat, hátrálni kezdettek, sőt egy részük még a saját második harczvonaluk ellen is fordult. Nagy zavar állott elő, melyben gyorsan aratott a halál, a harc tüze magukat a hastatókat is rendetlenségbe hozta, azonban támogattatva a principesek által, újból magukhoz jöttek.¹⁾ Hannibál, ki a szaladókat tartalékjai felé látta futni, attól tartva, hogy ezeket is rendetlenségbe hozzák, a veteránok által lándzsát szegeztetett s így a szárnyak felé kényszerítette hátrálni a futókat.

Scipió visszarendelte ezek üldözéséből lándzsáit, újból alakította őket és a principeseket és triariákat velök egy vonalba a szárnyakra állította. Most Hannibál veteránjai s az összes római legiók között új csata vette kezdetét, melyről Polybius a következőket mondja: „A szám és erő mind a két részen egyenlő volt s oly macassággal küzdöttek, hogy azon helyen hulltak el, hol a sorban álltak, és hogy mely részen lenne az előny, senki nem tudta.“ A harc e döntő pillanatában, midőn a csata ide és oda ingadozott, Massinissa és Laelius győzelmes lovasaik élén az üldözésből visszatérve, Hannibál phalanxait hátra támadták. És ez döntött!

A kárthágóiak teljes vereséget szenvedtek, miután a térséget teljesen uralta a római lovasság, mely aztán az üldözést fáradhatlan erélylyel hajthatta végre. Maga Hannibál is alig tudott megmenekülni.

Igy végződött e nagyszerű csata, mely mint Polybius mondja, a rómaiakat a világ urává tette.

Kétséget nem szenved, hogy e csata megnyerése a lovasságnak tulajdonítható, mely a legválságosabb pillanatokot sikeresen ragadta meg és mind a két római lovas vezér rendkívül czélszerű intézkedéseinek, kik a levert lovasság üldözéséből visszatérve a csata döntő pillanatában kéznél voltak s ekként nagyszabású lovas vezetőknek mutatták magukat.

Egyébiránt a második pun háboru befejeztével a római lovasság a lehető legjobb állapotban volt, s alkalmazása is eszélyesebbnek és helyesebbnek bizonyult be, mint a római történelem bármely más időszakában.

De a későbbi időkben, noha még mindig jelentékeny erőt képviselt, s számaránya a gyalogságéhoz képest jelentékenyen nagy volt, már többé nem bírt azzal a minőséggel, a sem fegyelemben, sem a vezetés czélszerűségét illetőleg.

¹⁾ Polybius.

Körülbelül 100 évvel később Kr. e. 86-ban Sullát találjuk Mithridates vezéreivel szemben Bőotiában 15,000 gyalog és 1500 lovassal, míg az ellenséges seregnek rendkívül sok lovassága volt.¹⁾

Ennek következtében amaz az orchómenesi csatában, hogy szárnyait Mithridates lovassága ellen fedezze, két sánczot emeltetett, melyek a jobb oldalon egy az Archelaus hadserege hátában fekvő mocsárig, a bal szárnyon pedig egészen a Melas folyóig terjedtek ki, mely utóbbi az ellen jobb szárnya körül kanyarodván, egy az ellenség mögött fekvő mocsárba szakadt. Sulla e rendszabályok által biztosította szárnyait s ártalmatlanná tette az ellenséges lovasságot és a midőn a harcz beállott, ezt a táborba viaszorította, melyet aztán bevett és ekként az ellenség a folyam és mocsár közé lévén beékelve, visszavonulási vonalától elvágtatott.

Archelaus magaviselete ez alkalommal, midőn a gyengébb ellenek megengedte, hogy átlépjen egy nagy rónát s őt egy járhatlan zugba szorítsa be, noha roppant lovassággal rendelkezett, nem kárhoztatható elég szigoruan.

Lucullus, ki a mithridatesi hadjárat egy időszakában a római sereget vezényelte, lovasságát nagy ügyességgel alkalmazá, s a tigrá-nocertai csata megnyerését, a roppant tulnyomó ellenséggel szemben, leginkább lovassága helyes alkalmazásának köszönhette.

Tigranes, kinek serege 150,000 gyalogból, 20,000 íjászból és parittyásból, 35,000 munkás és utcsinálóból, 55,000 (köztük 17,000 nehéz aczélfegyverzetű) lovasból állott, egy nagy kiterjedésű síkon, arczvonala előtt a Tigris folyóval, foglalt állást. Lucullus 10,000 gyaloggal, 3000 lóval és 1000 íjászszal, s parittyással vonult e szörnyű sereg ellen, s az ellenség jobb szárnyával szemben átment a folyamon. Tigranes e csekély szám megpillantásakor nevetett annak merészségén, s ily szavakban tört ki: „Ha mint követség jönnek, úgy sokan, ha mint harczosok jönnek, igen kevesen vannak.”²⁾ Lucullus, midőn észrevette, hogy Tigranes közelében egy lapos tetejű, lejtősen az ellenséges jobb szárny felé lehajló s a felett uralgó halom nincs megszállva, rögtön elhatározta egy merész lovassági rohammal birtokába keríteni e halmot s onnan támadását egyenesen az ellenséges jobb szárny oldalába s hátába intézni, mely épen a fennebb említett aczélfegyverzetű, kiválogatott lovasságból állott. Ennek megfelelően a tráciai és gall lovasságot gyors ügétésben a halom tetejére indítja, hogy onnan az ellenséget oldalba rohanják.³⁾

Utasítást kaptak, hogy ne használják kelevészeiket, hanem karddal kezökben haladéktalanul kéztusára menjenek és vágásaikat kizárólag az ellenséges lándzsák rudjaira intézzék, s ha ezek széttörték, úgy más fegyver hiányában e lovasok daczára vasburkolataiknak tehetetlenekké válnak.

Ha a lándzsákkal készen lesznek, vágásaikat az ellen czombja és lábaira mérjék, egyetlen helyre, hol a védőfegyverek nem tartak.

¹⁾ Liskenne. ²⁾ U. o. ³⁾ Plutarch.

A kis csapatnak, melyet Lucullus személyesen vezényelt, e mérész rohama, miután még két válogatott cohort gyalogság is támogatta azt, teljesen sikerült.

Az ügyetlenül mozgó nehéz lovasság oldalban támadtatván mindjárt rendetlenségbe jutott, s két oldalról nyomatván, a saját gyalogság soraira vettettet vissza olyannyira, hogy pár percz múlva az egész sereg vad futásnak eredt.

Tigrines elrémülve első volt, ki csekélyszámu kísérőivel elmenekült.

Csaknem hihetetlen volna, ha egész nyomatékosan nem tanuskodnék Plutarch a mellett, hogy a rómaiak összes vesztesége csak öt halott és 100 sebesülthez ment, mialatt csak maga az ellenség gyalogság, a lovasságot nem is számítva 100,000 embert veszített.

Ez ütközet világosan bizonyítja, hogy a fegyelem és mozgási képesség multhatatlanul szükséges, hogy a lovasság valódi értékére emeltessék. Kétségtelen, hogy Tigranes számtalan lovas csapatai minden valószínűséggel ép oly jól voltak lovasítva, ép annyira kiképezve a rohamok intézésére vagy a visszavonulásra, s teljesen fegyverzett ügyes lovasoknak tartattak: de nélkülözvén minden mozgási képességet, szárnyaiknak rögtön fenyegetése alkalmával, arczvonalat változtatni s ekként az ellennek arczot mutatva, szükség esetében rohamot intézni képtelenek voltak.

Mozgási tehetetlenségök folyton oldalban lévén megtámadva, semmi ellenállási erőt sem fejthettek ki, s így, miután tudatlanok voltak az eszközökben, melyeket a rögtön beállott veszély ellen fordítaniok kellett, a gyors futáson kívül más választásuk nem volt.

Az artaxatai (Kr. e. 67-ben) csatában ugyanazon mithridatesi háboru alatt, Lucullus újból Tigranes királylyal állt szemben, s lovasságát itt is hasonló ügyességgel alkalmazta.

Tigranes arczvonala előtt legjobb lovasságát állítá fel, támogatva bizonyos számu mardiai íjászok és ibériai lándzsás lovasok által, kikben nagy bizalmat helyezett.¹⁾

Lucullus lovasságát Arsánias folyón keresztül küldve, ez előretolt csapatokat megtámadta, és az által gyalogsága átkelését a folyón fedezte. A római lovasság első lökeme futásra készíté az ellent, mely különböző irányban üldöztetett. Lucullus azonban beszüntette az üldözést, hogy lovasságát serege többi részeinek harcában felhasználhassa. Ezután személyesen vezette a királyi testőrség elleni rohamra, mely a király közvetlen környezetét képezte, azt rögtön futásra kényszeríté, s így teljes győzelmet aratott.

¹⁾ Plutarch.

V. FEJEZET.

A LOVASSÁG JULIUS CAESAR ALATT.

A pharsalusi csata.

A pharsalusi csata Kr. e. 48-ban, mint bizonyítéka a lovasság által végrehajtott megkerülési műveletek feltétlen eredményeinek, mint tanúsága annak, hogy Julius Caesar, a hadviselés e nagy mestere, az általa alkalmazott elővigyázati rendszabályok folytán tulnyomó lovassággal szemben is védelmet tudott szerezni magának az oldaltámadások ellen: nagy jelentőséggel bír. Oly hadművelet volt ez, mely már 150 évvel korábban minden kivétel nélkül biztos győzelmet szerzett az annak alkalmazását értő tábornokoknak.

A két sereg Enipeus folyó közelében, a pharsalusi sikon találkozott. Pompejus akként fejlődttette csapatait, hogy a jobb szárnyat, melyen csak 600 lovassal rendelkezett, a folyóhoz támasztá, gyalogságát a középre állítá és lovasságának nagyobb részét balszárnyára helyezé oly célból, hogy ezzel Caesar jobb szárnyát megkerülje s hátulról a folyónak szorítsa. Intézkedései egyébiránt egészen helyesek voltak, csak hogy egy lovas tartalékot kellett volna kikülönítenie, mit annál könnyebben tehetett; mert e fegyvernemben nagy tulnyomóságban volt. Fel kellett volna ismernie ama legfontosabb alapelv alkalmazásának fontosságát, mely szerint a lovassági harc sikere azon fél felé fog hajolni, ki az utolsó tartalékot tudja tűzbe vinni.¹⁾

Egyébiránt Pompejus serege jóval számosabb volt, mint a Caesaré. 7000 lovasból, 45000 gyalogból állott, mialatt az utóbbi csak 1000 római lovas és 22000 gyalog fölött rendelkezett; de azt bámulatra méltó ügyességgel állítá fel.²⁾ Az Antonius³⁾ vezérlete alatti 8.

¹⁾ Plutarch. ²⁾ Liskenne. ³⁾ Lecomte.

és 9. legiókból álló balszárny a folyóra támaszkodott; a központ cohortjai Engus Domitius alatt, míg a P. Sulla alatti jobb szárnyat Caesar kedvencz 10. legiója képezte.

Ez osztályok, (minden egyes legió magának) három harczzvonalat vettek fel, 40 cohorttal az első, 24-gyel a második, és csak 16-tal a harmadik harczzagban. A lovasság, mely a mint említve volt, csak 1000 főt számlált, a szélső jobb szárnyon alakult, az első sorokkal egy magasságban, kevés térközzel, szembe Pompejus 6000 lovasával, mely a mint már láttuk, nagy tömegekben állott.

Caesar, ki az ellenséges felállitásból legott felismerte, hogy az az ő jobb szárnya ellen a lovassági megkerülést czélozza, 3000 gyalogot számláló legjobb hat cohortját a harmadik harczzvonalból a jobb szárnyra indítá s a mögött állítá fel¹⁾ és utasította őket, hogy a harc kezdetéig nyugodtan maradjanak s jelenlétüket el ne árulják.

Caesar lovasai már az első megtámadásnál sem tanusítottak semmi ellenállást, hanem az arczzvonallal derék szögben, az említett hat cohorttól jobbra vonultak vissza, mialatt ezek jobbra arczzváltást hajtottak végre az előnyomuló ellenséges lovasság irányában.²⁾ A vitéz gyalogok nagy bátorsággal fogadták őket, s a mint Plutarch írja, a helyett, hogy szurásra használnák lándzsáikat, mint kardokat forgatták azokat, mert Caesar oda utasította őket, hogy leginkább csak a lovasok arczzaira vágjanak. Ennek következtében — különös, de igaz! — legyőzték őket a cohortok, s rendetlen futásra kényszerítették, mely alkalommal az oldalakon küzdő parittyások és ijászok közül — miután ily kiméletlenül cserben hagyattak, — nagyon sokan lekaszaboltattak.

Caesar lovassága, mely idáig a cohortok jobb oldalán, oly czélból tartatott volt vissza, hogy a feltartóztatott és bizonyára némi rendetlenségbe jövő lovasságnak a harc alatt oldalába csapjon, most előre tört, bátran támadott s a győzelmet teljessé tévén a szaladókat üldözőbe vette.

A győzelmes gyalogság most balra kanyarodott s a lovasság megfutamlása folytán védtelenül hagyott pompejusi szárnyra intézett támadást, aztán tulszárnyalta s egy balra eszközölt újabb felkanyarodás által, egyidejűleg oldalon és hátban is tört, mialatt a 10-ik legió arczzvonaltban ingatta meg.

Az eredmény nem sokáig volt kétséges. Pompejus a napot elvesztettnek látta, táborába menekült és a midőn sereger omjainak üldözése után, Caesar ezt is megrohanta, onnan még tovább szaladt.³⁾ Pompejus vesztesége e csatában 15,000 halott, és 24,000 főnyi fogolyra ment; mialatt Caesar csak 200 katonát és 30 centuriot vesztett.

Caesarnak a megkerülési mozdulat, melyet a mint láttuk, az ellenség végre is hajtott és a melytől félnie igen sok oka lehetett, megakadályozására foganatositott ezen intézkedései czélszerűek s láng-

¹⁾ Liskenne. ²⁾ Plutarch. ³⁾ U. o.

észre mutatók valának. Érezte, hogy minden az említett hat cohort szivósságától es szilárdságától függ. Lovasságának visszatartása a pompejusi lovasságnak gyalogsága ellen intézett lökeméig, azt bizonyítja, hogy Caesar teljesen tudta méltányolni az utolsó tartalék nagy fontosságát a lovassági harcoknál; teljes méltánylást érdemel továbbá az a lángeszű találékonyság is, mely képessé tette őt arra, hogy bár lovassága az ellenségének csak egyhatod részét képezte, 1000 lovast tényleg tartalékban tudott tartani, hogy azt a csata válságos percében a győzelem kicsikarására használja fel.

VI. FEJEZET.

AZ IDEGEN LOVASSÁG A RÓMAI SEREGBEN.

Mielőtt a római lovasság további történetét tárgyalnók, kívánatosnak látszik a gall, spanyol és németországi lovasságra is egy mellétekintetet vetnünk, mert mind eme népek oly lovas csapatokat állítottak ki, melyek részint mint a rómaiak szövetségesei, részint mint az ellenség soraiban állók, némely heves csatákban nagy dicsőséget vívtak ki.

A gallok régi időktől fogva híresek voltak jó lovasaikról. Már Strabó írja, hogy lovasságuk jelentékenyen jobb mint gyalogságuk.¹⁾ Az első időkben ők szinte csatakocsikat használtak.²⁾ Livius szerint már akkor, a midőn Ambigatus unokaöcscsét Belloverást Itáliába küldötte; hogy ott Tarquinius Priscus uralkodása idejében egy telepet alapítson, ennek ugyanis lovakban és emberekben nagy serege volt, melylyel Milano szomszédságában leszállt.³⁾ Brennus, a midőn 200 évvel később Rómát bevette, ugyanezen szerző szerint, úgy látszik, hogy szintén nagyszámu lovassággal birt, mely az egész térség fölött előzőnlött s az előörsi, járőri és kémszemlészeti osztályokat nagy sikerrel alkalmazá.⁴⁾ A gallok serege az itáliai betörés alatt Kr. e. 227-ben 50,000 gyalogból, 20,000 lovasból és számos csatakocsiból állott.

A gallok sokkal nagyobb értéket tulajdonítottak lovasságuknak, mint gyalogságuknak. Minden eszközt felhasználtak, hogy jó lovakat szerezhessenek s nagy árt fizettek értök.⁵⁾ Fegyverzetök kelevész és egy hosszú hegyetlen kardból, néha íjából is állott; ezekhez még sisakot, paizsot viseltek, öltözetük bőr tunikából állott, mely testük felső részét fedte, míg lábaik és karjaik fedetlen hagyattak.⁶⁾ Később még bő nadrágot, ujjas ingeket, s ezek felett tunikát hordtak. A

¹⁾ Bardin. ²⁾ Duparcq. ³⁾ Livius. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ Caesar ⁶⁾ Humbert.

nagy tömeg egész szakált, de a vezetők és nemesek csak bajuszt viseltek.¹⁾

Későbbi időkben a gallok is felvették a nehéz védfegyvereket, mert már a vas mell-vértek feltalálását is nekik tulajdonítják, mely nagyon kiterjedt használatnak örvendett.²⁾ A sisak szarvas-szarvakkal, vagy ércztaraju nagy tollforgóval volt díszítve, mely a harczosnak bizonyos ijesztő kinézést kölcsönzött.³⁾

A boszorkányok képeivel felcífrázott apró pajzsok is használatba hozattak. A rómaiakat utánozva, a görög kataphrakták nehéz fegyverzetét is csakhamar felvették.⁴⁾ Tacitus szerint már akkor a lovasság bizonyos neme „crupellarii“ név alatt szerepelt, melyek Rochefort szerint tetőtől talpig teljes fegyverzetbe öltözött katonák lehettek; s így épen oly nehéz fegyverzetűeknek látszanak lenni, mint a kataphrakták. Azonban ezen „crupellarii“ csak néha említetnek.⁵⁾

Egyébiránt a gallok kevés harczászati ügyességet fejtettek ki. Lovasságuk szokott helye a szárnyakon volt, noha néha kocsik lettek a szélső szárnyakra felállítva.⁶⁾ Közönségesen egyetlen harczvonalat képeztek, s úgy látszik, hogy a tartalék alkalmazását nem ismerték. Néha egész seregüket egy nagy tömegbe huzzák össze, a pajzsokat egymás fölé és mellé helyezék, s így egy áttörhetlen tömböt képeztek.⁷⁾

De a lovasság harczászata körül helyes elvekkel látszottak birni. A sikert leginkább a rohamok sebességében keresték, melyek rendesen nehéz lovassággal és zárt tömegekben történtek oly célból, hogy az ellenség sorai áttöressenek, és rés nyitassék, melyen át aztán a könnyű lovasság az ellenség hátába és oldalába törhetett.⁸⁾

Némely galliai népek akként szervezték lovasságukat, hogy három emberből álló (egy ugyanis a tulajdonképeni harczos és két segéd, vagyis apród) apró csoportokat alakítottak; a mint ez Pausanias szerint már Brennusnál is alkalmazásban volt.

Erre azon gondolat szolgált alapul, hogy ha a főharczosnak lova megölelnék, segédjei egyikének lovára ülhessen, és ha ő maga esnék el, úgy egyik segédje az ő lovára. E szervezetben volt megvetve alapja a későbbi ugynevezett „lándsa“ (lance vagy „lance fournie“) szervezetnek a középkori lovagoknál.⁹⁾ E három emberből álló apró osztályocskákat „trimaeresie“-nek nevezték.¹⁰⁾

Hannibál seregében nagy számban voltak gall segédcapatok, melyeknek nagy részét ép azon lovasok képezték, kik, amint láttuk, az itáliai hadjáratban fontos szolgálatokat tettek.

Caesar maga közvetlenül azután, hogy a galliai parancsnokságot átvette, nagy erőfeszítéseket tett, hogy egy erős lovasságot szervezhessen, melyet lassankint 4000 főre emelt fel.¹¹⁾ Ezek kizárólag a szövetséges gallokból alakítottak, kik iránt azonban nem viseltetett feltétlen bizalommal, mert az Ariovisttal történt találkozás alkalmá-

¹⁾ Duparcq. ²⁾ U. o. ³⁾ Duparcq. ⁴⁾ Humbert. ⁵⁾ Bardin. ⁶⁾ Humbert. ⁷⁾ Duparcq. ⁸⁾ Humbert. ⁹⁾ Bardin. ¹⁰⁾ Ambert. ¹¹⁾ Caesar.

val, melyre a megelőző megállapodás szerint csak 500 lovas volt vihető, a 10. legió megfelelő számu kiválogatott gyalogjait ültette e szövetségeseke lovaíra és vitte magával.¹⁾

Ellenben az Ariovist ellen vívott későbbi csatában e lovasságot az üldözésben nagy sikerrel alkalmazta, mely alkalommal ezek 50 mértföldnél nagyobb utat tettek és a hátráló germánoknak nagy károkat látszottak okozni.²⁾

A galliai háboruban Caesar lovasságát 10,000 főre szaporította, melynek egy része gerusiai, spanyol és numida segélycsapatokból állott; de a nagyobb részt mégis a gallok szolgáltatták, a mint az egyébiránt hosszú idő óta minden római seregnél így történt.³⁾ Így Lucullusnál is, a mint fentebb láttuk, a Tigranocerta melletti csatában egy gall lovas csapat szolgált.⁴⁾

Vercingetorix gall vezér, a Caesar ellen támasztott felkelés fővezére, lovasságát nagy méretekben alkalmazta, s e fegyvernem értékesítése és hasznosítása tekintetében említésre méltó értelmiséget tanusított. Caesar maga írja, hogy ő mint a galliai felkelő népsereg legfőbb vezére, mindenek felett egy derék lovassereg teremtésére fektette a fősúlyt.⁵⁾ Két-három könnyű siker után, melyet Caesar csakis rohamos sebességű menetei által érhetett el, Vercingetorix hadi tanácsot hívott össze és tervét előterjeszté, miszerint a rómaiaknál jóval tulnyomóbb számu lovasságát nem egy általános harcban akarja alkalmazni, hanem egyszerűen csak arra lenne ez felhasználandó, hogy az országot Caesar hadállásai körül elpusztítsa, minden élelmezési csapatot elvágjon, az összes élelmi anyagot megsemmisítse, falukat leégessen, s egyáltalán az egész országot kietlen pusztává változtatván át s a római sereget ekként a lovasság áttörhetlen sorompója közé helyezvén, az éhhálálnak szolgáltatassa át.⁶⁾

E javaslat elfogadtatott, s jó ideig tényleg követtetett is. Husz falu és város egyetlen nap alatt a lángok martalékává lön, és ha a gallok tervüknél megmaradnak s azt minden tekintet nélküli eréllyel keresztül is viszik, a mint azt a legujabb időkben az oroszok 1812-ben saját fajuk ellen fogamatba vették, úgy az eredmény minden kétségen felül Caesárral szemben is ép oly végzetes leendett, mint az 1812-iki hadjárat Napoleonra nézve az volt.⁷⁾

De Vercingetorix akarata ellenére sem akadályozható meg Avaricum megkimélését s így mindjobban a hadműveletek felé sodortatott.⁸⁾ De a büntetés hamar bekövetkezett. Avaricum meghódítva és lakosai közül 40,000 legyilkolva lön. Vercingetorix csakis 15,000 lovas küldhetett ki az élelmi szerek megsemmisítésére, és a helységek felperzselését tovább folytatta.⁹⁾

Caesar, ki a fenyegető veszélyt felismervén, kényszerítve látta magát mindjobban közeledni a római provinciákhoz, mint egyedüli működési alapjához. Vercingetorix természeténél fogva nyugtalan lévén, azt hitte, hogy Caesar serege meg van verve s egy döntő csatát me-

¹⁾ Liskenne. ²⁾ Caesar. ³⁾ U. o. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ U. o. ⁶⁾ Liskenne ⁷⁾ Caesar. ⁸⁾ U. o. ⁹⁾ U. o.

részelt, melyben azonban roppant veszteséggel leveretett¹⁾ Erre Alesia-ba vetette magát, melyet abban az időben bevehetetlennek tartottak és ott várta be a támadást. Caesar csakugyan elhatározta, hogy megszállja ezt a helyet, s hatalmas ellensánczok emelése által minden külső közlekedéstől elzárva éhhalálnak adja martalékul, vagy megadásra kényszeríti.²⁾

Vercingetorix most is ügyesen tudta alkalmazni lovasságát. Mielőtt Caesar végleg készen lett volna a bezárással, 15.000 lovest a végből küldött ki, hogy a rómaikon magukat áttörve, egy Alesia fel-szabadítására alakítandó hatalmas felmentő sereg érdekében működjenek.

E kitörés minden nagyobb nehézség nélkül végre is hajtott.³⁾

Caesar ez idő alatt 10,000 lovest toborzott a germanoknál és gyalogságát 70—80,000 emberre emelte. E sereggel aztán, a várt ellenséges felmentő sereg elleni biztos védelem szempontjából még újabb körsánczokat is emeltetett és a midőn a felmentő seregek megérkeztek, e vonalak már oly erősek voltak, hogy megtámadásukra alig lehetett gondolni, és így Alesia minden segítytől elvágyva, magát feltétlenül megadni kényszerült. Ha Vercingetorix első tervét keresztül viheti, vagy más ellennel, mint Caesarral lett volna dolga, bizonyára egészen más alakot ölt a galliai felkelés.

A germanok kiválóan harczos nép voltak.

Főerejük minden esetre gyalogságból állott, noha lovasságuk is volt.⁴⁾ Védőfegyverekkel felszerelésük nagyon hiányos volt, ruhájok állatbőrökből készült minden tetszetős alak nélkül és az egész test befedésére nem volt elegendőes olyannyira, hogy ámbár hideg égélj alatt laktak, mégis majdnem félmeztelen jártak.⁵⁾ A gyalogság és lovasság felszerelése mondhatni ugyanaz volt. Fonadék-müből készült pajzsokat hordtak, mely kirívó színekre volt festve, néha kerek, de jobbára hosszukás alaknak voltak, a lovasság pajzsa rendszeren nagyobb volt mint a gyalogságé. Noha a rómaiakkal vívott gyakori harczaikban, a foglyokká tett vagy elejtett római legénységtől fegyvert és felszerelési czikkeket néha zsákmányoltak és a szomszéd, ugy a római államokból nálok sokszor megfordult és jól fogadott kereskedőkkel érintkeztek is: védőfegyverek javítása érdekében sajáttságos módon mégsem tettek semmit, mert például a mellvért és sisak csak ritkán, vagy egyáltalán nem volt nálok használatban.⁶⁾

Támadó fegyverek egyszerűen a „framea“ nevű lándzsából vagy kis dárdából állott, melyet élesre fent kis vas hegygyel láttak el. Jobbára szurásra, néha hajtásra használták. E fegyvert csakis annak volt szabad viselni, kit már előzőleg méltónak ítéltek fegyverviselésre úgy, hogy ha az ifjú oly időkort ért el, hogy a harczosok sorában helyt foglalhatott, a rokonok vagy főnökök egyike nyilvános gyűlekezeten átnyujtotta neki a frameát. E nyilvános cselekmény harczossá avatta az illetőt, s úgy látszik, egyszersmind szavazási joggal

1) Caesar. 2) Ugyanott. 3) Boutaric. 4) Caesar. 5) Ugyanott. 6) Ugyanott.

is felruházta a tanácskozásokban;¹⁾ mert a közérdekű tanácskozásokban mindig fegyveresen jelentek meg.²⁾

A german lovak nem voltak valami kitűnőek, az sem volt szokásban, mint például a galloknál, hogy drága lovakat vásároljanak. Megelégedtek saját hazai fajukkal, melyeket meglehetősen szánandó kinézésűk daczára, mégis elég használhatókká tett a szünteleni edzés és gyakorlás.³⁾

A german lovasok a régi rómaiak példájára, gyakorta leugortak lovaikról és gyalog harczoltak; lovaik szokva voltak lovasaik visszatértéig nyugodtan maradni. Sem párnát, sem takarót nem használtak, s bámulandó ügyességgel ugrottak lovaikra. A párnák alkalmazását lovaglásnál pulyaságnak s bizonyos szégyenítő asszonyoskodásnak tekintették.

Egy ilyen eset fordult elő Caesarnak Kr. e. 55-ben a suevek ellen, (kik nagy számmal törtek Galliába) vívott harczában, hol a Maas közlélében 800 german és 5000 római lovas közt ütközet fejlődött ki. A jóval tulnyomó ellenséges erő szemlélete semmi befolyást nem látszott gyakorolni a germánokra, hanem azonnal támadásra indultak s a gall lovasságot rendetlenségbe hozták, azután leugorva lovaikról, gyalog harczoltak lovas elleneikkel, lerántották őket lovaikról, a lovakat leszúrták s így az egész csapatot megfutamtították.⁴⁾ Caesar lovassága ez alkalommal nagy tulszáma daczára is teljes vereséget s nagy veszteséget szenvedett. E harcz annyira lehangolta a lovas csapatot, hogy másnapi előnyomulása alkalmával csakis a harmadik harczvonalban volt felállítható.

Midőn 58-ban Kr. e. Arovist Caesar ellen Galliában hadat velt, a seregében levő 6000 lovas mellé, kölcsönös támogatás céljából, ugyanannyi gyalogot rendelt. Ha egy lovas megsebesülve lováról lebukott, a gyalogok körül fogták és megvédték őt; s ha a ló nem volt megsebesülve, még egyik rá is ült.⁵⁾ E gyalog emberek rendkívüli ügyességet tanúsítottak; a ló sörényébe kapaszkodva képesek voltak azt sebes futtában is követni. E fegyvernem igen előnyösen működött a lovas harczokban kitartása; és ügyessége rendkívüli, s fegyverzeténél fokva csakis közel harczra volt alkalmas.

A későbbi gallai hadjáratok alatt, midőn Vercingetorix egész nemzetét fellázította Róma ellen, Caesar — tekintettel lovassága minőségére — szükségesnek tartotta más szövetségesek után nézni. Ennek folytán már az 52-ben vívott Neuvy melletti ütközetben, 600 german lovasa volt Caesarnak, kik a hadjárat megnyilta óta nála szolgáltak. Commentárjaiban megemlíti, hogy Vercingetorix lovassága ezeknek nem tudott ellenállani, hanem leveretve, főseregükre vetett vissza.⁶⁾ Azonban Caesar ezen germanokat mint tartalékot csak is akkor alkalmazta, ha már a harcz a saját és az ellenséges lovasság közt egyideig ingadozott; és így kétséges volt, vajjon a siker nem inkább egy ily friss csapatnak a válság perczében való megjelenése, mint azáltal idéztetett volna elő, hogy a german lovasok máské-

¹⁾ Boutaric. ²⁾ Bardin. ³⁾ Caesar. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ U. o. ⁶⁾ U. o.

pen is kitünő katonák voltak. Tekintettel a gall lovasok és könnyű gyalogok nagy tulnyomóságára, melyek őt az ellenséges földön körül rajzoltak, és azon körülményre, hogy a római provinciákból, vagy Itáliából lehetetlen volt bármi lovas csapatokat is segítségül kapni; Caesar felhívásokat intézett az előbbeni évek alatt általa meghódított galliai tartományokba, hogy lovasságot és könnyű gyalogokat küldjenének.¹⁾ Ez megtörtént, de a csapatok megérkezésükkor nyomorúságosan néztek ki, különösen a lovak, melyeknek nagy része teljesen hasznavehetetlen volt. Caesar nagy erőfeszítéseket tett, hogy a bajon segítsen és minden más lovat, melyet más csapatainál, a tribunoknál vagy egyéb tisztek és veteránoknál talált, eme lovasság alá adott; azonkívül, a honnan csak lehetett, lovakat szerzett ellátásukra. Az eredmény annyira kielégítő lőn, hogy nem sokára nagyszámu, szolgáltképes lovasból álló german csapatot állíthatott ki, melynek erejét alexandriai Appiánus 10.000 emberre teszi.²⁾

Későbbi időkben, midőn a rómaiak támadó hadjáratokat folytattak a germanok ellen, melyek 200 évig tartottak, az ügyesebb ellenféllel vívott állandó harc, ez utóbbiakat némi hadtapasztalatra vezeté. Lassanként teljes véd- és támadó-fegyverzettel bírtak, harczászati rendszerüket megjavíták, úgy, hogy a háborút már nem mint előbb csakis védelmileg, hanem támadólag is folytatták.

Minek következtében hadi tevékenységük oly jelentékeny fejlődésnek indult, hogy teljesen jogosultnak látszó azon igény, hogy a germánok, minden más nemzeteknél sokkal nagyobb mérvben járultak a nyugot római birodalom gyengítéséhez, megbuktatásához.³⁾

A góthok a nagy germán népcsalád egyik tagját képezték s nagy hadi hírré tettek szert. Míg a nyugoti góthok kevés lovasságot tartottak, azalatt a keleti góthok számos ily sereg felett rendelkeztek. Midőn az utóbbiak királya Nagy Theodorich Kr. u. 489-ben Itáliát megrohanta, jeles lovasság felett rendelkezett, melynek katonái nevelését és kiképzésétészét északi Olaszország meghódítása után, annak fővárosa Ravennában, egy teljesen bevégezett rendszer szerint vitette keresztül.

Fiatalkatonái előtt maga is jó példával járt elől, s nemcsak a kard és lándsa forgatásában, hanem a hajító fegyverek használatában is, melyeket már kezdetek elhanyagolni, gyakoroltatta őket. Szüntelen gyakorlatokat, szemléket tartott, hogy működésükről magának meggyőződést szerezzen.⁴⁾ Eredetileg a többi germánokhoz hasonlóan, vadbőröket viseltek, lándsa és paizst hordottak, de később más különféle fegyverek, mint kardok, ijak és csatabárdok is jöttek használatba.⁵⁾

A vandalok, egy más germán néptörzs, csakis lándsát és kardot használtak és Afrika meghódítása után kizárólag lovon harczoltak, hogy az illető tartományokat annál gyorsabban áthaladva kipusztíthassák. Már ijászokat is tartottak zsoldosokul,⁶⁾ s a Genserich-féle rablóhadjáratok után nagyszámu lovakat, sőt számos hajót

¹⁾ Liskeenne. ²⁾ Humbert. ³⁾ Duparcq. ⁴⁾ Gibbon. ⁵⁾ Humbert. ⁶⁾ Duparcq.

is vittek magukkal. Ha partot értek, kikötöttek s azután lovaikra kapván, az egész tartományt elárasztották, mindenütt romlást és pusztulást terjesztvén. Miután hamarjában mindent összeraboltak, visszatértek hajóikra.¹⁾

A frankok eleinte kizárólag gyalog küzdöttek. Miután azonban hódító hadjárataikban a lovasság értékét meg kezdték ismerni, a galloktól egy csapat segéd-lovast fogadtak fel.²⁾ Nem lehet bebizonyítani, hogy 486-ban Kr. u. a Soisons melletti csatában lovassággal birtak volna, ellenben a germánok felett Kr. u. 496-ban Talbiacum (Zülpich) mellett nyert csatában Clodvig lovasai élén harczolt.

A későbbi években utódjaik némely csatáit is a gall zsoldos lovasság dönti el.³⁾

A spanyol lovasság. A spanyolok, a mint az az ókor csaknem valamennyi népeinél szokásos volt, vashegyű lándsát hordottak, mely tulajdonképen kézben való szurásra, s csakis szükség esetén alkalmaztatott hajításra.⁴⁾ Ezen kívül egy különös, sajátyszerű alaku, vágásra és szurásra alkalmas kardot, melyet úgy látszik, ők találtak fel, legalább Polybius, a korabeli római légiók fegyvereinek leírásánál, mint olyant kizárólag spanyol kardok elnevezéssel jelöl meg.⁵⁾ Még a tör is alkalmazásban volt náluk.

Védőfegyverekül sisakot, mely áll alá erősített szem-vassal, tollakkal vagy lószőrrel diszitett tarajjal volt ellátva, erős mellényt, bőrből készült ingvállat és húrok vagy állatbőrből készített paizsot hordottak.

A spanyol lovasság bizonyos részénél szinte szokásban volt, úgy mint az már a germánoknál említve volt, a lovas mögé a lóra gyalogokat ültetni, ha arról volt szó, hogy bizonyos fontosabb pont gyorsan elérésék. Azután a gyalogok leugrottak, s mind a két fegyvernem egymást kölcsönösen támogatva küzdött.⁶⁾ Hogy azonban a tán nagyon szorított gyalogságot azonnal támogathassák, a lovasok megszokták lovaikról egyidejűleg leszállni és gyalog is harczolni; lovaik azalatt egy a kantárszárakhoz erősített, gyorsan a földbe verhető csövekhez voltak kötve.⁷⁾

Ugyanaz a gondolat ez, mely az újabb időben a „voltigeurs” csapatok felállításában találta megtestesülését, mely 1804-ben a bolognai táborban levő francia seregnél oly célból, hogy e rendszer szerint legyen egy csapat kiképezve és begyakorolva, behozatott volt. De e kísérlettel csakhamar felhagytak.

Hannibál, midőn Itáliába vonulandó Spanyolországot elhagyta, egy csapat spanyol lovast vitt seregében magával. Ezek mellvérttel és lovaik rudas zablával láttattak el, mint az a Ticinó melletti csata leírásánál meg van említve.⁸⁾

A spanyoloknál szokásban volt a lovasságot a hátsó harczvonalba helyezni s mint tartalékot alkalmazni oly esetekben, midőn a

¹⁾ Humbert. ²⁾ U. o. ³⁾ Motten. ⁴⁾ Duparcq. ⁵⁾ Polybius. ⁶⁾ Duparcq. ⁷⁾ U. o. ⁸⁾ U. o.

gyalogság valami eredményt vivott ki, vagy a rendetlenségbe jövő ellent megrohanni, vagy azt leveretése után üldözni kellett.

Livius biztosít, hogy Hannibál spanyol lovassága gyakorta még a numidákat is felülmulta; ezzel szemben azonban ki kell emelnünk, hogy a spanyol lovasság általánosságban sem a kárthágói, sem a gall lovassággal nem állott egy színvonalon. De gyalogságuknak kitűnőnek kellett lenni, legalább a római vezér Quintus Sertorius őket a római légiók fölé is helyezi, különösen erődített helyek védelménél.

VII. FEJEZET.

A PARTHUS LOVASSÁG.

Mig Julius Caesar galliai és britanniai hódításait folytatta s nagy tartományokat kebelezett be a római birodalomba ; az akkor ismert világ ellenkező határain egy másik hadjárat volt folyamatban, melyhez szintén megkísérték a rómaiak hatalmukat ennek legtávolibb határáig vinni. Azonban a mily nagy volt Caesar dicsősége nyugaton, oly nagy volt keleten a Crassust sújtó baleredmény.

Crassus e leveretése valóban a legnagyobb csapásnak tekinthető, mely a római fegyvereket a cannaei rettenetes napok óta valaha érte, és különösen feltűnő körülmény az is, hogy a rómaiak második nagyobb balszerencsáját is, mint az előbbent, egyedül és kizárólag a tulnyomó ellenséges lovasság idézte elő. A parthusokat ugyanazon terv vezette, mint Vercingetorixot, ki azonban képtelen volt azt keresztül vinni ; ugyanis örökösen nyugtalanítani az ellent lovassága által.

Crassus Kr. e. 63-ban hét legióból álló seregével 35,000, gyaloggal, 4000 lovas és 4000 könnyű csapatokkal Parthiába tört. A helyett, hogy a hegyes és barátságos lakosságu Örményországban nyomult volna előre, a hol csapatait is nagyobb sikerrel alkalmazhatja ; eszéltelenül Ceugmánnál átlépven az Eufratest, utját Mesopotánia nagy sívatagyai felé veszi, hol a parthus lovasság, mely az ellen főerejét képezte, a terület minden előnyeit felhasználhatta.

Orodes parthus király tábornokát vagy hadnagyát Surenát Crassus ellen küldötte, mig ő Armenia felé intézett egy betörést, melynek királya Artavassés épen Crassussal volt egyesülendő.¹⁾ Suréna serege kizárólag lovasságból állott. Egyébiránt ez nem volt általános szabály

¹⁾ Dupareq.

a parthusoknál; mert seregük mégis 4—5-ször több gyalogságból, mint lovasságból állott; de a király személyesen akarván Örményország ellen menni, természetesen egész gyalogságát magával vitte; és csak is lovasságát hagyta kitünő vezére alatt, ki azt, ha egyáltalán harcra kerül a dolog, csakis nyílt téren, tehát a fegyvernem alkalmazására nézve kiválóan kedvező terepen fogja alkalmazni.¹⁾

Suréna serege nehéz és könnyű lovasságból állott. A nehéz lovasság egészen mint olyan volt felszerelve; bőrből készült mell-vértek és láb-borítókkal, melyek bronz- vagy vas-pikkelyekkel erősítették meg; fényesített vassisakot viselt, de pajzs nélkül, mely fegyver a többi védőfegyverek mellett ugyis feleslegesnek mutatkozott. Ehez egy nehéz szerkezetű és hosszú lándsát, mely a kor legtöbb népeinél divatos volt, s a római könnyű fegyverek felett tulnyomósággal bírt. Ezenkívül rendkívüli nagyságu ijákat és nyilakat hordott, mely utóbbiak a közönséges vérteteket áttörték s oly sebes rőptűek voltak, hogy az ember csak akkor vette észre halálos hatásukat, a midőn elesett; és végre oldalukon a közel harcra szánt rövid kardot vagy tört viseltek.²⁾ Rohamaikat zárt sorokban és teljes futamban szokták keresztül vinni; miután lándsáik erejére és lovaik rohamosságára fektették a fősúlyt. Lovaik szintén nehéz felszereléssel voltak ellátva, fő- és mell-vértekkel ugyanazon pikkely pánczélből, mint gazdáik; azonkívül oldalaik is fedezve voltak.

A könnyű lovasság, mely a harcban és azonkívül is a lovasreg főresztét képezte s rendkívüli tevékenységet fejtett ki, egészen ellentéte volt a nehéz lovasságnak. Kitünő lovasokból állott, kik már kora ifjúságuk óta megszokták, hogy ember és ló ugyanazon gondolat által vezettetve, egy és ugyanazon testet képezzenek. Mozdékony és gyors lovaik, csak fejboríték által védve, egyetlen kantárszárral vezettettek; egyébként mondhatni, hogy majdnem felszerelés nélküliek voltak. A lovasok öltözete egyszerű tunikából és nadrágból, s fő fegyverük egy szokatlan nagyságu íjból s visszgamós nyilakkal telt puzdrából állott, mely előbbeni legnagyobb könnyűséggel és erővel, úgy álló helyből, mint előnyomulás és hátrálás közben nagy ügyességgel kezelték. Ennek megfelelő volt harcászatauk. Anélkül, hogy kéztusába elegyednének, körül rajzották minden irányban elleneiket, visszaszáguldottak, ha az rohamra jött, előre ugrottak, ha az hátrált és egyetlen pillanatig sem hagyták nyugton, ha megállapodott; ekként mindig jelen lévén, de soha meg nem ragadtatván, elleneiket nyilaik záporával elárasztották, míg az képtelen lévén egy ily harcászat ellen valamit tenni, halálra fárasztva száz sebből vérezve, végre tönkre jutott.³⁾

Miután e harcmód roppant mennyiségű nyilakat igényelt, azokat nagy készletekben tevék és kocsik szállították a sereg után úgy, hogy a harcban könnyen el lehetett őket ijakkal látni, ha készletöket már kilövéldözték. A könnyű lovasság az ijakon és nyilakon kívül még kardot s egy övben tartott kést is viselt.⁴⁾

¹⁾ Rawlinson. ²⁾ U. o. ³⁾ Plutarch. ⁴⁾ Rawlinson.

A Suréna vezérlete alatti lovasság számát egy régi történész sem jegyezte fel. Plutarch roppant számúnak írja; Vellejus Paterculus megszámálhatlan sokaságúnak.

Rawlinson ezen szerzőkre vonatkozólag az általa irt „Párthia történelme“ című művében megemlíti, hogy kevéssel később Antónius ellen 50,000 lovaszt állítottak ki; a miből ő egészen természetes következtetéssel, a Crassus ellen mozgásba hozott haderőt 40—50,000 lovasra teszi.¹⁾

Az Eufraton való átmenet után előre küldött kémszemle lovasságától értesül Crassus csakhamar, hogy noha egyetlen parthust sem látta, de számtalan lovas csapatok nyomait fedezték fel, a melyek kitérni látszanak. Már az euphráti átmenet után 4—5-ik napon, midőn a sereg víztelen pusztaságokon a nap perzselő heve alatt tovább haladt, az említett kémszemle-csapatok töredéke azon jelentéssel tért vissza, hogy megtámadtatván társaik mind megölettek, s ők is csak roppant erőfeszítések után menekülhettek. Tudatták, hogy az ellenség nagy számu és igen bátor. E hírekre Crassus hadseregét azonnal csatarendbe állította egyetlen vonalba, közepén a gyalogság, a szárnyakon a lovassággal. Csatavonalát a mennyire csak lehetett, megnyújtotta, hogy a teljes bekerítést megnehezítse, később azonban, látszólag annak felismerése folytán, mikép egy oly tulnyomó lovassággal szemben a túlterjeszkedés nem sokat használna, harcrendjét észélyesen megváltoztatva, légióit zárt alakzatban sorakoztatta.

Plutarch leírása a Crassus által felvett harczalakzatról nem eléggé világos; mind azáltal legvalószínűbb, hogy serege három részben, mindenik 24 cohorttal állott fel, melyből mindenik 12 egymásnak hátat fordítva, előre és hátra is arczvonalat mutatott és így egy zárt egyenszöget képezett. E három nagy tömeg közt és a szárnyakon a lovasság és a könnyű csapatok voltak felállítva. A fiatalabb Crassus, ki nagy kitüntetéssel küzdött Caesar alatt Galliában s e hadjárat alatt atyjához csatlakozott, az egyik, Cassius, Caesar későbbi gyilkosa pedig a másik szárnyat vezényelte, mialatt maga Crassus a középet vezette.

Ily rendben folytatta a menetet egész a Belik vagy Belissus vizéig, melyben a szomjas katonák a forró sivatagon tett erőfeszítések után szomjukat elölthették. A tisztek nagy részét magához híván Crassus, elrendelte, hogy a következő reggelig a folyam partján táborot üssenek; de Publius Crassus egy fiatal lovastiszt türelmetlenségétől tüzelve a lovasság erélye által, melyet vezényelt, rábirta atyját a támadás rögtöni megkezdésére. Az ifju Crassus heve által elragadtatva, csapatjának azon a helyen, hol épen állott, csak rövid pihénőt engedve, harcziás türelmetlenségében azonnal fokozott gyorsasággal megkezdette az előnyomulást.

Suréna várt reá, de csak is egy részét mutatandó seregének, könnyű lovasságát állította elől, s hogy a nehéz fegyverzet fénye fel ne tűnjék, azok mögé a nehezet. A mint a római sereg a harczkörbe

¹⁾ Rawlinson.

ért, egyszerre felhangzott a parthusok baljóslatu üst- és dobpergése, az aczél fegyverzetű lovasok feltűntek s csiszolt aczél sisakjaikon és vértjeiken megtörték a nap sugarai.¹⁾ Arczvonalkuk előtt lovagolt Suréna csata lován, kárcsu, büszke és hatalmas szép alak, és nagyságra nézve egy fővel nagyobb a többi phartusoknál.

Noha csak 30 éves, mégis kitűnő vitézsége által híres az övéinél. Plutarch azt mondja, hogy csaknem asszonyias szépsége nem látszott oly sok bátorságot rejtteni, mint a minővel valóban birt. Murát, Dundehoz és más híres lovas tábornokhoz hasonlóan, nagy udvarlónak kellett lennie, a legfényesebben volt öltözve, arcza festve s haja közepén kétfelé választva omolt vállaira.

Eleinte azon szándékban látszott lenni, hogy nehéz fegyverzetű lándsával kezdi meg a rohamot, valószínűleg azonban megpillantván a büszke római légiók jelentékeny mélységű és ellenállási erejű zárt felállítását s tudva annak rendkívüli szilárdságát; nem mert egy általános rohamot kockáztatni. Lovassága tehát kikanyarodott s a rómaiakat minden oldalról körül fogta. Crassus ijászait és könnyű csapatait támadásra rendelte. Ezeket azonban a parthus lovas' ijászok fogadták, kik oly nyilzáport árasztottak reájok, hogy egy pillanat alatt hátra, a zömre visszavetettek.

A parthusok erre elkezdék mindenütt körül özönlteni a rómaiakat s a nyilak egész fellegevel áraszták el őket, melyeket oly biztosan és ellenállhatatlan erővel lőttek ki nagy ijaikból, hogy sisakot, mellvértet és lábvasakat széttörve, borzasztó sebeket ejtettek.

A rómaiak helyzete valóban kétségbeejtő volt.

Ha rohamot tesznek előre, elleneik visszahúzódnak a nélkül, hogy halálhozó nyilaik rettenetes zápora csak egy perczre is megszűnnék; ha ellenben előbbeni csataállásukba térnek vissza, úgy is elárasztja őket a szörnyű nyileső. Egyetlen reménysugárt még csak az adhatott, hogy elleneik lassankint kifogyva tán lövédekeikből, nyugtot hagynak nekik. De e remény is meghiúsult; mert láthatták, hogy a tegzeiket kiürítő első vonal lovasai másoknak csináltak helyet, mialatt maguk visszavonulva puzdraikat a hátsó harczvonalba a tevéken készen tartott készletekből újra megtölték.

Crassus kétségbeesésében engedélyt adott fiának, hogy a csapatok egy részével előtörve, utat nyisson.

Az ifju Publius 1000 galliai lovast, kiket Caesar küldött volt, 300 más lovast és 500 ijászt vett magához s még 8 cohort gyalogságot, s ezekkel merészen az ellenségre tört. Ez rögtön hátrálni kezdett részint, mert nem volt kedvére a kéztusa, részint azért, hogy így e különszakadás minél jobban elvonja az ifju Crassust a fősereg-től. És ezt a céljokat el is érték. A fiatal római abban a hitben, hogy fényes győzelmet arat, gyorsan követte őket, s ily módon jókora távolságra távozott atyjától, s egészen eltűnt a fősereg látvonalából. A parthusok ekkor rögtön visszafordultak s arczvonalkuk elé állítván nehéz lovasságukat, megakadályozták elleneik előnyomulását,

¹⁾ Plutarch.

könnyű csapataikkal pedig körül vették a rómaiakat. A rómaiak mégjobban összezárkóztak, s küzdöttek a hogy tudtak, de helyzetük tartatlanná vált. Ismét minden irányból nyílzápor hullott rájuk, a harczosok egymás után dőltek ki szakadatlanul a sorokból, s a testükből kiálló nyilvesszőkkel haláltusák közt terültek el a homokon. Midőn aztán Publius Crassus embereit a nehéz lovasság megtámadására biztató, azok feleletül paizsaikhoz szegzett karjaikat, földhöz szegzett lábaikat mutatták, bizonyságául annak, hogy sem harczolni, sem futni már nem képesek. Lovasságát mind a mellett rohamra vezette ugyan, de ezek könnyű és rövid kelevészeikkel nem sokat árthattak a nehéz fegyverzetű és sulyos lándsáju párthusoknak.

A gallok mégis nagy vitézséggel harczoltak, megragadva a barbárok lándsáját, lovaikról a földre rántották őket, hol azok nehéz fegyverzetük sulya alatt alig mozgoghattak. Némelyek kétségbe esve, hogy rendes fegyvereikkel semmire sem tudnak menni, legráltak lovaikról, s a párthusokra vetvén magukat, alulról szurták le őket, hol kevésbé voltak a vért által fedve, s így a lovast lovával együtt elejték, nem ritkán alá temetve magukat is. Végre megkisérlették azt is, hogy a fősereghez visszatérhessenek, de csakhamar belátván ennek lehetetlenségét, egy halmon foglaltak állást. Lovaikat középre véve, erősen egymáshoz zárt pajzsaikból kört képeztek, azon reményben, hogy így majd megmenekednek.

Hasztalan volt minden! A már sulyosan megsebesült fiatal vezért némely tisztjei felszólították, hogy futás által meneküljön s fedezetére felajánlották magukat.

De a fiatal rómainak csak az volt a válasza, hogy nincs oly rettetes halál, hogy oly sok derék férfit, kik az ő biztossága végett küzdenek, cserben hagyjon. Egyébiránt tetszésükre bizta a menekülést s formaszerű elbocsátást adott nekik, s azután megparancsolván paizvivőjének, hogy ölje meg őt, mellét kitérta és meghalt. Emberei vitéz ellenállás után hullottak el s a 6000 válogatott harczost számláló csapatból csak 500 fogoly maradt meg, a többiek ott feküdtek a csatamezőn.

Ez az egész szomorú játék alig két-három óráig, tartott és csakhamar örömrivalgások és győzelmi dalok között látta Crassus a párthusokat visszatérni, mely körülmény fia sorsa feletti növekvő aggodalmát még jobban fokozta. Végre minden kételye eloszlott, midőn a bajnok huszártiszt pikára tüzött levágott fejét a megrettent s elbátortalanodott római csapatok arcvonalaiuk előtt meghorдоztatni látták.

A parthusok hasonló élénkséggel újból megtámadták a legiókat, melyek folytatták a harczot s konok ellenállást tanusítottak, a pánczélos parthusok dárdaszurását s a hajító fegyverek záporát bátran állák ki, a legkisebb remény nélkül, hogy magukat megvédhetik, vagy hogy elleneiket ártalmatlanokká tehetik. Így telt el a nap megszakítás nélküli gyilkolásban, midőn az éj némi nyugalmat adott a széttépett hadaknak.

A parthusok szokások szerint a rómaiaktól jó távol vonultak táborba, s így alkalmat nyújtottak a rómaiaknak, hogy azonnal a közel-

levő Cásrhae városba vonuljanak vissza. Onnan a legközelebbi éjen tovább folytatták hátrálásukat, de már a következő hajnalon újból megtámadtattak; mindazáltal, noha nehéz veszteséggel, egy halom védelme alá menekülhetének, hol Suréna megadásuk céljából alkudozókat kezdett. Az ezen célból történt találkozás alkalmával kifejlett harcban az idős Crassus is megöletett.

Ekként végződött a parthus hadjárat!

Abból a 40,000 emberből, kik az Euphrátot átlépték, 20,000 leöletett, 10,000 foglyul esett, s csak is egy negyed rész 10,000 hajtotta végre a visszavonulást.

A lovasság hasznos voltáról ennél fényesebb példát nem könnyen szolgáltat a hadtörténelem vagy legalább nem egy másodikat; a hol csakis és kizárólag lovasság, a többi fegyvernemek minden támogatása nélkül, ily roppant eredményt ért volna el valaha. Meglepő, mennyire méltányolni tudták a párthok a lovasság helyes alkalmazásának nagy értékét, és mennyire értették két tényező fontos előnyeit kiaknázni: ugyanis, a mozdulatok gyorsaságát és a távfegyverek hordképességét.

És valóban e két tényező helyesen felfogva és ügyesen alkalmazva tényleg mindig biztosította az eredményt. A párthusok e győzelem által megszerezték a rómaiak becsülését, s tényleg ők képezték az egyetlen gátot, mely a római uralomnak kelet felé határt vetett. A Crassus seregét ért szerencsétlenség nagy benyomást tett Rómában.

E korszak római történészei boszankodva ismerik el a párthokat egyedüli vetélytársaiknak s a második világhatalomnak.

És valóban a felduzzadt lovassági áradatnak visszanyomó hatása érvényesül és a párthus lovasok győzelmes hazájok fennlobogó zászlóit Syria és Kis-Azsia szélső határáig viszik, a midőn a római légiókat az aegai tenger és a Hëllespont partjáig nyomják vissza, oly annyira, hogy Kis-Azsia egy teljes évig urat cserélt s Párthia emelkedett felette¹⁾ uralkodó hatalomra.

A két nagy állam hadserege közt fennforgó csekély harcászati különbségek ily nagy eredményt hoztak létre. A rómaiak rögtön felismerték gyenge oldalukat, s azonnal ellenrendszabályokhoz nyultak. Ventidius, egy tehetséges vezér, ki a párthusokra csapást mért, a midőn nyilaikkal szemben egy hasonló, ha nem is tulnyomó hajító fegyver rendszeresítésének szükségét felismerte, s így egy erős parittyás hadtesttel látta el magát. Ez által és az uralgó tereprészek ügyes elszánczolása folytán, valamint a hadvonalatok felhagyása mellett hadmozdulatai által győzelmet aratott a párthok felett, de győzelmét részben ama körülménynek is köszönheté, hogy parittyásai az ellent nagy hatással szorították, részint pedig azon véletlennek, hogy a párthus király fia, Pacorus, ki az ellenséges serget vezénylél, a csata döntő perczében elesett.²⁾

Ez az esemény forduló pontot képez; mert ez óta a párthus királyok hatalomköre újból országuk régi határai közé szorítottott

¹⁾ Rawlinson. ²⁾ U. o.

vissza, s a római sások az Atlanti tengertől újból az Euphrát vizéig szállottak.

Ezt az eredményt, mint említve volt, e római vezérnek a szervezet, fegyverzet és harczászat terén foganatba vett javításai idézték elő. A párthok gyér soraival és hajító fegyvereivel szemben erősült lovasság s egy tekintélyes számú könnyű parittyás csapat lép fel; és ez utóbbiak, hogy minden lehető előny felhasználtassék s hogy a hajító fegyver kellő hordtávval és lökerővel bírhasson, kő helyett még ólom golyókkal is elláttattak¹⁾

Midőn később Antónius Párthiába tört, lovasserege 10,000 gal-liai és spanyol lovasból, 30,000 lovas és könnyű gyalogból, s az ázsiai szövetségekből állott, melyhez Örményország a gyalogságon kívül még 6.000 lovast tartozott adni. Lovassága tehát minden való-színűséggel 30—35,000 főre mehetett, mialatt egész hadserege 113,000 embert számlált.

A vállalat e jelentékeny erő daczára is balul ütött ki, mert az alvezérek egyike, Statianus a hadsereg egyik 10,000 főnyi elkülöni-tett szakaszával körülfogatott és megsemmisített; mialatt Antónius az ellenséges lovasság által szüntelen háborgatva, nagy veszteséggel százanandó módon volt kénytelen visszavonulni, s alig tudott 70,000 embert hazavinni e nem nagyon vendégszerető tartományból.

A későbbi korszakokban még négy nagy hadjáratot vezettek a rómaiak Párthia ellen, de ezek közül egyedül csakis az Avidius Cas-sius által vezetett hadjárat mutatott fel teljes sikert.²⁾

Traján és Severus alatt is benyomultak a rómaiak, sőt olykor még fővárosukat is elfoglalták, de nem voltak képesek azt megtar-tani; s a céljtévesztett foglalás utáni visszavonulás is egy jelentő-ségű³⁾ volt a katasztrófával.

Mert a könnyű lovasok rajai mindegyre a hátrálók sarkában voltak, a mellék csapatokat elvágták, az élelmiszerek beszerzését meg-akadályozták, s a hadsereget minduntalan nyilzáporral áraszták el.

Egyébiránt e nép sem csatakocsikat, sem elefántokat nem al-kalmazott; tényeiket és élelmiszer tartalék-készleteiket téven szál-lították utánuk, melyek e célból nagy számban voltak seregöknél.

Katonai szervezetök egy igen nagy gyengéjét meg kell említe-nünk. Egyszer-mindenkorra szokásuk volt, az éj beálltával minden harczt, minden üldözést beszüntetni és táborzás céljából az ellen-ségtől jó távolra hátra huzódni; s egyáltalán éjen át mindennemű hadiműveletektől tartózkodni. Erre kényszerítette őket egyrészt ama szokás, hogy lovaikat éjjelre mindig megnyügözték, másrészt mert le-geltetésükre bizonyos idő kellett. Ilyesmi természetesen csak az ellen-ségtől megfelelő távolságban s kellő biztonságban történhetett; mert már meglehetősen nagy idő követeltetett még arra is, hogy a lovak ki-nyügöztessenek, a szerelvények feltétessenek, és magukat is felfegy-verezve harczkészségbe léphessenek.⁴⁾

E szokásuk mindig megadta az alkalmat a hátráló ellenségnek,

¹⁾ Rawlinson. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾ U. o.

hogy az éj homálya alatt menetirányát tetszés szerint megváltoztathassa, s egyáltalán némi előnyöket szerezzen. Egyébiránt a párthusok táborait sánczokkal soha sem kerítvén be, feltétlenül szükséges volt rájuk nézve, hogy minél távolabbra vonuljanak éjjelre az ellenség közeléből.

A következő lapok némely részleteket fognak tartalmazni az ókor minden nevezetesebb nemzete lovasságáról, különösen pedig azokról, melyekről a történelem világos adatokat tartott fenn számunkra. A római és görög polgáriasodás körén kívül élő vad népek létezésükből semmi olyast nem hagytak hátra, miből szokásaik, és erkölcsaik most megítélhetők lennének; mindazáltal teljes valószínűséggel elfogadhatjuk azt, hogy a nagyobb távolságra lakó népek fegyverzete és harczmódja nem tért el lényegesen azokétól, kik a római birodalom közvetlen közelében éltek, s a kikről a római történészek némi adatokat hagytak fenn számunkra.

VIII. FEJEZET.

HARCZÁSZAT, ÖRJÁRATOK STB. A RÓMAIAK KORSZAKÁBAN.

A ló hadi czélokra való első alkalmaztatására vonatkozó kutatásainkban visszamentünk egészen az ókor ködös világáig és láttuk, hogy az első időkben csakis a harczosnak a csatatérre eszközendő gyors szállítása forgott fenn, s hogy ez eszme első megtestesülését a harczkocsikban lelte fel. Később már ugyan e célból alkalmazásba jött a lóra ülés, s ezzel kapcsolatban a gyalog harczolás; és végre mint az érintett eszme végső fejlődési mozzanata, a roham, a ló erejének és sebességének erőműtani alkalmazása érvényesült.

Láttuk a lovasságot működése tetőpontján Hannibál hadjárataiban; láttuk, hogy az ő lángeszű vezérlete alatt minden csata sikereinek oroslánrészét ez ragadta magához, s a harczászati kiképzés legmagasabb fokára emelkedett, s kétszáz éven át tartotta meg a lovasság e magas állását, míg végre Pharsallus után, a lovas tevékenység e tulözönlése alkalmával, kezdetét veszi a hátralépés; és ennek ellenében mind jobban-jobban előtérbe lép a gyalogság.

A tulnyomó mozgékonyság és a hajtó fegyverek nagy hordtávja egyesítésének rendszere Parthiában bámulandó eredményeket idézett elő. E rendszert sohasem értették jobban és nem hozták hatékonyabban alkalmazásba, mint épen a párthusok a keresztény időszámítás kezdetével.

A lovasság felhasználása az előőrsök, járőrszolgálat és kém szemléknél már abban az időben behatóan megállapítatott, s csaknem ugyanazon elvek szerint eszközöltetett, melyek napjainkban is érvényben állnak.

Az az elbeszélés, hogy maczedoni Sándor király kevéssel a plateai csata előtt a görög előőrsökig lovagolt és beszélni óhajtott Aristidessel, ép úgy van előadva, mintha tegnap történt volna; mert a görög előőrsök nem akarták át táborukba bocsátani, hanem visszatarták; mire egy közülök jelentéssel küldetett a tábornokhoz, hogy parancsát meghozhassa; a mire aztán az előőrsi vonalon megtörtént az óhajtott találkozás.

Crassus a lovassági kémszemle-örjáratokat jelentékeny távolságig előretolta arcvonalától. A nagy Cyrus előretolt öröket és külső öröket állított fel, és 5—10 emberből álló kisebb örjáratokat küldött ki, melyek az egész éjen át állandólag körüljártak, hogy az ellenség közeledtét idejekorán tudassák.¹⁾ Hasonlókép a menetek alatt is tudakozókat vagy kémszemlészeket alkalmazott, kik a lovasság előtt, mely egyébiránt mindig a fősereg előtt haladt, portyáztak.²⁾

Hannibál a numidákat alkalmazá örjáratok és kémszemlékre, kik a közeli vidékeket szakadatlanul bejárták; s nem találunk példát reá, hogy ezek hibája folytán a sereg valaha meglepetett volna.

Végre a rómaiaknál is, kiknél a táborozás művészetét jobban soha egy nemzet sem értette, hasonlóan jeles volt az előőrsi és biztonsági rendszer. Táboruk bejáratánál állandó őrség állott, és pedig az ellenség felőli oldalon.³⁾ Azon felül belül is belső piketteket alkalmaztak amazok támogatására; mialatt lovasságból és gyalogságból álló, messze előretolt örjáratok ügyeltek a táborba vezető utakra, s támogatták az első terepen levő járőröket és kémszemlészcsapatokat; így tökéletesbiték a biztonsági intézkedéseket.

Az előretolt őrségek jobbára a lovasságból kerültek ki, s a kisebb őrségek és őrszemek egy lánczolatát képezték. Az előőrsi rendszer annyira tökéletes volt, hogy a római vezérek ritkán, vagy egyáltalán nem voltak meglephetők; és csakis az esetben történhetett ilyesmi, ha a szokásos biztonsági rendszabályok elhanyagoltattak.⁴⁾

Az előretolt őrségek megfeszített figyelemmel őrködtek, a legcsekélyebb figyelmetlenség is szigoruan fenyítettett, és az a katona, ki elhagyta helyét, irgalom nélkül átszolgáltatott a halálnak.

¹⁾ Xenophon. ²⁾ U. o. ³⁾ Guischartt. ⁴⁾ U. o.

IX. FEJEZET.

A LOVASSÁG A CSÁSZÁRSÁG ALATT.

A köztársaság első korszakában a hadsereg, mint már megemlítettük, oly polgárokból alakítottatott, kik egy hazát szeretve, egy birtokot védelmezve, egy érdekkal, az általuk hozott törvények fenntartásának szent érdekével birtak.

Később azonban, midőn a római uralom mind nagyobb kiterjedést vőn s ennek folytán roppant számú szövetséges csapatok vétettek fel a seregbe, ennek állományát mindinkább csak zsoldosokból töltötték ki, kik már azon állást foglalták el, melyet egykor a szabad haza fegyveres polgárai, kiknek egész társadalmi és politikai szervezete a katonai szervezeten alapult, töltöttek volt be.¹⁾

Különösen a lovasság, mely elébb a leggazdagabb és legelőkelőbb polgárokból állítottatott össze, már a császárság alatt kizárólag oly egyénekből szerveztetett, kik a tartományok néposztályainak legszegényebb fiaai közé tartoztak. A lovagok (equites) nem sok ideig tettek lovasszolgálatot, nem voltak elegendő számban egy külön csapat képzésére, kitüntetésül társadalmi állásuknak egy oly korban, midőn a hadi szolgálatban részvétel a hazafi kötelmek magaslatáról az üzleti dolgok színvonalára alacsonyodott le, csakis a polgári dolgokban és a közadók körüli hivatalos helyeken szerettek alkalmazást nyerni.²⁾ Egy részük még a seregnél maradt ugyan, hanem csakis a parancsnokok táborkaraiban, vagy mint lovas-parancsnokok vagy mint a cohortok vezetői szerepeltek.

A császárság első idejében a lovasság kelevészt, hosszú csatakarodot, néha lándsát, vagy vascákányt hordott.³⁾ Védfegyverük a si-

¹⁾ Gibbon. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

sak, a paizs, a könnyű csizma és pánczéling volt. 726 lóból álló ezredekre volt beosztva, melyek mindenikében 66 emberből álló kilencz osztály és így egy 132 embert képező csapat volt beosztva, az utóbbit a légő első vagyis milliárcohortjának hívták.

Egyébiránt ezek természetesen bizonyos szervezeti összekötésben állottak egymással; de harczászati czéllokból legtöbb esetben az egész lovasság egy testben volt egyesítve a szárnyakon, vagy a harczvonalban vagy a tartalékban.

A római birodalom termékenysége és gazdagsága folytán, mint ennek természetes következménye, a fényűzés és pazarlás oly annyira lábra kapott, hogy lassankint az álladalom aláásott, mi a hadseregbe is megszülette káros következményeit.

A hazafiság és nemzeti érület, mely a rómaiakat egykor minden más népek fölé emelte, lassankint kihalt. A nemes bátorság, mely oly korban, a midőn mindenki katona volt és midőn csakis azoknak lehetett igényük a magas méltóságra, a kik bizonyos ideig ténylegesen szolgáltak, egykor a polgárokat lelkesíté, csakhamar feledésbe ment; midőn egy roppant birodalom által környezett Róma annak közepében, nem érezte többé a veszélyeket.

Hannibálnak Kr. e. 211-ben a kapuk előtt történt megjelenése óta azon korig, míg Alarich Kr. u. 408-ban, góthjaival a város falai előtt táborba szállt, 619 év telt el, mely idő alatt soha nem nyugtalanította a várost ellenséges sereg.¹⁾

A római gyalogság, mely azon időkben, midőn Róma az egész világot meghódította, nem volt más, mint maga a fegyverben álló nemzet, már csakis a barbár népek zsoldosaiból és a birodalom amaz alsóbb osztályaiból állíttatott ki, melyek magas díjazás által elcsábítva vállalkoztak a katonai szolgálatra, mialatt a polgárság előkelőbb osztályai, a gazdag és tekintélyes egyének asszonyos és pazarló fényűzés puha karjai között dőzsöltek az óriássá nőtt városban.

Később oly nagy idegenkedéssel viseltettek ez elkorcsosodott rómaiak a katonai szolgálat iránt, hogy az itáliai ifjak gyakorta levágták jobb kezük ujjait, hogy a hadi szolgálattól meneküljenek.²⁾ E szokás annyira általánossá lett, hogy a legszigorubb törvények hoztak az ilyenek szigorú megfenyítésére.

A zsoldos hadak, melyek a császárság alatt egyedül képezték a római hadsereget, elpuhult és fényűző uraiktól egyik kedvezmény után a másikat csikarták ki. Erejük tudatában csakhamar felléptek, s maguk választák a trónra a császárokat, kik nagyon is jól tudák, hogy a korona csakis a hadsereg akaratával állhat meg fejkön. E körülmény visszahatása a hadsereg fegyelmére gyorsan és sajnosan vala érezhető.

Septimius Severus, kit a pannoniai legiók kiáltottak ki császárrá s az egyébiránt hiányzó biztosságot csak azok hajlandósága által szerezhette meg, volt az első, ki Kr. u. 193 körül megkezdte a fegyelem megrontását³⁾. Nemcsak a zsoldot emelte minden eddiginél magasabbra

¹⁾ Gibbon. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

de még azon szokást is behozta, hogy a katonák a nyilvános ünnepeken kívül még egyéb különös ajándékokkal is megörvendeztesse, hogy ekként még enyhébb életet folytathassanak a táborban. A tiszteknek meg lett engedve a fényűzés, s a korszak ezen általános hajlama bádgyasztólag hatott a katonaságra és a hadi élet viszontagságainak eltűnni nem tudása, a katonai élet fáradalmaiban való teljes járatlanság csakhamar érezhetővé lőn, mihez még a fegyelmetlenség is járult.

Caracalla még általánosabbá tette a trón és a legiók közt szokásba vett eme csereberét olyannyira, hogy az állam már kimerült az engedetlen zsoldosok gazdagításában.¹⁾

Alexander Severus nagyon is felismerte a fegyelem minden kötelekeinek megrontó meglazulását és minden lehető elkövetett, hogy legalább látszólag visszaállítsa a fegyelmet, melynek leginkább köszönheté az állam egykori nagyságát. De már annyira megsulyosodtak a körülmények, hogy ő is kénytelen volt a magas zsoldozás mellett megmaradni, s azt a szabályt, hogy 17 napi élelmet kellett a katonaságnak magával vinnie, a legiók könnyebbségére módosítani, és az elpuhultság következményein legalább akként segíteni, hogy a hadsereg élelmiszerei málhás állatok és tevéken szállíttassanak.²⁾

Ép úgy nem állt hatalmában a seregben lábra kapott fényűzés terjedését meggátolni, de megkísértette és pedig nagy ügyességgel, legalább hasznosabb irányba terelni, a jobb fegyverek, nemesebb lovak és arannyal és ezüsstel kivert paizsok által.

A csapatok elcsenevészése a nehéz védőfegyverek iránti idegenkedésben is kezdett nyilvánulni. — Vegetius, ki általános hit szerint a római hadügyről megjelent művét II. Valentinián korában, a 4-ik század végén írta, nagyon elszomorító képet nyújt a korabeli legiók felfegyverzéséről. Azt mondja, hogy Róma alapításától kezdve egész a Gratian császár koráig a római legiók sisakot és mellvértet mindig viseltek; azonban később, midőn restség és tunyaság folytán a gyakorlatok minduntalan rövidebbekre szabattak, a katonák minél ritkábban vették azokat fel, és csakhamar igen nehezeknek találván a császártól egyelőre a mellvért, később a sisak viselése aluli felmentésüket kérték.

Ez időtájtban, midőn lekezdték tenni a rómaiak azon felszerelésüket, — melyet egykor az egész világon át diadallal hordoztak, — megkezdék azokat a rómaiakkal ellentétben felvenni a barbárok, ellenben tehát a hun, góth és alán lovasság már nehéz védőfegyverekkel volt felfegyverkezve.

Ennek következtében a fedetlen fejű és mellü római legiók kétszeres hátrányban voltak a góthokkal szemben, a kik még tulnyomó számú íjászokkal is rendelkeztek; és daczára a bekövetkezett nehéz veszteségeknek és annyi gazdag város elpusztulásának, még sem találkozott római vezér, ki elég merész lett volna katonáinak a védőfegyverek újból felvevését elrendelni. — Következménye lőn aztán,

¹⁾ Gibbon. ²⁾ U. o.

hogy e harczosok inkább a futásra, mint a küzdésre gondoltak. — Vegetius lelkes védője e védfegyverek felvételének¹⁾ így ír: „Azoknak, a kik a régi fegyvereket igen nehéznek találják, vagy véreznők vagy védtelen mellet kell meghalniok, vagy a mi még rosszabb, azon veszélynek tenni ki magukat, hogy fogságba esnek, ha ugyan nem akarják hazájukat futásuk által elárulni. Tehát, hogy egy csekélyebb erőfeszítést elkerülhessenek, inkább barmok módjára engedik magukat lemészároltatni.“

Alig hinné az olvasó, hogy a fenti sorok ama dicső nemzet utódaira vonatkoznak, mely egykor Trébiánál harczolt s 1000 év csatáit mindig hasonló dicsőssel küzdötte ki. A legiók, melyek a római név becsületét a birodalom roppant határain még fentarták, katonai tulajdonaikat mindezek daczára, részben még akkor is megőrizték, midőn a romlás csirái az állami élet szívében már rég elvetve valának.

De a császárok puhasága folytán ők is csakhamar megrontattak, s valóban a Vegetius által adott jellemzéshez kezdtek lesilyedni. — De a barbárok nem voltak álmosak felismerni e gyengeségeket, s nem szalasztották el az időt, s a kedvező alkalmat, hogy abból hasznot is huzzanak.

E korban a rómaiak tartományaiknak a határoktól nagy távolságában bizva, teljes biztosságban vélték magokat a barbárok betörése ellen.

E csalódásukból azonban 248 körül, Kr. u. Philippus uralkodása alatt, a góthok betörése következtében nagyon siváron ábrándultak ki; s a minden oldalról környező veszélyek lassankint felnyiták szemeket. — A gyáva zsoldosokból álló római legiók elárulák a fontosabb pontokat, s hogy büntetésüket kikerüljék, néha még az ellenséghez is átpártoltak.

Moesia római tartomány lakossága számára nem maradt egyébfőn, mint életüket és vagyonukat nagy pénzüsegek lefizetése által vásárolni meg.²⁾

Két-három év mulva újból meglátogatták a góthok e tartományt s megsemmisítve a római sereget, Decius császárt megölték. Ez időtől fogva a mindig csak győzelmekhez szokott nagyhatalom csakis veszteségeket és vereségeket kezdett szenvedni és megtanulta, hogy a legióba évről évre minél kevesebb bizalmat helyezhet. A római gyalogság ez elsatnyulása a tartományokat bekalandozó barbár lovasságnak számos sikerrel felhasznált kedvező alkalmat nyújtott, hogy a lovassági szolgálatnak bizonyos ferde irányu tekintélyt szerezzenek; a miből a rómaiak önszeretetüket legkevésbé sértő azon balhítre kezdettek jönni, hogy vereségeiket inkább a lovassági fegyvernemnek, és nem a saját gyalogságuk elfajulásának tulajdoníthatják.

Abban a mérvben, a melyben ez önámítás lábra kezdett kapni, mind jobban-jobban kezdték figyelmüket a lovasság felé irányozni,

¹⁾ Vegetius. ²⁾ Gibbon.

felemelték számukat, s hogy helyüket meg fogják állni, mindenek felett bennük helyezék bizalmukat.

Egészen 312-ig Kr. u. tetemesen emelték a lovasság erejét olyannyira, hogy az ez évben Maxentius vezérei és Constantin között vívott csatában Turin közelében, az előbbeni seregének nagy része majdnem csupa lovasságból állott.

Ezeknél mind a legénység, mind a lovak nehéz felszereléssel voltak borítva, melyek a test minden mozdulatában ahhoz simultak.¹⁾ Igen nehezek s homlok támadásban majdnem ellenállhatlanok voltak.

A rohamokat e csatában ékalaku tömegben, melynek éle az elenség felé irányult, hajtották végre.

Mindazáltal nehézkeseknek s egykönnyen nem mozgathatóknak kellett lenniök, mert Constantinnak sikerült ügyes fejlődések és mozdulatok által megoszlásra bírni őket, s ekként meggyengítve, tulnyomó harcászati ügyességgel győzelmet nyerni fölöttük.

Az említett nehéz lovasságnak a keleti népeknél divott szervezet mintájára kellett szervezve lennie. 351-ben Constantin fia, Constantius a Mursa melletti csatát, ez emlékezetes győzelmet, az által nyerte meg, hogy tulnyomó lovassággal birt;²⁾ mely fényes, pikkely pánczélos nehéz vértesekből állott, és a mely nehéz lándsáival hatalmas lökemben áttörte a galliai legiók sorait. E szerint Constantin korában a római sereg nagyobb részét a lovasság képezte.

Jusztinián uralkodása alatt a byzanti tényleges hadsereg csaknem kizárólag nehéz lovasságból állott.

A barbároknál, kik mindannyian lovon harczoltak, a lovas-szolgálat szintén nagy tekintélyben állt. Belisár hadseregének legkiválóbb részét — épen ezen császár alatt — lovas testőrsége képezte, mely tapasztaltsága, vitézsége és kitartásánál fogva a legválogatottabb emberekből állítottatott össze s már fegyverei és lovai állapotánál fogva is valódi mintacsapatot képezett. A gyalogság e seregnél csak másodrangu szerepet játszott, mert minden bizalom a lovasságban összpontosult. Nagy részük scythia ijakkal volt fegyverezve.

Procopius a következő sorokban a nyilak alkalmazásának védőjéül lép fel,³⁾ melyeket az akkori tacticusok kicsinylettek:

„Az ilyen lenézés indokolt lehet csupasz ifjonczokkal szemben, kik a trójai mezőkre mezitláb mennek ki, és egy sarkó vagy barátjaik pajzsa mögül kikandikálva, s ijaik hurjait hasuk felé huzva gyenge, hatástalan nyilacskáikat lődözgetik. De a mi ijászaink lovakon ülnek, melyeket bámulatra méltó ügyességgel forgatnak. Fejök és vállaik sisakkal és paizsszal fedvék, lábaikon vaslemezeket viselnek, s testöket pánczéllal borítják. Jobb oldalukon a puzdra, baljukon a kard csüng, s karuk szokva van a tusában lándsát vagy dárdát forgatni.

Ijaik súlyosak és erősek s nyilaikat minden irányban röpitik előremenetnél, hátrálásnál, előre-hátra s minden oldalra, s oktattva vannak a hurokat nem mellük, hanem jobb fülök irányában vonni

¹⁾ Gibbon. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

hátra; és minden esetre keménynek kell lenni azon felszerelvénynek, mely nyilait lökeregét kiállja.“

Ebből kellően kitűnik az akkori lovasság felszerelése és fegyverzete. Nem hagyhatjuk említés nélkül ama körülményt, mennyire sikerült a rómaiaknak utánozni a párthus íjászokat, kiknek harcászata és fegyver kezelési ügyességét a mult idők némely harczaiban oly drágán fizették meg.

De mindezen dolgok: a lovasság nagymérvű szaporítása, fegyvereik súlya, lovaik tulajdonai nem valának elegendők az ingadozó császárság fentartására.

Fegyver, felszerelés és harcászat soha sem fogja megmenteni azt a nemzetet, mely vezérelvek nélkül, kormánytalanul hanyatlik a viharban, melyből kialudt a hazafi érzület, nemzeti élete kihalt s csakis az önzés és pazarlás szenvedélyei uralkodnak rajta.

A jobbára lovon harczoló, harczias, edzett barbár népek nem sokára elárasztották a római tartományokat, s Déleurlópa gazdag, polgárosult országaiból roppant zsákmánnyal tértek meg; míg végre 410-ben, ezerszázhatvanhárom évvel Róma alapítása után bevették a góthok Alarich alatt a büszke császári várost, s a világ urnője ki lón szolgáltatva a vad barbárok határtalan dühének.¹⁾

Néhány évvel később Atila hun király a római birodalmat még ennél is nagyobb veszéllyel fenyegette s lealázó feltételek elfogadására kényszeríté. — E fejedelem Germániát és Scythiát uralma alá vetette, hadserege 500,000 harczost számlált²⁾, s ama különböző népek sergeiből alakult, melyek őt királyuknak elismerék. A hunokról, kik e sereg leglényegesebb részét képezték, Ammianus Marcillenustól egy igen jó leirással birunk, kitől tudjuk, hogy ezek épített lak-helyekkel sohasem bírtak, hanem állandóan lovaikon nomádkodván szerte barangoltak, követve nyájaik által, melyek részben szekereiket vonták, s melyeken nejük és gyermekeik tartózkodtak. Minden fáradalmakhoz szokva valának, s egyedüli védelmül az eső és hideg ellen állatbőröket viseltek, apró és rut idomu, de gyorsjárásu és élénk jovaikon éltek, a szó szoros értelmében éjjel nappal rajtuk, nyergükben ettek és ittak, sőt még az alvást is jobbára azon végezték.³⁾ Rohamaikat a harcz alatt minden rendszer nélkül, külön tömegekben s különböző vezetők alatt roppant kiabálások közt hajták végre.

Erős ellenállás esetében rendetlenül feloszolva hátráltak, s az első kedvező alkalommal újra visszafordultak. De a gyalog harczolás, erősített helyek védelme és támadása előttiük ismeretlen dolgok voltak, s abban soha nem is gyakoroltattak.

Az íjat bámulatraméltó ügyességgel kezelték, s oly nyilakat használtak, melyeknek hegye vas helyett csontból volt készítve, és rendkívüli távolságra tudtak velök löni. Kéztusára kardot és egy kötélhurkot vagyis u. n. pányvát használtak, melylyel elleneiket magukhoz rántva, védtelenül átszurták.

¹⁾ Gibbon. ²⁾ Jornandes. ³⁾ Thierry.

A hunokon kívül még oly nemzetek is megfordultak az Atilla táborában, a kik szaru pánczélokot és hatalmas sulyu lándsákat hordtak. Egyébiránt voltak ott segélycsapatok Scythia és Germánia minden népeiből.

E hordák élén 451-ben Atilla Galliába tört be és Orleánst ostrom alá vette.

Aetius római fővezér és szövetségesei I. Theodrich nyugoti góth király és Sangipán, alán király közeledtére Atilla az ostromot be-szüntette, és a Châlons közelében fekvő catalauni mezőkre vonult vissza.

A világtörténelem egyik legnagyobb és legdöntőbb csatája itt vivatott.

Atilla seregének központját személyesen vezényelte, hol a legjobb csapatok voltak felállítva; jobb szárnyát Ardárik gepida király, bal-szárnyát a keleti góthok királya vezette. Az ellenkező oldalon Aetius a szövetségesek jobb szárnyát, Theodorich király a balszárnyat fog-lalta el, mialatt a kétes hűségű alánok a középben maradtak.

A két sereg közt fekvő magaslatot, mely előnyös állást nyújtott, a góth király fia Thorismund szállta meg némely lovas csapatokkal. Ez nagy előnyére szolgált Aetiusnak. Atilla, ki e pont fontosságát szintén felismerte, lovas csapatokat küldött ki, a maga részéről annak megszállására. De Thorismund megelőzván őket, rohamot intézett a hegyről lefelé, s a hunokat minden nagyobb nehézség nélkül visszaűzte. Most Atilla dühös rohamot intézett a római csatavonal ez oldalára, melyet a központ némely legjobb csapatai is támogattak.

A rómaiak azonban, kiknek a terep is nagy előnyt nyújtott, ál-lásaikat megtartották és az ellenséget visszavetették. Theodorich a nyugoti góthok hős királya, fényes rohamot intézett az ellenséges jobb szárny ellen.¹⁾

A lökem rendkívül heves volt; ez alkalommal az agg fejedelem leesett lováról, a midőn ép lovassága élén előre tört s egy kelevész által találva, a rajta keresztül tomboló saját lovassága gázolta agyon.

E lovasság ellenállhatatlan erővel mindent széttiporva maga előtt, azután jobbra fordulván a hunok központját oldalban támadta, mely ép az alánokkal kéztusába bonyolódott.

Mind a két szárnyon leerve és központján tulszárnyalva Atilla tábora védelme alá vonul vissza, hol lovasai, lovaikról leszállva és fedve a szekérvár által, az ellenséges lovasság rohamait nyilakkal visszaverték.

Atilla még a következő napon is daczosan táborában maradt, kétségbeesett ellenállásra eltökélve. A róma halottak és sebesültekkel volt borítva, mind két részről iszonyu volt a vérengzés. E roppant veszteség benyomása és a még mindig rettentő ellen határozott maga-tartásának láttára a győzelmes szövetségesek eszélyesebbnek tartották, nem kockáztatni a rohamot a szekérvárra, hanem inkább utat nyit-

¹⁾ Jo-nandes.

ni a hunoknak a visszavonulásra; mi minden háborgatás nélkül meg is történt.

E győzelmet a lovasság vivta ki és noha a hagyományok nem épen világosak, mégis az Aetius által követett terv Scipiónak Elinga melletti harcászataához némi hasonlatosságot tüntet fel. Valamint ez, úgy Aetius is a középen állítja fel a szövetségesek jelentékeny részét, kiknek hűségében nem bízott, mialatt ő a szárnyakra helyezett legjobb csapataival az ellenséges szárnyakat támadja meg. Ellenben Atilla, mint egykor Hasdrubál, épen ellenkezően cselekszik, serege legjavát a középen állítja fel, és a midőn szárnyai megveretnek, e csapatok fedezik a visszavonulást s megakadályozzák, nehogy a szenvedett vereség valóságos megsemmisítéssé váljék. E győzelem annyiban is figyelmet érdemel, mert a római császárság által megnyertek közt ez volt az utolsó.

Mi a lovasság történetét a legrégibb kortól kezdve azon időpontig tárgyaltuk, midőn a római birodalom bomladozni s az ókor polgárisodása megsemmisülni kezdett; hol a megrázkódás és felbomlás, melyeknek természetes következménye a fenálló összes intézmények összeomlása volt, a tudományok, művészetek és az irodalom teljes megszünte után, lassanként a sötétség és tudatlanság azon századainak adott létet, melyek a középkor kezdetét jelölik.

Ezen a ponton, midőn a történelem újból a mesék kódéba kezd visszatérni, az előttünk fekvő mű tárgyának további fejtegetését meg kell szakítanunk, és a legközelebbi fejezetekben igyekezni fogunk azon szálaít előkeresni és lehetőleg felragadni az eseményeknek, melyek e sötét korszak innenső részeit az újabbakkal kötik össze.

MÁSODIK KORSZAK.

A nyugotrómai birodalom felbomlásától a löfegyverek feltalálásáig.

I. FEJEZET.

A H Ü B É R L O V A S S Á G.

1-ső RÉSZ.

A hűbér-rendszer eredete. — A 732-ki potiersi csata.

Az előbbeni korszakban a lovasság történetét azon időkig kísértük, midőn a nyugotrómai birodalom szétbomlott. Most tekintsük annak állapotát és tovább fejlődését ama különféle nemzeteknél, melyek a római birodalom romjain emelkedve a széttagolt birodalom egyes részeiből alakultak. Rómának a különböző germán népek által történt meghódítása után, az említett germán népfajok szokásai és erkölcei nagyon természetesen fontos és jelentékeny befolyást gyakoroltak az akkori korszak polgáriasodására, és több századokon keresztül hatással voltak ama kormányzati rendszer kifejlődésére, mely úgy polgári mint katonai tekintetben egészen más szempontokból indult ki, mint a minők a régi rómaiaknál érvényben álltak.

A germán intézmények sorában legnevezetesebb, az ugynevezett hűbéri rendszer volt az, mely csakhamar behozva, rohamos sebességgel terjedt el egész Európában, s egész napjainkig fentartotta befolyását a földbirtokra. Ez az intézmény, mely sok nemzedéken át képezte alapját az európai nemzetek katonai szerkezetének, tüzetes vizsgálódást igényel.

Kétségtelen, hogy a római birodalom ellen intézett betörések előtt bizonyos nemes és előkelő osztályok léteztek a germanok közt.

Tacitus is megerősíti ezt, ki az úgynevezett „nobiles“ vagy „principesek“ és a plebejusi osztályok között határozott különbséget tesz. Más történelmi művekben is állandó vonatkozásokat találunk egy főuri családi rendszer fennállására vonatkozólag, melyből a törzsek főnökeit választották.

Eredetileg, míg a germán népek nagy kiterjedésű erdőségeikben nomád életet éltek, a midőn jobbadán vadászat és a szomszédos népekkel folytatott állandó harcok között tölték idejüket, a földbirtok semmi értékkel sem bírhatott, s így azt általánosan közös vagyonnak tekintették. E korszakban kezdettek az ifjú harcosok tetszésük szerinti „kiséretek“ és „bajnok-társaságokban“ alakulni, s társaik közül egyet vezetőül választani. Ez úgy történt, hogy azt, a ki a katonai tapasztaltság és bátorságnak a vezetőnél megkívántató fokával birt, bizalmuk legnagyobb kifejezéséül paizsra emelve, vezérül választották.¹⁾

Néha ismét megfordítva, egy nagyobb tekintélyű vezér egy csapat a saját dicsősége által maga köré vonzott ifjakat gyűjtött össze, kik szabad akarattal zászlója alá esküdtek s neki mindenben feltétlen engedelmisséget ígértek. Ily csapatok aztán elhagyták hazájokat, hogy máshol keresve földet, letelepüljenek.

Igy volt az például a szvéveknél, kik tizedek, századok és ezredekre oszolván, tartományaikat különböző kerületekre és cantonokra szakgatva, mint közös birtokot lakták; és minden évben nagyobb csapatokat küldöttek ki új vidékek és tartományok felkeresésére.

E csapatok aztán, ha a szerencse kedvezett, megtelepedtek az új tartományban s azt szabad születésű harcosok közt arányban felosztották. Az ekként kiszakított földek örökölhetők voltak, és „allodium“ elnevezést nyertek, ama régi german szóból „Od“, mely országot jelentett; ezeknek határai gondosan kijelöltettek, és minden birtokos a saját földbirtoka határain belül lakott.²⁾ Az „allod“ az illető család beleegyezése nélkül nem volt eladható, még maga az uralkodó által sem; sőt még akkor sem, ha a tulajdonos valami jogtalanságot követett el, mert ő ezt és szabadságát elidegeníthetetlen jog gyanánt birta. E szabad allodial birtokosok egy részről, és a harcban elfogott és rabszolgái munkára kényszerítettek másrésztől, voltak ama társadalmi osztályok, melyek egyáltalán fenállottak a germánoknál;³⁾ és még hozzá kell tennünk azt, hogy e birtokoknak a nemesek a „principesek“ legidősb fiai voltak egyedüli és kizárólagos tulajdonosai, kik mint ilyenek, az ifjabb testvéreknél magasabb ranggal is birtak. Idővel némely rabszolgák is visszakapták uraiktól szabadságukat, s azaz egy kis földet, oly feltétel alatt, hogy azért bizonyos összeg évi járadékot fizessenek és meghatározott szolgálatot tegyenek.

Néha nagyobb földterületek meghódításánál, a birtok egy része az előbbeni tulajdonos kezei közt hagyatott, s azért végkielégítés fejében bizonyos szolgálatokra lett a tulajdonos kötelezve.⁴⁾ E különböző körülmények folytán lassankint egy harmadik, tehát egy közép

¹⁾ Menzel. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o. ⁴⁾ Boutarie.

osztály keletkezett, mely sem rabszolga, sem egészen szabad nem volt; hanem mint hűbéres hűbér uraitól függött. Ezeknek birtokai, melyeknek birtokjoga szigorúan körülírt és meghatározott terhek teljesítésétől volt függővé téve, allodnak, vagyis a szabad vagyonnal ellentétben „fe-od“, vagy „hűbér“-nek nevezetett, mely átszámazott vagyonjogot fejezett ki. Ez volt a hűbérrendszer kiindulási pontja.

A legmagasabb vezénylő vagy a király helyébe nem sokára az örökösödési méltóság lépett, s így nagyobb terjedelmű királyságok keletkeztek, melyekben azonban a régi germán államszerkezetből igen sok lön fentartva. A monarchiai államforma behozatala után,¹⁾ a királyi vagyon jelentékenyen nagyobbított a meghódított tartományokban, hogy az bármely más szabad földtulajdonos birtokát is hasonlíthatatlannul fölülmulta; ez részben egy nagy uradalomból állott, melyen a király udvarát tartotta, vagy állhatott az ország különböző helyein fekvő számos kisebb „allod“-okból is. A királynak e rendkívüli részeltetése azon célból történt, hogy udvara fenntartásáról gondoskodva legyen és a közvetlen adózás elkerültesék.

A királyságbeli „allodiális“ birtokoknak tagozása régi szokás szerint tized és század részekben eszközletett. De a kisebb tagozások csakhamar eltűnve, a százas beosztás képezte a kantont, melyből több „gau“-nak vagy tartománynak nevezetett.²⁾

A százas beosztás, mely szerint Angliát 1400 évvel előbb a germán eredetű angol-szászok beosztották, még napjainkban is felismerhető.

A birákat és előljárókat, kiket előbb az összegyülekezett nép választott, most a monarchiai kormányforma alatt a király nevezte ki.

A tartomány legmagasabb hivatalnoka gróf vagy comes czímet viselt; s háboru alkalmával egyszersmind a „gau“ által kiállított se-regrész parancsnoka volt. A mint a királyságok hoya tovább nagyobb kiterjedést nyertek, és nagy, leigázott nemzeteket vettek föl magukba, ez utóbbiak előbbeni uralkodóik alatt meghagyattak, de oly feltétel alatt, hogy háboru esetében segéd csapataikat állítsák ki. Ekként keletkeztek aztán a hercezségek.

E szerint az ország hercezségek, tartományok és századok vagyis kantonokra volt felosztva. A fegyveres erő az egész nemzetből állott, s a százak főnökei, a tartományok kormányzói a grófok és hercegek által, sőt előforduló esetben a királyok által vezettetett.³⁾

Egyébiránt az egész sereg tulajdonképen csak nemzetőrségből állott, állandó hadsereg nem létezett. Ha béke idején a nemzet valamely országos ügy megvitására gyűlést tartott, ugy azt mondák, hogy az „arimannia“ (mamier szótól) összehívatott; ha azonban hadi célokból jött össze, ugy az itt összegyűlteket „Heerbann“ kifejezéssel (sereg s zászlókból egyesült) illeték. Az erre vonatkozó parancsot a király a hercegeknek, ezek a grófoknak és így tovább a százak főnökeinek adták ki, kik aztán az alattuk állókkal közölték. Mindenki ugyanazt követte a hadban, ki; alatt állott békében. A

¹⁾ Menzel. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

fegyelmet szigorúan kezelték és minden mulasztást keményen büntettek.

Az „allod“ szabad embere többféle kiváltságban részesült. Minden teher és robotmunkától, melyet az adófizető alattvalóktól megköveteltek, fel volt mentve. A törvénytevéseknél jelen lehetett s az általános gyűléseknél a törvényhozásban részt vehetett.¹⁾ Továbbá, joga volt fegyvert viselni, s azt a sérelmek megtorlására fel is használni; végre semmi állandó földadót nem fizetett, melynek a leigázottak a rómaiaknál, kik olyannal birtak, alá voltak vetve. Mindezen előnyökkel szemben azonban kötelezve voltak a szabad földtulajdonosok a „Heerbannal“ kivonulni, de ezen szolgálat tartama alatt elvitázhatlan joguk volt a megszerzett zsákmány megfelelő részéhez. Háboruban még kötelezve voltak lovakat és szekereket szolgáltatni és végre szükség esetében ajándékokat adni a királyi udvar számára.

Az a szabad ember, ki a táborba vonulás felszólításának nem tett eleget, elveszté kiváltságait; néha azonban a személyesen végzendő hadiszolgálat fejében váltságdíjat is fogadtak el. Az angol-szász királyok az allodialis birtokosok közül a szökevényeket összegyűjtven, a tartományok grófjainak szolgáltatták ki. A szabad emberek nagyobb része háború esetében gyalog szolgált, de a magasabb osztálybeliek és a gazdagabbak lovon harcoltak. A lovassági szolgálat terjedése és az etérieni javítások az allodiális rendszernek hűbéri rendszerre való átalakulását jelentékenyen előmozdította.

Ez utóbbi teljesen véget ért, midőn a népvándorlások megszűntével a királyok birodalmaikban állandóan megtelepedtek. Ez legelőbb Franciaországban történt, hol a királyok a nyert területet barátaiknak és bizalmas embereiknek (fideles vagy antrustiones) hűbérül adták ki, minthogy rendszerint magas udvari hivatalt viseltek, lassanként a közgyűlekezeten magasabb állást foglaltak el, mint a közönséges nemes telkek birtokosai. Ehez járult még, hogy a királyok hűbéreseiknek időről időre különös előjogokat adományoztak, s így végre ezekből a nemesség egy külön osztálya keletkezett, mely a szabadtelkek régi nemessége fölé emelkedett.²⁾ Mindezen körülmények következtében végre a királyi hűbérek birásának előnyei oly nagyokká lettek, hogy sok nemes telkekkel bíró földjét a királynak kiszolgáltatta, hogy azt ennek hűbérurul való elismerése és a hűségeskü letétele után ismét hűbérül vegye. Így a hűbérrendszer mindinkább nagyobbodott, míg végre majdnem minden terület a korona hűbére lön.

A nagy hűbéresek az alkalmat felhasználták, hogy hatalmukat és befolyásukat növeljék úgy, hogy földbirtokuk jelentékeny részét nemeseknek vagy szabadtelkeseknek adományozták, kik ennek következtében alattvalóikká lettek. Ezen eljárás, melyet alhűbérségnek neveztek, nemsokára oly általánossá lett, hogy csaknem minden hűbér ilyen volt.

Körülbelül Nagy Károly idejében a felfegyverzett lovasok befolyása a csaták eldöntésére nézve észrevehetővé vált. A németek a vé-

¹⁾ Löwy. ²⁾ Menzel.

delmi felszerelést a rómaiaktól átvették és ezen eljárás következtében elleneik felett különféle előnyöket nyertek. Chlodvig alatt a frankok is hasonló fegyverzetet fogadtak el, és királyuk a vizigóthok elleni csatában egyik fegyverzetének köszönhető élete megmentését.

A lovas szolgálat Nagy Károly idejében, a mikor a fegyvernem a sereg jelentékeny részét tevő, javadalmak vagy hűberek élvezésével volt egybekötve. A lovasok külön említették fel háborúra mozgósítás esetében.¹⁾ Minthogy a katonaság rendes zsold élvezetében nem részesült, a hűberek jövedelméből kellett a lovasított lovagot a szükséges kísérettel együtt lovakkal és felszereléssel ellátni. Ezen költségek mint igen jelentékenyek, egy közönséges szabadtelkes vagyonát jóval fölülmúlták.

E szerint a lovasság csak is nemesekből, a nemzet főszeregéből állott, mi oly terjedelemben történt,²⁾ hogy a „miles“ vagy harczos szó jelentésében korlátoztaték és a 11. században csak is a nemes lovasok vagy lovagokra terjedt ki, és sohasem használták a hadseregben valamely alantasabb fokozat jelölésére. Ép ugy a „chevalier,“ caballarius caballero kifejezések, melyek eredileg csak lovast jeleltek, az általános felfogás szerint mindinkább nemesi czimek gyanánt jöttek használatba.

Spanyolországban minden polgár, ki elegendő vagyonnal bírt, kötelezve volt háboru esetében mint lovas (caballero) szolgálni, minnek jutalmául hasonló jogokat és előnyöket élvezett mint a tartományi nemesség.³⁾

Angolországban a hűbérséget Hódító Vilmos alapítá meg, mely végből környezete lovagai és urai számára az ország nagyobb része nagy hűberekre osztatott fel. A nemesek előjogai azonban itt sokkal jobban korlátozva voltak mint más országokban, mivel a nép nagyobb szabadságot élvezett.

A katonáskodás alapelvei azonban ugyanazok voltak mint Európa többi részében. A lovasított lovagok, kik a király alatt szolgáltak, legfőbb osztályt képezték az államban.

Azon korszakból, melyben ily átalakulások mentek végbe a katonai és politikai viszonyokban, ugy a hadi tudomány állapota felőli, valamint a különböző fontos csatákról szóló tudósítások oly tökéletlenek, hogy azokról csak igen kevés mondható. Azonban elég biztosnak vehető, hogy ha megbízható részletes adatokkal bírnánk is e tárgyról, nem sok haszon háramolnék belőlök a hadi tudományra. A műveltség hanyatlása és a nyersség diadalai a hadi tudományt ép oly hátrányosan érinték, mint a tudományt és a művészetet; miért is nem valószínű, hogy a barbarok a fegyelem és harczászat nagy ismereteivel bírtak volna. Chlodvignak, a Soissons és Tolbiac melletti két csatájáról ugy szólván semmit sem tudunk. Az 554-ben Casilinumnál vívott csatáról, melyben Narses eunuch a lovasság ügyes felhasználása által döntő győzelmet aratott a Buzelin vezetése alatt álló frankok felett, azonban néhány érdekes részlettel mégis bírunk.

¹⁾ Löwy 13, ²⁾ U. o. 14. ³⁾ U. o. 21.

Az utóbbi 30,000 jeles gyalogsággal birt, de nem volt semmi lovassága; Narses ellenben, ki a bizanti császárság hadseregét vezényelte, csak 18,000 ember felett rendelkezett, ezek soraiban azonban felszerelt íjászokból álló nagyszámu lovasság harczolt.¹⁾ Csapatait vonalba fejlődtteté, a nehéz gyalogság a középén, a lovasság a szárnyakon, a parittyások és íjászok a hátsó harczvonalban álltak fel.

Midőn sereg a csatasorba alakult, Narses egyik szolgáját valami jelentéktelen sértés miatt a herulok egyik vezetője, kik egyébiránt seregének jelentékeny részét tévék, agyonütötte.²⁾ Rögtön vizsgálatot tartva, azon illető tisztet azonnal lenyakasztatta. Az eme tulszigor folytán félingerült herulok nem akartak aztán a harczban résztvenni. Narses egyszerűen megjegyze, hogyha megmaradnak vonakodásuk mellett, a győzelem dicsőségéből is ki lesznek zárva és minden tekintet nélkül reájok tovább intézkedett.

Mindazáltal gondoskodott, hogy ha mégis magukhoz térnének, a második vonalban vagy mint tartalék működhessenek.

Buzelin hadseregét egy élével az ellenség felé irányzott ék-alaku harczrendben állítá fel; s hévvel támadta meg a rómaiak központját, mely csakhamar keresztültörve hátrált.

Narses azonban ez nem bátortalanitotta el; hanem két szárnya lovasságával, mely részben íjjal, részben kelevészekkel és lándsákkal volt felfegyverkezve, felkanyarodott, s a frank gyalogságot,³⁾ mely sem mellvért sem sisak által nem volt fedve és csak kard, csatabárd és paizsszal volt felfegyverezve, oldalba és hátban támadta.⁴⁾

A jelesen kiképzett római íjászok teljes felszereléssel fedetten az összeszorult és fedetlen testü barbarok közt jól czélozott nyilaikká nagy pusztitást vittek véghez, s csakhamar rendetlenségbe hozván őket előnyomulásukban megállítják.

E döntő pillanatban a harcz tüzében elfeledve boszuérzelmeiket, a herulok Sinduál vezérlete alatt, azon oszlop éleire vetik magukat, mely ép a római csatavonalat áttörte volt. Ez eldöntötte a nap sorsát s a körülvett és legyőzött barbarok teljesen leverettek. Agathiás történész hihetetlen tudósítása szerint 30,000 frankból csakis öten maradnak meg, míg a rómaiak vesztesége csak 80 emberre ment volna.

E sötét századok legérdekesebb csatáinak egyike az, melyet 732-ben Tours és Poitiers közelében Martell Károly és Abderrahman vívott, hol az utóbbi leveretett. Itt döntetett el az egész keresztény Európa sorsa.

A szaraczen khalifa Spanyolország meghódítása után átlépte a Pyrenéket hadseregével, melyetkülönbözőleg 80—100,000 emberre tesznek.

Egy mesés krónika 375,000 emberre becsüli az arabok veszteségét, mely bár nagyon is tulhajtott, de legalább bizonyítja, hogy mindenestre jelentékeny számu lehetett. Az ezen csatáról szóló tudósítás igen hiányos, s katonai részleteiben egészen homályosan van leírva.

A következő arab forrásokból merített leírás talán még legjobban képes a harczot visszatükrözni. Előre bocsátja a franczia határ-

¹⁾ Gibbon. ²⁾ Daniel. ³⁾ Milic. Française. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ Gibbon.

grófok és a mozlimek közötti csatározásokat, midőn a grófok hadat állítva, ezek ellen mentek, ezek után így folytatja a krónikás leírását:

„De Abderrahman visszaüzte őket, mely alkalommal, állandó előnyeik folytán emberei nagyon emelkedett hangulatban voltak, biztak emirjök vitézségében, hadtapasztaltságában. Levették a mozlimek ellenségeit s átlépven a Garonne folyót, elpusztíták az országot és számtalan foglyot ejtve, úgy vonult a herczeg mint egy mindent megsemmisítő vihar előre. A siker telhetetlenné tévé katonáit. A folyam áthatolása után Abderrahman megkerülte a grófot, de ez várába zárkozott, most azonban a mórok reá törtek, berohantak és a grófot megölték, életrabló kardjaik elől mindenki kitért. A frankok összes törzsei reszkettek a rettenetes ellenség előtt, a királyok Calduhoz (Martell Károly) fordultak s elbeszélétek neki a mozlim lovasok által véghezvitt pusztításokat, s hogy ezek a Narbonne, Toulouse és Bordeaux közötti tartományokat kényük szerint kalandozzák be, és elmondták a királynak grófjuk halálát is. Erre a király bátorságra intvén őket segílyt ígért, s 114-ben (a hedschira szerint) lovára kapván hadat magával viszi, mely megszámlálhatatlan vala, s azzal a mozlimek ellen indul, Tours nagy városa előtt találkozik velök; Abderrahman és más okos lovas-tisztek látták a mozlim lovasság nagy rendetlenségét, mely zsákmánnyal terhelte meg magát, azonban nem akarván a harczosokat elkedvetliteni, nem merték megparancsolni, hogy lovaikon és fegyvereiken kívül mindent hátrahagyjanak. De egyébiránt Abderrahman bizott harczosai vitézségében és hűségében, melylyel őt mindenhová követték.

Azonban az ily fegyelmetlenség mindig végzetszerű a seregre nézve. Így Abderrahman és csapatai megtámadták Tourst, hogy még több zsákmányt ejtsenek és megint oly keményen harczoltak, hogy a várost, a felmentő sereg szeme láttára bevették. És a mozlimek kegyetlensége és dühe a lakosok ellen hasonló volt a vad tigriséhez!! „Kézzelel fogható tehát“, folytatja tovább az arab történetész, „hogy ily kicsapongások után isten büntetése nem maradhat el, s a szerencse hátat fordít a mozlimeknek.

Owar (Loire) folyójához közel a két különböző nyelv és vallás harczosai egymással szemben csatarendben álltak. Abderrahman herczeg tisztjei és csapatai bátorság és büszkeséggel voltak eltelve s elsők kezdték meg a harczot. A mozlim lovasok dühvel és többszörösen csaptak a frankok nagy tömegeire, melyek férfiasan álltak ellent, és mielőtt a nap letűnt volna, sokan rogytak le a véres mezőre. Az éj elválasztotta a két sereget, de hajnal hasadtával a mozlimek újra harczra szálltak. Lovasaik a keresztény sereg központját keresztül törték. De sokan a mozlimek közül a sátraikban felhalmozott zsákmányt féltve, azt kezdték kiabálni, hogy az ellenség egyes csapatai a tábort fosztogatják, mire több csapat mozlim lovasság ott hagyván a harczterét, sátraik védelmére sietett.

Ez azonban úgy tünt fel, mintha megszaladtak volna, mire az egész sereget izgatottság fogta el. S mig Abderrahman a zavar megszüntetésén és visszavitelökön fáradozott, minden oldalról körül fogták őt a frank harczosok s több lándsa szurta át, úgy hogy sebében

meghalt. Erre az egész sereg futásnak eredt az ellenség előtt, és futás közben sokan megölettek. A mozlimék ezen üldöklő veresége és a nagy vezér és jó lovas Abderrahman megölése, a száztizenötödik esztendőben történt.¹⁾

E kivonatok nem sok felvilágosítást nyújtanak ugyan a szemben állott hadak harczászatára nézve, annyi azonban mégis kivehető belőlök, hogy a szaraczenok kardjaikban bizván ember-ember elleni túsára törekedtek, míg ellenben a frankok époly jól forgatták a ládsát; Abderrahman halálát legalább, úgy látszik, ládsadöfések idézték elő.

Az arab történészek szerint a csata két napig; keresztény krónikások szerint ellenben hat-hét napig tartott. Ez azon feltevésre enged következtetni, hogy a csata számos egymással összeköttetésben nem levő lovas csetepatékból állott, melyek változó szerencsével az egész rónán kiterjedtek; a minthogy nagyon valószínűtlen, hogy oly fegyelmetlen és nehezen vezethető csapatokkal, a minők mindkét oldalon harczoltak, nyílt sikon rendszeres csatát lehetett volna vívni a nélkül, hogy egy nap folyamában egyik vagy másik fél döntő győzelmet ne nyerjen. Abderrahman halála és a tábor megtámadásáról keletkezett igaz vagy álhir szárnyalása által támasztott zavar teljesen elegendő volt, hogy a győzelem mérlege a frankok részére dőljön, és a veszteség, melyet a legyőzöttek üldöztetés közben még szenvedtek, döntővé tette a nyert eredményt.

Martell Károly győzelme és fiának Pipinnek későbbi sikerei kiűzték a szaraczenokat Franciaország határaiból, és unokája, Nagy Károly végleges határt szabott előnyomulásuknak nyugoti Európában az által, hogy Spanyolország egy részét is meghódította s a Pyrenék és az Ebró között fekvő eme területet egész spanyol határgrófság nevezet alatt birodalmához csatolta.²⁾

Már pár évvel később Kópasz Károly idejében, a lovasság képezte a hadseregek legfőbb alkatrészét. Így például e király és Le Fort Róbert, a bretagnei herczeg seregeinek vezére között vívott egyik csatában is mindkét fél serege jobbadán csakis lovasságból állott. Károly seregében volt egy erős szászországi lovascsapat is, melyet testvére német Lajos küldött neki segítségül.

E csapatot a csatarend legelső sorába állította, hogy a breton lovasság támadásait felfogja, mely úgy látszik nagyon tapasztalt lovasság lehetett. Bretagne legutóbbi herczegei nagy gondot fordítottak a hadügyre és különösen oly lovasságot szerveztek, mely bizonyos tekintetben a régi párthus lovassághoz hasonlított. Hajító dárdával voltak felfegyverezve, s apró csapatokból alakítva, melyek minden oldalról körülrajzották az ellenséget, minden közvetlen támadástól óvakodva kellő távolból röpitették kelevészeiket és azután gyorsan visszahúzódtak. Futás közben szintén oly ügyesen röpitették löveteiket üldözőikre, hogy csak ritkán tévesztették el a czélt. E lovasok csakhamar szétverték a velök szemben álló szászokat s ugyanezt a taktikát alkalmazták a gyalogság ellen is, mely karddal és

¹⁾ Creasy. ²⁾ Gibbon.

lándsával lévén fegyverkezve, melyeket csak közvetlen közelből lehetett használni, oly ellenséggel szemben, mely egyáltalában nem engedte közeli kéztusára jönni a dolgot, okvetlenül csakhamar a rövidbet kelle huznia.¹⁾

A sötétség e századaiban legjelesebb uralkodó volt Nagy Károly; birodalma magában foglalta a mostani Franciaországot, Spanyolország egy részét, csaknem egész Olaszországot, Németországot és Magyarország egy részét. Az ő halálától egész a keresztes háborukig a világot úgy szólva három nagy birodalom vagy nemzet tartotta hatalmában s villongott felette, t. i. a görögök, a frankok és a szaraczenok.²⁾

Abderrahmán veresége és Nagy Károly sikerei állították meg tényleg a szaraczen hatalom növekedését Spanyolországban, miután a nép hihetetlen rövid idő, alig egy század leforgása után, a közép tenger egész déli partjain Arábiától kezdve Egyiptomon, Lybián, Mauritanián keresztül vonult, s aztán a gibraltári uton átkelve Európa nyugoti részét elérte. Ez irányban azonban most végleges gát emeltetett tovább terjedése elé. Ellenben keletfelől szakadatlanul tartott még mindig a szaraczen vagyis török hódító hadjárat előnyomulása Középeurópa ellen, és az ebből származott harcok és csaták katonai tanulmányok szempontjából nagyfontosságú szemet képeznek a lovasság történeti fejlődésének láncolatában.

¹⁾ Rocquan. ²⁾ Gibbon.

II. FEJEZET.

A MAGYAROK FRANKOK ÉS GÖRÖGÖK LOVASSÁGA A 10-IK SZÁZADBAN.

A merseburgi és augsburgi csaták.

A magyar lovasság nagykéességü, gyorsan mozgó, könnyü lovasság volt. Bámulatraméltó ügyességgel ülte meg és vezette rendkívüli gyorsaságu lovait. A portyázó harczászat minden hadműveleteiben kitünő: állandóan gyakorolta magát a lovaglásban s a harczmezőn az ij, a kelevész és kard forgatásában.

Ugy látszik, hogy a meddig nyilaikat használták, lándsáikat hátukon hordták; ha azonban alkalom nyílt rá, ember-ember elleni harczban, kézbe fogták azt.

A lovak szügye néha egy bőrből és vasból készült védszerelvénynyel volt ellátva, mialatt maguk a lovasok mellvértet viseltek.

Táborozásaik alkalmával rendes sánczokat nem alkalmaztak, hanem sűrű örök és őrsegek vonala által biztosították fektanyáik vagy sátortáboraikat, melyek annyira előre voltak tolva, hogy nem egykönnyen voltak meglephetők.

A sereg számos nagy osztályokba vagyis tömegekbe osztatott be, melyek közt csekély távközök hagyattak. Harczmódjuk nem volt bizonyos szabályhoz kötve, gyors rohanásból, s ha ellenállásra találtak, szintoly gyors visszavonulásból állott, mialatt azonban állandólag készen állottak, hogy a netalán itt-ott nyíló résen azonnal betörjenek, s az ellenség legkisebb rendetlenségét is felhasználják. Ha a támadás

sikerült, irgalom és kegyelem nélkül üldözték az ellenséget, halálos biztossággal kezelvén éles kardjaikat.¹⁾

A tulajdonképeni arab eredetű szaraczenok katonai szervezete nagyon hasonlított a magyarokéhoz, az előbbieknél leginkább lovon küzdöttek, mialatt seregükben a gyalogság aethiopiaiakból állott, kik nagy ijakkal voltak felfegyverezve. Lovasságuk általában kissé nehezebb felszerelésű volt, mint a magyaroké, mintán sisakot, mellvértet, csizmát, pánczélekeztyüket és más védőfegyvereket hordtak, a mint az a rómaiaknál szokásban volt. Nagy súlyt fektettek arra, mikép lovaik zabláit és hevedereit ezüst díszítésekkel cziczomázzák.

Harczmódjuk makacsabb és kitartóbb volt, mint a hunoké vagy a magyaroké; kardot, lándzsát, csatabárdot és íjját használtak. Néha gyors menetek alkalmával gyalogságukat kisebb távolságokra maguk mögé a nyeregbe ültették lovaikra. Táboraikat védművek által védték és éjjel számos őrköt állítottak ki.

A harcra alakulás hosszukás vagy négyszögletes csatarendben történt, melyben a rohamot bevárták. Az első összecsapás után kezdetét vette a kéztusa, melyet nagy élénkséggel vittek keresztül. Meneteik gyakorta egy homorú négyszög alakban hajtatték végre, hogy megtámadás esetében azonnal helyreállithassák szokásos csatarendjüket.

A magyarok ellenben nagyon idegenkedtek a kéztusától, különösen szilárd gyalogsággal szemben, mely fő figyelmét lovaik leszurdalására fordította, époly kevésbé bocsátkoztak nyílt téren harcra valamely jól kiképzett lovassággal, ha zárt alakban és kellő rendben nyomult az előre. Az arabok nem voltak gyalog harchoz szokva, s ha néha mégis megkísérték, többnyire nagy veszteséget szenvedtek.

A frankok, mely név alatt akkor nyugoti Európa összes népeit egybefoglalták, vitéz és edzett katonák voltak. Gyalogságuk és lovasságuk egyenlően szokva volt a közeli harcra. Az utóbbiak pajszt, lándzsát, nagyon hosszú kardot használtak, melyet leginkább vállra vetett köteléken, néha pedig a derékra kötve hordtak.

A harcra törzsek és családok szerint, nem turmákban mint a rómaiak, álltak fel. Néha „testvérisülésekben“ és „társulásokban“ alakultak, noha e korban gyakorlatban kellett volna lenni a hűbérrendszernek. A lovagi intézmények felállítását közvetlenül megelőző korszakban, a frankok még nyersekek és járatlanok voltak a lovasság alkalmazásában s gyakorta leszálltak, hogy gyalog harcoljanak.

De küzdöttek légyen bár gyalog vagy lóháton, nagy erővel rohantak ellenségeikre, s a harc sikerét leginkább az első roham erős lökésére s az ebből kifejlő kéztusára fektették. Fegyelem tekintetében sok kívánni való volt, a mint természetesen történni szokott egy oly seregben, mely nemesek és szabadokból alakulván, királyukat csak egy a nép által választott legfőbb hivatalnoknak tekinté.²⁾ Noha szívesen és örömmel mentek hadba, de csakhamar türelmetlenek lettek, ha sokáig elhúzódott a hadjárat olyannyira, hogy hosszúra nyúlt hábo-

¹⁾ Leo, Institutiones. ²⁾ Gibbon.

rukban még zászlóikat is elhagyva, haza mentek. Lovasságuk zárt sorokban a legsebesebb futamban, lándzsával tört az ellenre; miért is, hogy művelését sikeresen vihesse ki, nyílt terepre volt szüksége. Ugy látszik, hogy a tartalékok alkalmazását nem ismerték.

Leó császár némi adatokat nyújt szokásaikról és utasítja csapatait, hogy az esetleg ellenük intézendő harcban kerüljék a zárt csatarendet, ellenben a nehezebb terepen minduntalan nyugtalanítsák őket, leseket vessenek nekik, táborukat éjjelenként lovas íjászokkal támadják meg, s a hadjáratot mennyire csak lehet hosszúra nyújtani igyekezzenek, hogy ekként elleneik türelme és élelmi készletei elfogyjanak.

Az azon korbéli görög hadszervezetről Leó császár leírása után kimerítően értesülve, azon helyzetben vagyunk, hogy a keleti crászárság lovasságának az ő kormányzása alatti állapotáról meglehetősen világos képet alkothatunk.

A lovas íjászok pánczélinget, mely az egész derekat fűdte s tollal diszitett csiszolt vas sisakot viseltek. Főfegyverük a közép nagyságú erős íj volt, melyet jókarban tartás céljából borítékba helyeztek; e mellett egy 30—40 nyilvesszővel töltött puzdrát, közép nagyságú lobogóval diszitet lándzsát, válzsinóron csüngő kardot s egy derékszíjon hordott tört viseltek. Ezenkívül minden ember még egy reszelővel egy árral s egy készlet tartalék ijhurral volt ellátva.

Az íjak kezelésében még kevés gyakorlottsággal bíró fiatal lovasok nagy paizsokkal és 2-2 kelevésszel voltak fegyverezve. Vaskezttyüket viseltek s lovaik gazdag diszítésű takaróval voltak ékesítve.

Ezenkívül a lovak, főleg a tisztéké még szügy páncélszatot és vas vagy nemezből készült homlok lemezt, azon lovasok, kik az első sorban harczoltak, nyak és oldal lemezeket viseltek, s így véd fegyverek által teljesen takarva voltak. Az akkor már általános használatban levő nyergek kényelmes üléssel, két kengyellel, egy nyeregzacskóval voltak ellátva, mely utóbbiban 2—3 napi élelmiszert lehetett hordani.

A körömszegezett patkó is használatban volt általában. A szerelvény egy bokkrétával vagy tollal a fejen, különböző rojtokkal a nyereg takarón és áll az alatt lelógó bojtjal volt diszítve. A nyergen egy zsebb volt a csatabárd számára, mely egyik végén tokkal, a másikon hegygyel volt ellátva.

A harczos bő és könnyű felöltöt vagy köpenyt viselt a szerelvények és a fegyverek fölött, mely, — mint a jelenleg divatos köpenyek, — eső időben a lovast fedve, íját, vértjét és más felszerelését az eső rongálása ellen megvédte.

Órállásokon vagy járór-menetek alatt is e ruhát viselték, részint hogy meleget nyújtson, részint pedig, hogy a fegyver csillogását eltakarva, megnehezítse a nagyobb távolsági felismerést.

A lovasság négy soros csatarendben állítottatott fel, miután a tapasztalás azt mutatta, hogy több sor fölösleges. Természetesen, mert a lovasságnál a hátsó tagok utántolulása az első nyomásának növelése és támogatása céljából, a mint az a gyalogságnál a phalanx alakzatban igen is megtörténhetett, nem volt lehetséges s így a hátsó sorok,

akár ijászok akár lándzsások legyenek, azok nem nyújthatnak sok segílyt az elsőeknek.

Az ütközet alatt eltávolították a lándsákról a lobogókat, miután azok alkalmatlanok voltak s külön tokba dugták.

A főserég minden egyes oszlopa előtt kisebb lovas osztályok haladtak, részint hogy a vidéket kikutassák, részint hogy minden hadicselt felfedezzenek, melyekhez talán az ellenség folyamodnék.

A lovasságot rendesen a gyalogság két szárnyán állították fel, a legjobb csapatokat a legszélső szárnyakra. Utasítva voltak, hogy győzelem esetében ne üldözzék vakon az ellenséges futó lovasságot, hanem mindig kéz alatt maradjanak, nehogy lesbe csalassanak, vagy a saját gyalogságuktól nagyon eltávolozzanak. A lóról való leszállásnak gyalog harcizolás czéljából csak legvégső szükségben engedtek helyet. A szokásos harcizrendet két harcizvonalba egy tartalékkal alakították, vereség esetében az első harcizvonal a másodikra huzódott vissza.

Különös sulyt fektettek a nyílra, s általános szerencsétlenségnek tartották, hogy annak használata akkor tájban mind jobban ki kezdett menni a gyakorlatból.¹⁾ Leó császár tehát tanácscsal és parancscsal felhívta birodalma harcizias ifjúságát, hogy buzgón gyakorolják magukat az ij kezelésében, s tizennégv éves korukig szakadatlanul folytassák azt.

Ez volt a lovasság állapota az említett nemzeteknél az idő tájban, midőn a magyarok, vagy mint a görög történeizszek őket nevezni szokták, a törökök először feltűntek keleten, s leigázással és megsemmisítéssel fenyegették Közép- és Kelet-Európa népeit. Hadi erejök mint már fenebb említettük igen nagy volt, s szövetségeseik beszámításával 7 hadtestre vagy hadosztályra oszlott, melyek mindnyájan egyforma erősek voltak, körülbelül 39,000 emberrel: hét örökös főnök, vagy vajda vezényelte e csapatokat, kik együtt egy tanácsot képeztek, mely fölött az egész haderő vezetésére egy legfőbb uralkodó választott.²⁾

A magyarok seregeit nejeik gyermekeik és megszámlálhatlan nyájaik követték, melyek azon térségeken legeltek, hol ők keresztül vonultak.

E körülmény szükségessé tette, hogy könnyű lovasságuk nagy kiterjedésben megszállja a vidéket s őrzárataik igen nagy távolságokra járjanak a sereg zömétől.

E vándornép áradata Scythián keresztül csakhamar egész a bysanczi és a frank császárságok határáig hömpölygött, s azt keresztül lépve betört Bajorországba. Itt Augsbürgnál csatára került a dolog, melyben a magyar lovasság által használt párthiai harcizmód a gyors előnyomulás és rögtöni visszavonulás zavarba és félelembe hozta az eleinte győzelmes keresztényeket, s roppant leveretést eredményezett.

A magyar könnyű lovasság kóbor csapatai azután rohamos sebességgel áraszták el egész Németországot, a midőn 12 mértföldnyi,

¹⁾ Gibbon. ²⁾ U. o.

sőt nagyobb távolságban köröskörül mindent elpusztítottak egyetlen nap alatt.

Megjelentek Bréma alatt, felégették Páviát, sőt még a Pyrenéken is áthatoltak.

Nem a német lithurgiába általában felvett fohászzkodás: „Uram! ne hozd ránk a magyarok csatáját!“, hanem a messinai vízi ut, a tenger szabott határt diadalmas előnyomulásuknak, s csak bizonyos pénzösszeg fejenkénti lefizetése szabadithatta meg az előzőlött tartományok lakosainak életét. A német császárság is 30 éven keresztül volt kénytelen adót fizetni e merész lovasoknak. Gyorsaságuk és vakmerőségük oly nagy volt, hogy 300—400 könnyű lovas a legvakmerőbb rabló hadjáratra mert vállalkozni egész Thessalonía, sőt Konstantinápoly kapujáig.¹⁾

Ily szomorú volt Európa állapota a 10. század kezdetével, midőn az egész keresztény világ feltétlenül e könnyű lovasság rablóhadai önkényének volt odadobva, melyeknek harczmódjuk és bátorságuk nagy fölényt kölcsönzött. E válságos időkben megjelent azonban a történelem színpadán egyike ama nagy katonai ujitóknak, minők időről időre feltűnnek a világtörténelemben, hogy valamely nép harczmódjának, fegyverzetének és taktikájának javítása által új irányt adjanak az egész történelmi fejlődésnek, s hogy néhány sikeres csapással egész nemzeteket felemeljenek vagy földre sujtsanak.

I. vagyis Madarász Henrik száz származásu fejedelem, s 919 óta Németország választott császára volt arra kijelölve, hogy gátot vessen a magyarok előnyomulásának, s kiszabadítsa a birodalmat a rabigából. Rögtön felismerte, hogy a dolog egészen azon fordul meg, hogy a német katonai szervezet felette hiányos s hogy a javításhoz időre van szükség.

Megragadta tehát az első alkalmat, s bizonyos évi adó lefizetése mellett, 9 évi fegyverszünetet vásárolt, mire egész figyelmét a katonai előkészületekre fordította.

Első s legfontosabb szükségnek ismerte a városok megerősítését és várak építését, védelmiül a magyarok rögtöni betörései ellen. Egyidejűleg még azon utógondolata volt, hogy e városok őrségeiben oly haderőt neveljen, mely képessé tegye őt a hűbér uraktól függetlenül is, kiknek hatalma eközben gyorsan nőtt, és már tulerős volt, megállani a sarat a csatamezőn.

E helyőrséget tehát a régi szabad emberekből alakította össze, kik eredetileg a felkelő sereghez tartoztak, később azonban a legfőbb hűbéreseik jobbágysággá lettek. Ezek ez új szervezés folytán szabadságuk biztosítását nyerték s így egyszerre a trón erős támaszaivá tétettek.

Gondosan kiképezték őket a zárt sorokbani harczra, s szilárd tömegeiket különösen a magyarok dühös rohamainak megállítására alakították. A városok ily módon nemsokára oda jutottak, hogy szabad születésű gyalogságból álló fegyelmezett hadtestet küldhettek a harczmezőre.

¹⁾ Gibbon.

Lovasság kiállítása tekintetében Henrik természetesen a hűbéres főnemességhez fordult. Nagyon fel tudta ugyan fogni azon nagy erővesztéséget, mely ama szabálytalan és rendezetlen harczmódnak természetes következménye volt, melynél fogva a hercegek, grófok és más főnökök saját zászlóik alatt, jobbágyaik csoportjai által követve, minden tekintet nélkül az összhadseregbe, a legvakmerőbb, de egyszersmind leglármasabb versenyzésben mentek a harczba. Ama büszke nemességre utalva, mely minden korlátozást türelmetlenül vett, mely előtt fegyelem és engedelmesség ismeretlen fogalom volt, a császárnak az ő büszkeségöknek hizelgő s a becsületről táplált lovagi felfogásukra ható, olyan módról kellett gondoskodni, mely rábírná őket, hogy szívesen fordítsanak időt és fáradságot a zárt sorokban való harczolás eltanulására. Mert jól tudta a császár, hogy csak erős fegyelem és ügyes harczmozdulatok által remélheti legyőzni a magyar lovasságot.

Ennélfogva Henrik egy lovagi intézményt léptetett életbe, mely új szokásokat, új eszméket támasztott s rendkívüli eredményeket vont maga után. Neki tulajdonítható ugyanis különböző történetek állítása szerint a tornák első behozatala, ezeké a lovagjátékoké, melyekben a résztvevők mindenféle harci gyakorlatokat hajtottak végre, a midőn ügyességek kitüntetésére párosával és csapatokban párbajokat vívtak, hölgyek jelenlétében, kiknek tekintetei, a mint előre feltételezték, a lovagokat a legnagyobb erőfeszítésekre ösztönözték. A nap komoly fáradalmaival követő tánczok és lakomák csakhamar a kor legkedveltebb népmulatságaivá tették e hadgyakorlatokat.

Nagyon valószínű, hogy az ügyesség e versenyei egyelőre csak a lovagok harci begyakoroltatását célozták, és csak bizonyos tekintetben hasonlítottak a későbbi idők tornáihoz; noha okvetlenül azok első forrása gyanánt tekinthetők.¹⁾

A tulajdonképeni, a szó későbbi szokásos értelmében vett lovagjátékok csak a tizenegyedik század közepe tájáig vihetők vissza.

Az említett rendszabályok a fegyverközösség vagy testvéries egyesülés keletkezését eredményezték, mely bizonyos törvények szem előtt tartásához kötve, egyedül az istenért való harczot, tartózkodást minden méltatlan tettől, egyedül a becsületért élést és halást tűzte törekvése legfőbb céljául.²⁾ Miután minden szabad ember előtt nyitva állott az út, hogy a harczmezőn kitüntetett vitézsége által tagjává lehet ez egyesületnek, természetes következménye a hűbéresek állásának javulása lón, a midőn e hűbéresek mint bajtársak, a testület kebelében uraikkal egy színvonalra emelkedhettek.

A szabad polgárok, kik látták a lovasszolgálat előnyeit, a lovagi méltóság megnyerhetésének vágyától vezettetve, maguk is lovasságot állítottak kebelükből, s a gyalogság soraiban ezáltal támadt hézagokat tanonczaik és munkásaik által töltötték be.

Mind e körülmények összeségükben mutatják a nagy buzgóságot, melyet a németek a megvásárolt 9 évi fegyverszünet alatt hadviselésök javítására fordítottak. — Midőn azonban ez idő lejártával

¹⁾ Hallam. ²⁾ Menzel.

933-ban a magyar követek szokásuk szerint újból megjelentek, hogy az évi adót ismét felvegyék, Henrik a hagyomány szerint egy megcsontított rühes kutyát dobott lábuk elé s egyuttal hadüzenetet szemük közé.¹⁾ Erre a magyarok rögtön átlépték a határt két nagy hadsereggel, melyek közül az 50,000 emberből álló kisebbik hadsereget a 9 évi béke alatt magukat gondosan kiképzett szászok és thüringiak Sonderhausen mellett megverték.

De a magyar főerő elleni döntő ütközet Merseburg alatt folyt le, hol maga Henrik állott elébök jól fegyelmezett és felszerelt hadseregével. Lovagjai vagy lovasai lándsával és paizsszal voltak ellátva. A császár a csata reggelén e szavakat intézte seregéhez: „Bajtársak! Tartsátok össze soraitokat s fogjátok fel paizsaitokkal a pogányok első nyilait, gátoljátok meg őket nyilaiknak másodszori kilövésében egyidejűleg s hatalmasan reájok törvén lándsáitokkal!“ E szavakból ismét egy Nagy Sándor, egy Hannibál szelleme hallatszik ki, látjuk e nagy hadvezérek gondolatait: a rohanó lovasságnak az ellent szétzúzó vilámgyors reá rontását a lökem pusztá erejével foganatba venni, itt a szabálytalan és portyázó magyarok rendezetlen és döntésre nem igen vezető harczászatával szemben. Époly gyorsasággal, mint kitartással vive keresztül, Henrik taktikájának sikert kellett aratnia.

Noha a lovasság zöme e harczmódot követé, mégsem mulasztá el Henrik ellenségét a saját fegyverével is megtámadni, mely célból egy lovas íjászokból álló csapatot képzett ki kiváló gonddal, kik örökös csatározásuk által az egész napon át magukra vonják az ellenség figyelmét.²⁾

Azt sem mulasztá el a császár, hogy minden lehető harczászati előnyt biztosítson a harcztéren magának, a midőn az ellenséges harczvonalat lovassága virágával megkerülve, a csata döntő pillanatában elhatározó rohamot intézett annak oldalába, mely ezt aztán teljesen leverte. A nyert csatát követő eljárása is tanúsítja nagy lovastábornoki képességét, mert rögtön a legnagyobb erélylyel foganatba vette az üldözést.³⁾ A megvert seregnek nem engedett pihenést, és a kiket csak utólértek, lekaszaboltak. Rettenetes volt a vérfürdő s nem szünt meg mindaddig, míg a megvert ellenséges hadak szétszórt maradványai a cseh határon át nem üzettek.

Oly annyira döntő volt a győzelem, hogy az erkölcsi elemek viszonya a két nemzet közt rögtön megfordult és a magyarok ez időtől kezdve ép oly nagy mérvben tartottak a németektől, mint azok előbb előttük reszkettek.

Husz évvel később, midőn egy új nemzedék nőtt fel, a magyarok Henrik fia I. Ottó császár ellen 100,000 lovasból álló hadseregükkel újból a birodalomra törtek. Ottó azonban az atyja által szerzett lovasságot hasonló ügyességgel tudta vezetni. A magyarok nagy számukban elbizakodva kérkedtek, hogy lovaikkal felitatják Németország bármely folyóját is. Augsburgot ostrom alá fogták, mely azonban vitézül védte magát.

¹⁾ Nolan. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

Ottó zászló alá hívta a birodalom összes felkelő seregét, melyhez még a cseh csapatok csatlakoztak.¹⁾

Augsburg közelében 952. aug. 10-én találkozott a két sereg.²⁾ A magyarok titokban átkeltek a Lechen, a német hadsereget hátba támadták, a cseheket megverték, s már a svábokat is keményen szorították.³⁾ A csata változó szerencsével folyt. Maga a császár karddal kezében, pánczélos lovassága élén ott harczolt maga is, s addig ismétli a rohamokat, míg végre sikert arat, melyet a könnyű lovasság aztán rögtön tovább folytat és befejez, míg a nehéz lovasságot kéz alatt tartja, hogy újra meg újra oly pontokra vezethesse, hol kétes volt a küzdelem. Az eredmény igen sokáig kétséges maradt. A magyar lovasok, mint kitűnő könnyű csapatok, szétszaladtak és meghátráltak, ha a nehéz lovasság rájuk tört, azután újból és újból összeszedve magukat megint támadtak, ügyesen kikerülve az ember-ember elleni harczot, de szakadatlanul szorítva és fárasztva elleneiket.⁴⁾

Csakis a német hadak kitűnő fegyelme és Ottó császár ügyes és óvatos vezetésének sikerült elvégre az annyira kétséges csatát megnyerni.

¹⁾ Nolan. ²⁾ Menzel. ³⁾ Gibbon. ⁴⁾ U. o.

III. FEJEZET.

A LOVAGKOR.

I-ső RÉSZ.

Eredete és rendszabályai.

Körülbelül a merseburgi és augsburgi csaták idejében, tehát a 10. század közepe táján oly intézmény kezdett Európában fejlődni, mely több századon át legdöntőbb befolyást gyakorolt e földrészen, — t. i. a lovagi intézmény.

Ezt kétségkívül egyik legfontosabb mozzanatnak kell tekintelnünk a társadalom kiemelkedésére nézve a barbárságból a civilizációra. Irányadó volt a nép erkölcsi fejlődését illetőleg, új szabályokat állított fel a társadalmi különbségek meghatározására, végre alapját és magvát képezte a népek katonai hatalmának és szokásai s megállapodásai képezték fenállásának tartama alatt a hadtudomány lényeges tartalmát.

Minthogy minden lovagnak, azaz a lovagrend minden tagjának mindenekelőtt jó lovasnak kellett lennie, mert ezen fokozatra való jogosultsága mindenekelőtt attól függött, jó hírben áll-e mint lovas harczos, minden lovasság története hiányos volna, mely egész terjedelmében nem méltatná azt a kort i., mikor e fegyvernemben a kor minden harczosai, államférfiai, nemesei és vezérei képviselve voltak, és mikor a legbüszkébb hűbérfőnök legnagyobb dicsvágya abban állott, hogy mint ügyes lovas a lovagrendbe beléphessen.

A lovagrend eredete meglehetősen bizonytalan. Minthogy több ezzel összefüggő szabály bizonyos formaiságok szem előtt tartását írta elő a lovaggá avatásnál, melyek bizonyos hasonlóságot tüntettek fel ama szokásokkal, melyekkel Tacitus szerint a germanoknál a serdült

ifjaknak a fegyvert átadni szokták, ez némely irót abba a tévedésbe ejtett, hogy a lovagrend eredetét ama régi korba vigye vissza. Mások ellenben azon nézetben voltak, hogy már Nagy Károly uralkodása alatt fennállt, minthogy egyes, bár ritka példák említettnek fel e korból, sőt még korábbi időkben is, melyek szerint a fegyverek átadása uralkodó fejedelmek fiainak bizonyos felavattatási szertartások közt ment végbe. Kétséget nem szenved azonban, hogy ily megszabott formások szem előtt tartása a férfikorba lépett ifjak fegyverképesse tételenél Európa legtöbb népeinél már ős idők óta szokásban állott.

A felavattatási szertartás azonban csak jelentéktelen részét képezte a lovagrend sajátos intézményének. A rend vezérelvei, fenálló szabályai szerint becsületesség, udvariasság mindenki iránt, részvét az elnyomottak iránt és elvont igazságszeretet voltak. E tulajdonságoknál fogva, melyek oly jótékony hatásuak és bámulatos eredményűek voltak az emberiség felemelésére, a lovagi intézményt csakis a tizedik század közepe óta lehet fenállónak tekinteni.

E tárgyat illetőleg legjobb kutatóink egyike kétségkívül La Curne de Ste Palaye, Ch. Nodier által később kiadott „Mémoires sur l'Antienne Chevalerie“ czimű munkájának bevezetésében következő érdekes leírása foglaltatik a lovagi intézménynek: „A tizedik század közepe táján néhány szegény nemes a jogos védelem szüksége által egyesítve és a sokfejű souverain hatalmak kicsapongásai által nyugtalanítva szivökre vették a nép szenvedéseit és könyeit, s Istent és Szt.-Györgyöt híván tanukul kezet adtak egymásnak, hogy az elnyomottak védelmére szentelik éltöket, és fegyvereik ótalma alá vették a gyengéket. Egyszerűek ruházatukban, szigoruak erkölceikben, alázatosak sikereikben, szilárdak és rendíthetlenek a balsorsban, nem sokára kitünő hírnévre tettek szert. A nép hálája egyszerű és hívő örömeiben csodálatos hírekkel ékesíté fegyvertetteiket, magasztalta bátorságukat s az égi hatalmakkal egyesíté imájában nagylelkű szabadtöit. Ennyire természetében áll a szerencsétlenségnek isteníteni azokat, kik őt vigasztalják.“

„Ama régi időkben, mikor csak az erő törvénye állott érvényben, természetesen a bátorságnak már magában véve erénynek kellett feltűnni. Eme később lovagoknak nevezett egyének azonban a fejlődés kiválóan magas fokára emelték azt. Ennélfogva náluk a gyávaságot mint megbocsáthatlan bünt büntették, épugy a szorongatottak gyámolításának megtagadását. Hasonlóképen megvetendőnek tarták a hazugságot, lemoshatlan szégyennel bélyegezték az árulást és hitszegést, szóval oly rendszabályokat állítottak fel, minőket az ókor leghíresebb törvényhozói sem mutatnak fel.“

„A harczosok ez egyesülése egy századnál tovább maradt meg eredeti egyszerűségében, mert a körülmények, melyeknek befolyása alatt létesült, csak lassan változtatták jellegüket; később azonban, midőn az emberiségnél bekövetkezendő átalakulások nagy politikai s vallási mozgalomban nyilvánulni kezdenek, a lovagi intézmény is törvényszerű alakot öltött és elfoglalta rangját az elismert intézmények között.“

Már előbb láttuk, hogy a hűbérrendszer bizonyos túlsúlyt kölcsönzött a tartományi nemességnek, és a nehéz fegyverzetű lovasoknak.

Ez ugyan meglehetősen a fegyelem rovására történt és a gyalog szolgálat csaknem megszűnt vagy igen alacsony fokra süllyedt. Európa ingadozó állapota és a versenyző hűbérurak közti folytonos harcok és villongások tönkre tették a nagy tömegben való harczáztatot, ellenben folytonos alkalmat nyújtottak a személyes bátorság kifejtésére. Ez által egyengetve lön fokozatosan a talaj a lovagi intézmény felállítására; mert e páncélos lovasok bizalma személyes ügyességükben a fegyverforgatás körül még inkább növelte bátorságukat s annál vállalkozóbbakká és becsvágyóbbakká tette őket. Így aztán a személyes becs- és hirtvágy lett a lovagi intézmény fő rugója és legelső alapfeltétele.

Legélesebben léptek elő e momentumok az ugynevezett kóbor lovagoknál, kik nem nemzeti érületből vagy vallásos érzékenységből keresték a harczot, hanem csupán azért, hogy személyes vágyaikat kielégítsék vagy valamely elvont igazságérzetnek eleget tegyenek.

Noha a lovagi intézmény kozmopolitikus szervezet volt és egész Európában mindenhol ugyanazon alapokon nyugodott, mégis szoros összefüggésben állott a hűbérrendszerrel, miért is bizonyos fokig mindazon változásoknak alá volt vetve, melyeken ez a különböző országokban keresztül ment. Hol a főnemesség száma korlátolt volt, ott az ezen szövetséghezbe való felvétel szabályai is szigorúbbak voltak s kevesebben voltak azok, kik a lovagi méltóságot elnyerték. Így Franciaországban és Arragoniában általában véve csak kevesen vettek fel, míg Angolországban és Castiliában nagy mérvben folytak a felvételek.

A szabályok a kérdés eldöntésére: méltó-e valamely jelölt a lovagi megtiszteltetésre, vagy nem, különösen a mennyiben a születés jött kérdésbe, különbözők lehettek. Így pl. Franciaországban a nemesi származás feltétlen követelmény volt, míg Spanyolországban, Angliában és Németországban ez nem volt mindig és feltétlenül szükséges. Sz. Lajos törvénykönyve erre nézve azt a szigorú határozatot tartalmazta, hogy „ha oly ember avattatott lovaggá, kinek atyja plebejus volt, a király vagy báró, kinek területén az illető lakott, rendelje el, hogy az ily követelő sarkantyuit valamely szemétdombon verjék le.“¹⁾

Bátor Fülöp megbírságotla 1281-ben a nevers-i grófot, mert lovagokká ütött két bátor testvért, kik nem bírtak atyai részről a szükséges nemességi fokkal, valamint a két testvért is megbüntette: de midőn később megtudta, hogy az illetők valóban rendkívül vitéz harczosok, eléngedte a pénzbírság nagyobb részét és megerősítette őket rangjukban.

A lovagi intézmény minden nemzet nemeseit és lovagjait egyenlőkké tette egymás között és alkalmat nyújtott a nemesség ifjabb fiainak, kik méltóságukat mint hűbérbarók nem tarthatták fenn, hogy személyes bátorságukkal s fegyverökkel oly rangot szerezzenek ma-

¹⁾ Löwy 30.

goknak, mely noha sem gazdagságot, sem földbirtokot nem képviselt, társadalmilag és katonai tekintetben mégis egyenjogusította őket család-jok idősebb tagjaival.

E fiatal emberek t. i. rendszerint valamely gazdag ur vagy fejedelem kíséretéhez csatlakoztak, kiknek udvartartásánál tartós állásra, előléptetésre, ellátás és pártfogásra számíthattak. Rendszerint egy vagy más alakbani fizetésben is részesültek szolgálatukért, és így tényleg fizetett harczosok voltak. Legnagyobb dícsvágyuk abban állott, hogy uruk szolgálatában kiérdemeljék a lovagi sarkantyut, oly czél, melynek elérésére annál komolyabban törekedtek, és a melyet annál forróbban óhajtottak, mivel az érdemesítettet bizonyos tekintetben egyenjogusítá urával és szabadalmakat nyújtott neki, minőkben a vagyon sohasem részesíthette volna.

Az ifju neveltetése a lovagi méltóságra hét éves korában vette kezdetét, mely időpontig a család női tagjainak gondjaira volt bízva.¹⁾ A jelzett korban vagy valamely rokon lovaghoz adták, kinél apródi szolgálatokat teljesített, vagy az atyai házban maradt, hol ugyanazon szolgálatokat teljesítette szülei körül. Élete 14. éveig tartott ez az apródi viszony, mely idő alatt az ifjunak alig volt jobb dolga, mint a cselédségnek, és ez egész idő alatt testi gyakorlatokkal volt elfoglalva és bizonyos fokig a lovaglásban is képeztetett. Tizennégy éves korában fegyvernöki rangot nyert. Ez már fontos állás volt, és az előléptetés erre bizonyos vallási szertartással történt, hogy az ifjunak hatásos módon értésére adják, mire használja a fegyvert, melyet neki ekkor adtak először kezébe.

Az apródot e szerint atyja és anyja kezökben égő viaszgyertyával kísérte az oltárhoz.²⁾ A szertartást végző lelkész kezébe vette az oltárról az arra előbb elhelyezett kardot, beszentelte és fölövezte vele az ifju nemest, ki ezzel és ez időtől kezdve jogot nyert a fegyver viselésre. A fegyvernöknek most a fegyverforgatás elsajátításával és számos más gyakorlatokkal kellett foglalkozni, melyek testi erejének és ügyességének öregbitésére irányultak s szakadatlanul lándsavesítésben és kardforgatásban gyakorolta magát társaival lóháton is.

Egyébiránt a fegyvernökök és lovagok közti különbség még külsőleg a ruházatban és fegyverzetben is több tekintetben feltűnővé volt téve. Így pl. a fegyvernökök csak ezüst díszítést használhattak, míg az arany használása csak a lovagokat illette meg. Epuby védelmi fegyvereik is sokkal könnyebbek voltak, mint uraiké ugy háboruban mint harczjátékok alkalmával. A skarlát szín viselése is tiltva volt, ellenben a selyem és szörme ruházat meg volt engedve. Szolgálati teendőik nagyon különbözők voltak; némelyek az ebédeknél mint felmetélők szerepeltek, mások bort töltöttek, mások meg mosdó vizet nyújtottak. Ez és másféle szolgálattételeket, melyeket a rómaiak aljasoknak tartottak és melyeket ma is rendszerint a cselédségre szokás bízni, akkor a legelőkelőbb származásu nemesek végeztek. A fegyvernökök az ebédnél felszolgálás közben nem vehettek ugyan részt a

¹⁾ Löwy 30. ²⁾ Ste. Palaje I. 9.

társalgásban, de szorgalmas megfigyelés által elsajátíthatták a társadalmi szokásokat és a finom társalgási modort. Így teljesített pl. Artois gróf, IX. Lajos király fivére, asztalnoki szolgálatot ennek amasz udvari lakoma alkalmával, melyet nevezett uralkodó Saumurban tartott, és Soissons gróf segédkezett ebben neki.

Háboru idején pedig mint segédek kísérték a fegyvernökök urokat. Ők hordták közönségesen fegyvereit, egyik sisakját, másik lándsáját, harmadik kardját sat. Szintén egyikök vezette a harci mént is, mely erős és hatalmas állat volt és csak harczban lehetett használni. Menet alkalmával a lovag poroszkán vagy könnyebb járásu lovon lovagolt, és csak veszély közeledtekor ült harci paripájára felfegyvereztetve magát fegyvernökei által. Ez a munka nagy gondot és ügyességet igényelt, mert a harcoló biztossága gyakran az arra fordított figyelemtől függött. Így általános nézet szerint II. Henrik francia király halálának oka nem volt más, mint az arczvért megerősítésénél elkövetett mulasztás.

Mikor a lovagok teljesen fel voltak fegyverkezve, felültek harci méneikre és megkezdendők voltak a harczot, egyetlen sorban foglaltak helyet egymás mellett, a fegyvernökök egy második sorban mögöttük, kiki ura háta mögött. A lovagok sebes vágatva előre szegzett dárdákkal támadtak, míg kísérőik tétlen nézői maradtak a harcznak. Ha kiesett a lovag nyergéből, vagy lovát vesztette, ha tehetette felállott a földről, megragadta buzogányát, kardját vagy csatabárdját és gyalog folytatta a harczot. Minden fegyvernöknek kötelessége volt a legfeszültebb figyelemmel kísérni urát a harcz folyama alatt és szorongattatás esetében vagy friss lóval, vagy új fegyver nyújtásával segítségére sietni. Épúgy kötelessége volt megsebesülése esetében ellenséges csapások ellen megvédeni és általában minden kigondolható módot felhasználni támogatására a nélkül azonban, hogy saját személyét illetőleg a szigorú védelem határait túllépte volna. Ha a lovag mint győztes foglyokat ejtett, a fegyvernök tiszte volt azokat átvenni és őrizni.

Igy közeli és érdekelt szemtanúi lévén a harcznak és a harczviselés módjának, példákból tanulták meg a fegyvernökök, hogyan kell magukat harczban viselniük; mintegy tanfolyamot végeztek és az által képesítést nyertek a lovagi méltóságra.

Huszonegyedik életévét elérve, kellően kiképezettnek tekintették a fegyvernököt és beválaszthatónak a lovagrendbe, melybe azonban csak az esetben léphetett be, ha bátorságának és fegyverforgatási ügyességének a harcztéren adta jelét. Ekkor csakhamar ellátták a lovagi fegyverekkel s jogot nyert, hogy harczban az első csatasorban foglalhasson helyet, honnan azelőtt ki volt zárva.

A lovaggá avatás nagyobb szertartások közt ment végbe, mint a fegyvernökök fegyverekkel való ellátása. Az ifjú némes a szertartást megelőző éjjelt egy lelkeszszel és keresztszüleivel imádság közt töltö valamelyik templomban vagy kápolnában. Reggel megfürdött, szeplőtlensége jelül fehér ruhát öltött, s aztán az átveendő kötelességeket tárgyaló egyházi szónoklatot hallgatott. Erre az oltárhoz kö-

zeledett a nyakába akasztott lovagi karddal, melyet megszentelés végett átnyújtott a papnak. Most az ujoncz letérdelt és teljes lovagi fegyverzettel ruháztatott fel. E szertartások különben nem voltak mindig egyenlők a különböző országokban és a különböző időkben, azonban a lovaggá ütés, mely a karddal a vállra ütésből állott, sehol sem maradt el és rendszerint e szavak kíséretében történt: „Istennek, Szt. Mihály és Szt. György nevében lovaggá ütlek.“ Némelykor még e szavak is hozzátétettek: „Légy bátor, merész és hű!“ A harcztéren a lovagok az egyszerű lovaggá ütés és az említett szavakkal avattattak fel.

A lovagi intézménynyel legközvetlenebb összefüggésben állott különböző időkben két elem, melyek katonai szempontból ugyan semmi kiváló érdekléssel nem bírnak, de még sem hagyhatók egészen említés nélkül, t. i. a vallás és a szerelem. A keresztes háborúk részben eme vallásos érület kifolyásai egyidejűleg visszahatással voltak ez érület nagymérvű fokozására úgy, hogy emez intézmény legmagasabb és legerősebb kifejlése idején, az egyházi lovagrendek összefüggése az egyházzal nagyon szoros volt. Ezt bizonyítja már a felavatási szertartások vallásos jellege is, minő a kápolnában való virrasztás, a hajnali mise, a fürdő mint a keresztelés jelképe, a fegyverek felszentelése, az egyházi szónoklat stb. A lovagok egyik legelső kötelességöknek tartották az evangélium fentartását fegyver által és egy ideig szokásban volt nálok, hogy az isteni tisztelet azon része alatt, mikor az evangéliumot felolvasták, kivont kardjokat feltarták magok előtt, jelölül, hogy készek hitőket a kard élével is megvédeni. A vallás és katonai rend eme sajátágos egyesülésének oka világosan a papság amaz óhajában található, hogy e roppant horderejű népies eszmét az egyház javára kihasználják.

A lovagi intézmény másik vezéreszméje, a szerelem, első eredetét valószínűleg a germanok legrégibb szokásaiban találhatta, kik ama rendkívüli figyelem által tüntek ki, melylyel törzseik a női nem iránt viseltettek.¹⁾ A vagyon szaporodása a nemeseknél és a társadalmi élet fényűző és finomult szokásai, melyek a gazdagság kifolyásai, a nők nagyobb befolyására vezettek, minthogy vagyonuk és állásuk minden kívánható alkalmat megadott nekik, hogy ruházatuk, kedvtelésök és modoruk minden finomíthatását megszerezhessék maguknak, melyek oly roppant befolyást képesek gyakorolni az erősebb nem tiszteletére és csodálatára.²⁾ De különben is csaknem ösztönszerű kívánság a férfiaknál, hogy tulnyomó erejüket, bátorságukat és ügyességüket csodálatuk tárgyai előtt kimutassák. A szerelem befolyása így természetesen nemsokára előtérbe lépett eme rendnél, melynek éltető érülete a dicsvágy volt, hogy kiváló fegyvertettek a párviadalban s merész kalandok által a harczmezőn személyes hírnévre tegyenek szert.

Kezdetben a vallás volt az uralkodó érület, melynek hatása nem sokára a keresztes háborúkban mutatkozott és hosszú időn át rányomta hatalmas befolyása bélyegét a rendre. Ellenben a szerelem

¹⁾ Tacitus, Germania. Cap VIII. ²⁾ Hallam III. 396.

tulzott fogalmai, melyek később annyira el voltak terjedve a lovagok között, s csak akkor kezdetek nyilvánulni, mikor a keresztes háborúkért való lelkesedés már kihalóban volt, és noha a vallás és szerelem érzelve meglehetősen hosszú ideig együtt és egymásmellett állottak fenn, a tulajdonképeni tényállás, mint fennebb kimutattuk, mégis az volt, hogy előbb amaz volt az uralgó és csak aztán lépett mindinkább részben bizarr alakban az utóbbi annak helyébe. Igy III. Eduárd korától VIII. Henrik angol és I. Ferencz francia király koráig a legcsodálatosabb fogadalmakat tették a lovagok imádott urnóik tiszteletére. Bármint álljon is a dolog, e két momentum — isten és szerelem — hosszú időn át nézve vezérelveiként tekintettek a lovagi intézménynek, valamint azoknak imádása s a harczrakelés érettök az akkori kor tanai szerint egyetlen egy kötelességet képezett.

Igy Boccaccio hálát mond az istennek és a szerelemnek a segítségért, melylyel őt Decameronja megírásánál gyámolították.¹⁾ Épugy Froissart, ki egy költemény-gyűjteményt adott ki, szintén kijelenti, hogy munkájára e két hatalom segítségével vállalkozik. A hölgyek iránti udvariasságot általában a legszigorubban szemelőtt tartották, az özvegyek, árvák és szerencsétlenek védelmezését vallásos kötelességnek tekintették, és a gyengék vagy elnyomottak soha sem tarthattak attól, hogy eredménytelenül fordulnak lovaghoz segélyért.

Ily érzelmek hatása a vétkes és áruló hajlamok eltávolítására, melyekkel a barbár néptörzsek oly nagy mérvben birtak, épenséggel rendkívülinek nevezhető és az abból eredő gyöngédebb és barátságosabb bánásmód a hadifoglyokkal, mi oly lényegesen és előnyösen különbözött a korábbi idők kegyetlenségeitől, sokat lendített a keresz-ténységnek és civilizationnak a világon való elterjedésén. A lovagi intézmény jótékony hatását ez irányban alig lehet eléggé becsülni.

¹⁾ Löwy. 41.

II. RÉSZ.

A lovagok felszerelése, fegyverzete és harcmódja.

A lovagok mindig teljesen felszerelve harczoltak, mely felszerelést kezdetben a test védelmezésére aczél gyűrűk vagy pikkelyekből álló pánczélingek és ép oly készítményű pánczélsipkák képezték. Az utóbbiak az arcot a homlokig eltakarták, míg alsó része fedetlen maradt, azonkívül hátul lebernyeg vagy függönnyel ugyanazon anyagból voltak ellátva, mely a füleken és tarkón csüngött le.¹⁾ Ezen pánczélsipkán még egy sisakot viseltek, melyet azonban csak közvetlenül a harcz kezdete előtt tettek fel.

Abban az időben, mikor a szilárd felszerelés általános használatba jött, a sisak kúpalaku, tetején gömbölyítéssel volt, és hogy a fej a nyomás ellen megóvassék, alatta még egy bélelt sipkát viseltek.²⁾ Ehez járultak még a tarkó és nyak védelmére fémlemezok, továbbá egy sisakrostély, melynek alakja és alkalmazása nagyon különböző volt. Némelykor függélyes vagy egymást keresztben derékszög alatt metsző rudacsokból állott, midőn az arcz hathatósabb védelmezésére átlukasztott lemezek az átnézhetés és lélegzés végett voltak alkalmazva. A legkülönbébb sisakbokréták díszítették a sisakokat.

A fegyvernökök, gyalogosok és zsoldosok rohamsisakot, könnyebb fajta főveget viseltek, elől hátul nyúlványokkal, némelyek fültakarókkal ellátva, mely utóbbiakat fémpikkelyekkel borítva, az áll alatt csatolták össze. Néha a lovagok is viselték eme könnyebb főveget, ha nem épen tartottak közvetlen támadástól, hogy hirtelen veszély közeledtekor ne legyenek egészen védtelenek.³⁾

A mi már a lovagok testi felszereléseit illeti, azok általában rendkívül nehezek voltak, valószínűleg még nehezebbek, mint a régi pikkelypánczélok. A lovagi intézmény legrégibb idejében a test védelmére szolgáló felszerelés, láncz- vagy pikkelypánczélból állott, melynek

¹⁾ Löwy 81. ²⁾ U. o. ³⁾ U. o.

főrészt a vágás elleni pánczél képezte, melyet összeillesztett vasgyűrűkből, bőr ujjásra erősítve, bivalybőr, bőr vagy himzett alsó ruhán viseltek. E gyűrűpánczélok négyfélék voltak, olyanok melyek lapos oldalt egymás mellé illesztett aczél gyűrűkből képezvék, olyanok, melyeknél a gyűrűk hosszukások egymásra nyulók voltak, olyanok, melyek ferdény alakú fémdarabokból állottak és olyanok hasonló pikkelyekből.¹⁾ Ezen fegyverzetnem egy másik módosulását a valódi láncz-pánczél képezte.

A pánczélingek a tizedik században csak csipőig értek, de a következő században annyira meghosszabbodtak, hogy térdig nyultak le. Így voltak például hódító Vilmos norman lovagjai az Angliába való betörésnél felszerelve, és így találjuk őket ábrázolva a Bayeuse-féle szőnyegekben is. Az első kereszties háboruban is ilyen pánczélokot viselhettek a lovagok. A 12. században a gyűrűket átfönték és a pánczélokot erősségük öregbitésére kettősen készítették. Ily készítményű pánczélingeket, melyek nagyon simulékonyak voltak, lazán viseltek a testen. Ugyanezen anyagot használták a lábszárak és lábak védelmére is.²⁾

A mellény vagy alsó ruha rendesen gyapjuval volt bélelve; részben ellenséges fegyverek ellen való megóvásra szolgált, részben pedig, és ez volt főczélja arra, hogy a testet a nehéz fegyverzet nyomása vagy surlása ellen biztosítsa.

Idővel a lánczpánczél lemezevérttel erősíték, melyet később ez utóbbi egészen elnyomott. Ezek mozgatható kapcsokkal ellátott szilárd darabokból állottak, hogy a testhez simuljanak és az emberi test mozgásainak engedjenek. Kezdetben csak karon és lábon viselték, később a felső test megóvására is használták, huzamos időig azonban vegyesen szerették a lovagok használni a vért és pánczélfelszerelést. A nehéz lemez vértet gyakran a vágvéden használtak, minthogy a csiszolt lemezeket, melyről a kard és lándsa könnyen lecsuszott, jobb védelmi eszköznek ismerték fel, mint a pánczélinget, mely nem bizonyult elégségesnek minden sebesítés ellen. A lőpor feltalálása még kedveltebbé tévé a szilárd vértet mint előbb, minthogy nagyobb biztonságot nyújtott a lőfegyverek ellen. E védelmi eszközök a 17. század végeig használatban maradtak, mikor a mell- és hátvért kivételével eltöröltetett, mely utóbbiak a legújabb időig fenmaradtak és néhány európai hadsereg vérteseinél részben még mai napig is használatban vannak.

A lemezevérttel a kampó vagy lándsa támasz is használatba jött; ezt a mellvértten erősítették meg és arra szolgált, hogy a lovasnak a csatározás alatt a lándsa forgatását megkönnyítse.

Mikor a lánczvérték használatban voltak, a lovak is olyakkal borítottak, a mint később szintén szilárd lemezekkel voltak ellátva, a mikor t. i. lovasaik ezen védelmi eszközt elfogadták. A lőfegyver behozatala előtt a teljesen vértezett lovagok csaknem sebesíthetetlenek voltak és a védelmi eszközök készítését illető művészet nagyon tul-

¹⁾ Demmin 41. ²⁾ Löwy 85, 86.

szárnyalta a rontó szerek készítését. Ez természetesen a nemességet, mely egyedül volt képes és jogosítva, hogy magát egy lovagnak gondosan készített felszerelésével lássa el, rendkívüli előnyben részesíté. Azonban a nagy súly és a vértezett lovagok korlátozott mozgóképessége ezeket más részt nehézkessékké és ügyetlenökké tette úgy, hogy gyors mozdulatok kivételére képtelenek voltak¹⁾; és némelykor mint például Azincournál a könnyen fegyverzett gyalogság nagyobb mozgékonyasága ennek a lovagok felett fölényt biztosított. Hasonló okok miatt a francia lovagok a flandriai városok csapataival való harcokban nagy veszteséget szenvedtek.

A nehez fegyverzet más hátránya az volt, hogy nyáron viselőjére nézve a hőség majdnem kiállhatatlan volt, és egyuttal a legkisebb akadály fentartóztatá és zavart idézett elő.

A felszerelés különböző részei az alsó ruhán kívül ezek voltak:

- 1) a pánczéling ;
 - 2) a mell- és hátvéd ;
 - 3) a sisak különböző elnevezésekkel, nagysága és alakja szerint ;
 - 4) a nyakvéd a nyak és nyakszirt védelmére ;
 - 5) a válldarabok a vállpaizsokkal a vállbiztosítására,
 - 6) a karsinek a könyök paizsokkal vagy csempék a felső és alsó kar fedezésére ;
 - 7) a bádög keztyűk teljes marokkal vagy az egyes ujjakkal a kéz és kézcsuklók védelmére ;
 - 8) a czombsinek a czombok megvédésére ;
 - 9) a tasseták a csipők ótalmazására ;
 - 10) a lábdarabok, lábszársinek a lábak védelmére ;
 - 11) a térdpaizsok a térdék védésére ;
 - 12) a vaslábbelik a lábak ótalmazására.
- A paizsok vagy egészen fémből, vagy bőrről vagy fémmel bevont fából készítvők és czimerjelvényekkel díszítvők. Alakjukra nézve nagyon különfélék voltak és nem használás esetében szíjjon vállra akasztva hordták.

A sarkantyuk kezdetben egyszerű tövis alakúak, a 14. században, a hogyan most is szokásosak, karikákkal láttattak el, utóbbiak azonban jelentékenyen nagyobbak voltak, mint jelenleg, Mexikót és Délamerikát talán kivéve, bárhol is viselik.

A lovagok sarkantyúi aranyból készültek és rangjukat leginkább feltüntették, a mint e kifejezés „a sarkantyut kiérdemelni“ általában egyenértelmű volt a lovagság megszerzésével.

A fegyverzetre finom posztó vagy selyem és a lovag színével és czimerével díszített kabátot öltöttek.

Nyerget legelőbb Sidonius Apollinaris említ a vizigótoknál.²⁾ A 11. században elől hátul széles nyújtványokkal megtoldattak, hogy a nehéz fegyverzetű lovagoknak támaszul szolgáljanak s ülésüket egyuttal kényelmesebbé s biztosabbá tegyék.

A támadás főfegyvere a lándsa volt, melyet leguribb fegyver-

¹⁾ Löwy 58. ²⁾ U. o. 93.

nek tartottak, és melynek használata ezért a plebejusi osztálynak meg volt tiltva.

A lándsák jelentékeny nagyságúak és erősek voltak, nyárfából, fenyőfából, vagy körisfából készültek és nehéz, tompa és széles vashegygyel voltak ellátva. Közvetlenül ezalatt lobogócskák voltak megerősítve, melyek az illető rangját jelölék¹⁾, mert noha valamennyi lovagot általában egyenrangúnak tekintettek, természetesen különbség volt azok közt, kik gazdagok és képesek voltak fegyveres férfiak egész tartozékát saját költségükön táborba szállítani, és azon lovagok között, kik csak saját személyes kíséretökkel mentek harczba. Az előbbieket zászlót vivő lovagoknak vagy zászlósoknak neveztettek, míg az utóbbiakat egyszerűen koszorús lovagoknak nevezték. A zászlósok kis lobogót vagy négyszegletű zászlót hordtak lándsáikon, míg a közönséges lovagok csak kis kicsipkézett és két csipkében végződő lobogóval bírtak.

A lándsá nyelén, közvetlenül markolatán felül kézzel védül egy kis paizs vagy óvólemezt volt csavarva. Némelyeknél középen egy lyuk volt, melyen át a lándsára huzzák és a markolat felé tolták, hol a nyél vastagodása annak megerősítését eszközölte.

A lándsá mellett a lovag még karddal volt fegyverkezve, melynek alakja az egyes példányoknál nagyon változott; néha két-, néha egyélű volt. Alakja rendszeresen egyenes volt, de görbe kadok is gyakran fordultak elő. Hosszuságuk is nagyon különbözött, voltak 7—8 láb hosszúak, melyeket két kézre fogtak. E két kézre való nagy pallosokat lóháton azonban soha sem használták a lovagok, hanem mindannyiszor leszálltak, ha azzal akartak hadakozni. Néha még egy kisebb kardot vagy tört erősítettek a nyeregkapához, míg a hatalmas pallos a kardkötőn lógott le baloldalukon. E fegyvereket nagy becsületben tartották és nagy gonddal készítették; markolatukat gyakran drágakövekkel rakták ki s pengéjüket feliratokkal és rajzokkal díszítették. Kardot csak szabad embernek volt szabad viselni s annak átadása volt a megadás rendes alakja.

A tör szintén rendes alkatrésze volt a lovagi fegyverzetnek; a jobb csipőn hordták s leginkább a kegyelemdöfés megadására használták; midőn a lovag ellenét földre terítette és legyőzte.

A fokosok a lovagkor kezdete előtt már jóval használatban voltak. Martell Károly eme kedvencz fegyverétől nyerte nevét, melyet Toursnál 732-ben is használt. Ez a fegyver oly szerkezetű volt, hogy egyik végén egy kalapács, a másikon egy hegyes vas él volt alkalmazva. Használatuk fenmaradt az egész középkoron át be egész a 14. századba,¹⁾ mindig lovagi fegyvernek tekintették. Ugyanez állott a csatabárdokról is, melyek különböző alakúak és nagyságúak voltak és elég általános használatban állottak. A fa vagy vasból készült buzogányok, néha tüskékkel is, más fegyvernem voltak, melyet néha szintén használtak a lovagok, általában azonban az alsóbbrendű harczosok fegyvere volt.

¹⁾ Löwy 62.

A lovagok harczmódja a legegyszerűbb volt s a szervezés harczászati alosztályokba, ha ugyan hasonlatképen szabad e kifejezést itt egyáltalán használni, nálok teljesen ismeretlen volt. Egy bizonyos harczászati egység egyetlen nyoma talán a „teljes lándsában“ (lance fournie) ismerhető fel, mely a lándsát tartó lovagból s apródjai kíséretéből állott.

A galliai lovasság leírásánál a római uralom idejében már megtestesülve találjuk ez eszmét a maga legeredetibb alakjában, a Pausanias által említett „Trimarcresia“-ban. Ez apró osztályok azonban mindig csak a főnökből és két segédből állottak, míg ellenben a lándsa már nagyobb kíséretet foglalt magában. Számuk a különböző időkben és különböző tartományokban váltakozott; általában az egész intézmény tisztán felismerhető alakban tulajdonkép a későbbi lovagkor s jelesen a lovasított csendőrség alakításának korába tartozik.

A „lándsa“ kezdetben csak lovagból, fegyvernökeből, apródjából, egy szolgából és 3 ijjászból állott, mindannyian lovasítva¹⁾. E kis csapat volt az egység legelőbb is minden közigazgatási célra; mint-hogy a lovag valószínűleg maga látta el saját kíséretét minden szükségessel.

A zászlós urak több vagy kevesebb ily lándsát vezettek, úgy hogy a régi krónikákban a sereg erejét csaknem mindig lándsákban számították; amint mi most 60—70 századról beszélünk, úgy mondták akkor 200 vagy 300 lándsa, hol a lándsa szóban a kíséret is mindig bele volt foglalva.

Bardin szerint a capitularék még egy, némely országok hűbéri hadseregében előforduló kifejtettebb lándsa szerinti szervezetről tesznek tanubizonyságot, melyek szerint 50 -60 lovasból álló tíz lándsa, és 5 ilyen együtt egy 50 lándsából álló ezredfélét, vagyis mintegy 300 főnyi lovasságot adott egy zászlós ur vezénylete alatt.²⁾ Ismeretes továbbá, hogy ama kor hadseregei általában három részre voltak osztva, a középre vagy központra, és a két szárnyra, melyek rendszerint a legfőbb parancsnok vezénylete alatt állottak. A teljes lándsa változott erőre nézve 3-tól 14 trabantig, de rendszeren 6—7 emberből állott.

A lovagok egyetlen harczvonalban vívtak a csatában s taktikájuk egyedül abban állott, hogy neki szegezett lándsákkal rohantak az ellenségre, midőn is elleneiket a lóról levetni törekedtek. Összezapás után sűrű kéztusa jellegét öltötte magára a harcz ember ember ellen s kardok, csatabárdok, buzogányok és csatacsákányok döntötték el az ütközetet.

A fegyvernökök egy második vonalat képeztek, mely mögött a többi kíséret állott rendbe. Ezek nem voltak eléggé felfegyverkezve arra, hogy mint a lovagok harczvonalban támadjanak, ámbár néha ők is előnyomultak, hogy uraik eleste után helyeiket a harczvonalban betöltsék. Mind a fegyvernökök, mind a kíséret többi tagjainak tulajdonképi feladata abban állott, hogy lovagjaikat a harcz alatt tá-

¹⁾ Bardin. ²⁾ U. o.

mogassák, felemeljék, ha megsebesült vagy a nyeregből kivettetett, újból lóra segítsék, vagy friss fegyverrel lássák el. A fegyvernök mellpánczelt, könnyű sisakot, s fegyverül kardot, csatabárdot és tört viselt.

Az ijjászok nemes ifjak voltak, kik a fegyvernöki állást óhajták elnyerni, s e czélból valamely lovag kíséretéhez csatlakoztak. Könnyen voltak fegyverkezve, sisakkal és pánczél-keztüükkel¹⁾ a harc alatt néha leszálltak lovaikról, mely esetben az apródok tartották lovaikat. A lovas ijjászok képezték a könnyű lovasságot; és noha Humbert azt mondja, hogy ijjákat használtak; de Bardin nem kevésbé határozottan állítja, hogy legalább Franciaországban nem ezzel, hanem nehéz nyilakkal harczoltak és így helyesebben lovas-ijjászoknak (Arbalétriers-à-cheval) nevezhetők. Szokott helyök a hátsó harczvonal volt a fegyvernökök mögött, noha olykor a tulajdonképeni ütközet megnyitása előtt a harczvonal előtt portyáztak. Tulnyomó ellenséges támadás esetében, melynek nem állhattak ellent, vagy ha az ellenséget ingadozni látták, a szárnyak felé húzódtak vissza, hogy így a lovagok előtörésére tért nyissanak. Néha ezek szárnyain is harczoltak, és siker esetében a megvert ellenség üldöztetésére is alkalmaztattak. Egyébiránt a taktikai képződésben nem volt semmi rendszer, mely szerint a csapattestek közös hadműveleteket végeztek és egymást kölcsönösen tömegekben támogatták volna.

Általában a harczászat művészete csaknem ismeretlen volt előttük s a csata megnyerése nem a hadmozdulatoktól vagy az ügyességtől, hanem a nyers erőktől függött. A csatatér e szerint nem volt más, mint többé-kevésbé nagyszámu páros viadalok avagy párbajok küzdtere.

A harczászat egyetlen fogalma abból állott, hogy biztosították magoknak a nap és szél előnyeit; mert egyik úgy mint a másik okvetlenül nagy befolyást gyakorolt a harczolókra, kik szemben estevelők, kik csak nehezen láthattak keresztül a szűk nyílásokon s kiknek látási képességét a nap fénye vagy a legkisebb por is jelentékenyen korlátozta.

A lovagi intézmény nagy kiterjedettsége és sajátzerü jellege nem engedte egyébiránt a harczászati ügyesség eme hiányát oly szembeszűköen előtérbe lépni; mert miután valamennyi nemzet ugyanazon elvek szerint harczolt, egyiknél sem volt a manővrozás szüksége avagy előnye érezhető.

Maguk a főnökök sem voltak sem tulajdonképeni harczászok, sem tábornokok; hanem személyes vitézségük és a közel harczbani ügyességök folytán hirre kapott bajnok főurak.

A békébeni előleges kiképzés, mint már említve volt, szigorú és szakadatlan volt, a testgyakorlatok nehezek s legnagyobb mértékben erőfeszítést igénylők voltak, úgy, hogy teljes joggal elmondhatni, hogy a személyes vitézség s az egyes harczbani bevégzett kiképzése

¹⁾ Bardin.

a harczosoknak, soha a történelem egyetlen időszakában sem állott a tökély oly magas fokán, mint ép a lovagrend virágzási korszakában.

Tényleg már a zsende ifju kortól kezdve egyedüli életcélnek a testi erő teljes kifejtését tekintették. Az egész élet minden foglalkozásának tárgyát csak is a jelesebb fegyvertények, s a harczok véghezvitelére szükséges előkészületek képezték, a béke egyetlen pihenése és szórakozása is vadászatok és torna-viadalokból állt.

De a hadművészet e korban már teljesen veszendőbe ment. Mindenik lovag saját szakállára és veszélyére, fegyvernőkei és kíséretétől környezve, egy-egy kis önálló harczot vívott; s a tudományos elvek alapján vívott szabályos harczok helyébe az egymás mellett teljesen hason rangban, rendetlenül küzdő főnökök rendszertelen csatalegye lépett.

A lovagok rendkívüli társadalmi befolyása, a védfegyverek általi teljes fedettség, a gyalog szolgálat teljes elhanyagoltatása, mely természetesen az által nyilvánult, hogy arra csakis a legalsóbb osztályok alkalmaztattak: mindez oda vezetett, hogy a lovasság és annak jelentőségéről tulzott véleménynyel legyenek a lovagok, s a gyalogságra tényleg nem igazolható, teljesen jogosulatlan megvetéssel tekintsenek. Egy czélszerűen felfegyverzett, hatalmas lándzsákkal ellátott, s jól fegyelmezett gyalogság, a nehéz lovasság fegyvelmezetlen és rosszul vezetett osztályaival szemben, melyek minden szilárdabb kötelek, fegyelem és irány nélkül hiába erőlködének: mindig sikeresen megállhatott volna. De ha egész Európa kizárólag csakis a lovasított lovagokkal volt eltelve, a midőn egyetlen magasabb állású vagy befolyású ember sem volt, ki még álmában is megengedhetett volna magának mást, mint hogy a lovasságnál szolgáljon; s egyáltalán többé nem volt található ember, ki ezek behozatalát magára vette volna, hogy például egy a katonai szolgálatra alkalmas néposztályból alkalmas fegyverekkel felszerelt, fegyelmezett gyalogságot szervezzen.

El kellett jönni a napnak, midőn a svájci nép, mely hazája bérczes voltánál fogva lovasságot nem tarthatott, s legfőképp gyalogsági szolgálatra volt utalva, egy oly gyalogságot szervezett, mely összetalálkozásuk alkalmával véres leczkék után megtanítá a büszke lovagokat, hogy a vitézség még nem minden: hanem a rend, szilárd zárkózás és harczművészet azon tényezők, melyek legnagyobb befolyásuak a harczban.

E hűbéres urak hadszervezete nem alapult bizonyos rendszeren, mely a harcztani ügyesség tovább fejlődését, vagy talán alkalmazását megengedte volna. Sőt inkább nyers harczosok összecsisztításából állott, kik noha mint egyes vívók a legtökéletesebben voltak kiképezve a fegyverek használatában, jól felszerelve és mint egyének oly kitünő anyagból valók, a minő csak valaha egy harczban alkalmazásba kerülhetett: mégis minden egyéb tekintetben összeségük mindazon tényezők hiányában voltak, melyek jelenleg a haderő főfeltételeit képezik. Már azon körülmény is, hogy a hűbérrendszer csak 40 napi szolgálatra kötelezte őket, azon nagy hátrányt eredményezte, hogy a hadrakelés csakis a hadjárat közvetlen megnyitása előtt eszközöltetett,

oly annyira, hogy a haderők összevágó mozgásának begyakorlására semmi idő sem maradt már. De magasabb harcászati ügyesség csakis bevégezett kiképzés által érhető el, s tökéletesedésre csak bizonyos katonai rendszer alapján emelkedhet, és ez egyedül a hadsereg állandó szervezése alapján nyughatik. A csapatvezetés nagy tömegekben és mozgásbani ügyesség, a mint azt a rómaiaknál különösen Scipio korában találjuk, leginkább ama körülménynek volt tulajdonítható, hogy a római katonák szolgálati ideje 10—20 évig tartott.

A tornák, melyek a középkori lovagok egyetlen harci gyakorlatát képezték, vajmi kevésbé szolgálhattak harcászati iskolául, mert az itt alkalmazásba jött fegyverforgatások és lándzsatörések csakis a párviadalokban való fegyverforgatási ügyesség megszerzésére vezettek. A hadművészet némi árnyékát még azon gyakorlatoknál sem lehetett felismerni, melyekben külön két csapat küzdött egymás ellen. Eharczok a párharczok egyszerű sorozatai voltak, melyeknél semmi egyéb nem érvényesült, mint hatalmas vágások, ügyesség a fegyver forgatásban és a kitartás. Hogy különösen ez utóbbi erős próba alá lehetett téve, kitűnik abból, hogy egy teljes tornafelszerelés minden hozá valóval együtt 200 fontra rugott.

De a tornák nem kizárólag a lovagi ügyesség emelése céljából tartattak — noha mindenesetre annak egyik tárgyául tekintettek: hanem egyidejűleg azon korszak legfőbb összejöveteleit és mulatságait is képezték. Mint ilyenek nagy népszerűségnek örvendtek, a menyinyiben a nagyszámu nemesség összejövetelére alkalmat szolgáltattak, a hol a lovagi ügyesség a fegyver és lovak kezelésében való gyakorlottság a jelenlevő delnök tekintete által jutalmaztaték. — A játékok csapatnak két külön vezető alatt egymás ellen folytatott küzdelmével, az u. n. „mélées“-vel, lettek megnyitva. Minden komolyabb sebzés kikerülése céljából, az ezen alkalommal használt fegyverek tompa hegyekkel láttattak el, tükély és a legapróbb részletekbeni szabatoság által tüntek ki. A fegyvernökök és a kíséret más tagjai, mint épen a komoly harcznál, uraik mögött álltak fel segítségükre, ha amazok nyergeikből kivettettek. Egyébiránt a torna felszerelések a hadban használtaknál jóval súlyosabbak voltak oly annyira, hogy nem volt ember, a ki egy egész csatanap el tudott volna hordani egy ily torna felszerelést. Néha előfordult e játékoknál, hogy a lovagot felszerelése megfojtotta. Lehet, hogy ezáltal az erő és kitartás emelését célozták, legvalószínűbb azonban, hogy a legnehezebb és legerősebb felszerelés által teljes sérhetetlenséget akartak elérni.

A látszólagos rohamok, erősségek véde, szintén a lovagi játékok szokott tárgyát képezték; de ezeknél sem lehetett semmi ügyes katonai fordulatokat vagy egyéb műfogásokat észrevenni, csak a lovag párok ember-ember elleni tipikus kéztusáinak ismétlődéseiből álltak.

Tehát a mint fentebb érintettük, a harcászat az egész lovag korszak alatt vajmi alacsony fokon állott. A gyalogság mindinkább veszendőbe ment, míg végre befolyása a harcok kimenetelére a szó szoros értelmében semmivé lett s így a kor harcaiban a harcászati ügyességnek még árnyékával sem találkozunk. — Csak elvéve, egy-

két esetben találtunk némi nyomára, hogy a csatát hadicsel avagy ügyes katonai mozdulatok alkalmazása által nyerték meg.

Hódító Vilmosnak normann lovagjai élén a Harald király alatti százszok ellen 1066. október 14-én vívott hastingsi csatája a legjellemzőbben tünteti fel előttünk az e korbeli harcsmódot. Harald király védelmi állást foglalt, melynek arcvonalát pajzsokból és vesszőfonadékokból előállított sövények által védte. Serege jobbára gyalogságból állott, mialatt a normannok hadserege csaknem kizárólag lovaságból állt. Egy a II. Henrik korszakában élt Wacé Róberttől eredő részletes leírást birunk szerencsére e csatáról, mely a midőn még az a nép emlékezetében frisen élt, 90 évvel a csata után íratott.

E tudósítás tüzetes leírását adja az ama korbeli harcsmódnak s az olvasó előtt bizonyára nem lesz értéktelen egyes részleteket közleni itt e sajtáságos és festői leírásból. A partraszállásnak és a két hadsereg kölcsönös közlekedésének leírása után így folytatja tovább az író: „Vilmos csatalovára ült és oda kiáltá Rogiernek, kit Montgomerinek neveznek: „Én nagyon számítok reád; vezesd oda embereidet és támadj arról az oldalról; Osber fia, Vilmos, a kitűnő derék hűbéres is veletek menjen, és segítsen nektek, ezenkívül alattad lesznek Boilogne és Poix harczosai és valamennyi zsoldos csapatom. Alain Fergant és Aimeri a másik oldalról fognak támadni, s magukkal viszik a poitoui katonákat és a bretagneieket, valamint Maine valamennyi báróit, mialatt én nagyjaimmal, barátaim és rokonnaimmal a középen ott fogok harczolni, hol a csata leghevesebben dül.

A bárók, lovagok és lándzsások már mindannyian fel voltak fegyverkezve; a gyalogok jól felszerelve, mindenik egy íjjal és egy karddal; fejükön sípkát, lábaikon jól befűzött topánt viseltek. Némelyek jó állatbőrökkel birtak, melyeket derekuk körül erősítettek, mások testükhöz simuló felöltővel és egy derék szíjon lógó íjjal és tegezzel voltak ellátva. A lovagok pánczélinget és szablyát, aczell csizmát, fényes sisakot, vállaikon paizsot és kezeikben lándzsát hordtak. Mindeniknek valami megkülönböztető jele volt, hogy embereiket felismerhessék, nehogy a normann normannra, és a francia honfitársára támadjon. A gyalogok nyitották meg a menetet, zárt sorokban víve ijjaikat. A lovagok követték, hogy az íjjászokat hátulról támogatassák. Így volt a gyalogok és lovasok sora rendezve, a midőn megindultak, erősen zárt sorokban, nehogy egyik a másikat kiszorítsa vagy megtapossa.

Szilárdon, elhatározottan, merészen léptettek elő és minden egyes oszlop előtt ott voltak az íjjászok, hogy lövéseket váltsanak. „Harald összehívta embereit — grófjait, báróit, hűbéreseit kastélyaikból, városaik, falvaik, udvaraikból. A parasztok is megjelentek falvaikból, oly fegyverekkel, a minőket épen találtak, bunkókkal, lándzsákkal, vasvillákkal és buzogányokkal. Az angolok azt a tért, hol Harald összehívott barátjaival és báróival állott, sövénynyel vették körül. Harald tudta a normannok közeledtét és hogy őt egész közelről fogják megtámadni s így a tért, hol seregeit felállította, jó előre kerítésel körítetté. Idejekorán fegyverbe állítá őket s a harcra sorakoz-

tatá, miután maga is magára vette volna fegyvereit és pánczéliját, a mint az ilyen urhoz illik... Megparancsolta embereinek és tanácsolta báróinak, hogy magukat erősen zárkoztatva együtt tartsák, hogy így nagy tömegben ellentállhassanak, mert ha egyszer szétválnak, nehezen zárkozhatnak újból össze. A normannok, mondá, derek hűbéresek, lovon és gyalog egyenlően vitézek, jó lovagok s teljesen harczhoz szokottak; minden el van veszve, ha egyszer sorainkba betörték, hosszú lándzsákat és kardokat hoznak magokkal, de nektek hegyes lándzsáitok és éles csatabárdjaitok vannak, s nem vélném, hogy fegyvereitek azok mögött állna. Vágjatok oda, a hova tudtok, rosszul cselekedtek, ha bármit is kíméltek.

Az angol parasztok bárdokat és élesen kiköszörült késeket hordtak. Maguk elébe egy kerítést emeltek pajzsaikból, melyeket tölgyfa és más ágakkal erősen egymáshoz fontak úgy, hogy sehol sem volt rés látható, és így arcvonaluk elé sorompót emeltek, melyen minden normannak, ki megtámadandó volt őket, először át kellett hatolni. Ekként védve pajzsaik és kerítésük által, az volt szándékuk, hogy csak védjék magokat; s ha hűk maradnak e tervükhöz, bizonyára nem is győzettek volna le e napon; mert mindenik normann, ki itt áttört, nyomoruan életét vesztette bárd, kés, buzogány vagy más fegyver által. Ők sisakot és kurta szűk pánczélinget viseltek, mely szabadon lógott alá öltözküikön felül...sűrűn zárt sorokban állottak, készen és talpon a harczra, és még egy mély árkot is huztak, mely keresztül szelte a mezőt és hadseregük egyik oldalát fődte.

Ez alatt feltűntek az előnyomuló normannok egy emelkedés hátán és csapataik első szakasza előre nyomult a halmon és keresztül a völgyön. Ezután jött egy második, szorosan követve az elsőt és a csatatér egy másik része felé kanyarodott, a midőn is erősebben kezdett összezárkozni, mit az első hadserég is megtett. Most ismét egy más hadsereg volt látható, mely elborítá az egész síkságot; és ennek közepén magaslott fel a nagy zászló, melyet Rómából küldtek. Ennek közelében tartózkodott maga a herczeg is, itt voltak a legjobb harczosok és a hadsereg zöme. A jó lovagok, a jó hűbéresek, a bátor harczosok voltak ott, és ott voltak összegyűlve az előkelő bárók, a jeles ijjászok és lándzsások, kiknek kötelessége volt a herczeget védeni és körülte csoportosulni. Az ifjak és a közönséges tábori nép, kiknek nem a csatában való részvétel, hanem a felszerelések és készletek őrzése volt feladatuk, oldalt egy magaslat felé tartottak.

Harald látta Vilmost közeledni, látta a fegyverekkel elborított mezőt s hogyan oszlanak a normannok három csoportra, hogy három helyütt támadnak. Testvére Gurth hozzá ment s felállottak a zászló körül, mindenki kérve isten segítségét. Körüle seregelték összes rókoni és azon bárók, kik legközelebbi barátai voltak; és mindannyit felszólíták, hogy vitézül viseljék magokat, látván, hogy most senki sem kerülheti el a harczot. Mindenki pánczélosan, derekára csatolt karddal s vállra vetett paizszsal állott ott. A nagy bárdok szintén nyakukban csüngtek, melyekkel hatalmas csapásokat készültek osztani. Gyalog, zárt sorokban állottak, és merész magatartással.

A normannok három csapatban közelítettek, hogy különböző helyeken támadjanak. Három hadoszlopban nyomultak előre és három hadoszlopban is akartak harcolni. Az első és a második már megérkezett és a harmadik is közeledett, mely a legnagyobb volt; ezzel jött maga a herczeg is a saját embereivel, és mindannyian bátran nyomultak előre.

A mint megpillantotta a két sereg egymást, nagy zaj, szörnyű lárma keletkezett. Számtalan trombita, kürt és más fuvó hangszerek hangját ehetett hallani; és azután látható volt, hogyan állanak a harcosok harczvonalba, paizsaikat felemelve, lándzsáikat kiszégezve, ijjáikat feszítve s nyilaikat kezükbe véve, készen mindenki a támadás és védelemre.

Azonnal roppant harczi zaj tört ki s mindkét részen mozgásba jött a nép. A normannok rohamra nyomultak és az angolok jól védék magukat. Az egyik rész tolt, a másik nyomult előre, és mindnyájan bátrak voltak, félretették a félelmet. Azonban lássuk a csata lefolyását, melynek híre még most is oly nagy.

Reggeli 9 órától, a midőn kezdetét vette a harcz, délután 3 óráig ide-oda ingott a győzelem, senki sem tudta, ki fog győzni és ki tartja meg a csatát. Mind a két félen oly erősen álltak és oly jól küzdöttek, hogy senki sem mondhatta meg, ki lesz előnyben. A normann ijjászok nyilfelhőt árasztottak az angolok fölé, ezek azonban pajzsaiikkal fedték magukat úgy, hogy a nyilak nem érvén el testöket, nem okoztak bennök kárt. Ennek következtében elhatározták a normannok, hogy nyilaikat felfelé lövik a levegőbe, hogy fölülről alá hullva elle-neik fejére, arcban találják őket. A mint az ijjászok erre a gondolatra jöttek, a levegőbe kezdtek löni, s a nyilak fejökre és arcukba hulltak oly sűrűen, hogy sokaknak szemeit furták át, és mindannyian féltek szemeiket kinyitni, vagy fejöket fedetlen hagyni.

A normannok látták, hogy az angolok jól védék magukat s hogy állásaik oly erősek, mikép az ellen keveset tehetnek. Tanácsot tartottak tehát és elhatározták, hogy visszavonulnak és futást szinlelnek, hogy így az angolokat üldözésre s annak folytán szétoszlásra bírják; mert belátták, hogy ha elleneiket soraik megbontására bírhatják, sokkal könnyebben megtámadhatják és megverhetik őket. A normannok tehát lassankint futni kezdtek és az angolok követték őket. A mint egyik hátrált, utána tört a másik, a midőn a normannok visszahúzódtak, azt hitték az angolok és azt kiáltozták, hogy a normannok hátrálnak és nem térnek többet vissza. Így megcsalatra a látszólagos futás által, nagy szerencsétlenség érte őket; mert ha nem hagyják el állásaikat, bizonyára nem lettek volna legyőzve.

E hadi csel azonban győzelmet hozott Vilmosnak; mert alig jöttek az angolok üldözés közben némi rendetlenségbe, midőn a normannok újból visszafordultak. Erre kétségbeesett harcz keletkezett, melyben a győzelem a Vilmosé maradt. A lovasság rohama maga a normann herczeg vezérlete alatt következőleg van leírva:

„Ezután azok jöttek, a kik az ő tulajdonképi testőrségét képezték, kik oda lovagoltak, hová ő lovagolt, körülbelől 1000 fegyveres;

zárt sorokban rontottak az angolokra és jó lovaik súlyával és azon csapásokkal, melyeket osztogattak, megtörték az ellenség előnyomulását, s halomra verték maguk előtt, mialatt a jó herczeg az első sorok közt küzdött. Némelyek még üldözték a futókat, de némelyek már futottak, míg mások az angolok közül jobbra fordulva a lovak alá kerültek, és a földre tiporva többé nem tudtak felkelni. Sok gazda és nemes ember esett el a tolongásban; azonban még ekkor is összegyülekeztek néhol az angolok, leverték a ki közelített, s a menyire lehetett, fentartották a harczt, s az ellenség lovait leszurván, földre terített lovasaikat.“

A 11. század harczmódjának jobb leírása alig gondolható, mint a fentebbi érdekes vázlat, melynek még az a nagy előnye is megvan, hogy aránylag kevésel a csata megtörténte után írva, némely részleteiben még a Bayeux-szőnyegek által is fentartatott.

A legközelebbi csata, melyről még némi részleteket birunk, és mely Fülöp Ágost francia király és IV. Ottó német császár közt 1214-ben vivatott, a bouvinesi Flandriában, döntő győzelmet aratott.

Fülöp serege főleg lovasságból állott s hadmozdulatai oda irányultak, hogy a császárt az átszeldelt terepről, a hol tartózkodott, a térségre vonhassa, hol lovasságát jobban kifejthetni remélte. E célból látszólagosan visszavonult, és a midőn Ottó erről értesült, azt vélve, hogy a francia király ki akarja kerülni a harczt, utána nyomult. Fülöp Ágost e hírre Melun vicomteot némi könnyű lovassággal s egy osztály ijjással előre küldé kémszemlére. Ez csakhamar előtalálta a legjobb rendben haladó császári sereget, melynél a lovasság, melynek lovai védhálózattal voltak ellátva, a gyalogság mögött haladt. S miután ez volt a szokásos alakzat a harciba vonulásra, rögtön belátta a vicomte, hogy az ellenség általános harcra készül, és Guerin lovagot küldte a királyhoz a hírrel, mialatt maga az ellen további mozdulatainak megfigyelése céljából hátra maradt.

A németek nagyszámu gyalogság felett rendelkeztek, kik lándzsákkal voltak fegyverkezve, s a krónikák adatai szerint nyílt téren való harcra, még a lovassággal szemben is jól ki voltak képezve.

A császár harcrendjének első vonalára a gyalogságot nagy térközökkel, a másodikra lovasságát állítá fel. Az angol szövetségesek a jobb, a flamandok a bal szárnyon foglaltak helyet. A francziák hasonló felállást vettek magoknak, náluk is a gyalogság foglalt elől állást, míg a lovasság e mögött sorakozott.

Az ezen csatáról szóló tudósításban már némi csillárával találkozunk a taktikai rendezkedésnek, mert úgy látszik, mintha az egyenlő osztályokba alakult nehéz lovasság térközökkel állott volna fel, melyen át a mint az a bouvinesi hidat áthaladta, a gyalogság keresztül ment, hogy az első harczvonalban kijelölt helyére juthasson. Az egyes osztályok minden bizonynyal az egyes zászlós urak kíséreteiből álltak, melyek összevonva bizonyos harczászati egységet képeztek. A könnyű lovasság támogatva a nehéz lovasság által, a szárnyakon alakult.

A csatát Guerin lovag nyitotta meg, ki 150 könnyű lovassal a flamand fegyveresek (gendarmérie) ellen az ellenség balszárnyára

küldetett. Ugy látszik, hogy ez egyébiránt is könnyű fegyverzeti csapatocska elküldésével valami komoly harcz kezdeményezését nem szándékolták; hanem kikülönítették csakis oly czélból, hogy az el-lenség sorai már előzőleg rendetlenségbe hozassanak, mielőtt még a főserég nehéz lovassága rohamát keresztül vinné. Ugy látszik, mint-ha felfogták volna az utolsó tartalékoknak a lovas támadások alkal-mávali nagy becsét, a mit sikerült is nekik a fenérintett módon elérniök. Valóban e szándokot siker koronázta.

A csata a központon a gyalogság harczával vette kezdetét, mely alkalommal az ujonnan és gyorsan összehozott, rosszul fegyverzett és kiképzett francia gyalogságot a németek nagy csatatömbje leverte, mely utóbbi előnyomulásában még a francia lovasságot is rendetlenségbe hozta. De magát a francia királyt is majdnem elfogták, kit egy fegyverzetébe ékelődött kelevész lováról leveret. Kétségbeesett harcz keletkezett erre, mely az ember-ember elleni harcz jellegével egy da-rabig ide-oda ingadozott, míg végre a francia lovasság tulnyomó ügyessége az ő előnyükre döntötte el a napot.

Egy a szárny ellen intézett roham is fordult itt elő, és pedig mint ellenlökem, egy ilyenek kikerülése céljából, a mi azt látszik bizonyítani, hogy már némi harczászati felfogások kezdettek lábra kapni. Egy másik körülmény, mely e csata leírásánál megemlítetik, szintén nagy érdeklél bir, minthogy első jel arra nézve, miszerint egészen új fordulatot kezdett venni az általános nézet a lovasság és a gyalogság viszonylagos értékéről.

A nemesség nehéz fegyverzete, ügyessége a fegyver forgatásában, lovainak ereje és sulya és a megvetés, mely a gyalogságot érte, a mint már említettük, azt eredményezte, hogy a lovasság nemcsak a legfontosabb fegyvernemnek, hanem tényleg egyedülinek, s a kor kizá-rólag jogosult fegyvernemének tartassék. Valamint az elvont feltevés-ek igen könnyen szélsőségekre vezetnek, úgy a lovagok is egészen fegyvereikre bízva magukat, s az azokba helyezett rendkívüli bizal-muknál fogva annyira emelték sulyát és sokasbiták alkatrészeit, hogy végre olyatén terhelő és elviselhetlen sulyt nyertek e fegyverzetek, hogy a harczost már maga e fegyverzet pusztá hordása is végképen kimerítette, s a csatákban hordott szűk sisak majdnem megfojtotta.

Annyira mentek, hogy a lováról leverte lovag idegen segítség nélkül gyakorta még fel sem emelkedhetett, és minden csekélyebb erőfeszítés után kénytelen volt leemelni sisakját, hogy levegőhöz juthasson. E korban mondhatta egy német császár:

„A szerelvények védik ugyan a lovagot, de meggátolják, hogy valakinek árhasson.“ E tulságos nehéz fegyverzetek elviselhetetlen voltára különös világot vet e csata alkalmával előfordult két eset. A boulognei gróf, ki a szövetséges csapatok jobb szárnyát vezényelte, nagy makacssággal küzdött. Ő a harcz megnyitásakor egy csapat válogatott gyalog dzsidást két ember mélységben, egy köralaku csata-tömegben állított fel, melynek közepében aztán ő foglalt állást. E kör-alaku arcvonal, melyet a lándzsák erdeje képezett, mindegyre megnyílt, ha ő előtörni akart. Időről időre, a mint elfáradt a harczban, e körbe

vonult vissza, mely kinyilva őt bebocsátá és azután újból bezárkózott, hogy őt az utána tóduló ellenséges lovasok ellen megvédje, mialatt a gróf leemelte sisakját, hogy friss levegőt szivhasson.

Egy második eset az, hogy két ellenséges lovagcsapat egymással élénk harcban lévén, egyszerre mintegy kölcsönös megegyezéssel hátravonultak, mindannyian leemelték sisakjaikat, hogy levegőhöz juthassanak és magokat kissé kipihenhessék.

Ily körülmények közt el kellett jönni az időnek, midőn a gyalogság újból az őt megillető régi helyet elfoglalja, mert ez a boulognei gróf üres négyszöge, melyet a nehéz lovasság elleni védhelyül és menedékül használt, a gyalogság kitartásáról, fegyelméről és ellenállási képességéről minden könyvnel ékesszólóbban beszél.

Végre még azt is meg kell e csatára vonatkozólag emlitenünk, hogy Fülöp Ágost bizonyos rendes gyalogsággal, az ugynevezett „Sergents d'armes“ csapattal birt. Azon gyalog csapatok is, melyeket a községek állítottak ki, e megkülönböztető nevet „Sergents“ viselték. E csapatok jelentékenyen jobb anyagból álltak és több tekin-
télylyel birtak, mint ama csőcselékek, melyek a hűbér urak által kiállítva, nemesek által vezettettek. A „Servcens“ vagy „Sergents“ név néha a testőrség egyedüli elnevezése volt, néha azonban egyáltalán a lovagok alatt küzdő minden harczosra, s különösen mindazokra vonatkozott, kik a lovagok mögött a második vonalban voltak felállítva.

VI. FEJEZET.

A KERESZTES HADJÁRATOK KORA.

1-ső Rész.

A keresztes hadjáratok.

A 11. század vége felé, midőn teljesen megszilárdult a lovag intézmény, oly mozgalom járta át egész Európát, mely mintegy 250 éven át új irányt szabott e világrész és a szomszédos Ázsia történetének.

A mint már fönnebb említve volt, a vallás csakhamar a legszorosabb összeköttetésbe lépett a lovagi intézménnyel és jelentékeny befolyást gyakorolt annak tagjaira. Az emellett felburjánzó vallási vakhit, mely az időben a társadalom összes osztályai fölött uralkodott, a vitézi tettek utáni élénk sovárgás, melyet a nemesek egyedüli életcéljoknak tekintettek, s a lovagrendek felállítása és terjedése, melyek a keresztény államok közt uralgó villongásokat és harcokat megszüntették, egészen elárasztotta Európát gyúlékony anyaggal, melyet a legkisebb szikra is lánggra lobbanthattott.

Ekkor történt, hogy Remete Péter egy rajongó fő telve lelkeséggel saját választotta feladata iránt bentazta a keresztény világot, hogy keresztes háborút hirdessen mindenfelé a szent sirnak a muzulmanok kezeiből való elragadása czéljából. Csakhamar egész Európát átjárták az erőszakosságokról és kegyetlenségekről szóló hírek, melyeknek a szent sirt látogató nagyszámu keresztény zarándokok állandóan ki vannak téve. II. Orbán pápa legott megragadta a kínálkozó alkalmat és egész befolyását érvényesítette, hogy a különböző nemzetek lovagrendei egyesüljenek az egyház lobogói alatt.

Vallási lelkesedés által vezetettve csakhamar roppant seregek gyülekeztek össze; a nagy hűbéresek és fejedelmek közötti viszályok elnémultak, míg minden ama közös czélban egyesült, hogy megindítsák a szent háborút a muzulmánok ellen. Az ekként keletkezett keresztes hadjáratok a középkor legkimagaslóbb s legsajátosabb jelensége, s történetök sokoldalu tanuságot szolgáltak katonai tanulmányokra;

nem csak azért, mert közvetlen befolyást gyakoroltak a hadviselés fejlődésére, mint inkább ama tényt illetőleg, melyet ama kor hadviselési módjára derítettek.

Az első keresztetek összecsődült, teljesen fegyelmetlen sőpredekből, a nép legalsó osztályainak rajongóiból állottak, kik nagyobb pusztítást vittek véghez az általuk utba ejtett tartományokban, mint a hitetlenek közt, kiknek kiirtására megesküdtek.¹⁾

Szervezés, rendezett élelmezés hiányában először is koldulással kezdék hadmenetöket, rabolva pusztítva haladtak tova, s annyira vitték vad pusztításait, hogy Magyarországon a végsőkig felingerült lakosság már megtámadta és roppant tömegben lemészárolta őket.²⁾ Aránylag nagyon kevesen mehettek át Habenichts Valter és Remete Péter alatt a Bosporuson, mire villongásokba keveredve egymással szétváltak s Szolimán szultán hadai egyenkint megsemmisítették őket.³⁾ Más rabló bandák, melyek a szent földre indultak s utközben még borzasztóbb kihágásokat vittek véghez, épen ily sorsban részesültek és szintén megsemmisítették a nélkül, hogy csak egy ember is elérte volna közülök Palesztinát.⁴⁾

Most azonban a lovagok léptek a színtérre s élükön a kor legtapasztaltabb vezérei vállalták magokra, hogy a kereszténység nagy mozgalmát a hitetlenek, a frankokét a törökök ellen vezessék és intézzék. Bouillon Gottfried, toulousei Rajmund, normándiai Róbert, a flandriai gróf és számos más nagynevű nemesek magok körül csoportosítva Francia- és Olaszország virágát, s Német- és Angolország némely lovagjait, egy roppant sereggel megindíták az első katonailag szervezett kereszties hadjáratot.

Tekintettel a könnyebb élelmezésre különböző irányban indultak utnak, s az egyes hadosztályok mozdulatai akként voltak kiszámítva, hogy Konstantinápolyt ugyanazon időben ériék el. Ez irányban tett intézkedéseik éles ellentétben állanak a gyűlevész hadak rossz véget ért s nyomorú eljárásával, melylyel őket megelőzték. De mindezek daczára nekik sem volt fogalmuk a sereg élelmezésének tudományáról, sem az eszközökről, melyek e téren előnnyel felhasználhatók.

Az Európában akkor szokásos hadviselési rendszer mellett a hadjáratok csak rövid ideig tartottak, s így a seregek csaknem kizárólag a környékről, a hol harczoltak, szerezhették be élelmüket.⁵⁾ És így szabályos szállításokra, vagy élelmi raktárak felállítására nem volt szükségük. Minek természetes következménye az lön, hogy valahányszor csata, vagy ostromlás céljából az erők összpontosítására volt szükség, rögtön élelmiszerhiány állott be a hűbérhadaknál. Ez a minden korábbi fogalmat és képzelmet messze felülmúló tömegű kereszties hadaknál még hasonlíthatatlan nagyobb mérvben lépett előtérbe, s következménye az lön, hogy mihelyt Kis-Ázsiában ellenséges földre léptek, nagyobb fáradoalmakon mentek keresztül és sokkal több veszteséget szenvedtek az éhség mint a szaraczenok fegyverei által.

¹⁾ Michand. ²⁾ Mackay. ³⁾ U. o. 19. ⁴⁾ U. o. 20. ⁵⁾ Hamley, Froissart.

A Gottfried és más vezérek alatti kereszteshad roppant számú lovas és gyalogságból állott, a mennyiben egykoru történetirók amazok számát 100,000-re, az utóbbiakét pedig 50,000 teszik. Egyébiránt csak a lovasokat lehetett harczosoknak számitani; mert a gyalogság teljesen fegyelmezetlen gyülevész hadat képezett, mely képtelen volt bármily tekintetben is valami szolgálatot tenni, akár nyílt téren vivandó csatában, akár valamely megerősített vár ostrománál. Az egész tömeg az azt képező különböző nemzetek szerint volt beosztva és mindenik nemzetnek megvolt a táborban a maga szállása.

A lovagok sodrony pánczéllal, sisakkal voltak ellátva s lándzsát, kardot, tört, buzogányt és ijjat viseltek. A gyalogság csak parittyával és pajzsral birt.

A szaraczenok jobbra lóháton harczoltak s az ijjat nagy ügyességgel kezelték. A régi parthusok harczmódját követték, a mennyiben a közvetlen roham mellőzésével folytonosan rá-rácsaptak az ellenségre, visszanyargalva meg visszatérve s folyvást újabb és újabb nyílzáport szórva, mihelyt a keresztések az üldözéssel felhagytak. Lovaik nagy gyorsasága e harczmód mellett jelentékeny előnyükre szolgált keresztény elleneikkel szemben, kik nehéz felszerelésük, s a nagy hőség mellett minden nagyobb és tartós erőfeszítésre alkalmatlanok voltak.

A nagy különbség, mely a két hadakozó fél közt fenállott, röviden e két szóban foglalható össze: „nehéz“ és „könnyű“. — A keresztény lovagok a szó legteljesebb, legszigorubb értelmében nehéz lovasság volt. Támadásra erősen zárt vonalban alakultak, melynek támadása előre szegzett lándzsával borzasztó volt, s kéztusában pedig nehéz kardjaik, buzogányaik, csatabárdjaik mindent szétzúzósúlyának semmi nem állhatott ellen.

A szaraczenok ellenben kitünő könnyű lovasság voltak, s általában legalkalmasabbak minden tekintetben a leggyorsabb hadmozdulatokra. Bámulatos ügyességgel kezelték éles kardjaikat, hajították kelevészeiket, és nyilaik kilövésében rendkívüli biztosságot és ügyességet árultak el. — Felszerelvényeik, noha ugyanazon sodrony-pánczélból állottak s époly ellenállási képességgel bírtak, mint a keresztéseké, az anyag kitünő feldolgozása folytán mégis könnyebbek és testhez simulóbbak voltak s így minden tekintetben sokkal felülmulták amazok nehézkes és súlyos vértzetét. E keleti sodrony-pánczélok valóban igazi műremekei voltak a fegyverkovács-művészetnek s aranyozással és más diszítéssel pompásan ékítve. Az orrvéddel ellátott sisak, mely tetején toll vagy lószőr bokrotával diszítettett, szintén aranyozástól vagy arany-damaszkírozástól ragyogott; a paizs kicsiny, kerek és közepén gombbal vagy csucsával volt ellátva. A közönségesebb harczosok csakis ijjászok voltak. Egyébiránt a szaraczenok a lándzsát is csakhamar alkalmazásba vették. — A keresztések hatalmas és súlyos rohamainak nem voltak ugyan képesek ellenállani s így eleinte mindig megverettek; idővel azonban a tapasztalat megtanította őket s félrevonultak egyenes támadásai elől. Gyorsabbak és sokkal tevékenyebbek lévén mozdulataikban, majd az egyik, majd a másik oldalon támadtak, előtörttek, majd ismét visszaszárguldtak, de folyvást készen minden ki-

nálkozó fedetlenséget felhasználni. Ügyes és vitéz lovasok, s mesterek levén a kard forgatásban, tudták a szaraczenok, hogy kell az ellenséges lándzsát félreütni s döfését elhárítani, s a hol valami nyílást találtak ellenük vértjén, halálos csapásokat mérni oda kitünő aczél pengékkel.

Noha tehát a keresztések számbeli többsége oly jelentékeny, s a lovagok személyes bátorsága és kiképzése annyira tulnyomó volt, az egész sereg erkölcsi elemei pedig egész a rajongásig emelkedtek: az eredmény mégsem felelt meg a várakozásnak, valamint a siker is egyoldalú, mulékony maradt és semmi arányban nem állott a szenvedett veszteségekkel és borzasztó szenvedésekkel. És így a kereszties hadjáratok minden más bizonyítéknál ékesszólóbban tanították a szervezés, a szigorú fegyelem és osztatlan parancsnokság feltétlen szükségességét a háboruban.

A lovagi intézmény azonban annyira elragadta az európai népek képzelődését, hogy a lovagok nagy büszkeséggel telve el, hogy ily kitünő rendhez tartozhatnak, soha még gondolatát sem engedték felmerülni a gyalogság használhatóságának s még kevésbé fordítottak valami figyelmet szervezésére, hogy sajátságos hatáskörében használni lehessen. Ez elfogult és előítéletteljes felfogás egyoldalú eredménye aztán egy kizárólag nehéz lovasságból álló, nehézkes, vezethetlen hadsereg lett, mely jelesen kiképezett és vitéz harczosokból állott, kiknek kíséretében egy fegyelmetlen csőcselék mozgott, melynek egyedüli tevékenysége a hallatlan nehézséggel beszerzett élelmiszerek elfogyasztásában és a tulajdonképeni harczoló erők mozgásának és hadműködésének állandó gátlásában látszott állani.

A lovon való szolgálat annyira magához ragadta a harczi tevékenység minden ágát s az ugynevezett gyalogság annyira hasznavehetetlennek bizonyult, hogy a lovagok kénytelennek látták magukat, még az erődített helyek védelmét és támadását, az ostromhoz szükséges munkálatok vezetését és kivitelét, a gépek és tornyok építését és felállítását e célra, valamint működtetését is megtörtént elkészítés után magukra vállalni.

A helyett, hogy e célra dzsidás és ijjász osztályokat alakítottak, a helyett, hogy a haszontalanul magukkal hurczolt gyalogságot a menet közben meghódított városok védelmére és megszállására használták volna: a lovagok folytonosan gyöngítették tényleges erejüket a szabad harczmezőn az által, hogy nehéz fegyverzetű lovas csapatokat különittek ki maguk közül, hogy erődített városokba annak falai védelmére zárják őket.

Alig van szolgálat, mely kevesebb taktikai ügyességet és kevesebb előképzettséget igényelt, mint a várak védelme, különösen a középkorban, midőn a tüzéség egyrészt még általában nem létezett, másrészt anyagában még nem volt oly tökéletes s alkalmazásában nem volt oly kiképezett, mint mainapság.

Ha tehát a lovagok minden ezzel összekötött funkciót, még a legalárendeltebbeket is magukra vállalták; ez jobban mutatja mint bármi más, mily általánosan elfogadott volt ama nézet, hogy a lovaság egyedül képes és alkalmas bármi szolgálatot teljesíteni.

Niczea ostroma az egész keresztény hadsereget egyesíté e város alatt, és minden a rómaiak előtt ismert ostromművek alkalmazásba hozattak, minél a keresztésekhez csatlakozott görögök segílyt és támogatást nyújtottak nekik.

Itt azt látjuk, hogy a nemesek és lovagok leszálltak lovaikról és nagy buzgalommal hozzáláttak a támadás keresztülviteléhez szükséges munkálatokhoz, mely alkalommal a legmagasabb rangu tisztek ugyanazon kötelességeket teljesítették, mint az egyszerű katonák. Legelőbb is több rohamot kísérlettek meg, melyeket azonban visszavertek, az ostromlók fényes vitézsége s Gottfried és Raimund, a kereszténysereg két legkitünőbb vezérének bámulatos tettei daczára, kik nyilaikkal s kelevészeikkel a tornyokon harczoltak. Ez ostromnál aknák alkalmazásával is találkozunk már és pedig a legdöntőbb sikerrel; a mennyiben Raimund egy ilyen akna segítségével a város egyik főtornyát aláásta s így lerombolta,¹⁾ mi oly nagy rémülést idézett elő, hogy a város másnap megadta magát a görög császárnak, hogy legalább a nyugoti keresztések kirablásától megóvja magát.

Antiochia ostromát ugyanazok a sajátosságok tüntetik ki, mint a niczeait, azzal a kivétellel, hogy a keresztések amott inkább a körülzárás sikerére, mint a közvetlen hadműveletekre látszottak számítani. Ehez képest látjuk, hogy a lovagok itt szakadatlanul az ostrom megszüntetésére irányuló kísérletek meghiusításával, élelmiszerek s takarmány szerzésével, a városba juttatni szándékolt készletek elfogásával s a kirohanások visszaverésével foglalkoztak.

Ez időtájban végre mégis érezni kezdték a gyalogság hiányát s az őket követő kóbor tömeg haszontalanságát. S hogy e bajokon lehetőleg segítve legyen, elkezdték katonailag szervezni őket, s így csakhamar félelmesekké tudták tenni magokat a szaraczénokra nézve. A koldusokat és portyászokat, kik a keresztések állandó kíséretét képezték, az ostrom munkálatok teljesítésére használták és egy tiszt parancsnoksága alá helyezték őket, kit aztán kóborlók királyának (roi-truand) neveztek.²⁾ Szolgálatukért fizetést kaptak a hadi pénztárból, s ha ily módon ellátták magukat fegyverrel és ruházattal, a sereg rendes csapatai közé beállani kényszerítettettek. Ily módon a mindenütt lábatlankodó és zavarokat okozó csöcselék értékes segédcsapatokká alakítottatott át.

Bár hét hónapig tartott Antiochia ostroma, mégis valószínű, hogy még sokáig nem juthattak volna a keresztés hadak a város birtokába, ha a helyőrség egyik, Phirus nevű tisztje árulást nem követ el és késznek nem nyilatkozik átadni a vár egyik tornyát Bohemund tarenti fejedelemnek. A mint a kitüzött idő eljött, a tornyot 60 teljes fegyverzetű lovag meghágtá, s ezeket nagyszámu szintén nehéz fegyverzetű gyalogos lovag követte. Ugy látszik, hogy e vállalatnál, melyet a legteljesebb siker koronázott s mely a várost a keresztések birtokába juttatta, lándzsákkal és karddal voltak fegyverkezve.

¹⁾ Michaud I. 102. ²⁾ U. o. 145.

Jeruzsálem ostrománál ismét ugyanazt a szokást látjuk, hogy minden fontos munkálatokat a lovagokra bízta. Az első lelkesült, de balul kiűtött kísérlet után, hogy a várost ostrommal bevegyék, szükségesnek mutatkozott nagyobb megfontolással vezetni a hadmozdulatokat s hozzá fogni a szükséges hadi gépek építéséhez, melyeknek használása által egyedül lehetett ily hatalmas erősséget bevenni.

Itt újból a hadsereg számára szükséges élelmiszerek beszerzésénél tapasztalt teljes rendszer-hiány volt az oka, hogy a keresztteseknek nagy nélkülözéseket kellett kiállaniok és súlyos veszteségeket szenvedniök. Egy genuai hajóhad, mely nagymennyiségű élelmiszerral, és mindenféle felszerelési czikkekkal érkezett Jafába, s melyen számos genuai mérnök és ács is volt, végre a keresztteshadak két legégetőbb szükségén, illetőleg hiányán némileg segített, s a sereg bátorságát és buzgalmát újra felfrisíté.

A lovagok és bárók maguk is új erővel fogtak az ostrom-munkálatokhoz, s a rohamhoz szükséges tornyok és más ostromszerek előállításánál mint közönséges munkások segédkeztek. Három ilyen tornyot építettek, melyek magasabbak voltak a vár falainál és három emeletre épültek, az alsó a munkások számára, kik mozgásba hozták és a más két felső a harczosok vagy lovagok számára, kik ennek tetejéről harczoltak s egy forgó híd segítségével, mely mindegyik tornyon alkalmazva volt, hogy a falakra jutást megkönnyítsék, ostromolták a bástyákat.

Mindennemű hajító fegyvereket dobtak a tornyokból, mialatt a parittyások és ijjászok lövegeikkel a sánczokat áraszták el.

A három torony egy időben nyomult elő három oldalról a város ellen, míg a lovagosztályok ostromhágcsókkal ellátva, igyekeztek a sánczokat különböző pontokon meghágni. Gottfried javára legmagasabb síkján foglalt állást, testvére Eustách és de Bourg Balduin kíséretében és környezve a lovagok által, kik kelevészeik özönét küldék a falakra. A többi vezérek, mint Raimund, Tancked, a normandiai herczeg és a flandriai gróf mindannyian az első sorokban harczoltak.

Igy tartott a harc eredménytelenül majdnem két napon át, míg végre Bouillon Gottfried tornya elég közel ért a falakhoz, hogy a felvonó hidat leeressze, mire a lovagok sűrű tömegei csakhamar hatalmukba kerítették a falakat, s magok előtt üzték a szaraczénokat a város utcáin végig. Most minden oldalról dühös rohammal betörték a kereszttesek, irgalom nélkül lemészárolva mindenkit, a ki utjokba akadt; borzasztó vérfürdő keletkezett, melyet leírni lehetetlen. Itt fátvolt vetünk rá, miután tárgyunkat illetőleg semmi tanuságot sem merithetünk belőle.

Niczea, Antiochia és Jeruzsálem ostromainak fennebbi leírásai újból igazolják azon már többször tett állításunkat, hogy t. i. a különféle katonai vállalatok kivételénél csakis a lovagokra számítottak; s ezek azt is kétségtelenül bizonyítják, hogy ama kor harczászata fellelte hiányos volt, s az erők hasztalan pazarlására vezetett.

A szaraczénok szintén a lovas szolgálatnak adtak előnyt, és seregök túlnyomó nagy részt lovasokból állott. A Dorylaeum melletti

csatában Phrygiában, hozzávető számítás szerint 200,000—350,000 lovas számlált Soliman serege.¹⁾ Hosszu tatár ijakkal, görbe szablyákkal és kelevészekkel voltak fegyverkezve s nem annyira egyenes rohamokban, mint inkább szüntelen, szabálytalan ráütésekkel harczoltak, mialatt állandó nyilzáport szórtak. Míg aztán lovaik ki nem merültek és tegzeik ki nem ürültek, a szaraczenok voltak előnyben, de ily hosszan tartó kétségbeesett ütközet után, melyben mintegy 4000 keresztényt terítettek le nyilaikkal, toulousi Rajmund gróf oldaltámadása döntött s fényes győzelemre segítette a kereszteseket.

Az antiochiai csatában, hol a Kerboga mosuli szultán vezetése alatt álló szaraczenokat a keresztések megtámadták, a török hadsereg állítólag mintegy 100,000 lovasból és 300,000 gyalogosból állott,²⁾ mely számot némely történészek még magasabba, mind a két fegyvernemben 600,000 főre teszik. A nagy erőfeszítések és nélkülözések, melyeknek a keresztény lovagok Antiochia ostroma alatt, és a még nagyobb szenvedések és valóságos éhínség, melyeket később, midőn maguk ostromoltattak, ki kellett állaniok, annyira kimerítette őket, hogy ama 60,000 pánczélos lovagból, kik egykor büszkén nyomultak Antiochia ellen, alig maradt 200 lovas teljesen harczképes állapotban. Maga nagyvezérük, Bouillon Gottfried is oda jutott, hogy lovat volt kénytelen kölcsönözni, hogy csatába vonulhason.³⁾ Ily módon a viszonyok hatalmas kényszeríté a lovagokat, hogy ez esetben gyalog harczoljanak, de lovag öltönyben és fegyverzetben. Tizenkét csapatban vonultak ki és a törökök azonnal megtámadták őket, nyilzáport bocsátván s sebes rohammal támadván reájok, a keresztések azonban szilárdul fogadták őket, s visszaverték rohamukat, sőt soraik közé is betörték.

A szaraczenok, kik közönségesen nem hordtak nehéz fegyverzetet, e csatában 3000 nehéz aczélvértű buzogányos lovaszt állítottak ki.⁴⁾ Ez a csapat⁵⁾ nagy hatással működött, félelmet és zavart intézett elő a keresztények soraiban. Kétségbeesett tusa után, melyben a végső elszántság és a vezérek által rendkívüli ügyességgel felcsigázott válási rajongás roppant erőfeszítésre ösztönzé a kereszteseket, végre mégis diadalt arattak, leverték a törököket, elfoglalták táborukat összes készleteivel és kincseivel együtt s mintegy 100,000 emberüket verték agyon.

Saladin szultán alatt ugy a könnyű, mint a nehéz lovasságot képviselve találjuk a szaraczenok soraiban, különösen volt egy 1,000 mamelukból álló testőrcsapata, kik teljes fegyverzettel birtak és a fölött sáfránszínű selyem tunikát viseltek.⁶⁾ Ő maga is hasonlínú ruhát viselt. Egyébiránt lovasságának legnagyobb része könnyű fegyverzettel birt s képtelen volt a tüzes oroszlánszívű Richárd által vezetett s vasba bujtatott lovagok rohamainak ellenállani. A lovagias Saladin és az oroszlánszívű angol uralkodó közötti harczokban tehát töké-

¹⁾ Gibbon V. 577. ²⁾ Michaud I. 158. ³⁾ Michaud I. 172. ⁴⁾ U. o. 173. ⁵⁾ Kilids Arslán iconiumi vagy niceai szultán ugynevezett agulancsei. ⁶⁾ James, Life of Richard I. Cap. II. 155. 156.

letesen a párhúsok taktikáját követték a szaraczenok, mely oly végzetesnek bizonyult volt egykor Crassusra nézve, de a jobbára lovasságból álló keresztések egészen más ellenség voltak, s vasingeik elég erősek, hogy a nyilzápornak ellenálljanak. Richárd nagy ügyességgel zárt sorokban tartotta össze lovasait s kikerülte a harcztot, míg végre Assur közelében egy erdő és hegyek által zárt síkságra csalta a törököket. Ekkor rögtön szembe fordult s angol nemesei és az egész keresztény sereg élén megrohanva őket, szétverte a szaraczenok csatarendjét s utat nyitott magának a legsűrűbb sorok között. Merre hatalmas kardja elért, az ellen vagy elhullott, vagy elfutott. És noha a kétségbeesés bátorságával küzdöttek, mégis roppant számban estek el s teljes vereséget és nagy veszteséget szenvedtek.

A lovagrendek e korszakban érték el dicsőségük tetőpontját, és jeles lovagjaik hosszú sorában soha sem volt vitézebb s méltóbb képviselőjük, mint oroszlánszívú Richárd.

Számos kereszties hadjárat indult már a szent földre különféle időszakokban, midőn 1248-ban IX. vagyis szent Lajos francia király erős hadsereget vezetett Egyiptomba. Damiétta közelében történt partraszállása rendkívüli érdekléssel bíró esemény. Számos lovag Joinville, rheimsi Balduin és a jaffai gróf vezetése alatt, kik elsőik értek partot, csatasorba állott, hogy a többiek partra szállását fedezze. A szaraczen lovasság azonnal heves rohamot intézett ellenök, hogy a tengerbe vesse őket. A taktika, melyet e nehéz fegyverzetű, de lóval el nem látott lovagok ez alkalommal kifejtettek, hogy magokat ez ellen megvédjék, igen czélszerű volt, s a lándzsásokból alakulandó gyalogság leendő szereplésének árnyékát már előre vetette. Szorosan egymáshoz zárkozó sorokban állottak ugyanis fel, pajzsokaikat maguk elé állították a homokba, ráfektették hosszú lándzsájokat azok tetejére s így áttörhetlen lándzsa-erdőt képeztek, mely előtt rendetlen futásban fordult vissza a muzulman lovasság.¹⁾ E csatarend védelme alatt aztán szakadatlanul ment végbe a többi csapatok partraszállása és alakulása úgy, hogy ily módon az egész művelet minden veszteség és akadály nélkül történt meg.

A kereszties hadjáratok több mint 250 évig tartottak ugyan, mely idő alatt Európa összes nemzetei szolgáltatottak harczosokat a szent sir visszafoglalására, és több millió fordítottatott e czélra s két millió ember veszett el mellette, mégis hasztalan keresnénk valami figyelemre méltó eredményt a hadviselés terén mellettök. Daczára, hogy a harc minden stádiumában világosan lehetett látni a rendszer jellemző hiányait, mégsem tettek semmi rendszeres kísérletet azoknak megszüntetésére. Sőt inkább a kereszties hadjáratok egyik legsajátságosabb tüneménye, hogy azok alatt egyetlen nagyobb katonai újító sem támadt, ki jóvátette volna a kor tévedéseit, ujja szervezte volna a kereszties hadakat oly módon, mely képes lett volna állandóan zászlóikhoz fűzni a győzelmet. A katonai rendszer reformjának szüksége talán soha sem volt nagyobb s világosabban szembe szökő, soha sem

¹⁾ Michaud II. 382. — Mackay II. 93.

volt seregeknek jobb alkalmá közvetlenebb és keserűbb tapasztalatok-
arán saját gyengéik felismerésére jutni, végre soha sem volt tártabb
az út a lánész számára, hogy rendkívül eredményeket idézzén elő.
De mindezek daczára sem jött az oly égetően szükséges reformátor;
és ez a körülmény talán a legerősebb bizonyítéka amaz abszolnt hata-
lomnak, melyet a lovagrend a társadalom minden osztálya felett nyert.

A keresztes hadjáratok szembetűnőleg bebizonyították ugyan,
hogy a lovasság nem képes minden terepen mozogni, noha világosan
feltűntették, hogy a lovasság sem mindama számos és különféle fel-
adatoknak, melyeket egy hadseregnek a harczmezőn teljesíteni kell,
nem képes megfelelni, sem a hadviselés különböző forgandóságaira
nem termett, mégis sok idő telt bele s számtalan csata vivotott, mielőtt
ujból elfoglalhatta a gyalogság az őt megillető helyet a hadseregben.

Mielőtt azonban tovább mennénk a gyalogsági szolgálat lassan-
kinti feléledésének fejtegetésében helyén lenne a többi nemzetek lovas-
ságáról is pár szóval megemlékezni, melyek a lovagrendek és a keresz-
tes hadjáratok körén kívül esnek ngyan, de mégsem hagyhatók
teljesen figyelmen kívül.

2-ik EEJEZET.

AZ OROSZ ÉS LENGYEL LOVASSÁG A KERESZTES HADJÁRATOK IDEJÉBEN.

A mongolok beütése.

A szarmaták földje kevésbé volt ismeretes a görögök és rómaiak előtt. Csak mondáik voltak oly országokról, hol örökös éjszaka uralkodik és más hasonló mesék, melyek egyedüli közlemények, melyek Európa ez ismeretlen tájainak legkorábbi történelméből fenmaradtak.¹⁾ Későbbi időkben a még mindig hiányos hírek, melyeket az ezen tájakon átvonuló vándor népekről nyerünk, némi világot kezdenek rá deríteni. E népek szakadatlan helyváltoztatásai, melyek örökös váltakozásban majd nagyobb tömegekké olvadnak, majd ismét saját alkatrészeikre szakadnak, rendkívülieg megnehezítik, csak megközelítőleg is képet alkotni magunknak az ő kormányformáik, a belső állapotaik, szokásaik és erkölceikről a legrégebbi időkben.

Már említettük az ókor első időszakából a scytha lovasságot, és az ott mondottakat Ammianus Marcellinus adatai után a szarmata lovasságról a negyedik századból közlöttakkal kell kiegészítenünk.²⁾ Náluk jobbra szintén lovasságból állott a sereg; s az a szokás divott nálunk, hogy menet alatt mindenik egy vagy két vezetőklóval volt ellátva, melyekkel kifáradt lovát felváltani szokta; oly szokás, mely természetesen nagy sebességgel összekötött kitarást eredményezett, s ez által az ellenség gyors meglepetése, s feltűnően sebes mozdulatok kivitele vált lehetségessé előre és hátra.

Védőfegyverül egy általuk feltalált pikkely-pánczélt használtak a szarmaták, melynek pikkelyei lópata szeletekből állottak, melyek vászonra voltak erősítve s a kardnak vagy dárdának ellenállhattak. Ehhez még hosszú lándzsát, hatalmas ijjakat, kardot, hajító dárdát,

¹⁾ Karamsin I. 2, 3. ²⁾ Ammianus Marcellinus XVII. 12.

nyilvesszőkkel tömött tegzeket és tört is viseltek. Vas hiányában halátgerinczekből készült hegyekkel látták el nyilaikat; s hogy mégis halálosakká tegyék őket, végüket megmérgezték.

A norman „tengerkirályok“, kik Európa sok részére kiterjeszték hódító kalandjaikat s Franciaországban, Nápolyban, Sicíliában és Apuliában győzelmesen jelentek meg a balti tengeren át még Oroszországra is kiterjeszkedtek, mely alkalommal Rurik, egy normann vagy warág fejedelem, 862-ben megvetette a szláv avagy orosz monarchia alapját.

Oleg, Igornak, Rurik fiának kiskorúsága alatt az ország kormányzója, hadat üzent a görög császárságnak. Nagyszámu benszüllött népek gyülekeztek zászlói alatt s a waregokkal és normannokkal egyesülve megindult a sereg, még pedig a gyalogság 2000 kis hajón a Dnieperen, mialatt a lovasság a folyam partjain haladt lefelé.

Ez intézkedésnél már félreismerhetetlenül nyilatkozik a norman jellemvonás, melynek hazai eleme a víz, mint a hogy távol északon eső szülő hazájukból mindig vizen tett expedíciók szolgáltattak okot a „tengerkirályok“ elnevezésére. Ekként veszik utjokat a görög császárság ellen intézett e hadjáratukban is a folyón lefelé, a midőn vizeséseknél a szárazra huzták ki sajkáikat és készleteiket, mint azt újabb időben Wolseley tábornok is tette 1870-ben Canadában a Red Riveren tett expedíciója alkalmával. Ez alkalommal 1200 katona s ugyanannyi csolnakos vizen és szárazon 600 angol mértföldet (1 ang. mértf. 1.524 kilom.) tett meg s e mellett még mindennemű készleteket vitt magával, és ezeket valamint csolnakait is 47 különböző helyen kézzel szállították a szárazon át.¹⁾ Azonban a Wolseley tábornok által követett irány, mely sűrű őserdők által borított, járható utakkal nem bíró földrészekén vezetett keresztül, multhatatlan szükségessé tette, hogy utjául a folyót válassza. Ugyanezen körülmények utalhatták Olegot is a folyóra mint a legkönnyebb közlekedési eszközre s bírták őt arra, hogy ezt előnyomulására felhasználja.

A történészek hallgatnak arról, hogy megengedettett-e a lovasságnak, hogy békésen nyomuljon Bulgárián át egész Konstantinápolyig, valószínű azonban, hogy a fekete tenger partján haladt, s akkor, midőn Oleg e várost ostromolta, a közelben tartózkodott. Bizonyos legalább, hogy az egész környék messze kiterjedésben el volt pusztítva és felperzselve, a mi gyaníthatólag a lovasság műve volt. A görögök minden nagyobb csata nélkül pénzen vásárolták meg a békét.

Oleg állítólag még egy második hadjáratot is vezetett Konstantinápoly ellen, de a görög történészek mély hallgatása legalább is kétségesnek tünteti fel e tényt. Közelebbi körülmények semmi esetre sem ismeretesekek róla.

A 941. évben maga Igor is kiszállott a keleti birodalom partjain, azonban az akkor alkalmazásba jött rettenetes görögtűz folytán, mely számtalan csövekből és pokolgépekből csapataira árasztattott²⁾ roppant veszteséget és vereséget szenvedett. Két évvel később Igor hatalmas gyalog és lovas sereggel új kísérletet tett a görögök ellen,

¹⁾ Huysshe, Red River Expedition. ²⁾ Gibbon V. 430.

s ez alkalommal tanácsosabbnak tartá a császár újból számos engedménnyel és pénzzel vásárolni meg a békét.¹⁾

Jaroszlav Igor dedunokája 1043-ban újabb hadjáratot intézett Konstantinápoly ellen, mely azonban egy vihar és a görögtűz folytán eredményre nem vezetett.

A normannok jelentékeny ujitásokat vittek be a szlávok vagy oroszok közé a hadügy terén. Ezek, valamint a scythák eredetileg szabálytalan nagy tömegekben harczoltak s csak a norman bevándorlás hatása alatt jött divatba a szabatos taktikai beosztás, a rendszeres hadoszlopokban való felállás zászlókkal, lobogókkal minden egyes osztálynál. Ép így jött használatba a trombiták használata jelek adására a mozdulatoknál s bátorításul az előnyomulásoknál. A támadások most nagy tömegekben erősen zárt sorokkal és tagokkal hajtottak végre. Ettől kezdve volt a seregben használható lovasság is, részint bennszülöttökből, részint idegen zsoldosokból. Kisebb osztályok előretolása a sereg biztosítására szinte nem volt ismeretlen előttük, s szabályos alakokban alkalmaztatott, úgy hogy seregeik minden megfélemlítés ellen biztosítva nyomulhattak előre.²⁾

A csapatok szakadatlanul nyílt téren gyakoroltattak és képeztettek ki, úgy álcstatározásokban mint a csatára megkívántató szabályos hadgyakorlatokban.

A védfegyverek, melyek az oroszoknál e korban használatban álltak, mellvérték, kar- és lábszár-pántok, nagy sisakok, a támadó fegyverek pedig lándzsák, ijjak s kétélű kardok voltak.

A harcászati hadosztályok mindig 1000 főnyiek voltak, egy tussjacski vagy ezredes vezetése alatt.³⁾ A csatatömegek 10, alosztályra oszlottak, mindenik 100 emberrel, melyeket centuriók vagy századosok vezényeltek, és ezek ismét 10 alosztályra egyenkint 10 emberrel oszlattak s tizedesek, dessjacskik által vezettettek. Egy kiváló harczosokból álló hadtest képezte a fejedelem testőrségét, annak személyes védelmével volt megbízva s egyszersmind az egész sereg mintájául tekintetett vitézségben, fegyelemben. Az egész hadsereget a fejedelem vezette, s az ezredek felett a dandár- vagy hadosztály-parancsnokok, az ugynevezett vajdák, álltak. A warágok egy külön csapatot képeztek, és a csapatokat a zsákmányból megillető részen kívül még rendes zsoldot is huztak.⁴⁾

A harczot rendszeren az ijjaszok nyitották meg. A harczosok közvetlen a csata előtt, a midőn épen indulni akartak, vették fel pánccéljukat, odáig a legénység könnyítésére kocsikon vitték azokat utánok. E körülményt sokszor hasznára fordította az ellenség, hogy védtelen állapotban támadják meg a sereget.

A lengyel hadseregek több századokon át túlnyomólag lovaságból állottak, mely fegyvernemben különösen kitűntették magokat. Az allódiális földbirtok régi rendszere még sok századokig fentartotta magát Lengyelországban, mintán Európa többi államaiban a hűbérrendszernek adtak helyet. Az egész nemzet, mint jelenleg is, szabad

¹⁾ Karamsin I. 184. ²⁾ U. a. I. 298. ³⁾ U. a. I. 200. ⁴⁾ U. a. I. 360.

föld tulajdonosok, vagyis a nemesek nagy összességéből állott, kik sértetlenül fen tudták tartani jogukat, hogy a gyülekezetekben megjelenjenek s a közgyűlésekbe beszélhassanak. E nemesek, kik drága prémes nemzeti ruhában, pompás fegyverzettel s mindig lóháton jelentek meg a gyülekezetekben, csaknem teljesen változatlan állapotban a nemzet állandó törvényhozói képezték, háboruban vezetőit s tulajdonképeni véderejét.

Az uralkodót az összes szabad földbirtokos egyértelmű szavazata által választották s annyira féltékenyek voltak minden megszorítás ellen, annyira becsülték a szabad ember jogait, hogy minden döntő elhatározásra szavazategység volt szükséges. E büszke lovagok megvetéssel tekintettek minden adásvevésre, mint lealázó foglalkozásra és csak a katonai szolgálatot látták nemes emberhez méltó foglalkozásnak.¹⁾ E mellett oly nagy volt az egyenlőség iránti szeretetük, hogy az örökölhető hivatalok teljesen ismeretlenek voltak nálok, s minden jelentékenyebb állás csak élethossziglan szóltott.²⁾

A lengyel nemesség fegyverzete a legnagyobb mérvben diszes volt. Kardból és törökből állott, melyek gyémántokkal voltak kirakva, továbbá művészi kivitelű drága paizsokból, ezüsttel kiveret, smaraggdal és zafírral díszített csatabárdokból és végre ijakból állott. Lovaik gyakran egészen vasba voltak borítva s a régi római equiteseket utánozva, minden nemes egy drága karika-gyűrűt viselt rangja jeléül, mint a lovagrend tagja.³⁾

A sereg különböző elemekből volt összeállítva; a nemzeti sereg, egy kis csapat rendes katonából állt, mely felszerelését és élelmezését a köztársaságtól kapta, továbbá az ugynevezett pospolitokból, az összes szabad polgárok és nemesek gyülekezetéből, kiket fegyverszolgáik követtek, és végre a zsoldosokból, kik rendszeren németek voltak.⁴⁾ Csaknem valamennyi osztály lovon szolgált. Különösen a nehéz lovasság képezte a sereg főerejét, vértésekre és huszárokra voltak osztva, s egyiüttesen tovarczyk⁵⁾ vagy bajtársaknak neveztettek; mert mindnyájan egyrangúak voltak még a királylyal szemben is, kit csak „Primus inter pares“-ként tekintettek, s ki szintén megszokta őket beszédeiben társaknak nevezni.⁶⁾

A vértések aczél vértézzel és sisakkal, lándzsa, kard és ijjal voltak fegyverezve, s lovaik is védlemezekkel láttattak el. A huszárok pánczél-inget s legfőbb támadó fegyverül kardot hordtak⁷⁾ melyek közül az egyik lovas oldalán, a másik bal cipője alatt a nyereghez erősítve függött. A nehéz lovasság e két nemének fegyverzete és felszerelése fénye, valamint lovas szolgálk nagy száma által tünt ki, kik őket harczaikba kísérték. Préme s állatbőrök nagy szerepet játszottak ruházatukban.⁸⁾

A lengyel harcmód a középkorban némi hasonlóságot mutat a déleuropai lovagokéval, a mennyiben a nemesek vagy tovarczik az első sorban harcoltak, s szolgálk és kíséretük mögöttök foglaltak

¹⁾ Salvandy I. 72. ²⁾ U. o. I. 71. Alison I. 351. ³⁾ U. o. 352. — Salvandy II. 195. ⁴⁾ Alison I. 353. — Salvandy II. 125, 126. ⁵⁾ Salvandy II. 126, ⁶⁾ Salvandy II. 129. — Coyer, Hist. de Sobieski I. 62. ⁷⁾ U. o. 61. ⁸⁾ Alison I. 323.

állást uraik segítségére.¹⁾ Később dandárokba alakultak a lengyel huszárok 100 huszárral az arczvonalonban, kik mögött négy-négy tagban állottak fel mindegyiknek szolgálai és kísérei. E szolgálak könnyű fegyverzetű lovasok voltak. Zeddler szerint a huszárok 19 láb hosszú, színes zászlócskával díszített lándzsákat hordtak.²⁾

Az orosz történelem már igen régi korszakából ismerünk drushina név alatt bizonyos katonai osztályokat. Ugy látszik, hogy ez a testőrség vagy tartalék egy neme volt az uralkodó osztályokból alakítva. Ezek nagyon tekintélyes állást foglaltak el, a mennyiben békében bizonyos nemességet, tanácsadó testületet, háboruban kismélt hadtesteket képeztek. Eleinte e drushinak, kizárólag a warágokból alakítottak, később azonban testi erő és vitézségben kitünő bennszülöttek felvétele által egészítették ki. Még későbben kétféle drushinak állottak fenn; az előbbieket csak bojárokból vagy nemesekből, az utóbbiak a különböző osztályok tagjaiból állottak. Ez utóbbiak képezték később az ugynevezett dvort, melytől a „dvorjáni“ azaz nemes vagy jobbágysággal bíró szó származhatott. Ezek a drushinak Oroszország egyik sajátos intézményét képezik, mely különben sehol sem fordul elő Európában. Ennek tagjai állandóan közvetlenül a fejedelemmel érintkezésben álltak, és ez a viszony egyáltalában személyes jelleggel bírt, legalább csekélyebb ragaszkodással látszottak viseltetni az ország iránt, a melyből származtak, mint az iránt, a hol meghonosodtak. Minek oka talán ama csekély gazdasági fejlettségben keresendő, melyben az orosz nemzetet alkotó különböző népek voltak, minthogy csekély ingert gyakorolhatott földbirtokok szerzésére avagy állandó megtelepedésre. E csapatok tartása tehát, részint katonai harácsolásokból, részint a fejedelem saját jövedelmeiből fedeztetett. Körülbelül a 12 ik század vége felé kezdtek a fejedelmek állandó lakhelyet választani s ekkor a drushinak is jogot nyertek földbirtokokat szerezni. A drushinak támogatására háboruban még warágokat besenyőket és turkokat vettek zsoldba gyakorta a fejedelmek; mindezek lovasok voltak.³⁾

A 13-ik század kezdetén a Dzsingisz khán fia alatti mongol lovas népek rettenetes betörése lepte meg Oroszországot és egész Kelet-Európát, mely szétrombolt, elpusztított mindent, mit útjában talált. E tatár lovasok vad hordái már csaknem egész Ázsiát elárasztották, Khinát kegyetlen betöréseikkel sanyargatták s a Csendestenger partjaitól egész a Feketetengerig számtalan országot porba döntöttek és népeiket kifosztották és leigázták.

E roppant erő s az elemi csapás ellenállhatlanságával mindent elseprő hatalom alapját Dzsingisz khán vetette meg egy oly katonai rendszer életbeléptetése által, mely bizonyosságot tesz e híres vezér nagy tehetségeiről. Hadí ereje, mely kizárólag lovasságból állott, karddal, vas-buzogánnyal és íjjakkal fegyverkezve, a tizedrendszer szerint 1,00, 1,000 és 10,000 főnyi csapatokba volt tapasztalt vezérek alatt beosztva. Hadserege számbeli erejéről adataink csaknem mesések s

¹⁾ Bardin 35, 38. ²⁾ Zeddler II. 285. ³⁾ Gvodim Lefkovits 5.

kétségen kívül nagyon tulzottak. Az Európában vivott csaták csak apró csetepatéknak tűnnek fel, amaz óriási csatákhoz képest, melyek Ázsia rónáin lefolytak.¹⁾ Így 700,000 mongol harczott Dzsingisz khán és négy fia alatt Mahomed Carismia szultánjának 400,000 főnyi hadseregével, mely utóbbi oly birodalom felett uralkodott, mely a Persa öböltől India és Turkesztán határáig terjedt. A csatában, mely e két hatalmas hadsereg közt a Jaxartestől északra elterülő rónákon vívatott, 150 ezer carismiai esett el.

Dzsingisz khán halála után fia Octai, ki előbb a khinai északi császárságot szétrombolta, elhatározta, hogy be fog törni a nyugot legtávolabbi tartományaiába. Katonai haderőinek létszáma 1,500.000 harczott tartalmazott. Ebből 500.000 embert unokatestvére Batu vagy Peta parancsnoksága alá bocsátott s 1235-ben a napnyugat felé utnak indította.²⁾ E roppant hadsereg hat év alatt a föld körületének egy negyed részével egyenlő hosszúságu utat tett meg, a szekerek megszámlálhatlan sokaságával együtt, melyek málháikat, tűzérsgöket szállították és nyájaik által követve. Hasonlóan kíséretökben volt összes családok, melyek a hadoszlopok után szállított sátrak alatt éltek. Az utjukba esett folyokat vagy a jégen, vagy úszva, vagy börtömlőkön keltek át, mely utóbbiakat leginkább a szekerek és a tűzérsgé átszállítására használták, vagy átusztak rajtok. A harczosok jobbra nyíllal harczottak, s a kézi tusa gondos kerülése mellett távolról igyekeztek ellenségeiket tönkre tenni.³⁾

A khánok és más magasabb vezérek a harczvonal mögött foglalt állást, onnan vezették csapataik mozdulatait bizonyos előirt jelek által. A tatárok nyilvesszői hosszúk és élesen hegyezettek voltak, roppant kardokat, kampós lándzsákat hordtak, továbbá fűzfavesszőből vagy más fonadékból készült paizsokat. A vadászati zsákmányok s nyájaik husa képeztek legfőbb eledeleiket. Nyáron északfelé a nomád hordák s folyók vagy tavak közelében települtek le; télen ismét délre vándoroltak melegebb éghajlatok felkeresésére, hol inkább hegyes vidékeken választották tartózkodási helyöket védelmül a fagyos északi szelek ellen.⁴⁾

Évente roppant számban gyűlésre (kuratáj) jöttek össze ezek a népek a legelők felosztása s a háboru és béke egyéb ügyei fölött.⁵⁾ E gyűlések, melyek mindig csak lovón tartattak, egyszersmind a nemzet egyetlen törvényhozó hatalmát képezték, ezeken állapítottak meg a törvények, melyek összeközeiknek megfelelően igen egyszerűek voltak.

Az egész nemzetet határozottan katonai szellem lengette át, legfőbb foglalkozása a háboru s legerősebb érzete a dicsőség utáni sovárgás volt. Tanyáik békében, sőt vadászataik is harczias mutatványokhoz hasonlítottak.⁶⁾ Kitünő, ügyes lovasok voltak, szüntelen nyeregben, melyen gyakran ettek és aludtak, a nélkül, hogy leszállottak volna. Nyilaik jelentékeny nagyságuak és rendkívüli horderejük vol-

¹⁾ Gibbon VI. 210. ²⁾ Gibbon VI. 217. ³⁾ Karamsin IV. 19. ⁴⁾ Michaud II. 313. ⁵⁾ U. o. 323. ⁶⁾ U. o. II. 315.

tak s nyilvesszőik borzasztó erővel találtak. Mozdulataik gyorsaságában, fordulataik ügyességében és sebességében, minden más nemzetet túlszárnyaltak. Sohasem voltak veszélyesebbek, mint mikor legyőzötteknek látszottak, mert ármányos visszavonulásaik gyakran veszélyesebbeknek bizonyultak, mint a merészebb és legvitézesebb rohamok. Átalában mindenféle hadicselekedben kiűntek, míg kegyetlenségök nem ismert határt. Járatlanok voltak ugyan a városok védelmének vagy építésének művészetében, de alaposan értették a leghatalmasabb hadi gépek kezelését s a legnagyobb ügyességgel vitték keresztül a legbonyolultabb ostromműveleteket. Ruházatuk a legegyszerűbb volt, s nyájaik bőre szolgáltatott nekik hozzá meleg és tartós anyagot. Nomád életük megbarátkoztatta őket a katonai menetek minden nehézségeivel, miért is sem a legmagasabb hegyek, sem a legszélesebb folyók, a legmélyebb örvények sem képezték komoly akadályokat mozgásaikban.¹⁾

Fegyelmük és szigorú engedelmességük vezéreik iránt vak volt, és noha roppant tömegekben mozogtak, mindazáltal meneteik gyorsasága és rendszeressége ép úgy bámulatra ragadta ellenségeit, mint a hogy rémülettel töltötte el kegyetlenségük. Sohasem kötöttek békét, csak legyőzött ellenséggel²⁾ és a ki elfutott a csataterőről vagy cserben hagyta társát a veszélyben, halállal lakolt.

Az első tatár hordák közeledését a kievi fejedelemségben a polovczok nagy seregeinek megjelenése jelentette, kik az előnyomuló tatár lovasok elől nejeikkel, barmaikkal és értékes ingóságaikkal menekültek. Ennek következtében nagy sereget gyűjtöttek az oroszok fejedelmeik alatt a Dnieper partjain s az első összecsapásnál teljes győzelmet arattak egy ellenséges hadosztály felett. Ez az eredmény a nagy ügyességnek és vitézségnek köszönhető, melyet az orosz íjjászok a csatában kifejtettek.

E győzelem által felbátorítva átkeltek az oroszok a folyón s az ellenség elé nyomultak.³⁾ Kilencz nap múlva Mariupol közelében a Kalka vagy Kalecz mellett, Jekaterinoszláv kormányzóságban találkozott a két sereg s 1223 május 31-én döntő ütközet vívatott ottan, mely a mongolok teljes győzelmével végződött; részint a polovez menekülők árulása folytán, kik az ütközet alatt odahagyták a csatát, sőt egyenesen orosz szövetségeseik ellen fordultak, hogy lovaiktól és fegyvereiktől megfoszszák őket, részint azonban a tatár lovaság roppant száma, rendkívüli ügyessége és tevékenysége folytán. A tatár történetírók szerint a mongolok czélzatosan egy nyílt pusztaságra csalták az oroszokat, hol teljesen ki voltak téve a lovas íjjászok és huszárok támadásainak, és a hol több nap egymás után kellett küzdeniök.⁴⁾ A vereség, melyet az oroszok itten szenvedtek, a legborzasztóbb volt, mely valaha érte őket, s ép olyan volt a szerencsétlenség is, mely azzal és annak következtében az országot sújtotta. A győzők a legnagyobb gyorsasággal és kitartással aknázták ki előnyeiket s a futók vesztesége oly nagy volt, hogy pompás, nagyszámu

¹⁾ Michaud II. 315. ²⁾ U. o. ³⁾ Karamsin III. 288, 289. ⁴⁾ Karamsin III. 291.

és bátor sereg mint árnyék enyészett el, s csak mintegy tized része menekülhetett meg.¹⁾

E győzelem után ismét eltűntek a mongolok néhány évre Európa látköréből, míg 1237-ben újra előnyomultak Batunak, Octáji unokaöcsének parancsnoksága alatt s György rjāsani fejedelem vere-sége után bevette Rjāsán városát; majd Vsevolod nagyfejedelem fölött arattak diadalt Kolomnánál, felperzselték Moszkvát s lakosait kardra hányták.

Vladimir, Gorodecz, Kalish, Rostov és sok más város csakhamar hasonló sorsban részesültek s lakosaik közül azok, a kiket megki-mélt a kard, rabszolgaságra hurczoltattak; végre 1240-ben kétségbe-esett harcz és hősies ellenállás után a pompás Kievet is bevették és lerombolták a barbárok s ezzel örökre eltűnt a föld színéről; ez a régi hely, e fényes főváros, e minden orosz városok anyja, és sok időbe került, míg helyén új város emelkedett.²⁾

Oroszország hóditása után Lengyel és Németország ellen ve-zette Batu a győzedelmes mongol hadakat, mindent elpusztítva, szét-rombolva utján, a mit előtalált. A barbár betörés iszonyai újból ismét-lődtek erre Közép-Európa rónáin. Lublin, Varsó és Krakkó szétrom-boltattak s a keleti tenger partjaitól a Kárpátokig tatár lovak patkói alatt nyögött a föld, s felgyújtott falvak, tönkretett vetések hirdeté-k átvonulásukat.³⁾ A sziléziai herczeg, a lengyel palatinusok, a német lovagrend nagymestere hiában egyesítették erőfeszítéseiket a mindent megsemmisítő áramlat feltartására. Az 1241. ápril 9-én Wahlstadt közelében, a liegnitzi sikon vívott nagy csata⁴⁾ újból a mongolok győzelmével végződött. Tekintsük ezt főbb mozzanataiban kissé kö-zelebről.

A lengyel sereg főképp lovasságból állott, mely általában nehéz fegyverzetű s részben pánczéllal ellátott volt. Ugy látszik oly módon volt harczra kiképezve, mint a hogy a lovasságnak lovasság ellenében mindenkor harczolni kellene: t. i. a lökem hatalma által. Madarász Henrik tanai és példája s a győzelmek, melyeket ő és fia Ottó Mer-seburg és Augsburgnál oly ellenség fölött arattak, mely a mongoloké-hoz hasonló taktikát követett, még nem juthattak feledékenységbe, noha mindenesetre 300 év folyt le azóta. Jó Henrik herczeg és Mi-czeszláv felső-sziléziai fejedelem vezényelték a lengyel hadserget. Őt hadtestben állították fel, melyekből nagyon ügyesen tartalékban hagy-tak néhányat; mert úgy látszik, hogy a végső tartalék szükségét lovas harczban mindkét részről teljesen tudták méltányolni.

A csatát a keresztény sereg jobb szárnyának élénk támadása nyitotta meg a mongolok balszárnya ellen. Ez a roham kezdetben si-keres volt, mert a könnyű fegyverzetű és felszerelésű mongolok egy-általában nem tudtak a nehéz pánczélu lengyel lovagokkal szemben megállani.⁵⁾ A mongolok visszavonultak tehát, de midőn a lökem ereje meggyengült összeszedték magukat s tartalékjokra vetették vissza a lengyeleket. Ezek újra támadtak, leverték a barbárokat, s

¹⁾ U. o. III. 289. ²⁾ U. o. IV. 13. ³⁾ Michaud II. 323. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ Nolan 13.

üldözték őket. Ekkor hirtelen elkezdett a lengyel történetírók szerint működni a varázsszó, a varázs következménye, mely futásra birta honfitársaikat. E varázslat azonban egyszerűen csak a mongolok újabb megjelenésének s a visszavonuló ellenség szokatlan taktikájának volt következménye, mely futásban veszélyesebb volt, mint támadás közben. E harcászati rendszer újdonsága, a sikeres rohammal járó zavar és rendetlenség, friss tartalékok fellépte együttvéve oly befolyást gyakoroltak, mely tökéletesen elég volt a csata eldöntésére s a nehezen mozgó nyugoti lovasság visszavetésére előbbeni állásában.*)

Henrik herczegnek, ki ügyes hadvezérnek látszik, még egy utolsó tartalék állott rendelkezésére, melyet most személyesen vezetett, hogy a nap sorsát megfordítsa. Batu mongol vezér nyomult elébe, de képtelen lévén az arctámadást kitartani, kitért előle, de ismét és ismét rohamra tért vissza. Végre, midőn már az összes keresztény hadtestek ki voltak merülve, könnyű és utólérhetlen elleneik üldözésében és támadásában Batu utolsó s idáig megkimélt tartalékjával tört elő s elsöpörte a harctérről a lengyel sereg kifáradt maradványait.

Ez volt ama nagy csata, mely megállította a tatár betörést nyugotra; mert bár győzelmesek voltak a mongolok, itt hatalmasabb ellenállásra találtak, mint eddig bárhol is s így a helyett, hogy az eddigi irányban folytatnák hódító hadjárataikat, délre fordultak, s átlépven a Kárpátokat, elpusztították a magyar rónákat. Ez irányban tett hadműveleteiknél azonban nem találunk semmi érdekes rés zletet az itt szőnyegen forgó kérdés tárgyalása körül.

*) U. o. 14.

VII. FEJEZET.

A HÜBÉRRENDSZER ELENYÉSZÉSE S AZ ELSŐ RENDES LOVASSÁG BEHOZATALA, 1290—1445-IG.

1 - s ő R É S Z.

A keresztes hadjáratok következményei.

Némely felületes írók azzal az állítással léptek fel, hogy a keresztes hadjáratok semmi említésre méltó befolyást nem gyakoroltak a hadviselés művészetére; de bár e nagy expedíciók nem is idéztek elő semmi közvetlen feltűnő változást a hadviselés módjában, közvetve mégis nagy átalakulásra adtak okot Európa társadalmi, politikai és katonai rendszerében.

A keresztes hadak legelőbb is a feudalizmusra mértek komoly csapást. A hűbérrendszer sajátságos természetű, mely a szomszédos urak és államcskák kicsinyes czivódásaira annyira alkalmas volt, ép ugyanazon okokból nem mutatkozott alkalmasnak a nagyobb királyságok közötti harcokra. A szolgálati kötelezettség tartama, melylyel a jobágy hűbérurának tartozott általában véve csak 40 napra s néha még kevesebbre szorítkozott. Seregek, melyek ily előfeltételek mellett vonattak össze, alkalmasak lehettek valamely nyílt város felperzselésére vagy rablóhadjáratokra: de nem lehetett velők hosszabb ostromokba kezdeni vagy huzamosabb hadjáratokat viselni.*)

Ugyanez az ok állandóan gyengítette a fejedelmek hatalmát s lehetetlenné tett rájuk nézve minden nagyobb hódításokat. Továbbá ugyane körülménynél fogva nagy mérvben függöttek hatalmas hűbérresektől, kik ennek folytán hosszú időn át tulnyomó befolyást gyakorolhattak. A feudalizmus legelső időszakában felmerült apró viszá-

*) Hallam, Middle Ages I. 260.

lyok és szakadatlan összekocczanások a hűbérurak és a jobbágyok közt, mégis azt eredményezték, hogy a köztök fenálló kötelék mindkét fél előnyére egyre szorosabbá vált. Midőn később a magánvillongások megszűntek, s a királyi tekintély mindinkább tulsulyra jutott, egyrésztől nyomasztóbbaknak éreztek a hűbéreseket a hűbéri birtokokkal járó terheket másrésztől pedig nem volt többé szükségük hűbéruraik védelmére, mi előbb oly becses előjog volt.

Mint már láttuk, a lovagi intézménynek keletkezése első pillanatától kezdve az a határozott és kimondott iránya volt, hogy megszüntesse amaz apró viszályokaat; hasonló irányban hatottak a keresztes hadjáratok is, melyek szoros kapcsolatban állottak e rend intézményeivel, a midőn szelepet nyitottak a kor harcziás áramlatának s az összes keresztény nemzeteket egyesítették egy közös ellenség ellen. Az előkelő nemességet, mely hűbéreseit a szent földre vezette, emezek nem többé a hűbéri viszonyból eredő kötelezettségnél fogva, követték, hanem a nemesek tényleg csak önkényes és kalandor csapatok¹⁾ vezérei voltak; s a gazdagabb lovagok gondoskodának azon kísérőikről, a kik szegényebbek voltak, semhogy magukat élelmezheték volna. Az ezen vállalatokkal összekötött nagy költségek sok hatalmas család elszegényedését eredményezték s másokat annyira tönkretettek, hogy sokan kénytelenek voltak birtokaikat elárusítani, részint hogy embereiket már az elindulás előtt fel tudják szerelni, részint hogy a külföldön vállalt kötelezettségeiknek hazajövetelük után eleget tehessenek.

A keresztes hadjáratok körülbelül 250 évig tartottak s oly hosszú idő alatt a hűbérrendszer ezen vele oly homlokegyenest ellenkező körülmények által nem maradhatott érintetlenül. A mily mérvben a magasabb nemesség gazdagság és hatalomban alászállni kezdett, a kisebb birtokosok hason arányban kezdetek emelkedni, s az egyeduralmi rendszer erősült és megszilárdult.

Az egyre népesedő és gazdagodó városok csakhamar öntudatára jutottak ama hatalomnak, melyet a szorult helyzetű nemességgel szemben birtak.²⁾ Rövid idő alatt nagy szabadsalmakra és kiváltságokra tettek szert, részint jogbitorlás, részint az elszegényedett hűbéruraktól vásárolt engedmények alapján. A királyok és bárók számos községnek állítottak ki szabadságleveleket, és e szokás a 13-ik század végén Franciaországban már általánossá lőn. Az olaszországi városok már jóval előbb birták szabadságaikat.

A királyok, hogy a közöztük és a hatalmas bárók közt örökösen megújuló viszályokban a városokat a maguk részére biztosítsák³⁾, e szabad községeket védelmük alá vették s őket a hűbéreseket tulkapásai ellen védelmezték. Így például Franciaországban Fülöp Ágost leveleket adott oly községeknek, melyek tulajdonképen bizonyos báróktól függenek, míg az utána következő uralkodó VIII-ik Lajos minden védleveles város felett közvetlen felségjogokat követelte a tulajdonképeni uraknak kizárásával.

¹⁾ Bardin 1751. ²⁾ Hallam I. 255. ³⁾ Hallam I. 258.

E városok biztonsága s azon szabadság, melyet lakosaik élveztek sokakat arra birt, mikép ez előjogok megszerezhetése kedvéért polgárokká legyenek. Ennek következtében az ily városok népesedésben természetesen minél jobban gyarapodtak, s végre oly hatalomra vergődtek, hogy önálló hadakkal voltak képesek sikra szállani s idegen tartományokkal önálló szövetekezésbe léptek.

Noha e változások inkább politikai, mint katonai jelleggel bírtak, mégis igen fontos befolyást gyakoroltak a hadművészetre, időnkint nagyon lényegesen befolytak a lovasság és gyalogság kölcsönös vonatkozásaira, valamint ama kérdésre, mely e két fegyvernemnek viszonylagas előnyeit illeti.

Láttuk fentebb, hogy a keresztes hadak, a mint eredetileg hűbéri elveket meggyengítették, úgy továbbá lassankint mindinkább tért engedtek a kor fogalmaiban amaz eszmének, hgy a régebbi föltétlenül kötelező szolgálat helyébe zsoldért nyújtott, de önkénytes katonáskodás lépjen. A körülmények, melyek között a keresztes hadjáratok létrejöttek, elodázhatatlan kényszerűséggel utaltak ilyen eredményre. Ehhez járult még, mikép a korona egyre növekedő hatalma a királyoknak lehetségessé tette azt, hogy az előbb hűbéres csapatok helyébe már fogadott zsoldos seregeket állítsanak. A mit is annál szívesebben tettek, mert az utóbbiaknak fegyelme és engedelmessége kétségkívül hasznavehetőbbnek tünt fel, mint az előbbieknak fegyelmetlensége és önkénye.

Azon hadjáratokat, melyeket Anglia II. Henrik és I. Rikárd alatt Normandiában és Franciaország más részeiben vívott, szintén nem lehetett oly hadseregekkel végig küzdeni, melyek a hűbérrendszer elvei szerint csak negyvennap szolgálatra gyűltek össze. Ehhez képest egyfelül szokásba jött, a legénységet ezen eredetileg megállapított (t. i. negyvennap) időn túl is, bizonyos zsoldnak nyújtása mellett még továbbra is zászló alatt tartani, másfelül pedig a hűbéreseknak egyáltalán megengedték, hogy magukat a katonáskodástól pénzen megváltsák. Az ekként begyűlt pénzt azután a királyok oly embereknek zsoldba fogadására fordították, kik hajlandók voltak ezért állandó szolgálatot vállalni.

A városok, melyek szintén jelentékeny csapatokat igényeltek, azoknak toborzása alkalmával csakhamar tapasztalták, hogy képtelenek még továbbra is annyi lovast kiállítani, a mennyit a régi rendszer, mely a katonakötelezettséget mindenütt a birtokkal és az ősi rögnek művelésével hozta kapcsolatba, akadály nélkül megbirt. Ennek következtében, csakis nagyszámu gyalogság kiállítására szorítkoztak, mely ellentétben az előbbeni hűbéres seregek által maguk után vonszolt csöcselékkal, szabad kézművesek és munkásokból állt, kik saját birtokaik s becses előjogaik mellett kardoskodtak. Tiszteségesebb osztályokból szervezett gyalogság fölállítására az első lépés volt e fegyvernem régi fényének visszaállításához. A lovagkor dicsőséges napjaiban a gyalogság nemcsak hogy a legalacsonyabb rendű jobbágyokból alakult, hanem még a legnagyobb nehézségbe került, számukra vezetőt találni, miután minden hírére tartó harcos csakis

a lovasságnál szolgált, és a nemességgel meg nem férőnek tartotta, nemcsak magát a gyalog szolgálatot, hanem azt is, hogy ahhoz bármi nemű köze legyen. És így e gyalogság semminemű szolgálatra nem lévén kiképezve, vagy szervezve csak egy fegyelmetlen tömeget alkot, mely tökéletesen el volt hanyagolva, hasznavehetetlen vezérekkel megverve.

Ezzel szemben könnyen érthető, hogy midőn a szabadságlevelekkel ellátott városok szabad polgárai saját védelmükre ily csapatokká alakultak, egészen más gondot fordítottak szervezésük, felfegyverzésük, és fegyelmezettségükre, minek természetes következményeképp a gyalogság az előbbtől lényegesen különböző alakban jelent meg Európa csatáterein.

Ugyanezen időben a dolognak ezen imént vázoltuk lassu fejlődése, ellenhatásképpen oly változásokat látunk a „Gensdarmes“-ok felszerelése és fegyverzetében lefolyni, melyeknek nyilván az volt a célja, hogy a lovasságnak gyalogság fölötti fölényét továbbra is fenntartsák.

Egy idő óta ugyanis a támadó fegyverek bizonyos mértékben fölülkерedtek a védelem művészetén. A sodronyvért már nem állotta ki a lándzsadöféseket és ha ugyan nem is szakadt el alattuk de mégis hordozója nem ritkán nehéz és érzékeny megrázkodást szenvedett a rettentő összeütközés alkalmával. E páncél ugyancsak nagyon tökéletlen védelmet nyújtott a csatabárd vagy buzogány felülről jövő csapásai ellen valamint hogy a nyilaknak jelentékenyen fokozott lököereje és az ijnek lényegesen megjavult kezelése ellen is csak nagyon hiányos védőeszközzül szolgált.

Ezen körülmények és tapasztalatok a felszerelésben sokféle változást eredményeztek. Egyelőre kovácsolt vas-lemezeket csak a testnek leginkább sérthető részein használták és azokat a sodrony-páncél fölé alkalmazták.

Később azonban kar, lábszár, térd, könyök és vállpántok is járultak hozzá és a 14-dik század nagy része alatt ilyenféle lemezvértézetből és páncéldarabokból kevert fegyverzet járta, de olykép, hogy idővel az előbbieik mindinkább túlsúlyra emelkedtek, míg végre az említett század végén a teljes sínfegyverzet meghonosodtával a páncél egyáltalában használaton kívül került, habár egyes esetekben még sokáig egészen 16. századig alkalmazásában találjuk.)

A sínfegyverzetek behozatalával a védő fegyverek ismét jelentősen túlhaladták a pusztító eszközöket, míg nem sokára rá a löpor feltalálása a viszonyt újból megváltoztatá, a lövő fegyverek folytonos tökéletesítése az összes védőfegyvereket, mint haszontalanokat a lomtárba szorította. De mielőtt ez megtörtént, közvetlenül a nehéz sínvértézetek első alkalmazása után a lovasság ismét az egyedüli hatalmas tényezővé vált általuk, s ebbeli kitünő állását sokáig meg tudta tartani.

Miután így a fentebbiekben érintettük azon politikai és társadalmi tényezőket, melyek a keresztes hadak végével az akkor a had-

*) Bontell. 113.

ügyben fennálló rendszerekre befolyással voltak helyén való lenne itt azon harcászati és technikai tényezőkre is pontosabb pillantást vetni, melyek a hadászat újból való feléléde s a gyalogság (ezen nagy jogosultságu fontos fegyvernem) újból behozatalára lényegesen befolytak.

A szent földön harczoló vezérek és lovagoknak lelkébe ellenállhatatlan hatalommal nyomult azon meggyőződés, hogy vannak a háboruban bizonyos eshetőségek, a melyekben a jól fegyelmezett és kiképzett gyalogság, sokkal hasznosabban alkalmazható a pánczélos nehéz lovasoknál a mint hogy fentartásuk is jóval kevesebbe került. Ehhez járult még az a körülmény, hogy sok lovag a ki keleten lovát elvesztette, kényszerítve volt gyalog harczolni, a mikor aztán saját tapasztalatából azon meggyőződésre jutott, hogy védelmi tekintetben a lovaságnak vajmi kevés hasznavehetősége van. Különösen említendő e tekintetben Szt. Lajos keresztes hadseregének Damiette melletti partra szállása, a hol a lovaik nélkül partra szállott lovagok gyalog szilárd állásban és kifeszített lándzsákkal várták be és verték vissza a muzulmán lovasság rohamait: oly példa, melyből legelőbb villanhatott fel egy lándzsás gyalog csapat fölállításának eszméje.

Egyébiránt e korban a hadtudományok nem miveltettek tudományos alapon, és a lovagkori előitéletek oly mély és erős gyökeret vertek, hogy mindazok, kik hadi kitüntetések után sóvárogtak azt még mindig a lovagintézményben vélték föltalálhatni, s e rendek soraiban küzdve, azoknak elveit és harczolómódját még a 16-ik századon is túl alkalmazásban tarták, még akkor is midőn a már rég feltalált löpornak a mint legalább feltehető volt nézeteikre befolyással kellett volna lenni.

Lassanként azonban más körülmények és más nézetek hatalmasodtak el, és miként az oly sokszor fordul elő a katonai és mindennapi életben is, úgy látszik mindenekfelett a költség kérdése volt az, mely félremagyarázhatatlan és el nem csítható hangon beszélt s valóban a lovagok kiadásai igen jelentékenyek voltak, kivált ha — úgy mint kell is — oda számítjuk a fegyvernökök és más kíséretüket képző egyének költségeit is; és így könnyen felfogható, hogy a midőn már a zsoldos hadak kezdék képezni a monarchia fővéderejét, a legnagyobb erőfeszítések a gyalogság szervezésére irányultak, melyet hasonlíthatlanul könnyebben lehetett fölláztatni és jelentékenyen kevesebb költséggel föntartani, mint a mennyi a lovagok és „Gensdarmes“-ok szolgálatának állandó biztosítására kellett.

Gyaníthatólag az olaszóni városok voltak elsők a középkorban, melyek ezen elvek szerint saját hadserget állítottak s idegen zsoldosokat toboroztak össze. Milánó és Pávia részéről ez már 1057-ben¹⁾ megtörtént. Kivált az előbbi város volt az, mely már a 12-ik század derekán oly nagyszámu lakossággal rendelkezett, mely messzire felülmulta a nagy királyságok fővárosainak létszámait. Azonkívül a város jó iparos polgárai által fegyveres rabló csapatok s a hűbéres zsar-

¹⁾ Hallam, Middle, Ages I. 368.

nokok önkénye ellen jól meg volt védve. A kézműveseknek jogukban állott saját védelmükre fegyvert viselni, a katonai szervezet pedig a népnek „czéhek“ (Zunft) és „kebelzetek“ (Innung) szerint való besorozásán alapult, melyek saját zászlóik alatt küzdöttek. Milano hadi ereje 1288-ban 8000 főnyi nemes vagy nehéz lovasságból és 240,000 fegyverfogható polgárból állott, holott a határ alig terjedt túl 40—45 négyezögmértföldön.¹⁾

Ekkor már a német városok hatalma is jelentékeny volt. A polgárság vitézség és ügyességben versenyre kelt a lovagokkal, sőt harczászati képzettség s katonai ismeretekben felül is multák azokat, szokva lévén ahhoz, hogy zárkozott sorokban s nagyobb rendben küzdjenek.²⁾

Noha azonban e városok gyalog csapatai úgy Németországban, mint Francia- és Olaszországban sokkalta jobbak voltak a hűbérurak seregeinek gyalogságánál, mindazáltal még sem gondolhattak arra, hogy a nehéz fegyverzetű lovassággal sikeresen szembeszállhassanak. A sínes fegyverzetek, melyek akkortájt az első keresztes hadjáratok fővédőeszközét képezett pánczélingöket mindenütt kiszorították, oly erős szerkezetűek valának, hogy azokon sem a lándzsa lökése sem kelevész és nyíl át nem hatolhatott, olyannyira, hogy a nehéz fegyverzetű vértés lovasok a 13-ik század végén és a 14-iknek kezdetével minden hadseregnél használatban voltak városi polgári csapatokkal szemben teljesen sérthetetleneknek voltak tekinthetők.

Az olasz városokban előforduló forradalmak és párttuságban ismételten fordultak elő összeütközések a lovas *hommes d'armes* vagy *gens d'armes* és a kézművesek vagy a nép alsóbb osztályai között. Ez alkalmaknál az előbbiek nehéz fegyverzetük folytán nagyon nehézkeseknek bizonyultak, s ha csak hirtelen meglepetés által nem sikerült az utcákat hatalmukba keríteniök; úgy a néptömeg torlaszok felhányása által képes volt bármily nagy számú lándzsás lovasal szembeszállani. Ha ellenben valamely fejedelem vagy trónbitorló hirtelen megrohanás által akart támadást eszközölni, úgy „belovagolta a várost“, a mint magukat akkor kifejezni szokták, vagyis lovassait a város utcáin végig nyargaltatá, hogy a néptorlaszok felemelésében akadályozva legyen.³⁾ A fentebbi kifejezést nem egyszer használják a 14-ik század történetirői, a miből fogalmat szerezhetünk az akkor divó szolgálat egyes ágainak viszonylagos értékéről.

A szabadságlevelekkel bíró városok csapatainak harcz-szerkezete jellemére nézve teljesen egyszerű, de célirányos volt, a mennyiben szervezetük mindenkor tökéletes volt. A különböző czéhek és kebelzetek képezték a harczászati egységeket, és mindenik külön zászlóval s kapitánynyal birt, ki őket a harczba vezette. Heribert milanoi herceg-primás 1030-ban különös hadverő lobogót vagyis városi-zászlót készíttetett, mely állandó gyülekezési jelül s a hadi műveletek sarkpontjául vala tekintendő. Ez egy bíbor színre festett koci volt, melyen a magasra illesztett városi zászló lobogott.⁴⁾ Célja volt, a seregnek

¹⁾ Hallam I. 392. ²⁾ Menzel, 180. fejt. ³⁾ Hallam I. 428. ⁴⁾ Hallam, I. 466.

messze látható egyesületi pontul szolgálni, mely tekintetben habár megglehetősen durva módon — próbálta a jobban rendezett taktikának hiányát. Néha a városok nemzetőrei jobbára gyalogságból alakultak, s azoknak a lovassághoz való viszonya úgy állott mint 6—10 az 1-hez.

Későbbi időben, midőn hadiszolgálatra való kötelezettség önszulyal kezdett a munkás polgárookra nehezedni, s azok szám s gazdaságban mindinkább gyarapodtak, az idegen zsoldos csapatok használata is mindinkább szaporodott minek következtében, a seregek száma lassankint mind alább szállott, ellenben a nehéz fegyverzetű vértések és a gyalogság közötti viszonyok még nagyobb aránytalanságot tüntetnek föl. Erre részint azon rendkívüli tulnyomóság adott alkalmat, melylyel a sinvasak a velők fegyverzett lovasokat a gyalogsággal szemben fölruházták és mely szinte a teljes megsebesíthetlenségig fokozódott de tán leginkább mégis azon javulás lépett föl határozólag, melynek a „Gensdarmes“-ok taktikájában logikai szükségességgel tüstént be kellett állania, mihelyt a zsoldosok szervezkedése rendezett csapatokban történt és soraikban meghonosodott a tartósabb kiképeztetés és a szigorubb fegyelem.

Ezen kalandok szárnyán röpkedő határozatlan számú lándzsásból álló bandáknak, melyeknek egyetlen foglalkozásuk a háboru volt, és a kik bizonyos tekintetben folytonos szigoru fegyelem alatt állottak tábori fordulutaik és harci támadásaik alkalmával szükségképen jelentékenyen nagyobb renddel és az igazgatás nagyobb egységével kellett bírniok, mozgadozásaik és harczaikban szükségszerűleg nagyobb rendet és egységesebb cselekvést kelle tanusítaniok, mint a minőre a hűbéres urak rendetlen és zajongó csöcseléke képes volt, ha azt ugyan a mult századnak harczaiban egyáltalán belevonták az ütközetnek keretébe.

A zsoldos csapatok.

Ama szokás, hogy a hűbéres seregek pótlása vagy erősbitésére zsoldos-hadakat használjanak, már jóval korábban ismeretes volt, mintsem oly csapatokat alkalmaztak, melyek szolgálataikat egyszerűen a legtöbbet ígérőnek ajánlották föl. Eleinte ugyanis — miként már említettük — az volt szokásban, hogy a hűbéreseknak csak azon időre adtak fizetést, mely a hűbér által követelt szolgálati időt túlhaladta. Ennek daczára már igen korán fordul elő úgy az angol és francia, valamint a német olasz és más hadakban eset arra, hogy a csapatok szolgálataikért állandó zsoldot nyertek.

Igy már Nagy Kanut dán királynak volt a 11-ik században egy testőrsége, melynek katonái folytatólagos zsoldot kaptak, hasonlóképp állítólag II. Haraldnak is voltak dán zsoldosai. A hűbérrendszernek alapjára fektetett zsoldosseregnek egészen sajátzerű példája volt azon sereg, a melylyel Hódító Vilmos Angliát elfoglalta. Ez 60,000 emberből állott, kiknek egyik része rendes zsoldban részesült, másika hűbéri kötelezettsége folytán szolgált, míg a harmadik a siker esetén ejtendő zsákmány reménye által vonzatott oda. Ennek megvalósításául a hastingsi győzelem után Anglia számtalan hűbértartományra szaktitattott, melyeknek legnagyobb része a győztes hadsereg harczosainak jutott. I. Vilmos még a következő időben is zsoldosokat tartott, fia Veres-Henrik szintén.

A II-ik Henrik angol és Fülöp Ágost francia királyok közötti harczban a zsoldosok képezék a két sereg jelentékeny részét. Mindkét uralkodók közül mindenik számos zsoldos csapattal bírt, melyek, ha a nevüket képező „Brabancons“ szóból következtetni lehet, Brabant és Németalföldről toboroztattak össze. Ezen csapatok, melyek a háború befejeztével el lettek bocsátva, fájlalták katonai állásukat elhagyni, s a béke minden mesterségeiben járatlanok lévén, még azután a békében is együtt maradtak, s egy törvényt nem ismerő zsákmányló csapatot képeztek, mely önfentartási ösztönétől hajtva a föld népét és a kisebb városoknak lakóit kiméletlenül elnyomta és fosztogatta¹⁾

¹⁾ Hallam I. 263.

Dániel atya szerint Merész-Fülöp korában valamennyi hűbér-
úr még a törvényesen megálapított szolgálati idő tartamára is fize-
tést kapott a királytól. Ez bizonyára a hűbérkötelesek elszegényedése
folytán történhetett, melynek következtében ezek képtelenné váltak
a szolgálati kiadásokat fedezni, különösen akkor, ha távoli vállalala-
tokban kelle résztvenniök.

A Gyermeke-Lajos és Fülöp Ágost korabeli zsoldosok háboruban
katonák, békében banditák voltak. Ez utóbbi vállalatának sorában
egyike az elsőnek az volt, melyet épen ezen rabló csapatok ellen
intézett, kiket Berry tartományba annyira leverte, hogy 7000 halottjuk
volt. Számuk azonban nagyon jelentékeny lehetett, mert daczára ezen
nagy veszteségnek alig pár évvel később nagy számmal találjuk őket
úgy az ő, valamint János angol királynak zsoldjában. A Fülöp Ágost
zsoldjában álló „Brabancons“-ok vezérét Cadocnak hívták és hogy
hozzá vető fogalmat szerezhessünk ama hadi erőről, melynek pa-
racsnoka volt, elég eszünkbe vennünk, hogy azoknak napi zsoldja
1000 livres volt, oly szám, mely az akkori viszonyok között óriási.¹⁾

Oroszlánszívű Richard utolsó francia hadjáratában nagyon sok
„Brabancons“-t gyűjtött zászló alá Marchader vagy Merechades nevű
híres vezérük vezénylete alatt. De csak a III-ik Richardnak Francia
ország ellen viselt háboruban kezdtek a szervezett zsoldos hadak
Európa katonai rendszerében oly fontos állást elfoglalni.²⁾ E ki-
rály egész hadserege, melylyel hadjáratát intézné, zsoldot huzott,
mely írott szerződések által volt megállapítva, melyek erejénél fogva
befolyásos és tekintélyes egyének kötelezték magukat, hogy bizonyos
számu csapatot fognak kiállítani és vezényelni, s minden általuk ki-
állított katoná után bizonyos, napokhoz szabott fizetést kaptak. A
díjak meglehetősen magasak lehettek, miből azt lehetne következtetni,
hogy még a közönséges lándzsások sőt maguk az íjászok is a középső
nép osztályokból, az alsó rendű nemességből sőt néha Anglia gazdag
szabadosaiból (Yeomanry) is összetoborzhatók voltak³⁾

Az egyes zsoldilletmények 1346-ban a következők voltak egy-
egy Grófnak fejenként naponta 6. shilling és 8 denár., a Bárá és
zászlósnak 4 Sh., a lovagnak 2 Sh., a fegyvernőknél 1 Sh., az íjász
és könnyű lovasnál 6—6 d. a gyalog íjásznál 3—3 d. a Walesi
gyalognál 2—2 d. Ezen tételek 25-el szorozva körülbelül megfelelne-
nek a mostani pénzértéknek és forgalmat nyújthatnak a zsoldnak
akkori magasságának.⁴⁾

De ekkora zsoldra szükség is volt, hogy a jobb osztályok-
ból lehessen zsoldosokat kapni és minthogy ezek főleg nemzeti csapa-
tokból állottak, inkább is meglehetett bennük bizni, mint az akkor
Európában oly nagy számban alkalmazott idegen zsoldosokban. Így
például Fülöp francia király zászlói alatt a Crecy melletti csatában
15,000 Genuai zsoldos harczolt; a gyalogsága többi része ellenben
csak közönséges hűbéres nemzetörségéből állott, melynek minősége ép
oly kevésbé volt kielégítő, mint fegyelme.

¹⁾ Dániel I. 105. ²⁾ James, Life of Richard II, 445. ³⁾ Hallem I. 265. ⁴⁾ U. o.,
jegyzet.

Az akkori szerencse vadász katonáknak általános szokása volt, hogy különösen kedvelt parancsnokokhoz csaptak föl és azoknak közvetítésével ajánlották és adták el szervezett csapatokban való szolgálatukat bárkinek is, a kinek kedve és módja volt arra, hogy őket megfizesse. Ezen ekként alakult csapatok vagy szabad harczosok kivált az olasz városok és kis köztársaságok szolgálatában szerepeltek gyakran, s így ezen országnak történeti fejlődésére sokkal nagyobb befolyást gyakoroltak, mint más államokban; noha volt idő a midőn Anglia és Franciaországban is ugyancsak alkalmatlankodtak. „Brabancons“ „Coutereaux“ „Boutiers“ és más elnevezések alatt voltak ismeretesek még Olaszországban e kőbor csapatok vezéreit „Condottieri“ néven nevezték, noha e név néha helytelenül magukra az illető csapatokra is alkalmaztatott.

Gonosz napok voltak ezek úgy a népek mint az illető fejedelmekre nézve, midőn a kevésbé alkalmas de teljesen hű és loyalis hűbéres nemzetörség helyébe e lázongó és többnyire idegen zsoldosok léptek, kiknek a csatában tanusított harczias és bátor magatartása nem egyenlithette ki a békében tanusított garázdálkodásukat és erőszakos, rablómódra gyakorlott zsarolásaikat.

Azon nagy erőfeszítések, melyeket a francia tartományok a Poitiersi csata után az angol iga alul való kiszabadulásuk érdekében tettek, leginkább a zsoldosok rendszerén alapultak, kiknek díjjazására a városok és tartományok önként adóztatták meg magukat. Így például csak maga Languedoc 10,000 zsoldost toborzott és tartott fön közöttük 5000 nehéz fegyveres „Gensd’armes“-ot és 1000 lovast (sergents-à-cheval) és 4000 nyíl-puskást és pajzshordót. Említésre méltó, hogy e csapatok felállítása és az azokat fõntartására szükséges költségnek megszavazása alkalmával a polgárok kikötötték maguknak azt a jogot, hogy a lovasság osztályaiba is beléphessenek, melyekbe odáig kizárólag csakis a nemességnek volt megengedve, s így ez idő óta a seregek nemesekből, a középső és a plebejusi osztályuakból állottak.¹⁾

A kalandorok szabad csapatai szegény nemesekből és lovagokból állottak, kiknek nem volt családi örökségük s a kik a katonáskodást kivéve egyáltalán semmi más foglalkozást nem birtak.²⁾ Általában lovasok voltak, s lovagok-, fegyvernökök- és íjjászokra oszlottak. Az e fajta csapatok magában Angliában nem igen alkalmaztattak, habár folyton szerepelnek ama hadjáratokban, miket az angolok a kontinensen viseltek. Ehhez képest Anglia a békében ment is maradt az elbocsátott zsoldosoknak pusztításaitól.

Ellenben Franciaországban e csapatok, még békében is együtt maradván rendszeres hadi sarczokat erőszakoltak ki, akár csak valami meghódított országban.³⁾

Ők a leggonoszabb fajtájú martalóczok voltak, minden léptenyomon raboltak és fosztogattak. Szétszórásuk vagy megsemmisítésükre sok kísérletet tettek, de huzamos ideig hasztalan.

¹⁾ Boutaric, 254. ²⁾ Ugyanott. 257. ³⁾ Ugyanott.

Mindazáltal főleg Olaszhon volt az, hol ezen ugynevezett nagy kompániák a legnagyobb arányokat öltötték és az állam fejlődése és sorsára legnagyobb befolyást gyakoroltak. Jobbára németek lévén az ügygyel a melyért küzdöttek, nagyon kevésbé törődtek, érdeklődésük egyedüli tárgya a lehető legnagyobb zsold és lehető legnagyobb zsákmány volt, minden lelkifurdalás nélkül s látszólag a nélkül, hogy jó hírnevükön csorbát ejtettek volna,¹⁾ mely tekintetben egyébiránt nemsok veszteni valójuk volt.

Az általános békének akkor természetesen éppenséggel nem gyakori idejében e kalandos katonacsapatok elvesztették életüknek egyedüli eszközét és akkor idegen földön meglehetősen kellemetlen helyzetben voltak. Ennek aztán az a természetes következménye lett, hogy békekötés után megfosztva zsoldjaik és élmezéseiktől, minden segédeszköz hiányában elveszítve a prédálás reményét is és szemben a semmivel; kénytelenek voltak önnfentartás szempontjaul és kölcsönös védelem céljából egyesülni, ama gondolatot ragadni és valósítani meg, hogy ha mások nem akarnak háborút viselni majd viselnek ők és folytatni fogják azt a mesterséget, hogy lehet valakinek kardjából megélni. Egy ilyen Guarnieri nevű pártvezér volt 1343-ban az első, a ki egy ily elbocsátott és elégülettel zsoldos lovasságot parancsnoksága alatt egyesített. Terve nem annyira az volt, hogy igazi háborút kezdjen minden előleges ok és cél nélkül, hanem csakis inkább az, hogy jelentékeny sarczokat tudjon kicsikarni s oly módon tartani össze és zsoldozni embereit, mely a csaták veszélyei és a szerencse változandóságai nélkül is éppen oly jó, vagy tán még jobb kárpótlást nyújthatott.²⁾

Ez időtől kezdve sok évig ilyen elvek szerint szervezett kalandor- és martalóczcsapatok voltak Olaszhon valóságos ostorai.

Egy Montréal vagy Moriale nevű rhodusi lovag, ki a nápolyi királylyal összetűzött, 1353-ban Olaszország különböző részeiből annyi elbocsátott zsoldost és szökött katonát szedett össze, a mennyit csak lehetett. Nem minden alap nélkül úgy gondolkoza, hogy ha az apró tolvajoknak ezen gyöngye csapatait egy nagy szabályos rabló-seregbe egyesíteni sikerül, akkor egész Olaszországot alávetetheti követeléseinek.³⁾ Es nem sokára serege 1500 híres lovasból (Gens d'armes) és 20.000 főnyi más fegyvernembeli katonából állott. Tábora egy vándor köztársaságot képezett, összetartva a közös veszély és közös rabló szenvedély kötelékei által. A Romagna és Toscana gazdag városai roppant összegekkel válták meg magukat a kifosztás alól. Montrealt ugyan nemsokára Rienzi tribun, kinek hatalmába vigyázatlansága folytán került, lefejeztette⁴⁾, de halálával még nem lett a dolog elintézve. Helyette Landó Konrád vette át a „nagy kompánia“ vezetését, mely sereg alatta 5000 nehéz vértés lovagból és összesen 20 ezer emberből állott.

Ezen korszak valamennyi legnagyobb pártvezére, a ki főképen mint igazi hivatással bíró és hírheft vezér magaslott ki, egy Sir John

¹⁾ Hallam I. 470. ²⁾ Ugyanott. ³⁾ De Cercean, Life of Rienzi, 346, 347.
⁴⁾ U. o. 393.

Havkwood nevű angol volt, kit az akkori történészek Aucud vagy Agutus elcsavart néven emlegetnek. Ő a Bretignyben kötött béke után egy ily szabad csapatot vezetett Olaszországba és később V-dik Orbán pápa által az összes pápai seregek parancsnokává neveztetett ki. Havkwood azért is különösen említendő, mert ő tekinthető az újabb idők első tulajdonképi tábornokának; és ez szintén annak bizonyítékául szolgál, hogy a zsoldosrendszer folytán fejlődött hivatászerű állandó katonai szolgálat jelentékeny befolyással volt arra nézve, hogy a csaták és hadjáratok vezetésében újból felelevenitessenek a harczászati elvek. Valamennyi olasz történész egyhangulag bámulattal emlékszik meg az ezen vezér által a csatának intézésében tanusított taktikai ügyességről, pompás cselekedéseiről és mesterileg alkalmazott visszavonulásairól. Ezen időpont előtt az egykoru történészeknek fogalmuk sem lévén sem a stratégiáról, sem a taktikáról, az illető csata-leírások vajmi kevés ily részletet tartalmaznak, kivéve a személyes tusákat.¹⁾

Havkwood azonban nemcsak a legnagyobb az utolsó is volt, de egyuttal az idegen zsoldoskapitányok vagyis condottieri-k közt. — Barbiano Alberich ugyanis ezen időben vagyis 1379 körül bennszülfött zsoldos csapatokat alkalmazott, a melyek csakhamar kiszorították a külföldieket. Szt. Györgyről nevezett csapata iskolájál szolgált a jeles vezérek egész sorának, kik a hadászatot nagyban javították és megvetették alapját ama tudománynak, mely később Turenne, Nagy Frigyes és Napoleon által a fejlődés legtökéletesebb színvonalára emeltetett.

Az európai háborukra oly nagy befolyással bíró zsoldosok fölfötti szemlélődésünket be nem fejezhetjük a nélkül, hogy harczolásuk módjáról legalább néhány szóval megemlékezzünk. Miután a hadseregek mindkét részről bérenczekből álltak, kik a végeredmény iránt kevés vagy épen semmi érdekeltséggel sem viseltettek s legtöbbször egymás iránt több rokonszenvet tápláltak, mint az általuk védett s őket zsoldozó ügy iránt, igen könnyen felfogható, hogy az általuk vívott harczok csak színleg s legtöbbször csakis mint ürügy vagy látszataból vívattak. Minek következménye az lön, hogy a történelem egyetlen korszakában sem volt a harczos oly kevésbé kitéve a személyes veszélynek mint ekkor. Elhatározó s az olasz történészek kifejezése szerint valóban heves harczok vívattak, a hol még a legyőzöttek részéről is alig esett pár emberélet áldozatul. Ennek oka részint a teljes védfegyverzetben, részint a fenntérített körülményekben, de leginkább mégis azon mindkét részen uralkodó legfőbb törekvésben rejlett, hogy minél több foglyot ejtsenek, tekintettel a váltságdíjra, melyet akkor a foglyok elbocsátásáért volt szokás fizetni.

És valóban a veszteségek oly csekélyek voltak, hogy legfőlegb kaczajra képesek valakit indítani. Machiavelli írja, hogy a midőn a florenczi hadsereg Zagonarának segélyt viendő Forli megszállását beszüntette 1423-ban: „az ellenséggel való találkozás után csakhamar

¹⁾ Hallam I. 472.

vereséget szenvedett, nem annyira az ellenség vitézsége, mint az időjárás kedvezőtlenége folytán, mert míg maga (t. i. a florenczi hadsereg) sokáig volt kénytelen szakadó esőben és feneketlen sárban haladni, az ellenséget pihent erőben találta, s ugyanazért könnyű szerrel legyőzetett. És ime! daczára e nagy vereségnek, melynek híre egész Olaszországot bejárta, egyetlen haláleset sem fordult elő Obici Ludovico és emberei kettejének kivételével, kik lovaikról leestek, a mocsárba fultak.¹⁾ Szerencsétlen flótások!

A velenceiek és florencziek közötti háborúban 1467-ben Castracoro mellett esett ütközetről ugyancsak a fentebbi történetíró azt jelenti, hogy „kisebb ütközetek fordultak elő; de a kor általános szokása szerint egyik fél sem lépett fel támadólag, nem ostromoltak várat és általában tartózkodtak a nagyobbyszerű küzdelmekről; mi több mindkét fél sátraiba rejtőzött s ugyancsak gyáván viselte magát! Miután így jó ideig farkasszemet néztek, végre valahára mégis megtörtént a szabályos összecsapás, mely mintegy megállapodás szerint, fél napig szokott tartani. Nehány ló megsebesült, pár ember elfogatott, de haláleset dehogy is fordult elő.”²⁾

Ezen példák, melyeket még sok mással is meg lehetne erősíteni, elegendők annak bizonyítására, hogy a 15-dik századbeli olaszországi harczoknak veszteségei teljesen jelentéktelenek voltak. Egyébiránt a lándzsák a nehéz vértéken nem tudtak áthatolni, a kardok tehetetlenül sikamlottak le a sisakról, s ép oly kevésbé boldogultak a nyilak is e nehéz fegyverzetekkel. Sőt, ha a lovag lováról le is sodortatott, épenséggel nem volt könnyű dolog őt megölni, és minden bizonynyal jobban kifizette magát, ha tisztességes váltságdíj fejében életben hagyták.³⁾

Az előadás egyszerűsítése és az olvasó könnyebbsége tekintetéből, továbbá hogy a tárgyat teljesen kimerítve befejezhessük, a zsoldos hadaknak s az úgynevezett condottierik-nek történetét egész a 15-ik századig vázoltuk. Ezzel egyidejűleg azonban Európa más részeiben oly rendezett zsoldos gyalogseregek tüntek fel, s csakhamar oly befolyást gyakoroltak a csaták eldöntésében, hogy föllépésüktől a hadművészetnek egy fontos lépése keltezendő. Időben tehát kissé vissza kell térnünk, hogy az angol ijászokat és a svajczi landzsásokat szemügyre vegyük és győzelmeiknek a hadtudományra gyakorolt befolyását legalább fővonásaikban vázolhassuk.

¹⁾ Macchiavelli „Storie fiorentine“ IV. könyv, 1. fejezet. ²⁾ Macchiavelli „Storie fiorentine“ VII. 4. fejez. ³⁾ Hallam I. 475.

3-d i k R É S Z.

Az angol íjászok és a svajczi gyalogság.

A 14-dik század legjobb gyalogságát kétségkívül az angol szabadosok (ang. Yeomanry) képezték, kik jobbára jól szervezett nyilaikat bámulandó ügyességgel kezelő íjászok voltak. Nemesek vezénylete alatt állottak, kik e tisztet egyáltalában nem tekinték lealázónak, és maguk a királyok is minden lehetőt elkövettek e fegyvernem szervezése és javítása érdekében. E szabadosok földjeik erőteljes művelői, még a békében is mezei foglalkozásuk közben ijaik kezelésében állandóan gyakorlák magukat; s a mit eleinte kötelességből róttak volt rájuk, az később e lakosok legkedveltebb mulatságainak egyikévé lőn. Minden falunak megvolt a maga lövő-helye s az angol íjászoknak ebben kifejtett ügyessége néha szinte hihetetlennek látszik. Egy percz alatt 12 nyilat voltak képesek kilőni, sőt akadt olyan is, a ki a célba ékelt első nyilat tüstént eltalálta a másodikkal.¹⁾

Főfegyverük a nagy, 5 láb hosszú tiszafából készült íj volt, mely ellenkampóval ellátott erős nyilvesszőjét 240 yardnyira (219⁹/₃₂ mét.) is elvitte. A nyilvesszők egyik végükön éles hegygyel, a másikon tollal voltak ellátva, Egy zsineggel voltak köteggé szorítva és a derékhoz oda erősítve, néha bőrtarisznyában is viselték, de puzdrában sohasem.²⁾

Közvetlen a harcz megnyitásakor az íjász megoldotta nyilkötelékének zsinegjét, néhány nyilvesszőt hegyével előre ballába alá helyezett, s egyiket a másik után vette elő szükségletéhez képest. III-ik Napoleon a tüzérségről irt művében azt mondja, hogy egy elsőrendű angol íjász, ki nem tudta nyilat perczenként 200 yard távolra 12-szer és úgy kilőni, hogy lövései közül egyetlen egy sem veszett kárba, kevésre becsültetett.³⁾

Az egyéni függetlenség s a polgári szabadság melyet az úgynevezett „Yeomannok“ élveztek, félelmet nem ismerőkké tette és nagy önbizalommal ruházta föl őket; oly tulajdonok melyeket, az angol nemesség inkább növelni segített mint korlátozni az által, hogy ezen emberekkel szemben nagy figyelmet tanusítottak s osztályaik

¹⁾ Bardin 225. ²⁾ Violet-le-Duc pl. 173. ³⁾ Lacombe 135.

felett vezérséget vállaltak, és nem egyszer szálltak le a harcz tüzében lovaikról, hogy amazoknak soraiban küzdjenek. Ellenben a francia nemesség gyalogságát a legnagyobb szigorban részesíté, táborozásaikban mindenképen nyomták, s a csatatéren minden tekintet nélkül lenyargalták; mint például Crecy-nél, a hol a francia lovagok saját gyalogságuknak, a genuár íjászoknak testén által és soraikon keresztül nyomultak előre a rohamra.

Az íjászok száma a melyet Anglia a harcztérre állíthatott, jelentékeny volt. Így például 1386. Froissart szerint az angol hadierő, a Lancaster herczeg által Castiliába vezetett sereget is bele értve 10,000 „gensd'armes“-ból és 100,000 íjászból állott.¹⁾ Ugyanezen író említi meg azt is, hogy a midőn 1394-ben az angol király Irlandba betört „4000 lovag és csatlós és 30,000 íjász volt zászló alatt; kik mindannyian hetenkint pontosan fizetve lévén, elégedettek voltak.“²⁾ Az irlandi lovasság ez idő óta rendetlen könnyű lovasságból állott, kik sem nyereg, sem kengyellel nem bírtak, kardal és hajítódárdával harczoltak.

A genuai íjászok szintén híres gyalogságot képeztek, s a szomszéd államok gyakorta alkalmazták őket nagy csapatokban. Így Valois Fülöpnek a Crecy melletti csatában 10,000 Genuai íjásza (arbalétriers) volt; és Dániel atya állítása szerint ilyen csapatok még tengeri szolgálatra is beváltak,³⁾ mely állítása, tekintettel arra, hogy Genua tengeri város volt, épenséggel semi lehetetlen sem foglal magában.

Az angol íjászok a „Gensdarmok“-kal szemben mindig a legnagyobb vitézséggel harczoltak, s azoknak tulnyomó ereje, fénye s e büszke lovasok ragyogó vértézete által nem igen engedték magukat megijeszteni. Azon számos határharczokban, melyek bizonyos időben Skótország és Anglia közt megszakítás nélkül felmerültek, a gyalog íjászok a skót nemeseken ismételten fölülkerekedtek, mely körülmény azért igényel különös méltatást, mert első példája annak, hogy a gyalogság bizonyos egyenjogúsítást ér el a lovassággal szemben.

Érdekes az angol és skót csapatok ez összecsapásai alkalmával a gyalogság mindig növekedő emelkedést és fontosságát minden egyes esetben figyelemmel kísérni. Sir William Wallace, ki rendkívüli természeti tehetségekkel felruházott férfiu volt, taktikáját jelentékenyen megjavította. A stirlingi csata (1297-ben), melyben az angol sereg egy részét, mely a Forth folyót háborítatlanul átlépte, a többi csapatok szeme láttára, a nélkül, hogy azok segítségükre jöhettek volna megsemmisítették, a legszebb bizonyíték hadvezéri tehetsége mellett.

A következő évben a Falkirk melletti csatánál érdekes látnunk, hogy milyen tiszta sejtelmével bírt Wallace a jövőben a lovasság ellen alkalmazandó ellenállás természetének. Serege csak 1000 lovas harczos, és nem egészen 30,000 íjász és lándzsásból állt, mi I-ső Eduárd hadserege 7500 Gensdarmes-ot, és 80,000 gyalogot foglalt magában. Mindazáltal Wallace kényszerítve volt, egy ily megsemmisítésig tulnyomó ellennel szemben is, melynél az angol hadsereg javát alkotó 7500 lovas különösen fontos szerepet játszott, a csatát

¹⁾ Froissart III. könyv 37. fejezet. ²⁾ Ugyanaz IV. k. 64. fej. ³⁾ Dániel, I, 109.

elfogadni. Az illető krónikairó szerencsénkre a skót hadsereg csatarendjét oly részletesen hagyta hátra; hogy Wallace egész eljárását egyetlen pillantással áttekinthetjük. Seregét csöndes hajlású lankaságon állítva fel, gyalogsága körök vagy tömegekben — korunk kifejezésével élve — négyszögekben alakult, melyeknek szélső sorait pikásokból állottak, kik térdre borulva pikáikat ledönthetetlen fal gyanánt szegték a támadó lovasokra: mialatt a négyszög belsejében az ellent nyílzáporral köszöntő íjászok foglaltak helyet. E négyszög mögött állította fel Wallace a maga lovasságát mint tartalékot; valószínűleg azon czélból, hogy a győzelmet, ha már egyszer az ellen sorai a lándzsások által megbontattak volna, teljessé tegye.

Azonban az angolok túlnyomó száma, s continensen vívott háborukban szerzett tapasztalataik, és talán a skót gyalogsági felállítás új volta, valamint a kitarás és hadfegyelem hiánya mégis a lándzsás és íjas négyszögek leveretését vonta maga után, az egész skót hadsereg rettenetes vereséget szenvedett.¹⁾

A skót gyalogságnak fentebb leírt alakzatában a puskás és lándzsásokból vegyest álló ezredek ösképét látjuk; melyek később annyira divatba jöttek az európai hadseregeknél. Továbbá, itt találkozzunk először a négyszögekkel, az ostáblaszerű felállítással és a tartalékos lovassággal: megannyi alapfogalom, melynek beceje még napjainkban is el van ismerve.

Valamivel később utána 1314-ben Bannokburnnál azt látjuk, hogy Bruce Róbert utánozza nagy földijének harcászataát. Itt is a csatarendnek jellemző tulajdonát a lándzsásoknak szilárd tömbökké való csoportosítása képezte, a lovassággal mint tartalékkal. Ez alkalommal is az angol lovasság oly megsemmisítő túlnyomóságból jelent meg, hogy Bruce lovasai csekély számuknál fogva gondolni sem merhettek arra, hogy amazokkal nyílt síkon megütközhesse. Közvetlen a harc megkezdése előtt a skót lándzsások egyik csapatja heves ütközetet vívott Randolf vezénylete alatt egy Cliffort által vezetett 800 angol lovasból álló csapat ellen, mely alkalommal erős tusa után az első maradtak győztesek s az angolokat a csataterőről megugrasztották.²⁾ Ekkor azonban az angol íjászok rendkívüli ügyességük és vitézségük által teljesen lekötötték a figyelmet, a mennyiben a skót lándzsások szoros sorainak áttörése végett előre nyomultak. Ezen mozdulat mármár diadalmosokká tette volna az angolokat; mert a skótok azt aligha tudták volna maguktól távol tartani, ha a skót király nem lép közbe hirtelen elhatározással. Ő azonban a tartalékos lovasságot előre vezette, s az íjászokat nagy erélyvel megtámadva, visszaveté őket. Most az angol lovasság nyomult előre, mire Bruce saját lovasait a gyalogság térközei közt visszarendelte, s lándzsásaira bizta, hogy az angol lovagok rohamát föltartóztassák. A skót gyalogság szilárdul állott mint komor hazájának bérczei; és miután az akkori lovak még nem voltak megvértézve, sok kapot sebet és dölt ki, miáltal az egész csapat rendtelenségbe jöve, alkalom nyílt a skót lovasság rohamára, mely magá-

¹⁾ Burton, History of Scotland II, 319. ²⁾ Burton, History of Scotland II, 380.

nak Brucenek személyes vezérlete alatt előre haladva, a győzelmet eldöntötte. Ezen időtől kezdve az angol íjászok befolyása jelentékenyen kezd mutatkozni.¹⁾

A Halidon Hill mellett vívott csatában Berwik közelében 1333-ban a skót lovasság leszállott lovairól, hogy rohamának nagyobb állandóságot kölcsönözzön; azonban Eduárd király által oly vitézséggel fogadtatott s annyit szenvedett az angol íjászok nyilaitól, hogy csakhamar rendetlenségbe jött és nagy vereséget szenvedett.

A Crecy, Poitiers és Azincourt melletti ütközetekben a korszak e három leghevesebb és legdöntőbb csatájában sem az angol nemzetség, sem azok hűbéresei nem érdemlik a babért, mert mindkét osztályuk méltó párokra talált a franczia seregben: hanem az eredmény csakis és kizárólag az angol íjászok rendkívüli ügyessége és vitézségének tulajdonítandó.

Ezen csaták legelsőjében az 1346-ban Crecy mellett vívott csatában III-ik Eduárd hadserege 4000 Gensdarmes-ot, 10,000 íjászt, valamint 10,000 walesi, s 6000 írlandi gyalogot foglalt magában. Az utóbbi két csapat könnyű rendetlen gyalogság vala; az első harcvezonalban nem igen alkalmazható: hanem igenis az utólagos becsapás és az üldözésnél. Azonkívül ezen csatában már ágyúk is szerepeltek, a mint-hogy általában ezt a csatát tekintik az ágyúk alkalmazásának legelső példájaként a polgárosult világban.

Ekként a Crecy melletti csata a hadi történetben többféle okokból korszakot alkotónak tekintendő. Először a löpor behozatalára való tekintettel, mely fölfedezés a hadművészetekben valóságos forradalmat volt előidézendő; és a mely azóta szakadatlan sorát vonta maga után az újításoknak és még jelenleg is azokat szenvedti. A mechanikai ügyesség azonban e korban még nem volt annyira előhaladott, hogy a löpor feltalálásának már kezdetben teljes nyomatékot tudott volna kölcsönözni...

Általában úgy látszik, mintha akkor a fölfedezésekre való képesség hasonlíthatatlanul előbbre haladt volna a kész találmányok kézműszerű kihasználásánál. Ehhez képest a fennforgó tárgyban is amaz esetlen és czélszerűtlen mód, melyben az akkori ágyúk és más lövéfegyverek készítettek, nagyon lassan engedte a löpor feltalálásának kiszámíthatatlan nagy hasznát felszínre jutni. Forgópisztolyok a minőkkel mi jelenleg birunk, a jelenlegi Snyder-fegyverek rendszeréhez hasonló hátultöltő puskák, sőt még hátultöltő rendszerű Armstrong-féle ágyúk is, valamennyien századokkal előbb fel voltak találva és azoknak egyes, egész korunkig fennmaradt példányai a londoni Towerben vagy más fegyvergyűjtemények és fegyvertárakban bármikor szemügyre vehetők. Azonban a hiányos technikai kivitelén mindezen találmányok hajótörést szenvedtek, s így csakhamar ismét használaton kívül kerültek. Csakis ama nagy javításoknak, mikén a mechanikai ügyesség és az általános kézműipar a legújabb időben keresztülment, volt fenntartva, hogy a távol multak felfedezéseit az elfeledésből és

¹⁾ Burton History of Scotland II, 383, 384.

elhanyagoltatásból kimentsék és kiragadják, azután pedig újból feldiszítve és tökélesbitve mint úgynevezett új feltalálók műveit hatásos módon kiemelik és alkalmazásba hozzák.

Az előbb mondottaknak megfelelően nagyon könnyen megfogható, hogy kezdetben a lőpor valami döntő hatást nem gyakorolt; s így nem csodálkozhatni, hogy a régi krónikairók az ágyúknak a Crecy melletti csatában való alkalmazásának említésekor oly kevés fontosságot tulajdonítanak s tudósításaikban alig fordítanak rá figyelmet.

Egy másik sajátág, mely Crecyt fordulóponttá tünteti föl a hadművészet történetében, azon rendkívüli befolyás, melyet az angol íjászok rendes csatában tudtak Európa legbüszkébb lovagjaival szemben érvéssíteni. Ugyancsak Crecy mellett találunk legelőször példát arra, hogy a „Gens d'armes“-ok egy nagyobb csatában önként célzatosan leszállnak lovaikról, hogy mint landzsások gyalog harcöljanak. Mi ennek egy példáját, a mint már előadtuk, Szt. Lajos keresztes lovagjaitól láttuk, azoknak Damiette mellett való partraszállásánál; de akkor ez nem szabad választás, hanem csakis a kényszer folytán a partraszállás fedezése céljából történt, s így nem tekinthető bizonyítéknak arra nézve, mintha ez sík mezőn, rendszeresen vívott harcban ugyanazon hadseregnek részéről valaha szintén fogantatba vétetett volna.

III. Eduárd Crecynél védelmi állást foglalt el, melyben nyilván be akarta várni a támadást s a mód, melyben hadseregét csatára felállítá, mutatja, hogy tökéletesen ismerte és tudta alkalmazni a keresztes hadaknál még ismeretlen elvet, hogy a lovasságnak az ellenséges támadást sem állóhelyében bevárni, sem tisztán csak védelemre szorítkozni nem szabad. Hogy tehát harczzvonálának a túlnyomó ellenséges lovassággal szemben még nagyobb szilárdságot és védelmi képességet biztosítson, nem maradt egyéb hátra, mint lovasságát leszállítva, azt nehéz lándzsás gyalogság képében beállítani a csatavonalba.

A nátsó harczzvonalban seregének minden lovait és a szekereket egy nagy szekérvárba egyesíté, mert elhatározta, hogy e napon egész hadseregét gyalog fogja harczzoltatni. Csapatai három nagy osztály vagy hadosztályban valának felállítva; az első harczzág fia Eduárd, a Fekete herczeg alatt, a második a northamptoni gróf és a harmadik magának a királynak közvetlen vezérlete alatt állott. A gensdarmes-ok a középben, az íjászok a szárnyakon álltak; noha úgy látszik, mikép ez utóbbiak legalább a harczz kezdetén az első harczzvonal előtt, annak egész hosszában is fel voltak állítva. Ezen állásban az angolok nyugodtan várták be a francia sereg támadását, mely királya vezérlete alatt túlnyomó számban haladt előre ellenük.¹⁾

A francziák szintén 3 harczzvonalban alakultak. A francia földön vívott csaták közt ez az első, melyről a történelem mindkét fél felállításának minden részletét megőrizte. Froissart szerint az első harczzvonalban 15,000 genuai nyíl-puskás, a második harczzágban Alençon gróf vezérlete alatt 40,000 gensdarmes-ok s jelentékeny számú

¹⁾ Froissart I. 127. fejezet.

gyalogság állott; mialatt a Fülöp király vezérlette 3-dik harczvonal jobbára a francia nemesség és lovagokból alakult meg.

A genuiaiak nyíl-puskásai kezdtek meg a harczot előre nyomulva s fegyvereiket az angolokra kilöve. Azonban egy hirtelen zápor ijaik hurjait meglágyította és így nyilaik csekély távolságra röpültek. Az angol Yeoman-ok, kik ijaikat köpenyegeik alatt elég ügyesen megvédték, az eső után rögtön a legborzasztóbb nyíl-záporral feleltek, mely mint sűrű jégeső sustorgott át a légen.

A midőn a genuiaiak ezen fejüket, karjaikat, fegyverzetüket átfuró lövéseket megkapták, egyik rész ijai hurját vagdosta szét, a másik földhöz vágta nyílpuskáit, egyuttal pedig mindnyájan hátat fordítottak és meghátráltak. A francziák támogatásukra egy erős gendarmes csapatot állítottak volt föl, melyet a hátrálást boszankodva szemlélő király dühében egyenesen a hátráló zsoldosokra indított. Most aztán harcz kezdődött a francia seregnek e két osztálya közt, mely természetesen roppant zavart idézett elő. E rendetlenséget még fokozták az angol íjászok szakadatlan nyílzáporukkal, a melylyel mindkét félt elárasztották. A walesi és írlandi gyalogság is ugyancsak felhasználta a zenében hosszu késeit, és ezen emberember ellen vívott küzdelemben annyira beváló fegyvereivel halomra öldöste az ellenséget.¹⁾

Froissart tudósítása alapján úgy látszik, mintha a francia lovasság az angol íjászok egész arczvonala előtt elterjeszkedve, azokat megkerülte és a hátuk mögött álló, lovaikról leszállott „gendarmes“-okra rohant. E roham akkora heveséggel történt, hogy a második harczág kénytelen volt a Fekete-herczegnek segítségül jönni, sőt még a harmadikat is odaszólitották. Azonban ez utóbbi kérelmet Eduárd király határozottan visszautasította, részint mert láthatta, hogy az eredmény úgy is biztos, részint pedig, mert seregét látszólagos nyugalma által bátorítani akarta.²⁾

A csata eredménye az angolok teljes és döntő győzelme volt, és a nap dicsősége mindenen felett az íjászokat illeti. A leszállt gendarmesok viszont, kik lándzsáikat pikák módjára használták, bebizonnyították, hogy e harcsmód e nemében is kiállják a versenyt bármely más lovassággal.

E szerint bátran el lehet mondani, hogy a gyalogságnak mint fegyvernemnek valóságos új életre való ébredése a Crécy melletti csatától számítható. A Morgarten melletti ütközet néhány évvel előbb történt ugyan és kétségkívül szintén jelentékeny befolyást gyakorolt, azonban Crécyhez hasonló példának még sem tekinthető, s hasonló jelentékeny és nagy fontosságú befolyást a hadművészet fejlődésére nem gyakorolt.

Azon bánásmód, melyben a gyalogság részesül angol részről éles ellentéte a francia nemesseg eljárásának a genuai gyalogsággal szemben. Franciaországban régi szokás volt, a hűbéres gyalogságot az első vonalban állítani; nem mintha tőlük valóságos hasznot vártak

¹⁾ Froissart I. 129. fejr. ²⁾ U. a.

volna; hanem csakis hogy az ellenség és lovasság első tüze ezen csaknem védtelen csőcseléken tombolja ki magát, s az első rohamot is az fogja fel. Ha ez megtörtént és a gyalogság megfutott akkor a lovagok nem éreztek lelki furdalást a fölött, hogy rajta keresztül száguldjanak előre a mint, hogy általában mindig megvetéssel és kegyetlenséggel bántak velük. Ha ellenben e gyalogok jól kiüzdvé helyüket megállották, az a büszke nemesség bosszankodását keltette fel, kik egyedül tartva magukat kiváltságoknak a győzelemre, ép oly kérlelhetlen szigorral viseltettek az elért siker iránt, mint a mily kegyetlenül büntették őket akkor, ha a csatát elvesztik.

A genuai íjászokkal szemben Crecynél tanusított kegyetlenség talán még valamivel nagyobb is volt a közönségesnél, a mennyiben nem szorítkozott egyszerű kiméletlen legázolásra, hanem valóságos mézszárlásra fajult, de ezek a gyalogos katonák, azonkívül, hogy a lenézett fegyvernemhez tartoztak, még idegen zsoldosok is voltak, a kik semmiféle rokonszevre számot nem tarthattak. Egyébiránt a nyilpuskásoknak a francia hadseregben való pusztá jelenléte már a mellett bizonyít, hogy a gyalogság lassankint bizonyos elismert helyet kezd elfoglalni. A francia király minden bizonnyal nem veszi őket zsoldjába, ha nem tartotta volna szükségesnek, hogy őket szembeállítsa az angol íjászokkal, kiknek híre Európaszerte ismeretes volt. Azon körülmény, hogy a harc megkezdésével az első csatavonalba állíttatnak, arra enged következtetnünk, hogy sokat vártak abbeli képességeiktől mintha az angol íjászok erőfeszítéseit képesek lennének ellensúlyozni. S annál érthetőbb Fülöp királynak dűhe, midőn látta, hogy számításában csalódott.

A Courtray melletti csata, mely 1302-ben vívatott Flandriában szintén egyike a legelső példának a gyalogságnak a nehéz lovasság ellen vívott sikeres harcára nézve. E csata az Artois Róbert gróf által vezényelt francia lovagok és a flamandi városok makacs polgárai által vívatott, mely utóbbiak szorgalmuk és erélyük által gazdagokká és a függetlenekké váltak. Ezek a nehéz fegyverzetű lovagokkal szemben lándzsáikkal védték magukat, és e fegyvert oly bátran és ügyesen forgatták, hogy a lovagok rettenetes vérengzés után teljes vereséget szenvedtek.¹⁾ Ugy látszik ez volt a legelső nagyobb harc, hol a lándzsás gyalogság a lovagok felett sikert aratott.²⁾ A Boulegnei gróf által 1214-ben Bouvines mellett alkalmazott pikások, szintén hasonló példát tünetnek föl, ez azonban kivételes eset s nem vonatkozik a lándzsának kettős minőségében tehát támadó és védő műveletekben való alkalmazására.

A svájci gyalogság mely ugyanekkor kezdette a figyelmet magára vonni, nemsokára az egész kontinensen elhíresült mint lándzsás gyalogság. A Morgarten melletti csata 1315 November 15-én a svájciak Marathonja volt, mert ez időtől számítható a tartomány szabadságának kifejlődése.

¹⁾ White, History of Franks.... ²⁾ Bardin 4421.

Ezen csata Lipót herczeg alatti 20,000 osztrák és 1300 svajczi által vívatott. Különben ennek eldöntésére a terepviszonyok voltak nagyobb befolyással, mintsem valamely taktikai elv vagy rendszer. Tettmangi Montort, ki ez osztrák lovasságot vezényelte, elég meggondolatlanul a „Sattelberg“ nevű hegy és a tó közötti morgarteni szorosba vezette azt. Akkor hirtelen egy a szorosra áttekintést nyújtó magaslaton 50 ember emelkedett föl és a rendetlen sorokban haladó lovasságra nagy sziklákat és kődarabokat hengerítettek. A 1300 harcosból álló svájci szövetségesek, kik az ekként keletkezett nagy zavart észrevették, a szorost szegélyző magaslatokról alászállva, a megzavarodott hadoszlopot éktelen dühvel támadták meg oldalában. Hatalmas buzogányaik és bunkóikkal szétzúzták az ellenség nehéz vértetét s hosszú dárdaikkal rettenetes döféseket osztogattak. A szoros szűk volta semmiféle fejlődésre tért nem szolgáltatott, és miután az ut sikamlós volt az éjjeli fagytól, a lovak jóformán meg sem mozdulhattak. Ki esett, ki a tóba ugrott, de mindnyájan roppant rendetlenségbe jöttek, s végre a lovasok egész tömege hátrafelé a saját gyalogságra szorult, mely azonban a szoros útba lévén beékelve, sem meg nem fordulhatott, sem pedig sorait meg nem nyithatta s így a szaladók által részben legázoltatott, részben pedig éppenséggel agyon is tapostatott.¹⁾ Ekkor általános futás keletkezett, a melyben az osztrákok halomra öldöstettek.

Ezen a Crecy melletti vívottól nagyon különböző csata csakis azt bizonyítja, hogy lovassággal sem sziklát mászni, sem meredek hegyeket megtámadni nem lehet, s azon kor vezéreinek talán nem is lett volna szükségük e véres példára, hogy ezen egyszerű szabályt megérthessék.

Crecy csatája nyílt mezőn, bizonyos tekintetben büszke bátorsággal vívatott, s tisztán csakis egy harczászati elv diadala vala, hol a terepelőnyök, az állás erős volta vagy egyéb véletlen nem működtek közre, miért is taktikai szempontból sokkal fontosabb az illető száznak bármely más eseményénél.

Az 1386-ban Julius 9-én vívott sempachi csata másik győzelme volt a svajczi gyalogságnak, mely itt leginkább a szeges buzogányok („Morgenstern“) kardokkal és harci bárdokkal küzdött. III. Leopold osztrák herczeg ki az osztrák lovagokat vezényelte, azokat lovaikról leszállítva gyalogsorban kiszegzett lándzsákkal állította fel. Mondják hogy ez alkalommal a lovagok, hogy mozdulataikban annál kevésbé legyenek akadályozva csizmáiknak az akkori ügyetlen divat szerinti hosszú orrát mind levagdosták.

A leszállt lovasok egy erősen zárkózott phalanxxá alakultak, melynek arcvonala hemzsegett az előre szegzett lándzsáktól, mely lándzsárdó ellen hasztalan volt minden erőlködés. Az ütközet, végre az egykoru hagyomány szerint Winkelried Arnold hősi feláldozása folytán dőlt el a svajcziak javára; ki nejét és gyermekei bajtársainak gondjaira bízva, s magát ellenséges lándzsákra vetvén, annyit, a mennyit csak képes volt összemarkolt, s így azokat testével lefogva, ünfeláldozó ha-

¹⁾ Borthwick, Book of Battles, 204.

lála által rést nyitott honfitársai számára, melyen keresztül azok valahára kéztusára betörhettek.¹⁾

„Négy lándzsa tört fejében el
Hát járta át szívét
Úgy rontott a sorok közé
Kínos halált így ért!“

Nem sokára rá a sisakok és fegyverzetek roppanva törtek össze a buzogányok csapásai alatt. Mihelyt aztán az arczvonala megbomlott, a lándzsák nem sokat használtak, s a könnyű fegyverzetű svajcziai szörnyű vérfürdő után csakhamar felülkerekedtek.

A Granson és Murten mellettiecsatákat 1476-ban a svajczi pikások, nyerték meg Bátor Károly lovasaival szemben. Ez az elsőkre nézve hírnevük végképi megállapítására szolgált és súlyos csapást mért a haldokló lovagkorra.

A Poitiers melletti csata 1356. szeptember 19-én a hadművészetnek további fejlődését mutatja, s további bizonyítéka az angol íjászok nagy értéke s a gyalogság növekedő jelentőségének. A francia hadsereg János király személyes vezénylete alatt körülbelül 60,000 emberből állott: míg a Fekete-herczeg alatti angolok csakis 8000 harczosból állottak; hanem az értelmes vezetésnek megbecsülése immár gyökeret vert náluk, mert ez alkalommal a Fekete-herczeg — a mennyire csak következtetni lehet — kora legjelesebb harczászának mutatkozott.

Intézkedései jól át voltak gondolva, ügyes kivitelre találtak és nagyobb tudományos képzettségről tanuszkodnak, mint a milyen a középkornak bármely más korábbi csatájában található.

Seregét egy erős állást képező halmon fejlesztette, mely kerítések, szőlőhegyek és bozótok által volt átszegedelve, s jelentékeny akadályul szolgált az előnyomulás ellen, a mennyiben az egyetlen bejárás, mely oda vezetett, egy sötét kerítés által képzett szorosból állott. Ezen szoros utat egész hosszában sűrűn megrakták íjászokkal, míg a többi íjászok és a lovaikról leszállt gensdarmes-ok a szárnyakon háromszög alakú tömegekben álltak fel. A lovak és kocsik hátul egy sánczolat által védve szekérvárba vonattak össze épen úgy a mint az 10 évvel előbb Crecynél történt.

A francia hadsereg szintén három harczvonalban alakult. Az első támadást 300 lovas tette a javából, kiket egy csapat gensdarmes követett gyalog. Ez alkalommal a francziák terve az volt, hogy a szorost gyors roham által elfoglalják, és a lovasok védelme alatt egy hatalmas tömeg nehéz fegyveres gyalogságot küldjenek a lovaikról leszállt angol gensdarmesok megtámadására. Miután a Fekete-herczeg állását sánczok és más akadályokkal vette volt körül, majdnem úgy látszik, mintha a francziák támadási terve a létező körülmények között az egyedül lehetséges lett volna; mert az állás többi részei lovasság számára nyilván hasznavehetetlenek voltak.²⁾

¹⁾ Book of Battle Songs 108. ²⁾ Froissart 101. fejezet.

Azonban mindennek daczára az eredmény a francziákra nézve mégis végzetes volt, még pedig a szorost megszállva tartó ijászok erőfeszítései folytán. Nyilaikat közvetlen közelből és oly öldöklő biztossággal lötték ki, hogy rövid idő alatt a szorost holtak, sebesültek borították, kik seregestől döltek ki az ijászok kegyetlen nyilzápora alatt. Kevésnek sikerült elérni a tulsó oldalt, de csak azért, hogy annál biztosabban leverjék vagy elfogják őket.

A leszállt gensdarmok az előttük levő szűk és megtömött szorulatlan keresztül nem hatolhatván, az abban történt rettentő mészárlás által elbátortalanítva, a szoros mögött foglaltak állást, de csakhamar a nyilak záporától elárasztva ők is hátrálni kezdettek, a 2-ik harczvonala szorultak és annak hirül vitték a rohamnak nem sikerültét.

Ezen elhatározó pillanatban mutatta meg a Fekete-herczeg, hogy ő oly katonai lángésszel bir, mely őt korának legnagyobb tábornokává avatja. Daczára csekély számú hadainak, mely őt kezdettől fogva csak is védő magatartásra s erős állás elfoglalására kárhoztatta, most gyors áttekintéssel felismerte a helyzetet és csata tervén azonnal változtatván, az eddigi szívós védelemből gyors és erélyes támadásba ment át.

Maga e gyors elhatározás mutatja a lángészt, de azon mód, melylyel azt végrehajtotta, épenséggel korát jóval megelőző harczászati ügyességről tanuskodik. Egy 600 lovasból álló, ijászok által támogatott lovassapatot kerülő uton egy domb oldalán az ellenségnek szemhatárán kívül a francia seregnek balszárnya és második harczágának háta mögé küldött, mely már az első harczvonalnak hátráló katonái által amugy is meg volt ingatva. Ezzel egyidejüleg egész lovasságát lóra ülteti, s összevágólag ama jól kiszámított oldaltámadással, az ellenséges arczvonalra dühös támadást intéz.

Könnyen képzelhető mekkora hatást idézhetett elő ama tökéletlen taktikán és szögletes mozdulatokon kívül egyebet nem ismerő időben egy oldaltámadás a hűbéres sereg fegyelmetlen csapataira. A francia gensdarmes-ok nyilván a Crecynél harczoló angolokat utánozva gyalog fogadták a rohamot, de csakhamar az angol lovagok hatalmas lökése alatt halomra döltek. A francziák ez alkalommal vagy nem értették vagy egészen figyelmen kívül hagyták, hogy az angolok hasonló körülmény közt Crecynél a fősulyt az ijászokra fektették és a gensdarmes-okat csakis azok támogatására és a csatavonal szilárdítására szállították volt le lovaikról. Mig ellenben a francziák eme leszállása nyílt sikon, az ijászok támogatása nélkül semmi értékkel sem birhatott s csakis a használható erő elfecsérlésére vezetett, mert egyébként elég lovasságuk volt arra, hogy ismét és újra új tartalékokat vezetve a küzdelembe, a csatát a maguk részére döntsek el.

A francia harczvezénylet a lehető legrosszabb vala. A francia király saját országában volt, roppant tulnyomó lovassággal rendelkezett, mig a Fekete-herczeg ellenséges földön, élelmiszerek hiányában, felülőleg kisebb hadierővel járt. János királynak nem lett volna más teendője, mint az angolokat az élelmezés és takarmányozástól elűnti,

az e czélból kiküldött portyázó csapataikat elfogni, mozdulataikat figyelemmel kísérni és minden támadólagos fellépéstől, különösen egy oly kedvezőtlen terepen, tartózkodni; ha azonban mégis rohamot akart kockáztatni, úgy könnyen megtehetette volna, hogy vagy az egyik, vagy a másik szárnyat megkerülje: nem pedig egy erős szoros előtt arczban támadni. A Fekete-herczeg ellenben veszélyes helyzetből mentette ki seregét, de ebben nagyon lényeges segítségre talált az ellenség hibás intézkedéseiben.

Mindezeket összevéve azonban a Poitiers melletti csata a hadászat terén jelentékeny haladásnak tekinthető; mert az angol vezérlet részéről mindkét fegyvernem aránylagos értékének kellő méltatását s azoknak megfelelő hatáskörben való ügyes alkalmazását látjuk. A gensdarmesoknak a harc megnyitása alkalmával gyalogság módjára való alkalmazása az előbb leszállított lovasság villámsebes átmenete az óvatos védelemből a gyors és rohamos támadásba, ép a csata legválságosabb perczeiben: mindez — kimondjuk, a nélkül, hogy ellenmondástól tartanánk, — a különböző fegyvernemek jellemző tulajdonságainak oly felismerését bizonyítja, a minőt hasztalan keresnénk korának és a megelőző századoknak vezéreinél.

A Homildon Hill melletti csata, mely a Douglas gróf által vezérelt skót és a Percy vezérlete alatt álló angolok közt 1402-ben történt, az angol gyalogságnak a lovassággal szemben növekedő hatalmáról további bizonyítékul szolgál. Douglas seregét egy mély négy-szögben a Homildon dombra állita, s ezen kitünő állásban akarta a lovasságot bevárni. Az angol sereg egy szemben lévő magaslaton fejlődött ki a nélkül, hogy ebben a skótok akadályozták volna. Pedig ha Douglas 1000 skót lovagjával és gensdarmjával rögtön rohamra kél, s a harcot kéztusára viszi, az mindenesetre helyesebb eljárás lett volna annál, hogy az ellenséges rohamot álló helyben várta be. Maguk az angolok sem akarták lovasságukat egy kétes kimenetelű rohamban kockáztatni: hanem inkább ijászaikat küldötték előre, kik lassan nyomulva előre nyilzáport árasztottak a skótokra, kik szorosan összeékelve csapatostul döltek ki a nélkül, hogy a pusztitást viszonzhatták volna. Az eredmény szörnyű volt, mert az angol nyilak könnyen fúródtak át a skótok könnyű fegyverzetén, a kik jóformán semmi ellentállást sem voltak képesek kifejteni. Még a lovagoknak szilárdabb vértjei is elégteleneknek mutatkoztak a védelemre, különösen midőn az általuk képezett phalanx folytonos előhaladása közben az ijászokhoz mindig közelebb érkezett, s így lőtávolukba jutott. Nagy számu báró és nemes esett el és kapott sebet. A sebek által megszilajodott lovak fölágaskodtak és rúgtak, úgy hogy többé nem lehetett velük boldogulni. Mindennek daczára 100 skót John Swinton vezérlete alatt kétségbeesett támadást intézett az angolok ellen, de csapatjuk részben elesett, részben szétugrasztatott. Erre maga Douglas intézett rohamot lovasaival. Az e rohamot ki nem tartó ijászok lovasságuk szárnyai alá hátráltak vissza, lépésről-lépésre eregetve a támadók közt nagy veszteséget okozó nyilaikat. Walsingham bizonyítja, hogy Douglasnak pánczélinge, daczára annak, hogy egy

jeles fegyverkovács 3 éven át szakadatlanul dolgozott rajta, mégis öt helyen lett átfurva a nyilak által s nem védte meg urát sem a megsebesítés, sem az arra következő elfogatás ellen. Ezen csata tehát egyedül is kizárólag az ijászok által dőlt el; tulajdonképeni kéztusára nem is került a dolog; s az angol lovasság csakis az üldözésben szerepelt.¹⁾

E legközelebbi fontos európai csata 1415. október 25-én vívott azincourti volt, mely V-ik Henrik angol király és a francia connetable vezetése alatt álló francia hadsereg között folyt le. Az angol sereg alig állott 10,000 emberből, míg a francia haderő csaknem 100,000 harczost foglalt magában. E csata főbb vonásaiban nagy hasonlóságot mutat a Crecy és Poitiers mellettiékkal, különösen annyiban, hogy ez alkalommal is az angol ijászok folytak be döntőleg.

Henrik hadserege felállításában nagy ügyességet tanusított. Két erdő között fekvő szűk terepszakaszon foglalt erős állást, mely erdők szárnyait fedték. Szárnyai előtt két csapatot állított lesbe, mely csapatoknak egyike 200 ijászból, másika 400 gendarmesből állott, kiknek feladata volt a francziákat, mihelyt a harc teljes folyamatában leend, oldalvást és hátban megtámadni. Ebben nagy ósének a Fekete-herczegnek példáját követte, ki azon korban első alkalmazta e harczászati fogást. Mindamellet nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a les-állásnak ezen alkalmazása tökéletesen azonos a Mago által a második pún háború Trebbia melletti csatájában elfoglalt lessel.

Az angol sereg 3 főrészen alakult meg. Az ijászok a gendarmesok arcvonala előtt állottak, a szárnyakon ékalakot, a középen fejlődött vonalat képezve. Felszerelésük új eszközzel bővült, mely e csatában alkalmaztatott legelőször és nyilván a pikának és korunk szuronyának első megjelenése. Eddigi fegyverzetükön az ijon horgos késen és bárdon vagy csata-kalapácson kívül még egy mind a két végén meghegyezett botot is használtak; melyet rézsut maguk előtt a földre szurtak, hogy ezáltal mint a későbbi „muskéta-villák^(*)” a lovasság rohamra ellen közvetlenül védelmül szolgáljanak. A felső hegye meg volt vasalva és így a közeledő lovasságra nézve nem csekély akadályul szolgált. Ez a keresztény népek harczaiban ez ideig elő nem fordult elővigyázati intézkedés volt. E pikák összeségükben egy könnyen mozgatható mellvédet képeztek, melyet föl lehetett szedni és újból leszegezni a szerint, a mint azt a helyváltoztatás vagy a harczhelyzet parancsolta. Ekként Azincourt újabb haladást képvisel a gyalogszolgálat javításában és annak a lovassággal szemben való ellentálló képessége fokozásában.

Az angol gendarmok, az angol-francia hadjáratok előbbeni két nagy csatája példájára — most is gyalog harczoltak. A francia lovasság ama szakadatlan nyilzápor által, melylyel öt az ijászok biztos lándzsa mellvédek mögül elárasztották, valamint a két erdő között támadt tolongás következtében csakhamar rendtelenségbe jött, és a midőn

¹⁾ Tytler „History of Scotland“ II. 430, 431, 432.

^{*)} Így fordítottam, mert tüzeléskor a muskétások rátették nehéz löfegyvereket, hogy biztosabban célozhassanak.

A ford. jegyz.

még hozzá a két lesben levő csapat is oldalvást és hátul megtámadta, a zavar csakhamar általánossá lőn. E pillanatban adott jelt az angol király általános támadásra, és íjászok és lovagok az ellenségre vetették magukat. A könnyen felszerelt íjászok csatabárdjaikkal nekiestek a francziáknak, kik e pillanatban már annyira össze voltak szorítva, hogy sem szaladni, sem harczolni nem birtak s így csaknem ellenállás nélkül véreztek el. Henriknek a döntő pillanatban a védelemből támadásba való átcsapása jeles tehetségről tanuskodik, melynek eredménye tökéletes győzelem volt. A francia seregnek sebesült, halott és fogságba került lovagok és nemesekben való vesztesége igen jelentékeny volt, olyannyira, hogy a halottak és sebesültek száma külön-külön felülmulta az angolok összes létszámát. Ellenben az angolok vesztesége aránylag jelentéktelen volt.

Az Angol- és Franciaország közötti háború csekély félbeszakítással már 70 évig tartott, és ezen hosszú idő alatt a hadseregeknél természetesen a hűbérrendszer lassanként zsoldos-rendszerré alakult át. A Crecy, Poitiers és Azincourt melletti csaták a lovagi intézmény és az azon alapult handrendszernek megadták a kegyelmedőfést. A seregeket bizonyos csapatokban külön vezérek alatt szabályosan kezdték szervezni; a gyalogság tömege oly fontosságra kezdett jutni, mely azontúl félreismerhető nem volt, a különböző terepalakzatokat elkezdették méltányolni, megtörtént a pikák feltalálása és ama napok, midőn két sor lovag csak azért küzdött, hogy hadi tettek által személyes kitüntetésre tegyen szert, egyszer mindenkorra letűntek. A lovagkor és hűbérség romjain egy új rendszer volt alakulóban, s közeledik az idő, midőn az állam egyetlen véderejét a fejedelmek állandó csapatai lesznek hivatva képezni.

4-i k R E S Z.

Az állandó hadsereg behozatala.

Egy rendes sereg felállítása és fenntartásának legelső példáját, melyről a történelem tanuskodik, és melyet a szó valódi jelentőségében állandó seregnek lehet tekinteni, Nagy Kanut angol, dán és norvég királynál találjuk 1025-ben. Ezen uralkodó egy állandó, 6000 emberből álló „Háziszlágk“ (Huscarles) név alatt ismeretes testőrcsapatot tartott zsoldjában; melyet nagy gonddal állítva össze és fegyelmezve, a néptől szigorúan elzárva tartott. Ruházatuk és arany díszítések által tüntek ki és oly katonai érzéket tanusítottak a bajtársi összetartozás és a rend iránt, mely azon időben valósággal figyelmet érdemel.

Eltekintve ezen ephemer és minden további következmény nélkül maradt jelenségtől VII. Károly francia király volt az, kinek azon érdemet kell betudnunk, hogy első volt, a ki egy rendes sereget alakított, és ez által királyságát belső renddel, kifelé pedig hathatós nemzeti védelemmel ajándékozta meg, s VII. Károly 1444-ig el is érte azt, hogy az angolokat Franciaország nagy részéből kiűzte, azután pedig velük hosszú fegyverszünetet kötött. E fegyverszünetnek következtében a seregében levő nagy számú zsoldosok feleslegessé válván, tartani lehetett attól, hogy ha ezek egyszerre elbocsátatnak, nagy csapatokban egyesülve, élelmiszereiket országszerte rablás, zsarolás és a föld népének fosztogatása által fogják megszerezni. Ezen veszély kikerülése végett és a királyság belső békéje, valamint az uralkodói tekintély emelése céljából elhatározta VII. Károly, hogy seregéből a legjobb csapatokat kiválasztva, azokból egy állandó zsoldos sereget alakít. Ezen terv 1445-ben keletkezett, de mindaddig, míg az új sereg szervezése meg nem történt, gondosan őrzött titkot képezett. Az összes tartományok főmarsalljai parancsot kaptak, hogy ijászaitak rögtön kivonulásra készen tartsák, azokat a városi hatóságok és az országos nemesség közreműködésével lehetőleg szaporítsák és a tartomány valamennyi nagyobb közlekedési útait állandóan szemmel tartsák, hogy így az elbocsátott zsoldosok ne rabolhassanak és

csapatokká való tömörülésük a királyi tekintély rovására ne történjék. E biztonsági intézkedések megtétele után, a király tizenöt főtisztet választott ki, a kik megannyian bátor, tapasztalt, tekintélyes és magasrangú férfiak voltak, ezekkel közölte tervét, és közreműködésüket kérte egy állandó sereg alakításában. Megparancsolta nekik, hogy a sereg összes állományából válasszák ki és sorozzák csapatokba a legjobb legénységet, különösen azokat, kiknek fegyelemtartásában bizni lehet.

Ez a parancs végrehajtatván, a beosztás megtörténtével, s a névlajstromok benyújtása után a király kiáltványt adott ki, melyben 15 ordonáncz-század alakítása rendeltetik el. Egy nyílt parancs tudatta e rendszabályokat a sereggel s egyszersmind megparancsolta, hogy mindazon katonák, a kik a főntemlitett századokba fölvéve nincsenek — kiki a saját hazájába — azonnal térjenek vissza, szigoruan meghagyva egyuttal, hogy a főutakon maradjanak, minden nagyobb csapatokban való egyesüléstől s kihágásoktól tartózkodjanak, mindezt halálbüntetés terhe alatt.¹⁾ E rendszabályok oly egyszerűen és oly okos elővigyázattal voltak kigondolva és megvalósítva, hogy az összes elbocsátott zsoldosok nyugodtan tértek vissza békés foglalkozásaikhoz és rövid 15 nap alatt már egyikük sem volt az utakon látható.

Az ekként alakított 15 század kizárólag lovasságból állott, s legtöbb történetíró tanúsága szerint 100 „lándzsát“ foglalt magában. Eltérést tartalmaz e tekintetben az 1445. december havi királyi rendelvény, melyben Poitou őrsége 200, három században beosztott „lándzsában“ állapittatik meg; még pedig egy 110 lándzsából állóra a poitou-i Seneschall alatt, egy 60 lándzsából állóra, melyet Loheac marsall vezetett és egy 30 lándzsából alakultra Floquet kapitány alatt.²⁾

Eltekintve ettől mégis valószínűnek kell tartanunk, hogy e 15 csapat 1500 „lándzsát“ foglalt magában. Minden lándzsa hat emberből állott, egy nehéz fegyveresből (homme d'armes) három lövész (archers), egy fegyvernök (contillier) és egy apródból (valet).

Valamennyien lovasok voltak s így összes számuk 9000 harczosra rúgott. Legtöbb csapatnál azonban a rendes létszámon kívül még bizonyos számú önkénytes nemes volt beosztva, kik minden fizetés nélkül csak annak reményében szolgáltak, hogy üresedés esetén a rendes létszámba jöhetnek.³⁾

Egy teljes „lándzsa“ (lance fournie) azon időben 13 lóból állott, melyből a gendarmes-okra egyenkint 4—4, a lövészekre és fegyvernökökre egyenkint 2, és az apródokra 1 jutott.⁴⁾ Minden század tisztí törzsében volt 1 kapitány, 1 hadnagy, 1 zászlótartó (guidon), 1 altiszt (enseigne), 1 apród és 1 ór- vagy máskép szállásmester (maréchal de logis)⁵⁾ számlált.

Ezen tiszteket a csapatnak legelőkelőbb, legtapasztaltabb s leggazdagabb egyéneiből válogatták ki, kik mindannyian nemesek voltak.

A fegyelem rendkívül szigorú volt s a kapitányok legénységüknek minden rendetlensége esetleges kártétele, vagy netáni erőszaka-

¹⁾ Daniel I. 153. ²⁾ Boutaric 312. ³⁾ Daniel I. 154. ⁴⁾ Gay de Vernon 7.

⁵⁾ Humbert, 64.

koskodásáért felelősséggel tartoztak.¹⁾ Az ország különböző városaiban mint helyőrségek együtt tartva s fegyelemhez szoktatva, sajátjukká tették a szigorú engedelmséget s folytonos gyakorlatok által közösen képeztettek ki.

A csapatok fizetését nem maga a király eszközölte, noha annak kizárólagos és közvetlen parancsa alatt álltak; sőt inkább azon hatóságok tartoztak a katonák fizetéséről és ellátásáról gondoskodni, melyeknek területén az illető csapatok elszállásolva voltak. Az egyes városok, falvak, helységek és vidéki plébániák egyenkint és egyetemben bizonyos meghatározott illetékekkel járultak ehhez.²⁾

E rendszer jótékony következményei csakhamar érezhetők voltak s az állandó véderő ezen intézményénél alig lehetett volna célszerűbb és a népnél kedvesebb rendszabályt alkalmazni. A társadalom minden osztályaiban gyökeret vert a bizalom, a királyi tekintély országszerte megszilárdult, s ennek védelme alatt az iparosok nyugodtan láthattak foglalkozásukhoz, a földművelők és birtokosok zavartalanul munkálhatták meg földjeiket, tenyészthették nyájaikat és gulyáikat, távol a veszélytől és teljes biztonságban rablások és fosztogatások ellen.³⁾ Maga az ipar is nagy lendületet nyert, minden lehető módon fölbátorítottatott s mindaddig, míg háború nem volt, vagy épen-séggel ellenség nem érinté, szorgalma gyümölcseire bizvást számíthatott.⁴⁾

Az „ordonnance“-századok nehéz fegyverzettel bírtak. A gendarmesok tetőtől talpig nehéz sínpánczélt viseltek, ép úgy mint egykor a lovagok, azonkívül támadó fegyverül rörid lándzsát, két kézre fogható kardot és egy csatabárdot vagy buzogányt.⁵⁾

A lövészek és csatlósok könnyebben voltak felszerelve és nyilpuskákkal, lándzsákkal, kard és tör vagy buzogánnyal fölfegyverezve, mely utóbbi a nyereg szájához erősítettet; pánczélinget, e fölött pedig aczélvértet viseltek. Némelyek még úgynevezett „brigantinet“ viseltek, egy könnyű bőrdarabot vaspikkelyekkel cserépfödél módjára vértézve.

Az állandó rendes lovasság szervezésével egyidejűleg Károly egy hasonló gyalogszázadot is szervezett, föllállította ugyanis a szabadlövészek intézményét. Ez intézmény viszont azon elven alapult, hogy minden egyházmegye egy a király tisztjei által kiválasztandó és „elu“-nek nevezett lövészt tartozott kiállítani és föntartani. Ide a legügyesebb íjászokat szedték ki s azokat sisakkal, tör, kard és pikkelypánczéllal szerelték fel. Ünnap és vasárnapon össze kellett jönniök és magukat teljes fegyverzetben a nyilazásban gyakorolniök, hogy e fegyver használatában kellő ügyességre tegyenek szert.⁶⁾

Ezen lövészek mindenféle adótól és illetéktől föl voltak mentve, azonkívül pedig mindaddig, a míg egyáltalán zsoldban állottak, havonként 4 frankot kaptak egyházmegyéjüktől. Nem képezték állandó katonaságot a szónak valódi jelentőségében, hanem inkább szervezett nemzetőrséget. XI. Lajos tényleges számukat 16,000-re szaporította,

¹⁾ Daniel I, 155. ²⁾ U. o. 155. ³⁾ Hallam I, 266. ⁴⁾ Daniel, I, 155. ⁵⁾ Gay de Vernon, 8. ⁶⁾ Duparcq II, 18.

mely szám azután 4, egyenkint 4000 emberből álló hadtestre, és minden ilyen hadtest 8 századra oszlott, egy-egy századra 500—500 embert számítva.¹⁾ Ezen sereg, noha az egyes kiképzésben, névleg az ijazásban kellő ügyességgel birt, mindazáltal az együttes mozdulatok kivitelében, melyek csakis állandó és zárt tömegekben eszközölt békegyakorlatokban sajátítható el, járatlanok lévén; háboru esetén összehoztatván nagyon csekély értékű hadtestet képeztek, s a francia gyalogság értékét oly annyira leszállították, hogy a királyok kényszerítve valának, helyettük inkább toborzás által összehozott idegen zsoldosokból álló gyalogságot alkalmazni. XI-ik Lajos volt első, ki ily módon fogadott svajcziakat alkalmazásba hozott, oly szokás, mely Franciaországban egész a forradalom idejéig fennmaradt.²⁾ Az említett fejedelem, jelentékeny számú német Landsknechtjein kívül néha még 10,000 svajczit is tartott zsoldjában.

Ezen időben a lovasság az egysoros felállítással, mely a hűbrendszer és lovagkor alatt volt szokásban, felhagyott. A lövészeket csak hamar gensdarmokkal vegyest állították föl és szokásba kezdett jönni e csapatok 3 sorban való felállítása, a mennyiben minden gensdarmnak nyomában két-két lövész következett. Ezen módosításoknak idejét egész biztossággal meghatározni nem lehet. La Roue szerint a francia gensdarmok egészen II. Henrik koráig egyetlen sorban harczoltak.³⁾

A lovasság századokban való alakításának előnyeit, mondják, először Bátor Károly burgundi herczeg gondolta ki és honosította meg hadseregénél.⁴⁾ Azonkívül még bizonyos katonai szabályokat is kihirdetett számára, mely a hadtudománynak ezen ujjaszületési korszakában a legelső könyv, mely katonai és harczászati dolgokat tárgyal.⁵⁾ Különbön tulajdonképeni lovassági evolúciók az 1473. év előtt még nem voltak ismeretesek, a minthogy nem is lehetett a lovassági szolgálatot a fejlődés bizonyos fokára emelni, míg a fejedelmek nem bírtak elég hatalommal arra nézve, hogy nemességüket megszorítsák, és szigorú fegyelemnek vessék alája.

¹⁾ Dupareq II. 15. ²⁾ U. o. II. 1C. ³⁾ U. o. II. 24. ⁴⁾ U. o. ⁵⁾ Humbert, 66.

HARMADIK IDŐSZAK.

A lőfegyverek behozatalától Nagy-Frigyesig.

VIII. FEJEZET.

A LŐFEGYVEREK BEHOZATALA.

Körülbelül a 15. századnak közepe táján, a mely ideig a hadművészetben lassanként bizonyos átmeneti korszak állott be, az ezt föltételező különböző tényezők akként kezdettek érvényre emelkedni, hogy a hadvezetésnek addigi rendszereiben teljes átalakulás vette kezdetét, s korunk hadtani vívmányainak útja egyengetve lőn.

Az angol ijászok és a svajczi pikások érzékeny csapást mértek a lovagrendszerre és csak még valamely távolra ható fegyver kívántatott, melynek lövegei elég lökő erővel bírnak a gensdarmok nehéz védfegyvereinek áttörésére, hogy ezen hajdan oly fényes szerepű katonák minden túlnyomóságuktól megfosztva, a többi fegyvernemmel egyforma vonalra szoruljanak.

De ez újítások csak rendkívül lassan hódítottak tért és az évek hosszú sorának kellett még következni, míg a löpor feltalálása teljesen hasznosítva, az e célra alkalmazott fegyver oly mérvben tökéletesítve lett, hogy általa sokkal nagyobb hatás lett elérhető, mint az eddig alkalmazásban levő bármily más távfegyverekkel. Ehhez képest azután huzamos ideig legtöbb hadseregben a távfegyvereknek mindkét neme alkalmazásba volt.¹⁾

A nehéz lövegek először 1301-ben említettnek, a midőn állítólag Amberg városában készítettek egy nagy ágyút.²⁾ Gent 1313-ban, Florencz 1325-ben, a német lovagrend 1328-ban birt ilyenekkel. III. Eduard már 1339-ben alkalmazta Cambray ostrománál és a Crecy melletti csatában. Ellenben Svajczban csak később kezdettek szerepelni,

¹⁾ Daniel I. 319. ²⁾ Demmin 52.

az első ágyúöntés Bazelben 1371-ben, Bernben 1413-ban történt. Oroszországban először 1389-ben kezdték az ágyúkat alkalmazni, a taboretáknál pedig 1434-ben találunk legegyszerűsített tarackokat.¹⁾

A hordozható lövegek már későbbi találmányt képviselhetnek s először a flamandoknál említettnek a 14-ik század közepe táján. Később 1364-ben Perugiában, 1386-ban Páduában, 1386-ban Svajczban találjuk. Hasonlóképpen szerepeltek az 1382-ik Rosebecque-i ütközetnél, valamint 1386-ban Trosky ostrománál Litvániában²⁾

Különben szakadatlanul történtek rajtuk javítások, míg végre 1420-ban Corsicában Bonifáció ostrománál megtörtént tény gyanánt azt találjuk feljegyezve, hogy a kis puskákból lőtt öngolyók már a legerősebb lemezvértézetet is átjárták³⁾ A kézi löfegyvereknek számtalan fajtája volt. Az első s legeredetibb nehézkes, ügyetlen alakú vasesőből állott, mely egy csaknem egészen kidolgozatlan fadarabhoz volt erősítve. Egy kanócz által szokták volt elsűtteni, melyet a látszó végén levő gyújtólyukhoz kellett tartani. Ezen fegyvert gyakorta kezelte 2 ember is. A kisebb kézfegyverek lovasságnál is alkalmazták és pétrinal vagy petronel nevet viseltek, mert elsűtés alkalmával a mellvérthez kellett őket támasztani. Később a túsán eszközöltetett javítások, melyeknek értelmében lehetségessé vált a jobb oldalán gyújtólyukkal ellátott fegyvert célzás és elsűtőskor a vállhoz támasztani⁴⁾. A töltés meggyújtását illetőleg is több rendbeli javítások történtek. Eredetileg a kanócz kakas vagy sárkányhoz (serpentine) vagy pedig kis kanócz pálczához volt erősítve, azután jött egy rúgó-nélküli, lenyomással járó kanócztartó, és körülbelül a 15-ik század utolsó felében az ugynevezett arquebuse-ok vagy villáspuskák jöttek divatba, melyek kanócztartóval, sodrókészülékkel és rúgóval voltak ellátva. Ez már aránylag elég jó fegyver volt és mostani lövfegyvereink ősképeinek tekinthető. Ezután a kerékszárzat volt a legközelebbi 1515-ben Nürnbergben eszközölt találmány, mely azonban az egyszerűbb, biztosabb és használat közben ritkábban rendtelenségbe jövő kanóczzárt sohasem volt képes teljesen kiküszöbölni.⁵⁾

A vontcsövet Németországban találták föl, némelyek szerint Lipcsében 1498-ban, mások szerint Bécsben. A golyót kalapács segítségével szorították bele. De az e fajta fegyverek részint a töltés nehézsége, részint az ehhez kívántató sok idő folytán hadifegyverekül nem igen alkalmazták csak az éjszakamerikai szabadságharc után 1793-ban, tehát 300 évvel tulajdonképeni feltalálása után alkalmazták a francziák hadseregüknél és pedig „versaillesi karabélyok“ (carabines de Versailles) név alatt.

Zárkészülék tekintetében a csattanós puská volt a legközelebbi találmány, s a tüzkövesnek közvetlen előfutója. Ezt legegyszerűsített 1588-ban találjuk megemlítve. A kovapuská általános feltevés szerint 1640 körül találtatott fel Franciaországban, és csakhamar Vauban a szuronyt is alkalmazta a francia hadseregnél.⁶⁾ Mindazonáltal az újabb

¹⁾ Demmin 63. ²⁾ Ugyanott 67. ³⁾ Ugyanott 67. ⁴⁾ Ugyanott 68. ⁵⁾ U. o. 68.

⁶⁾ Demmin, 70.

fegyverek a régi kanóczos puskákat csak 1700 óta szorították ki végleg.

I. Lipót Anhalt-Dessau fejedelme 1698-ban a vas-töltővesszőt honosította meg a porosz gyalogságnál. A kész töltények először Spanyolországban fordultak elő 1569-ben, Franciaországban azonban csak 1644-ben kerültek használatba. Gusztáv Adolf-tól erednek a tölténytáskák, legelső hírük 1630-ban futamodott. A perkussziós muskéták egy Forsyth nevű skót puskaműves találmányát képezik, melyet 1807-ből szokás keltezni.

Hátultöltő fegyverek, miként fentebb említettük, már a 15-ik és 16-ik század elején léteztek; mindannyi a német találékonyiságnak gyümölcse. Móríc szász marsall ilyen hátultöltő fegyverrel szerelte fel egyik dzsidás ezredét. Mindazáltal csekély haszonnal járt, valószínűleg hiányos készítése folytán. Az ismétlő puska és forgó-pisztoly is régi találmányok, de mindaddig csekély praktikus értékkel bírtak, míg csak a Colt-féle rendszer hozzájuk nem járult, mely most valamennyjük között a legjobb és mindenfelé el van terjedve.

Áttekinthető összeállítását adtuk a löfegyverek átalakulásaira vonatkozó adatoknak, egészen és egyes részeiben, mintegy bevezetésül ama nevezetes befolyásnak számbavételéhez, melyet a lőpor feltalálása a lovasságra és lovassági szolgálatra gyakorolt.

IX-ik FEJEZET.

LŐ-FEGYVEREK ALKALMAZÁSA A LOVASSÁGNÁL.

Talán semmi sem alkalmasabb arra, hogy a hadseregnek a 15. századnak végén uralkodott összeállítására és felszereléséről egyszerre fogalmat alkothassunk magunknak, mint ha közöljük amaz adatot, melylyel Paulus Jovius történetíró VIII Károly fegyvelmezett jól felszerelt és deli hadseregének Rómába való bevonulását kíséri. Machiavelli ráhagyja, hogy e király Olaszországot egy krétavonással hódította meg; mely képletes kifejezéssel azonban csak azt akarja bizonyítani, hogy a királynak benyomulása közben nem volt egyéb dolga, mint meghatározni katonái számára a táborozási körleteket és ennek megfelelőleg osztani ki a beszállásoló-jegyeket.

Palus Jovius azzal kezdi előadását, hogy újdonságánál fogva teljes figyelmet érdemlő körülményképen adja elő, hogy a különböző gyalog és lovas osztályok teljesen külön voltak egymástól választva.¹⁾ Az első zászlóaljok svajczi és németországi zsoldos gyalogságból állottak, melyek kimért lépésben marsoltak zene szó mellett, mely alkalmommal a történész nagyban dicséri szép tartásukat és ama lihetetlen rendet, melylyel zászlóik alatt vonultak. Fegyverzetük rövid kardokból s 10 láb hosszú vassal hegyezett fadzsidákból állott. Ezen gyalogságnak körülbelül negyedrésze éles csata fejszével ellátott alabárdokat hordott, míg minden ezer ember közül százan puskákkal (ügyn. scopettákkal) voltak felszerelve. Mindezen részletek a gyalogságra nézve nagyon érdekesek, mert a pikások és muskétások keverésének rendszerét mutatják egyazon ezredben, mely szokás azután még sokáig fenn marad Európában.

Ezen gyalogság után 5000 gascognei következett, csak nem valamennyien parittyások és kézijjasok. Ez rendetlen könnyű csapat volt mely azonban kövek, nyilak és kelevészek vetésében²⁾ nagy ügyességgel bírt.

¹⁾ Carion Nisas I, 452. ²⁾ U. o. 454.

Ezután a lovasság következett, mely a francia nemességnek színe javából állott. A lovasság illetén összeállítása a lovagkor természetes következménye volt és egyaránt alapulva szokáson és hagyományon hosszú ideig szilárd elvet képezett.

Megtaláljuk azt még 200 évvel később is XIII-ik Lajosnak korában, a mennyiben a gyalogságnál általánosan alkalmazott fenyítő eszköz, a bot, a lovasság körében határozottan el volt tiltva, miután a szabályzat szavaival élve a lovasság csaknem kizárólag nemes emberekből áll. Ennél ily megfenyítésekre csakis a kard volt használható.

VIII. Károly lovassága a legpompásabb nehéz vértezett volt el látva, melyet selyem köpeny takart s melyhez arany nyakravalókat és karpereczeket volt szokás hordani. Lovaik erős hatalmas állatok voltak, levágott farkkal és fülekkel. Különben a francia lovasok felszerelése annyiban mutat némi hajlamot a könnyebbülésre, hogy az állatbőről készült vérték, melyeket az olasz „gensdarmes“-ok lovaikra alkalmaztak náluk már elő nem fordulnak.

A lovasság lándzsások vagyis gensdarmesokra és lővész, vagyis könnyű lovasságra oszlott. A lándzsák erős, és jó vasalkatrészekkel bíró, derék fegyvereket képeztek, s kiegészítésül a lovagok még buzogányokat is használtak.

A gensdarmesok csatlósaik és apródjaikkal együtt nyilván a nehéz lovasságot képezték, míg a lővészek a — lándzsának nevezett — beosztásból kiszakítva és külön csoporttá alakítva a könnyű lovaság egy önálló csapatjának feleltek meg.¹⁾ Daczára a lővészek ezen harcászatiilag egészen elkülönített alkalmazásának, ők mégis a lehető legközvetlenebb összeköttetésben maradtak a lovagokkal, a mennyiben kezelési tekintetben még mindig azoknak lándzsáihoz számítottak. Hosszu íjjakkal voltak fölfegyverezve, minőket az angolok használtak és hosszú nyilvesszőket röpítettek. Védő fegyverük egyszerű mellvértből és sisakból állott. Némelyek kelevézt is hordoztak, mely arra szolgált, hogy a lovakról lerántott gensdarmesokat leszurhassák. 400 válogatott lovas testőr-íjász körbezte a király személyét, kit azonkívül még 200 nehéz fegyverzetű francia lovag követett fényes fegyverzetben, hatalmas buzogányokkal fegyverezve.

Végül a sereg tüzésége legszebb volt mindazok között, melyek addigél Európában léteztek. Mézeray szerint 140 nehéz ágyuból és nagy számú könnyű lövegből állott. Ezek lőfogatu kocsikra voltak téve és külön tüzerek által kezeltettek, a kik mesterségüket nagyszerűen értették. Az általános vélemény szerint VIII. Károly Olaszországnak ezen rohamos és csaknem ellentállás nélküli elfoglalását leginkább e túlnyomó tüzéségnek köszönhetette, mert az olaszok csak ökörvontatta lövegekkel bírtak, melyek számra is, minőségre is alárendelt jelentőségűek voltak.

E korszak után kevéssel jelent meg Machiavelli értekezése a hadtudományról, mely a hadviselés főbb elveinek világos ismeretéről és a szükséges reformok helyes felfogásáról tanuskodik.

¹⁾ Carrion Nisas I, 456.

Machiavelli rendkívül érdekes időpontban irt; épen akkor, midőn a középkornak katonai intézményei lassankint kivesztek ama változások és javítások alatt, melyekre a hadviselés újabb módja szolgáltatott alkalmat.

Nézetei tehát annál nagyobb érdekekkel bírnak, mert azon átmeneti időszak egykoru gondolatait is egészen kifejezik. Erélylyel és szilárdsággal küzdött a zsoldos seregeket alkalmazó rendszer ellen, és ezzel szemben sürgeti, hogy a polgárok a fegyverforgatásban képeztesse, hogy így az államokat saját polgáraik védelmezzék utalva arra, hogy Róma és Görögthon fénykorában a legjobb polgárok egyuttal a legjobb katonák voltak.

Noha továbbá a kornak összes előitéletei a lovasság mellett szóltak, Machiavelli mégis előrelátta a gyalogság jövődöbeli szerepét, és minden habozás nélkül adott azon véleményének kifejezést, hogy a hadseregek és népeknek valódi véderejét csak a gyalogság képezi.

Elmondja azután, hogy a korabeli gyalogság félvértet, vagyis csak kisebb mellfedőt, egy 18 láb hosszú lándzsát, és egy széles kardot viselt. Csak kevés birt látsó pánczéllal, lábvasakkal és keztyűvel, ellenben sisakkal vagy pánczélsipkával. Nehányanak alabárdja volt, melynek hegye a csatabárdéhoz hasonlított; és csak igen csekély rész volt muskétások módjára fölszerelve.

Machiavelli a hadtudományról szóló iratát körülbelül 1516-ban tette közzé, tehát 22 évvel VIII. Károly beüitése után; a miből kitünik, hogy a lándzsások és puskásoknak egy és ugyanezen ezredben való egyesítése már ezen aránylag oly rövid idő alatt egész Európában használatossá lett.

A vegyes fegyverek alkalmazásának ezen módja tehát akkor már tényleg szokásban volt a németek és svájcziaiknál, de eredetileg az utóbbiaknál keletkezett. Mert szegényen, a milyenek voltak és el lévén határozva nemzeti önállóságukat megvédeni a német fejedelmek ellen, kik nagyszámu és erős lovasság felett rendelkeztek; s így nem maradt egyéb hátra, miután egy ily lovasság kiállítására nem volt lehetőség, mint egész figyelmét a gyalogszolgálatra fordítván, annak legjobb módját kitalálni. E célra a dzsidát tartották a legalkalmasabb fegyvernek, melylyel képesek voltak Machiavelli szavaival élve „nem csak a lovasságot visszautasítani, de gyakorta legyőzni és sorain keresztül törni.“

A németek, kik a fegyvert is, annak alkalmazását is átvették a svájcziaiktól, akkora bizalmat helyeztek egy ily gyalogságban, hogy 15 vagy 20,000 ily gyaloggal bármily számu lovascapatot is megtámadtak volna. Machiavelli állítása szerint, az ő korában nem egy ilyen példa fordult elő és a közvélemény a kedvező eredmények folytán annyira át volt hatva azoknak nagyrabecsülésétől, hogy VIII. Károlynak Olaszországban eszközölt inváziója után, minden más nemzet átvette ezt a fegyvernemet harczmódjával együtt. Állítólag különösen a spanyolok tettek szert e tekintetben nagy hírnévre.¹⁾

¹⁾ Machiavelli, *Arte della guerra* IV. p. 55, 56.

Íme egy példa a sok közül. Visconti Fülöp Milano hercege egy ízben 18,000 svajcziból álló ellenséges invázió ellen tábornokát Carmignuola grófot 6000 lovas és némi kevés gyalogság élén, azon parancssal küldötte ki, hogy haladéktalanul támadjon. A következmény a milánóiak súlyos veresége volt. Carmignuola, ki nyilván tehetséges tábornok volt, tüstént fölismerte ama fölényt, melylyel a dzsidások a lovassággal szemben birtak, új sereget szervezett tehát, és azzal újból megtámadta a svajcziaikat. Ez egyszer gensdarmesjait a harcz kezdetekor lovaikról leszállította, s a kapott leczkét jól eszében tartva, tüstént gyalog pikásokká változtatta őket. Ily minőségben jeles fegyverzetükben és pihentek lévén, oly jelesen harczoltak, hogy a könnyű fegyverzetű és semmi védőfegyverekkel nem bíró svajcziaikat rettenetesen megverték: ezeknek 15,000 halottja borította a csatatér, a többiek pedig fogságba kerültek.¹⁾

A lovasság, hogy az előbbeni idők megközelíthetlenségét továbbra is fenntarthassa, a 15-dik század végén és a 16-dik század elején annyira túlterhelte magát védőfegyverekkel, hogy nemcsak mozgulatainak gyorsasága veszett kárba, hanem egyszersmind még arra is képtelen lett, hogy ellenfelében valami kárt okozzon. Machiavelli e rendszer hiányait teljesen belátta. Erre vonatkozólag így nyilatkozik. „Nem vagyok azon véleményben mintha ezuttal is annyira rábízhatnók magunkat a lovasságra, mint azelőtt, mert nem egyszer láttuk gyalogság előtt szégyenszemre megszabadni.“ Nézete támogatására fölhozza topábbá Tigranes vértess lovagjainak hasznavehetlenségét a Tigranocerta melletti csatában, a kik védőfegyverekkel annyira túlvoltak halmozva, hogy az ellenséget alig is láthatták, annál kevésbé árhattak neki, és ha éppenséggel lovaikról leestek, sem újból lovaikra felülni, sem fegyvereiket használni képesek nem voltak. Florencz történelméről szóló művében az ily hadi tények több hasonló példáját hozza fel, melyben a korabeli lovagok, ha egyszer lovaikról lesodortattak, többé azokra fel nem ülhetek és nyomorultan kellett a mocsár vagy porban megfulladniok. Utóbb aztán a lovasság czélszerűbb alkalmazására vonatkozó nézetét következőkben foglalja össze: „Mindazáltal teljesen helyes, ha a gyalogság támogatására és megerősítésére bizonyos számú lovasságot tartunk, csak hogy azt a sereg uralkodó és főfegyvernemének tekinteni nem szabad. Megvan neki a maga jogosult feladata: őrt járni, az utakat átkutatni, az ellenséges országot elpusztítani, portyázó meneteket eszközölni, az ellenséges táborokat felzaklatni, s az ellent állandóan nyugtalanítani, szállítmányait elfogdosni; a nyílt csatasíkon vívott harczokban, melyek közönségesen a népek sorsa fölött határoznak, és melyeknek kedvéért a seregek voltaképen léteznek, inkább alkalmas a lovasság valamely földre tiport ellent üldözni, mint bármily más taktikai czélt megvalósítani.“²⁾

Figyelemreméltó, hogy oly férfi, mint Machiavelli, ki nem mint katona, hanem mint politicus és író volt ismeretes, kora hadviseléséről oly értelmes és helyes gondolatokkal birhatott, a midőn azt maguk

¹⁾ U. o. 58 ²⁾ Macchiavelli I. c. IV. 62.

az illető szakferfiak annyira félreismerték. Ugyanazért kissé huzamosb ideig foglalkoztunk műveivel, annál is inkább, mert ő az újkor első írójának látszik, ki azt tudományosabb szempontból kezelte és mert nézeteit különös érdekek ruházta föl azon körülmény, hogy bennük az újraébredő hadművészetnek pirkadó hajnalsugára tükröződik.

Körülbelül a 16. század elején a gyalogság s annak szolgálata sokkalta kedvezőbb állást kezd elfoglalni és a csatamezőn nyílt versenyre lép a nehéz lovassággal. Ezen eredményt két körülmény idézte elő: egyrészt a lovasság nehézsége és az abból folyó tehetetlenség, melynek következtében a gyors mozgást kívánó rohamok egyszerűen lehetetlenné váltak és másrészt a gyalogsági szervezet és fegyverzet túlnyomósága. A dzsidák, melyek főleg a lovasság rohamainak távoltartására szolgáltak, oly hosszúk és erősek voltak, hogy ha a gyalogság erősen összesorakozva, pikáit nyugodtan előre szegezte a lovasságnak csaknem lehetetlen volt azt a lándzsafalat áttörnie. Ehhez járultak még a puskák (arquebuse-ok és musketák), melyek a lándzsákkal együttesen alkalmaztattak, arra képesítették a gyalogságot, hogy a lovasságban érzékeny veszteséget okozzanak, a nélkül, hogy magukat nagyobb veszélynek tették volna ki; mert ha szinte a gyalogság meg is rendült egy kissé, az alabárdosok az ő csatabárdjaikkal veszélyes ellenséget képviseltek, a melyen volt mit leküzdeni. Mihelyt aztán a lövőfegyverek az arquebuse-val fegyverzett katonák és muskétások képesek voltak a gensdarmesokon nehéz vértetük daczára súlyos sebeket ejteni, beállott a fordulópont, s a gyalogság túlnyomósága egy csapással biztosítva lön.

Azonban még bizonyos időre volt szükség, hogy a lövőfegyverek oly lököerőt nyerjenek, hogy a legnehezebb vérteteket is keresztül-furják és akkor is csak csekély távolságból és a golyónak teljes derékszög alatti ráütése folytán volt lehetséges. Ehhez képest a védőfegyverek, melyek a lövőfegyvereknek és löpőnek behozatalával még súlyosabbakká tettettek, a lovasságnál még sokáig használatban voltak, mely most azon volt, hogy a fegyvereket, melyekben legveszedelmesebb ellenségét azonnal felismerte, saját céljára ő is hasznosithassa.

A lovagok, vagyis a nehéz lovasság már régóta használta az úgynevezett petroneleket, melyek kicsiny kézi fegyverek voltak, nevüket, a mint már említettük, onnan vették, hogy tüzeléskor tusáját a mellvérthez (poitrail) támasztották. Ezen petronelek sima csövek voltak egyenes fatusákkal, melyeket a hátsó végükön levő gyújtólukon keresztül a rátartott kanócz segítségével sűtöttek el. Mialatt tehát a tusa — miként most mondtuk — a mellvérthez támasztott. A cső nyílása akként kapott szilárd állást, hogy a cső végét bizonyos villaalakú készülékre támasztották, mely függélyes állásban volt a nyeregkápára ráerősítve.

Eleinte, a midőn még a lövőfegyverek a nehéz vérték áttörésére elegendő lököerővel nem bírtak, az előretörő s petroneljeit a könnyebben fegyverzett gyalogságra elsűtő lovasság némileg előnyben volt, mert harcosai sérthetlenek lévén, mégis képesek voltak a gyalogságban némi kárt okozni. A lövőfegyverek feltalálásakor súlyuk és

erejükben emelkedett védőfegyverek, azomban a 16-ik század közepe felé lassankint kissé megkönnyítették, de az ez irányban való haladás csakhamar ismét megállapodott, annyira, hogy a század vége felé a fegyverzetek egy bizonyos ideig ismét nehezebbek voltak mint a század vége felé valaha.¹⁾

Az arquebusok folytonos javításai következtében a mellvérték súlya és vastagsága még jobban fokozódott, és hogy az ez által fokozott súly elviselhetővé legyen, a fegyverzetnek némely kevésbé szükséges darabjait letették. Az első lépés e tekintetben a 16. század felében történt az által, hogy a lábvasakat és vaskezyüket egyelőre egészen félretették. Azután következett az előkötők (braconniere) letétele, miket a térdig érő czomb- vagy ágyékvasakkal pótoltak.²⁾

A vállat védő vagy hónaljig érő lemezek ugyanezen időben tűntek el, s helyükbe sokkal egyszerűbb és szilárdabb vállsínek jöttek; hasonlóképen oda került a térdsin, hosszú száru vascizma és nehéz bőrcizma. Az ekként módosított fegyverzet azután huzamos ideig változatlanul fenntartatott és kerek száz évig volt ugyanegy módon használatban.

A mint a tüzfegyverek lassankint javítottak, a gyalogság viszonya is szemben a lovassággal mindig kedvezőbben alakult. Részint az érintett okokból, másrészt azonban azon körülménynél fogva, hogy a nehéz fegyverzet és a lándzsával való küzdelem igényeinek megfelelő erős és nagy lovakat nem igen lehetett kapni, ez a fegyver mindig jobban elvesztette régi jelentőségét és a lovasság megszűnt azt kizárólagos fegyvernek tekinteni.

Mínél nagyobb hatalt a löpornak katonai célokra való fölhasználása, annál inkább törekedett a lovasság azt a maga számára is megszerezni, saját céljainak megfelelővé tenni és lehetőleg kizsákmányolni. Minek következménye az lön, hogy Európa összes lovassága körében a löfegyverek használata hova-tovább mind nagyobb tért hódított.

Az első használható puská — miként már ismételtelen mondtunk — az úgynevezett „petronel“ volt, melyet néha villáspuska (Haken arquebuse) névvel is jelöltek. De csakhamar az úgynevezett kerék-arquebuse-ok következtek, nevüket kerék-závarzatuk alapján nyervén, mely 1515-ben Nürnbergben találtatott fel; ezek voltak a lovasságnál a legkedveltebb s legkeresettebb puskák, miután lóháton könnyebben kezelhetők voltak.³⁾

A 16-ik század elején egy egészen új fegyvert találtak fel, mely pisztoly nevet viselt, némelyek állítása szerint azért, mert állítólag Olaszországban, Pistójában készítették azt legelőször; míg ellenben Demmin, a kit teljesen jó és megbízható tekintélynek kell vennünk, a „pistallo“ (gomb vagy cifrázat) szótól származtatja. A pisztolyok Angliában először 1521-ben, Franciaországban 1531 körül merültek föl.⁴⁾ Cerisolles mellett 1544-ben a francia gyalogságnál szerepeltek, mely őket a dzsidások védelme alatt alkalmazta.⁵⁾ Hason-

¹⁾ Dániel I, 290. ²⁾ Boutell 156. ³⁾ Humbert 77. ⁴⁾ Demmin 519. Webster „Pistol“ szó alatt. ⁵⁾ Vanderburch 175.

lóképen a német lovasok is a St. Quentin melletti csatában 1557-ben pisztolyokat használtak.¹⁾

A kerék-závarzattal bíró pisztolyok feltalálása a lovasságra nézve nagy előnnyel járt, mert azáltal oly fegyvernek jutott birtokába, mely lovon könnyen kezelhető volt s ennek daczára mégis halálos sebeket tudott ejteni. Egyrészt a gyalogság pikái és muskétái, másfelül a lovasság nehézsége, melynél fogva az utóbbi képtelen volt sortüzét erősebb üggetésben megtartani, csakhamar feledékenységre borította a lovasság kebelében ama régi rendszert, hogy fő-főhasznát csakis a hirtelen roham képezi, mely nagy lökést képez előidézni. Sőt utoljára annyira jutott a lovasság, hogy megfélemedezett hagyományos teréről s lövő fegyverekkel küzdött.

Valóban bámulatos, hogy a kor előítéletei bizonyos esetekben mily károsan képesek hatni oly változások és ujjitásokra, melyek minden létezőnek folytonos átalakulásaihoz képest örökös sorban állanak elő. A lovagkori szellem még nem halt ki teljesen, s ennek következtében a közvélemény még mindig annyira kedvezett a lovasságnak, hogy úgy elvakították magukat, hogy a lovasság, bárminő nagy célzáblául is szolgált a lövéseknek végkép abba hagyja a zajos rohamot, és a helyett inkább gondos és fokozott célbavevést igénylő lövő fegyvereibe helyezze bizalmát; szemben ugyanazon gyalogsággal, mely biztosan és nyugodtan megállhatott s onnan a helyzet minden előnyeivel számolva, biztosabban tüzelhetett egy azonos, sőt jobb fegyverrel, mint a minővel maga a lovasság birt.

Úgy látszik legelőbb is a németek használtak pisztolyokat nagy hatással. Azon rendszert vették fel, hogy lovasságukat tömör osztályokban, néha 16 ember mélységben állítsák fel. Harczmódjuk aztán abban állt: hogy a közvetlen rohamot kikerülve, soronkint jöttek előre és mind a két pisztolyt kilőve, jobbra vagy balra való elkanyarodással a közvetkező sor előnyomulására nyitottak tért, mely második sor azután szakasztott úgy járt el; ekként, ha már az utolsó sor is kilőtte a magáét, a mögötte alakult első sorok újból hasonló módon kezdették meg.²⁾ Ha tehát valamennyi sor kilőtte töltényeit, a mögöttük az addig töltő többi sorok újból folytatták ez eljárást.

Ezen rendszer eleinte az általa kifejtett hatalmas tüzelés folytán kötelességének eleget tenni látszott, azonban csakhamar csuffá lett téve azon különösen a francia lovaságnál alkalmazásban volt valódi lovas-fogás által, melynél fogva ezekre a tűzimádókra teljes erővel rárohantak s mialatt azok pisztolyaik töltésével bibelődtek, halomra döntötték őket. Természetesen az ily roham a magukat pisztolyaikra bizóknak teljes szétszalasztásával végződhetett.³⁾

A lándzsák használatának lassú fogytával a pisztoly lassankint érdemét meghaladó hitre kezdett szert tenni, és a mellette küzdő aránylag jelentéktelen okok nem csekély alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a lovasságnak harczászata a legnagyobb mértékben hamis irányba tereltessek. Az ezen fegyvernemben rejlő nagy erő ezáltal egy

¹⁾ Bardin 4430. ²⁾ Duparcq, II, 69. ³⁾ Duparcq, II, 69.

időre veszendőbe ment vagy legalább feledékenységbe merült. A roham sebességének egész az üggetésig való leszállítása, a löfegyverek használatára a lándzsa és kard helyett sajnálatos eredményeket felidéző tényezők voltak és a lovasság befolyását a harcokban egész a lehető legkisebb fokig leszállították.¹⁾

A német lovasság mely e fegyvernem keretén belül egy nemzetének tökéletesen megfelelő specializációt képezett, e minőségben s e név alatt csaknem valamennyi azon korbeli hadseregnél meghonosodott; ennek tagjai a nehéz lovasságnál sokkal könnyebb fegyverzettel és felszereléssel bírtak. Gyors lovaikra pattanva, kardok és pisztolyokkal fegyverkezve a kevésbé gyors és ügyes francia gendarmesokban nem egyszer okoztak nagy károkat. Sok tekintetben már az újkori lovasság jellegével bírtak, mindazáltal tulságos súlyt fektettek lövfegyvereikre, melyek akkor a lovashadaknak kardal vívott tusáiban sehogysem mérközhettek az éles kardokkal.

A németek voltak az elsők, kik a mély fellállítást a lovasságnál meghonosították, innen csakhamar már-már I. Ferencz korában átment a francziákhoz, a kik azt vak utánzás útján vették által. V. Károly korában a pisztolyokkal fegyverzett német lovasság 15—16 embernyi mélységben alakult, míg ellenben a francziáknál a régi lovagok módjára való egysoros fellállítás tartotta fenn magát. Egyébiránt — a mint fentebb érintettük — később annak alakzatát vette föl.

La Noue adatai szerint V. Károly volt az első, ki a lovasságot századokban szervezte, mely eljárás csakhamar egész Európában elterjedt és korunkig érvényben maradt. Ellenben III. Napoleon a tüzéségről írt művében azt állítja, hogy a századokra való beosztás a németeknél már régi szokás volt, Károly tehát már régebben főnálló intézményt szabályozott.

Noha I. Ferencz századainak mélységét szintén nagyította, a francziák ezen új alakzattal nemsokára ismét fölhozták és gendarmes-jaik továbbra is egyetlen sorban küzdöttek, egészen az 1557 és 1558 évekig, a midőn is a spanyol nehéz lándzsás csapatoktól St. Quentinél és Gravelingen mellett teljes vereséget szenvedtek. Nemkülömben az 1562-ben Dreuxnál vívott csatában a német századok újból legyőzték a francia gesdarmes-okat és az utóbbiak csak ekkor érezték szükségesnek, hogy az egysoros fölállítással fölhojjanak, nagy hosszúságára a francia nemeseknek. kiknek mindenike a legelső sorban ohajtott küzdeni.

Egyébiránt a századrendszer behozatala előtt már jóval a gendarmok nem küzdöttek valósággal egysoros csapatokban, hanem több egymás mögött 40 lépésnyi közzel felállított vonalban állottak.²⁾ Ezt a felállítást nem lehet épenséggel nagyon rosznak nevezni, a meny nyiben mindenik sor saját külön föl adattal és vezénylettel bírván, ez által az újabb és újabb tartalékok fellépése is lehetségessé lön.

Végre megemlítendő, hogy a könnyű lovasság már jóval a „gendarmes“ ok előtt bírta a mély fölállítást előnyeit.

¹⁾ Dupareq II, 71. ²⁾ Dániel I, 232.

II. Henrik alatt a lovasság Franciaországban 400 emberből álló, 40 ember arcvonalu és 10 ember mélységű nehéz csapatokban alakult.¹⁾ De ez csakhamar az előbbeni mélység fentartása mellett 200 emberre csökkent. Később IV. Henrik alatt a mélység 6 tagra szállítottatott le, végre pedig 1633 körül a századok ezredekre egyesítettek, s a felállítás mélysége 3 vagy 4 tagban állapítottatott meg.²⁾

Melzo lovag adatai szerint a 16. század kezdetével szokásban volt a dzsidások elé lovas arquebuse-puskásokat fölállítani. Ezeknek föladata volt az ellenséggel szembe puskaharczot kezdeni és ha azt vették észre, hogy soraik megrendültek, vagy hogy az ellenség nagyon közelre jött, a szárnyak vagy a térközökön át visszavonultak és a dzsidásoknak a roham kivételére szabad tért nyitottak; ez utóbbiakat viszont a vértések vonala követte, részint támogatásul, részint pedig siker esetén az ellenség üldözése czéljából.³⁾ Mögöttük még második sor lovas arquebuse-puskás volt felállítva.

A lovasság ezen öszevegyítéséből csakhamar azon szokás fejlődött ki, hogy a lovasságot gyalog muskétások csapataival tarkázták. És miután ez időben a lovasság rohamait ügetésben intézte, arra számítottak, hogy (*horribile dictu!*) a puskások a lovasokkal lépést tartva tüzelésükkal nekik segítségükre lesznek az ellenséges sorok át-törésében. Ezen redszabály azonban, mint minden ilyen *compromissum*, csak arra vezetett, hogy a lovasság igazi és legsajátosabb ténykedését, mely a legfokozottabb sebességgel intézett támadásban jut érvényre, még jobban aláássa és ezen természetellenes keveréket sem ama hatásos sortüzéssel, sem ama szilárd alakulással nem bírta felruházni, melyet egy hasonszámú jól szervezett gyalogságnak más körülmények között föltüntetnie kellett volna.

Mindezen tények csakis azt bizonyítják, hogy a lovasság valódi értékét és helyes alkalmazását tökéletesen félreismerték és hogy a lövő fegyverek feltalálása a hadvezetés minden alapelvein korlátlanul uralkodott.

Az 1525-ben vívott paviai csatában fordul először elő a gyalogság és lovasság föntemlitett elegyítése, még pedig Pescara *marquis* által.⁴⁾ I. Ferencz itt azt a nagy hibát követte el, hogy nehéz *gensdarmesjaival* a császári sereg kellő közepét ép akkor támadta meg midőn azt már tüzérsége megállította és közel volt ahhoz, hogy azt rendetlen futásra kényszerítse. A *gensdarmesok* ezen időelőtti rohama folytán azonban a tüzérség kénytelen volt elhallgatni. Ennek következtében a császáriak újból összegyülekezhettek, képesek voltak saját részükről támadni és így a francia *gensdarmesok*at eszélytelen királyukkal együtt teljesen körülvették. Ez alkalommal történt, hogy Pescara 1500 vaskoniai arquebuse-puskából erős csatárvonalat alkotott, azon czélból, hogy azok közvetlen közelből a *gensdarmok* ellen élénk tüzet kezdjenek, miáltal a francziák súlyos veszteséget szenvedtek, de tüzelésüket nem viszonzhatták.

¹⁾ Bardin 2155. ²⁾ Nolan 16. ³⁾ Bardin 2155. ⁴⁾ Dániel I, 233.

A francia király a golyók káros hatását kikerülendő lovasainak sorait megnyitatta, ez azonban már mind hiába volt, mert most a gyalogság rohant a felbontott lovasok közé és sokat leölt közülük.¹⁾

Maga a király, miután a vitézség csodáit művelte volt, elfogatott, vele együtt számos tábornok és nemes. Alig képzellhető döntőbb győzelem, mint az, melyet a császáriak nyertek, és minden további utógondolat nélkül siettek azt a lovasság és gyalogság ezen először megkísérlett összevegyítésének tulajdonítani. Minek természetes következménye az lett, hogy e nézet mindenütt hívókra találván, csakhamar a két fegyvernemnek ezen összeegyeztetése valamennyi hadseregnél elfogadtatott. Így az e korból eső csaták leírásának legtöbbször példái merülnek föl azon eljárásnak, hogy a lovasság lövéfegyverekkel harczol és csapatjai között puskások vannak föllállítva.

Megfordítva, de a hatásban mégis egyezőleg, az 1562-ben vívott dreuxi csatában viszont azt találjuk, hogy itt gensdarmokat és könnyű lovascsapatokat állítottak föl a gyalog csapatok térségeiben.²⁾ A St. Denis melletti csatában 1567-ben a protestáns puskások tüzöket mindaddig visszatartották, míg az ellenséges lovasság 50 lépésre beközelgett, és azután gyíkos tüzet szórtak rájuk, mely nagy hatással volt.³⁾ Ez által elérték azt, hogy Colignynak lehetségessé lőn hadseregének biztos visszavonulását eszközölni.

A montcontouri csata 1569-ben különös fontossággal bír mert az azon korból hadviselésnek igen találó példáját szolgáltatja.

A német és svajci gyalogság csak lándzsákkal harcolt: ellenben a francia gyalogság jobbára arquebuse-puskákkal volt felszerelve, noha némelyeknek alabárdjaik is voltak, és némi csekély részük dzsidákkal bírt. A francia lovasság megfordítva dzsidáira nagy súlyt látszott fektetni, mialatt a németek pisztolyaikban bízva, mint már előbb említettük, fokozatosan és soronként tüzelve, nyomultak előre. Coligny francia és német századjaikat párosával állította össze, azon nézetből indulva ki, hogy ha így fölváltva az egyik osztály a lándzsát, a másik a pisztolyt használja, mindkettő egymást kölcsönösen fogja támogatni s mind a két fegyver előnyei hasznosan lesznek egyesítve. A lovasságnak arquebuse-puskások által való támogatása úgy látszik kedvencz gondolata volt a protestáns vezérnek, mert midőn lovasságát ekként beosztotta volt, egyuttal még arquebuse-puskásokat is rendelt melléjük. Ezen ebbeli minőségükben kiválogatott harczosok nemcsak arra voltak szánva, hogy közönséges használatban levő szokásuk szerint az előnyomuláskor a lovasság kengyeleibe fogózkodva, azzal együtt tartásának, de sőt inkább mint csatárok voltak hivatva működni az arcvonal előtt.

Harczközben a királyi gensdarmesoknak nehéz fegyverzetük súlya és lovaik élénksége folytán sikerült, a könnyű protestáns lovasságot megverni. Colignynak azonban sikerült a csatát helyre állítani három ezred francia arquebuse-puskás gyíkos tüze által, kiknek csakis az ellenség lovaira kellett tüzelni s kiknek erőfeszítéseit

¹⁾ Liskenne IV. 353. ²⁾ Duparcq, Guerres de Religion 61. ³⁾ Ugyanott, 70.

hat zászlóalj német lovas ádáz rohamá is támogatta. Valószínűleg meg is nyerte volna a csatát ha a Cosse marsal által vezényelt svajczi tartalékos gyalogság szilárd sorrendben, épen a döntő pillanatban elő nem nyomul.¹⁾

Az 1587. Október 20-án vívott Coutras melletti csatában Navarrai (IV-ik) Henrik egy új alakzatot hozott alkalmazásba, mely szintén a kor uralgó eszméin alapult. A gyalogságot a szárnyakra, a lovasságot középre állította, és az utóbbiak századai közé kis arquebuse-puskás osztályokat töltött be.²⁾ Ezek 20—20 emberből álló 5 főnyi arcvonallal bíró osztályokból állottak: az első sor a földre feküdt, a második: térdre ereszkedett, a 3-ik kissé előre görbedt, a 4-ik fönnállott, úgy, hogy ugyanazon időben mind a négy sor képes volt tüzelni. Meg volt azonban parancsolva, hogy mindaddig ne tüzeljenek, míg az ellenséges lovasság legalább 20 ölnyre nem közeledett, úgy, hogy a lövéseknek csaknem biztosan találniok kellett. Oly emberekből voltak összeválasztva, kik vitézségük és szilárdságuknál fogva kitűntek s még külön is lelkökre köttetett, hogy szilárd nyugalommal viseljék magukat.

A királyi lovasság 800 méter távolságból kezdette meg rohamát, s mielőtt még túsára került volna, máris jelentékeny veszteséget szenvedett. Henrik nyugodtan várt, míg 20 lépésre közeledtek, azután sortüzet adott, majd a lovasság tört be azoknak rendetlenségbe jött sorai közé s azokat tüstént szétverte.

Különösen érdekes lovas harc volt az, mely a nassau-i Lajos herceg vezérlete alatti hollandok és az Avila alatti spanyolok közt 1574. ápril 14-én a mookeri fenyéren (Mooker Heide) folyt le Hollandban. A spanyol lovasság az elülső tagban lovas karabélyosokkal, a másodikban a lándzsásokkal és a súlyos fegyverzetű fekete német lovasokkal fejlődtek ki. Lajos gróf összes lovasságával támadott és a karabélyosokat nagy rendetlenségben űzte vissza. E közben embereit, kik fegyvereik megtöltése céljából félre kanyarodtak, az addig zárkózva tartalékban álló dzsidások és vértések azonnal megrohanták. E roham nagy bátorsággal és ép alkalmas pillanatban történt.³⁾ Rövid harc után Lajos gróf karabélyosai leverettek, s így a csata sorsa el volt döntve.

¹⁾ Carrion Nisas I, 510, 511. ²⁾ Wanderburch 17. ³⁾ Mothley, Rise of the Dutch Republik 558.

X-ik FEJEZET.

AZ EURÓPAI LOVASSÁG A 16-İK SZÁZADBAN.

1-ső R é s z.

Nemek és fajok szerinti szervezkedés.

Az előbbeni fejezetben megismerkedtünk a lovasságnak arra vonatkozó és egyre növekvő hajlamával, hogy a lövőfegyverekre fektettek fősúlyt és azoknak kedvéért elhanyagolták a karddal való küzdelmet. Ezen körülmény a tegyvernem azon különös szervezetére vezetett, hogy minden törekvés csakis az arquebuse-puskák, pisztolyok és karabélyok lehető kizsákmányolására lett irányozva.

Már huzamosb idő óta a lovasság több neme volt ismeretes, a mennyiben a gensdarmes-ok nehéz, a lövészek könnyű lovasságot képeztek, azomban ezek szervezetileg nem voltak külön csapatokra elkülönítve, mintán a lövészek egyszerűen a gensdarmes-oknak csatlósait és kíséretét képezték és azok lándzsáiba voltak beosztva. Először VIII. Károly francia király Rómába való bevonulása alkalmával 1494-ben látjuk ezeket harczászatilag is külön tagozatú könnyű csapatokba beosztva.

Az Argoulets-ek. Állítólag XII. Lajos állított fel, Argoulets név alatt egy könnyű lovascsapatot, mely szárnyalgó és szétszórt harczrendben küzdött. Könnyű fegyverzettel bírtak, könnyű mellvért és sisakkal; támadó fegyverül nagy nyilpuskát és buzogányt hordtak, ennek helyébe később a korong-závárzatú arquebus-puska lépett, mely legelőször nálunk volt használatban és melyet a nyereghez erősített kemény bőrből készült tokban hordoztak.¹⁾ 1449-ben 200 argoulets volt a francia seregnél a velencei könnyű lovasság mintájára szervezve. Az argoulets-ektől csak kevésbé különböző úgynevezett „Albaniai lovasság“ a könnyű lovasság egy más neme volt.²⁾ Különben úgy látszik, hogy az első elnevezés a lovasság egy bizonyos különös

¹⁾ Gay de vernon 12. 13. ²⁾ Daniel I, 167.

szervezetű nemére alkalmaztatott, és az Albániaik általában e nemnek egyik fajtát képezvén, csak annyiban voltak emezektől különbözök, a mennyiben Albániából toborzattak.¹⁾

Ez azon tényből is következtethető, hogy az Argoulets-ek, Stradioták és Albániaiak a történészek által ismételtén egészen összezavartatnak.

Az Albánok. VIII. Károly 1496-ban 8000 albánt fogadott zsoldjába.²⁾ XII Lajos nemsokára azután külön tábornokot nevezett ki ezen csapatok számára, kik a francia könnyű lovasság alapját és magvát képezték. Meg is maradtak a francia hadseregben egész a III. Henrik uralkodásáig melynek idejében egy századjuk Yoyeuse marsall vezénylete alatt szerepelt.

Az albánok 300 vagy 400 emberből álló századokba voltak beosztva, s átlag saját lovaikon szolgáltak mint zsoldosok. Törökös öltözetet viseltek, de turbán nélkül és gyalog vagy lovon harczoltak. Jellemző fegyverük az ugynevezett „arzegaye,” volt, egy rövid, mindkét végén megvasalt lándzsa, melyet bámulandó ügyességgel kezeltek.

A genetariusok vagy gineták. Az ilyenféle csapatok azon időben a legtöbb európai hadseregnél használatban voltak.

Spanyolországban a „Genetaires” vagy „ginetes” néven szerepeltek, mely elnevezés a spanyol „gineta” (rövid lándzsa) szótól eredt.³⁾ A mórok és szaraczenok minden szokásaival bírtak, s a spanyol hadsereg könnyű lovasságát képezték, hasonlóan az újabbkori huszárokhoz. Hasonlóan a francia hadseregben szolgáló albánokhoz ők is törökös ruházatot viseltek, s épen úgy mint azok egy-egy arzagayevál és pajzsossal voltak felszerelve. Kicsiny, de ügyes lovaik voltak, melyek még jelenleg is Franciaországban „genettek” (gennets) név alatt ismeretesek, emlékezősképen azon csapatokra, melyek őket valaha használták.

A lövégefegyverek behozatala után az argoulets-ek csakhamar az arquebuse-puskákat, a scopettákat és pisztolyokat kapták föl. IX-ik Károly alatt az „Argoulets” szó már egy gyűlöletes, gyalázó melléknév jelentőségével bírt, és ehhez képest az 1562-ben dreux-i csata után szóba sem kerül.⁴⁾ Helyükbe a karabélyosok léptek, s a régi elnevezés csakhamar feledékenységre merült.

A lovas arquebuse-puskások a francia nemzeti lovasságnak faja voltak, mely arquebuse-puskákkal fegyverzetten szárnyalgó vagy könnyű lovascsapatot képezett a szárnyak védelmére s a dzsidával fegyverzett nehéz lovasság támogatására. A karabélyosok és dragonyosokkal egyformán szolgáltak és csakis abban különböztek tőlük, hogy idegen csapatok voltak.⁵⁾

A karabélyosok (carabins) Franciaországban először II-ik Henrik alatt mutatkoznak és jobbra vaszkóniaiak, baszkok és spanyolokból alakítottak. Ezek kis kerék-závarzatú arquebuse-puskát, pisztolyt s valószínűleg kardot is hordtak hozzá.⁶⁾ Az argoulets-eket és a

¹⁾ Bardin 156. ²⁾ Bardin 156. ³⁾ Bardin 2569. ⁴⁾ Bardin 232. ⁵⁾ Bardin 340.

⁶⁾ Dupareq II. 72.

stradiotokat pótolták, s így ama korban a seregeknek könnyű lovaságát képezték. Ezredekké való alakításuk XIII. Lajos korában történt.

A dragonyosok ugyanezen időben jönnek alkalmazásba, Dániel atya adatai szerint alakításuk Brissac marsalnak tulajdonítandó; a ki legelőször alkalmazta őket Piemontban.¹⁾ Duparcq ellenben ezen fegyvernem feltalálásának érdemét Strocci Péternek akarja tulajdonítani, ki 1543-ban, tehát hét évvel Brissac piemonti hadjárata előtt, egy 5000 arquebuse-puskából álló osztályt, a fáradságtól megkimélendő lovakra ültetett, azonban azon határozott czéllal, hogy a harcban gyalog fogja alkalmazni.²⁾

Ha azonban nem a neveket, hanem a dolog lényegét tartjuk szemeink előtt, úgy e fegyvernem meghonosítása jóval régebb időre vihető vissza. Már maga Bátor-Károly is fölfogta azon elvet, mely az ő alapjukat képezte, mert gyakorolta lövészeit a lóról való leszállásban lovaik összefűzésében és a szabályos gyors menetelésben, mely alkalommal a dzsidások mentek előttiük, a kik támadás esetén dzsidáikat a földbe előre szegezván azok mellé térdeltek, hogy a lövészek fejük fölött tüzelhessenek. Ha aztán az ellenség a nyílasok lövegei alatt megingott, a dzsidások kivont karddal rohamott intéztek.³⁾ Mi több azon szokás, hogy a lovasok gyalogosokat ültessenek fel lovaik farára még jóval régebb eredetű, többé vagy kevésbé gyakorta legtöbb nép-nél szokásban volt. Külömben — miként említettük — maga Nagy-Sándor is fölfogta a dragonyosok modern értelemben való alkalmazásának értékét, a midőn dimachusok-at vagyis kettős-harczókat állított föl, kik lovasságának jelentékeny részét képezték.

Mindazonáltal nagyon valószínű, hogy a dragonyosoknak újabb korban való alkalmazása a francziáktól ered, a mint hogy ők adták nekik modern elnevezésüket, a többi államok is őket csakhamar utánozni akarván, ez új fegyvernemet hadseregiükbe fölvettek. II. Henriknek egy tornajáték alkalmával történt halála, mely ezen játékok eltörlését eredményezte, a dzsidának a lovasságnál való használatára nagyon komoly utóhatással volt. Ama nehézség, mely az ezen fegyvernem számára alkalmas lovak föltalálásában mutatkozott, összekötve a tulságos nehéz felszereléssel és a lövőfegyvereknek mindig nagyobb és nagyobb tökéletesedésével, csakhamar a dzsidának teljes eltörlötetésére vezetett, s a lovasságot majdnem kizárólag lövőfegyverekkel kezdték felszerelni.

1550. és 1553-ban Brissac marsal egyes arquebuse-puskás századokat azon határozott célból látott el lovakkal, hogy így a gyalogság egy részének fokozottabb mozgékonytágot kölcsönözzön, mely azt képessé tegye arra, hogy oly kedvező állásokat, hova a gyalogság későn érhet, löháton elfoglalhasson és viszont gyalog harczolva megtarthasson.

Ez volt célja és vezérelve a dragonyosok felállításának és ez volt a legújabb korban is mindazoknak irányelve, a kik őket rendszeresen alkalmazták. Később IX. Károly és III. Henriknek, nemkülömben

¹⁾ Dániel II. 354. ²⁾ Duparcq II, 72. ³⁾ Duparcq II, 36.

IV. Henriknek uralma alatt a dragonyosok jelentékeny szolgálatokat teljesítettek. Hasonló módon tett parmai Sándor herczeg 1552-ben Alençon herceget megakarván lepni, néhány gyalog századot málhás állatokra ültetett és velök gyorsan az ellenség felé nyomult.¹⁾

Tehát a dragonyosok első sorban lóra ültetett gyalogság voltak s a ló csakis gyorsabb szállító eszköznek tekintetett. Később azonban lassankint bizonyos változás áll elő, ez emberek mind több ellenszennel kezdettek viseltetni a leszállás iránt s így többször harcztak lóháton, mintsem gyalog. Ezen körülmény csakhamar elrontotta az egész fegyvernemnek hitelét.

A vértések. Ezek ismét egészen más nemét képezték a lovasságnak, bár némileg hasonlítottak a német lovassághoz. Első alakításuk Nassau-Móricz herczeg által történt, még pedig a németalföldi háború folyamában. E fejedelem, ki kora legtehetségesebb tábornokainak s a harczászat reformátorainak egyike volt, először is nem volt azon helyzetben, hogy a dzsidások számára szükséges lóállományt összehozhassa, továbbá, minthogy e fegyvernem alkalmazása szabad és szilárd talajt igényelt, mely Németalföldnek átszegdelt és korlátolt terepén, a hol ez a háború folyt, egyáltalán nehezen volt található: ennél fogva e fegyvernemet ily terepen teljesen haszontalannak ismerve fel, azt a seregnél egészen eltörölte.²⁾ Ennek helyébe egy más lovascapatot szervezett, mely noha kevésbé volt nehéz, de azért mellvértet viselt, hosszú pisztolyokkal s vágás és szúrásra egyik alkalmas kardokkal volt ellátva. Az ellenséges lovasság lökemet akként igyekezett kikerülni, hogy lovasai, miután sortüzet adtak volt, gyorsan megnyitották soraikat, azután pedig kardot rántva az előnyomuló ellenséges lovasság oldalába estek. Jelentékenyül könnyebben lévén felszerelve, s alkalmasabbak lévén a gyorsabb mozdulatokra, főntebb érintett működésüket jobbára siker kísérte.

Ez a német lovasság ismert harczászatának, némi módosítása volt, mely tüzelt és azután félrekanyarodva újból töltött és ismét tüzelt. IV. Henrik az 1590-iki Jvry melletti csatát lovasságának ily módon való alkalmazása által nyerte meg, a mennyiben a lovasság védőfegyvereinek kilövése után a második vonalon át a végső harczonálra akart hátrálni, nem talált kellő nyilást e mozdulatnak eszközzésére. Ennek következtében rendetlenül a mint volt, a nehéz dzsidásoknak főcsapatára vetette magát, kiket a mayennei herczeg épen akkor vezetett rohamra; ez által ezeket is rendetlenségbe hozták, s így lökemiüknek hatását is, erejét is megtörték.

Tehát ezen új, Móricz herczeg által szervezett csapat legfőbb védőfegyvere a vért (cuirasse) után vértéseknek (cuirassiers) nevezetett. Nagyon tevékeny fegyvernemet képeztek s a németalföldiek sikereihez nagyban hozzájárultak. A lovasságnak ezen neme csekély módosításokkal valamennyi európai, seregnél egészen korunkig főtartotta magát, azon külömbiséggel, hogy később a kard lett a főfegyver, s a pisztoly csak mellékfegyvernek tekintetett. IV. Henrik francia király

¹⁾ Duparcq II. 74. ²⁾ Motley, Rise of Dutch Republic IV, 221.

alatt ama szokás emelkedik érvényre, hogy minden egyes könnyű lovasszázadhoz (melyhez akkor a pisztolyosok és vértések is tartoztak) 50 karabélyost osztottak be. Ezek rendszeren a század balszárnyán fejlődtek ki az illető kapitány közvetlen parancsnoksága alatt, kitől különös jelt kaptak. Szokásuk volt a dzsidások osztályaival szemben 200, a vértésekéivel pedig 100 lépésnyire közeledni, s itt karabélyaikat fokozatosan soronkint kilőni, mely alkalommal az a sor, a mely karabélyát már kilőtte, azon század háta mögé vonult, a melyhez be volt osztva. Ha pedig hasonló taktikai föladattal bíró ellenséges karabélyosokkal jöttek össze, akkor köztük szárnyalgó harcز keletkezett nyílt sorokkal, mely alkalommal mind a két fél arra törekedett, hogy az ellenség tüzeit saját vérteseitől elvonja, mihelyt ez utóbbiak rohamra mentek.

Különben csaknem lehetetlen leírni mindazon alakulásokat, melyek időről-időre a különböző fegyvernemek egybefoglalására, azoknak kölcsönös alkalmazása- és támogatására, valamint a fegyvernemek beosztására nézve gyakorlatban voltak. Csaknem minden év új változatokat és új elveket szült, egészen és kizárólag a különböző hadseregeknél és csapatoknál vezénylő tisztek vagy tábornokok egyéni felfogása és szeszélye szerint. Csakis a légfontosabb és leglényegesebb felfogásokra fogunk itt kiterjeszkedni.

Ugyancsak Mórícز fejedelem korában találkozunk a „cornette“ kifejezéssel, mely a lovasság bizonyos statisztikai alosztályára alkalmaztatott. Ennek létszáma úgy látszik 100 és 300 ember között ingadozott. Mórícز herczeg hadtani utasításaiban beszél ugyan egy 100 és egy más 140 lovasból álló cornetter-ről, hanem D'Avilla viszont arról értesít, hogy Mayenne herczegnek az Jvry melletti csatában egy 300 lovasból álló cornette-je volt.¹⁾ Ezen alosztály-elnevezés különben egységeképen szerepelt a lovasságnak számszerinti fölsorolásánál a régebbi „lándzsák“ szerint való megjelölés helyett. Maga a név a cornette vagyis standart-zászlótól vétetett, melynek mindenike egy egy ilyen csapatot vezetett.

Stowe évkönyveiben az olvassuk, hogy azt 1586-ban vívott züitpheni csatában Russel Vilmos nagy vitézséggel küzdött, és — így folytatja — „cornetjével oly rémitően támadott és szerepét lándzsájának eltörése után, csatabárdjával oly módon folytatta, hogy az ellenség inkább nézte ördögnek, mint valami jóembernek, mert a hol csak 6—7 ellenséget látott meg együtt, oda ugratott s olyan takarítást vitt véghez, hogy a barátságnak és együttlétnék egyszeribe vége szakadt.“²⁾ V. Károly rendszabályaiban egy cornette-re 60 nehéz fegyverzetű lándzsás, 120 vértés, s 60 hosszú arquebuse-puskával ellátott lovas jutott, kik valamennyien mellvérttel voltak fölszerelve. Ily módon tényleg oly ezredet képeztek, mely három különbözönemű lovascsapat- vagy századból állott. Az említett fejedelemnek nagy előnyére szolgált még az is, hogy a fentebb említett spanyol eredetű könnyű lovasság, az úgynevezett geneták vagy ginetáriusokkal is rendelkezett, kik bizo-

¹⁾ Beamish 322. ²⁾ Stove, Annals (1615, folio kiadás) 736 lap).

nyos tekintetben a magyar királyok huszárszájához lévén hasonló, példányképül szolgáltak a többi nemzetek könnyű lovascsapatainak föllállításánál.¹⁾ Escarases-ek vagy „schwadron“-okba voltak szervezve.

Az ezredalakzat is hamarabb honosodott meg Spanyolországban, mint bárhol másutt.

Magyarországban már jóval előbb az úgynevezett huszárok tüntek fel, kik meglehetősen veszedelmes jellegű könnyű lovasságot képeztek.

Ezek eleinte a nemzetőrség, vagyis az országos fölkelő seregnek bizonyos nemét képezték, csak a 15-ik század közepe felé lettek aként szabályozva, hogy minden huszadik ember köteles volt háború esetén síkra szállani. Ettől kapták nevüket is, miután magyarul a „húsz“ huszat, ár valaminek árát, fizetését (tehát zsoldját) fejezi ki.²⁾ Dániel atya leírja fegyverzetüket, tőle tudjuk, hogy mily hosszú egyenes vagy görbe kardokat viseltek, melyek derékon voltak odakapcsolva, némelyek egyenes szűrő kardokat is. Mozdulataik azon korhoz képest nagyon szabálytalanok voltak, leginkább nyitott rajvonalakban küzdve vették körül az ellenséges szárnyakat miközben lovaikat nagy ügyességgel forgatták. Nyergeik könnyű fanyergek voltak, melyek alatt összehajtott nemeztakarókat használtak, nyeregtakaróul pedig vadbőröket, melyeknek mindenkor a szőrös fele volt kifelé fordítva és melyek a pisztolyokat és az alsó takarót fedték el. A lovak feszítőzabla helyett csak csikózáblával voltak kantározva, hogy rövidebb pihenők-nél lekantározás nélkül is legelhessenek. Az egész csapat különösen alkalmas volt harácsolás-, portyázó és előőrsi hadviselésre. Magyar huszárok mintájára fegyverzett és fölszerelt könnyű lovasság csakhamar valamennyi európai hadseregben támadt és honosított meg, sőt az öltözékben és fegyverzetben való nagyon csekély különbséggel egész a mai napig föntartotta magát.

A török lovasság azon időben nagy hirnek örvendett, főképp könnyű lovasságból állott és görbe kardjaira vagyis úgynevezett „Cimeter“-jaira nagy súlyt fektetett. Nyílt sorokban küzdött és nagyon szabálytalan mozdulatokat tanusított. Fegyverzetük a török lovasoknak mellvértből, sisakból, azonfelül íj és kadból állott.³⁾ Az arczytámadással szemben helyt nem állottak: hanem, mint az minden időkben szokásban volt náluk, kitértek minden erélyes arczytámadás elől, azonban mind annyiszor visszafordultak, hogy az ellenségnek szárnyait nyugtalanítsák és azt folytonos csatározás által kimerítsék.⁴⁾ Sok ideig Európa legjobb lovasainak tartattak. Valahányszor azonban az ellenséges sorokat mégis arczytámadás által akarták áttörni, meg volt az a szokásuk, hogy ék alakot öltöttek; s ha ekként sikerült az ellenséget rendetlen-

¹⁾ Bardin, 3485. ²⁾ Beamish, 322. — (E téves származtatás helyett ujabbban merült csak föl az igazi és valóban tudományos származtatás. E szerint a „huszár“ a szlávból ered: szerb gusari, gurisari (lat. praedo), román kursarju (See-räuber) v. ö. Miklosich „Die slavischen Elemente im Magyarischen“. Am a szláv is eredetileg az olasz corsaro-ból lett, a mint ezt Szarvas Gábor kimutatta (Magy. Nyelvőr X. kötet. [1881] pag. 67). ³⁾ Lamartine, Histoire de la Turquie, II. 315. ⁴⁾ Humbert 70.

ségbe hozni, akkor szétszóródtak és kéztusára keltek, melyben amaz ügyesség, melylyel éles kardjaikat forgatták, örökös fölényt biztosított számukra.¹⁾

Lovaik nem voltak nagyok, hanem tüzesek, jól idomitva és kantározva. A nyeret kivéve a többi felszerelés egészen könnyű volt. Néha a lándzsát is használták, de különösebb értéket nem tulajdonítottak neki, mert hisz a kéztusában nem lehetett hasznát venni.²⁾

A törökök nehéz fegyverzeteket nem viseltek, minek az lett a következménye, hogy könnyen fegyverezve és tüzes lovaikon, fegyvereiket bámulatra méltó ügyességgel forgatták. Ezen ügyesség kitűnő könnyű lovasokká tévé, de egyszersmind képtelenné tette arra, hogy egy rendben, zárt sorokban előnyomuló nehéz lovasság lökemét kitartsák.³⁾

A török lovasság rendes lovasságból vagyis spahikból és egyéb sokféle könnyű önkényes lovascsapatból állott. A spahik lándzsával, hajítódárdákkal és kardokkal voltak felfegyverezve, némelyek közülök ijjal is, karabéllyal is birtak. Az európai török hadak már jóval előbb használták a lövő fegyvereket, mielőtt azt az ázsiaiak még csak ismerték. A pisztolyok föltalálása után ezeket is elfogadták és vagy a nyeregpárnán, vagy pedig derekukon, illetőleg övükben viselték. Könnyebb szerkezetű pánczélingeket is sokszorosan használtak a 17. század folyamában.⁴⁾

A törökök mindig jelentékeny számú lovas őrszemet tartottak: arczvonaluk előtt, oldalaikon és hátukban, s az előőrsi szolgálat ügye általában igen kedvező állapotban volt náluk.

1526. július 29. Pompás-Szulimán török szultán és II. Lajos király hadai közt a mohácsi sikon nagyszerű csata folyt le. Ez tulnyomólag lovascsatának tekinthető s hadászatiilag azért bir nagy érdekléssel, mert benne a nehéz lovasságú magyarok s a könnyű lovas török hadsereg közötti harc eredménye lép eléink. Szolimán szultán serege 200,000 emberből állt, míg ellenben a magyar hadsereg csak alig rugott 30,000 harczosra, bár ezek közt számos nehéz fegyverzetű lovag és nemes volt, a kiknek hatalmas és szilaj lökemét a török seregnek soraiban semmi sem tudta volna kiállani.

Szolimánnak terve nagy ügyességről tanuskodik. Hadait három csatavonalba osztotta: a legelsőt az ázsiai hadsereg képezte Ibrahim vezérlete alatt, a második sorban állott az európai hadsereg Chosrev basa alatt, míg a szultán a maga kedves janicsárjaival erős tartalékot képviselt.

Az első vonal arra volt utasítva, hogy a magyar csapatok rohamra előtt nyilják meg, kerülje ki közvetlen rohamukat, ha pedig a magyarok keresztültörnének, igyekezzék az ellenségnek oldalát és hátát fenyegetni. A magyar lovasság csakugyan Tomory Pál kalocsai érsek vezérlete alatt fényes rohamot intézett, keresztültört az ellenség első harczvonalán, mely előtte hátrált, azonban kimerült, lenken-

¹⁾ Nolan 29. ²⁾ Nolan 25. ³⁾ Montecuccoli 221. ⁴⁾ Warnery, Remarques sur le Militaire des Turcs.

dezve már a második török harczvonal előtt rendetlenségbe került és kénytelen volt megállani, mialatt egyidejűleg az ellenséges első harczvonal visszafordulván szárnyai és hátába esett: ennek következménye a hadseregnek teljes megsemmisülése lön. Ezen roham után közvetlen maga a király nyomult elő, követve nehéz lovassága és lovagjai által. Ezek a legnagyobb nyílzápor daczára mindkét török csatavonalon keresztültörtek, és már azon halomig nyomultak, hol maga Szoliman állott 30,000 főnyi tartalékos janicsárjaival. Ekkor a török ütegek vették oldalba a magyarokat és sokat megöltek. De az életben maradottak azért mégsem veszítették el bátorságukat, hanem merészen tovább nyomulva meghágták a halmot s magát a szultánt is megtámadták.

Nem egy szolga és herélt vérezte el a szultán védelmében és a heves támadók oly közelre jutottak, hogy lándzsáikkal a szultán mellvértjéig értek, a midőn a janicsároknak egy új hadteste nyomult elő, nagy erőfeszítéssel kiszabadította urát s a merész támadókat levágta. Ekként a magyar sereg merész rohama után a roppant tulnyomó ellenséges sereg közepében találta magát, az ázsiai és európai hadseregtől, az ütegek tüzetől és a janicsárok tömött soraitól teljesen bekerítve. Az ágyútűz szétzúzta soraikat, a könnyű lovasság pedig mindenkit levágott a ki menekülni akart, s azon kevesek, kiket a török fegyver megkimélt, futásközben lovaikkal együtt a mocsarakba fultak. Így veszté el a szerencsétlen II-dik Lajos király is életét, s holttestét soha sem találták meg.¹⁾ A magyarok vesztesége rettentő volt.

¹⁾ Lamartine, Histoire de la Turquie. — Hogy honnan merítette Lamartine e valótlanúságot, nem tudom, de történeti tény, hogy II. Lajos holttestét megtalálták és Szapolyai János azt nagy pompával eltemettette. A ford. jegyzete.

2-dik R É S Z.

A SPANYOL LOVASSÁG PERU- ÉS MEXIKÓBAN.

Most keletről nyugat felé kell fordulnunk, hogy röviden érint-
hessük Cortez mexikói vállalatát, mely alkalommal egy maroknyi
lovasság csapat oly roppant, sőt csaknem hihetetlen befolyást gyakorolt,
a minő egyáltalán alig képzelhető. Mexikó meghódításának közelebbi
körülményei, különösen pedig ama szolgálatok, melyeket a Corteznek
szolgálatában állott csekély számú lovasság gyakorolt, különös érdek-
kel lesznek felruházni az által; mert ott — a mennyire eddigelé
ismeretes — először szerepelt a lovasság oly katonákból álló szerve-
zett hadsereg ellen, a kik addig lovakat sem látásból, sem hallomás-
ból nem ismertek.

A mexikóiak egyébként éppenséggel nem voltak járatlanok a hadi
dolgokban. Jól szervezett és begyakorolt hadseregük volt, sőt úgy
látszik oly intézményük is volt, mely nagyon hasonlított az európai
lovagintézményhez. Ezen lovagrendféle egyesületbe való beléphetés
jogát az azték fejedelmek kitüntetésképen osztogatták bizonyos hadi
érdemek megjutalmazására s ezen engedély a belépőt egyuttal arra is
följogosította, hogy fegyverein és személyén bizonyos díszjelvényeket
viselhessen.¹⁾

A tisztok ruhái rendkívül fényesek voltak. A fővédelmi eszközt
egy könnyű tunika képezte megtűzdelt pamutszövetből, mely azonban
elég erős volt arra, hogy az indusok előtt ismert bármely fegyvernek
ellent tudjon állani.

E helyett, vagy néha fölébe is, a gazdagabb főnökök vékony
arany és ezüst lemezekből készült vérteket öltöttek, s néha-néha még
ezekre is borult egy-egy felöltő, mely ragyogó disztollból készült. A
sisakok fa- vagy ezüsből készültek és izlésesen föl voltak díszítve
tollakkal, aranyos díszitményekkel és drágakövekkel.

¹⁾ Prescott, Conquest of Mexico I, 24.

Ugyanezen anyagokból készült gazdag diszítésű nyakékeket, fülbevalókat és karpereczeket is viseltek.¹⁾

A sereg 8,000 főből állócsapatokra volt fölosztva, melyek viszont 3—4000 emberből álló alsóbbrendű csapatokra szakadtak, mindenikük saját külön vezérrel bírván.

Minden ilyen kisebb csapatnak vagy század és 8,000 főből álló hadosztálynak megvolt a maga saját zászlója, míg a fővezér mellett az egész nemzeti hadsereg főzászlaja vitetett, mely aranyos himzésekkel és disztollakkal lévén ékesítve, az ország czimerét tüntette föl.²⁾

A mexikóiak harczászata meglehetősen egyszerűségéből elég tökéletes álláspontra emelkedett. Különösen kitűntek a cselek, leshányások meglepetések s a kis-háboru minden egyéb fortélyainak alkalmazásában.

A csatába való előnyomulás bámulandó rendben történt, ének-szóval és zajos hadi kiáltással. A fegyelem szigorú volt s a parancsnokkal szemben való engedetlenséget halállal büntették. Parittya, ijj-hajító kelevész és hajító dárda voltak támadó fegyvereik.³⁾

Ilyen volt e nagy, gazdag és harczias nemzet hadi szervezete, a midőn Cortez Ferdinánd spanyol lovag annak meghódítására vállalkozott. Az e célból rendelkezése alatt álló hadsereg összes létszámát a következő csapatok képezték: 110 tengerész és 553 katona (ezek közt 32 nyilpuskás és 13 arquebuse-puskás). Ehez járult még 10 nehéz ágyú, négy csatakigyó, elegendő mennyiségű élelmi és lőszer és még 16 ló, melyeknek a hajón való elkozatala nagy nehézséggel és roppant költségekkel járt. Ezek voltak azon parányi eszközök, melyek rendelkezésére állottak, és melyekkel mégis oly diadalmenetre jutott, mely inkább hasonlít valamely képzeletszülte regény egyik fejezetéhez, mint hiteles történelemhez.

Az első nagy csata Tabascónál történt 1519 márczius 25-én; s ebben Cortez maroknyi csapatával döntő győzelmet vívott ki a 40,000 főnyi indus haddal szemben, mely 5 csapatra oszlott, mely csapatoknak mindenike 8000 emberből állott. Cortez az ellenséges állást ágyuinak tüze által gyámolítva hadának zömével arczban támadtatta meg, mi alatt ő maga a 16 lovassal, mely egész lovasságát képezte, megkerülte az ellenséget és hátban támadta azt meg. Az arczélben való támadás makacs ellenállásra talált, s a csata már is tovább tartott egy óránál és a spanyolok az őket mindenfelől körülözlő indián hordák által kerítve már-már válságos helyzetbe kerültek, de ekkor hirtelen az ellenség hátában nagy mozgalom és nyugtalanság támadt: feltűntek a spanyol lovagok, kiknek lovai a legsűrűbb sorokon áttörtek, kiknek csatakiáltása hangosan és világosan hallatszott s kiknek villámlo kardjai a hajnal sugarában csillámlottak, mialatt hatalmas csapásaikat mindenfelé osztogatták.⁴⁾

Ezen 16 lovasával intézett hirtelen roham tényleg egy 40,000 emberből álló vitéz sereg sorsa felett döntött, mely csak az imént még bátran, sőt némi sikerrel küzdött. A meglepetés, a hátban való

¹⁾ Prescott az idéztük munkában I köt 25. ²⁾ Prescott az idéztük munkában I, 25. ³⁾ Prescott I, 241. ⁴⁾ Prescott, Conquest of Mexico I, 156.

támadás, a soha sem látott lovas emberek elrémitő megjelenése, a kik egészen új és azért annál rettentőbb látványt képeztek, az egész hadsereget megragadó páni félelemre szolgáltatott alkalmat, és a midőn most a spanyolok főcsoportja is ujult erélylyel lépett fel, a mexikóiak egész tömege elvetvén fegyvereit, vad futásban hagyta el a csatátért.

Említésre méltó körülmény és a kentaurok meséjének eredetéről szóló legegyszerűbb magyarázatnak megerősítéseül szolgál, hogy e szegény indiánok a lovon ülő embereket látva valami rendkívüli állatra gondoltak és a lovast és lovát összetartozónak képzeltek.¹⁾ Így nagyon természetes, hogy őket azoknak megjelenése roppant rémületbe ejtette.

A legközelebbi összeütközés a tlaskalabeliekkel történt, a kik egy Mexikó és az óceán között fekvő kicsiny köztársaságnak lakosai voltak. Ezeknek katonai szervezete általánosan nagyon hasonlított az aztékokéhoz. A hűbériség bizonyos neme létezett náluk, valamint valami lovagrendféle, melynél az ujoncznak belépte előtt 50—60 napig fegyveresen őrt kellett állania a templomban, mire kötelességei felől komoly oktatást nyervén, csak ennek végeztével kapta vissza fegyvereit. Ezen harczban is leginkább a kis lovascsapatnak volt köszönhető az eredmény, bár az ágyuk és lövő fegyverek szintén lényegesen befolytak.

Az 1618. szeptember 5-én történt ütközetnél a tlaskalabeliek különösen nagy sereggel rendelkeztek; a mennyiben öt nagy, hadosztályonként 10,000 emberből álló tömeget képeztek. A közlegények csaknem teljesen meztelenek voltak. Ijjal és nyilakkal voltak fölfegyverkezve, mely utóbbiak közül egyidejűleg kettőt, sőt hármat is képesek voltak kilőni; nemkülönben parittyák és hajító dárdákkal is elváltak látva; s ez utóbbiak képezték legveszedelmesebb fegyverüket, mert a hajítás megtörténtével egy rája alkalmazott szijacska segítségével képesek voltak azt visszarántani.²⁾ A magasabb vezérek letűdzelt gyapotpánczélt viseltek, melyet utóbb a spanyolok is átvettek tőlük. Ez körülbelül 2 hüvelyknyi vastag volt és a könnyebb kelevészek ellen meglehetősen védelmet nyújtott. A gazdagabb főtisztek e felett még ezüst vagy arany mellvértket is viseltek. Cortez kicsiny seregének fegyelme és kitartással párosult vitézsége támogatva a lövő fegyverek, ágyúk és lovasok által kétségbeesett harcz után mégis győzelmet aratott.

Cortez későbbi működését valamint Pizarrónak későbbi Délamerikában viselt dolgai nem kísérhetjük tovább, mert kelleiténél több tért foglalna el. Ezt is csak annyiban kellett megemlítenünk, a mennyiben e háboruk érdekes epizódot képeznek a lovasság történetében, és a midőn az azon korbéli indiánok fegyverzetét, felszerelését és szervezetét leirtuk volt, azon megjegyzéssel zárhatjuk be sorainkat, hogy a lovasság e harczok kezdetétől fogva mindvégig a hódító seregnek legértékesebb részét képezte.

¹⁾ Prescott az idézett műben I, 157. ²⁾ Prescott, Conquest of Mexico. I, 241.

XI. FEJEZET.

A LOVASSÁG A HARMINCZ-ÉVES HÁBORU IDEJÉBEN.

GUSZTÁV ADOLF, TILLY ÉS WALLENSTEIN.

1-ső RÉSZ.

Gusztáv Adolf.

A harmincz-éves háború hosszú tartama alatt a hadművészet fejlődése több fokot ért. Az ezen nagy háború által alkotott képnek közepéből mindenekfölött a nagy Gusztáv Adolf svéd király hősi alakja emelkedik ki, mint az ujkor legismertebb és leghíresebb katonai reformátorainak egyike.¹⁾ Általa a taktika és az általános hadászat jelentékenyebb haladásokat tüntet fel, mint bármely más előtte vagy utánna élő vezérnek seregében. Tényleg ő volt azon új hadművészet megteremtője, mely főbb vonásaiban jelenleg is érvényben van. Ehhez képest az ő megjelenése a harczoknak mezején határozott és fontos korszakot képez a hadművészetnek történetében.²⁾

Gusztáv Adolf azon rendkívüli egyéniségek közé tartozik, kik vajmi ritkán vannak följegyezve a történelem lapjain. Kitünő nevelésben részesülve, az ókor katonai szervezetét teljesen ismerte és tökéletesen felfogta azon elveket, melyek Hannibált, Nagy Sándort és Caesárt hadviseléseikben dicsőségre vezették. Ilyen alapon állva, azután kora hadrendszerével szemben mint nagy újító lépett fel, és noha egyes változtatásai akkor tényleg újításokat is tartalmaztak, mindazáltal nagy többségük inkább értelmes visszatérés az ókor nagy mestereinek rendszeréhez, mintsem új felfedezés a szónak igazi értelmében.

Mindenekelőtt megjavította a hadsereg fegyelmét, a minthogy általában ő volt az első, ki a katonai siker legfőbb tényezőit, a rendet és a szigorú szabatosságot, seregében meghonosította. Ő kezdeményezte a

¹⁾ Beamish 394. ²⁾ Decker „Geschichte des Geschützwesens“, 26.

katonáknak egyforma felruházását, megfelelőleg azon osztályoknak, melyekhez tartoztak. Az ő idejéig ugyanis a ruházat egymástól különböző volt, a mint azt az illetők izlése és személyes szeszélye szín és szabásra nézve magával hozta, a régebbi zsoldos sergek közönségesen fegyelmetlenségük és rongyos voltak által tüntek föl. Tilly jelszava: „Rongyos katona és fényes puská!” nagyon jellemző arra nézve, hogy vélekedett azon kor e pontot illetőleg. Czélszerű és jó egyenruházat behozatala által Gusztáv Adolf seregét képessé tette az égálji változások elviselésére és nemcsak a hadsereg külső kinézését, hanem egyszersmind a „csapat-szellemet” is (esprit de corps) jobban fölélesztette.

Ezen korban szokássá vált a gyalogságot nagy tömbökben egyesíteni, melyek tömött négyszöget vagy derékszöget képeztek, melyeknek közepén a lándzsások foglaltak helyet, míg az arczvonaltban és a szárnyakon puskások által voltak körülvéve. Ezen felállítás a muskétások és lándzsahordókat összevegyítő rendszernek természetes következménye volt, a mint azt az utóbbi fejezetben már leírtuk. A lövő fegyvereknek használata oly általánossá lett, annyira alkalmassá lön, s befolyásuk a harc eldöntésére annyira elvölt már ismerve, hogy mind a gyalogság, mind a lovasság e fegyverre fektette a főszlyt. Egyrésről a lovagok egykori vitézségére való visszaemlékezés, másrésről a muskéták tökéletlen volta, melyeknek töltése nagyon lassan haladt és a célzásban való biztosságuk is csekély volt, a pikásokból álló gyalogság támogatását nélkülözhetetlenné tette, kik a lovasság pisztolylövései ellen mellvértékkel lévén ellátva, pikáikkal áthághatlan akadályt képeztek az előnyomuló lovassággal szemben.

Állások elleni harcoknál is, ha a „pikatámadás” ideje elérkezett, újból a pikások feladata volt az első sorokba lépni s nekivetett pikáikkal támadni.

Ezen rendszer a régi görögök nehéz phalanxainak előföltételeire volt állapítva.

Gusztáv Adolf a lángész azon éles tekintetével, mely őt különösen jellemezte, tüstént fölismerte, hogy az oly rendszer, mely nagyon is alkalmas lehetett oly időkben, midőn a hajító fegyverek sem elegendő lökési távval, sem kellő romboló erővel nem bírtak, semmikép sem illett oly korba, melyben oly messzire ható lövő fegyverek találtattak föl, melyek részben az élesfegyvereket is háttérba szorították. Ehhez járult még, hogy az ágyúk, melyeknek alkalmazása a nyílt csatában mindig általánosabb, a seregekben való fontossága pedig ép ez által mindig nagyobb lett, a gyalogságnak tömör csapataiban oly gyilkos hatást fejtettek ki, hogy ezen körülmény is sürgős változást tett szükségessé.

Mindezen szempontoknak megfelelőleg és áthatva az ókor hadtani elveitől, Gusztáv Adolf csapatait a római legiók mintájára állította fel, de nem csupán rabszolgai utánzást gyakorolván: hanem e vezérelvek helyes alkalmazásával, a körülmények s a kor változott harczászati követelményeit gondosan tekintetbe vévén.¹⁾

¹⁾ Campan 91.

Ehhez képest az ezredeknek eddigi jelentékeny 2—3000 főből álló létszámát 1200, sőt később 1000 főre szállította le, és inkább a mozgás szabadsága, és a fordulatok gyorsaságára helyezte a fősúlyt, mint a nehézkes és lomha erőre.¹⁾ A gyalogság mélységét is leszállította, még pedig 12 főről 6 emberre, a dzsidások és puskások elkülönítve, önálló kis osztályokba alakították,²⁾ minek folytán könnyebben mozoghattak s egymást kölcsönösen támogathatták. A gyalogsági mélység, vagyis a soroknak kevesbitése folytán, hasonló erő illetőleg csapatszám mellett szélesebb arczvonulat s így hatásosabb tüzelést tudott kifejteni, míg egyuttal az ellenséges ágyútűz hatása is kisebb lett. A gyalogság különböző fegyvernemei akként voltak felállítva, hogy a puskások a római „velites“-ekhez hasonlóan, a dzsidások közein át nyomulhattak elő vagy vonulhattak vissza, ha ezeken volt a támadás sora. A 18 láb hosszú dzsidákat 14 lábnyira rövidítették meg, s a felszerelés terheesebb darabjai eltávolították.

Az oszlopalakzat feltalálásának érdeme is Gusztáv Adolfot illeti, úgy szintén az első sor letérdeltetésének szokása, nemkülönben a sortűz.³⁾ Ugyancsak ő rendszeresítette a könnyű hordható táborágyukat, és a réztöltényeket, melyeknek szállítása céljából a legénységnek tölténytáskákat adatott. Azonkívül a legénységhez viszonyítva a tiszteknek számát is fölemelte azon szándékkal, hogy ez által úgy az egész hadsereg, mint annak egyes csapataira nézve hatásosabb vezénylést teremtsen.

Vége a muskétákat is jobbakká és könnyebbekké tette és a villáspuskákat, a mennyiben azok még léteztek, megszüntette.

Egy másik fontos elv, melyet legelőször látunk a nagy svéd királynál alkalmazásban, mind a három fegyvernem egyéni tulajdonainak megfelelő kölcsönös összműködése volt, még pedig az, hogy mindegyik az egyéniségének megfelelő módon működjék, de mindig tekintettel a másik kettőre és azokkal összeköttetésben működve egy közös cél elérésére.⁴⁾ Hadseregét rendszeren 2—3 harczvonalba állítá, párhuzamosan egymás mögött vagy „en échiquier“; a lovasság támogatására a gyalogság mögött annak vagy a szárnyakon önálló feladattal bíró tömegekben, és a tüzéség az egész csatavonal hosszában a legalkalmasabb helyeken, a gyalogság és lovasság támogatása céljából.

A muskéták könnyebbé tétele a lengyel háború idejére esik. Jobbára kanócczárakkal valának ellátva, melyek a kovazávarzatuk felett sokáig előnyben részesültek, noha eleinte rossz szerkezetűek és esetlenek voltak.

Az ezen korbeli puskások gyakorta egy hegyes botot, az úgynevezett „disznó“- vagy „svéd tollat“ hordozák magukkal. Ezeket pár lépésre az arczvonulat előtt a földbe szúrták, ferdén felfelé és előre, hogy ebben a lovasság rohama ellen védelmet találva, lövéseiket annál nagyobb biztonság és nyugalommal intézhessék.⁴⁾ Ez eljárás különben — a mire ez alkalommal vissza kell emlékeztetnünk — egyszerűen csak megújítása az angol ijáoszok által Azincournál követett eljárásnak.

¹⁾ Beamish 335. ²⁾ Mitchel 153. ³⁾ Beamish 335. ⁴⁾ Decker I, 36. 37.

Egyébiránt e pikák csak nagyon rövid ideig alkalmaztattak. A mus kétásnak oldalfegyvere kard volt, s egyedüli védőfegyvere a sisakbó állott. A pikások ezenkívül még mellvértekkel és ágyékvédvel is e voltak látva, volt nekik is kardjuk vagy csatabárdjuk.

Lovastamadás ellenében a pikás lándzsáját részsutos irányban fogta balkezébe, annak alsó végét jobb lábához támasztva, míg jobb kezével a harczipárdot vagy pedig kivont kardot forgatta.

Érdekes és említésreméltó jelenség, hogy Gusztáv Adolf seregében még 1628-ban is volt 3000 ijjász. A lengyel háború alatt a svéd seregben még egy jégcsákyásokból álló osztály is volt, mely ha a nagy jég és hó a hadműveleteket gátolta, mint figyelő csapat alkalmaztatott. Ezzel összeköttetésben nem mulaszthatjuk el annak megemlítését, hogy az alsó Canadában állomásozó brit csapatok állandóan gyakoroltattak abban, hogy hősákyáikkal zárt rendben masírozzanak.

A lovassági szolgálatban is nagy reformator volt Gusztáv Adolf, és csaknem őt lehet az elsőnek mondani, ki a lovasság azon szerepét, melyre az új idők hadviselésénél fogva utalva lőn, felfogta. Ujításai e tekintetben is nagyfontosságúak voltak; különben nem annyira a fegyverzet és felszerelésre: mint inkább a lovasság taktikai fölhazsnálásának módjára szorítkoztak.

Midőn Gusztáv Adolf a csatasíkon megjelent, az akkori lovasság taktikája főleg a nehézkesség és lomhaságnak bélyegét hordá magán. A századok igen népesek voltak, a legénység nehéz fegyverzetű, a mozdulatok lassan hajtottak végre s csakis muskétáik vagy pisztolyaik igénybe vételével. A meztelen fegyverekkel teljes futásban való rohamot nem ismerték. Gusztáv Adolf lovasságát oly ezredekbe egyesítette, melyeknek mindenike 8 századból állott, egyenkint 70—70 emberrel; úgy hogy az ezred teljes létszámában 650 harczost foglalt magában.¹⁾ A felállítás 4, később 3 embernyi mélységgel történt, a mi az előbbeni idők nagy mélységéhez képest jelentékeny változásnak tekinthető. Azonkívül a felszerelés és más lovas egyenruházati czikkek súlya is lényegesen alább szállíttatott, és csakis a mellvért és sisak maradt meg a nehéz lovasságnál míg a könnyű lovasoknál épenséggel minden védő fegyver eltöröltetett.²⁾

A caracolirozás*) félkanyarodások és félmozdulatok, melyek a kéztusára való előnyomulásnál a tűz kikerülésére általánosán használatban voltak, a svéd lovasságnál megszűntek, sőt lovasok arra voltak útasítva, hogy rohanjanak bátran az ellenséges vonal ellen, lőjék ki pisztolyaikat, azután pedig rögtön rántsanak kardot, mely alkalommal azonban csak az első sor tüzeit, míg a 2-ik és 3-ik sor tüzeit akkorára tartotta fönn, a mikor az ellenséges sorok át lesznek törve.

Gusztáv Adolf mindenek fölött arra fektetett sulyt, hogy emberei a közélről való harcznak jelentőségét felfogják. Azt kívánta, hogy lovasai legtöbb jelentőséget a kard élének és a rohanó katonák és lovak lökésének tulajdonítsanak, s így ő volt az első, ki Nagy Sándor

¹⁾ Chapman 95. ²⁾ Fonskolombe, 51.

*) A francia caracoler szótól, melynek jelentése az, hogy a lovas lovát tánczoltatja és ez alkalommal gyakorta félfordulatokat tesz. A ford. jegyz.

és Hannibálnak erre vonatkozó eszméit újból föléleszteni, s azoknak a lovasság taktikáját illetőleg táplált helyes felfogását Európa modern viszonyaira alkalmazni törekedett.¹⁾

Az általános tudósítások szerint Gusztáv Adolf állítólag a régi rómaiak példájára a lovasság közé kisebb gyalogosztyályokat vegyített. Jelesül Schiller mondja, hogy lovasság dolgában érzett hiányán akként vélt segíthetni, hogy a lovasság közé gyalogságot osztott be, és hozzá teszi, hogy ezen eljárás gyakorta döntő hatással volt a csata sorsára. Úgy látszik azonban, hogy az alkalommal a történetíró a nagy király taktikai vitézkedéseit félre értette, s a különböző fegyvernemek összevegyítésének tartja azt, a mi nem volt más, mint kölcsönös támogatás céljából való egybevetés. Azon szembetűnő törekvése, hogy a lovasságnak szabadabb mozgást és nagyobb gyorsaságot kölcsönözzön és azt főleg a kivont fegyverek ügyesebb használatára szoktassa, kizárják ama feltevés lehetőségét is, mintha arra gondolt volna, hogy a gyalogságnak a lovassági sorok közé eszközölt beosztása által, az utóbbiak mozdulati szabadságát lenyügözzze, s azok útjába akadályokat gördítsen.

Könnyen érthető ellenben a mi nála rendszeres eljárás volt, ha lovasságát és gyalogságát vegyesen „en echiquier”²⁾ állította fel a csatavonalban, s a tüzéséget az egész arczvonala hoszában osztotta be. Ha aztán a tüzéség és gyalogság tüze az elő nyomuló ellent kellőleg megingatta, akkor lovasságát a térközökön által rohamra küldötte, hogy a rendetlenségbe jött tömegeknek neki essen. Ez tehát lényegesen különbözött azon előbbeni rendszertől, melynek értelmében a különböző fegyvernemeket szinte egészen az egyénekig összekeverték és a legközvetlenebb összeköttetésben hagyták küzdeni és marsolni. Gusztáv Adolf szemlátomást sokkal jobban tudta a ló gyorsasága és lökésének értékét, semhogy lovasságát legfőbb előnyeitől megfosztani és azt a gyalogság segédesapatának lomhasága és lassuságára kárhöz-
tatni akarta volna.³⁾

A svéd vértések, vagyis a nehéz lovasság sisak, mellvérttel, hosszú karddal és két pisztolylyal volt felfegyverezve.³⁾ A dragonyosok az az a sorhadi lovasság védő fegyverül csakis sisakot viselt, melyhez még egy muskéta és kard járult. Ez időszakban inkább szerepeltek lovasok, mintsem lóra ültetett gyalogság értelmében, noha eredetileg ez utóbbi célból szerveztettek. A könnyű lovasság semmiféle védő fegyverrel nem bírt.

A nehéz lovasság a sereg támogatása céljából rendszeren tartalékban állott, hogy a seregnek támogatásul szolgáljon, máskülömben annak harmadik sora a másik kettővel ugyanazon célra tartatott fenn. Végre Gusztáv Adolfról állítják még azt is, hogy lovas ezredekhez könnyű ágyúkat osztott be.⁴⁾

¹⁾ Chapman 97. ²⁾ Mitchell 154. ³⁾ Fonscolombe 51. — Decker I, 37. — Humbert 8. ⁴⁾ Humbert 90.

^{*)} Francziául a. m. sakktábla alakjában, mikor a századok hézagainak megfelelőleg új századok állanak, melyek az előlők hézagain előre és később visszavonulhatnak.

A ford. jegyz.

2-ik R É S Z.

A német császári lovasság. — A breitenfeldi és lützeni csaták.

Tilly és Wallenstein lovassága vértések, karabélyosok, drago-nyosok, huszárok és horvátokból állott.¹⁾

A vértések valamennyien nehéz védő fegyverekkel voltak el-látva és hatalmas lovakon ültek. Tillynél 10, Wallensteinnál 8 sorban alakultak s főkép lövő fegyvereikre bizván magukat, felette nehézkesen mozogtak.

A karabélyosok saját minőségükben sokszorosán alkalmaztattak, a mennyiben soronkint nyomultak előre, fegyvereiket kilőtték és azután visszavonulva újból töltöttek. A hosszú muskétákkal ellátott drago-nyosok néha gyalog is küzdöttek, de legtöbbszörre még csak úgy mint a vértések. A könnyű lovasság kevésbé mély tagzást tüntet föl, a mennyiben Tillynél 6, Wallensteinnál 5 embernyi mélységben állott. A huszárok tetszetős ruhát viseltek, egyenruhájuk és összes felsze-relésük nagyon diszes volt.

A császári sereg könnyű lovasságának nagy részét a horvátok alkották, kik nagy értékű csapatot képeztek. — Mindenekfelett megrohanásoknál, szállítmányok elfoglalása s az összeköttetések meg-szakításánál stb. alkalmaztattak. Mint rendetlen csapat ezen minő-ségükben a sereg többi részeivel egyazon értékűeknek nem tekin-tettek, s a fegyverletelekek vagy másnemű hadi megállapodások előnyeiből kizárva lévén, elfogatásuk esetén mint pogány barbárok kegyelem nélkül leöltek.²⁾ Tudomásunk van egy heves ütközetről, mely a Spar ezredes vezénylete alatti jobbára horvátokból álló 4,000 főnyi császári és egy Gusztáv Adolf személyes vezénylete alatti erős svéd különítmény (detachment) között Burgau környékén vívatott, mely alkalommal a császári lovasság a svédek által leveretett.³⁾ Ezen ütközet a rendetlen lovasságra nagyon csüggesztő befolyást gyakorolt.

¹⁾ Beamish 336. — A horvátok (cravates) eredetileg (a XVI. században) Fran-
ciaországban merültek fel és onnan kerültek a császári seregbe. Monographiájukat
Ballagi Aladár írta meg („Wallenstein horvát karabélyosai“ Budap.) A ford. j.
²⁾ Mitchell 160. ³⁾ Mitchell 227.

A korszak legfontosabb két csatája volt az 1683-ki Lipcse vagyis Breitenfeld mellett, és a következő évben esett lützeni; mind a kétónél szemünkbe ötlük, hogy a lovasság újból előtérbe lép, s a csaták eldöntésében újból nagyfontosságú szerepre emelkedik.

Breitenfeldnél a császári hadseregnek 35,000-nyi embere egy nagy térség közepéből könnyyedén kiemelkedő terepen foglalt állást. Tilly a fővezér a közepén, Fürstenberg a jobb szárnyon, Pappenheim a császári sereg legmerészebb lovas tábornoka a balszárnynon parancsnokoltak. Az egész hadsereg egyetlen, de nagy mélységű csatavonalba alakult lovasságával a szárnyakon, tűzérségével az arczvonalt mögötti halmon.

Az egyesült svéd-szász sereg két oszlopban nyomult előre, mely alkalommal egy kis patakon kellett áthatolni, mely közel Poddovitzhez, Tilly arczvonala előtt feküdt.

A császáriaknak azon szándoka, hogy a vizvonalat védjék, idézte elő a harczot, melyet a tüzes Pappenheim azzal kezdett meg, hogy 2000 vértessel a svéd seregnek három egész ezred skót gyalogságból álló elővédjét megtámadta. A terepelőny a skótok részén volt, és miután idejekorán még egy dragonyos osztály által is támogatottak, az ellenséges támadást visszaverték.¹⁾ Pappenheim csakhamar összeszedte seregét s az előnyomuló svédekkel oldalba támadta meg. Banner tábornok az élen levő osztályokat azonnal jobbra kanyarodtatta, s az ellenség lovasságát feltartotta, míg a király hadseregét csatarendben kifejtette.

Az ekként visszavert vértések oly gyorsan vonultak vissza a főállásba, hogy gyámolításukra kiküldött holsteini gyalogezerdet a nyílt síkon teljesen kitették a svéd lovasság rohamának.

Ezen nehézkes és gyámoltalan taktika nagyon megboszosztta magát. Az ezred négyoszögben alakult, s valami félreértés vagy hiba következtében a lándzsások középre, a puskások viszont az előre jutottak, a hol a muskétások által körül voltak véve. Ez utóbbiak a finlandi lovasok rohama alatt azonnal megsemmisültek, mialatt a dzsidások, kik a lovasságtól sok ügygyel bajjal megvédték magukat, 2 század svéd muskétás egyidejű támadása folytán teljesen leverettek, úgy hogy ezredesük a holsteini herczeg maga is ott maradt.²⁾

Ekkor a 20,000 emberből álló svéd sereg az előleges csatározásoknak ezen eredménye által is felbátorítottva harczra fejlődött. Két harczvonal s egy tartalékban alakult. Gusztáv Adolf a jobb szárny vezényletét személyesen átvette, Horn tábornok a bal szárnyat vezette, Teuffel tábornok a közepén parancsolt.

Mondják, hogy Gusztáv Adolfnak ezen csatában tűzérségből álló tartalékja is lett volna, a mi e tekintetben első példa leendett a történelemben. A tulajdonképpeni harcz a jobb szárnyon kezdődött, hol a Gusztáv Adolf által vezényelt svéd jobb szárny és a Pappenheim vezénylete alatt álló császári balszárnny nagy lovas tömegei közt kétszögbeesett küzdelem dühöngött. Véres kéztusa után Pappenheim

¹⁾ Mitchell 189. ²⁾ Mitchell 190.

vértesei vad futásban hátráltak. Gusztáv Adolf egy ideig üldözte őket, de később földre kanyarodván a császáriak tüzéségének esett, s annak ágyuit elfoglalván azoknak tüzet a császári sereg központján álló sűrű gyalogsapatokra irányoztatta. Időközben Fürstenberg a császáriak jobb szárnyával a szövetséges szászok által képezett svéd balszárnnyat megverte és teljes rendtelenségben kergette el a csatatérről. Tilly győztes és az ellent üldöző csapatait megállítani képes nem lévén, ezen körülményt Gusztáv Adolf arra használta fel, hogy az ekként fedezetlen ellenséges központot megtámadja, oldalban rája ütött s azt teljesen leverte. Ekkor tért vissza Fürstenberg, kinek üldözéssel foglalkozó hadait csak most sikerült összegyűjteni és nyolcezer emberrel a svédeknek balszárnnyát támadta meg. A második svéd harc-vonal hirtelen a szárny támogatására előre vonatván, „en potence”*) alakult, egyuttal pedig a tartalék szintén segélyre utasított. Ekként a csata ezen oldalon ismét helyre lön állitva A nap ép hanyatló félben volt, midőn a császári sereg közepe keresztül törve, a balszárnny teljesen leverve, a győzelem csaknem döntőleg a svédek részére hajolt. Mindazáltal a császári lovasság a harcot nagy vitézséggel tovább is folytatta. Négy század vértess e válságos pillanatban a svéd pikásokhoz oly közvetlen közelbe ért, hogy jóformán azoknak lándzsái hegyei érinté és pisztolyaikat oly közelből sütötték el, hogy a Lumsden ezred valamennyi zászlói elrongyolódtak lövéseiktől, de mindez már hasztalan volt.

A svédek a hátsó 3 sort az első 3 sorba léptették be akként, hogy így a gyalogság összevéve csak 3 sort képzett. Erre az első sor letérdelt, a második lehajlott a harmadik állva maradván erős és jól táplált tüzet folytattak; mialatt lovasságuk a régi állásaikon még mindig makacsul küzdött császári veterán gyalogságot oldalt és hátban támadta meg.

A győzelem elhatározó volt, s császáriak holtak sebesültek és foglyokban valóban rettentő veszteséget szenvedtek.

E csata részleteit nem olvashatjuk s azokat a megelőző időkben Pavia, Mohács, Montcontour, Coutras stb. mellett vívottaknak körülményeivel nem hasonlítjuk össze a nélkül, hogy a hadtudománynak ily rövid időközben történt nagy haladásán ne csodálkoznánk. Breitenfeldnél először látunk oly csatát, a mely jelenleg is érvényben levő általános harcászati alapelvek szerint ment végbe.

A három fegyvernem összműködése itt már szembeötlő, az újból feléledt lovassági szolgálat teljes érvényre kezd jutni, s Gusztáv Adolfnak a szárnyak védelmére foganatosított taktikai intézkedései messze fölülmulják mindazt, a mit e tekintetben a hadművészet a római dicsőségnek legszebb napjai óta felmutathat.

*) Franciaúl annyi mint „akasztófa alakjában” vagyis épszőg alatt. Oly állás, midőn hadtest a csatarend valamely pontján bitófa alakjában hátra felé hajlik, és mintegy oldaléket képez. Közönségesen csak kényszerből szokás azt választani, mert veszedelmes alkalmat szolgáltat az ellenségnek az utórész oldalba-tüzelésére (enfilade). A ford. jegyz.

A lützeni csata, mely kevéssel ezután 1632. November 6-án vi-
vatott Gusztáv Adolf és Wallenstein között, nagy hasonlatosságot
tüntet föl a Breitenfeld mellettivel, kivált a két seregben érvényesülő
taktikai elvek dolgában. A császári sereg a harc kezdetekor 17,000
emberre rugott, mely szám később a harc folyamában, Pappenheimnak
tízezer emberrel való megérkezése következtében 27,000-re emelkedett.
Két csatavonal és egy tartalékban voltak fölállítva, az általuk elfog-
lalt állása jobb szárnyakon fekvő néhány kert felkerítésének meg-
szállása és felszerelése valamint az országot árkainak kiszélesítése és
puskásokkal való megrakása folytán jelentékenyen meg volt erősítve.¹⁾

A svéd sereg, mely 20,000 főnyi volt, szintén két harczvonalban
alakult a gyalogság 6 ember mélységgel, a lovasság némely történetesek
szerint 3 sorban volt felállítva; ez alkalommal azonban meg kell
jegyeznünk, hogy Harte-nak Gusztáv Adolf-ról szóló történeti művében
határozottan azt írja, hogy ez időben nála általános szokás volt 4 a
soros felállítás.²⁾ A gyalogság közepén, a lovasság a szárnyakon állt
fel; egy külön lovas tartalék Henderson ezredes vezénylete alatt a
két harczvonal között hasonlóképen a közép mögött egy külön lovas
tartalék állott Oehm ezredes parancsa alatt.

A csatát a svédeknek Wallenstein állása ellen intézett általános
rohama nyitotta meg, mely alkalommal a királyi gyalog dandárok a
műutat s az azon innen eső úteget rohammal elfoglalták.³⁾ Minthogy
azonban a lovasság a terepviszonyok által föltartóztatva, kellő időben
segítségét nem nyújthatott, a már kivivott előnyök ismét kárba veszttek.

Ez alatt a svédek hős királya jobb szárnya lovasságával az el-
lenséges balszárnynyal szemben foglalt állást s a könnyű lengyel és
horvát csapatokat megtámadva, messzire elűzte őket, úgy hogy vad
futásuk a többieket is rendetlenségbe hozta. E pillanatban tudósi-
tották a királyt a központon lévő gyalogság kudarczáról, mire ő, az
ellenséges lovasság üldözését Horn tábornokra bízva, a Steenbokféle
vértess ezreddel erősen szorongatott közepének segítségére sietett.
Ez alkalommal sebes futásban messzire elhagyta csapatát, s a mint
az elhatározó küzdőterre érkezett még előbbre sietett, hogy a czélba-
vett rohamra alkalmas helyet találjon. Szerencsétlenségre az ellenséges
csatasorhoz nagyon közel talált lovagolni, s egy onnan jövő golyó
által balkarján megsebesült. Rövid idő múlva egy másik golyó lesodorta
lováról s midőn már amúgy is halálosan megsebesülve a földön hevert
egy előrohanó csapat patkói alá kerülve lehelte ki hős lelkét.⁴⁾ A
szeretett fejedelem halála híre villámgyorsasággal járta be a svéd
sorokat, dühhel és boszuval töltötte el azokat; mire oly elkeseredett-
séggel küzdöttek, hogy a császári hadsereg minden ponton visszaszor-
ítottatott s a győzelem jóformán eldőlt. E válságos pillanatban azon-
ban megjelent a csatatéren Pappenheim, a híres lovasvezér, az osztrákok
legderekkab harczoza, vértesei és dragonyosaival. Megelőző este még
csak az imént érkezett Halleba, midőn Wallensteinől parancsot kapott,
hogy lehető leggyorsabban jöjjön segítségül. E parancs vételekor em-

¹⁾ Chapman 372. ²⁾ Beamish 339. ³⁾ Chapman 375. ⁴⁾ Schiller 238.

berei épen a város harácsolásával foglalkoztak. Rögtön indulót fuvatván lovassága élén utra kelt, gyalogsága és tüzéségének pedig megparancsolta, hogy a lehető leggyorsabban kövesse.

Megjelenése rögtön megváltoztatta a helyzetet. A szaladókat összeszedve lovasságát támadásra vezette. Feltartóztathatlan bátorsága vakon vezette a svédek legsűrűbb tömegei közé; példája fölkelkésítette embereit és felkeltette azoknak bátorságát úgy, hogy mindent elsöpörtek, ami útjukba akadt. Wallenstein rögtön megragadja a kedvező alkalmat, csapatait újból összeszedte, rohamlépésekkel a svédekre rontott, a kik rettentő tusa után visszaüzetve, a már kétszer elfoglalt ágyúkról kénytelenek voltak lemondani. Piccolomini és Terzky erélyesen és ügyesen támogatták Pappenheim erőfeszítéseit s a svédek híres „kék ezrede” kétségbeesett ellenállás után az előbbinek vértesei által egyetlen szálíg leaprítottatott. Hétszer újítá meg ezen vitéz lovas vezér rohamait, hat sebtől vérzett már, és hét lovat lőttek le alatta, míg végre az általános leveretés őt is magával ragadta.

Maga Wallenstein is több sebet kapott; míg a hősie Pappenheim Németország egyetlen, Gusztáv Adolfhoz hasonlítható lovas vezére ugyanazon téren, mely csak az imént nagy ellenének vérét itta, szintén örök álomba merült.

Pappenheim elestével a császáriak újból föl-fölvillanó szerencsecsillaga ismét elhunyt. Mint egy égő üstökös vonult ő át ezen harcznak tömkelegén, megvilágította annak körülményeit és fölvillanásában futó fényben mutatta meg a győzedelmet, de elestével mintegy leszállt a nap, és elcsüggedt vértesei kétségbeesve hagyták oda a véres csatatért.

A svédek utolszor összegyülekezve, két csatahomlokukat egyetlen harcvezonalba egyesítették s egy végső sikeres rohamot intéztek ép akkor, midőn a leszálló éj fátyolt vetett minden idő és koroknak e legvéresebb és leghevesebb küzdelembe került csatájára.

A lovasság befolyása e csatában szembeötlő bizonyítéka ama reformok értékének, miket Gusztáv Adolf a lovasság alkalmazásában kifejtett. De e fokozott eredmény legfőbb forrása mégis a svéd királynak rendkívüli lovas vezéri tehetségében keresendő. Másrészt a császári lovasság műveleteire is nagy befolyással volt Pappenheim ellenállhatatlan bátorsága és jellemének szilaj ereje.

Mekkora különbség a lützeni csata és bouvinesi csata közt az ő kérkedő lovagjaival, boulognei grófjával és pikásokból álló hőseivel; mekkora különbség ha összehasonlítjuk az Olaszországban vívott vér nélküli csatákkal; azoknak vaslemezekbe skatulyázott katonáival, egyetlen mozdulataikkal és piszokba fulladt halottaikkal! Valami megnevezhetetlen szállotta meg e kor lovas vezéreit és bátrabb s merészebb szellemet lehelt beléjük.

Bernát weimári herczeg a király halála után rögtön átvette a svéd sereg vezényletét, s a válságos pillanatban való ezen gyors elhárítás mélyen és eltörölhetetlenül bevészte nevét a történelem lapjaiba. Midőn valaki visszavonulásról talált beszélni, a tüzes herczeg nemes hévvel azt válaszolta, hogy itt nem visszavonulásról, hanem bosszúról

van szó. Ehhez képest tüstént megparancsolta a Steenbokféle ezred parancsnokának, hogy támadjon és midőn az engedelmeskedni vonakodott, a heves Bernát herczeg ott helyben keresztüldöfte az ezredest, és most már maga állván az ezred élére, győzelmes rohamra vezette azt.

A mi az előőrsi és kém szemlész-szolgálatot illeti, az is teljesen megfelelt e háborúban a többi fegyvernem magas fejlettségi fokának. A járőrök (patrouillen) nagy szabadsággal mozogtak, s szokás volt őket minden irányban nagy távolságokra kiküldeni. Mig az ellenség nagy távolságra volt, addig a járőrök 6--7 ember és egy altisztből állottak. Ha azonban a seregek már közeli érintkezésbe jutottak, úgy a járőrök száma és létszáma fölemeltetett, a kém szemlész csapatok körülbelül 20 emberből és egy tisztből állottak.¹⁾

Az ellenségnek állásáról kémek és foglyok által szereztek tudomást, kik minden alkalommal erős vallatás alá vették; azonkívül kis lovas csapatocskák mindig készen állottak a futárok lesbe ejtésére, a mi siker esetében mindenesetre a legjobb és legpontosabb tudósításokat juttatta a vezetők birtokába.

¹⁾ Dupareq II, 150, 151.

XII. FEJEZET.

A LOVASSÁG AZ ANGOL FORRADALMI HÁBORUK- NAK I. KÁROLY ÉS A PARLAMENT KÖZÖTT VIVOTT HARCZAIBAN.

A nagy polgárháború, mely az 1642—1650-ig lefolyt időben egész Angliát két táborra osztotta, néhány valóban tehetséges lovasvezért termelt, a minthogy a lovasság azon harcokban általában nagy ügyességgel kezeltetett és fontos befolyással volt a csaták eldöntésére. Cromwell, a parlamenti hadseregnek nagy lovastábornoka, ép oly szilárd erélylyel birt, mint Gusztáv Adolf és a rohamok vezetésében csak annyi tüzzel járt el, mint híres ellenfele a tüzes Rupprecht herczeg, a míg páratlan okossága és vasakarata első sorába helyezik mindazon uralkodóknak és hadvezéreknek, kiket a világtörténelem nagyoknak nevez. Egyszerű falusi nemes létére, a nélkül, hogy akár katonai kiképeztetésben részesült, akár harczy tapasztalatokkal rendelkezett volna, 44 esztendőskorában, mindjárt a polgárháború kezdetén egy lovasezredet szervezett a parlament számára, mely kitartás és vitézség által mindinkább kitünvén, utoljára az ép oly jellemző mint hízlgő „irons ides“ (vas-oldalak) melléknevet kapta. Harmadfél év alatt ebből az egyszerű falusi nemesből fővezér lett, tíz év alatt pedig a legabszolútisztikusabb uralkodó, a kit valaha Angliának trónján láttak.

Rupprecht herczeg, a királyi pártnak feje, birt annyi, sőt még több erélylyel, mint Cromwell, de híjával volt az elővigyázatosságnak és belátásnak, a mely pedig minden fontos parancsnoki minőségben elkerülhetetlen. A két fővezér erélye a háború lovas mozdulataira oly sajátyszerű bélyeget hárít, mely azokat az előbbi korszakoktól élesen megkülömbözteti. A lovasrohamoknak lököereje és élénksége egy színvonalra helyezi azokat egy-egy Gusztáv Adolf vagy Pappenheim lovascsatáival.

A lovasság szervezetére nézve vértesekre és dragonyosokra osztott, a melyek közül az előbbieket pisztolyokat és kardokat viseltek, az utóbbiak muskétákkal voltak fölfegyverezve.

Amaz emlékezetes háborúnak első eseménye egy ütközet volt, mely Rupprecht herczegnek egy kisebb lovasosztálya és a felkelő hadseregnek Sandys ezredes alatti lovascsapata között folyt le. Alig pillantotta meg ugyanis a herczeg az ellenséget, midőn azt ugyanakkor, midőn egy szorosútból kifelé jött, teljes rohammal megtámadta, mely hirtelen és váratlan támadás biztosította neki a győzelmet. Ezen esemény a későbbi operációkra jelentékeny erkölcsi befolyással volt és nagy hirrel övezte a királyi lovasságot, melyet a „vasoldalak“ csak nagy sokára tudtak tőle elvitatni.¹⁾

Az edgehilli csatában a királyi lovasság mindkét szárnyon megszalasztotta a szemben álló lovasokat, de azután a menekülőket annyira üldözte, hogy mire visszahivhatták, már a saját gyalogságukat csúful tönkre tette a lázadók gyalogsága. Rupprecht herczeg, valamint a hadjárat egész folyamában, úgy itt sem tudta azt belátni, hogy mennyire fontos az, hogy katonáinkat mindenkor kezünk ügyében tartjuk és mindig eszünkbe vegyük, hogy csak a döntő pillanatban alkalmas a teljes erővel való föllépés arra, hogy az eredményt biztosítsa, s megóvjon a káros visszaesésektől.

A granthami és gainsboroughi ütközeteket a lovasság döntötte el. Az előbbiben a két fél dragonyosai fél óráig lödöztek egymásra kölcsönösen, míg végre Cromwell ökölbe szorított karddal maga vezette támadásra katonáit. A királpártiak kába észszel állóhelyükben várták be a támadást, mely őket természetesen halomra döntötte, vad futásba kergette, úgy hogy súlyos veszteségek mellett mérföldekre elűzték.²⁾

A Gainsborough melletti csatában Cromwell az ellenséggel csatározásban azt egy domboldalon fölfelé kergette, midőn hirtelen szemben találta magát egy jelentékeny számú királpárti lovascsapattal, mely az ő meglepésére jött volt. Walley őrnagy alatt tehát három csapatot tartalékol hagyott hátra, a többivel pedig megrohanta a királpártiakat és őket tüzes lovasai segítségével visszavonulásra kényszerítette. Heves üldözésük közben a parlament seregét Cavendish tábornok hirtelen oldaltájt megtámadta és megszalasztotta, de akkor Cromwell, kinek éles szeme mindent észre vett, a Walley őrnagy alatti tartalékkal hátulról támadtatta meg őket és ekkor ezek voltak közre fogva, elvesztették vezérüket, a ki a tömegben elesett és nagy kudarcot vallottak.³⁾

Egy másik hirneves küzdelem volt a marston-moori csata 1644 július 2-án, s ennek eredményét hasonlóképen a lovasság döntötte el. A királyi hadsereg Rupprecht herczeg és Newcastle marquis vezérlete alatt állott, a parlament hadait Manchester grófja és Cromwell vezették. A parlamenti sereg arczéle kelet felé volt fordítva, viszont a parlammennel szemben álló királpártiaké nyugotra nézett. A csatát

¹⁾ Clarendon, History II. rész, 1 köt. 25 lap. ²⁾ Nolan 20. ³⁾ Ugyanott 20.

a fölkelők kezdték meg a balszárnynon, a mennyiben Cromwell a maga lovasaival rohamot intézett Rupprecht herczegnek lovassága ellen. A két híres tábornok hadai között kétségbeesett küzdelem fejlődött ki, melynek sikerét Cromwell részére egyesegyedül azon körülmény döntötte el, hogy ő tartalékot tartott fön a maga számára. Ezen pihent csapatosztály, mely a királyi lovasságnak kétszeres küzdelmekben elfáradt soraira vetette magát, a mérleget tökéletesen megbillentette és a győzelmet a fölkelőknek kezébe játszotta. A királyi hadsereg balszárnya egyszerre majdnem háta mögött találta a jobb szárnyat.

A mig ezek a jobb szárnyon végbementek, a két sereg másik szárnyán épen az ellenkező történt. Itt ugyanis a királpártiakat a Fairfax Tamás alatti ellenség megtámadta és visszaszorította.¹⁾ Csak-hogy a Lucas vezérlete alatt álló királpárti lovasság ezen a szárnyon jobban kitett magáért: helyreállította a küzdelmet és oly jól támadott a jobbszárn lovasságára, hogy azt a szó szoros értelmében halomra döntötte. Hasonlóképen járt ezen szárnyon a gyalogság is. E kétfelül részben kivívott győzelem eredménye az lett, hogy a két hadsereg tengelymozdulatot tön saját központja körül, annyira, hogy este mindenik fél azt az állást foglalta el, a melyen a csata kezdetekor ellenfele állott.²⁾ Cromwellnek döntő jelentőségű rohama, melyet az üldözéstől kellő időben visszaszólitott és tűzbe vitt lovasságával intézett, utoljára is eldöntötte a csatának sorsát és rendkívül fontos sikert biztosított a fölkelők seregének.

A Naseby melletti csata, mely 1645 évi junius 14-én vivotott, jellemző sajátásaiban nagy hasonlatosságot tüntet föl a marstonmoore-ival, de még inkább hasonlít az alább említendő nördlingenhez. Ismét mindkét hadsereg vivot ki némi különös előnyöket, csak-hogy ezuttal mégis máskép állottak a szerepek, a mennyiben a királyi sereg jobbszárnja Rupprecht herczeg vezérlete alatt fényes lovas támadásban leverte a parlamenti sereg megfelelő szárnyát, egyidejüleg pedig Cromwell a sir Langdale Marmaduke által vezényelt balszárnjat szalasztotta meg. De mig az előbbi meggondolatlan heveességében a pillanatnyi előny által messzire ható üldözésre ragadtatta magát, addig Cromwell — kit nyugodt ítélete a legdühösebb harcban sem hagyott el — győzelmes embereit azonnal összegyűjtötte, élükre állott és a balszárnynak védtelenül maradt gyalogságát támadta meg oldalban azon válságos pillanatban, midön máris élethalálharcot folytatott a fölkelőknek túlnyomó erejű gyalogsága ellen. Rupprecht ádáz üldözéséből lelkendezve és megbomlott sorokkal valahára visszatérvén, már csak azt láthatta, hogy a napnak és azzal együtt a koronának sorsa is eldőlt.

A külömbség, mely e két lovasvezér viseletében föltünik, nagy tanulságot rejt magában a hasonló minőségű vezérek kötelességeire nézve és fontos bizonyíték annak szüksége mellett, hogy a bölcs elővigyázatnak az erély és harci tűz mellől soha sem szabad hiányozni.

¹⁾ Ugyanott 22. ²⁾ Hume V, 276.

Cromwellben az utóbbi tulajdonságból legalább is volt annyi, mint a tüzes Rupprechtben, hanem erélyét mindig a higgadt megfontoló ész uralmának szokta alárendelni, s a míg egyfelül senki sem tehetett túl rajta ama mindent leromboló támadásban, a melylyel utjából mindent kipusztított, másfelül még kevésbé akadt ember, ki képes lett volna őt ama hidegvérű magatartásban fölülmulni, a melylyel a döntő pillanatban lovát megállítani és eshetőleg a biztos győzelemből óvatos védelmi állásba lépni képes volt.

Azt állítják, hogy néhány tisztt, a ki a polgárháború idejében Angliában harczolt, azelőtt Németországban szolgált és ott a nagy Gusztáv Adolf és Pappenheim alatt nem egy kemény csatát harczolt végig. Ha ez igaz, akkor kétséget sem szenved, hogy e háborúnak tapasztalatai és emlékei nem igen maradhattak hatás nélkül a keményfejú és vitéz angol falusi nemesekre és szabad zsellérekre, a kikből azon időben a lovasság legnagyobb része állott és kiket a velük született erély kétszeresen vonzott a hadviselésnek olyan rendszeréhez, melyben a siker merész föllépéstől, bátor elhatározástól és kemény csapásoktól függött.

Mielőtt az ekorbeli angol lovasságnak hátat fordítanánk, meg kell még emlékeznünk Montrose marquísról, a ki a Skótország ellen viselt háborúiban legmagasabb fokú katonai tehetségnek jeleit adta. Ez az utóbbi sajátyszerű modorban vegyest alkalmazta a lovasságot és gyalogságot, a mit azomban nem nagy tömegekben, hanem apró csapatokban eszközölt, mely gyalog csapatok amaz edzett havasalföldi skótokból állottak, a kik fürgék lévén mint az őzek, képesek voltak a lovasokkal lépést tartani, és széles pallosaikkal és pajzsaikkal fölfegyverkezve bámulatos vitézséggel harczoltak. Montrosenak a skót felföldön viselt hadjáratai (1654) egymagukban kiállják a versenyt mindazzal, a mit a történelem a merészséget és ügyességet illetőleg elmond és elbeszél.

A legközelebbi nemzedék ugyanazon talajon megtermette Grahamot s Claverhouset, a ki inkább „Bonnie Dundee“ nevén ismeretes, nagy tehetséggel, fölülmulthatatlan erélylyel és páratlan határozottsággal bíró lovasvezér volt, míg taktikai és stratégiai fordulatokban való gyakorlottsága mindenütt a lehető legélesebben van kifejezve. A nélkül, hogy alkalma lett volna tehetségeit kifejteni, a mint ez nagy hadvezéreknél mindig előfordul, mégis hagyott hátra az utókor emlékében önmagáról annyi tudomást, hogy igazoltnak tűnik föl amaz állítás, mely szerint az egy Cromwell kivételével a brit szigetek soha sem termettek nálánál kitünőbb lovas vezért.

XIII. FEJEZET.

AZ OROSZ LOVASSÁG EZEN KORSZAKBAN. —

A KOZÁKOK.

A 15. századnak végén először tétetik említés a kozákok vagy kazakok nevén ismeretes lovasságról és minthogy a következőkben az ő ténykedésükre ismételten vissza kellend térnünk, és működésök rendkívül fontos eredményeit szóba hoznunk, nem lesz érdektelen, ha néhány sorban e katonaság korábbi történetéről is megemlékezünk.

Bíborban-szült Konstantin császár görög munkáiban ismételten megemlékezik már a 9. szdban egy országról, mely a Kaukázus alján terült el és Kazachia nevet viselt. Hasonlókép létezett ott egykoru kűtfők szerint még a mongol invázió előtt egy tatár nép, melyet kozákoknak neveztek és mely a Don és Volga partjain lakott. 1021-ben Msztiszláv nagyherczeg meghódította őket, két év múlva pedig már ugyanannak hadseregében harczoltak fivére Jaroslaw ellen. A míg Oroszország tatár iga alatt nyögött, nem léteztek orosz kozákok, de mihelyt az oroszok a tatároktól megszabadultak, tüstént akadtak telepítvényesek, a kik a régi kozákok lakóhelyeire költözvén, létöknek föltételeivel nevüket is átvették.

A 12. szdbeli orosz történetírók gyakran emlékeznek meg egy szabad és harczias telepről, mely a Fekete-tenger és Kaszitó közötti országban létezett. Az utóbbi telep számos ország, de különösen Orosz és Lengyelország és a Kaukázus kivándorlóiból alakult, a kik úgy látszik kizárólag csak háborúból és harácsolásból éltek. A tatárok elnevezték őket „khozákok“-nak, a mi szabadot, lázadót jelent. Későbbi időben ezek a bandák tökéletesebb szervezetet nyertek, és különböző neveket vettek föl a szerint, a mint az általuk lakott területnek különböző részeibe kerültek, így lettek például doni kozákok, urali kozákok, zaporogi és Jaikmelléki kozákok stb.²⁾

Dzsingiskhánnak hadseregében 1224-ben állítólag szintén voltak kozákok egy Ploskína nevű vajda vezérlete alatt. Ezen kozák vezér képes volt Romanovics Msztiszláv nagyherczeget rábirni, hogy kiewi

Haxthausen, La force militaire de la Russie p. 147. ²⁾ Ivanoff.

várából kijöjjen, a mennyiben eskü jeleül megcsókolta a keresztet és személyes biztonságot ígért neki. De alig kerítette ily módon e szerencsétlen fejedelmet hatalmába, midőn tüstént átadta a kinpadnak és halálnak. Ez az esemény világos tanúság ama kor kozákjainak vad és törvényt nem ismerő jelleme mellett. Hasonló bandák szolgáltak ugyanakkor a byzanci hadseregben alánok neve alatt.¹⁾

Említik továbbá a kozákokat Vaszilyevics Vazul kormánya idején ama küzdelemben, melyet a moszkvai hadsereg 1444-ben Musztafa tatár szultán hadai ellen vívott.²⁾ Nemsokára ezután már Lengyelországban találkozunk velük 1516-ban, 1579 előtt pedig a zaporogi kozákok együtt harcoltak II. Rudolf császár hadaival a török ellen.

A kozákok sem adót, sem illetéket nem fizettek, kaptak egy darab földet, de azzal ama kötelezettség járt, hogy háború idején katonáskodjanak, a mint ez a nemeseknek és bojároknak is kötelessége volt.³⁾ Ugyyszólván szabad szövetségesei voltak a nagyhercegeknek, hanem egyuttal azoknak védelme alatt állottak. Egy meghatározott területnek összes harcosai egy lovasezredet képeztek, mely nevét vagy valamely várostól vagy pedig saját vajdájától kölcsönözte. Az ezredek száz és ötven, továbbá 10—10 emberből álló osztályokra oszlottak, mely osztályok úgynevezett „szotnik“-ok (centuriók) és „urjednik“-ok (altisztek) vezérlete alatt állottak. Fegyverzetük egészen megfelelt a többi orosz csapatok fegyverzetének, vagyis kardokkal, láncsák és nyilakkal voltak felszerelve, később aztán pisztolyokkal és karabélyokkal.⁴⁾ Minden ezrednek külön zászlója volt (chorungva) továbbá dobjai és más zeneszerei. A dóni kozákok a legnagyobb számmal voltak és állítólag külön tüzérségük is volt. Általában engedelmeskedtek a czár parancsainak, hanem jaj annak az adóvégrehajtónak, a ki náluk mutatkozott volna. Michajlovics Alekszej czárnak uralkodása alatt 1665-ben olyan intézkedés történt, melynek értelmében azontúl minden embernek, a ki a lovasság részére besoroztatott, derék lovon, karabélylyal és két pisztolylyal fölfegyverkezve kellett megjelennie. Mindazonáltal, hogy a kozákok első sorban lovas-katonák voltak, voltak gyalogezredek is.

Ezen rendetlen csapatok rendkívül jó és hasznavehető segédseregeket képeztek, és ettől az időtől fogva állandóan nagyon fontos részét képezték az orosz hadseregnek. Különösen alkalmasok voltak az előőrsi szolgálatra és a kis háborúnak vállalataira, e tintetben teljesítették az oroszoknál az egész mult században és e század elején a legfontosabb szolgálatokat és jelentékeny befolyást gyakoroltak.

¹⁾ Zeddler II., 235. ²⁾ Gudim Lefkovics 10. ³⁾ Ugyanott. ⁴⁾ Ugyanott.

XIV. FEJEZET.

A FRANCZIA LOVASSÁG. — CONDÉ, TURENNE ÉS LUXEMBURG HADJÁRATAI.

1-ső R É S Z.

A lovasság szervezete, felszerelése és fegyverzete XIV. Lajos alatt.

A megelőző időszakban az összes európai népeknek lovassága — egyedül a törökök kivételével — részint vértesekből, részint oly lovasokból állott, melyek bár különféleképen ruházva és felszerelve, végre sem voltak egyebek egyszerű dragonyosoknál. Gusztáv Adolf kora után ismét némi visszaesés volt tapasztalható, különösen a taktikát és harci módot illetőleg, a minthogy általában ismét a lövő fegyvereknek mint felszerelésnek divatja lépett előtérbe és azoknak használatára lett a fősúly fektetve.

XIV. Lajos a maga gárdáinak vagy testőreinek (*maison du roi*) létszámát jelentékenyen fölemelte és óriási összegeket fordított azoknak egyenruhával és felszereléssel való ellátására, annyira, hogy tényleg ez a csapat képezte ama kornak legpompásabb és legdrágább európai lovasságát.¹⁾ Legnagyobb részüket lovasságból állott, még pedig volt négy század testőr (*gardes du corps*), 1 század *gens d'armes*, 1 század könnyű lovas (*svalizsér, chevauxlegers*) és két század muskétás.²⁾

A „*gardes du corps*” századai egyenkint 300 emberből állottak, 1 kapitánynyal, 3 hadnagygyal és 3 zászlótartóval, 12 kiváltságos katona (*exempts*), 12 brigadéros, 12 albrigadéros és 6 standár-hordó. Minden század 6 osztályra vagyis brigádra szakadt, melyek felett 3 hadnagy és három altiszt viselte a parancsnoki tisztelet.³⁾ Tényleges szolgálatban karddal, pisztolylyal és rövid muskétával voltak ellátva, de a szorosan vett küzdelemben csak a két elsőt használták, míg az utóbbi csak szoros utak megszállásánál, továbbá valamely megszalasztott ellenfélnek üldözésénél vagy más hasonló alkalmakkor használtatott.

¹⁾ Dániel II, 81. ²⁾ Ugyanott II, 82. ³⁾ Ugyanott II, 83.

1676-ban XIV. Lajos még egy új csapattal toldotta meg testőrségét és mint olyant lovas gránátosokat állított föl. Ezen gránátosok egy-egy lovas századja 130 embernyi legénységből állott, s föloszlott 3 brigádra, melyeknek mindenikében három hadnagy, három altiszt és három őrmester (marechaux de logis), 6 káplár, 6 jelzett katona (ap-pointez) volt.¹⁾ Volt kardjuk, lövő fegyverük és 2—2 pisztolyuk, és ép oly szívesen harczoltak gyalog, mint lóháton, mely kettős minőségben mint lovasok Leuzenél, mint gyalogság Valenciennes mellett tüntették ki magukat, mely utóbbi helyen ügyes megrohanással hatal-mukba kerítették a várat.

A gendarmes-ok századja a két kapitányt, három altisztet és 3 úgyn. guidon-t is beleértve, körülbelül 200 emberből állott. Ezen-kivül volt még sok alsóbbrangű és rendű fokozat. 1657-ben fegyver-zetük kardból s pisztolyból állott, a mihez háboru esetén még vontassövű karabélyok járultak. Az egyenruha skárlátpiros színű volt, védő-fegyvert nem viseltek.

A svalizserek századja 2 hadnagyával, 4 kornettjával, 10 őrmeste-rével (marechaux de logis) eltekintve az altisztektől 200 emberből állott. Ezen század mellé közönségesen 50 karabélyos volt rendelve, mely az ellenségre való tüzeléssel szokta volt a csatát megkezdeni. Ez a szokás még körülbelül 1620-ban is létezett, később azután XIV. Lajos az egyes karabélyos osztályokból egész karabélyos ezredet szer-vezett. Ezek azután nem is voltak többé a svalizserekhez beosztva, hanem egészen önállóak voltak és a század, mely addig a gárda-svalizserek kapitánya alatt állott, most muskétás-századdá lett átala-kitva.²⁾ Ellenben a svalizserek kardokkal és pisztolylyal voltak föl-szerelve, később azután századonként még 20 karabélyt osztottak ki közöttük, mely fegyvereket a hátulso sorban lévők kapták meg. Csak nagyon ritka esetekben használták őket és pedig mielőtt kéztusára került volna a dolog.

A két század muskétás, a kik a gárda lovasságát teljessé tették, egyenkint 250 emberből állottak, a megfelelő számú tisztekkel és al-tisztekkel együtt. Lovon is, gyalog is harczoltak, tehát valóságos és igazi dragonyosok voltak. Ez értelemben való szolgálatuknak fényes bizonyosságul szolgál a Cassel melletti csata. A hadsereg épen csata-rendbe készült, midőn a Humiéres marsall néhány sövény és bokor mögött rejlő ellenséges zászlóaljat vett észre. Tüstént megparancsolta a muskétásoknak, hogy szálljanak le lovaikról és támadják meg azokat a zászlóaljakat. Ez megtörténvén, néhány gyalogezred támogatásával csakhamar visszaüzték amaz ellenséget. Ekkor aztán ismét lóra ültek és beléptek a lovasságnak harczvonalába. Fegyverzetük muskétából, kardból és pisztolyokból állott.³⁾

Ezen gárdaesapatokon vagyis az úgynevezett maison du roi-n kívül volt még a francia hadseregben nagyszámú nehéz lovasság, mely gendarmes néven emlittetik, továbbá karabélyosok, könnyű lovasok és dragonyosok.

¹⁾ Dániel II, 126. ²⁾ Dániel II, 143, 144. ³⁾ Ugyanott II. 152.

A karabélyosokból legelőbb is XIV. Lajos alakított 1693-ban egy ezredet. Az 100 csapatra oszlott, egyenkint 30—30 emberrel, vagyis összesen 3000 emberrel és 411 tiszttel, kik húsz századra oszolva és öt kompániára szakadozva harczoltak.¹⁾ Fegyverül hosszú kardokat és vontsövvű karabélyokat viseltek, mely utóbbiak részére kétféle golyókat hordoztak magukkal, a nagyobbik fajtát kalapáccsal kellett töltéskor beverni, hogy a löveg épen bele legyen ékelve a csöbe, a kisebbik fajtát pedig azon célból, hogy szükség esetén hamarjában lehessen tölni. Azonkívül a karabélyosok még pisztolyokkal is el voltak látva.

A dragonyosok, a kik gyalog is, lóháton is küzdöttek, hosszú egyenes kardokkal és a karabélyok és muskéták helyett szuronyos puskákkal voltak felszerelve. Azonkívül még egy szekerczét vagy egyéb sánczkészítő szerszámot is viseltek, mely nyeregkapájukhoz volt erősítve. Az e fegyvernemhez tartozó serezzredek öt lovasszázadra voltak osztva, mely századok egyenkint 150 emberből állottak és három sorban alakultak. Az egyes századok három-három kompániára szakadtak, úgy hogy az egész ezrednek létszáma 750 főnyi volt.²⁾ Ép a szóban forgó időszakban, tehát a XVII. szdnak második felében a dragonyosoknak kétféle harczos minőségükben való alkalmazása a szó legteljesebb értelmében vétegett még pedig annyira, hogy miként már említettük, csaknem az összes lovasság dragonyosokból állott. Mindazáltal mégis nem egyszer történt, hogy az utóbbiak a lóról le szállítva gyalogságul alkalmaztattak, azon esetre ha gyalogság esetleg kéznél nem volt. Így például 1624-ben, alig hat nappal a szent gotthardi csata előtt, ilyen módon szerepeltek a dragonyosok egy kém-szemle alkalmával.³⁾

XIV. Lajos trónrajéptekor a francia hadseregben mindössze egyetlen dragonyos ezred volt. 1659-ben állított melléje egy másodikat és ha e korszakot figyelemmel kíséjük, közelítőleges fogalmat alkotunk magunknak a lovastaktikáról ama körülményből, hogy 1690-ben e fegyvernem már 43 ezredből állott.⁴⁾ E jelentékeny szaporítás okául közönségesen azt szokás fölhozni, hogy a dragonyosok kivált hosszú háborukban rendkívül hasznavehető katonáknak bizonyultak, minthogy nagyobb szilárdsággal működtek mint a többiek és az erőfeszítések és megerőltetett hadműveletekben is sokkalta nagyobb kitartást tanusítottak. Napoleon ugyanezen eszmét hasonló oknál fogva alkalmazta Spanyolországban.

A huszárokat ugyancsak 1691 körül honosították meg Franciaországban, s ezektől különösen az éles kardnak alkalmazását kívánták a kéztusában. Rövidre vont kengyelvassal lovagoltak és meglehetősen laza rendekben harczoltak.

A vértések és az összes könnyű lovasság ép úgy mint a többiek, három sorban alakultak, ekkor már nem löttek soronkint, mint azelőtt, hanem ellenkezőleg mindahárom sor egyszerre, mire azután a karddal

¹⁾ Daniel II. 343. ²⁾ Carrion Nisas II, 110. ³⁾ Duparcq II, 210. ⁴⁾ Rocquancourt I. 378.

való támadás következett.¹⁾ A roham azonban nem volt valami különösen erős, minthogy többnyire ügetve történt. Néha még az is megtörtént, hogy az előnyomulás lépésben volt a pisztolylyal a kézben, mire azután a pisztoly közvetlen közelből kilövetvén, csak azután rántottak kardot a kéztusára.²⁾ Ebből aztán a lovasságnak és lovaszolgálatnak határozott visszaesésére lehet és kell következtetnünk. A lökem nem történt többé oly hévvel és tüzzel, mint egy Gusztáv Adolf, Pappenheim és Cromwell vezérlete alatt, míg a teljes rohamban való és kivont karddal intézett támadás, miként egykor Hannibal katonáinál szokásban volt, még mindig várta ujjaébresztőjét.

A lovasság, miként már mondtuk, három sorban alakult, melyek 12 lépésnyi térközzel állottak egymás mögött; e térközöket azonban Turenne 6 lépésre szállította le. Turenne azonban épenséggel nem volt valami nagy tisztelője a lövőfegyvernek a lovasságnál, a mint hogy egyes esetekben (pl. Sinzheimnél) határozottan megtiltotta, hogy a kardon kívül egyéb fegyvert is használjanak. A franczia lovasok nem részesültek ugyan valami kiváló kiképezésben és azért a galoppban való működéshez nem igen értettek, sőt hiányos gyakorlatuk folytán rendetlenül intézték rohamaikat. Mindennek daczára azonban jó vezénylet mellett nagyon jó szolgálatokat tudtak teljesíteni, miként ez a Rocroy melletti, a leuzei és hasonló ütközetben meglátszott.

Csata közben a lovasságot többnyire a szárnyakon állították föl, míg a gyalogság a központot foglalta el. De Quincy állítása szerint Turenne gyakran vegyítette lovasságának századait gyalogságának csapataival és hasonlókép cselekedett állítólag Montecuccoli csatarendjének elrendezésekor, hogy így alkalmat szolgáltatson a különböző fegyvernemeknek a kölcsönös támogatásra. De Quincy állítja továbbá azt is, hogy akkor általánosan szokás volt Európában a gyalogságot a központra és a lovasságot a szárnyakra állítani.

Daczára annak, hogy a lovasság az ellenkező irányban való rövid haladás után ismét beleesett abba a régi hibába, hogy a lövőfegyvereket tekintse főfegyvereknek és daczára annak, hogy legtöbb európai országban az összes lovasság alkalmazására nézve tényleg csak dragonyosokból állott: mégis a Gusztáv Adolf példája sokkal élénkebb emlékezetben volt, semhogy legalább egy ideig a lovasság taktikájára jelentékeny befolyást nem gyakorolt volna. És valóban csak egy merész lovasvezér megjelenésére volt szükség a harcok szinpadán, hogy megjelenése tüstént érezhetővé váljék és a lovasság ismét fontos befolyást nyert a csaták sorsára. Világosan kitűnt ez az angol polgárháborúkban, midőn Cromwell „vasoldalai“ a vitéz Ruprecht herczegnek előrohanó lovagjaival találkoztak. És ugyanazon időben, midőn az angol lovasság tehetséges vezéreiből oly elhatározó befolyással volt ama harcokban, Franciaországban egy másik kiváló lovastábornok támadt, a ki lovasságának heves alkalmazása által nyerte meg a győzelmet, mely e tekintetben bátran sorozható a Nagy Sándor által vívott csatáknak bármelyike mellé.

¹⁾ Duparcq II, 211. ²⁾ Ugyanott.

A nagy Condé, a kiről itten szólunk, született katona volt, és már a legelső csatában Rocroy mellett mint alig 21 éves ifju bizonyosságát adta jelentékeny katonai lángeszének. Különösen tüzes volta és kiváló bátorsága voltak ama tulajdonságok, melyek őt lovasvezérre első sorban fölavatták, de ezek voltak egyuttal azok is, melyek összeköttetésben lovasainak bámulatosan ügyes alkalmazásával biztosították számára a Rocroy melletti csatában a győzelmet és egy szép tavaszi reggelen nagy hadvezér lett a vakmerő lovastisztból.

A don Francisco de Melo vezérlete alatt álló spanyol hadsereg 1643. május havában beütközött Franciaországba és hozzáfogott Rocroy ostromához. A sereg 26000 válogatott katonából állott, gyalogságát akkor a legvitézebbnek és legkitartóbbnak ismertek egész Európában, a míg de Melo tapasztalt és nagy hírű tábornok volt. Condé, a ki akkor még csak Enghien herczeg nevet viselt, csak 14000 embernyi gyalogsággal és 7000 lovassal birt.¹⁾

Midőn Condé a főparancsnokságot átvette, a két sereget szakgattott és mocsáros terep választotta el egymástól, oly terep, mely számos erdőcskével és szorosúttal összeköttetésben, teljesen biztos helyet nyújtott a védekezésre, úgy hogy a spanyolok sikeresen megakadályozhatták volna a francziák előnyomulását. Ezt azonban elmulasztották és így Condénak alkalma nyílt Gassion vezérlete alatt egy lovasdandárt kiküldeni a végből, hogy Rocroyba élelmiszereket és eleséget vigyen és az ellenség állását megtudakolja.²⁾ Mindakét vállalat pompásan sikerült és így Condénak módjában állott az említettük alkalmatlan terepen áthatolni és seregét a város közelében csatarendbe állítani. Csapatait két sorban állította föl, még pedig középen a gyalogsággal, két szárnyán a lovassággal, míg a leghátulsó sorban tartalékot hagyott meg, mely néhány század gendarmesből és könnyű lovasságból állott. A terepközökben 50—50 főnyi muskétás csapatok voltak fölállítva.

Ezzel szemben a spanyolok hasonló módon alakultak, csak hogy de Melo egy kis erdőcskében bal szárnyán felül 1000 muskétást állított föl, a kiknek föladata lett volna, hogy a francziák jobb szárnyát előnyomuláskor golyóikkal nyugtalanítsák. A francia jobb szárnyat maga Condé vezette és az ő parancsnoksága alatt állott Gassion is mint alvezér. A balszárnycat de l'Hopital marsall vezette és ezzel szemben állott maga de Melo, míg Albuquerque herczeg a spanyolok bal szárnyának élén Condéval nézett farkasszemet.

Az ifju francia herczeg legelőször is az ezer muskétásra tört ádáz rohammal és azokat levágta.³⁾ Azután tüstént baloldalra csapva magára Albuquerque támadt, míg egyidejűleg Gassiont az ellenség oldaltámadására küldötte. Ezt a támadást is tökéletes siker koronázta. Néhány percz alatt a spanyol sereg balszárnycának lovassága szét volt verve és futott ki merre tudott. Condé ekkor egy kis csapatot kiválasztott saját hadaiból és azokkal Gassiont a menekülő ellenség üldözésére küldötte, maga azonban katonáinak zömével a német, vallon

¹⁾ Rocquancourt I, 440. ²⁾ Ugyanott 441. ³⁾ Condé élete 19.

és olasz gyalogságnak fődözetlenül maradt oldalára vetette magát, mely a spanyol hadseregnek ezen a szárnyán volt.¹⁾ Itt is rámosolygott a szerenese és bármerre haladt is az ifjú tábornok, a szerenese mindenütt nyomában járt. Rövid idő alatt a spanyolok balszárnya tökéletesen át volt törve és halomra döntve.

Mialatt így a győzelem a csatatérnek ezen részén mindenütt Condé szárnyaihoz fűződött, viszont azon a részen, a hol l'Hopital marsall parancsolt, nagyon rosszul állottak a dolgok. Jelentések érkeztek Condéhoz, melyeknek értelmében de Melo a spanyol lovasok színe javával megtámadta a francziák balszárnáját, mindent lemészárolt, a mi csak utjába akadt, de l'Hopital katonáit viasszaszorította, ágyúit elfoglalta, gyalogságát pedig darabokra aprította, úgy hogy a menekülők a legnagyobb rendtelenségben szorultak tartalékcsapataik mellé.

Midőn ezen rossz hírek Condéhoz jutottak, épen azzal volt elfoglalva, hogy a spanyol sereg jobb szárnyának háta mögött, a megbontott ellenséges csapatokat üldözte. Rendkívüli lángesze, gyors tájékozású szeme azonban ezuttal sem hagyta cserben, hanem még e kritikus pillanatban is arra képesítették, hogy elhatározását villámgyorsan legyen képes eltökélni. Gyorsan összegyűjtötte a parancsa alatt állott szárnynak lovasságát, menydörgő robajjal végig száguлдott azzal a spanyolok egész hátulsó sora mögött és dühösen ütött rajta de Melo lovasságán, mely l'Hopitalnak szaladó csapatait üldözte. Egy pillanat alatt megfordult az egész helyzet. A tüzes támadás mindent elsöpört, a mi utjába vetődött, az imént még teljesen győzelmes spanyol hadosztály egy pillanat alatt le volt győzve, az elveszett franczia ágyúk visszafoglalva, a foglyok kiszabadítva és az ellenség százfelé kergetve.

E közben azonban a spanyolok központján lévő gyalogság még szilárdul és mozdulatlanul állott. Ez a régi és híres csapat, melyet két század tartott győzhetetlennek, a vitéz Fuentes grófnak parancsai alatt állott és állhatatossága valamint rendkívüli bátorsága által még mindig kezében tartotta a győzelmet. Háromszor rontott a franczia lovasság hősie vezére alatt szorosan zárkózott soraikra, de hasztalan. A spanyolok belül üres négyszögek alakjában állottak, mely négyszögek közepén a tüzéség állott. Oly higgadtsággal, mintha csak közönséges parádéről volna szó, öldöklő tüzet szórtak muskétáikból, mihelyt pedig a franczia lovasok hatvan lépésnyire értek, hirtelen megnyitk a sorok és a közepén álló ágyúk egész halmokat söpörtek el a lovas tömegekből. Háromszor hullottak vissza saját helyükbe Condé lovasai, akár a szikláról a fölcspakodó habok. Hanem akkor összes rendelkezésére álló csapatait odavonván, rohamra indult, mire a mindenfelül körülzárolt spanyolok kegyelmet kértek. Condé tüstént előre nyargalt, hogy a kegyelmet megadja nekik, midőn az ellenség ezen — valószínűleg a tekintélyes kíséret által — feltűnőnek és gyanusnak látszó mozdulatot újabb rohamra magyarázván, sortüzet adott, a min viszont a francziák, a kik ebben

¹⁾ Rocquancourt I, 441.

árulást láttak, annyira, dühbe jöttek, hogy parancsszóra nem hallgatván mindenfelől nekiestek és az egész tömeget legyilkolták.¹⁾ Egy segédcsapat, mely a spanyoloknak Beck tábornok vezérlete alatt ugyanezen pillanatban érkezett segítségre, Gassionnak, kit Condé ellene küldött, kitért, úgy hogy a győzelem, mely joggal tulajdonítható a lovasságnak, különös és döntő jellegűvé vált.

Ezen küzdelem azért bir kiváló érdekekkel, mert ama rendkívüli hatást mutatja, melyet a tehetséges hadvezér jelenléte a lovasharcnak eredményeire gyakorolni képes. És valósággal, a hol csak valami nagy lovastiszt föllépett, ott az ő befolyása multhatatlanul érvényre tudott emelkedni, nemcsak magának a fegyvernemnek taktikájában, hanem egyszersmind magának a hadjáratnak eredményeiben.

A Rocroy melletti csata újra fölélesztette a lovasságba és annak szolgálatába vetett bizalmat és rövid időre ismét megcsökkentette a gyalogságnak értékét. Egyébként azonban a hadművészetre nézve semmi újat sem szolgáltatott, mert Condénak eljárása csak ismétlése annak, a mit Nagy Sándor tön Arbela mellett.

Két év mulva, 1645. augusztus 4-én, Nördlingen (Allerheim) mellett a francziák és bajorok között folyt le egy csata, melyben a lovasságnak szintén jelentékeny szerep jutott. A bajor sereg hatalmas állást foglalt el két szárnyával magaslatokra támaszkodva, míg a központ Allerheim falu által volt fedezve, mely körülbelül 350 lépésnyire feküdt a harczzonal előtt és sánczok és falkoronák által hatalmas kulcsponttá volt alakítva. Maga Mercy tábornoszernagy vezette a központot, Glenn tábornok a balszárnyat, míg a jobb szárnyon Werth János (Jean de Werth) híres lovastábornok parancsnokoskodott. Francia részről Grammont marsall vezette a jobbik, Turenne a bal szárnyat, Marsin gróf a központot, míg Condé a főparancsnoki tisztet viselte.

Egy támadásnak, melyet a francziák Allerheim falu ellen intéztek, nem volt valóságos eredménye, mindazonáltal a véletlen úgy hozta magával, hogy Mercy annak védelmében elesett. Egyidejűleg Werth János a francziák jobb szárnyát nagyon élénken megtámadta és megdöntötte. Grammont marsall, a ki a támadást áltában várta be, természetesen és érdem szerint lekasaboltatott és maga is fogságba került. A második sor ugyanigy járt és ekkor Werth János a szaladók üldözése alkalmával a lovasságot egészen kibocsátotta keze ügyéből és engedte, hogy a csatásíkon elszéledjenek, a helyett, hogy melegebben támadást intézett volna a francziáknak fedezetlenné vált oldalára. Ezalatt Turenne nagyon makacs küzdelem után a bajoroknak jobb szárnyát leverte, egy oldaltámadás által annak katonáit részben elűzte, részben pedig Allerheim faluban körülfalozta, a hol jelentékeny számban megadták magukat.

Werth János végre valahára visszaérkezett győzelmes szárnyával, hanem akkor már minden késő volt; különben ő is a helyett, hogy Turennet hátban támadta volna meg, visszatért ama helyre, melyet

¹⁾ Condé élete 20, 21.

régebben csatarendben elfoglalt volt és ezáltal még több időt vesztett, úgy hogy most már nem maradt egyéb tenni valója mint az, hogy a sereg visszavonulását fődözze és a vert hadseregnek maradványait a csataterőről elvezesse, ama csataterőről, melynek elvesztése nagyrészt az ő lelkiismeretét terhelte.¹⁾ Ez a csata különös jelentőséggel bír minden lovas tisztnek szemében, a mennyiben bizonyíték annak fontossága mellett, hogy a győztes lovasságot nem szabad kezeliéből kibocsátani.

A hollandiai homoktorlatok mellett vívott csata, mely 1658. június 14-én Düinkirchen ostromának fedezésére történt, különösen figyelemre méltó haditény, mely a hadművészetnek jelentékeny haladásáról tanuskodik. Turenne-nek ezen csatában mutatkozó ügyessége valószínűleg meglepő és megfontolásának és higgadt ítéletének befolyása mindazon dolgokra, melyek a győzelmet biztosítani képesek, túlszár mindenben, a mi az ő idejéig ezen irányban történt. Dagály idején segítségül vette egy angol hajóraj tüzét, mely az ő segítségére a part közelében czirkált, a beállott apályt pedig arra használta föl, hogy az ellenségnek szárnyát megkerülje. Itt világosan meglátszik, hogy minden számba volt véve és a legnagyobb hasznavehetőséggel kiaknázva.

A spanyol hadsereg 6000 gyalogból és 8000 lovasból állott. A jobb szárnyat don Juan vezette, mely a tengerre támaszkodott, a bal szárnyon a nagy Condé parancsolt. A francia sereg 6000 lovasból és 9000 főnyi gyalogságból állott és két sorban volt fölállítva egy tartalékkal; a jobb szárnyat Créqui marquis, a balt Castelnau vezette, a középben Gadagne marquis és de Bellefond parancsoltak. Midőn a csata javában folyt, egyszerre beállott az apály és Castelnau marquis ennek következtében ama helyzetbe jutott, hogy a francziák balszárnyának lovasságával a parton végig haladt és így a spanyol állásnak jobb szárnyát megkerülte. Akkor aztán hirtelen nekifordult, az ellenség két csatasora közötti térközben előrehaladt és zavart idézett elő a csataternek ezen részén. Azalatt a másik szárnyon Condé szokott vitézségével harczolt, egy Créqui marquis csapatai ellen intézett lovas-támadás által az utóbbiakat megszalasztotta, és ama szándokát, hogy Düinkirchenbe erősítéseket csempésszen be, kétségkívül el is érte volna, ha Turenne marsall nem sietett volna elő a jobb szárnyról Créquinak védelmére. Kétségbeesett küzdelem után, melyben Condénak lovát alatta lötték meg és őt magát majdnem elfogták, végre a győzelem Turenne részére hajlott és az egész spanyol hadsereg teljes feloszlásnak és rendetlen futásnak eredt.

Ebben a csatában különösen kiemelendő azon körülmény, hogy a francia lovasság a beállott apály következtében szabaddá és járhatóvá vált partot használta föl, hogy a spanyolok jobb szárnyát megkerülhesse; olyan csel, melyet don Juan, a spanyol vezér sem nem várt, sem ellene intézkedéseket nem eszközölt. Ez különösen

¹⁾ Ramsay Histoire de Turenne I, 132, 133, 134. — Hasonlóképp Turenne-nek emlékirataiban.

találó példája az olyan csatatervnek, mely a csatatér physikai tulajdonságainak szigorú számbavételével történt.

A Sinsheim melletti csatában 1674. június 16-dikán, a francia hadsereg dragonyosai, melyek csak az imént állapodtak volt meg az ellenséges csatarenddel szemben, tüstént arra szolgáltak Turenne kezében, hogy még mielőtt a többi csapatok megérkeztek, megkezdjék a csatát, még pedig Sinsheim városnak megtámadása által,¹⁾ mely a a lotharingiai herczeg seregének jobb szárnyát képezte és a két sereg között lévő Elz (vagy Elsenz) folyón való átmenetelt fődözte.²⁾

A dragonyosok, a kik d'Hoquincourt lovagnak vezénylete alatt voltak, leszállottak lovaikról, gyalogság módjára alakultak és élénk támadást intéztek a kerteken és szőlőhegyeken és a különféle akadályok által átmetszett terepen keresztül a város ellen, s e támadásban segítségükre volt az időközben szintén előre hatoló gyalogság. Nemsokára az ellenség beszorult a városba, ott is nyomába jártak és követték az árok vizén keresztül, azután erővel kinyitottak egy kaput, illetén módon a városba férkeztek, mely alkalommal az őrségnek 400 katonáját elfogták, a többit pedig leverték vagy megszalasztották.

Ekkor Turenne-nek lovassága és seregének hátralevő része szintén áthaladt a patakon és megtámadta az ellenséges állásnak főpontját, melynek arczvonala egy terepmagaslaton feküdt és egyfelül szőlőskertekre, másfelül pedig egy hosszú bozóttra támaszkodott. A halmos terepnek teteje meglehetősen nyílt volt és lovas mozdulatokra alkalmas, minek folytán a császári hadsereg, mely főként ezen fegyvernemből állott, azon keresztül részsütösen volt föllállítva. Ezen körülményeknek és a terep sajátosságainak megfelelőleg Turenne nyomban föllállította hadseregét, a mennyiben — kora szokásainak ellenére — lovasságát állította a központba, s a gyalogságot a szárnyakra. Ezt különösen azon czélból tette, hogy az utóbbit arra képesítse, hogy jobb felül a szőlőkertek, balfelül a hosszú bozóttnak mentében előre haladjon, és minthogy e fegyvernemben túlnyomó erővel bírt, azt az ellenség túlszárnyalása segítségével mindig elébbre tolta és lovasainak folytonos előhaladását annyira elősegítette, hogy azok végre kétségbeesett küzdelem után az ellenséges lovasságot viasszaszorították és helyet erőszakoltak ki maguknak arra, hogy saját csatasoraikat a magaslaton kifejthessék és összes erejüket oly módon érvényesíthessék az ütközetben, hogy az utoljára is javukra dőlt el.

Ez a csata további figyelemre méltó példája a terepviszonyok fölhasználásának. Minthogy a terep a szárnyakon a gyalogság mozdulatainak nem kedvezett, a küzdelem a részsütös kettős csatarendnek elvei szerint lett folytatva és mindkét szárnyon szerencsésen végrehajtva, a mennyiben mindkét szárny egyenlő térközökben és részsütös föllállítással folytonosan előrenyomulván lassankint kierőszakolta a központnak hátrálását. Ettől fogva azt látjuk, hogy a csatatérnek sajátos terepviszonyai mindig bizonyos befolyással vannak a csapatoknak csatára való alakulását illetőleg.

¹⁾ Ramsay, Turenne I, 503. ²⁾ Buisson, Vie de Turenne 432, 433.

Luxemburg marsall egészen Turenne nyomdokain haladt és csapatainak föllállítását igen jól tudta alkalmazni a terepviszonyokhoz.¹⁾ Ő is ugyancsak ismerte a rézsutos hadállásnak mivoltát és hasznos tulajdonságait. A Fleurus melletti csata, mely 1690. június 1-én vivott, nagyon alkalmas példájaul szolgált ezen hadállásnak. A francia hadseregnek központja és balszárnya úgy alakult, mintha Waldeck herczegnek állását akarná szemben megtámadni, míg a jobb szárny hirtelen megkerülő mozdulatot végzett és rátámadt az ellenség baloldalára. Luxemburg marsall balszárnnyának lovassága szabad mezőn állott föl Fleurus falának mindkét oldalán, míg a gyalogság magát a helységet tartotta megszállva. Ezen megkerítő mozdulat sikeresnek bizonyult és csakhamar eldöntötte a csatának sorsát, mely különben nagyon kétséges volt volna, a mennyiben eleinte a francziák balszárnnyának lovasságát megverték és rendetlen hátrálásra kényszerítették, valamint a gyalogságot, melynek földadata lett volna amazt támogatni.

Az 1691-iki leuzei csata további bizonyosság Luxemburg marsallnak nagy tehetségéről és kiváló érdeklél bir, a mennyiben a lovasságnak rendkívül ügyes alkalmazását mutatja. A francia vezér jól tudta azt, hogy az orániai herczegnek szándéka a harczállásának háta mögött elfolyó vizen keresztül visszavonulni, és sejtette azt is, hogy a vezér bizva ama nagy távolságban, mely a két sereget egymástól elválasztotta, csak lovasságot fog hátrahagyni minden gyalogsági fedezet nélkül.²⁾ Ennek megfelelőleg Luxemburg marsall, mihelyt ama mozdulat tudomására jutott, tüstént egy hatalmas lovas-hadosztálynak élére állott, azzal éjjel gyors rohamos fölvonulást eszközölt és hirtelen szemben termett az orániai herczegnek utóvédjével, mely éppen át szándékozott haladni a hidon. A támadás haladéktalanul megtörtént, és oly hirtelenül ment végbe, hogy az orániai herczegnek lovassága sem harczvonalba alakulni, sem egyáltalán az ellenségnek fogadására semmiféle előkészületeket tenni nem tudott. Ennek megfelelőleg tüstént le is verték és csunyánul lekaszabolták. Ebben a csatában Luxemburg marsall 28 századdal, melyek azonban többnyire a királyi gárdának katonáiból állottak: megverte az egyesült hadseregnek 75 lovas századát és 40 zászlójukat foglalták el. Győzelmének híre bejárta egész Európát és XIV. Lajos annyira becsülte, hogy emlékezetére külön emlékpénzt veretett.³⁾

Hasonlókép hasznos szolgálatokat teljesített a lovasság Neerwindennél 1693-ben, midőn Luxemburg marsall legyőzte az orániai herczeget. Ama támadások, miket a francziák az ellenségnek arczvonala ellen intéztek, háromizben visszaveretvén, negyedszer a lovasság a tábori erődítések között és azokon keresztül száguldott és Neerwinden falut megkerülve segítségére sietett a gyalogságnak. Sajátszerű, hogy ugyanazon területen néhány évvel később a híres Marlborough herczeg hasonló módon hódította meg a Mehaigne melletti sánczokat a maga lovasságával, a mennyiben az utóbbi az árkokat szénakötegekkel töltötte ki, a sánczokon átugratott és egy merész támadással a helyzetnek ura lett.

¹⁾ Grahame 146. ²⁾ Fouquières Liskennenél IV köt. 648, 649 lap. ³⁾ D'Aldeguier 53.

XV. FEJEZET.

MONTECUCULI. A NÉMET LOVASSÁG. A SZENT-GOTHÁRDI CSATA 1664-BEN.

A XVII. századnak második felében a német részről fölmerült tábornokok közül kitűnt Montecuculi Turennek nagy ellenfele és kora legtehetségesebb katonáinak egyike. Egyfelül az általános hadművészetre, másfelül a törökök katonai rendszerére vonatkozó emlékiratai, másfelül az 1664-iki hadjáratról szóló jelentése egyrészt fontos jelenségek a katonai irodalomban, másrészt szerzőjüknek jelentékeny tehetségéről tanuskodnak.

Emlékiratainak tartalma nagyon becses adalékokat nyújt az akkori lovasságot és különösen annak Németországban való szolgálatát illetőleg, továbbá azon háborúkra nézve, melyekben Montecuculi szerepelt. A gyalogság az ő korában pikásokból és muskétásokból állott¹⁾, mely csapatok közül az előbbiek a gyalogság védelmi erejét képezték a lovasságnak támadásaival szemben. A lovasság századokban alakult, fejenként 150 emberrel. Néha azután, különösen akkor, ha nagyobb tömegekre volt szükség, két-két századot összevontak, de közönségesen az egyes századok között 18 lépésnyi térköz volt és Montecuculi nagyon célszerűnek tartja, hogy ezen térközökben apró muskétás csapatok állitassanak föl egyenkint 40 embernyi létszámmal 5 sorban, mely sorok mindenikében 8 ember van. Továbbá teljesen méltányolta a tartaléknak fontosságát, és ugyancsak kardoskodott a hadseregnek két harcvezetési vonalban való fölállítása mellett, mely alkalommal minden harcvezetési vonalban négy vonalban kellene fölállitania. A dragonyosokat a hadseregnek szárnyaira állította.

A lovasság az ő beosztása szerint föloszlik vértésekre és könnyű lovasságra. A vértéseket ellátta sisakokkal, mell- és hátpánczéllal és vaskesztyűvel, mely utóbbiak egészen könyökig értek. Támadó fegyverekül hosszú kardok, pisztolyok és kicsiny muskéták szolgáltak.

¹⁾ Montecuculi 37.

Ezen csapatfajnak különösen szilárdsága, állhatatossága és zárkózott természete által kell vala kitűnnie. A könnyű lovasság kivált szállítmányok födőzésére, előőrsi és élelmezési szolgálatokra szolgált és kardokkal és karabélyokkal volt felszerelve, azonban csak csekélyebb számban tartatott.

A lándzsának kiváló hivei nem ritkán hivatkoznak Montecuculire, mint olyanra, ki nagy tekintély a lovasságnak lándzsákkal való fölfegyverzése dolgában. Igaz ugyan, hogy erre vonatkozólag azt állítja, hogy mindazon fegyvereknek, melyek lóháton használhatók, legjava a lándzsa, mindazonáltal jó eleve hozzáteszi, hogy szükséges, mikép a lándzsások tetőtől talpig fegyveresek legyenek, kitűnő lovakkal birjanak és működésük színhelye szilárd, egyenes és meg nem szakított terep legyen. Ha mindezen föltételeknek elég van téve és egy csapat vértés készen áll az esetleges eredménynek fölhasználására, akkor — véleménye szerint — nagy dolgokat lehet elérni. De ha a lándzsa ilyen módon nem támogatatik, ha akár a legénység, akár a loállomány, akár a terep nem tökéletesen megfelelők, vagy ha nincsen kellő számú vértés lovasság, a győzelemnek kihasználására, akkor Montecuculi a lándzsát haszontalannak, sőt károsnak ítéli.¹⁾ E szerint tehát nagyon kár rája oly föltétlen tekintélyül hivatkozni, a mint ez általában történni szokott.

Montecuculi azonkívül tökéletesen fölfogta a dragonyosoknak értékét és hasznavehetőségüknek módját. — Erre vonatkozólag azt mondja: „dragonyosok csupán gyalogság, melynek lovakat adtak, hogy azt gyorsabb mozgásra képesítsék.“²⁾ A sereg fő és lényeges alkotó részeül a gyalogságot tekintette és a két fegyvernemnek kölcsönös viszonyát illetőleg azt a nézetet vallotta, hogy a nehéz lovasságnak számra nézve meg kell egyeznie a gyalogságnak felével, míg viszont a könnyű lovasság a nehéznek körülbelül csak egy negyedrésszel egyezhetik.

Külömben is Montecuculi, daczára az ő tagadhatatlan hadvezéri lángeszének, még sem volt igazi lovasvezér, a minthogy hadviselésének lassan haladó, megfontolt, óvatos modorossága legkevésbbé sem volt alkalmas arra, hogy a lovasszolgálatot és annak eredményeit jelentékenyen előbbre mozdítsa. S így aztán ez a fegyvernem az ő korában tényleg nem is mutat akár fényes, akár csak némi tekintetben figyelemreméltó eredményeket, ellenkezőleg a nehéz fegyverzet és a mozdulatoknak esetlensége messzire eltávolította attól, a mire még csak pár emberöltővel korábban alkalmas volt, midőn egy-egy Papenheim, Piccolomini vagy Terzky életet és lelkesedést tudtak lehelni csapataikba.

Montecuculi 1664. augusztus 1-én jelentékeny győzelmet aratott a törökök felett Szent-Gothárdnál Magyarországon. A törökök nagyon túlnyomó lovassággal bírtak, melynek tevékenységét azonban képes volt azzal ellensúlyozni, hogy megakadályozta őket a közbeeső folyamon való átkelésben, a mi szerencsésen sikerülvén, körülbelül 30000

¹⁾ Montecuculi 225, 226. ²⁾ Ugyanott 228.

török lovas képtelen volt a küzdelembe tényleg befolyjni.¹⁾ Montecuculi intézkedései ezen csatában egyáltalán arra mutatnak, hogy az ellenséges lovasság túlnyomó erejét kellőképen ellensúlyozhassa. Gyalogsága hat sorban volt fölállítva, melyek közül a két legelső muskétásokból, a. négy hátulsó pedig pikásokból állott.²⁾ A lovasszázadok között apró 24–30 emberből álló muskétás csapatok voltak, a kik utasítást kaptak, hogy esetleges visszavonulás esetén a legközelebbi gyalog zászlóaljhoz csatlakozzanak. A muskétások sorainak általában csak soronkint volt szabad tüzelnie, hogy így egy résznek mindig legyen töltött fegyvere.

A nehéz lovasság azt a parancsot kapta, hogy az ellenség üldözésére ne távozzék a gyalogság mellől: a mi sajátságos és magában egész könyveknél határozottabban szól a török lovasságnak dicsősége mellett. Siker esetén az egész hadseregnek csak lassan kellett sűrű tömegekben előrenyomulni, és csakis a könnyű lovasságnak volt megengedve, hogy a menekülőket üldözze. E harcsmódor világosan tanuskodik a taktikának ama nehézkes és defensiv volta mellett, melyet Montecuculi vérteseinek szánt. Mindazáltal tagadhatatlan, hogy az ilyen rendszer helyén való lehetett a könnyű török lovasság ellen, mely a kéztusában inkább mint valaha fölülmulta a nyugati seregeknek nehézkes vérteseit. De másrészt amazok sem tudtak ez utóbbiak tömött seregben fellépő támadásainak ellentállani és az eredményben vetett egyetlen remény a törököket illetőleg csakis abban volt helyezhető, hogy képesek lesznek a nehéz lovasságot üldözés által vagy kifárasztani, vagy zárkózott sorainak megbontására birni.

¹⁾ Ugyanott 457. ²⁾ Ugyanott 442.

XVI. FEJEZET.

A XVIII. SZÁZAD KEZDETE. — MARLBOROUGH ÉS SAVOYAI-EUGEN HADJÁRATAI.

Marlborough herceg és az ő barátja és szövetségese Savoyai Jenő párosával foglalnak helyet a világtörténet legkitünőbb lovas hadvezéreinek sorában, s mindaketten a lovasságnak genialis fölhásználásáról ismeretesek. Ama korszaknak legfontosabb és legdöntőbb csatája kétségtől a Hochstädt vagy pedig Blindheim melletti volt, melyet közös fáradságuk folytán 1704 augusztus 13-án sikerült megnyerniök.

Ezen ütközetet pedig határozottan csakis a lovasságnak ügyes és czélszerű alkalmazása által nyerték meg a szövetségesek, a kiknek lovassága nagyszámú és kiválólag jó minőségű volt. Ki van számítva, hogy Eugénnek és Marlboroughnak egyesült serege összevissza csak 32000 főnyi gyalogságból és körülbelül 20000 főnyi lovasságból állott, míg másfelől a francia-bajor hadsereg 82 bataillont és 152 escadront, vagyis nem kevesebb mint 5600 embert foglalt magában. Tallard marsall, a ki a francziák fölött mint parancsnok működött, seregét szilárd állásba helyezte egy patak mögé, míg a sereg jobbszárnya a hatalmasan megszállott Blindheim falu közelében a Dunára támaszkodott. Központja az ellenség felé egyre süllyedő lankaságon állott, s csaknem kizárólag lovasságból képezetett, mely 50 lovasszázadra csoportosulva a Blindheim és Obergleim falvak közötti tért egészen kitöltötte. A bajor választófejedelem seregének lovassága, mely a jobb szárnyon állott, északon csatlakozott amahhoz. Így tehát a francia-bajor hadseregnek majdnem egész lovassága a közös hadállásnak központjában foglalt helyet. A gyalogságot nagy számban ékelték össze Blindheim faluba, melyet Tallard marsall állásának kulcsául tekintett. Az egész sereg két sorban volt fölállítva és a lovasság második sorának közepében három gyalogos dandár foglalt helyet.

Marlborough már akkor, midőn támadásra indult, tüstént belátta ama hiányokat, melyek ellenfelének elhelyezkedésében mutatkoztak. Csakhamar észrevette azt, hogy a folyóviz védelmére fölállított hosz-

szű lovas hadvonalak a központnak gyöngé oldalát képezik, melyet ottan saját túlnyomó lovasságával intézett hirtelen támadás segítségével könnyen át lehetne törni. Ez által a seregnek két szárnya el lesz egymástól vágva, és előáll annak lehetősége, hogy egyfelől a Blindheimban összetömörült gyalogságot körül lehet zárolni, másfelül pedig a francia-bajor hadsereget a balszárnyon oldalában megtámadni és megszalasztani.

Ehhez képest Marlborough tüstént úgy intézkedett, hogy a patakon való átmenetelt forcírozhassa, mely célból seregét három sorban állította fel, melyeknek elseje gyalogságból, második és harmadika lovasságból, negyedike tartalékképpen megint gyalogságból állott. Ez oly alakulás volt, mely bámulatos módon megfelelt a terep természeti viszonyainak és az ellenséges hadállás követelményeknek. A legelső, gyalogságból álló sor föladata volt a folyón való átmenetelt és az e célra szükséges hidak föllállítását eszközölni, azután a lovasság átkelését és fölvonulását fedezni, míg a negyedik harczzonal gyalogságának az volt a teendője, hogy a part mentén maradvá mindezen hadműveleteket tehetség szerint előmozdítsa és a visszaveretéstől megóvja. Alig történtek meg ezen intézkedések, midőn már a hidverő csónakok előhozattak, azokat a vízbe eresztették, öt új hidat vertek, egyuttal pedig a már meglévő könhidat is megjavították és épebb karba helyezték. Tallardot ama szándokában megerősítendő, mintha csakugyan Blindheim volna a csatának kulcsponjtja, Marlborough erélyes támadást intézett e falu ellen, mely támadás egy darab ideig nagy élénkséggel folyt, a nélkül azomban, hogy eredményre legcsekélyebb kilátás mutatkozott volna, ám ezalatt a központnak szánt intézkedések lassankint teljesedésbe mentek. A támadó hadoszlopnak gyalogságát három eskadron francia gensdarmes oldalban támadta meg, mire lord Coutts lovasságot kéretelt megerősítésül. Csakhamar öt lovasszázad érkezett oda, melyet hasonló számú francia csapat fogadott és karabélyaival gyilkos tüzet folytatott ellenük. A szövetségesek lovassága viszont éles karddal támadott, amazokat a gyalogságnak térközein által visszakergette és csak akkor vonult vissza, midőn a gyalogság golyóival oldalba vette őket. A szövetséges seregnek jobb szárnyán Jenő herczeg már a csata kezdetekor határozott és komoly ellentállásra talált. A küzdelem e pontokon több óráig változó szerencsével folyt és mindezen idő alatt Marlborough a központban a legerélyesebb intézkedéseket tette az iránt, hogy lovasságának tömegeit a pataknak gázlőin és mocsáros ingoványain által és oly terepre vezesse, melyen lábukat szilárdul megvethetik. Ezt azomban csak nagy fáradsággal és kemény küzdelmek árán sikerült elérnie, melyeknek folyamában egyszer már az is megesett, hogy Marlborough lovassága a patakba szorult és kénytelen volt a gyalogságnak védelmét igénybe venni. A lovasság második harczzága, mely ekkor előnyomult, a francia lovasszázadokat viasszaszorította ugyan, de akkor a Blindheim felől jövő muskétatűz részéről érzékeny veszteséget szenvedett és kénytelen volt további előnyomulását megszüntetni.

Végre délutáni 5 óra tájban Marlborough elkészült, s minden azon ponton állott, hogy a szövetségesek megkezdhetik az ellenséges hadállás központja ellen intézendő imposans támadást. Az előkészítő harcok közben, melyeknek folyamában Marlborough hasztalan igyekezett előre hatolni, Tallard lovassága közé 9 zászlóalj gyalogságot kevert, mely gyalogság eredetileg a második harcágban állott volt. Hogy ezt egyensúlyozzák, a megfelelő ponton 3 zászlóalj hanoverai gyalogságot állítottak fel és annak szerepét több ágyú tüzével támogatták. Iszonyu fegyvertűznek közepette, melyben úgy az ágyúk mint a puskák szerepeltek, Marlborough összes lovassága, a főntemlitett három gyalogzászlóaljjal együtt lassan megindult a lejtőn fölfelé a tízezer főnél nagyobb számú francia lovasság ellen, mely állóhelyben várta be a támadást. Oly öldöklő volt mindkét részről a fegyvertűz, hogy midőn a támadók immár egészen közelbe értek, előre való mozgásuk lassankint meglassúdott, sőt megállott és körülbelül 60 lépésnyire vissza is vonultak. Rövid időre ismét az ágyútűz működött. De nemsokára a francziák ágyútűze gyengült, gyalogságuk pedig megingott az ágyúk menydörgő csapásai alatt, melyek véres barázdákat hasítottak soraikon keresztül.

Egy kis szünet után Marlborough újra elkezdette előnyomulását, s ekkor már a francia lovasok visszavonultak. A 9. gyalogzászlóalját részint levágták, részint elfogták. Tallard összeszedte lovasságát s kissé hátrább új csatavonalat alakított és megkísérlette a csata sorsát megváltoztatni, de hasztalan. Marlborough, a ki észrevette, hogy érkezett a döntő pillanat, összes trombitásaival támadásra fúvatott és délczeg lovasait ellenállhatatlan erővel vezette előre. A francia lovasság, mely az előbbeni harcok kedvezőtlen eredményei által amúgy is kellemetlenül érintve érezhette magát és melyet a teljes erővel száguldó hatalmas lovastömegek látása teljesen kivett a sodrából, nagy távolságra sortűzet adott ugyan karabélyáiból, de annak eredményét be sem várva megfordult és futásra vette a dolgot, s ezzel aztán el is volt döntve a csata sorsa. A szövetséges lovasság a szó teljes értelmében elárasztotta a sikságot Tallardnak egykori hadállása táján, Blindheimot minden oldalról körülrajzotta, a francia gyalogságot pedig úgy megszorította, hogy az kénytelen volt magát kegyelemre megadni. Azután még egyszer rávetette magukat Tallard lovasságának romjaira, azokat Sonderheim falu mellett bekerítette és tábornokukkal együtt elfogta; majd másfelé fordulván, a bajor sereget oldalban támadta meg és a csataterőről leszorítván, ezzel befejezte a legdöntőbb győzelmek egyikét, melyeket a világ valamikor látott.¹⁾

Daczára annak, hogy a lovasság által e csatában elért eredmények oly nagyok és az annak jutott szerep oly nagy és fontos volt, mégis az összes közelebbi körülmények, valamint az előzmények, úgy az eredmény is arról tanuskodnak, hogy a vezérek e fegyvernemnek használatát és jellemző tulajdonságait egyaránt félreismerték és hogy Marlborough nagyszerű sikereit tulajdonképp annak köszönhette, hogy

¹⁾ Coxe, Life of Marlborough.

mindkét részről követtek el hibákat. E csatában ugyanis még mindig találkozunk ama káros szokással, hogy a lovasságot gyalogsággal keverték, még az általános támadásnál is, másrészt a löfegyverek is túlságosan szerepeltek a lovasságnál. Marlborough első ügyn. charge-ja nagyon lassu tempóban történhetett, mert különben a gyalogság és tüzéség semmikép sem tarthatott volna vele lépést, a mint ez a körülményekből kifolyólag tényleg megis megtörtént. Nem kevésbbé hibás volt azonban Tallardnak taktikai rendszere, mert nyilvánvaló, hogy a nyílt állást nyugodtan várva akarta egy rohanó ellenség ellenében megtartani. Ugyan ki kételkedhetik abban, hogy Tallard, ha a válságos pillanatban — midőn angolok 60 lépésre meghátráltak — rohamot parancsol és azt erélyesen végrehajtja, pozdorjává zúzhatta és a mocsarakba kergette volna e tömeget, mely a hegyoldalon lomhán hömpölygött feléje?

Másrészt Marlborough is hibázott, hogy mindjárt az első roham alkalmával nem járt el a kellő erélylyel. Ezzel azt mutatta, hogy a lökemnek becsét ismeri ugyan, miután oly jelentékeny lovas tömegeket tudott egy helyen összpontosítani, de elhanyagolt egy másik nem kevésbbé fontos mozzanatot, mely a gyorsaságban nem egyszer a győzelemnek kulcsát rejtí. Ezzel ellentétben soha sem lehet elégszer kiemelniünk, hogy az erkölcsi benyomás a háborúban a siker legfontosabb kútfeje és hogy a mérész előnyomulásnak imponáló behatása legalább is annyit ér, mint annyi golyó, a mennyit a mozdulatlanul álló lovascsapatokra szórhatunk.

Külömben e csatának későbbi idejében már megtaláljuk amaz eszmét, hogy a lovasság nagyobb tömegekben kerüljön alkalmazásba, melyek szoros lánczolatban rohanva végig a sikon, már a menydörgő zaj által is hatást keltsenek. Általában véve ez irányban bátran ki mondhatjuk, hogy Marlborough csatái képezték alapját ama rendszernek, melynek mestere Nagy-Frigyes, az a tábornok, ki az ujkor összes hadvezérei között legelső volt képes méltányolni a lovasság rohamának hatását, ha az teljes vágtatásban zárkózott sorokkal és határozott és tudatos irányban történik. Frigyesnek ugyanis nem volt egyéb tennivalója, mint hogy Marlboroughnak rendszerét még egy tényezőjével megpótolja.¹⁾

A Ramillies melletti csata, mely 1706. május 28-án történt meg, fővonásaiban nagyon hasonlít a Blindheim melletti csatához, de a mindkét részről szereplő lovas tömegek létszáma még sokkalta jelentékenyebb volt. A szövetséges haderő 35 ezer főnyi gyalogságból és 29 ezer főnyi lovasságból állott, a kikkel a francziák 40 ezer gyalogost és 35 ezer lovaszt állítottak szembe. Villeroy marsall, a ki a francia sereget vezette, bizonyos tekintben utánozta Tallard marsallnak intézkedéseit, a mennyiben jobbik szárnyát Taviers falu mellett a Mahaigne folyóhoz támasztotta, lovasságát pedig a sikon állította föl az utóbb említett folyóvíz és Ramillies falu között. Egy Villeroy jobb szárnya ellen intézett álcázott támadás után Marlborough végre

¹⁾ Grahame 176

az igazi támadás terére lépett az ellenséges lovastömegek ellen, mely alkalommal ama körülmény folytán, hogy lovasait három harc-
ágban állította föl, amaz előnyben részesült, hogy folyton pihent tar-
talékosokat vezethetett a harciba. Egy 14 lovasszázadból álló csapat
osztály, melynek dragonyosait lovaikról leültették volt, és melyet
Villeroy 2 gyalogszázaddal egyetemben azon célból küldött volt ki,
hogy Tavieres melletti állásának erősítésére szolgáljon, az egyesültek
harmadik harcágából előtörő lovasság által közre lett fogva és rész-
ben levágták, részben pedig a folyóba kergették. A lovasság főtömege
azután épen úgy támadt, mind Hochstadt mellett, a francziákat egé-
szen második harcágukig szorította, de ekkor az utóbbi ütött az
addig győzelmes szövetséges lovasságon és azt egészen az erősítése-
kig üldözte.

E válságos pillanatban érkezett meg jobb felül Marlborough
17 lovasszázaddal, míg egyidejűleg azok a lovasszázadok, melyek a
lovasaikról leszállott dragonyosokat megsemmisítették, a másik szár-
nyon jelentek meg. Ez által a csata ismét helyre volt állítva, a fran-
czia lovasoknak előnyomulása megszakított és a szövetséges csapa-
toknak ismét alkalom nyílt arra nézve, hogy rendszeresen alakul-
hassanak.

Marlborough, a ki fölismerte, hogy a harc eldöltének a két
lovasság között kell bekövetkeznie, jobb szárnyáról minden nélkülöz-
hető lovast odarendelt. Így tehát 20 pihent lovasszázad termett ottan
sebtiben és a jobb szárny mögött negyedik harcággá alakult. Ez a
győzelem mérlegét teljesen lebillentette, a francziák jobb szárnya
hátrafelé ugyanazoknak központjára szorult vissza, az egész hadállás
áttörött, a csatarend felbomlott. A csatarend minden pontján egy-
szerre eszközölt támadás betöltötte a győzelmet, és a francziák ren-
detlen futásban és számos foglyot veszítve visszatántorodtak.

E csatában különös figyelmet érdemel a tartaléknak kiváló hasz-
nálata és annak nagy befolyása az eredmények eldöntésére.

Malplaquetnél 1708. szeptember 11-én Marlborough ismét a lo-
vasságot használta az ellenséges csatavonalnak áttörésére, hasonlóké-
pen ismétlődött a központra való támadás. Ezzel ellentétben itt a
lovasságnak rohama azt a nagyon figyelemre méltó sajátságot tünteti
föl, hogy erős sánctvonal ellenében került alkalmazásba, melyet a
francziák saját állásuknak könnyebb megvédhetése céljából emeltek
volt. Marlboroughnak lovassága d'Auvergne herczeg vezénylete alatt a
sánctoknak néhány közén keresztül hatolt és azoknak háta megett
kifejlődve, rábirta azoknak védőit, hogy sáncaikat elhagyják. Egy
erős gyalog-osztálynak gyors és erélyes támogatása által lehetségessé
vált az angoloknak az így elfoglalt vonalakat meg is tartani, daczára
annak, hogy a szövetséges lovasokat a franczia lovasság tartalék-
csapatai föltartották, sőt visszaüzték.

Ez időben egyáltalán ama szokás, hogy a csatavonalokat tábori
erődítvények által megerősítsék, nagyon kiterjedt használatnak ör-
vendett, és egy ideig a hadvezetés lényegében erős állásoknak be-
vétele, azoknak védelme és illetőleg megtámadása körül forgott,

továbbá oly hadműveletek körül, melyeknek czélja az ilyen hadászati pontoknak kierőszakolása. Marlborough némely alkalommal lovasságát oly ügyesen tudta használni, hogy a sánczokat csaknem kizárólag lovasokkal vétette be. Erre nézve különösen híres példát szolgáltat a Mahaigne folyó melletti sánczoknak bevétele 1705-ben. Ezek a sánczvonalak nagyon erősek voltak, és teljes három esztendőbe került a fölállíttatásuk. Namurtól a Maas folyó mentében egészen Antwerpenig terjedtek. Az egész vonalnak legerősebb pontja Leuwe és Helisheim között volt, a hol a kis Gheete folyó meredek és sikamlós partjaival árkot képezett a sánczok előtt, melyek viszont egy sor redane-ból állottak, mely redane-ok egy courtine-val voltak összekapcsolva. Marlborough azonban épen ezt a pontot választotta ki, valószínűleg azért, mert azt gondolta, hogy az kevésbé szigoruan lesz őrizve, mint a vonalnak többbi, kevésbé erős részei.

Julius 17. Marlborough áltámadást intézett a sánczvonatok ellenkező oldalán Namurnak közelében és összes hadierejével egyet mozdult bal felé, mintha ezt a támadást gyámolítani akarná. Villeroy ez által rászédte magát és hadcsapatainak nagy tömegét inkább jobb felé indította, mialatt a Lande melletti sánczok csak gyöngén voltak megszállva. Ekkor Marlborough, a ki lovasságának megparancsolta volt, hogy a rőzsenyalábok helyett, melyek könnyen árulókká válhattak volna, lássa el magát szénakötegekkel, éjjel utnak indult egy erős lovas zsandárral és húsz századnyi gyalogsággal a kiválasztott támadópont felé. Odaérkezve a lovasság a Gheete vizét gázlőhelyeken általlépte, azután az árkot a hozott szénakötegekkel betöltötte és haladéktalanul áthaladt rajta. Mialatt a francia csapatokat, melyek elűzetésére természetesen csakhamar odaözönlöttek, folytonos rohamaival föltartóztatta, az alatt lehetségessé vált az így elfoglalt sánczokhoz vonni, és azokat biztosan elhelyezni. Ezáltal pedig az egész francia hadsereg sietős visszavonulásra kényszerítettetett.

A Bouchain melletti sánczok átlépésénél is 1711-ben a lovasság kitünően teljesítette kötelességét, a mennyiben fedezte a főhaderőnek átkelését és annak csatarendben való alakulását.

Az almanzai csata, mely 1707-ben vívatott Spanyolországban, egyike volt a legmakacsabbnak és legdöntőbbeknek. Az angol gyalogság a legnagyobb vitézséggel küzdött és áttörte a francia központot. Berwick herczegnek azonban túlnyomó lovassága volt, melylyel a szövetségeseknek mindkét szárnyát megverte és azután 13 angol gyalogszázadot, melyek egy erdőcskén keresztül hatoltak, addig üldözött, míg az minden oldalról körülvéve kénytelen volt fegyverét letenni. A szövetséges csapatok ebben a harcban már elejétől fogva rosszul voltak alakítva, a mennyiben az összes fegyvernemek egymás közé voltak zagyválva. A győzelem, melyet a francziák itt kivívtak, döntő volt és tényleg befejezte a spanyolorzági háborút.

XVII. FEJEZET.

XII. KÁROLY ÉS LOVASSÁGA. — PULTAVAI CSATA.

Ama rendkívüli élénkség mellett, mely XII. Károlynak csaknem természetfölötti erélylyel bíró jellemét kitüntette, alig képzelhető, hogy ő katonai dolgokkal foglalkozhatott volna, annélkül, hogy különös figyelmet fordítson a lovasszolgálatra, valamint másrészt vas-akaratra és tüzes természete sem maradhattak döntő befolyás nélkül e fegyvernemnek a csatatéren való szerepére. Szerencsétlenségre azomban hijával volt az óvatosságnak, mely minden hadvezérnek oly fontos tulajdonsága. Ha ítélete nyugodtabb volt volna és ha intézkedéseinek megragadása és kivitelében nagyobb bölcseségnek engedett volna helyet, akkor kétségtől egyike lett volna az ujkor legderekabb katonáinak. Miként már jelentjük, a legnagyobb figyelmet fordította lovasságára és harcaiban a legnagyobb ügyességgel tudta azt fölhasználni, úgy hogy tényleg utját egyengette Nagy-Frigyes javításainak és Seydlitz tábornoknak eszményképévé lön, a ki a svéd király eszméinek teljes kifejtése által jutott oda, hogy ama híres porosz uralkodónak lovasságát oly tökéletes lovassággá tette, a minő csak egyáltalán valaha létezett.

XII. Károlynak erélyes temperamentuma tetszést talált az ember-ember elleni küzdelemben és a gyors mozdulatokban. Csaknem vad energiája nem tudott megbarátkozni sem a lassú és enyhe baktatással, sem pedig a nagy távolságokra való lövöldözéssel. Jobb szerette a gyalogságnál a szuronynyal való támadást, a lovasságnál pedig az éles karddal való rohamot. Ehhez képest szigorúan el is tiltott a lovasságnál mindenféle védelmi fegyvert, hogy ez által a kitartásnak és gyorsaságnak netovábbját elérhesse. Ép oly határozottan volt a lovasságnál a lövőfegyvereknek használata eltiltva és csupán a szűrő fegyverek szerepeltek a közeli harcban.

A lovastaktikának ezen módszere természetes következménye volt lovagiasan merész harczmódjának, mely szerint lovasait kivont karddal vezette lovasság, gyalogság és sánczok ellen mindenféle terepen. E tekintetben semmiféle akadályokon keresztül ki tudta magának vinni a szabad utat, mely a győzelemhez vezetett.¹⁾

Különösen akkor tünt ki életrevalósága és fáradhatatlansága, mikor a megvert ellenségnek üldözéséről volt szó. Így például a Schulenburg marsall vezénylete alatti szászoknak kilencz napig folyton nyomában járt a nélkül, hogy lenyergeltetett volna, s midőn végre Sanitzban Retnitz mellett utolérte őket, alig két lovasezreddel merészen rátámadt 10000 emberükre, gyalogságukat (mely csak az által tudott megmenekülni hogy a földre vetette magát) lenyargalta, azután a szász gyalogság után a lovasságot is megverte és ekkor visszatért a gyalogság és tiúzség ellen intézendő újabb rohamra, mely utóbbiak csak az által menekültek meg, hogy nagyon korán állott be az éjjel. Mindamellett XII. Károly ez alkalommal elfoglalta a szászoknak összes ágyúit. A harcz az ő részéről csupán kardokkal folyt, a melyek hosszú egyenes fegyverek voltak és leginkább szúrásra használtattak.²⁾

XII. Károlynak lovassága megszokta azt, hogy rohamos gyorsasággal forogjon, a milyen az ő ideje előtt teljesen ismeretlen volt és aligha nem lehetetlennek tekintetett volna. E tekintetben maga szolgáltatót példát és különösen 1707-ben egy hadiszemle alkalmával két lovat agyon nyargalt.³⁾ Nagyon természetes, hogy az ilyen példa a fejedelem részéről nem maradhatott hatás nélkül a lovasságnak mozdulataira.

A pultavai csata, mely 1709-ben Nagy-Péter orosz császár és XII. Károly között vívatott, az oroszoknak határozott és döntő győzelmét eredményezte és tényleg véget vetett a svéd király katonai pályájának.

Az intézkedések, melyekhez a czár folyamodott ép oly czélszerűen voltak kieszelve, a mily ügyes kivitelre találtak. Ő ugyanis fölismerete annak szükségét, hogy hadvonalát egy sor sáncz által megerősítse, de belátta azt is, hogy ilyen összefüggő védművek által a hadsereg csupán védő magatartásra van kárhoztatva és nem csaphat által gyorsan a támadásba. Ehez képest seregének arczélét hét egymástól elkülönített redoute által fedezte, melyeket nagy térközök választottak el egymástól és két-két század gyalogság tartott megszállva. Ilyetén berendezés mellett azután könnyű volt akár a gyalogságnak, akár a lovasságnak a redoutok közül az ellenségnek megtámadása vagy üldözésére előtörni, hasonlóképen pedig a védő művek mögé visszavonulni, azon esetre ha megverettek.

XII. Károly, daczára annak, hogy súlyosan meg volt sebesülve és kényten volt magát hordszéken vitetni, mégis június 17-ének reggelén, épen hajnal hasadta előtt, támadást intézett egy erős lovascsappal, melyet jelentékeny számú gyalogság támogatott. Az oroszok

¹⁾ Nolan 18. ²⁾ U. o. ³⁾ Beamish 42.

vitézül állottak ellent, úgy, hogy a svédek csak két redoute-ot voltak képesek elfoglalni, melyek még tökéletesen el sem készültek. Hat zászlóalj gyalogság és 10 század lovasság, mely a svéd seregnek jobb szárnyáról való volt, visszaveretett és a többi seregtől elvágtatva kénytelen volt egy erdőnek védő árnyába vonulni.¹⁾

Ezalatt a lovasságnak küzdélme elöntetlenül hullámozott föl és alá, mialatt a svédek saját gyalogságuk oly módon támogatta, mint ez az oroszok részén lehetséges nem volt, a kiknek gyalogsága benn volt a sánczokban, mozdulatainak gyorsaságában gátoltatott és azért nem volt abban a helyzetben, hogy az ütközetnek menetére tényleg befolyhasson. Ehhez képest Bauer altábornagy azt a parancsot kapta, hogy a sánczoknak jobb oldaláról vonuljon visszafelé, így nyújtván alkalmat az orosz gyalogságnak arra, hogy állást foglalhasson. Parancsot kapott, hogy a gyalogság által való megtámadtatás esetére vonuljon vissza, ellenben a lovasságnak ne engedjen. Ezen mozdulatnak eredménye az lett, hogy a svéd lovasság, ekkor már az orosz gyalogság és az oroszok erősítéseinek kettős tüzében állván, oly súlyos veszteséget szenvedett, hogy kénytelen volt az orosz tüzéségnek lőtávolán kívülre húzódní. Ekkor azután az oroszok Mencsikoff herczeg és Menzel altábornagy vezérlete alatt 5 ezred lovassal és 5 zászlóalj lovassággal az előbb elszigetelt és az erdőbe szorított svéd hadak ellen fordultak, megtámadták, teljesen leverték és legnagyobb részüket elfogták.

A czár nyomban úgy rendezte hadseregét, hogy a csatát újból megkezdhesse. Gyalogságának egy részét kivonta a sánczművekből és azoknak vonala előtt csoportosította azt azon célból, hogy a svédek, ha esetleg ők kezdenék a csatát, egyfelül az arczélben is komoly támadásnak legyenek kitéve, másrészt pedig az előre terjesztett szárnyakkal is meg kelljen küzdeniök. XII. Károly Rheinfeld marsall által támogatva, halálos küzdelemre alakította által hadállását: középén a gyalogsággal, s a szárnyakon a lovassággal. De akkor azután Nagy Péter is hasonlóképen rendezte seregét, a mennyiben egész hadvonalát a sánczokból kimenesztette és 6 lovasezredet a jobbik szárnyról a balra küldött. Azután körülbelül 9 órakor reggel újból megkezdődött a harc az oroszok balszárnyán és onnan csakhamar kiterjedt mindkét sereg harczvonalára. A svédek kétségbeesett ellentállás után teljesen leverettek, sokan elestek, még többen pedig fog-ságba kerültek.

A futó svédek üldözését nagy élénkséggel folytatták. A svéd hadsereg romjai Löwenhaupt tábornok vezérlete alatt Perewolocna felé vonultak, a Dnjepr mellett, de még komolyan hozzá sem foghattak az átkeléshez, midőn Mencsikoff herczeg, ki nagyszámú gyalogságot állított volt lovasainak kengyelébe, oda ért és a svédek megadásra szőlította föl. A kapituláció nem sokára be is következett és közel 14000 ember letette a fegyvert. A svéd királynak egy maroknyi csapat élén sikerült Törökországba menekülni.

¹⁾ Journal de Pierre le Grand, II, 12—15.

Ez a győzelem egyike volt a legdöntőbbeknek, melyeket a világtörténelem ismert és az orosz uralkodónak katonai dolgokban való nagy ügyességéről tanúskodik, melylyel redout-jait elrendezte, másrészt amaz eredeti módon, a hogy lovasságát tüzéséggel és gyalogsággal támogatta. És csakugyan ebben a csatában világosan kifejezve találjuk a lovas és gyalogos katonák kölcsönös támogatása eszméjének továbbfejlesztését.

XVIII. FEJEZET.

NAGY-PÉTER. — AZ ÁLLANDÓ HADSEREG OROSZORSZÁGBAN.

A modern orosz hadseregnek föllállítása és annak állandólag való szervezése Nagy-Péter czártól ered és e híres uralkodónak elvitathatatlan érdemét képezi.

Donmelléki Dömötör (Dmitrij Donskoj) volt az első, a ki a hadsereget (vojszko) ezredekre (polki) osztotta föl. A tatár invázió előtt annak főereje a gyalogságban állott, de utána a lovasság vergődött túlsúlyra úgy a rang, mint a létszám tekintetében.¹⁾ Mindazonáltal egészen Nagy-Péter idejéig még mindig nem voltak szervezett, rendes csapatok. Csupán ez a fejedelem állította fel őket, a mint valóban katonai alapra fektette és megtanította, miként kell a harczot nem többé rendetlen népfölkelések alakjában, hanem a hadtudománynak igazi és valódi elvei szerint vezetni.

Midőn Nagy-Péter őseinek trónját elfoglalta, az egész hadsereg 2 dragonyos és 27 gyalogezredből állott. A nagy czár tüstént észrevette a lovasságnak rendkívüli gyöngeségét, de nem kevésbé ama jelentőséget is, a melylyel a lovasság különösen az ő hadseregét illetőleg birt. Azért mindenek előtt dragonyosainak szaporításához fogott. 1701-ben nyolcz ezredet szerveztek,²⁾ a következő évben még egyet, két évvel később megint kettőt. 1704-ben további négy ezredből álló szaporodást találunk, 1705-ben hattal szaporodik e létszám, 1706-ban és a következő évben megint hattal, 1711-pedig még egygyel. Ez által az 1700-ban létezett két ezred 1711-ig nem kevesebb, mint harmincz ezredre szaporodott. Azonkívül 1709-ben még három ezred gránátos-dragonyost is állítottak föl, melyek azonban zászlókkal nem bírtak.³⁾

¹⁾ Ivanoff 3. ²⁾ Ugyanott, 15. ³⁾ Ugyanott, 15 lap.

A dragonyosoknál világosan úgy alakult a szervezet, hogy gyalog is, lőháton is küzdhessenek, fegyvereik, valamint felszereléseik is kizárólag e célra voltak számítva, voltak muskétáik, a melyekkel gyalog harcolhattak, azonkívül egyenes kardjaik és pisztolyaik, melyek a lőháton való harcban állottak rendelkezésükre. Ama szándék, hogy e fegyvernem általában a kettős harcosok értelmében legyen felszerelve, világosan kirí ama körülményből, hogy a legénység egy ötödrészenek baltája volt, hasonlókép az összes létszám egy tizedének nagy kapái és egy másik tizednek ásói, mely szerszámok mind-mind a nyeregkapához voltak erősítve. Ezen sánczoló szerszámokkal való oly gazdag felszerelésnek nyilván az volt a célja, hogy a dragonyosokat arra képesítse, miszerint képesek legyenek fákkal bevágott utakat készíteni, továbbá tábori erődítéseket csinálni és azokat hahell a földre szállva muskétáikkal megvédelmezni.¹⁾ Az 1700—1708-ig terjedő időben a muskéták olyanféle szuronynyal voltak ellátva, mely szintén alkalmas volt arra, hogy kétféle minőségben használtassék, mint oldalfegyver és mint szurony.

A dragonyosok kék zubbonyt viseltek fehér vagy piros gallérral, hajtókával és derékbéléssel. Mellényük és nadrágjuk zergebőrből készült, ahhoz sarkantyús csizmát viseltek és háromszögletes kalapot. 1802-ben az utóbbinak helyét sisak foglalta el. 1708. után a muskéták olyanféle szuronyokkal lettek ellátva, aminek a svédeknek voltak. A zászlótartók, tizedesek és káplárok nem voltak puskákkal fölfegyverkezve, hanem kardjukon kívül még csak pisztolylyal bírtak.

A dragonyosok közönségesen három tagban alakultak, kivéve ha a legénység lovairól leszállva, gyalog-csatára készült, mely esetben szokássá vált, hogy a katonák négy tagban alakuljanak.

A lovasságnak a gyalogsághoz való viszonya Nagy-Péter alatt nagyon jelentékeny volt. Jelesül 1820-ban a gyalogság összes ereje mindössze csak 57,956 emberből állott, míg a lovasság 36,333 főre rúgott.²⁾ Ebben határozott bizonyosságát kell látnunk ama nagy fontosságának, melyet a világtörténet legnagyobb hadvezéreiinek egyike a lovasságnak tulajdonított.

De ugyanoly mértékben, a mint Péter dragonyosainak értékét és jelentőségét becsülni tudta, ugyanoly mértékben felismerte a könnyű lovasságnak értékét. Kozákjaiban igen nagyszámú könnyű lovassággal rendelkezett ugyan, de már 1707-ben óhajtott egy könnyű, de rendes lovasságot és e miatt egy 300 főnyi csapatnak föllállítását határozta el, mely csapat magyarokból (?) szerbek és moldvaiakból állott. 1711-ben ezt a fegyvernemet 8 ezredre szaporította. Mindazonáltal ismét csakhamar le is szállítottak, mert fentartásuk túlságosan sok költség-gel járt.

Nagy Péternek nézetei ezen könnyű lovasságnak értékéről azomban oly kedvezőek voltak, hogy a következő években ismételten visszatért korábbi eszméjére: 1723-ban tehát meghatalmazást adott huszárcsapatok alakítására, melyeknek legénysége, a mennyiben csa-

¹⁾ Ivanoff, 27 l. ²⁾ Ivanoff 36.

lados volt, földbirtokot, különben pedig egészen olyan zsoldot kapott, a minő akkor az osztrák hadseregben járt. Szándoka volt azonkívül nagyobb számú rendes huszárezredet föllállítani, mindazonáltal ezt az 1740-esztendőnél korábban ki nem eszközölte.¹⁾

1721-ben lovas gárdaezredet alakítottak, mely egészen nemesekből alakult, mely alkalommal ama gondolat vezérlete Nagy-Pétert, hogy ezt a lovasezredet bizonyos értelemben iskolává és képzőintézeté tegye lovassági tiszték részére. Ez a rendszer csakugyan 9 évig maradt érvényben.

A könnyű lovasságot az előrsi szolgálatokra és a kis-háborúnak vállalatainál alkalmazták, míg a dragonyosok inkább a csatatéren szerepeltek. A lovasság általában a hadseregnek szárnyain szokott volt alkalmaztatni. Mikor azután az ellenséghez közeledtek, akkor rendesen a lovasság eszközölte az első támadást és ha az nem sikerült, akkor a gyalogság is visszahúzódott, mely azután a küzdelmet magára vállalta és esetleges kudarcz esetén jó rendben kezdette meg a visszavonulást. Az ama korbeli orosz csapatok a szabad térben való mozgást illetőleg nem sokra vitték, mindazonáltal nagy kitartással birtak, a védelmi harcban rendkívüli vitézséggel harczoltak és különösen a sánczokat a legmérgeesebb macacssággal védelmezték. Nagy Péter katonáinak ezen tulajdonságait bámulatos ügyességgel ki tudta használni, miként ezt már láttuk a pultavai csatában, melyben — miként ki-ki emlékezni fog — bizonyos számú sánczokkal erősítette meg állását.²⁾

Egy időben Nagy-Péter 84000 főnyi óriási létszámú lovassággal birt seregében.³⁾

Az orosz lovasság különösen egy támadás alkalmával tett kitűnő szolgálatot Loewenhaupt svéd tábornok ellen, mely 1708 évi szeptember havában történt, a mikor a föntemlitett tábornok élelmi-szerekkel és mindennemű eleséggel terhelt szállítmányt vezetett az Ukrainában tartózkodó királyához, XII. Károlyhoz. A Rysta folyó partjain történt az ütközet, a hol a svéd vezér hátvédjét csatarendbe állította, hogy a felvonuló oroszokat feltartóztassa és a szállítmánynak időt engedjen arra, hogy előnyt nyerjen. Szeptember 27-ének reggelén érkeztek az orosz dragonyosok a csatavonal elé és tüstént tüzelni kezdték ágyúikból is, puskáikból is. Kemény küzdelem után Loewenhaupt Lesnoj felé vonult vissza, a hol csapatait kétségbeesett viadalra pontosította össze. A czár közvetlenül nyomában járt. Hogy csapatainak előnyomulását eltakarja 1000 dragonyost menesztett előre Campbell ezredes vezetése alatt. Az orosz haderő egy gyalogezredből s egy dragonyosezredből állott. Tekintettel a terepnek alkatára Nagy-Péter megparancsolta a dragonyosoknak, hogy szálljanak le lovaikról és a gyalogság mellett alakuljanak csatasorrá. Erre heves küzdelem következett, a melyben a lovaikról leszállított dragonyosok helyöket mint gyalogság a csatarendben becsülettel megállották és nagyban hozzájárultak a küzdelemnek az oroszokra nézve oly előnyös

¹⁾ Ivanoff 38. ²⁾ Gudim Lefkovics 38. ³⁾ U. o.

kimenetelére. A svédeknek előretolt előőrsei visszaszorultak csapataiknak magvára. Csakhamar ezt is megtámadták az oroszok, s heves és mindkét részről a legnagyobb elkeseredéssel folytatott küzdelem keletkezett, mely változó eredménnyel hullámzott ide s tova, míg az éjjel a küzdőket egymástól elválasztotta. Ennek védelme alatt azután a svédek összes podgyászuknak hátrahagyásával megmenekülhettek. Másnap az üldözést azonképen és oly eredménnyel folytatták, hogy Loewenhauptnak nem maradt egyéb tennivalója, mint egész szállítmányát, miután abból annyit, a mennyit csak elpusztíthatott, cserben hagyni. De még azután is egyre sarkában talált néhány ezred orosz dragonyost és nagyszámú kozákot és kalmukot, a kik Pflug tábornok vezérlete alatt Propoiske mellett utóvédjét elérték és érzékeny veszteséget okoztak benne.

Ez pedig nagyon érdekes példája egy szállítmányos menet elpusztításának, mert az eleségben való veszteség óriási és a csapás, mely általa a svédek ügyén ejtetett, pótolhatatlan volt. Azonkívül világos, hogy ez ügyben is a lovasságnak résztvétele a győzelem kivívásában irányadó volt.

XIX. FEJEZET.

A SZÁSZ MARSALL. — — ESZMÉI A LOVASSÁGOT ILLETŐLEG.

A szász marsall nagy tehetségű tábornok volt és kettős tulajdonságában mint gondos megfigyelő, valamint mély gondolkodó egykép alkalmas volt arra, nemcsak esetleges hibákat és visszaéléseket fölismerni, hanem egyuttal a megszüntetésükre szolgáló eszközöket kitalálni. Iratai élénken tanuskodnak arról, és egyuttal az ő művei a legjobb hadtudományi munkák, melyek korában a sajtó alól kikerültek.

Egyéb reformok között, melyeket a szász marsall a franczia hadseregnél érvényesített, különösen kiemelendő az „együtt-lépés“ mely csakhamar minden más országban lábrakapott.¹⁾ Hasonlókép a lándzsát is újra meghonosította, mely az ő ideje előtt jóval korábban eltűnt a lovasságtól. Az azzal fegyverzett lovasokat „ulánusok“-nak nevezte, a mely néven mai napig is használatban vannak több európai hadseregben.

Valamint a lovasság szervezete és fegyverkezésére, úgy annak harcmódjára vonatkozó eszméi is nagyon helyesek voltak és bizony-ságot tesznek arról, hogy ezen fegyvernemnek jellemző tulajdonságait nagyon jól tudta méltányolni. Ugy vélekedett, hogy a lovasságnak könnyen fegyverzettnek és fűlszereltnek kell lenni, hogy az erőfeszítéseket jobban kiállja és jobb marsokat eszközölhessen, és hogy folytonos gyakorlatban és edzésben tartassék, hogy mindenkor az alkalmas állapotban legyen.²⁾

Ő a lovasokat kétfélére akarta osztani, tudilllik nehéz lovasok és dragonyosokra. A nehéz lovasságnak, melynek föntartása rendkívül sok költséggel járt, szerinte nem kelle nagy számmal föntartatni. Annak ő csak nagy erőteljes lovakat szánt, a melyeket csak egyszerű és nyugodt mozdulatokra kellett kiképezni, mindig szigoruan sorakozva, soha a rendet meg nem bontva, vagy épenséggel feloszolva. Ezen fegyvernemnek tehát, ép úgy mint a tüzérségnek mindig közeli össze-

¹⁾ Rocquancourt I, 177. ²⁾ Maréchal de Saxe, Reveries I, 130, 131.

köttetésben kelle maradnia a fősereggel, soha sem volt szabad őrzáratokra, kíséző fedezetre vagy kémszemlékre alkalmaztatniok, hanem egyedül a rendes küzdelemmel való ütközet részére kellett meghagyatniok. Fegyverül nem akart a nehéz lovasságnak egyebet meghagyni vértől és sisaknál, mihez a legelső tag még egy hosszú lándzsát kapott. Máskülömben volt még a nehéz lovasoknak négy láb hosszú kardjuk és jó karabélyok, de pisztolyt nem szánt nekik.¹⁾ Magukat a katonákat nagy gonddal kell vala összetoborzani, nagyságuknak 5—6 láb között kelle változni, a túlkövérek hasznavehetetlenek.

A dragonyosoknak a marsall indítványa értelmében kétszer annyi-nak kellett lenni, mint a nehéz lovasságnak és kicsi, tehetséges lovakon ülni. Gyakorlataikat gyorsan kellett eszközölniök, és a gyalogság mozgadozásait ép oly jól ismerni, mint a lovasságát. Főfegyverezte őket muskétával, karddal és lándzsával; az utóbbi — különösen a gyalogharczban való alkalmazásban — pikául is szolgált. A legénységet kicsi termetűnek akarta, 5 lábtól egészen 5 láb és 1 hüvelyknyi nagyságig.

A lovasságot ép úgy, mint a dragonyosokat egyenletesen három tagba rendezte el. Ha a dragonyosok lovaikról leakartak szállani, akkor mindenekelőtt úgy rendezkedtek, hogy az egyes tagok között annyi hely maradt, hogy az egész homlokuk fél negyedével vagy egy nyolczadával tagonkint fordulhattak jobbra át, mely fordulat által a század nyolcz tagban állott fel, arezczal a jobb oldal felé fordulva.

Azután a lovasok leszállottak lovaikról, összekapcsolták azokat s a századnak eredeti homlokvonalában állottak fel. A fordulás által keletkezett 8 sornak mindenikében csak a két legszélső katona maradt a nyeregben és azok vállalták el a lovakra való felügyeletet.²⁾ A dragonyosoknak jutott minden kisebb szolgálat a hadseregben, jelesül a fedezet, a kíséret, az őrzáratok, a kémszemlék és az előőrsi teendők.

A marsall nem nyilatkozik arra nézve, hogy hogyan kellett volna tulajdonképen a dragonyosoknak a muskétát, a lándzsát és a kardot gyalog használniok, kétségkívül nem úgy képzelte magának a dolgot, hogy mindnyájan leszálljanak lovaikról és azzal az egész fegyvertárral küzdjenek, melylyel az imént mondottak szerint megterhelve voltak. Az ő eszméje nyilván csak az volt, hogy az első tag lándzsával legyen főfegyverezve, a leghátulsó pedig muskétával s hogy így a lóról való leszállás után oly csapatot képezzenek, mely hasonlít a régi időknek muskétások és pikásokból kevert gyalogezredeihez.

Ha a száz marsall az előbbinek értelmében a fegyverzetek megtartása mellett nyilatkozott is, de az okok, melyekkel ezt támogatta, egészen újak voltak. Ő ugyanis úgy vélekedett, hogy ha képes lenne lovasságát egy nem nagyon nehéz védőfegyverzet által a kardszúrások és lándzsadöfések ellen megvédeni, akkor az ellenséges és nem épen úgy fegyverzett lovasság kénytelen volna a fősúlyt a tüzelőfegyverekre fektetni; s minthogy továbbá ama határozott vélemény-

¹⁾ Maréchal de Saxe, Reveries I, 133. ²⁾ Maréchal de Saxe, Reveries I, 136, 137.

ben volt, hogy az olyan lovasság, mely a tüzelőfegyvereknek használatára hagyja magát, gyors és erélyes támadás által föltétlenül halomra dönthető: ezen intézkedések által biztos győzelmet vélt megszerezni a lovasságnak, ha az nem törődve az ellenséges tüzzel képes lesz merészen előre robogni. Úgy látszik azonban, hogy számításából egy körülményt kifeledett, már mint azt, hogy a mily mértékben ő a védelmi fegyvereket szaporította és erősítette, ugyanoly mértékben kisebbedett a lovasság könnyűsége is és hogy ez által a könnyebb lovasságnak még a könnyebb mozgás előnyét is osztályrészül juttatta. Azt pedig már a párthus lovasság megbeszélésénél kifejtettük, hogy mekkora haszonnal járt e két tulajdonságnak kihasználása.

A szász marsall azonkívül talált föl még egy hátulról tölthető karabélyt is, mellyel az általa ujonnan föllállított dzsidaezredet látta el. A fegyvernek azonban többrendbeli fogatkozásai voltak, melyek nagyrészt ama kor hiányos technikájának rovandók fel.¹⁾ A karabély vállszijon függött. A lándzsák, melyeknek hossza 12', súlya pedig 6 fontnyi volt, egyuttal sátorrudakul is szolgáltak, miáltal az utóbbiaknak szállítása fölöslegessé vált.²⁾

A szász marsall instructiói, melyek a lovasságnak menetközben való vezetésére vonatkoznak, nem kevésbé ajánlatosak. Mindenekelőtt nagy figyelmet fordít arra, hogy bizonyos állandó és maradandó tempó tartassék fenn. Azután megtanította lovasait a caracolirozásra, és a jobbra és balra átfordulásra, először is azért, hogy bármily irányban tért nyerjenek, különösen pedig azért, hogy a dragonyosokat úgy begyakorolja, hogy lovaikról akármikor képesek legyenek leszállani.

A rohamot illetőleg a marsall nem tudta eléggé, hogyan kelljen az együttmaradás fontosságának eszméjét eléggé kifejtetni és őket a rendetlen üldözés végzetes következményeitől óvni. A zászlót szánta központúl, a mely körül folyton csoportosulni kell. A rohamot lassu ügetésben kezdték, mely lassankint egészen szaladásig fokozódott, 20—30 lépésnyire az ellenségtől azután a legdühösebb roham vette kezdetét. A marsall megkövetelte, hogy a lovasság képes legyen nagy utakat galoppban megtenni, és először mondotta ki azt a nagy szót, hogy az olyan század, mely nem képes egy 2000 lépésnyi hosszúságú téren a legkeményebb rohamot megerőltetés nélkül kitartani, a lovaszolgálatra egyáltalán alkalmatlan.³⁾ Ezt absolut követelménynek tekintette, úgy a nehéz lovasságot, mint a dragonyosokat illetőleg, a kiktől különvéve még azt is megkívánta, hogy képesek legyenek valamely szárnynak a megtámadását könnyűséggel eszközni, a mennyiben harmadik tagjuk főképp arra volt kiképezve, hogy az első sorban kiűljenek, azután visszaforduljanak és hátra ügetvén, újból sorakozzanak.

Azt is tanácsolta, hogy a lovakat folyton gyakorolni kell még télen is, hogy egyrészt lélegzetük legyen, ha váratlanul rohamra mennek, továbbá, hogy az ágyú és puskatűzet megszokják, s így őket sem a tűz, sem a zaj meg ne zavarja.

¹⁾ Maréchal d. S. I. 147. ²⁾ U. o. I, 166. ³⁾ Lloyd, I, XI.

XII. Károlynak szeles erélye és a szász marsallnak iratai a lovasságnak és a lovas szolgálatnak jóval nagyobb mozgékonytságot kölcsönöztek, mint a minővel azelőtt birt és kétségkívül jelentékeny befolyást gyakoroltak Nagy-Frigyesre, a kinek fönn volt tartva, hogy 2000 évi változások és viszontagságok után utolsó fórumképen vissza adja teljes értékét és jelentőségét. Számos hamis eszmét, mely még mindig hozzája tapad, félredobott és ha nem is egészen ugyanazon, de hasonló fényben ragyogtatta ezt a fegyvert, a milyenben egy Sándor vagy Hannibal idejében oly fontos eredményeket ért el és oly mulhatatlan dicsőségre tett szert.

A fölfegyverzésben, a szervezésben és taktikában eszközölt javítások Nagy-Frigyes alatt érték el tetőpontjukat. Ezt a legközelebbi időben pontosabban fogjuk szemügyre venni, egyuttal pedig a lovasságot ama rendszer befolyása alatt megfigyelni, a mit közönségesen porosz vagy Frigyes-féle rendszernek nevezünk: oly rendszer, mely számos éven által a vezérelvet képezte legtöbb hadseregben a lovasságot és annak szolgálatát illetőleg.

NEGYEDIK KORSZAK.

Nagy Frigyesről a vontcsöví ágyú behozataláig.
1740—1854.

XX. FEJEZET.

A LOVASSÁG NAGY-FRIGYESNEK IDEJÉBEN.

1-ső RÉSZ.

Lovasságának szervezete és taktikája.

Midőn Nagy-Frigyes Poroszországnak trónjára lépett, oly hadsereget talált, mely rendkívül jól volt fegyelmezve, továbbá nagy mértékben bírt ama tulajdonsággal, hogy kitűnően manőverirozzon, de rendkívül hibás taktikának fogatkozásaiban szenvedett. Jelesül a lovasság magas szálas férfiakból állott hatalmas lovakon, kik a legnagyobb gonddal voltak a sortűzre kiképezve, úgy gyalog, mint lóháton. Ezen fegyvernem tehát a legnagyobb nehézkességnek bélyegét viselte magán és teljesen képtelen volt a gyors mozdulatokra. Külömben ez nemcsak az egy porosz lovasságról állott, hanem ez a fegyvernem általában kövér emberekből és nehézkes lovakból álló idomtalan tömeggé fajult, mely meg lévén fosztva a gyors mozdulatoknak még csak lehetőségétől is, rohamait (?) lassú ügetésben eszközölte és csaknem kizárólag pisztolyokkal és karabélyokkal vívott.

Frigyes, a ki Mollwitz melletti első csatájában jó eredményrel vegyített gyalog csapatokat a lovasság közé, mindazonáltal tüstént fölismerte az ilyen harcmódnak hibás voltát és csakhamar a nagy svéd királynak, XII. Károlynak példájára hozzálátott, hogy ama reformokat létesítse, melyek azt csakhamar a legjobb és leghatásosabb lovassággá tették, a minőt a világ valaha látott.

Legelső rendszabálya abból állott, hogy a tűzfegyvereknek lóhátról való alkalmazását teljesen megtiltotta és az eredmény kivívásá-

nak eszközéül kizárólag a rohamot jelölte ki, kivont karddal. Megtanította lovasait arra, hogyan kell az ellenséges sorok közé betörni, a nélkül, hogy annak tüzével legkevesebbé törődnék. Hogy pedig ezt a rohamot a leggyorsabb menetben lehetségessé tegye, megkönynyitette katonáinak folszerelését és fegyverzetét és egyáltalán megtett minden lehető intézkedést, a mely őt arra képesítette, hogy jó rendben eszközölhessenek bármilyen mozdulatot bárminő terepen.

Főgondja arra irányult, hogy századai előre bárminő irányban is zárkózott sorban és lehetőleg határozottan haladjanak. Folytonos figyelem és gyakorlás által sikerült is neki lovasságát annyira kiképezni, hogy az a hétéves háború elején az összes gyakorlatokat a legszebb rendben eszközölte.

Guibert a Porosz királyról írott dicsénekében, ki lovassága gyakorlatait személyesen vezette és ellenőrizte, lovassága mozgadozási tökélyeit következőleg írja le: Csakis a porosz tisztek és lovasok bírnak lovak megülése és vezetésében azon önbizalommal és merészséggel, hogy lovas és ló egybeforrtnak látszik s a Centaurokról szóló hagyományt újból felidézi. Csakis itt lehet azt látni, hogy 60—80 század, mely 130—140 lovasból áll, oly mozgalmakat visz keresztül, melyeket a nagy lovassági szárnyak helyes vezetés mellett csakis a harcmezőn szoktak végrehajtani. Csakis itt látni azt, hogy 8,000—10,000 lovas néhány száz öltre eszközöl rohamokat a legteljesebb zárkózásban, annak befejezte után a mozdulatot beállítja és azután közvetlen egy új ellenség ellen sorakozik, mely röktöni feltűnésben van képzelve. Valamennyi táborban, valamennyi szemlék idején valahányszor csak Frigyes megjelenik, ép ezen nagy fontosságú rohamok hatatnak végre nagyobb arányokban, a mire ő a legnagyobb súlyt fekteti és a legfokozottabb gondot fordít.

Már a szász marsall — mint fentebb láttuk — kimondta azt az alapelvet, hogy egy oly lovasság, mely 2000 lépést a legsebesebb járásmódban végrehajtani nem képes — hasznavehetetlen. — Frigyes ezen elvet teljes jelentőségében felkarolta és minden lehető erőfeszítéssel oda hatott, hogy a célját elérhesse. Idősb tábornokai azt vélték, hogy újításai ellen fel kell lépniök, de Seydlitz és Zithenben buzgó és tevékeny támogatókra talált; s ha valamely hadseregben ily fejedelem és hasonló tábornokok működése találkozik, nem csodálkozhatni, ha egy ily lelkesült és fényes tehetségük által szervezett és kiképzett lovassereg dicsősége nem sokára betölté hírével az egész világot. És valóban ellehet mondani, hogy 22 nagy csata közül, melyet Frigyes vívott, legalább 15 a lovasság által döntetett el.¹⁾

Egyáltalán a lovasság dicsősége tetőpontját e korban érte el. Minden elő volt készítve ehhez és csakis valamely lángészre volt szükség, mely a megnyílt kaput felismerve és felhasználva, lovasságát a dicsőség útján nagy sikerrel előbbre és előbbre vezesse. Csaknem 50 év óta valamennyi seregnél a lovasság is mint a gyalogság teljében löfegyverére bízta sorsát. — A gyalogság pikáit elve-

¹⁾ Nolan.

tette és a szuronyt fogadta el, mely noha ügető lépésben támadó lovas csapattal szemben kellő védelmet biztosította, de nem volt elégséges azon esetben, ha a rohamot vágatva eszközölték. Az a tehetetlen és nehézkes lovasság, mely ellen egy-egy Seydlitz és Ziethen vezették Nagy-Frigyes társait, nehézkes és haszontalan pisztolyaik és karabélyaikkal nem lehettek képesek a teljes irányban végrehajtott szilaj rohamokat kiállani, melyeket e századok villámgyors mozdulatokban, ellenállhatlan lökessel az ellenséges vonalak keresztültörésére intéztek. Warnery e tekintetben azt mondja (már pedig neki bizvást elhihetjük): Több mint 100 alkalommal tapasztaltam, hogy egy oly lovascsapat, mely tüzfegyverére szorítkozott, egy másik teljes számban előtörő által mindig megveretett!

A gyalogság, melyet e szokatlan és új harczmód meglepett, eleinte mindég legyőzetett; s a vérfürdő, mely egyszeri áttörése után soraiban előidézve lőn, oly rettenetes volt, hogy megfélemlítő befolyását a seregnek többi csapataira el nem téveszthette. Egy-két ilyen eredmény szükségkép annyira emelte a lovasság erkölcsi erejét, hogy a következő ütközetben annál is inkább áttörte a gyalogság sorait és az ekként felébresztett és táplált önbizalom oly ellenállhatlan merevséget, hatalmat kölcsönzött rohamaiknak, hogy mindent halomra döntöttek maguk előtt. Ez volt alapja a nagy Seydlitz és mások által vezérelt lovasság állandó és bámulatra méltó sikereinek, melyeket Nagy-Frigyes alatt a héteves háborúban kivívott.

Sem az új-, sem az ó-korban: sőt egy Nagy-Sándor és Hannibál korában sem történtek a lovasság által fényesebb tettek, mint a minőket Nagy-Frigyes lovasai a nagy király későbbi harczaiban kieszközöltek és ezen eredmények titka az egyes lovasok gondos kiképzetésében, az állandó tömeges mozgadozásban, a kivont kardnak kizárólagos alkalmazása és a nagy tábornokoknak megfontolással párosult lelkesült elélyes működésében rejlett.

Nagy-Frigyes első csatájában, mely Mollwicznál volt, a mikor lovasságát még bárki joggal mondhatta nehézkesnek, a törökök elleni harczban némi tapasztalatokkal bíró osztrák lovasság a poroszokat karddal kezében megtámadta és teljesen leverte. Ez kétségkívül nagy befolyást gyakorolhatott Frigyesre s talán ez birta rá ama sokoldalú változásra és reformra, melyet taktikájában behozott.

II. Frigyes lovasságát nemcsak hogy a kivont karddal való támadásra utalta, hanem megparancsolá tisztjeinek, hogy abban mindenek felett elsőik legyenek,¹⁾ azon erős meggyőződésben lévén, hogy a támadó fellépés nemcsak a tulajdonképeni, hanem egyszersmind egyedüli módszere a lovasság alkalmazásának. Lovasai bátorságát a legmagasabb fokra óhajtotta felcsigázni, a mint ez kitűnik szabályzatának következő sorraiból: „Ha az ellenség megrohanandó, úgy ez akként történjék, mint az a fejlődésekre előírva van, ugyanis először is erős ügetés és végre teljes vágatásban, mindazáltal erősen zárkózva. Ha ekként támadunk, akkor ő királyi felsége biztos abban, hogy az ellen-

¹⁾ Duparcq, II. 295.

ség mindenkor le fog veretni.“ Egy megjegyzésben még a következő szavak foglatatnak: „N. B. Ha valamely ficzkó az ő Devoir-ját¹⁾ nem teszi és szökní óhajt, akkor a legközelebbi tiszt vagy altiszt azonnal szúrja keresztül.“ E kívánatokból világosan kitűnik,²⁾ hogy Frigyes megragadott minden lehető eszközt, hogy lovasságát nagy dolgok véghezvitelére buzdítsa.

Nagyon megfogható tehát, hogy az ily rendszer szerint kiképzett porosz lovasság, szorosan zárkózva s ellenállhatlan gyorsasággal rohanva a lassú mozgású s laza összefüggésben működő többi német és francia lovassággal szemben nagy fölényben volt. Az utóbbi különösen ez időben kétféleképp hajtá végre a rohamot: zárkózva, ügetésben, mely „en muraille“ nevet viselt és továbbá felbontott rendben, mely „en fourageurs“-nek neveztetett. A porosz lovasság túlnyomósága akkora volt, hogy még a huszárok és könnyű csapatok sem haboztak egy pillanatig is, a nehéz osztrák vérteseket és dragonyosokat azonnal megtámadni, kiket azután tényleg nem ritkán halomra döntöttek és levertek.

Azon újításoknak kiegészítéseül, melyeket Frigyes lovasságának alkalmazását és kiképeztetését illetőleg életbeléptetett a szervezés és a harcászati alakulás tekintetében is több jelentékeny reformot vett foganatba. A porosz lovasság vértések, dragonyosok és huszárokból állt. Egy-egy vértés ezred 6 századból, minden század két kompániából, az utóbbiak mindenike viszont hetven lovasból állott. — Az alakulás közönségesen három sorban történt, melyek közül az utolsónak az volt a rendeltetése, hogy előre nyomulva betöltse azokat a hézagokat, melyek roham közben a két első sorban támadtak. A járómódnak egész a vágatásig való fokozása folytán ezen alakzat fenntartása igen nehézze vált, mert ugyanis a 2-ik sor a többi kettő közé beékelve igen sokat szenvedett és sok mindennek ki volt téve. Ennek folytán csakhamar előtérbe lépett a kétsoros felállítás szükségége, a mi a lovasság mozgékonyosságát nevelte s úgy a francziák, mint a poroszok által a hét éves háború vége felé széltiben alkalmazásba vétetett.³⁾

A lovasságnak a harcmezőn való alkalmazására nézve Frigyes a két harczvonalban való felállítást irta elő, melyek között az elsőknél a századok közt csak csekély térközök maradtak, mialatt a második inkább nyíltan mozgott, a hol is a térközök a századok szélességének megfelelőek voltak. A második harczvonal a tartalékot képezte, melyen át az első visszavonulhatott s egyidejűleg ellenőrizte a szárnyakat, hogy valamely az ellen részéről netalán intézendő oldaltámadás esetében azonnal közbeléphessen. A porosz király a szárnytámadásokra nagy súlyt fektetett s ismételten arra utasítá

¹⁾ A m. kötelességet.

²⁾ Ugyanott. A nevezetes katonai okmánytár teljes czime külömben a következő: *Reglement vor die Königl. Preussische Dragoner-Regimenter*. Gegeben und gedruckt Berlin d. I. Juni 1743. A kérdéses idézet a 254 és 255. lapon van.

³⁾ Duparcq, II. 297.

tisztjeit, hogy az ellenséget mennyiben az kivihető, mindig szárnyban támadják meg, biztosítva őket arról, hogy úgy állóhelyben, mint mozdulat közben az oldaltámadás multhatlan sikert eredményezend.

A békegyakorlatok alkalmával lovasságát a századok közötti térközök bezárásával végrehajtandó rohamok kivitelére oktató és nagyon helyesen úgy vélekedett, hogy ha ily módon lesznek a mozgádozásokhoz hozzászoktatva, az ellenség előtt, a századok közt fennhagyandó 5–6 lépésnyi térközökkel annál biztosabban mozoghatnak. A századok két-két osztályra, ezek viszont két 12 tagu szakaszra osztattak s ez utóbbiak újból őrzáratok vagy hatodokra (sectiók) hatos tagokban (Rotte).

A vértések, mint nevők is mutatja, mellvértet viseltek. Minden ily ezred 37 tisztet, 70 altisztet és 12 trombitást foglalt magában.

Legtöbb dragonyos-ezred ugyanazon számban, szervezetben alakzat és tagozatban volt. Egyik dragonyos ezred azonban csak 3 századdal birt és kettő közülök éppen 10 századból állt. Egyedül ezek képeztek kivételt.

A huszárok ezredenként 10 századdal voltak szervezve, az egyes századok gyengébb létszámmal. Minden egyes ezred 51 tisztet 110 altisztet és 1440 lovaszt foglalt magában s így tiszték dolgában sokkal nagyobb arányban voltak ellátva, mint az osztrákok.

Noha Frigyes lovasaival — a meddig nagyobb testekben egyesítve voltak — a lövő fegyverek alkalmazását a leghatározottabban betiltotta, mindazonáltal annak kisebb, elkülönített osztályainál különösen a portyázó és elő-őrsi szolgálatban való nagy értékét teljesen méltányolta; s hogy adandó alkalmammal azt valóban alkalmazásba is vehessék — a legénység a célzásban, gyorstöltés és célzélvészetben gondosan kiképeztetett.

Miután a porosz lovasság állandóan elő-őrsi szolgálatra, kis csapatokra osztva s gyakorta egyenként őrszemek és táborőrségekre volt alkalmazva, szükségessé lett, hogy oly egyénekből álltassák össze, kik önmagukra hagyatva is teljesen megbízhatók legyenek. Minden nap kínálkozott alkalom, hogy megszökhessenek és mégis a kémek és szökevények összefogdosásával is megbízhatók valának. Különösen a kisbirtokos és bérlo osztályból ujonczoztattak s övéik szökési esetben ember és lóról számolni tartoztak. (?) Mindezen részletek arról tanuskodnak, hogy a nagy király egész a legkisebb részletekig mindent fontolóra vett s meggondolva buzgott egy jó lovas-sereg létrehozásán. És valóban ez irányban való fáradozásai gazdagon meg lettek jutalmazva, mert csaknem valamennyi nagyobb sikereit lovasságának köszönheti.

Egy más újítás, melyet Frigyes lovassága harczászatának átalakítása érdekében alkalmazásba vett, abban állt, hogy a szakaszok vagy századok „evantail” (legyező alakú) felvonulás által féljobbra vagy balra a legrövidebb uton az oszlop alakzathból arczvonulat alakíthattak (a jelenlegi félbalra vagy jobbra való fejlődésnek megfelelő alakzat). Az elsőbb ezen célból alkalmazott eljárás abban állott, hogy az osztály féljobb vagy félbalra addig folytatta az útirányt, miglen

az egész csapat az új irányba belejött, mire aztán az egyes oszlopok az élre fejlődtek. Az ezen hosszadalmas irány változtatással összekötött sokszoros kanyarodáson és az oldalak ez idő alatti védtelensége nem tetszett a királynak. Azon képtelenséget, hogy az oldalak egy ideig az ellenségnek kitéve legyenek, elkerülendő, elrendelék az előbbeni legrövidebb uton eszközözendő részsütös felvonulást. A midőn Frigyes némely idősb tábornokainak javaslatba hozta, azok oda nyilatkoztak, hogy ez eddig nem volt alkalmazásban és mindenekelőtt először megfontolandó. „Ez már megfontoltatott“, válaszolá a király, „most csak végre kell hajtani.“ Azután azon ellenvetést, hogy a legénység először begyakorlandó, ha valamely célra ki akarjuk képezni: „Azt tegyék lovaikkal szintén!“ Továbbá felhozták, hogy a sorok megtörnek, mielőtt oly helyzetbe hozatnának, hogy a gyakorlat keresztül vitessék. „Mit tesz az!“ — mondá a király — „ha ezáltal eszközt nyújthatunk győzelemre!“ A kísérlet megtétetett, egyelőre kisebb, később nagyobb tömegekben és bámulandólag sikeresen. A fentebbiek, melyek gróf „Alcoretti Letters Military and Political“ című művében vannak fenntartva, világosan mutatják, hogy Frigyes újításait, daczára a meggyökeresedett előítéletek és hagyományoknak, melyek kora katonáit annyira fogva tartották, minő erélylyel vitte keresztül.

A vértések vagyis a nehéz lovasság rendesen az első harcvezetvonalban, a huszárok a szárnyakon vagy a tártalékban alkalmaztattak, mely utóbbiak egyébiránt jobbadán a kis háború ténykedéseiben és egyéb könnyű lovassági vállalatokra alkalmaztattak. A dragonyosok, a vértések és huszárok közti közép fegyvernemet képeztek s e kettő közötti összeköttetés fentartására szolgáltak. Egyébiránt Frigyes többször használta lovasait a legkülönbözőbb szolgálati feladatokra, mint bármily más tábornok, a midőn néha a vérteseitől is a könnyű lovassági teendők végrehajtását vevé igénybe; míg másrészt néha a zárt tömegekben való rohamoknál a csatavonalban huszárait ép úgy alkalmazta, mint a nehéz lovasságot.

Azon irány és mód, melyben Frigyes lovassága nagy részét különösen a csatákban alkalmazá, jelesen a tömegekben való alkalmazás és tüzelés szigorú tiltása, a lovasságot gyakorta az ellenséges tüzéség és gyalogság öldöklő tüzének tette ki. Belátta tehát, hogy lehetnek alkalmak, midőn e két fegyvernem azon helyzetben lehet, hogy lovasságára megsemmisítő tüzet zúdít, noha annak megtörténetése őt nem hozá aggodalomba. Ezen hamis harc helyzet elhárítása céljából egy segéd fegyvernemhez akart fordulni, mely legalább részben segitendő volt e hiányon. Ez vezetett aztán a lovas tüzéség feltalálása és szervezésére, mely gyorsaságánál fogva hivatva volt a lovasság minden mozdulatait követni s azzal a csatákban szoros összefüggésben lévén, képes leendett az ellenséges gyalogságot ugyan csak távolban tartani s egyidejűleg tüzelése által a lovasság útját nyitva tartani. Ezen találmány által — mely a nagy király lángeszének egyik fényes tanúbizonysága — a lovasság a nélkül, hogy mozgalmi sebességében csak legkevésbé is megkötetnék — egy új és fontos, támadó és védő segéd-fegyvernemet nyert. Frigyes e lovas

ütegeket a körülmények szerint néha a könnyű lovasság, a huszárok mellé is kirendelte.¹⁾

A nagy király egyik lovas tisztje, Warnery vezérőrnagy egy katonai tekintetben nagyon érdekes művet hagyott hátra: „*Remarques sur la cavalerie*“ czimvel, mely a lovasság szervezete és harczászatára vonatkozólag egyike a kor legsikerültebb műveinek s már csak azon körülménynél fogva is felette érdekes, mert a legjelesebb porosz tiszteknek ez irányban való nézeteit is visszaadja.

Általánosán el van ismervé, hogy Warnery nézetei Seidlitzra támaszkodnak, ki alatt ő szolgált s kihez őt a személyes barátság kötelékei fűzték. Másik, noha kevésbé jeles műve, sem érdektelen: „*Remarques sur le militaire et la marine des Turcs et des Russes*“ czimű munkájában ugyanis jeles adatok foglalvák azon államok akkori katonai ereje és eszközeiről. A többi művei is mindannyian katonai tartalmúak. „*Campagnes de Frédéric II. Roi de Prusse de 1756. à 1760.*“ cz. műve kissé erős bírálatot foglal ugyan magában, mindazáltal sok nagyértékű és érdekes adatot is nyújt.

Warnery különös bámulattal viseltetett Seydlitz iránt; azt „a nagy férfi“ elnevezéssel említi — és úgy vélekedik, hogy a lovasságot a Seydlitzénál magasabb tőkélyre emelni már nem is lehetséges. Seydlitz saját ezredére vonatkozólag azt mondja, hogy az példányképül szolgálhatott volna a világ valamennyi lovasságának. Nagy Frigyes tisztjeinek kiválasztásában felette szerencsés volt, például mind a két lovas tábornoka Seydlitz és Ziethen rendkívüli képességű egyének voltak. Az elsőnek erélye és gyors elhatározása meglepően és félreismerhetetlenül nyilatkozott, a midőn még egészen fiatal tiszt volt, mely egyszersmind szép képet nyújt azon szellemről, melynek minden valódi lovast lelkesítenie kell. Ezt Rochfort gróf „*Idées Pratiques sur la Cavalerie*“ czimű művében a következő sorokban tartá fönn. Seidlitz, kinek Frigyes sikerei nagy részét köszönheti. igen ügyes és erős lovas volt és nem foghatta fel, hogy hogyan lehet egy lovas tisztet elfogni, kinek lóva nincs megsebesítve.

Ezen nézetét mondta el egyszer, midőn mint testőrkapitány a király kíséretében tartózkodott. Frigyes, kinek semmi sem kerülte el figyelmét, a megjegyzés által meg volt lepvetve és elhatározá a nyilatkozót próbára tenni. A kedvező alkalom nem késett sokáig.

A kíséret ép egy hidon haladt át, melynek közepére érve a király, azonnal megállott s Seidlitz felé fordulva, ki elől és hátul el volt zárva így szólt: „*Ön Monsieur Seidlitz azt állítja, hogy egy lovas tiszt sem fogható el. — E nézet vitéz emberre vall, de mégis vannak körülmények, hol magunkat becsstelenség nélkül meg kell adunk. Vegyük például a jelen esetet, ha itt ellenség lenne, úgy bizonyára ön sem kísérelné meg keresztül törni. — Mit tenne tehát?*“

Seidlitz gyorsan, mint a gondolat, sarkantyúba kapta lovát, azzal a hídról a folyóba ugratott, azután minden baj nélkül visszatérve

¹⁾ Rocquancourt, II. 60.

a király kíséretéhez s ennek tisztelegve, így szólt: „Felség! ime ez a válaszom!”

Seidlitz birta annak titkát, hogy felismerje a pillanatot, midőn vakmerőnek vagy óvatosnak kelle lenni. — Senki magában az óvatos és okos átgondolást az ellenállhatlan gyors erélyvel jobban nem egyesíté. Már gyermekkorában merész és kalandos jellemével tünt ki. Alig hét éves korában egy teljes működésben lévő szélmalom vitorláí közt lovagolt át. 23 éves korában már őrnagy volt s több csatában kitűnt.

32 éves korában ezredes s egy vértés ezred parancsnoka volt; 35 éves korában altábornagy és „general en chef” a lovasságnál. Legfényesebb haditette a rossbachi volt 1757-ben, melyen lovasaival együtt ő egy döntő győzelmet nyert. Gotha elleni hadmenete, mely alkalommal 1500 emberrel a gyalogság és lovasság által erősen megszállt várost elfoglalt, egyike volt legmerészebb tetteinek, s egyáltalán intézkedései mindenhol a legnagyobb képességre mutatának.

Ziethen, Frigyes lovasságának másik nagy alakja, a király egyik kedvencz tábornoka volt — életírója szerint — bátorsága bölcseséggel, a veszély megvetése higgadtsággal, ügyesség és lélekjelenléttel párosult, melyhez még nagy tevékenység és teljes önuralom járult. Terveit a kelő vihar csendjével érlelé s a lecsapó villám gyorsaságával vitte őket keresztül.¹⁾ Egy ideig a saját nevét viselő oly híres Ziethen-huszárok ezredese volt, vagyis az úgynevezett „halál fő” huszároké.²⁾ Csaknem 70 évig szolgált s 86 éves korában halt meg. Elhatározásaiban a gyorsaság volt különösen figyelemre méltó. — Egy alkalommal mondá a királynak: „Azon pillanatban, midőn az ellent megpillantom, már tisztában vagyok intézkedéseimmel.” Ezen gyors áttekintés és elhatározásaiban rejtett nagy sikerének titka.

Nagy-Frigyes csatajelentéseiben állandólag találkozunk Ziethen nevével és mindig kiváló dicsóséggel megemlítve. Ezen harczok némelyikének leírásánál alkalmunk leendő tetteire bővebben kiterjeszkedni.

Frigyes alatt a legénység személyes kiképzésében egészen új jelenségekkel találkozunk, ezek teljes kiképzése után a kisebb harczászati egységek és végre a nagyobb testekben való gyakorlatok és fordulatok vétettek elő. Úgy látszik Frigyes volt az első, ki az egyes kiképzésre, úgy a lovaglás mint a fegyverek forgatásánál a legnagyobb gondot fordítá. — A lovagkor idejében látjuk agyan, hogy a fiatalság már a 14 éves kortól kezdve a lovaglásban, a kard, dzsida, csatabárd forgatásában a leggondosabban és állandólag gya-

¹⁾ Beanish. 34.

²⁾ Ez határozottan tévedés. A Ziethen-huszárok ezrede, mely még mai napig ezt a nevet viseli, a második számú testőr ezredet képezte és sohasem hordott halálfejet magán. Az utóbbi eset csakis az 5. számú huszárezrednél volt úgy, mely egyenruhájának színéről, másképp fekete ezrednek is neveztetett. Azonkívül még a 8. sz. huszárezred is fekete egyenruhát viselt, nemkevésbé pedig nemezsapkáin az egész halált a következő fölirattal: „Vincere aut mori” (győzelem vagy halál).

A ford. jegyz.

koroltattak és minden valószínűséggel ép oly jelesek lehettek lovaik vezetése és fegyvereik forgatásában, mint a minők voltak Frigyes lovasai. De ők kizárólag és egyedül csakis az egyes harcra voltak előkészítve s ügyességük tova fejlesztésének egyedüli czélja csakis az volt, hogy az egyéni és személyes fegyvertényekben a lehető tökélyre jussanak. Frigyes azonban jelentékeny lépést tőn előre, mindön az egyes kiképeztetést csakis a nagyobb tömegekben való alkalmazhatás előkészítője gyanánt tekinté és vétette fogatba.

A drezdai béke után a lovasságnak a lovaglásban való kiképzésére különösen nagy gond fordított. Minden egyes ezred számára lovarda készítettett, lovaglómesterek és istállómesterek alkalmaztatnak, kik a lovasokat szakadatlanul gyakorlák.¹⁾ A lovagló művészet minden neme elővétellett s fegyverek forgatása állandó gyakorlási tárgyat képezett. Ezen eszközök folytán minden egyes ezred oly lovasokat képzett ki, kik ügyességük és erejük önbizalmában valának, ép úgy a lovaik feletti uralomban, mint a fegyverek forgatásában. Egyetlen katonát sem bocsájtottak a szabadban való gyakorlatokra elébb, míg ülése teljesen megszilárdulva nem volt, kiképeztetése teljesen befejezettnek nem tekintetett.

Azon nagy figyelem, mely a lovasok és lovak lovardai oktatására fordított, titka azon nagymérvű képességeknek, melyet a porosz lovasság a nagyobb testekben való gyakorlatoknál oly bámulandó gyorsasággal végrehajtani tudott. Tényleg — a mint már említve lőn — minden a harcztéren előfordulható fejlődéseket és mozdulatokat képes vala vágtában, kellő zárkózással a megfelelő irányban végrehajtani.²⁾ Mind Seidlitz, mind Ziethen a legnagyobb gonddal gyakorlák lovasaikat. Miután a legénység lovardában elővétellett, nagy tömegekben nehéz terepen gyakoroltaték, hogy ekként a harcztéri szolgálatra előkészítettessék. Seidlitz különösen szerette lovasait a legnehezebb terepen a legsebesebb járásmódban gyakorlani, olyannyira, hogy néha megsebesülések és halálesetek fordultak elő. Frigyes egy alkalommal az előfordult gyakori balesetek miatt szemrehányással illeté. Seidlitz hidegen válaszolt: „Ha Felséged pár törött nyakból ily nagy dolgot csinál, úgy sohasem fog azon merész lovasok felett rendelkezhetni, a minők a harczban szükségesek.“ Ezen eset azon szellemre nézve jellemző, melyben Nagy-Frigyes lovasai kiképezve és alkalmazva valának.³⁾

Mint fentebb említettük, e lovasság sima terepen teljesen öszszenyomott zárkózással, térközök nélkül mozgott, vagyis mint a francziák nevezték: „en muraille“, mint Seidlitz 1758-ban Zorn-dorfnál 70 századdal, legteltesebb zárkózásban azt végre is hajtá; oly tény, melyre a porosz lovasság mozgadozási képessége dicsőítésére egész kötetek kellenének.⁴⁾ Egyébiránt a térközök nagysága az egyes

¹⁾ Warnery 73.

²⁾ Rocquancourt. — Humbert 105.

³⁾ Nolan 33.

⁴⁾ Humbert 105.

századok közt különböző volt s a terep minősége s az ellenség harczászata szerint módosult.

A lovasság valamely kényszer-helyzetben való visszavonulását rendszerint lépcsőzetesen hajtá végre; — a gyülekezés mindig csak előre, hátrafelé soha sem eszközölteték, vagyis más szavakkal, a gyülekezésnek a lökem után az üldözés alatt kelle fogamatba vétetni; egy nagyon fontos elővigyázati rendszabály, melynek célja az volt, hogy a rendetlen és vigyázatlan üldözésnek már alapjában eleje vétessék s ekként a vezetőnek alkalom nyujtassék arra, hogy a kivívott győzelem esetében nagyobb sikerrel üldözzön s az ellenséges tartalékok netaláni fellépte esetén tekintélyesebben léphessen föl és végre, hogy az ellenségnek oldala vagy hátába egyik tetszés szerinti osztálylyal neki fordulhasson, mely előnyomulása következtében a támadásra kedvező alkalmat nyujt.

Az elemi oktatás a porosz lovasság minden neménél egyforma volt, a mennyiben a vértések épen úgy képeztettek ki, mint a huszárok. A gyorsaságtól zárkózott mozgadozást követeltek vagy pedig vonalban vagy „en fourageurs“ való végrehajtását. Be voltak gyakorolva az árkok átugrásában, a rohamoknak sövényeken által való vezetésében, falvak és erdők áttörésében, szóval mindent kieszközltek, a mit a harczhelyzet és terepviszonyok nyujthatnak.¹⁾

Könnyen felfogható, hogy egy ekként kiképzett lovasság minő súlylyal vethette magát a harcz mérlegébe, ha erélyes parancsnok által vezetve, ember ember elleni harczában meztelen fegyverében bizva, működésbe került. E csapatok csakhamar megtanulták, hogy kell elleneik kezében a tűzfegyvert megvetni.

Minekutánna a harczra való előkészületeiben a Nagy-Frigyes féle eme rendszer sajátságait s azon rendkívüli tevékenységet, melyet e jeles fejedelem csapatai begyakorlása körül kifejtett, ecseteltük, az elért nagy eredmények alig fognak meglepni: hanem elmondandjuk, hogy ő valóban méltóan aratta le azt, minek magvát bölcs és fáradhatlan munkásságával vetette el.

A fentebbiekben tehát képét adtuk a Nagy-Frigyes által a lovasság harczászata, szervezete, felfegyverzése és kiképzése körül alkalmazásba vett átalakításokat; ideje tehát és élvezetes leend őt most a csaták színterére követni, hogy ujításai eredményeit nagy vonásokban szemlélhessük s egyszersmind lovasságának fényes haditényeit egyenkint tekintve, azokból minden lovas tisztre nézve nagy értékű tanulságot merithessünk.

¹⁾ Warnery 73.

2-ik RÉSZ.

A porosz lovasság tettei. — A Hohenfriedberg, Sohr, Hochkirch, Prága, Leuthen melletti és Zorndorfi csaták.

Az 1745. június 4-iki hohenfriedbergi csata, Nagy-Frigyes egyik győzedelme, leginkább a lovasság által lőn megnyerve. Ziethen, ki a balszárnynon a Striegauer folyót átlépte, először a legnehezebb terepen az osztrák jobb szárnyat támadta meg. Az ily erős támadáshoz nem szokott osztrákok csakhamar rendetlenségbe jöve, leverettek. Ezen sajátságos kifejezéssel mentegették magukat: „Mi a poroszokat részint a mocsárok miatt, de részint azért nem támadhattuk meg, mert ők maguk ezen keresztültörve rohantak meg bennünket.“ — Magukra hatást gyakoroltatni engedtek, elbátortalanítva a poroszok azon öntudatos magatartása folytán, mikép ezek a siker bizalmával reájuk törtek.¹⁾ A csatavonal más pontjain sem támadtak az osztrák lovasok, hanem karabélyaikat puffogatva hátat fordítottak és futásnak eredtek.²⁾

Ezen példa bizonyítja, hogy a porosz lovasság kiképeztetésénél fogva képessé lőn, oly terepen keresztül is rohanva hatolni, melyen át az osztrák lovasság egyáltalában nem merészkedett, minek következtében ez utóbbiak azon helyzetben látták magukat, hogy az előtörő poroszokat álló helyben kelle bevárniok, s így, nagyon természetesen, szétverettek, mint a pelyva a vihartól. A központon is Frigyes lovassága jelentékeny szolgálatokat tett s fényes tetteket vitt véghez. Geszler altábornagy a baireuthi dragonyos ezreddel a második harczzvonalon állt s véletlenül épen egy hézag mögött, mely a porosz harczzvonalonban az általános támadási előnyomulás közben keletkezett. Mialatt ő innen a csata kimenetelét szemlélé, mely közvetlen közelében a két fél gyalogsága közt folyamatban volt, észrevette, hogy a vele szemben álló ellenséges zászlóaljok a poroszok erős tüzelése s az őket ért nyomás következtében ingadozni s rendetlenségbe jönni kezdenek. A cselekvés percze jelentkezett. Miután a gyalogságot megkeresteté, hogy a támadt hézagot, az előtörésre tágasabb tért nyitandó, egy kissé még jobban nyissa meg, — lovassait két oszlop-

¹⁾ Carlyle IV. 118.

²⁾ U. o.

ban tartva kivont karddal, szilaj erélylyel és mindent lesújtó erővel vetette magát az ingadozó osztrákokra. Általános leveretés volt a következmény, 20 zászlóalj lett szétverve, több ezren foglyul estek, nagy számú zászló és dob stb. esett zsákmányul. Ezen egyetlen roham eldönté a nap sorsát és az osztrák vezér szétvert hadaival menekült, a hogy tudott.¹⁾

A porosz és osztrák lovasság közti különbség ezen csatánál szembeötlőleg előtérbe lép s Nagy-Frigyes lovasainak túlnyomósága, mely a harc minden követelményeinek teljesen megfelelő volt — bebizonyult.

Az 1745. szeptember 30-án vívott sohri csatában a porosz lovasság fölényének egy másik fényes bizonyosságával találkozunk. Az osztrák hadsereg az éj folytában teljes csendben, a lovassági csapatok sűrű fátyola által takarva, egy erdőn keresztül, Frigyes jobb-szárnyára nehezedett. A porosz jobb szárny irányában néhány dombon ütegvédeket hevenyészett s ott azonnal 28 ágyút állított fel, fedezve 30 lovas század által, melyek 3 harczvonalban az üteg balszárnyán alakultak. Frigyes egyszerre azon veszélyes harczhelyzetben találta magát, hogy ezen ütegek tüze alatt egész hadseregével arczállást kellett tennie jobb felé. E sietséggel végrehajtott művelet egész tartama alatt az osztrák lovasság, mint jámbor szemlélő nyugodtan ült nyergében. De nem így a poroszok. Buddenbrok tábornoknak a király parancsot ad, hogy az osztrákokat vérteseivel a hegyről le vegye roham alá. Ez a tábornok és lovasai által szilaj erélylyel lön végrehajtva. Az osztrákok nem tettek ellenlökemet, egy lépést sem előre, — hanem mozdulatlanul maradtak soraikkal, csakis karabélyaikkal tüzeltek a gyorsan előtörő ellenre. Buddenbrok lovasai nem sokat hederítettek erre, hanem egy pillanat alatt keresztül törve őket, vad rendetlenségben a 2-ik harczvonalra vették vissza, — majd ezt is megnyomják s ekként mind a kettőt most a 3-ik harczvonalra üldözik — míg végre az egész nagy tömeg a hegyről le egyenesen az erdőbe menekül, melyből többé a csata alatt ki sem jöttek.²⁾ Ezen egyetlen roham mindent eldöntött. A gyalogság csakhamar hatalmába keríté az üteget s az egész osztrák balszárny leveretett. Buddenbrok lovasai azonban még nem fejezték be munkájukat. Miután a porosz jobb szárnyon többé nem volt mit végezni, egyenesen keresztül a harczvonal hosszában a balszárnynak tartottak, mely még idáig tartózkodólag viselte magát. Azonban Buddenbrok győzelmes századai által megerősülve, azaz e szárnyon levő porosz lovasság is az osztrák jobb szárny lovasságának nyomul elő, mely a porosz lovasság heves rohamának ellent nem állhat, hanem ingadozik és teljes futásban a mögötte elterülő erdőbe hátrál. — A poroszok nem üldözik; hanem a fedetlenül hagyott osztrák gyalogság jobb szárnyának tartanak s azt legombolyítva, 2000 foglyot ejtenek, a többit megszaszaltják. Ez volt az utolsó csapás, mely eldönté a győzelmet s egy-

¹⁾ Carlyle IV. 119.

²⁾ U. o. 145.

szersmind a lovassági harcászat egyik legszebb példája, melylyel csak valaha vizsgálódásainkban találkozunk.

A hochkirchi meglepetésnél 1758. október 14-én az osztrák sereg újból megkerülte Frigyes jobb szárnyát és éjjeli megrohánásban viszsza-szorította hadseregét. Itt megint a porosz lovasság volt az, mely nagy szolgálatokat tett, midőn az ellenséget előnyomulásában lehetőleg feltartóztatva, a hadsereget egy nagy szerencsétlenségtől megmentette. Ziethen az ő szokott ébersége és elővigyázatával lovasságát teljesen felöltözködve, lovait nyereg alatt tartá s kész volt az első riadóra harczba vonulni. Nem is váratott magára sokáig, hanem ismert gyorsaságával, daczára a beállott éjnek, oly rohamosan vezette csapatát az osztrákokra, hogy azok csatavonalukkal tért semmiképen sem nyerhetvén, ezáltal Frigyesnek lehetségessé lőn hadseregét hajnalhasadtával kellő rendben egy új állásba visszavezetni. Csakis Ziethen lankadatlan éberségének volt köszönhető, hogy e visszavonulás nem járt roppant veszteségekkel.

Az 1757. május 6-án vívott prágai csatában a porosz sereg balszárnyán, mely az osztrák lovasságot fényes nappal egy oldalmenettel megkerülte volt, heves lovas-harcz fejlett ki. Az utóbbiak az őket fenyegető ellenséges megkerülési művelet láttára lovasságukat nagy sietséggel a fenyegetett jobb szárnyra küldik, ez utóbbit jobbra visszahajlitották, egész harczvonalukat derékszögben állítván fel. E lovasság 104 század erejéig 3 harczvonalban fejlődik, egy század szélességű távközökkel. Az ezen szárnyon álló porosz lovasság Schönaich (Carolath) fejedelem vezérlete alatt csak 65 századból állott, mindazáltal minden habozás nélkül, szokott erélyével támadásba ment át. Az osztrákok, miglen a támadók 50 lépésnyi közelbe nem értek, egészen nyugodtan maradtak s azután karabélyaikat kilöve, jó ütemben elejükbe mentek. A túlnyomó szám folytán mind a két szárnyon túlszárnyalva, a poroszok fel lőnek tartóztatva és két ízben visszanyomva, de a harmadik alkalommal Ziethen huszáraival és egy dragonyos ezreddel oly hevesen vágott be, hogy a teljesen szétilált osztrák lovasság, melynek sorai egészen felbomlottak — saját gyalogságára szorult vissza. Warnery tábornok egy nagyon érdekes rohamról nyújt egyes részleteket, melyet az ő ezrede, Hadik magyar huszáraival szemben hajtott végre, mely alkalommal ő egy tavat megkerült, melyre e mozgalom végrehajtásánál jobb szárnyát támasztá, hogy a túlszárnyalás ellen biztosítva legyen.¹⁾ A Warnery-féle lovasság sikere a porosz lovasság e napon aratott sikereihez jelentékenyen hozzájárult.

A november 5-én 1757-ben vívott rossbachi csata valamennyi ütközet között a legfontosabb, melyekre a lovasság oly eldöntő befolyást gyakorolt; a mely csaknem és kizárólag e fegyvernem által döntetett el, mert csakis elenyészésig csekély gyalog osztályoknak sikerült ideje korán az abban való részvétel végett a harcz színhelyére érkezni. Az egyesült francia és birodalmi sereg jobbszárnyáról oldalmenetben volt, hogy a porosz balszárnyat megkerülje. Frigyes nem

¹⁾ Warnery 108, 109, 110.

ismerte fel ugyan azonnal szándékukat; de haladéktalanul megtett mindent annak netaláni szükségelt meghiusítására. Lovasságát rögtön egy domblánczolat mögött — mely mozgásukat elfedé — levezeté és azután keresztbe fejlődött az országon, mely felé a szövetséges csapatok utjokat vették. Alig jövének ezek kellő közelbe, midőn az eddig elfedett és észre nem vett porosz lovasság Seidlitz által vezetve, teljes erővel az oszlopok élére vetette magát, mielőtt azoknak idejük lett volna fejlődni; — és így azokat visszaveté. Noha megkisérték újból gyülekezni; de a poroszok oly gyorsasággal ismétlék rohamaikat, hogy minden erőlködésük veszendőbe ment. Az élen levő lovasság e baleredménye közben a mögöttük lépkedő szövetséges gyalogság minden lehetőit elkövetett, hogy fejlődhessen; de Frigyes nem engedett erre időt, hanem már megérkező 6—8. zászlóaljával azonnal támadóra megy át, és lovassága s tüzésége gyámolításával az éloszlopoknak a fejlődésre irányzott minden erőlködéseit meghiusítván, a meglepett csapatokat teljes felbomlásban űzte vissza.

Soubise herczeg, ki a szövetségeseket vezénylette, lovas tartalékát vonja elő azon reményben, hogy a harczot újból helyreállítván, csapatainak az újból való gyülekezés- és fejlődésre a szükséges időt megnyerheti; de a porosz lovasság újból szétzúzza és nyakra-főre megszalasztja. Ezzel aztán vége volt mindennek, csakis az éj beállta vetett véget az üldözésnek.

A következő reggel, már kora hajnalban a király huszárjai és dragonyosai élén folytatta a futó ellenség üldözését. Csakhamar a francia utócsapatra bukkant, mely egy kastély és befásított kert mögött foglalt állást. Frigyes, ki a dragonyosokat mint kettős harczosokat, ép úgy, mint bármely más fegyvernemet alkalmazni tudta, őket haladéktalanul leszállította lovaikról s gyalog küldötte előre. Az ellen csakhamar a kertből elüzetett és a midőn a dragonyosok lassankint a kastélynak is előre nyomulnának — azt is kiürítik s az Elnstrut vizén, melynek hidját leégetik, gyorsan vonulnak át. A dragonyosoknak mint gyalog harczosoknak emez alkalmazása kiváló érdekekkel bír, mert tanusítja, hogy a meztelen fegyverrel való harcz roppant értékének kellő horderejű felismerése nem gátolta a királyt abban, hogy bizonyos alkalmas esetekben, a tűzfegyvereket is kellő nyomatékkal alkalmazásba vegye.

Besenhorst (pag. 97.) e harcz megemlékezésénél a porosz lovassági harczászatot következőleg jellemzi: „Itt a reichardtswerbeni mezőkön felkelt a porosz lovassági Genius s küzdött oldalukon, aki a lovassági harczvonalakat mintegy álló folyamot készen tart, hogy az első intésre rohanó áradattal öntse ki, melyben az minden gátakat szétzúz; így értük el azon tökélyt, melyet lovassággal csak egyáltalán elérni lehet; ezt tette a napon Seidlitz a porosz lovassággal.¹⁾ Soubise és Hildburghausen elsepertettek a földszínéről.

A leutheni csatát 1757-ben december 5-én az osztrákok ellenében Frigyes a rézsútos csatarend ügyes alkalmazása által nyerte

¹⁾ Nolan 36.

meg. A jobb szárny porosz lovassága ez alkalommal négy gyalog zászlóaljjal lett megerősítve, melyet a király mögöttük a szárny védelmére felállított volt. Ezen zászlóaljak nagyon jelentékeny szolgálatot tehettek, mert tüzelésük által a Nádasdy-féle lovasságot, mely a porosz lovasságot oldalba vevé, rendetlenségbe hozták és visszautták. A balszárnán Frigyes Driesen tábornokot lovasságával gyalogsága szárnytámaszául fordított arcvonallal állítá fel azon határozott parancscsal, hogy különben semmivel se törődjék.

Driesen, aki egy mély útban egészen fedetten állott, nyugodtan be várta, míg Lucchesi az osztrák jobbszárnagy nagyszámú lovasságával a porosz gyalogságnak az ő véleménye szerint fedetlenül álló oldalát megtámadta, és a midőn teljesen fedetlenül hagyott oldalával előtte elvágtatva, a porosz gyalogsági tűz nagy viharával is fogadtatott volna, — egyszerre a legteljesebb zárközással egész erővel az osztrákok oldalára és hátába rohan. Elülről a porosz gyalogság golyói, hátul, oldalt a lovasság kardja által meglepetve ingadozni kezd az osztrák és minden irányban futásnak ered.

Tehát ezen csatában is, mint mindazokban, melyek Frigyes által vivattak, az ily ügyesen alkalmazott és vitézül vezényelt lovasság, minden alkalommal jelentékenyen hozzájárult a győzelem eldöntéséhez. Ez időben már az osztrákok is kezdtek azon szellemből, melyben a lovasság alkalmazandó, némit elsajátítani; mert látjuk, hogy balszárnjukon Nádasdy lovasságával meglepi Ziethent még mielőtt ez a rohamra felfejlődhetett volna; és ez volt azon alkalom, a midőn a porosz lovasság a fentebb említett, hátul felállított gyalogsági zászlóaljaknak igen sokat köszönhetett.

Az 1758. augusztus 25-én vívott zorndorfi csata a szó betű szerinti értelmében Seidlitz és lovasai támadása folytán lőn megnyerve. Az oroszok a porosz vonalakra oly kétségbeesett támadást intéztek és oly erős lökemmél rohanták meg, hogy a király gyalogsága hátrálásra kényszerítettetett. Ez által a porosz csatavonalban is nagy rés lőn nyitva, s egész balszárnagy meg volt fosztva támpontjától.¹⁾

A győzelmüktől korán elbizakodott oroszok, vad győzelmi zajban nyomultak tovább s mindent leverve 26 ágyút foglaltak el. A nap helyrehozhatlanul elveszettnek látszott, midőn Seidlitz, ki 5000 lovassal épen a mocsáros Zabern-mezőt hatolta volt át, az oroszok oldalára hatalmas lökést intéz, kik a győzelem mámorában összebonnyolódott sorokkal nagy tömegekben hömpölyögtek előre. Néhány pillanat alatt a Seidlitz által vezetett teljes vágatásban előtörő századok kezében teljes megsemmisülésben látják magokat. Ők azonban szaladást és kegyelmet egyenlően megvetve a legnagyobb vitézséggel küzdenek —, míg végre a porosz kardok életől leterítve, véresen hulltak a mezőre. Csakis a lovasság teljes kimerültével szakadt vége a vérfürdőnek.²⁾

¹⁾ Towers, II. 116.

²⁾ Carlyle V. 267.

Erre a második harczvonal, vagyis azon roppant négyszögnek, melyben az orosz sereg alakult, hátul felálló fele előre nyomult, hogy a nap sorsát újból megfordithassa. Most Frigyes jobb szárnyát vonja előre s a támadás megújítására gyorsan megteszi előkészületeit. Gyalogsága már lőtávolba érkezik, midőn a tulajdon gyalogság által támogatott orosz lovasság merészen állja útját a fenyegető támadóknak. Ezen roham a poroszokat előnyomulásukban megállítja, közép-pontjuk áttöretik, egy üteg és egy gyalogzászlóalj foglyul esik. Frigyes személyesen előre ugrat és noha eredménytelenül, csapatai rendezését megkísérti. A nap sorsa újból kérdésessé lőn, a midőn Seidlitz 61 századával, melyet ő a csatatér másik szárnyáról vezetett előre, újból megjelenik a győzelmes oroszokat megtámadja és azokat maga előtt hajtva a Mietzel mocsarai közé űzi, honnan többé a csatatérre ki sem jutottak. Frigyes nyíltan beismerte, hogy a csatának kedvező kimenetelét csakis és kizárólag Seidlitznak köszönheti.

XXI. FEJEZET.

AZ OSZTRÁK LOVASSÁG NAGY-FRIGYES HAD- JÁRATAI ALATT.

Az osztrák hadsereg lovassága e korban: vértések, dragonyosok és huszárokból állt. A híres prágai csatában a lovasság és annak egyes nemei következő arányban voltak képviselve: 77 század vértés, 42 század dragonyos és 35 századnyi huszárság.

Az osztrák és porosz lovasság között lényeges különbség volt. Nagy-Frigyes, a mint tudjuk, csaknem minden tevékenységét arra fordította, hogy lovasságának minél nagyobb mérvű mozgadozási képességet adjon s ekként a csatatéren nagy tömegekben való alkalmazásra előkészítse. Ezen, mindenesetre roppant fontosságú szempont mellett azonban a lovasságnak a tulajdonképeni könnyű lovas szolgálatra való képesítése — mely pedig kiképeztetésének egyik legkiválóbb feladata — kevesebb gonddal találkozott. Ennek következtében lovasai a biztosító és tudósító szolgálatra nem voltak annyira kiképezve, mint magára a harcra.

Ezzel ellentétben az osztrák hadsereg számos rendetlen lovas csapattal rendelkezett, melyek noha nyílt téren a porosz király mindent elsodró lovasságának ellent nem állhattak, de portyázó hadmenetek, kémszemlésezetek és felderítési szolgálatban, a hadsereg arcvonala előtt, elleneiket jóval felülmúlták. Az erdők és födött tereprészek kikutatása, az elkölönített osztályoknak — a mennyire arra kedvező alkalom nyílt — ügyes megrohanása, valamint az ily eseteknél való ügyes visszavonulás és kitéréseknél, ha erősen szorítatának, mely alkalommal a legcsekélyebb terep-egyenetlenséget is ügyesen tudták felhasználni stb., ilyen és ehhez hasonló szolgálatokban kitűnő eredménynyel szerepeltek.

Azon kitűnő mód, melylyel az osztrákoknál az elő-őrsi szolgálat vezettetett, a seregre nézve megbecsülhetetlen értékkel bírt; mialatt Frigyes azon hátrányos helyzetben, melyben e tekintetben vala, gyakorta a legvégzetesebb eshetőségeknek volt kitéve. Lovasságának jeles minősége, a harcmezőn való kitűnő képességei, az azt

lelkesítő magas fokú erkölcsi tényezők azonban mégis fentarták számára a csatamezőkön a siker mindazon biztos tényezőit, melyek egyébiránt az oly hanyagul vezetett biztosító szolgálat mellett oly sokszor és komolyan veszélyeztettek és kockára tétettek.

Frigyes állandólag panaszkodott azon nehézségek felett, melyeket neki az ellenséges hadseregek mozgalmainak fedezése és eltakarása okozott, lévén az osztrák lovasság e téren rendkívül ügyes és tevékeny. 1744-ben az ő saját tudósításai szerint az osztrák hadsereg 10,000 magyar huszárra egy mocsarak, erdők, magaslatok és szorosok által képzett harcshelyen csapatai között minden összeköttetést felbontott és megszüntetett.¹⁾ Ezek, mindent ami táborában történt, figyelembe vehettek, holott ő egyetlen őrzőjáratot sem tudott annak majdnem biztos feláldozása nélkül kiküldeni. Ekként hadserege tényleg táborhelyéhez volt kötve s abban a szó teljes értelmében szorosan ostromzárolva lőn. Képzeltetni, hogy az élelmi szerek és a takarmány hozatala is mennyire meg volt ez által nehezítve.

Az osztrákoknak a hétéves háború alatt egy dsidás csapatuk is volt, mely Ukrania lakossáiból toboroztatott össze. Személyes megjelenésük, öltözködésük és harcműdjükben a tatárok és kalmukokra emlékeztettek. 15 láb hosszú dsidával, pisztolyok, karddal és nagy-néha karabélyokkal, sőt egyrészők Lloyd tábornok szerint még akkor is nyilak és íjjakkal volt felfegyverezve. Nemkevésbé a rendetlen lovasság bizonyos fajtája a horvátok is Frigyes mind ezen hadjárataiban nagy számmal valának; és így a király, az osztrák hadsereg ily nagyszámú és jeles könnyű lovasságával szemben igen hátrányos helyzetben találta magát.

Ugyancsak ezen hadjárat alkalmával Magyarországon egy puszkásokból álló lovasított külön csapattest szerveztetett, mely jelentékeny szerepet játszott. Ezek vontcsövű gyutacsos puszkákkal voltak felszerelve és a Braunschweigi herczeg seregéhez beosztva.²⁾

Carlyle, „Nagy-Frigyes történelme“ című műve hemzsege azon rendkívüli nehézségek felemlítésétől, melyekkel a királynak küzdenie kellett, hogy megbízható tudósításokat nyerjen. Jelesül az 1741-iki hadjárat kezdetén a tartományt sáska had gyanánt elborító könnyű csapatok tevékenysége folytán minden tábora határain kívül történekről, teljes homályban volt. Portyázó csapatai nem merészkedtek kívül a tábor határain s azon leplet, mely mögött az ellenség mozdulatait titokban kiviendő volt, szét nem téphették.³⁾

1744. szeptember és októberében az ellenségnek a könnyű lovaságban való ezen túlnyomósága következtében Frigyes valóban válságos helyzetben vala. Cserjés vad erdők mentén, sziklás lejtőkön, dombos erdőségek között, mindenhol csak azok hemzsegének. Őket elűzni vagy szétverni akarni, hiú erőlködés volt, mert a mily gyorsan elfutottak, ép oly gyorsasággal tértek vissza, a mint üldözőjük

¹⁾ Frigyes emlékiratai I. 244.

²⁾ Bismarek, 335.

³⁾ Carlyle III. 224.

másfelé tért el. A takarmányozás csaknem lehetetlenné lön téve és csak egészen zárt ezredek kikülönítése által lett némileg eszközölhető. Egyetlen levél vagy parancs sem volt elküldhető, hogy el ne vétessék. Carlyle biztosít, hogy ez idő alatt e rendetlen csapatok jóformán még a napvilágot is elzárák — és gyakorta a kint lévő tábornokokhoz néha 5—6 lovas küldöncz által menesztett parancsok közül egy sem juthatott el rendeltetése helyére. 3 levéltáska, melyek a király személyének szoltak, szintén elfogatott, olyannyira, hogy teljes 4 hétig Európa minden részeitől teljesen el volt zárva, nem tudva egyáltalán semmit, hogy a császár, a francia király vagy bármely európai udvarnál mi történhetik.¹⁾

A Tein-híd (Moldau Tein) melletti ütközet alkalmával e rendetlen csapatok a Ziethen által vezényelt hátvédet megtámadták és noha a folyón való átmenetet ki nem erőszakolták, mégis gyakorlottságuk, vaskülségük és ellenállhatatlan lökésük folytán valahogy sikerült a porosz huszároknak őket visszataszítva, folytatni a hátrálást.

1744. októberében, midőn Frigyes Konopischt melletti tábornok elhagyta, előre látta, hogy Budweis, Tábor és Frauenberg helyőrségei ki vannak téve az elfogatás veszélyének. E végett 8 küldönczöt küldött egymásután azon parancsesal, hogy hozzá csatlakozzanak. Mind a nyolcz azonban az osztrák könnyű lovasság portyázói által elfogatott, hogy semmi parancsot nem kapván, ezen 3000 főre rúgó osztályok valóban fogságba is jutottak.²⁾

Egyébiránt az egész 1744-iki hadjárat Frigyesre nézve meglehetősen szerencsétlen kimenetelű volt, a mi az osztrák könnyű lovasság a portyázó háborúban beváló ezen kitünő tevékenységének inkább volt tulajdonítható, mint bármi másféle tényezőnek. Carlyle erre vonatkozólag a következőket mondja: „Mialatt az öreg Traun a teljes napfény birtokában vala, Frigyes egy mindent homályban tartó pandur-léggör által annyira körveve volt, hogy az éj sötétében lelte magát. Csak néha, úgy alkalmilag, tekinthetett ki táborából egy kis villámfénynél, akár csak valami túlterhelt, betegségig felizgatott ember.³⁾

Az osztrákoknak az Elbán Teinitznál való átmenetele alkalmával 1744. november 19-én a könnyű lovasság a tulajdonképeni átkelő ponton felül és alul átúsztatta vagy átgázolta a folyót és a mögötte elterülő erdőbe vetette magát. Ziethen és Wedell, kik az átkelési pontot vitézül védelmezték, futárt futár után küldének, hogy a másik rész odavonuljon, de valamennyi futárt megölték s így, miután semmi gyámolítást sem nyerhettek, kényszerítve voltak harczolva visszavonulni.

A sohr-i csata, a mint már érintettük, tulajdonképen egy nagy meglepetés volt. Frigyes jobb szárnya 30,000 osztrák által megkegyelmezett, mely a könnyű lovasság által képzett lepel alatt működött,

¹⁾ Carlyle, IV. 26.

²⁾ Carlyle, IV. 35. 36.

³⁾ Carlyle, IV. 37. 38.

míg az élek egy bozótoson által a porosz táborhoz 600 lépésig közelítenek. Mindezt az osztrákok lovasságuknak a biztonsági és portyázó szolgálatban való jelességével nyerték csak. Frigyes kényszerítve lön csapatait heves ágyútűz alatt fejlődtetni és bizonyára érzékeny vereséget is szenved, ha az osztrák vértések és gyalogok a csatamezőn a poroszkével hasonló ügyességet és harczratermettséget tanusítanak.

A hochkirchi a csata soori-hoz hasonlóan egy még nagyobb mérvű meglepetésnek tekinthető, de Ziethen ekkorára már megtanulta azt, hogyan kell az ellenség fogásain keresztül járni s csapatait soha nem lankadó éberséggel készen tartva, megmentette a sereget.

Lloyd tábornok, ki az osztrák seregben szolgált, mondja, hogy ő az egész hadjárat alatt 1760-ban 200 vadász és 100 dragonyosával a porosz király seregéhez állandólag oly közelségben tartózkodék, hogy azt még egy óráig sem téveszté el szeme elől, noha azon osztrák sereg, melyhez ő tartozott, néha 2—3 napi járásra volt mögötte. Alig mult el nap kisebb összecsapások nélkül és mégis az egész hadjárat alatt összesen 20 embernél alig veszített többet.¹⁾

A fent érintett elbeszélések és példák kellően tanúskodnak azon bámulandó ügyességről, melylyel az elő-örsi s általán a könnyű lovassági szolgálat az osztrákok részéről gyakoroltatott. Ha Frigyes hasonló könnyű lovassággal bir, úgy az elért eredmények jelentékenyen nagyobbak lettek volna és tán sohasem látta volna hadseregét oly veszélyes, csaknem válságos helyzetekbe sodorva, a minőkben az tényleg több alkalommal volt.

A tudósító és biztosító szolgálaton kívül, a melyben az osztrák lovasság oly annyira kitűnt, a lovassági szolgálatnak a harczmezőn való egyik legfontosabb részében is, tudniillik a különítvényi teendők, a portyázó hadmenetek, az ellenség működési vonala és összeköttetései közötti műveletekben is nem kevésbé rendkívüli cselekvő képességűnek volt elismerve.

Ezen vállalatok sorában leginkább említésreméltó Hadik tábornoknak 4000 ember és 4 ágyúval 1557. október hó 17-én Berlin ellen intézett portyázó hadmenete. Miután a menet irányát, a mennyire csak csak lehetett elleplezte volt s e célból útját leginkább erdőségeken keresztül folytatá, nagy előnyt nyert, mialatt egyszersmind haderejének nagyságáról el nem mulasztá túlzott híreket terjesztetni. Berlin parancsnoka Rochow tábornok, ki tényleg hasonló nagyságú erő felett rendelkezett, melylyel Hadikot könnyen vissza is verhetne volna, ezen hamis hírek, valamint az osztrák haderőnek célzatosan túlmerész portyázói által félrevezetve, visszavonult s a midőn az osztrákok megjelenésük után azonnal a sziléziai kaput megtámadák s az ottani külvárost elfoglalták, a királyi családdal és az állami levéltárral Spandauba vonult; s így a fővárost az osztrákok martalékjával hagyván, azt az osztrákokkal való alkudozásra kényszeríté.

¹⁾ Lloyd, II. 53.

Sok ide s tova alkudozások után 180,000 tallérnyi váltságdíjjal beérvén Hadik, 12 órai tartózkodás után elvonult, mely alkalommal visszavonulási vonalának elvágását ügyesen kikerülvén, azt a Spree mögött hajtotta végre.

Az egész vállalat nagy ügyességgel tervelve, hasonló merész-séggel végrehajtva egyideig jelentékeny erkölcsi befolyást gyakorolt; és az osztrák lovasságnak a hadviselés ez ágában való nagy járatosságát fényesen bizonyítá.

Egy más, noha nem annyira kápráztató, de következményeiben még jóval fontosabb ilyenféle vállalat volt az, midőn a Mosel ezredes által vezényelt porosz vonatsozlopot 1758. június 30-án Troppauból Olmütz felé mentében megrohanták. Ez a hétéves háborúban az ily vállalatok legfontosabbjai közé tartozott és a hadjárat kimenetelére elhatározó befolyást gyakorolt, olyannyira, hogy Frigyes Olmütz ostromának abbanhagyására és Csehországba való visszavonulásra kényszerítettet.

Mosel ezredes 26-ik júniusban körülbelül 4000 kocsival és az azok fedezetét képező 8 zászlóaljjal, valamint a 4. zászlóaljba alakított 3000 újonczczal és betegekkel, továbbá 1100 lovassal elindult Troppauból.¹⁾ Daun tábornok, ki az osztrák hadsereget vezényelte, minden rendszabályt megragadott, hogy e vonatnak útját állhassa, miután tudta, hogy az siker esetén Olmütz megmentését, az ostromzár felbontását eredményezendi. Vagy e vonatot elfogni: vagy egy ütközetet kockáztatni — más választása nem volt. Frigyes csalódásban tartandó, akként mozgadozott, mintha az utóbbit szándékoznék megtámadni, mialatt Laudon tábornokot, a hadsereg legjelesebb portyázóját — a vonatnak nyugotfelőli, ezzel egyidejűleg Zisskovicst annak keletről való megrohanására utasítá. Frigyes, ki Daun mozdulatai által nem engedé magát megcsaladni, Ziehlent 20 századdal és 3 zászlóaljjal Mosel ezredes segítségére elejébe küldé.²⁾

Laudon tábornok feladatát a legnagyobb ügyességgel hajtotta végre; — elvonulását a poroszok előtt el tudta rejtteni s Mosel ezredes a harmadik nap vége felé Kunersdorf közelében megtámadá. — Laudon a Bautsch és Alt-Liebe közötti szorosok fölött uralgó magaslatokat megszállta, magyarjait és horvátjait az erőkben bontá ki, lovasságát az uton a völgybe állítá fel, hogy nihelyt a vonat az ozlopok elé a szorosból kiérkezik, azonnal minden oldalról megtámadhassa. Egyidejűleg maga és a Frigyes hadserege közé Olmütz felé erős őrsvonalat osztott fel, hogy a poroszok a vonatot fenyegető veszély felől semmi esetre se értesüljenek.³⁾ Ezen lovas őrjáratok oly ügyesen oldották meg feladatukat, hogy a király csakis egy nappal később s akkor kapott hirt, midőn az illető vonat már veszve volt.

Az első megrohanásnál Bautsch közelében Laudon nem ért el sokat. Moselnak intézkedései oly megfelelők, s csapatai vitézsége oly elha-

¹⁾ Jomini, *Grandes Operations* II., 16.

²⁾ Frigyes emlékiratai, II. 14.

³⁾ Jomini II., 107. 108.

tározott volt, hogy az osztrákok 500 és néhány emberveszteséggel visszautasítottak. Ugyanazon este Ziethen tábornok is megérkezett s Mosellel egyesült. A következő napon mindketten megálltak, hogy a hosszú vonatoszlopot jobban zárkoztassák. A következő nap június 30-án reggel újból felkerekedtek s zavartalanul meneteltek egészen a domstädteli szorosig. Egész az ide való megérkeztésig az ellenségnek semmi nyomát sem lehetett föltalálni; — míg körülbelül 120 kocsi a szoroson áthaladva az inenső völgyet el nem érte. Ezen pillanatban egyszerre megjelentek az osztrákok a közeli uralgó magaslatokon s a szoros kijárója előtt gyilkos tüzelést kezdtek. Ziethen elrendelte, hogy a kocsik a mint a szorosból kiértek, az előtt egy kocsitelepbe vonuljanak fel, és intézkedéseket tesz az ellenséges támadás visszautasítására. Első rohama sikerült, de a szász dragonyosok egy oldaltámadása lovasságát a vonat felé üzte vissza. Mialatt Laudon a vonat élet támadá meg, Siskowics tábornok annak közepére tört. Makacs harc után, mely alkalommal a fiatal porosz ujoncok ingadozás nélkül küzdenek és hullottak el, az osztrák túlerő felülkerekedett s Ziethent arra kényszeríti, hogy Troppau felé visszavonuljon. Az egész vonat az ellenség kezébe került, 250 kocsi kivételével, melyet az elővéd parancsnoka Krokow tábornok a fedezet élet képező csapatokkal együtt biztonságba helyezhetett.

A porosz tábornokokat a baleredményért gáncs nem terhelheti, mert szegdelt terepen valamely vonatnak fedezése a legnehezebb feladatoknak egyike, melylyel egyáltalán lovastiszt megbízható. Azonkívül ehhez járult még azon körülmény, hogy a számban jelentékenyen túlnyomó ellenséges támadó csapatok teljesen elegendők voltak arra nézve, hogy az eredmény már előre biztosítottnak tekintethessék. Ily viszonyok közt porosz részről a föladat megoldása egyszerűen lehetlenné vált.

A fentebb leirt események egyrészt mint tanulmányi példák felette érdekesek, de másrészt nagyon hasznosok és alkalmasak annak feltüntetésére, hogy hogyan lett alkalmazva és működtetve a lovasság e korban és különösen alkalmas annak megítélésére, hogy a hadviselő ellenséges felek által a lovas testek mennyire ellentétesen alkalmaztatának.

Azon jelentékeny eredmények, melyeket a nagy porosz király egy roppant túlnyomóságu ellennel szemben elérni tudott, a porosz seregnek dicsőséget, s királyának kora legnagyobb katonai hírnevét szerzé meg. — A szervezet és felszerelés körül behozott újításai a többi európai nemzetek által elfogadva gondos utánzókra találtak, míg végre az egész művelt világ a porosz rendszert választó példányképül.

Ezen körülmények természetesen a lovasságra nagy befolyással voltak, olyannyira, hogy nagy időn át, mondhatni csaknem napjainkig, a nagy király és híres vezérei Seidlitz és Ziethen által életrehívott lovassági rendszer főbb vonásaiban a legtöbb seregnél vezérelvül lón elfogadva. — 1749-ben egyike a legkiválóbb francia lovas tiszteknek de Merfort gróf meglátogatta a porosz tábornok s az ottani lovas vezetőkkal a lovasság harcászataról értekezett. — A szász tábornagy

szintén felkereste Nagy Frigyes udvarát. — Az innen eredő kölcsönös eszmecserék a lovasság kiképzésére nézve bizonyos kosmopolitikus szellemet eredményeztek, úgy hogy csakhamar Anglia, Franciaország, Hannovera és Ausztria szervezés, kiképzés és mozgadozás tekintetében szigoruan a porosz mintákat fogadták el. — Csak Napoleonnak lőn fentartva, hogy a lovasság tervszerű alkalmazását a ténykedés minden ágazatában kifejtse és érvényre juttassa; — a midőn azt úgy a hadjáratok alatt a hadászati felvonulás fedezésére, valamint a csatákban döntő cselekmények, az elért eredmények kiaknázása és a hátravonulások fedezésére mesterileg tudta felhasználni. Azomban lovassága a mozgadozásokban és azok gyors keresztülvitelében soha oly magas tőkélyre nem emelkedett, mint a minőt egykor a porosz lovasság elért. Örökös hadjáratai és más nagy vállalatai lehetetlenné tévék Napoleonnál, hogy lovassága érdekében ugyanazon gondot és munkásságot kifejthesse, melyet Frigyes állandólag és ernyedetlenül gyakorolt.

Jó ideig a porosz sereg a többi nemzetek által minden létező intézményeiben le a legjelentéktlenebb részletekig egész a nevetségességig menő aggodalmassággal utánoztatott; amit az előítélettől ment katonai bírálók aztán sokszor és szigoruan gáncsolnak. Így pl. Loyd tábornok, ki több hadjáratban küzdött Frigyes ellen, s nem-sokára mint katonai író lépett fel, csipős gunyban és kárhóztatólag említi azon egész a pazarlásig menő utánpótlási szenvedélyt, mely Európa legtöbb hadseregénél a számos és jelentéktelen üres formák és kicsinyességek követésében nyilvánul — azt mondja: „Egész tudományuk egy kalapból vagy egy gombnak helyes felillesztéséből áll. Ily hitvány és gyerekes külsőségeknek tulajdonítják Frigyes dicső győzelmeit. Rövid kabát, kis kalap, szűk nadrág, hosszú száru csizmák, és a haszontalan mozgadozásoknak és számtalan haszonnélküli mozgadozási formák hozattak be az alakulások és fejlődésekben, csakis és kizárólag azon okból, mert poroszok voltak.“¹⁾ Egy tapasztalt tábornok és jelentékeny katonai író nézeteinek ezen kivonata eléggé jellemzi ama befolyást, melyet a 18-ik század utolsó felében a porosz katonai rendszer Európa többi hadseregeire gyakorolt.

¹⁾ Lloyd, History, Preface, p. IX.

XXII. FEJEZET.

AZ OROSZ LOVASSÁG A 18-IK SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

Nagy Péter lovasságát eléggé tekintélyes állásra emelte. Időről-időre az akkori időnek vezéreszméi szerint kellő ujitások és változtatások hozattak létre. Így például Erzsébet császárné alatt a századokra való beosztás hozatott be, a vértések vas mellvértézzel, hosszú egyenes karddal, 2 pisztolylyal és lovagcsizmákkal lettek felszerelve.¹⁾ Egyébiránt nehézkes német fajú lovakkal valának lovasítva. A baloldali oldalmozdulatok is ezen időben vétettek át, és hogy később a lovasság kiképzése és alkalmazása körül való teendők a többi európai hadseregekkel azonosan a Nagy Frigyes-féle rendszer szolgai utánzásával miveltetének — magától értetik.

1763-ban egy különös bizottság lett összeállítva azon czélból, hogy az orosz hadsereget a porosz minta szerint újjá szervezzék. — Elhatározottatott tehát, hogy minden 2. gyalog ezredben egy nehéz lovas ezred, és minden 2. század nehéz lovashoz egy század huszár és 100 kozák osztassék be. A vértések eltöröltettek és karabélyosak által helyettesítettek, mely utóbbiak Franciaországban XIV. Lajos alatt divó módon szurony nélküli karabélyokkal lettek felfegyverezve.²⁾

1763-tól 1775-ig a nehéz lovasság hosszú egyenes kardokkal, 2 pisztolylyal és vas mellvérttel volt fegyverezve. A karabélyosok hosszú karabélyt kaptak. 1786-ban a lovasság bőrnadrágot, lovagcsizmákat, sarkantyút, és rezes végű bőrtokos kardokat viselt. A dragonyosak és karabélyosak karabélyaikat a nyereghez erősítve hordták, mely utóbbiak német minta szerint voltak készítve s egy összehajtogatott gyapju-pokróczra vagy párnára tétettek. A könnyű lovasság által használt „magyar nyereg“ alá azonban egy tehénszörből kitömött nemez-párna tétetett. Pisztolytokkal bőven el volt látva az összes lovasság. Minden századnál volt 20 szekercze és 4 ásós katona. A tagozás háromszoros volt még mindig.³⁾

¹⁾ Ivanov, 52.

²⁾ U. o. 83.

³⁾ U. o. 92, 93.

Ezen időszakban 1766-ban: „*Utasítások a lovas ezred-parancsnokok számára*“ című szabályzat lőn kiadva, melyben az egyes katona kiképzésére nagy súlyt látszanak fektetni. 1766-ban a századnak trupp-okbani és alosztályokban való beosztása is be lőn hozva. Minden egyes trupp 17 taggal képezették, de tényleg a századok néha csak 60—80 embert számláltak. Az érintett utasításban nagy figyelem van fordítva arra is, hogy a lovak kellően idomítva és teljesen begyakorolva legyenek. — S hogy a csapatoknál a lovaglásban való ügyesség emeltessék, minden egyes ezredhez lovaglómestereket alkalmaztattak, kik valamennyi tisztet és minden egyes osztálytól 2 közembert állandólag oktattak és képeztek. Azonkívül 5 ember minden ezredtől azon célból lett kiképezve, hogy mint lővész is legyen alkalmazható és a meddig ezen teendőkben nem lőn kellően jártas, senki sem lehetett altiszt. Egyszersmind azon véleményben valának, mikép a lovaglásban teljesen ki nem képzett tiszt, vajmi kevés értékkel bír; s így nem kevésbé a katonát is csak akkor lehet használni, ha teljesen szilárdul üli meg a lovát. Az egyes lovasok egyéni kiképzésére vonatkozó eme nézetek a Nagy Frigyes által érvényre emelt már részletesen leírt rendszer.²⁾

Potemkin, Rumjancow és Suwarow által a század vége felé az orosz lovasságnál többféle javítások eszközöltettek. Rumjancow, ki a hétéves háborút végigküzdötte s ott a kor eszméit megismeré — határozottan a meztelen fegyverek kizárólagos alkalmazása mellett lépett fel. Az 1774-iki hadjáratnál — mely alkalommal ő vitte a vezényletet, lovasságával a két soros felállítást véteté fel, s a gyalog négyszögek közé állítá fel; mindazonáltal azok utolsó sora magasságába és csekély távközökkel. Tűzfegyverek alkalmazása el lőn tiltva, azon egyedüli kivétellel, ha az illető ezredes azt a saját felelősségére rendeli. A lovasság legmagasabb egysége a két ezredből összeállított dandár lett.

Suwarow, — ki szintén szolgált a hétéves háború alatt, mely alkalommal mint portyázó vezér magának is ismert és híres nevet szerzett, mozdulataiban a legnagyobb mérvben gyors vala. 1768-ban egy gyalog ezred, 2 század lovassággal egy hó alatt 1000 werstet (143 német mérföld) hagyott hátra, s elleneit mindenütt, a hol találta, leverte.³⁾ Turtukai bevételénél a lovasságot nagy eszélylyel alkalmazá. A kardot és egyenes pалlost a lovashoz legméltóbb fegyvereknek tartá.

Végre Potemkin kiváló gondot fordított a lovasságra. Különösen a dragonyosok és a könnyű lovasságra fektetett súlyt. Ennek következtében az első létszámát megkétszerezé, míg a nehéz lovasságot alább szállította. Az öltözködés és felszerelésben is javításokat hozott be, s a haját rövidre vágatva a hajpor alkalmazását beszünteté. Új huszár és lovas vadász ezredeket szervezett, s a kozákoknál is javításokat eszközölt. Csakis magyar nyeret engede használni,

¹⁾ Ibid, 92, 93.

²⁾ Ivanoff, 96.

³⁾ Ibid, 97.

miután ez olcsó volt, azonkívül kényelmesnek és könnyűnek tartatott. A helyes ülést aggodalmason felügyelteté, nem kevésbé az oldalfegyverek ügyes használatát és az osztályok és tagokban való kanyarulatok általi mozgadozásokat.¹⁾

Az 1770. július 21-iki kaguli csatában a benne jelenlevő lovasság 2 vértés, 3 karabélyos, 2 huszár és 6 kozák ezred, és egyideiglenes 5 századból összetett ezredből állt. Ezen lovasság az ütközet végén gyors és elhatározott rohamával Soltykow gróf és Dolgorukow herczeg alatt az oroszok részére dönté el a győzelmet.

Noha a tűzfegyvereknek a lovasság által való használata a legszigorúbban volt eltiltva, de a szokás mégis annyira megrögzött vala, hogy csaknem lehetetlennek tartatott egy oly számos és könnyű mozgadozásu lovassággal szemben, a minők a török spahik valának a tilalmat fentartani. Így a fent érintett kaguli csatában is látjuk, hogy a karabélyosak nagy számban két nagy négyszög közé állittatván, s lovaikról vajmi szabálytalan módon ugyan, de mégis sortüzet kezdettek.

¹⁾ Ibid, 121.

XXIII. FEJEZET.

A 18-IK SZÁZAD VÉGE. — AZ AMERIKAI ÉS A FRANCZIA FORRADALMI HADJÁRATOK.

Nagy Frigyes hadjáratai után az európai kontinensen egész a francia forradalomig teljes béke uralkodott, melyet a különböző államok arra használtak fel, hogy hadseregeiket újra szervezve azon harczászati átalakításokat, melyeket Nagy Frigyesnél ismerni tanulnak — keresztülvigyék.

Ezen időpont alatt a katonai tudományokkal való foglalkozás és a hadtan tanulmányozása terén a legnagyobb munkássággal találkozunk, mely nagyszámu harczászati tartalmu művek megjelenését s ebből kifolyólag azok minden egyes elvei és tételei fölött keletkezett vitákat idézett föl. Jellemző, hogy e tekintetben a felhozott példák valamennyien a hétéves háboru tapasztalataiból lettek merítve.

Franciaországban különösen a lovasság harczásátát és szervezetét illetőleg sokféle újítások lettek behozva. Így például 1766. január 1-én egy királyi rendelet által a kétsoros felállítás általánosan elrendelve lőn, s a századkör az araszszélesség egy negyedében lett megállapítva. Egyideig az első és másod sorközi távkör 12 lépésben lett elrendelve. A legénység az egyidejű tüzelésre ugyan utasítva lett; de azért a meztelen fegyverrel való ügetés és vágásban végrehajtandó rohamok kivételében is gyakoroltaték. De az utóbbi jármódokban való rohamok az előkészületi gyakorlatoknak nem kellő gonddal történt keresztülvétele folytán bizonytalanak és ingadozók valának; mert azáltal az előbbi francia lovassági rendszerrel szemben mégis haladásnak voltak tekinthetők.

A hadseregnél behozott egy további újítás abban állt, hogy az osztrák lovasság által oly jelesen üzött előőrsi és biztonsági szolgálat példáin okulva — számos és jeles cselekvő-képességű könnyű lovasság szervezteték; — minek következtében a később a haderők emelésében bekövetkezendő nagy szaporulatok után is e könnyű lovasság az itt előfordulandó nagy kiterjedésű előőrsi és biztonsági szolgálat teljesíthetésére több feltétellel bírandott.¹⁾

¹⁾ Humbert, 113.

Ezen könnyű lovasok szolgálatuknak egészen megfelelő könnyű öltözéket, felszerelést és fegyverzést nyertek. Az utóbbi egy-egy karabély, egy pisztoly és egy kardból állt, mely utóbbira csakhamar nagy súlyt kezdtek fektetni. Azonban a lovak még mindig nehéz nyereg, köpeny és málhapárnával voltak túlterhelve, melyben a szükséges abrak és élelmiszerek vitetének. A szász marsal az innen eredő bal-következményeket nagyon tudá felfogni, s e felesleges málharendszer ellen egész határozottan fel is lépett (lényeges pont! melyet egy lovas tiszt sem hagyhat figyelmen kívül.)

XVI. Lajos alatt még több javítás történt. A hátsó sornak az elsőhez való távköre 2 lépésre szállítottatott le. A hármas tagokkal való mozdulatok és fordulatok a német „*megint hátra*“ mozdulati alakzat elfogadása után, melylyel az arcvonal hátrafelé is helyreállítható volt — eltöröltettek és helyükbe a sectiókban való fordulatok (mindenik 4—4 taggal) hozattak be; a mint ez egyébaránt e korban az oldalmozdulatoknak kisebb osztályokkal végrehajtása alkalmával minden polgárosult seregnél alkalmazásban vala.¹⁾ Ezenkívül lovardák állíttattak fel s egyébaránt is az egyéni kiképzésre nagy súlyt fektettek.

A francia forradalom kitörésekor a lovasság 30 nehéz ezredből állott, egészben 12,960 fővel, 17 dragonyos ezredből 6528 emberrel, 4 huszár ezredből 1280 emberrel és a 3414 lovat számláló testőr lovasságból: egészben tehát több mint 24,000 lovasból.²⁾

A porosz lovasság már Frigyes utolsó éveiben hanyatlott. A legjobb tisztjei megöregedtek vagy elhaltak; a régiek eltűntek a sorokból s ujaknak adták által helyüket és noha azon elvek, melyeken az egész szervezés nyugodott, még lehetőleg fentartva s a szolgálat és dicső tettek hagyományai mindig élénk emlékezetben éltek; de már a nagy király halálakor nagyon jelentékeny és veszélyes hanyatlás volt észlelhető. S így történt, hogy a francia forradalom kitörésével a lovasság azon fényes szerep betöltésére már nem volt képes, melyet a mult emlékeinél fogva tőle elvárni lehetett volna. Igaz ugyan, hogy e hanyatlás jobban a vezetésen, mint magán a fegyvernemen volt észrevehető; mert legalább e hadjárat első éveiben a porosz lovasság kivált kisebb osztályokban régi nevéhez méltóan, a francia lovasság felett jelentékeny fölényben vala; — de egy oly tábornok, — ki a csatatéren nagy tömegekben mozgatni őket alkalmas leendett, — a mint ez Nagy Frigyes harcaiban soha nem hiányzott — egy ily lovas vezér többé nem létezett.

Az osztrák lovasság lehetőleg porosz minta szerint képezte-tett, és tényleg az utolsó csehországi és a törökök ellen való hadjáratban a híres Laudon tábornok alatt erkölcsi tényezőkben nagyon emelkedett. Nagyszámu volt a lovasság: 1792-ben 12 század karabélyos, 54 század vértess, 42 század dragonyos, 36 chevaulieus század, 74 huszár és 8 század dzsidásból; egészben tehát 44,000 emberből állt.³⁾

¹⁾ Ibid, 118.

²⁾ Carion Nisas II. 389, 390.

³⁾ Jomini, Grandes Operations, V. 47.

Az amerikai gyarmatosoknak Anglia ellen való forradalma 1766-ban tört ki; és az ebből keletkező háboru hét éven keresztül 1783-ig, az Egyesült Államok függetlenségének elismeréséig terjedt. Ezen eredmény azonban lényegesen a francia segély folytán állott be, melyet az amerikaiaknak csapatokban, hajók, fegyver és pénzben nyújtottak. Ezen hadjárat azonban, mely kellőkép csaknem áthatolhatlan erdők, és páratlan rengetegek borította vidékeken vivatott, már a hadszínhely minőségénél fogva is a lovasság részvételét csaknem teljesen kizárta, olyannyira, hogy ez a hadművelésekre egyáltalán semminemű befolyást nem gyakorolhatott. Némiképp mozgó portyázó csapatocskák mind a két részen voltak ugyan szervezve; s ezek egészen jó szolgálatoakat is tettek, de a cselekvők egészen megemlitetlenül hagyatván, vajmi vékony dicsőséget nyújtottak, s így sem gyakorlati tanokat nem szolgáltatottak, sem nem nyújtottak semmi ősztönt a lovas tisztek számára. — Az ország egyenetlen és szegdedt jellege természetesen alkalmat adott egy fedett állásokból messzeható és biztosan találó tüzfegyverekkel folytatott harczmódra. Ily fegyverek az amerikai csapatok által gyakorta vétettek alkalmazásba; mert ezek minden fegyelmezettséget nélkülözve csak egy ily szabálytalan, csalogatások és meglepettetésekre számító hadviselési módra valának alkalmasak. És így e hadjárat tekintettel az európai viszonyokra, csakis annyiban gyakorolhatott befolyást, hogy különös vadászcsapatok szervezésére vezetett. Ezek hosszú időn át csakis a szétszórt harczmódra alkalmaztatának. Jelenleg azonban valamennyi gyalogsági csapatok hasonló biztosságú fegyverekkel vannak ellátva.

A francia forradalom, mely közvetlen az amerikai után következett, a katonai viszonyokra sokkal fontosabb befolyást gyakorolt, mely nemcsak a harczászati rendszerre terjeszkedett ki: de a hadseregek szervezete és előállítására is. Egy nemzet felkelése szemben törvényes uralkodójával és a köztársaság behozatala egy ily országban, hol évszázadokon keresztül megszokták nélkül a monarchikus rendszer volt uralkodó, oly erőszakos és fenyegető lépés volt az eddig fennálló rend és intézményekkel szemben; hogy Európa minden királyságai a ledöntött trón feltámasztása érdekében egyesülni indittatva érezték magukat.

Ily sok államnak a francia nemzet elleni egyesülése folytán természetesen a másik részen a forradalom vezetői arra voltak kényszerítve, hogy a tornyosuló veszély leküzdésére rendkívüli eszközkhöz nyuljanak. Elhatározták tehát, mikép a népet kényszer rendszerbályok igénybevételével szorítandják rá a haza védelmére; és így 1793. márcziusban egy 300,000 főre terjedő összeírást rendeltek el a tényleges hadsereg hiányai fedezésére. A háboru további tartamával a haderő kiegészítése szükségesség is nőtt, és már a következő júliusban egy további 1.200,000 emberre kiterjedő összeírás vétett foganatba. Ezen roppant tömegek a régi ezredek közé osztattak be, hogy ott gyorsan katonává faragtassanak; ez által azonban nemcsak a fegyelem lett jelentékenyen megromtva: hanem az összsereg is, a gyors és szabatos mozgadozási képességet csaknem elvesztve, kevésbé birt már a rendes hadseregek jellegével.

Azon nagy tömegek, melyek az előbbi idők hadseregeit számban annyira felülmúlták — természetesen a parancsok gyors kivihetése és a felelősségnek alulról felfelé eszközendő megőrzése céljából egészen más szervezetet igénylének. Ez a csapatoknak hadosztályok és hadtestekben való összeállítására vezetett, melyek mind a három fegyvernemből lettek összeállítva. A dandárok már dandártábornokok, a hadosztályok hadosztálytábornokok, a hadtestek hadtest tábornokok által vezényeltettek, és az egész hadsereg élén egy tábornok állott mint fővezér.¹⁾ Ezen segédeszköz által a nagy tömegek mozgathatása lehetségessé lön. 3 gyalogzászlóalj egy féldandárt, 6 zászlóalj egy dandárt, 2 dandár egy hadosztály és 2 vagy több hadosztályok egy hadtestet képeztek. Minden hadosztályhoz rendszert 2 ezred könnyű lovasság, dragonyos vagy nehéz lovasság, továbbá 1 tábori és egy lovas üteg osztatott be.²⁾

A francia hadsereg lovassága 1793-ban ugyan magában véve meglehetősen erős volt, de a hadsereg akkori roppant összárához képest gyengének volt mondható. 2 ezred karabélyos, 16 ezred csakis egyenes kard és pisztolylyal fegyverzett nehéz lovasság, továbbá 20 dragonyos-, 25 lovas vadász- és 12 huszárezredből állt. A huszárok görbe kard, karabély és pisztolyakkal valának felfegyverezve és különben egészen mint dragonyosok szervezve. A könnyű lovasság kerek számban 33,000 emberre rugott, ezek közt 22,000 vadász és 11,000 huszár. Az utóbbiak ritkán, csakis a végső szükség esetében használtattak zárt támadásra, míg ellenben a vadászok állandóan harcoltak, a mellett azonban mint könnyű csapatok az előőrsi szolgálatnál is alkalmazásba vétettek; — olyannyira, hogy tényleg az összes lovasság leghatékonyabb nemének ismertettek el. Ezen ezredek rendszeren 200 emberből álló 4 századot képeztek.³⁾

A lovasság egyes különálló osztályokban való alkalmazásának rendezése csakhamar hibásnak ismertetett fel, mert ekként kisebb osztályokra forgácsoltatván szét, képtelenné tették bármi fontosabb harczcselekményt végrehajtani. Hoche tábornok volt első, ki a ferde rendszabályt felismerte — és midőn 1797-ben a sambre-i és mans-i hadseregek feletti parancsnokságot átvette, első cselekménye is a huszárok, dragonyosok és vadászoknak külön hadosztályokban való egyesítése volt⁴⁾, oly rendszabály, mely az eddigi felületes eljárással szemben jelentékeny javításnak volt tekinthető.

Napoleon Olaszországban ugyanazon fészekségeket találta, de nem a külön hadosztályokban való egyesítést ragadta meg: hanem ugyanazon czélt más módon óhajtá elérni, a midőn a lovasezredeket a gyaloghadosztályokból elszakítva, dandár-kötelékben a tartalék lovasságba olvasztá be.

A francia hadsereg nagy sokasága a harczban alkalmazásba veendő harczászati elvekre egy más irányban is nagy befolyást gya-

¹⁾ Carrion Nisas II. 412. 413. 414.

²⁾ Carrion Nisas II. 414. 415.

³⁾ Rocquancourt 191.

⁴⁾ Rocquancourt II. 195.

korolt. Nagy Frigyes hatalmas belső kapcsolatok által összetartott, s a kiképzés legmagasabb fokára emelt hadserege számban kicsiny vala. Oldalmeneteit az ellenség arcvonala előtt mint valami diszjelzést nyugodtan és zavartalanul vihetette ki, az ütegek tüze alatt fejlődött-hette- vagy arcváltozásokat hajthatott végre, a mint ez például Sohr-nál történt; sőt egy éjjli meglepetés után elkeseredett és kedvetlenül harczot követőleg is hatalmában volt hadseregét teljes szabályossággal újból szabványos csatarendbe állítani. Egy szóval, hadseregében egy tökéletes szerkezetű géppel rendelkezett, melylyel mindent keresztül lehetett vinni. Ez természetesen harczászatára jelentékeny befolyást gyakorolt. Továbbá csapatai szokva valának tűzőket a legnagyobb biztossággal intézni, s ép azért, hogy e téren fölünyűköt kifejthessék, vonalban fejlődtek; és végre hadserege vagy mozgadozási képessége azon előnyt biztosítá számára, hogy a párhuzamos támadás helyébe az ellen egyik vagy másik szárnya ellen intézett rézsztas csatarendet vehette alkalmazásba.

Ellenben a francia forradalmi tábornokok roppant számu lelkesült tömegek felett rendelkezének; kiket dicsőségszomj hevített ugyan, de hiányosan valának kiképezve nemcsak a mozgadozásokban, hanem a fegyverek kezelésében is. Már évekkal a forradalom kitörte előtt a katonai írók élénken foglalkoztak azon nagy kérdés fölött, hogy a gyalogság roham-alakzatául a vonal vagy az oszlopokban való támadás kedvezőbb-e? Falard vastag köteteket írt az első érdekében, Menil-Durand és mások ellene küzdöttek s így egy egész új iskola keletkezik, mely azon nézetet vitatta, mikép a felmaradt tömeg alakzatban végrehajtandó rohamok rendszerét a gyalogságnál életbe kell léptetni.

Most a francziák körülményei nem hagytak más választást, mint elfogadni e roham-alakzatot. Lelkesült, de gyakorlatban újonczaiik nagy tömegei kellő szabatossággal nem mozgadozhattak s így e részben az osztrák és porosz állandó és jól begyakorolt csapatokkal nem mérkőzhetének. Minden tétova nélkül tehát a nagy tömegekben az ellenséges felállítás ellen intézendő roham-harczászatot határozottan elfogadták, melyek nagy ütegek tüze által fedezve kellő támogatásban részesültek. Az ekkénti rohamok gyámolítása s azok előkészítése és bevezetése érdekében még azon eljárást vették alkalmazásba, hogy az egyes oszlopok előtt a legjobb lövészekből összeállított, előre küldött és a római beliták példájára az ellent tüzelésével megingatandó csatárvonal bontatott ki, hogy a zárt oszlopok előnyomulása lepleztessék, melyek hátsó harczvonalak által is követve, a hajdani phalanx alakzatot újból életre hívni látszottak.

Ezen csatároktól valami nagy harcztéri kiképzettség nem követeltetett, s így nagy embertömegek czélszerűen lettek érvényesítve, melyek más körülmények közt vajmi csekély hasznót nyujtandottak. Az ezek védelme alatt előnyomuló nagy tömegek csaknem kizárólag begyakorlatlan katonákból állottak, kik önbizalmuk és bátorságukat csupán nagy számukból merítették: míg ellenben a vonalharczászat tapasztalt és képzett katonákat igényelt. Egy természeti ösztön úgy az

állatok mint az embereknel, hogy a veszély perczében összecsoportosulnak, és a francia rendszer — a midőn gyalogságát mély tömegekben alakítá — nem hagyta ez ösztönt számításon kívül. Ezek oszlopoknak nevezetnek és fellépésükkön valóban azok is valának; de a harcban igen gyakorta nagy embertömegek szabálytalan tömkelegjévé levének. A gyalogságnál alkalmazásba vett ezen rendszer természetesen a tüzéség nagyobb mérvben való alkalmazására vezetett, melynek lovaglő ütegei nagyobb arányban hozattak összekötésbe a lovassággal. Napoleon ezek számát aztán még jobban emelte, s minden lovas hadosztályhoz ily ütegeket osztott be.

A lovasság egyenes karddal és pisztolylyal volt fölfegyverezve, a dragonyosok puskák, pisztolyok és egyenes kardokkal, előrsi, tudósító és kémszemlész szolgálatra alkalmaztatván. A köztársaság első csatáiban a harcmezőn a lovasság nem vitt keresztül rohamokat, hanem jobbára részleges harcoknál jött alkalmazásba, mely alkalommal egyéni ügyessége és lelkesültségénél fogva jelentékenyen járult a sikerhez. A nehéz lovasság egész a Napoleon megjelenéseig a harcokra jelentékeny befolyást nem gyakorolt.

A hollandi hadjáratban 1795. januárban a lovasság történelmében egy rendkívüli és említésre méltó esemény adta elő magát. Az ezen tartományt mindenütt átszelő csatornák és vízvezetékek nyáron a lovasság működését csaknem lehetetlenné teszik; de az említett év telén a kemény fagy a vízvonalokat jéggel fedé, miáltal mind a lovasság, mind a tüzéségre nézve szabad pálya nyílt. Ily módon vétetett el a dortrehti fegyver-gyár, mely alkalommal a csapatok annak megrohanása céljából a befagyott Biesbosch-tón keltek át. — Ugyanazon időben megtudja a francia tábornok, hogy a hollandi hajóhad egy része Texel közelében jég közé van fagyva, s félve attól, hogy szabaddá tétetvén, majd Angliába vitorlázik — egy erős lovaglő ütegekkel ellátott lovas csapatot küld ellene. Ez gyors menetekben halad át Éjszak-Hollandián, a befagyott Zuider-tón átrobog s azon különös eseménnyel lepi meg a világot, mikép lovaglő ütegek és lovasság hadihajókat ostromzárolnak és megadásra kényszerítenek. Meglepve egy nem is képzelhető lovassági támadással szemben a parancsnok leeresztette lobogóit s ez által azon különös dicsőségben részesítette a francziákat, hogy a világ egyedüli lovassága legyenek, kik valaha tengeren hadihajókat foglaltak el.¹⁾

A porosz lovasság a forradalom első évében a csatatéren szintén nem mivel említésre méltót, de később magánvállalatok és harcokban jó szolgálatot tett. Mindjárt az első hadjárat kezdetén 1792-iki szeptember 17-én a Dumouriez hadserege 10,000 főre menő hátvédjét Charot tábornok alatt megverték. Ezek 1500 porosz huszár és 4 lövegből álló lovaglő üteg által nagy élénkséggel támadtattak meg, rögtön leverettek s vad rendetlenségben feloszolva vettettek vissza a főseregre, sőt ezen keresztül egyrészük még a savisí ut egy részéig is futamlott.²⁾ Az egész francia sereg ezen aránylag oly jelentékte-

¹⁾ Rocquancourt II. 233, 234. és Alison I. 343. 344.

²⁾ Alison I. 188.

lennek látszó lovas roham folytán csaknem közel volt ahhoz, hogy leveressék; — a mi fényes bizonyítéka, hogy tanulatlan ujoncz tömegekre egy lovasroham minő roppant befolyást gyakorol.

Az osztrákok is 1793-ban egy 10,000 emberből álló oszlopot, mely Quesnoy felszabadítását vette czélba, levertek; mely alkalommal egy 3000 emberből álló francia négyszög a császári lovasság által áttörtetett és megsemmisítettett.¹⁾

Az előbbi század végén úgy az osztrák, mint a porosz lovasság a francziának minden tekintetben felette állt, és noha nagy lovassági tömegek alkalmazása által, mint az Nagy Frigyes korában történt — nem nyert egyetlen csatát sem; de mégis minden más vállalatban a szövetségesek lovassága egy merész és cselekvőképes lovaságnak bizonyult be. Például 86 osztrák és 200 könnyű angol dragonyos Villers en Couché-nál egy 10,000 emberből álló francia csapatot támadt meg. A támadás oly tüzzel és eredménnyel lön keresztülve, hogy a francia lovasság azonnal a gyalogságra szorult vissza s ez halomra döntetve, 1200 halott és sebesült és 3 löveg hátrahagyása után a legnagyobb rendetlenségben Cambrayba menekült. Ez valóban nagy eredmény volt, egy alig 300 főnyi lovas csapattal.²⁾ Az osztrák császár minden itt résztvevő tisztjének az „érdemkeresztet“ adományozá, a 15-ik angol huszár ezred még most is azon tiszteletbeli nevet viseli, hogy „Villers en Couché.“

Hasonlóképen 1795-ben Handschuhsheim mellett az osztrák lovasságnak a francziák leveretésében nagy érdemei voltak, s a mainzi elsánczolt vonalak megrohanásakor magát dicsőséggel halmozá el. A három rohamoszlop mindenikéhez néhány század osztott be, mialatt erős lovas tartalék tartatott készen a netaláni siker kiaknázására. A gyalogság csakhamar elfoglalta a sánczolatok egy részét s ott berendezte magát, mialatt az őket nyomban követő huszárak azokon keresztül előre törtek, s aránylag csekély veszteséggel befejezték a győzelmet.³⁾

Burzburgnál 1796-ban a győzelemben nagy részük vala. Ugy látszik ez volt első alkalom a forradalmi hadjáratok alatt, hol a lovasság nagyobb testekben alkalmazva a végeredményre elhatározó befolyást gyakorlott. Az osztrákok e győzelmet a tartalékok ügyes alkalmazása folytán nyerték meg, melyek egymásután mozgásba hozatva, eldönték a nap sorsát.⁴⁾

Az 1796. és 1797-iki olaszországi hadjáratban a lovasság csakis mellékszerepet játszhatott. A roveredói csata után Napoleon Lamanis segédjét 50 dragonyossal a futó osztrákokon keresztül előre küldé, hogy a calianói szorost szállja meg, a rendszabály következtében jelentékeny számú osztrák került fogságba.

A forradalom diadalai és Napoleon vállalkozó dicsvágya egyeb nevezetes dolgok mellett az egyiptomi betörésre is vezettek, mely

¹⁾ Ibid. 278.

²⁾ Beamish 288.

³⁾ Nolan 45.

⁴⁾ Archduke Charles, Principes de la Stratégie X. fejezet.

alkalommal a lelkesült francia seregek és kelet fényes lovassága között az ütközetek egész sora vivatik. Ezen csaták különös sajátosságaiaknál fogva a lovas tiszte előtt mindig rendkívüli érdekűek maradnak; mert egyrészen látjuk a lovaik és fegyvereik forgatásaiban mint egyesek bámulandó ügyességet kifejtő rendetlen lovasságot, mely azonban nem volt kellően fegyvelmezve s minden mozgadozásra képtelen vala.

Az egyiptomi mamelukok a tartomány tulajdonképeni urai a czirkassiaiak, albánok, szerbek és bosnyákok sajátosságos vegyületét képezik, kik már gyermekkorukban kiragadtatva szülőik karjaiból a tartományba küldetének. — Hivatásszerű katonák, semmi egyébbe nem alkalmasak, büszkék lovaik és fegyvereikre, fényes megjelenésűek és személyes katonai fegyvertényeikre.¹⁾ Számerejük 12,000 harczost számlált, kik 24 bey által vezényeltettek, kik egyenkint 500—600 mamelukot szereltek fel és tartottak. Minden egyes harczos 2 segéd által követtetett, hasonlóan mint hajdan a lovagkor teljében, vagy már előbb a régi gallok trimacresinél. Összeségükben egy pompás lovas hadtestet képezének, mely azonban minden fegyelmet nélkülözött s rendszeres sebesebb jármódokban végrehajtandó mozgadozásokról még fogalma sem volt.

Szolgáik azonban ugylátszik a harczban való tényleges részvételre nem alkalmaztattak, hanem egyik a málhát és eleséget hozta málhás lován, míg a másik a karabélyt hordozta. A mamelukok két pisztolyt, egy az övbe rejtett tört, kardot és puskát hordának. Gazdag redőzetű shawlt és turbánokat viseltek, de a melyek azért a felszerelési igényeknek is némileg megfeleltek, egyébiránt Napoleon szerint legalább egyrészük még pánczélingeket és forgósísakot is hordott. Az ellenséges kardvágások ellen azonban lovaik forgatásában való nagy ügyességre és keskeny, de éles és hatalmas pengéjük mesteri kezelésére bízik magukat; azonban ezen kardok inkább vágás mint szurdalásra lévén alkalmasok, valami nagyobb erejű vágás felfogására nem igen váltak be.

Napoleon emlékirataiban a mamelukokról egyes érdekes adatokat közöl. Mondja, hogy 2 mameluk 3 francziával szemben igen jól tartá magát, mert jobban voltak fegyverezve, lovasitva és kiképezve, mert a mint fentebb érintők, két pisztoly, egy puska és karabély, védvasas sisak, pánczéling, két ló és két gyalog szolgával valának ellátva. De 100 francia már 100 mameluktól nem tarthatott és 300 francia hason számu mamelukkal szemben fölényben, és 1000, 1500 mamelukot már mindig legyőzhetett. Ily jelentékeny befolyású a tökéletes harczászat, rend és a mozgadozás.²⁾

Csak később, midőn már a mamelukok harczmódjával megismerkedtek, kezdtek a francia lovas tábornokok ütközetekben is velük mérközni. Ha az első harczvonal mozgásba jött, a mamelukok már igyekeztek azt tulszárnyalni. Ezért a második harczvonal féljobb és

¹⁾ Alison I. 506.

²⁾ Liskenne IV. 355.

félbalra fejlődve nyomult előre, hogy az első harczzonalat a szárnyak megnyújtása által támogassa. Ennek láttára a mamelukok újból jobban kifelé tartottak, hogy megint a második harczzonalat vehessék oldalba. Ezen pillanatot használták fel aztán rendszerint a francia tábornokok egy általános lökemre, mely által a mamelukok minden alkalommal leverettek és szaladásra indítottak. De az első győzelmek a lovasság minden részvétele nélkül csakis gyalogság és tüzéség által nyertek meg.

A mamelukok felszerelése igen erős volt és szép diszítésekkel vala czifrázva; a hosszú karral ellátott zablák oly élesek valának, mikép a tüzes állat legsebesebb vágatásában is azonnal megállított. Rövidre igazított kengyelveket hordtak, a nyereg elül és hátul is oly magas volt, hogy a lovas megsebesülése esetében is csak nehezen eshetett ki nyergéből. Közvetlen lovaikon semminemű málhát nem hordanak, s így lovaik nem voltak túlterhelve, noha a szerelvény meglehetősen nehéz volt.

Ilyen volt azon ellenség, melylyel a francziáknak Egyiptom uralmáért küzdeniök kelle. Egyébiránt Napoleonnak kevés lovassága volt, mely az egyes harczzban egyáltalán képtelen volt kelet e délczeg lovassaival mérközni, úgy, hogy eleinte csakis gyalogsága és tüzéségére kellett támaszkodnia. Az első ütközet a Nilus melletti Ramanich mellett vivaték. Desaix, ki itt a 2-dik hadosztályt vezényelte, hirtelen azt látta, hogy meg van támadva. Csapatait négyszögekben alakítja, a lövegekkel a szögleteken, a vonattal a középén, s az ellenséget egyetlen kartácsortüzzel elutasítja.

Napleonnak a mamelukok leküzdésére foganatba vett intézkedései igen sajátosságosak valának és bámulandólag alkalmasak azon ellen legyőzésére, melylyel dolga volt — seregét 5 hadosztályba alakítja. Mindenik a tüzéséggel középén egy 9 ember minőségű négyszöget képezett, mialatt a gránátos századok pelotonszerűen szétszétva készen voltak a fenyegetett oldalak támogatására. Az akkor csakis 200 főt számláló lovasság a négyszögek közepébe volt felállítva. A csapatok menetek alkalmával is ezen alakzatban voltak, a midőn is a négyszögek elé vonalban, hátsó része a négyszög esetleges bezárása czéljából ugyanazon alakban menetetelt, míg a két oldaloszlopot alakítva az oldalon haladtak előre. A támadás következvén be, az egész megállt s kifelé felvéve az arczzonalakat szilárdon várta be a rohamot. Ha ellenben maguk a francziák akartak rohamra átmenni, úgy e czélra csapataik felét alkalmazák, még pedig akként, hogy a négyszögek oldalainak 3 külső sorai oszlopot alakítanak s úgy támadtak, mialatt a már csak 3 sorban alakult négyszögek tartalékban maradtak vissza.

A szerencsés partraszállás után a francia inváziós sereg 5 hadosztálya ezen alakzatban haladt Cairó felé, állandólag figyelve és körülözönölve a mamelukok által, kik minden pillanatban készek voltak a legkisebb vigyázatlanságot is megboszulni. Az első nagy csata a pyramisok mellett vagyis tulajdonképen Cairó közelében Embabeh környékén vivatott, hol Murad bey egy előre kiválasztott, elsánczolt

állásban a főváros megmentését megkísérlendő, 8000 legszebb lovas és nagyszámu, de rozsul kiképzett ujoncczal várta őket. Közel a folyamparthoz egy 40 ágyuval rakott sánczolatot építtetett, merre a lovasság jobb szárnyával támaszkodik, mialatt a balszárnny a messze homokos pusztán terjedt tova, egész a pyramisokig. Napoleon, ki rögtön felismerte, hogy a sánczolatok lövegei nem nyugszanak talpakon, hanem csakis helyükhöz vannak erősítve s így csakis egyetlen irányban tüzelhetnek — elhatározá jobbra huzódni, hogy a tüzelést kikerülje. Murad bey, ki ezen mozdulatot észrevevé s annak célját is azonnal felismerte, egy lovas tábornok gyorsasága és ügyességével rögtön azon elhatározást ragadta meg, hogy ez oldalmenet tartama alatt támadjon.

A roham 7000 lovas által egy óriási méhrajalakban lön keresztülvive. Dessaixnak alig volt ideje befejezni fejlődését, midőn már az első sorok reá törtek. Ennek következtében csapata egyetlen helyen áttörtetett, és 30—40 legderekabb mameluk a négyszögbe be is tört, de annak belsejében le is mészároltatott. De a többi hadosztályok már készek valának fogadni a rohamot. Ez a francia hadsereg nagy befolyást gyakorló pillanat volt: a pompás lovasok megszámlálhatlan csoportjai fényesen felszerelt legsebesebb méneiken teljes vágtatásban nyomultak előre; fénylő fegyvereik, csillámló felszereléseik ki-ki villantak a porfelhőből, mely előnyomulásukat jelzé s őket eltakarva csak villámszerűleg engedtek egy pillanatra betekintést. A leget megreszkettető sivajgás, a számtalan patkó menydörgésszerű dübörgése, mely alatt reszketett a föld, a francia gyalogságot nagy izgatottságban tartva, nem ugyan páni félelemmel, de nehéz aggodalommal tölté el. Csakhamar az útegek megkezdik tüzlésüket kartácsaikat előreszórva, — aztán a gyalogsági sortűz dördült végig a tömött négyszögek arczvonalán. Egyik sor rögtön követte a másikat sortűzével, melyek mindenike százával könyörtelenül terítette le a büszke lovasokat a homokra, kik a földre leveretve és vivódva, az előnyomulókat akadályozák s végre csaknem lehetetlenné tették, hogy társaik a négyszögek élére törhessenek.

De e pompás lovasok hasonlíthatlan bátorsággal a francia hadosztályok térközei közé rohantak, s semmi tekintet nem ismerő vakmerőséggel a négyszögek minden oldalát megtámadták. Képtelenek lévén a francziák zárt sorait az egyes rálovaglás által megnyitni, közvetlen a szuronyok erdei előtt lovaikról a földre vetik magukat s hátulról igrkeznek a négyszöget megbontani, azon reményben, hogy így a gyalogság tömött sorai közt mégis sikerülend rést nyitani. Némelyek néhány lépésre az arczvonaltól pisztolyaikat elleneikre sítik, s dühösen az eredménytelenségre, oda dobják fegyvereiket az ellen fejéhez. Kétségbeesett küzdelem után, — melyben azok, kik lovaikat elveszték, a földön is előre csúsztak a négyszögek első sorához s azt handzsáraikkal szabdálák — végre a mamelukok halomra döntetve kénytelenek voltak abban hagyni a rohamot, vad futással kiűriteni a csatatért, melyen a négyszögek körül lovak és emberekből álló hullahalmazokat hagytak hátra, bátor-

ságuk és makacs halálmegvetésük rettenetes bizonyítékául. A mame-lukok vesztesége felette nagy volt, míg a francziák alig veszítettek többet 200 embernél.¹⁾

Ezen csata megmutatta, hogy a franczia gyalogság képes az egyiptomi lovasságnak ellentállani s egyszersmind feltünteté, hogy lovas-ságnál az egyesek legtökéletesebb kiképzettsége mellett is a fegyel-mezettség s fagyvernem egyik legfőbb tényezője. Ki vonhatja két-ségbe, hogy ha a mame-lukok nagy tömegekben rendezett rohamok-ban kiképezve és begyakorolva s lovagló útegek által támogatva let-tek volna — úgy szórándották szét, mint a vihar a polyvát, a fran-czia gyalogságot? De így tökéletlen harczászatuk mellett s a tüzer-ség teljes hiányában igen távol voltak attól, hogy sikeresen működ-hessenek. Nehány lovaglóúteg azon mély és összeszorított tömegek közt, melyben a francziák kényszerítve valának alakulni — rettene-tes veszteségeket idézett volna elő; s ha a tüzelés gyilkoló hatását kikerülendők fejlődni kezdetek volna, úgy e pompás lovasság roha-mának kitéve ez alakzatban kétségtelenül azok kardcsapásai alatt menthetetlenül elvesznek.

A pyramisok mellett vívott csata után csakhamar következő Sediman melletti csatában Dessaix felső-egyptomi inváziója alkalmá-val egy esemény adta elő magát, mely bizonyságául szolgál annak, hogy egyedül a tüzelés az és nem a szurony, a mi a gyalogságot egy jó lovasság ellenében megvédheti. Ez alkalommal Dessaix hadosz-tálya egy erős mame-luk osztály közeledtekor egy nagy és két kisebb négyszögben alakult. Az utóbbiak egyikének parancsnoka valószínű-leg a pyramisok melletti csata eredményéből indulva ki, azon tulbi-zakodottságot követte el, hogy embereit utasítaná, hogy tüzelésüket kimélendő mindaddig, míg elleneik szeméféhért nem látják, ne lőjje-nek.²⁾ Ezek követték a parancsot s csak közvetlen közelben adák a sortüzet. Ez azonban már későn történt; mert noha a tűz hatása eléggé gyilkoló volt, de nem létezett hatalom, mely az ily közelre érkező rohanó csapatot egyszerre megállíthatá, ha szinte maguk a lovasok is akarták volna azt. A négyszög tehát szétvettetett s egy része leöletett, maguk a megsebesített lovak is nem hulltak le elébb, míg a négyszög áttörve nem lett, csak aztán hulltak össze különböző távolságra, a mennyiben közvetlen a betörés előtt kapott golyók éle-tüket elébb, vagy később olták ki. Dessaix tábornok a parancsnokot e hibája miatt, mely csaknem az egész sereg vesztét eredményezé — szigoruan róttá meg.³⁾

St.-Jean d'Acre ostrománál a következő évben Napoleon egy nagy török sereg közeledtéről értesült, mely a mame-lukok maradványai és az aleppói és damaszkusi jancsárok és nagyszámu rendetlen lovasság-ból állott s a város felmentésére előre nyomult. Az ezekkel való talál-kozás és a Junottali egyesülés céljából — ki Nazáret-felé egy elő-

¹⁾ Alison I. 509—510 — Duc de Rovigo, Memoires I. 56—57.

²⁾ Humbert 155.

³⁾ Memoires du duc de Rovigo, I. 70.

retolt őresapattal volt kiküldve, Kleber Acre-ből előre küldetett. Előnyomulása közben egy 4000 főnyi lovassága bukkan, melyet az Egyiptomba oly nagy sikerrel alkalmazásba vett harcászati alakzat és gyilkoló tüzeléssel legyőzött. 1799. ápril 16-án Kleber a Táborhegy közelében egy török tábor elleni támadásánál véletlen az egész török hadseregre talált, mely támadási célból már szintén mozgásba hozott. Gyenge csapatait a szögleteken tüzéségével azonnal négyyszögbe alakította. Alig fejezte be azonban előkészületeit, midőn a 15,000 lovas és hasonló nagyszámu gyalogságból álló török sereg által megtámadott az ő kis csapata, mintha csak el akarták volna söpörni a föld színéről. A szilárd és önbizalommal teljes francia hadastyának azonban egy pillanatig sem ingadoztak. Jól irányzott és heves puská és ágyútűzet kezdtek, mely az ellen sorai közt nagy réseket nyitva a négyyszög előterét elesett emberek és lovak hulláival boríták; ez állásban aztán a francziák a legnagyobb vitézséggel 6 egész óráig tartottak ki.¹⁾

Napoleon, ki Kleber támogatására jelentékeny erősítést hozott, a csatatér felett szabad kilátást nyújtó magaslatra érkezett fel, a roppant számu lovas csapatok egyvelegéből csak a francia négyyszögek által adott folytonoson eldőrdülő sortűzek hangjából ismerheté fel a Kleber állását. Elhatározása nem sokáig késett. Egy osztály könnyű lovasság és tüzéség Lecourbe tábornok alatt a tartalékban álló mamelek ellen küldetett, mialatt maga Napoleon Bon tábornoknak négyyszögbe alakított két hadosztályával a törököknek oldalába és hátába nyomult, kikkel Kleber már rég harcban állott. A francziák tulnyomó harcászati ügyessége és fegyelmezettségével véghez vitt ezen rendszabályok sikerre vezettek s a nagy veszteséget szenvedett törökök felett biztosíták a győzelmet. Ezen fényes siker egy 30,000 emberből álló hadsereg fölött, melynek fele lovasságból állt, csakis 6000 francia hadastyán által vívatott ki.

Az utolsó nagy csata, mely Egyiptomban a francziák és mamelek között vívatott. 1800. márczius 2-án Helopolisnál folyt le, és mint minden más ütközet, az előbbieknél teljes győzelmével végződött. Kleber, ki Egyiptom minden részeiből egyesíté seregét, mégsem rendelkezett több mint 12,000 katonával, kiket négy négyyszögben a tüzéséggel a szögletekben, a lovassággal a közökben állta fel. A gránátos századok itt is a szögletek erősítésére és egy metáni célba veendő támadólagos fellépésre tartattak készen. Egy a többi török seregeknél jóval előbbretolt Matansieh falunál lévő janicsár tábor csakhamar a francziák hatalmába jutott, mely alkalommal az ellenség közül sokan megöltek. Most a török főcsereg a francziák megtámadására nyomult elő. Ez előbbieknél gyalogságukat rendszerint úgy ez alkalommal is egy magasságban felállított négyyszögekben alakíták, azonban a tüzéség a térközök közt, és a bármely pillanatban is előtörni kész lovasság a középpont mögé állíttatott. Kleber hadseregének e felállítása kiválóan előnyösnek bizonyult, mi a harc folyamán különösen

¹⁾ Alison I, 522.

igazolva lőn. A harcztot mindkét részről a tüzéség nyitotta meg, mely azonban a francziák részéről sokkal hatékonyabb volt mint az ellenfélnél; — végre olyannyira terhessé vált a törökök részéről, hogy azok egy általános rohamra határozák el magukat. A csapatok összevonása a francziákat a célbavett támadás iránt figyelmessé tévé. Rögtön 20,000 lovas tört előre teljes vágtatva, úgy hogy alattuk reszketett a föld. De a francziák is szilárdon álltak, mialatt tüzéségük kétszeres gyorsasággal szórt kartácsot kartács után az ellen közé. Az első sorok csaknem eldőlték e kartácszapor alatt és a hátsó sorok megrémülve a vérfürdőtől — megfordulnak és szaladnak, mielőtt egyetlen gyalogsági sortüz által üdvözöltetnének.¹⁾

A nagyvezér újból rendezte hadait és megújítá a rohamot. Itt megint a francia négyoszögeken volt a sor; azonban teljes lehetetlen vala e tűzszórásnak ellenállni, mely közel és távol az ötet körülözönlő roppant tömegek közé halált és pusztulást vitt. Csakhamar az egész török sereg teljes felbomlásnak indult s Klébert a csatater és tábor kizárólagos birtokában hagyta.

Ezen hadjárat alatt a francziák lassankint azon rendszert kezdtek felvenni, hogy gyalogsági csatáiraikat kis 4 emberből álló négyoszögekben alakíták, hogy a mamelukok és beduinok rohamainak jobban ellenállhassanak. Továbbá Bonaparte gyalogságát pikákkal látta el, melyek mindkét végükön vassal valának hegyezve a célból, hogy az illető katonák által a lovasság elleni védelmül a homokba szurassanak, vagy ha kell a táborkörlet védelmére is felhasználtassanak. Az égalj nagy forrósága azonban oly terhelő volt a francia csapatokra nézve, hogy Napoleon nem tartotta czélszerűnek őket még ezek hordozásával is terhelni, s ennek következtében e pikák tényleg soha sem kerültek alkalmazásba. Itt vissza kell emlékeznünk, hogy az angol ijjászok az azincourti csatában a francia dzsidások elleni védelmül hasonszerű lándzsákat alkalmazának.

Egy más, szintén érdekes és sajátságos szervezési jelenség volt e hadjárat folyamában az, mely tárgyunkat még közelebb érinti; ugyanis, Napoleon egy dromedarakra ültetett ezredet szervezett, mely a pusztákon, hol a lovak csak nagy nehézségek közt hatolhattak át, igen hasznosnak bizonyult be.²⁾

Ezen csapat a gyalogságnak különös gonddal kiválogatott embereiből szerveztetett, kik szuronyos puskáikkal törökös nyergeiken ültek a teve pupján. Így képesek valának 10 napi eleséget hordani magukkal. Ha harcra került a dolog, megálltak, a tevék minden további mozgás nélkül letérdeltek s a lovasok leszálltak tevéikről, s azután mint gyalogság alakulva, a körülmények szerint vagy fejlődött vonal vagy négyoszögben harcoltak. Eleinte minden ilyen állat 2 gyalogot hordott, később azonban czélszerűbbnek bizonyult csakis egy embert ültetni rájuk, s a másik helyére inkább élelmiszereket helyezni.

¹⁾ Alison II. 165.

²⁾ Humbert 165.

XXIV. FEJEZET.

A LOVASSÁG NAPOLEON KORÁBAN.

Napoleon igen kedvező véleménynyel volt a lovasság iránt s azt a szolgálat minden nemében teljesen fel tudta fogni. Egy jó könnyű lovasság fontosságát, úgy a hadsereg mozgásának fedezése, mint az ellenséges mozdulatok és az ellen szándékai felderítése czéljából senki nálánál jobban nem méltányolta. Nem kevésbé a nagy tömegekben a csatatéren végrehajtott lovassági rohamok nagy fontosságáról is meg volt győződve és nagyon is értette, hogy kell a nagy lovas testek lökeme és súlyával a csata mérlegét, mely már tőle elbillenő vala — a saját javára lenyomni, leszorítani.

A francia hadsereg szervezetében nagy újításokat hozott be, a midőn az eddig szétszórt lovasezredek egyesítette s hasonlóan a többi fegyvernemekhez dandárok és hadosztályokba pontosítá össze. A nehéz lovasság nagy testekben való egyesítésének fontos voltától annyira át volt hatva, hogy a hadosztályokat még hadtestekben is egyesíté. Ez már 1805-ben eszközzésbe vétetett, midőn a Murat parancsnoksága alatti lovas hadtest 20,000 dragonyos és vértésből és 1000 főre rugó lovagló tüzérségből állott. Sőt az 1812-iki orosz hadjárat alkalmával az egyes hadtestekhez beosztott könnyű lovas hadosztályokon kívül még 4 tartalék lovashadtest is alakítottott, melyek Murat fővezénylete alatt Nansoucy, Montbrun, Grouchy és Latour-Baubourg tábornokok által vezényeltettek, s összesen 208 század 38,200 lovast foglaltak magukban.¹⁾

Kevéssel trónralépte után Napoleon Boulogneban egy nagy tábort rendezett be, hol hadseregét a nagy testekbeli mozgadozásokra a legnagyobb gonddal gyakorlá. A lovasság harcászati rendszere Nagy Frigyes elvei és tanaira fektettettek, s a mozgadozásoknál változatlanul annak elvei valának elfogadva. Napoleon — mint tudva van — eredetileg tüzértiszt volt, s a lovassági szolgálat részleteibe csak kis mérvben volt beavatva. Ellenben Frigyes, ki mind a három fegyvernem harcászataát teljesen részleteiben bírá, annak következtében képes

¹⁾ Boutourlin, Campagne de 1812.

volt, az egyes lovasok tökéletes kiképzésére személyesen is a legnagyobb befolyást gyakorolni, a mi már Napoleon előtt teljesen ismeretlen vala.

Mindazáltal ez utóbbi azért a lovassági szolgálat nagy értékét a szolgálat minden ágazatában felfogni és méltányolni tudta. Teljesen méltányolta a könnyű lovasságot a biztosító és kutató szolgálatnak terén, sőt a fővezér eme nagyon is lényeges tulajdonaiban, hogy miként kelljen általa az ellenség ereje, állása és mozgalmairól magunknak tudósításukat szerezni, Nagy Frigyeset jóval felülmúlá. Ez utóbbi — a mint tudjuk — azon körülmény folytán, mert ellenei terveit át nem pillanthatá, mindig hátrányok és veszélyes harczhelyzeteknek közepette volt. Ellenben Napoleon csaknem mindig helyesen vala tájékozva. Csak egyszer a végzetszerű orosz hadjáratban volt e kitünő előnyök hiányában, mert egész lovassága e rettenetes visszavonulás alatt vagy foglyul esett, vagy a hómezőkön feküdt. Lovasságának ugy számban, mint a kellő ügyességben való hiánya folytán a 1813-ik hadjárat kezdetén, jelesen közvetlen Lützen előtt olyannyira homályban volt az ellenséges mozdulatok felől, hogy egyszerre váratlanul egy általános harczba látta magát bonyolítva. Ez azonban csaknem az egyetlen eset, mely ez irányban nála előfordult.

Ő nagyon érezte, hogy lovassága azon magas mozgadozási képességgel nem bír, melylyel Nagy Frigyes lovasai egykor oly nagy mértékben birtak, s a mely őket oly roppant eredményekre vezeté — s ezért ez eredmények előidézését roppant tömegeknek a harcz mérlegébe való vetése által vélte elérhetni; melyek tulnyomó erejük érzetében ügetésben is képesek valának roppant súlyuknál fogva ugyanazon eredményeket előidézni.

De a lassu roham-járomód az ellenséges gyalogság tüzelése folytán okozott veszteségeket oly nagy mérvben fokozta, hogy Napoleon kénytelen volt rendszabályokhoz nyulni, hogy lovassága e veszély ellen némileg biztosítsák. Ezért a mellvérteket ujból rendszeresítí, s a nehéz lovasság nagy részét ilyenekkel és sisakokkal szerelte föl. Később a karabélyos ezredek is hasonló védfegyvereket nyertek.

Az ujon alakított vértés ezredek csakhamar nagy hírre tettek szert, és valóban némely csatákban oly dolgokat vittek véghez melyek uj fényt vetettek a lovasságra, s a hadjáratok kimenetelére nagy befolyást gyakoroltak.

Napoleon seregében a lovasság számtalan neme volt található. A 1796-iki borghettói ütközet után egy Guid-csapatot szervezett, melynek legfőbb feladata volt az ő személye körül őrködni.¹⁾ Csakis már 10 évet szolgált hadastyánokból állittatának össze és nagy gonddal lettek kiválogatva. Ezen csapat képezte a későbbi consuli-testörség alapját és magvát, mely később szaporittatva császári testörséggé s utoljára valóságos hadsereggé lön.

A karabélyosokat a franczia seregben két ezred képviselte. 1791-ben fegyverzetük egy szuronyos karabélyból, egy pisztoly és

¹⁾ Humbert 126.

egy egyenes kardból állt. 1794-ben Laudonnál még néhány lövész zászlóaljat osztottak be közéjük; de ezeknek még nem volt fegyverük. Később egy osztrák kastélyban egy fegyvertárt zsákmányoltak, mely angol fegyverekkel volt felhalmozva és ebből aztán muskétákkal láttak el magukat, melyet még az austerlitz csatánál is viseltek.¹⁾ Az 1807-iki hadjáratban is egész odáig, míg vértesekké lettek átváltoztatva — szurony nélküli rövid muskétákat hordtak.

A vérteseknek fentebb érintett újból való behozatala először 1802-ben történt, a midőn az előbbeni 5—6 és 7-ik lovas ezredekben 3 olyan alakítottak. Ezen ezredek oly hasznosoknak bizonyultak, hogy már 1804. még 9 új vértés ezred állíttatott fel, és a többi vértés ezredek is a csákó helyett sisakokkal lettek felszerelve.²⁾ A két karabélyos ezred később bekövetkező vértesekre való átalakítása ez utóbbiak számát 1812-ig 14 ezredre emelé.

A dragonyosok a Napoleoni lovasságnak egy nagyon jelentékeny részét képezik. 1802-ben 21 zöld egyenruhájú, különböző jelvényekkel és sisakokkal ellátott ezredük volt. Ők az időben lovasított gyalogságnak valának tekinthetők, de csakhamar tulajdonképeni lovasokká lettek átváltoztatva, noha mindig több képességet tanúsítanak a gyalogharczra, mint a többi lovasezredek. Azon dragonyos ezredek, melyek a rajnai hadjáratban nem nagyon tüntették ki magukat, a spanyol háború kitörése után e tartományba küldettek, s ott Soult, Suchet és Szt. Cyr alatt csakhamar nagy hírré tettek szert. Különösen a félszigeten lábrakapó guerilla harcban az itt alkalmazásba hozható fegyvernemek leghatékonyabbikának bizonyították magukat. 1812-ben Napoleon a dragonyos ezredek számát már 30-ra emelte.³⁾

Az ulánusok az akkori francia hadseregben először 1807-ben jelentek meg, mely alkalommal Napoleon Varsóban egy 1000 emberből álló lengyel dzsidás ezredet szervezett, mely könnyű dzsidás ezred (cheval-legers lanciers) név alatt a császári gárdához osztatott be. Ez zászlós dzsidával, pár pisztoly és huszárkarddal vala felfegyverezve. 1810-ben egy második ezredet nyert, mely skarlát egyenruházata folytán veres dzsidásoknak nevezteték; később 1812. újból egy ezred, mely már öt századból állt szerveztetett Lengyelországban. Mindezen ezredek a császári testőrséghez tartoztak.⁴⁾ Az 1811 nov. 25-iki rendelet minden egyes vértés hadosztályhoz egy ezred dzsidás osztá be. Az első ilyen ezred, mely 1812-ben állíttatott fel, baloldalon hordott karabélyokkal, a második muskétákkal volt ellátva, mindkettő szuronyt is kapott. Egyébiránt már 1811-ig 9 dragonyos ezred lett dzsidássá átalakítva, miután Napoleon, kinek némethoni hadjárataiban az orosz és porosz lándzsásokkal nem egyszer volt dolga — úgy találta, hogy ezekkel szemben legjobb hasonlókat állítani. Az akként alakított dzsidás ezredek valóban számos alkalommal igen jó szolgálatokat tettek.

¹⁾ Ambert 131.

²⁾ Ibid. 146

³⁾ General Foy 112. — Ambert 156.

⁴⁾ Ambert 171—172.

A lovas vadászok (chasseurs-à-cheval) a francia lovasság egy más nemét képezék, melynek jelentékeny része voltak. 1799-ben 25 ily ezred vala, 1804-ben 24, 1812-ben és 1813-ban épen 31 ezredből álltak.¹⁾ Kard, pisztoly és musketákkal valának felfegyverezve.

Napoleon trónraléptekor a huszárok 10 ezredből álltak, melyek 1812 és 1813-ig 13 ezredig szaporítottak. Ezen fegyvernemről, mely valamennyi európai seregnél már rég alkalmazásban vala — már fentebb szoltunk.

Napoleon továbbá számos lovassági iskolát állított fel, melyben a fegyvernem számára tisztek és altisztek a legnagyobb szorgalommal képeztetének.

Miután a fentebbiekben előadtuk azon ujitásokat és intézkedéseket, melyeket Nagy Napoleon lovassága érdekeiben tett, helyén lenne azon módszert is rövid vonásokba foglalnunk, melyben e nagy hadász lovasságot alkalmazá valamint az ekként a csatatérekén előidézett eredményekről is megemlékeznünk.

A mint már elébb említettük, Napoleon a lovasság nagy fontosságát, — ép úgy a csaták előkészítésének rendszabályaiban, mint a gyalogság és tüzérség mozgalmáinak fedezése körül — midőn a harc-vonalba felvonulandók voltak, nem kevésbé a csaták alatti heves rohamok alatt lettek légyen azok mint támadási előkészületek az előnyomuló ellenséges oszlopok feltartoztatása céljából alkalmazva — teljesen méltányolta és elismerte. Nem kevésbé jól tudta azt is, hogy mίνő befolyással leend, ha alkalmas pillanatban a megingatott vagy legyőzött ellenre vetheti magát, és ha a már elért eredményt kizsákmányolandó az ellenség újból való gyülekezésének megakadályozására fellép. De különösen értette Napoleon a különböző fegyvernemeket egymással összműködésben tartani s ez irányban felhasználni. Első harczvonala rendszerint fejlődött vonalban harczkészen, a második zászlóalj négyszögekben alakult, a nehéz lovasság tartalékban, a könnyű lovasság és a tüzérség az arczvonalon és a szárnyakon foglalt állást. Ha az ellenséges lovas támadás az első harczvonalat keresztültörte úgy mindenesetre a négyszögek közötti hézagokban azoknak heves tüzelése alatt felbontott sorokkal, eltikkadtan és fáradtan kelle a tartalék lovasságra reá törnie, mely egész friss erőben támadhatá meg őt, s bizonyára el nem mulasztotta a már kézből kijött ellenséges tömegeket teljes rendetlenségben visszaüzni s a négyszögek tüze alatt egy második páni futásra kényszeríteni.

A császárság harczaiban a 3 fegyvernem egy közös célra irányzott kölcsönös támogatása szükségességének rendszere lassankint általános elismerést és teljes alkalmazást nyert, és Napoleon valóban értette is, hogy mi módon kell a gyalogság és lovasság felléptét a tüzérség közreműködésével támogatni, vagy az előbbeni fegyvernemeket mindig készen tartani, hogy ez utóbbinak bármely pillanatban is segélyére legyenek.

¹⁾ Ibid. 184—187.

De midőn az ily irányu alkalmazás gondolatától olyannyira áthatva volt, az előbbeni nemzedékek oly botorul alkalmazott azon tulhajtási hibájába soha nem esett, hogy a különböző fegyvernemek saját önálló közreműködésükben az erők és fegyvernemek tulzott elforgácsolása és összevegyítése folytán minden hatásuktól megfosztassanak. Sőt ellenkezőleg, épen a tömeges alkalmazás volt rendszerének egyik öt minden más vezérektől annyira megkülönböztető főjellemonása. Ily szellemben a tüzérséget igen gyakran egy roppant ütegbe egyesíté, hogy a harcsvonal egyik meghatározott, nagyon fontos vagy keményen veszélyeztetett pontján mindent ledöntő tüzelést fejthessen ki; a mint ez például Wagramnál történt, hol nagy számu tábori lövegek egy nagy ütegben egyesítve, szétzuzó központi tüzével az osztrák hadsereg központját a földre teríté, s így Macdonald híres rohamának utat nyitá Nemkevésbé lovassága is — noha egy jelentékeny része az egyes gyaloghadtetekbe vala beosztva — kellő módon nagy tömegekben vala mindig egyesítve, hogy mindent lenyomó súlyával a csatavonal eldöntő pontjára zuditassék, a mint ez pl. Eylau-nál előfordult.

Napoleon a csatákban lovasságát közel tartotta az arcsvonal mögött, hogy a kellő pillanatban kéznél legyen; de természetesen e körülmény folytán gyakorta az ellenséges tüzérség előtt érzékeny veszteségeknek tette ki, mert annak lökörén belül tartózkodva, a terep ügyes felhasználását mellözve, sokszor egészen fedetlenül álltak.

Néhány ezen hadjáratok történetéből meritett példa felemlítése az akkor alkalmazásban levő harcászati rendszer és harcmódot legjobban fogja feltüntetni

A castiglione-i csatában az osztrákok azon czélból, hogy szárnyaikkal lehetőleg kiterjeszkedhessenek, középuket nagyon meggyengíték — oly hiba, mely Napoleon figyelmét nem kerülheté ki. — Rögtön egy nagy gyalogsági tömeget egyesíté, melyet aztán lovasság is támogatott, s azt ezen pont ellen veti. Ez erős lökem csakhamar szétzúzza az ekként meggyöngített vonalat s az osztrák hadsereget szétszórta. Egy részüik keresztül vonult a Mincion, míg a másik rész, mely Quosdanoviccsal akart egyesülni, Junot lovassága által nyomban követteték. Salónál egy ezen falut már megszállva tartó francia csapat által feltartóztatva s hátul az üldöző lovasságtól keményen szorítatva, az egész seregrész 3000 ember és 20 löveg veszteséggel szét lett ugrasztva.

Ezen időtől kezdve, a hol csak teheté, Napoleon lovasságát a levert ellenség erélyes üldözésére mindig felhasználta.

Az 1798, 1799 és 1800-ban történt egyiptomi hadműveletekről már szoltunk s a következő csata leírásánál, melyben a lovasság nagy szerepet játszik, felemlítésénél nem kell az előbbenitől messze mennünk. Ez a marengói csata volt, mely a francia lovasság egyetlen, alig 10 perczig tartó támadása folytán teljes vereségből a legdicsőségesebb győzelemmé lön átváltoztatva és melylyel egy egész hadjáratnak a sorsa dőlt el.

Napoleon az Alpeseiken való híres átmenete folytán az osztrák sereg működési vonalára vetette magát, mely ennek következtében kényszerítve lett a csatát fordított arczvonallal elfogadni, minek aztán viszont oly kimenetele lett, mely lét és nemlét fölött volt határozandó. Melas, az osztrák vezér, a montebellói csata után néhány nappal seregével Alessandriába vonult, mely város nagyon meg volt erősítve; Napoleon az ellenek ezen megfoghatatlannak látszó gondatlansága által félre engedé magát vezettetni, midőn azt hívé, hogy az osztrák sereg egyik vagy másik szárnya túlkerülésével menekülni igyekszik. Ezt megakadályozandó, a francia hadosztályok meglehetősen szétnyújtva álltak, a midőn egyszerre 1800. június 14-ike kora reggelén Melas Alessandriából kitorve, a francia sereg leginkább előtolt Victor és Gardonne alatti osztaályait megtámadá. Az osztrákok jelentékeny túlnyomósága megengedé, hogy a nagyterjedelmű síkon kiterjeszkedő francia jobbszárny, mely Marengótól St.-Juliánóig terjedt — makacs küzdelem után visszaveressék. Ezen alkalommal a számban túlnyomó osztrák lovasságnak egy igen szép alkalom nyílt, hogy a csaknem kétségbeesett, négy órán át tartó erőködéstől kimerült francia csapatokra vethessék magukat s azt nyomban követve élükön 50 löveggel, a hátráló ellenséges sorok közt valóságos vérfürdőt idézzenek elő.

Eleinte a visszavonulás lépcsőzetesen felállított négyszögekkel eszközölteték, mi egyideig bámulandó rend és kitartással hajtattott végre. De az osztrákok ez üldözésben mind a három fegyvernem kölcsönös ösműködtetését a legügyesebben oldák meg. Lovasságuk túlszárnyalá a hátráló oszlopokat s csakis a Kelerman és Champeaux alatti francia lovasság erélyes ellenlökemeinek sikerült őket némileg féken tartani.

Már ezáltal is erejükön felül lévén foglalkoztatva, az előnyomuló magyar gyalogság győzelmi útját meg nem akadályozhaták, mely gyalogság nyugodt előtöréssel hatalmas tüzelést fejtett ki; nemkevesebb a tüzéséget sem hallgattaták el, mely e zászlóaljok térközei között megszakitás nélkül kartácsolva követte őket.

Ez ösműködő támadás természetesen siker nélkül nem maradhata. Az egész róna szaladóktól volt ellepve s a nap visszahozhatlanul elveszettnek látszott lenni a francziák részére. Napoleon megjelenése egy friss osztálylyal ugyan még némileg újból felemelé övéi lankadó bátorságát, s visszavonulásukat egyidőre megállítá, de elvégre ez is hasztalan volt. Austria szerencsecsillaga magasán állt. Melas megnyertnek tekintve az ütközetet, a hátsó harcztvonallra ment vissza, a győzelem további kizsákmányolását tábornkari főnökére bízva; a midőn Desaix a francia tartalékokkal megérkezve, újból helyre akarta állítani a csatát.

Ezen válságos pillanatban, midőn egy döntő ütközet sorsa forgott koczán, történt azon híres lovasroham, mely a harczt mérlegét egészen felbillenté. Az osztrákok, mint a győzedelmes hadsereg, mely oszlopokban nyomultak elő és azon 6000 magyar sűrű hadsorainak parancsoló tekintetű előnyomulása Desaix csapatait megállítja és

megrendíté.¹⁾ — Kellermannnak egy szőlőkert mögött 800 lovasa állt, kiket az egyik fától a másikig füzérszerűen felfutó szőlőtőkék teljesen fedtek az ellenség tekintete előtt. Innen szemlélve a harczt, Kellerman látja, hogy a gyalogság az osztrákok feltartóztathatlan előnyomulása folytán ingadozni kezd s hogy a dolgok újból válsághoz közelednek. Gyorsan határozva rejtekéből előre tör s a hatalmas magyar gyalogság nagy tömegeinek fedetlen oldalába ront, azt ekként meglepve szétszórja, 2,000 embert, azok között magát Zach tábornokot, a tábornoki főnököt elfog s a többieket teljes felbomlásban a mögöttük előnyomuló tartalékokra veti vissza. Kellerman az ő laconikus tudósításában így írja le ez eseményt: „Láttam ezt. Rögtön közöttük voltam. Fegyveröket letették. Az egész dolog nem vett annyi időt igénybe, mennyi alatt én e hat sort leírom.”²⁾

Ezen hősi tett elhatározó győzelmet hozott a francziáknak; az osztrákok Alessandriába vonultak vissza. A következő napon megkötöttetett a fegyvernynyugvás, mely egész Piemontot és Mailand-tartományt a francziák kezeibe juttatá s az osztrák hadseregnek megengedé a Minció mögé vonulnia. Ekként e csata Napoleont 12 erősség s 1500 löveg birtokába hozá; és mindez csak Desaix gyalogsága makacs ellenállhatlansága és Kellerman egy maroknyi emberrel véghezvitt fényes rohamának volt köszönhető.

Az 1805-iki örökre emlékezetes hadjárat a Westingeni útközzel nyitvatott meg, mely október 8-án Murat alatti 8,000 francia lovas és az Auffemberg vezényelte 12. osztrák zászlóalj és 4 század vértés között vivatott.

Az osztrákok, kik vélt biztosságukban gondtalanul meneteltek, egyszerre nagyszámú francia lovasság által látták magukat bekerítve. Auffemberg hadosztályát azonnal egy nagy négyszögbe alakítja, a vértéseket a szögletekre állítja és így várja be a rohamot.³⁾ A francia dragonyosok dühösen támadtak s csakhamar a csekély számú osztrák lovasságot elűzték, azonban a négyszögbe, melynek mind a négy oldala tüzelt, nem tudtak behatolni.

Maga a Nansouty alatti lovasság is hasztalan kísérle meg ismételt rohamait s nehéz veszteségeket szenvedett. A végkimenet sokáig kétséges volt, míg végre Oudinot gránátosainak egy részével megérkezve s a tüzéség is közreműködve, az osztrákok megingottak s így a lovasság betörését a négyszögek közé megkönnyítették. A négyszöget szétugrasztották s teljes győzelmet nyertek, mely alkalommal 3,000 fogoly és az egész tüzéség került zsákmányul a francziák kezébe.

Ezen a hadjárat alatt első csata a francia lovasságnak nagy önbizalmat kölcsönze s a további sikernek utat nyita. Ezen hadjárat további folyamában az első döntő események Ulm körül történnek, nézzük tehát a lovassági tevékenység egy más jellemű, nagyszabású

¹ Alison II. 106.

² Ibid. II. 106.

³ Ibid. II. 348.

alkalmazását, tudniillik egy visszavonuló és megtört ellenség üldözésében. Több ütközetek és rendkívüli fényes hadászati mozgadozásaival sikerült Napoleonnak az osztrák hadsereget működési vonalától elvágni és Ulmba szorítani. A körülzárolás már csaknem egészen be volt fejezve, midőn Mak, az osztrák hadsereg fővezére, azon elhatározásra jutott, hogy Ferdinand főherczeget az egész lovasság s valamennyi könnyű csapatával kiküldendi, azon utasítással, hogy kísérténé meg a francia vonalokon át Csehország felé elmenekülni.

Október 15-én e sereg két főton indult meg, ép a midőn az elchingeni elkeseredett ütközet javában folyt. A főherczeg az egyik, Wirnek tábornok a másik oszlopot vezényelte. Murat parancsot kapott, hogy azonnal fogjon az üldözéshez.¹ Az ellenséges utóvédet a következő nap estefelé Nerestettennél érte utól, és 2,000 foglyot ejtett. A következő nap Neresheimnél újból megtámadja s még több foglyot ejt.² A fáradhatatlan Murat a következő napon is megtámadta a kimerült osztrákokat s körülvette, mire a Wernek tábornok alatti 8,000 ember, kétségbeesve minden további védelem felett, a francia lovasságnak magát feltétlenül megadta.

Murat ekkor a főherczegnek a Grundhausen felé és a nürnbergi úton menekülő lovassága ellen fordult. Ugyanaz nap éjjelen, melyen Wernek magát megadta, a nagy löszer és élelmivonat az összes tüzérség és hadipénztárakkal együtt martalékul esett. Október 19-én az üldözés lankadatlanul folyt és okt. 20-án az osztrákok egy új ütközet elfogadására kényszerítették. Mind a két részről való többszörös rohamok után az osztrákok szétszórattak s nagy számban foglyul estek. Ferdinand főherczegnek a kevés nappal elébb oly erős oszlopokból, melyekkel Ulmtól felkerekedett, csakis nyomorult töredékekkel, alig 3,000 emberrel, sikerült megmenekedni.

Murat e négy nap alatt, melyen egész időn át minden pihenés nélkül naponta 7—8 mértföldet tett, összesen 12,000 embert, 200 tisztet, 17 tábornokot fogott el és 120 löveget, 500 kocsit, 11 zászlót zsákmányolt. Valóban, e hadjárat sikereiben a lovasságnak dicső része volt s fáradhatlansága a megszakítás nélkül való üldözésben minden eddigit felülmult, melyet azóta, midőn XII. Károly kilencz napon át lenyergelés nélkül a futó százszokat üldözte a történelem felmutathat.

Ez volt az első ilyszerű példa Napoleon hadjárataiban, de későbbi harcainál ezen rendszer többszörös ismétlésével találkozunk. Már a Bécs elleni további előnyomulás alkalmával, az ulmi feladást után, Murat lovasságát hason szellemben alkalmaztatni s rendkívüli szolgálatokat tenni szemléljük, a midőn a visszavonuló ellent lépten-nyomon lankadatlan kitartással üldözi és hátrálásában akadályozza.

A legközelebbi nagy csata Auszterlitznél volt, hol Napoleon lovasságát a csatátér azon részén alkalmazá, melyen legjobban vélte értékesíthetni s hol a terep minősége kellő mozgadozási szabadságot nyújtott. E csatában egy egész sora fordul elő az egymás ellen intézett roha-

¹ Alison II. 350.

² Humbert 179—180.

moknak, melyeknél a siker a két fél között minduntalan ingadozott, a mint itt vagy ott hozattak friss tartalékok alkalmazásba. — Ezek egyikében a Lichtenstein herczeg által vezetett osztrák vértések Kellerman lovasságát megtámadják és rögtön leverik. Az osztrákok az első sikert kiaknázandók, a francziák egész első harczzonalát megverik s a második harczzonal térközein átűzik, a midőn egyszerre Murat tartalékjai által megrohantatva, rendtelenségbe jönnek és visszaüldöztetnek, mely alkalommal a francia gyalogsági négyszögek és oszlopok oldalában haladván el, azok öldöklő tüze alatt csaknem fele részben földre terítette — kénytelenek hátrálni.¹

Miután közvetlen a csata után fegyverszünet kötötték, a lovasságnak nem nyílt újból alkalom a bekövetkezendő üldözésben megint oly rendkívüli szolgálatoakat tenni.

A következő, vagyis az 1806-iki jenai hadjárat a lovasság teljes felhasználása és kifejtésének egy további példája, ép úgy a csatatéren, mint annak eldöntése után az üldözésnél, a győzelem teljes kiaknázása érdekében.

Napoleon az ő szokott bámulatraméltó hadászati ügyességével hadseregét akként veti a harczzszínhelyre, hogy a poroszok egészen váratlanul egyszerre oldalból és hátban támadtattak meg, mielőtt egyesülni és ellene működni idejük lett volna. Az elhatározó ütközet 1806. október 14-én Jénánál vívatott. Ney által vette kezdetét, ki szenvedélyes erélyével hamarabb kezdé meg a harczot, semhogy kellő támogatásban részesülhetett volna. Vértesei első rohamukkal egy 13 lövegből álló üteget, mely egy magaslaton állott, merészen elfoglaltak. Ellenben a porosz lovasság nagy vitézséggel rohanta meg Ney gyalogságát, mely négyszögeket alakítva, minden támadást szilárdan utasított vissza, míg Napoleon, nekik némi pihenőt nyújtandó, bizonyos számú lovasságot nem küldött.

Az egész vonalon való kemény tusa után, melyben a francia csapatok túlnyomósága az ellennek minden ponton való visszanyomását lehetségessé tévé, a poroszok által megszállva tartott falvak valamennyien elfoglaltattak s a csüggedő porosz csapatok visszavonulásra kényszerültek, melyet azok jó rendben és koronkinti ellenlökemekkel hajtának végre. Napoleon ekkor elérkezettnek vélte a pillanatot, hogy a győzelem kizsákmányolása czéljából lovasságát mozgásba hozza. Murat 12,000 lovasa élén gyorsan és kellő rendben, önbizalommal nyomul elő s győzelmi riadások közt a poroszokra rohan. A siker egy pillanatig sem késett. Az egész rónát elárasztó, mindent maga előtt elsodró lovasság áradatát semmi sem tartóztatná vissza. Hiába kísérté meg a már megrendített és fáradt porosz lovasság a francziákat megállítani s gyalogsága és tüzérsége visszavonulását fedezni. A nehéz vértés századok súlya minden ellenállást megheiusita; a porosz lovasság leveretett, az ütegeket elfoglalták s a gyalogság lekaszaboltatott. Hohenlohe herczegnek, a porosz hadsereg vezérének, azon pillanatban kiadott parancsa, melyet a Rüchel

¹ Alison II. 370.

tábornok által vezényelt tartalékok megjelenése után adott ki, drasztikus képét nyújtja a Murat és nehéz századjai által elért eredménynek. Miután a tábornokot utasítja, hogy vonalait a futók átbocsátása végett nyissa meg — így folytatja: „Legyen készen az ellenséges lovasság rohamának fogadására, mely örült módon rohan előre, a szaladókat nyomja és üldözi és már az összes gyalogság, lovasság és tüzőrséget egy felbomlott tömeggé változtatá“.¹⁾

E győzelem annál eldöntőbb vala, mert ugyanaz nap Davoust a porosz hadsereg másik részét Auerstädnál nem kevésbé döntőleg leverte. Mind a két hadsereg menekülői teljesen felbomlott nagy tömegekben Weimar felé tartottak s Napoleon az üldözés kivitelére vonatkozólag megtette intézkedéseit. Azon tevékenység, melyet e nagy hadvezér a megvert ellenség végsőig való üldözésében kifejtett, tényleg az általa elért óriási eredmények titka vala.

Ekként a jénai csata utáni hadműveleteinél a francia lovasság a legtökéletesebb mintaszerű szolgálatokat tette. Murat a szaladók közvetlen üldözése alatt Weimart elérte. Mialatt lovassága egyrésze a városba tör, a többiekkel megkerüli azt s az ottani ellenséges sereg visszavonulási útját elvágja, úgy hogy perczek alatt 15 ezer porosz és 200 löveg a francziák kezébe kerül.

A következő napon a fáradhatlan erélyvel üldöző Murat, Ney tábornagy gyalogságától nyomban követve, elérte Erfurtot, mely azonnal megadja magát s ez által roppant anyag, 14,000 fogoly, 120 löveg ejtetik újból zsákmányul.²⁾ A porosz hadsereg szétugrasztott romjai most Magdeburg felé vették útjokat és Murat Napoleon parancsának megfelelőleg ezen irányban követte őket, maga előtt űzve a futamlókat s tudva, hogy kevés idő alatt ezek is kezei közé kerülendnek.

Magdeburgból gyors menetekben halad s Spandau előtt megjelen, mely első felszólításra ép ugyanazon napon, melyen Davoust vonult be Berlinbe, kaput nyit. Hohenlohe herczeg ekként Berlin felé intézett visszavonulása alatt mindenhol beéretve, Granseen és Zehdeniken át Stettin felé veszi útját; de ott is a pihenést nem ismerő Murat erőltetett menetek után még magát az elővédet képező porosz lovasságot is megelőzi annyira, hogy Hohenlohe Zehdenikre való megérkezte előtt október 26-án Lasalle huszárai és Grouchy drago nyosai által egész hévvel támadtatik meg s 1000 ember veszteséggel megveretik.

A következő nap több ütközetek vivattak, melyek egyikében a porosz gárda gendármjai körülvétetve a francia lovasság által, nyílt sikon megadásra kényszerítetnek.

Hohenlohe a Stettinbe vezető egyenes úttól elvágtatva, kerülő utakon Prenzlau át remélte azt elérhetni, azonban Murat, ki ellenének változtatott irányából annak szándokát rögtön felismeré, lovasságát az egész éjen át egyik útról keresztbe menetelteté reá a

¹⁾ Alison II. 455.

²⁾ Ibid II. 449.

másikra; s ekként újból elejébe kerülván, október 28-án kora reggel a porosz sereget két óra járással Prenzlau innen arczban és oldalban támadja meg. A kimerült és teljesen elbátortalanodott porosz lovasság azonnal legyőzetik s a főszeregre vettetik vissza, a midőn ép e válságos pillanatban Lannes tábornagy gyalogsága, mely szintén lankadatlan kitartással az egész éjen át menetelt, jelentékeny számban a jobb szárnyon megjelen. Rövid, de kemény tusa után a porosz vezér megadásra kényszerítettett és 16,000 gyalog, 6 ezred lovasság, 64 löveg és 45 zászló került a francziák birtokába.¹⁾ Ugyanezen időben Milhaud a könnyű lovasság egy osztályával Pasevalknál 6,000 poroszt, ezek közt 2,000 lovast lovaikkal és összes felszerelésükkel egyetemben elfogott.²⁾

A következő napon, azaz okt. 29-én Lasalle tábornok egy huszár dandárral megjelent Stettin előtt s azt megadásra szölitotta fel. A második felszölitásnál a megadási ajánlat elfogadtatik s egy 160 löveggel, 6,000 főnyi várórséggel védett erősség egyetlen lövés nélkül megadja magát.

Miután e részen nem volt több tenni való, Murat azonnal nyugotnak fordul s a Blücher alatt Lübek felé tartó poroszokat üldözi. Október 30-án Bila tábornok 4,000 porosza Anclamnál megtámadtatik és foglyul esik. November 1-én Blücher hátvédét Rossentinnél megverték és 500 foglyot veszit. November 4-én Wismar mellett újból vereséget szenved és november 7-én Ratkaunál fegyverletételre kényszerítettetik, melynek következtében újból 4,000 gyalog, 3,700 lovas és 40 löveg ejtetik foglyul a franczia lovasság által.

Az egész hadjárat alig tartott egy hónapig. Két lovas csata, egyik mely okt. 9-én Schleiz, a második mely a következő napon Saalfeldnél vívatott, megkészítette útját az ugyanazon hó 14-én Jena és Auerstädt mellett vívott kettős döntő csatáknak. Az itt nyert győzelmek Murat lovassága ellenállhatatlan lökemeinek folytán oly eldöntők s azok kiszákmányolása a páratlanul kitartó és lankadatlan buzgalomban felülmulthatatlan lovas király által végrehajtott üldözések folytán oly teljesek valának, hogy következményeikben az egész porosz hadseregnek teljes és végleges felbomlását, összemorzsolását eredményezték.

Itt a porosz hadsereg töredékei akkori üldözésének teljes képét nyújtottuk, mintegy kitűnő példáját azon szerepnek, mely egy lovasságot a győzelem kiszákmányolása s az elért eredményeknek a legvégső határig vitt teljessé tétele érdekében megillet, melyet annak mindenkor végrehajtania kellene.

Napoleonnak következő, az előbbeni folytatását képező hadjárata Kelet-Poroszország és Lengyelországban folyt le — a hová ő azonnal felkerekedett, hogy a poroszok segítségére érkező erős orosz hadseregnek elébe vonuljon. A hadjárat Varsónak november 30-án a francziák által való megszállásával vette kezdetét. Erre Napoleon had-

¹⁾ Alison II. 452.

²⁾ Humbert 196.

serege felvonulása s az azt követő Pultusk és Golymin mellet decz. 26-án vívott csaták következtek. Ezen ütközetek elsejében Bennigsen kozákjait egy az arczvonallal előtti lepel képzésére használá fel, mely mögött nagy ügyességgel téve a csatára vonatkozó intézkedéseit.

Az 1807. február 8-án vívott Eylau csata egyike volt a történelem legmakacsabban vívott s legvéresebb csatáinak, melyben mind a két fél magának tulajdonítá a győzelmet. Ez alkalommal a két rész lovassága jelentékeny szolgálatokat tett. A csata az Augereau és Soult-féle hadtestek az orosz közép és jobb szárny ellen intézett heves rohamaival, mely alkalommal 150 löveg vonatott előre — nyitatták meg. Mihelyt Augereau csapatai néhány száz lépést hátrahagytak, az oroszok 200 ágyúból megsemmisítő tüzelést kezdének, mely a nyílt és zárt tömegekben rettenetes pusztítást idézett elő. — Ezen borzasztó tüzelés alatt oly hatalmas hózivatar áll elő, mely a sötét-séggel töltve be a levegőt, minden kilátást lehetetlenné tesz. — Az oroszok felhasználják ez alkalmat s egy erős gyalogsági oszlopot Tucskow vezérlete alatt az egyik francia hadosztály oldalába küldenek, mialatt a másik hadosztály ezzel egyidejűleg egy hatalmas lovas tömeg által támadtatik meg.

A hózivatar oly sűrű volt, hogy a francziákat e roham tökéletesen meglepte, az ingadozó oszlopoknál már ott voltak a kozákok, a nélkül hogy észrevették vagy kellő ellenállási előintézkedéseket tehettek volna. Ily körülmények közt az eredmény nem lehetett kétséges és nem késhetett soká.

A mind a két oldalában, gyalogság és lovasság által rendkívüli hévvel egyenlően megtámadott Augereau hadteste, melynek fegyverei a nedvesség és havazás következtében már el sem sülték — rögtön keresztültörtetett s szétzúzott oszlopai iszonyú mészárlás után a tartalékokra dobattak vissza, olyannyira, hogy a 16,000 emberből alig menekülhetett több 1,500-nál. Ezen szerencsétlenség Napoleonnak csaknem egész hadseregét a válságba vitte; az orosz közép- és jobbszárny előretört, könnyű csapatai Eylaut megszállák, erős oszlopok közeledtek azon halom felé, melyen maga Napoleon állott és csaknem elfogták őt.

Napoleon azonban bámulandó biztosság és nyugalommal ragadta meg ellenintézkedéseit. A régi gárdát a siker folytán rendetlenül elönyomuló oroszoknak egyik, Murat lovasságát ugyanazoknak másik oldalába meneszté; mielőtt az ellen azon helyzetbe tehetné volna magát, hogy a fenyegető lökemet felfoghassa, a francziák már rajtok ütöttek és teljesen legyőzték őket. Most a bosszú hason borzalmakat idézett elő és csaknem valamennyi első vonalban álló osztaályok összeaprittatának.¹⁾ Ezen eredmény megmenté a francia központot, de az előbbienek folytán előállott rendetlenség mégis akkora volt, hogy Napoleon összes erélyére volt szükség, hogy jobb szárnya kétségbeesett rohamaival szemben az orosz balszárnynyal szemben a csatát újból helyreállíthassa.

¹⁾ Alison II. 484.

Ezen roham a Davoust hadteste által vitették ki s az egész lovasság általános támadása által gyámolítva volt. Az ezen célból összehozott roppant számú lovasság nagy tömege 14,000 emberre rúgott, melyet még 25,000 gyalog és 200 ágyú támogatott. Ujból egy hőzivatar elősegíté a lovasság támadását, de ez alkalommal a francziák előnyére. Murat az ő 70 lovas századával már az orosz vonalak nyakán volt, mielőtt közeledte csak sejtették is. A lökem ellenállhatlan vala. Az első harczzonal rendetlenségbe hozatott, a lovasságot visszaűzték és felette makacs küzdelem fejlett ki. A keresztül tört orosz zászlóaljok sem visszavonulásra, sem pedig megadásra nem gondoltak, hanem kis csapatokra összeszorulva megátalkodott makacssággal harczoltak tovább. A franczia lovasság egy része, mely tartalékjait nagyon megelőzte s mely az orosz harczzonalakon keresztül vágott, teljesen felbomlott rendekben Platow doni kozákjai által megtámadtatva, egészen megsemmisül. Ezek hosszú lándzsái, az azok forgatásában tanusított rendkívüli ügyesség, lovaik friss volta és könnyűsége, a kéztusában a nehéz és már teljesen lélekzetet vesztő franczia vértesekkel szemben rendkívüli előnyt nyújtott.

Most Bennigsen a csatatér ezen oldalán fekvő Serpallen falnak küldi lovasságát, hogy Morand gyalogsága oldalába esnének és valóban azt körülbelül 400 lépésre vissza is szorítják. Rettenetes egy makacs harcz és szörnyű vérengzés után este tíz óra felé a csata bevégeződött a nélkül, hogy akár egyik vagy másik részre döntetett volna el a győzelem. Inkább a részrehajlatlan ítélő tán azt mondhatná, mikép mind a két fél a másik által legyőzeték, mert Bennigsen visszavonulni készülve, Napoleon azt elég jókor veszi észre, arra nézve, hogy maga részéről nehogy ugyanazt tegye — mire valóban néhány nap mulva mégis csak kényszerítve lesz.

Az eylaui csata a lovasság harczzásátát illetőleg a katonai írók által gyakorta idéztetik, névleg azon körülmény folytán, hogy itt a hőzivatar a gyalogság puskáit megáztatá s használhatatlanná tévé, ez tehát azon tétel bebizonyítására használtatik fel, hogy az eső és hó néha oly helyzetbe hozhatja a gyalogságot, a midőn a lovasság zsákmányául kell esnie, mert ez utóbbi, mely csakis meztelen fegyverére van utalva, a fő védelmi eszközétől, fegyvere tüzelési képességétől megfosztott gyalogságot a siker teljes biztonságával megrohanhat.

Korunkban azonban a hátultöltő és ismétlő fegyverek rendszerezése után ilyesmik többé elő nem fordulhatnak s így e pont egy lovas tisztre nézve, a jövőt illetőleg nem bir értékkel. Egy további sajátságossága e csatának, hogy a mint Thiers írja, az orosz gyalogság látván a francziák lovasságának ellenállhatlan roppant tömegeit, magát földre veté s azt maga fölött átviharzani engedte és miután azon túl volt, ujból felugrott s az ellent hátba tüzelte.

Az eylaui csata után az orosz lovasság mindenkifelett fontos szolgálátokat tett. Murat ugyanis 12 vértés ezreddel megkísértette Benningsent Königsberg felé követni, de makacs harcz után 400 halott és 300 fogoly veszteséggel visszaveretett.

Ezen hadjárat egyszersmind az, melyben Napoleon felismeri, hogy minő nehéz egy oly ellenség elleni hadviselés, mely egy oly vállalkozó és cselekvő képes lovasság, minők a kozákok, fedetik és támogatják. — A következő hadjáratok folyamában, különösen az 1812-iki végzetes oroszthoni és az 1814-iki németországi és kelet-frankthoni jobbra nyílt sikon folytatott hadműveletek alatt ezen körülmény, az orosz rendetlen lovas csapatok fölénye még inkább előtérbe jött s kiszámíthatatlan hátrányokat és nehéz veszteségeket idézett elő.

Murat vérteseinek ez említett visszaverése után a kozákok mindig bátrabbakká és vállalkozóbbakká levének. Szakadatlan sorát készíték elő a meglepetéseknek, kimeríthetlen tevékenységük folytán éjjel nappal óvrendszabályokat kelle alkalmazni. A takarmányozó francia csapatok elvágattak, minden küldönczüket és hírnöküket fölfogták s az állások minduntalan megújuló rohamoknak voltak kitéve. A kozákok a könnyű lovassági szolgálatban oly tevékenyeknek bizonyultak be, mikép a harácsolók által elzárt francziák csak a legnagyobb erőfeszítéssel voltak élelmezhetők. Tíz nap lefolyása alatt Napoleon kényszerítve lón téli szállásokra vonulni hátra, miután e rövid idő alatt 1,500 lovas az orosz császárság e fáradhatlan lovasainak foglyul esett.

Kiválóan említésre méltó tény az, hogy Napoleon eddigi összes hadjáratainál ez volt az első példa, hol az elért eredményeket már nem lehetett a szokott határozottság és gyorsasággal kizsákmányolni. E nagy változás legfőkép az orosz lovasságnak tulajdonítható; nemsokára látni fogjuk, hogy e rendetlen és fegyelmezetlen lovasok mennyire befolytak arra, hogy a Napoleon katonai lángesze által felépített titáni építmény romba dőljön.

Az 1809-iki hadjárat alatt az ápril 22-én vívott ekmühli csatában erős lovas küzdelem fejlett ki, melyben 16 osztrák löveg a bajor lovasság által rohammal elvétellett. A csata befejeztével az osztrákok regensburgi visszavonulása alatt, ezek vérteseik és huszáraikat Egglöfshaimnak arczczal, a gyalogság elvonulása fedezése végett — fejlődteték. A francia oszlopok ennek folytán kényszerítve voltak megállani, míg lovasságuk megérkezik s kellő nyomatékkel felvéhetik a harcztot. Először az osztrákok intézték rohamot, mely alkalommal a tűzfegyvereknek a lovasság által való alkalmazása terén egy helytelen és nem követendő példájával találkozunk; a midőn a Nansouty és St. Sulpice vértesei az ellent először lóhátról karabélyaikból üldözve, közvetlen reá vágóban rohanják meg s az osztrákokat tartalékjaikra visszavetik. De ezek is újból rohanva jönnek előre s egy vad lovassági egyvelegben ember ember ellen kétségbeesett kztusa keletkezik. A villogó kardok ezrei hasítják át a levegőt csörömpölő robajjal hullnak le a sisakok és vértekre, az aczélok pengése és csattogása a csatazajt túlhangozza, már leszállt a nap és feljött a hold, midőn e lovas harcznak moraja lecsendesült. Az osztrák vértések, kik csakis mellvértékkel valának ellátva, ez alkalommal a teljes vértezettal fedett francia lovasokkal szemben határozott hátrány-

ban valának. Nagy veszteség után az előbbiek hátrálásra kényszerítették s a Napoleoni lovasság túlnyomó volta a csata ezen kimenetele folytán újból megerősítve lön.¹⁾

Wagramnál mind a két fél lovassága többszörös rohamokat hajtott végre. Így például az osztrák lovasság ép azon pillanatban támadja meg Masséna gyalogságát oldalban, midőn az ép az Aderklau falu ellen intézett baleredményű támadás után rendetlenségbe jött, azt áttörik és Masséna egész hadtestét rendetlenségbe hozzák, mely csak Napoleon erőlködései és az érkezett segítségek beérkezése folytán volt beszüntethető. Ellenben a francia részről St. Sulpice vértesei ismételt rohamaikkal az ellenséges gyalogság egy előrenyomuló oszlopát megállítják s így a francia gyalogság vonalai a lovasság és tüzérség védelme alatt újból alakulhatnak.

A francia jobb szárnyon, melylyel Davoust az osztrák balszárnyat túlszárnyalja, szintén heves lovassági rohamok fordultak elő, azonban ezek valami kiváló érdekű pillanatokat nem nyújtanak, csakis a friss és érintetlen tartalékoknak a lovassági rohamokban való döntő befolyását tanúsítják. Ugyanis a Grouchy alatti francia lovasság egyelőre győzött s a Rosenberg-féle lovasságot nagy vérengzés közt nyomta hátra. De Hohenlohe lovassága előnyomultával túlszárnyaltatnak és visszaűzetnek, míg végre B. Montbrun egy érintetlen osztálylyal elősietve a sikereik folytán rendetlenségbe jött és lélekzetet vesztett osztrákokat visszaveri s ez által a győzelmet végleg a francziák részére dönti el.

Ellenben a harcsvonal balszárnyán a francia lovasság a tüzérségi tüztől oly nehéz veszteségeket szenved, hogy minden további komoly működésre képtelenné tétetik; minek aztán azon vég-összeseredménye lön, hogy a hosszú heves csatanap alatt kimerített és elhasznált francia lovasság oly nagy veszteségeket szenvedett, hogy az üldözéskor már semmi tevékenységet sem fejthetett ki, olyannyira, hogy egyetlen fogoly vagy zsákmányolt löveg sem ejteték. Napoleon e végett nagyon elégtelen; lovas tábornokait szemrehányásaitól nem kímélte: „Ki látott valaha ilyet“ — mondá ő — „sem foglyok, sem lövegek.“ — E nap eredménytelen maradt.²⁾

Az 1813-iki drezdai csatában Murat, ki itt is a francia lovasságot vezényelte a ködös és esős idő leple alatt, mely mozdulatait elfedte, a szövetségesek balszárnyát megkerülte s egész erejével az ellenséges harcsvonal közvetlen közelében, annak oldalába fejlődött és ment harczalakzatba, anélkül, hogy észrevételnék. Mialatt ezek arczban a francia gyalogság által szoríttatnának, 12,000 lovas, egyszerre a ködből előtűnve, oldaluk és hátukba tör. Néhány pillanat alatt vonalaik leveretnek és lenyargaltatnak s a balszárnyon álló hadtest háromnegyede részint leöletik, részint foglyul esik.³⁾

Napoleon utolsó hadjárataiban is a lovasság rendkívül hatékony

¹⁾ Alison III. 189.

²⁾ Duc de Rovigo IV. 114.

³⁾ Alison III. 253. Alison IV. 138.

alkalmazásának több példáival találkozunk, mint például: Leperé, Fère Champanoise és végre Vatterloónál is; — de már ez időben a többi európai hatalmak is eltanulták lovasságukat ezen Napoleoni rendszer szerint működtetni, egyébiránt a más államok lovasságairól irt értekezésünkben majd elég alkalmunk leendő tárgyra, e csatákra újból visszatérni s így e részben itt bővebben nem foglalkozhatunk.

E felsorolt példák elegendők annak bebizonyítására, hogy Napoleon mennyire tudá lovasságát alkalmazni; eléggé világosan feltüntetik azon rendkívüli előnyöket, melyeket ennek folytán hadjárataiban elérni tudott. A könnyű lovasságot, mely hivatva van az ellenség állása, ereje és működéseiről híreket hozni, — teljesen méltánylá. — Nagy képességeit — az ellenséges mozdulatok és szándékokat keresztül tekinteni — már érintettük; csatáinak számtalan helye elárulja azon rendkívüli tevékenységet, melyet e téren kifejtett.

Ép oly nagyra becsüli ezen tulajdonokat lovas tisztjeiben. — Stengel tábornokról való megjegyzései, ki az első olaszországi hadjárat alatt esett el — tanúbizonyságot tesznek ezen tiszt iránti nagyrabecsüléséről és nézeteiről, hogy minőnek kell lenni egy könnyű lovassági tábornoknak. Ugyanis így ír: „Stengel tábornok egy elszásmi kitűnő lovas tiszt vala. Dumonries alatt résztvett az északi hadjáratban, ügyes, művelt és éber volt. Az ifjúság tulajdonait az aggkór képességeivel egyesíté s mindenekfelett megbízható elővédpáncsnok vala. Két vagy három nappal halála előtt elsőnek érte el Legnánót. A néhány óra mulva beérkező francia tábornok már mindent készen talált. — A szorosok és gázlok már kikutatva valának, a kalauzok kéznél, a lelkészek és postamesterek kikérdezve, a lakosokkal való érintkezés már végrehajtva találtatott. A különböző irányokban kémek voltak kiküldve, a postai levelek lefoglalva, s azok melyek katonai jelentőséggel bíró dolgokat tartalmazának, lefordítva és elemezve; sőt az élelmi raktárak miatti előkészületek s a csapatok élelmezésére vonatkozó előintézkedések is megváltak téve.¹⁾

Napoleon nézetei a harcztéri szolgálat különböző nemeiről oly tanulságosak és meggyőzők, hogy minden lovas tisztre nézve nagy érdekekkel bír, hogy azokat megismerje. Ez egy József testvéréhez a spanyol királyhoz irt levelében részletesen körül van írva és taglalva, a mint következik: Semmi tudósításaink sincsenek az ellenség mozgalmairól — vagyis, lehetetlen híreket szereznünk; mintha ez halatlán és valami csodaszerű dolgok lennének s mintha a kémek maguktól jelentkeznének. Ép úgy kell Spanyolországban is eljárni, mint másutt. Örjáratokat kell kiküldeni. Az alcaldokat, a zárdák priorjait, postamestereket és azok segédjeit le kell tartóztatni s mindenekelőtt feltörni a leveleket. Bezárni az embereket odáig, míg beszélnek, mindennap kétszer kikérdezendők s kezeseknek tekintendők. Tegyen megbízásokat, gyalog küldönczöket kell kiküldeni és minden áron híreket szerezni. Ha szükségérzetében kellő időben erőszakos rendszabályokat is tudunk alkalmazni, így könnyű szerrel juthatunk

¹⁾ Brack, Avant-postes de Cavalerie Légère.

hírekhez. Minden posták és levelek lefoglalandók! már maga a hírek szerzésének pusztá czélja teljesen elegendő ok arra, hogy 4—5 ezer emberből álló különítmények küldessenek ki; egy-egy nagyobb város megszállására, a postán található levelek lefoglalására s a gazdagabb lakosok levelezései, papirjai és hírlapjaival, kézre kerítésével stb. Minden kétségen felül álló dolog, hogy még a francia vonalokon belül is a lakosság mindenről értesülve van, a mi kívülről történik; mindenesetre kívül azon, még jobban vannak értesülve; mi tartóztathat vissza a világon, hogy a tekintélyesebb lakosokat letartóztassátok? Azután küldjétek újból vissza, minden rossz bánásmód nélkül. Kétségbevonhatatlan tény az, hogy míg egy népes tartomány és nem egy pusztában folytatunk hadat; oly tábornok, ki nincs kellően értesülve, nem érti hivatását. — Azon szolgálatok, melyeket a lakosok egy ellenséges tábornoknak tehetnek, nem nyújtnak soha jóakaró készgéből; de sőt még pénzért sem; a legbiztosabb eszköz ilyenek megszerzésére abban áll, hogy életük és vagyonbiztosságuk megvédésére őrsegeket és más védintézkedéseket teszünk s életüket, javaikat, városaikat és zárdáikat megkiméljük.“

Másrészről Napoleon hasonló ügyességgel tudta lovasságát alkalmazni, hogy a saját mozdulatait elleplezze, minek azon következménye volt, hogy fényes hadászati tervei, azon képessége folytán, hogy szándokait az ellenség előtt lovassága tökéletes felhasználása által mindig elrejteni tudá — mindig teljes eredménnyel voltak keresztülvihetők. Az ellenség szándokainak felfedezésére ép oly nagyok voltak az ő képességei, mint saját mozgalmainak elleplezésében.

Az egyiptomi hadjárat egy nagy meglepetéshez hasonlítható. Hazatérése is kétségtelenül nem sikerülendett, ha azt oly ügyesen el nem titkolja. Márengói hadjárata első sorban csak azon ügyességénél fogva volt kivihető, melylyel ő a választandó útra nézve, az egész világot félrevezetni tudá. 1805-iki ulmi felvonulása is elleplezve Murat a hős nápolyi király oly jeles lovassága által az osztrák hadvezénylet előtt egészen titokban lett tartva, míg csak ennek jobb szárnya megkerülve, összeköttetése elvágva, hadserege egy erősségbe beszorítva, nem volt lehető mást tenni, mint magukat megadni. Valóban e hadjárat alatt Napoleon lovassága egy oly lepelt képezett, melyen által Mak keresztül nem pillanthatott; s ekként oly rendkívüli hadászati czélzatok teljes sikerrel voltak keresztülvihetők.

Az 1806-iki jénai hadjáratnál már láttuk, hogy a poroszok meglepetése mily teljes volt; mi újból sok tekintetben azon képességeknek tulajdonítható, melyekkel Napoleon lovasságát mozgalmainak elleplezésére felhasználni tudta. Tábornagyai Spanyolországban a drago nyosok teljes alkalmazása által követni tudták a nagy császár által adott példát. Itt azonban a francziák a legkedvezőtlenebb harczhelyzetekben voltak, mert a legnagyobb mérvben ellenséges érzületű lakosság elkecseregett és irtó parasztháborút indított. Mindazáltal a dragonyosok Spanyolországban nagy dicsre tettek szert s a guerilla hadviselés ellen, mely oly soká dúlta ez országot — Napoleon leg-hasznosabb fegyvernemének bizonyultak be.

Napier a félszigeti hadjáratáról irt művében elbeszéli, hogy a portugáli hadjárat alatt, melyet az 1808-iki vimierai csata előzött meg, a Junot lovassága ügyessége és tevékenysége folytán az utóbbi állásai annyira elrejtve valának az angol fővezér elől s a britt csapatok oly szorosan körülzárva valának, mikép egyáltalán semmi tudósításokat sem nyerhetének, a mi vonalaik szűk határain kívül történek.¹⁾

A valencziai csata után látjuk, hogy Suchet tábornagy drago nyosai üldözik a megvert ellenséget, mely alkalommal minden egyes lovas még egy gyalogot vesz maga mellé lovára. Ezen osztályok mozdulataik gyorsaságával az ellen minden gyülekezési kísérleteit meghiusíták²⁾ s teljes felbomlásukat idézik elő. Ezen hadjáratokban gyakorta látjuk a dragonyosokat lovaikról leszállva, gyalog karabélyaikkal harczolni

Napoleon szakadatlan hadjáratai jó lovas tábornokokat nevelének, noha egy Seidlitz vagy Ziethenhez egy sem hasonlítható. Némelyik közülök birt ugyan egy mindent elsodró erély tulajdonaival, de az okos előrelátást, mely egy jó lovas tisztnél szintoly nélkülözhetlen, nélkülözik. Napoleon egyetlen oly lovas tábornokkal sem rendelkezett, ki egy Cromwell Olivér lángeszével birt volna.

Azon híres lovas harczosok közül, kik a nagy Napoleon asztalkörét képezzék — kétségkívül a fényes és parancsoló tulajdonokkal bíró nápolyi király Murat emelkedik ki legjobban. Merész rettenthetlensége hasonlíthatatlan vala, erélye fölülmulthatatlan, mialatt lovagias fellépése és külsője s előkelő modora, lovasai bálványává emelék. Magas termete, csillogó egyenruhája, hasonlíthatatlan ülése, melylyel fényes felszerelésű csataméneit nem annyira ülte, mint trónolta — minden szemet feléje irányzott. Soha nem lankadó erélye és rendkívüli vitézsége voltak azon kettős tulajdon, melynek ő dicsőségét köszönheté — de előrelátó okossága nem állt arányban ezekkel. — Senki sem tudta ezt jobban, mint maga Napoleon, ki róla mondá: „Ő egy Palladium vala a harczmezőn, de a tanácsban ítélet és elhatározás nélküli; ő szeretett, mondhatnám imádott engemet — nekem jobb kezem volt; de nélkülem valódi semmi. A csatában tán a világ legbátrabb harczosa vala, de magára hagyatva, egy ítéletnélküli ostoba fő.”³⁾

Murat életpályájának egy jelenete mindennél ékeesszólóbban feltárja előttünk jellemét, rendkívüli erélyét és ellenállhatlanságát. Az 1812-iki oroszországi betörés alkalmával Murat az elővédet vezényelte. Junius 24-ikétől kezdve, mely napon a franczia hadsereg a Niement átlépte — egész szept. 14-éig állandólag nehéz küzdelemben és heves harczban volt, hogy magának utat törjön az orosz hátvéden által. Murat az üldözéseknél is mindig lovasai élén volt. Reggeltől estig a franczia oszlopok a forró napon, melyet állandó porfelhő fedett, megállapodás

¹⁾ Napier, History of the Peninsular War 55.

²⁾ Ibid 421.

³⁾ Alison IV. 101.

nélkül haladtak előre, noha ember és ló is kimerülten rogyott össze hol itt, hol amott. De mindezen fáradságok és nélkülözések Moszkva látásán elenyésztek. Ez volt a város, mely a katonák lelki szemei előtt mint rég ohajtott pihenő lebegett, mely nekik minden nélkülözéseik és fáradaik véghataraként és jutalma gyanánt tűnt fel. — Végre 60 ütközet, három hó óta szakadatlanul tartó nehéz és fárasztó menetek után Murat az oroszok által kiűritett Moszkvát elérte. — Lovasaival bevoulva, a várost az oroszoktól elhagyatva találta. Egy ellenállhatlan lovas tiszt szellemében egy pillanatig sem késedelmezett, hanem keresztül menve a városon, kiment a tulsó kapun s az oroszokat tovább üldözte, arczczal Ázsia s Kelet végtelen sivatagjai felé fordulva.¹⁾

Ezen egyetlen, semmi csalódás által meg nem bénított, kimeríthetlen erély e ténye egyedül elegendő arra, hogy úgy az író, mint az olvasóban Murat egyéniségéről a valódi lovas vezér benyomását gyakorolja a nélkül, hogy az ő hosszú és különöz életpályájából mást is felemlíteni kelljen.

Napoleon többi lovas tábornokai sorában Kellerman szintén kitünően ügyesnek bizonyult be, már előbb említettük a Marengónál keresztül vitt rohamot és más csatákban is bebizonyítá, hogy a jó lovas-vezér tulajdonaival bir. Marmeret tábornagy nézete szerint csakis Kellermann, Montbran és Lassalle voltak jó lovas tábornokok, kiket a Napoleoni 20 évig tartó hadjáratok sora felszínre hozott. — Bessiéres, ki a császári testőrség lovasságát vezénylé, szintén jeles lovastiszt volt, nemkülönben Stengelnél is megváltak a megfelelő tulajdonok, egy jó lovastisztnél megkívántató sajátságok, de ő szerencsétlenül már ifjú korában elesett, mielőtt alkalma lett volna magának dicsőséget szerezni. Napoleon azonban — a mint fentebb említettük — képességét visszaemlékezéseiben megörökítette.

¹⁾ Segur II. 37.

XXV. FEJEZET.

A LOVASSÁG NAPOLEON KORÁBAN.

(Folytatás.)

1-ső RÉSZ.

Az orosz lovasság I. Sándor alatt.

A Napoleoni hadjáratok a francia hadseregnél egy nagyon kitünő lovasságot teremtenek, mely a csatatéren és a kis háború minden vállalataiban egyenlően nagyfontosságú szolgálatokat tett s nem kis mérvben nyujta alkalmat Oroszország nagyszámú, rendetlen lovasságának, hogy nagyobb cselekvőségre képesítve, teljes jelentőségre emelkedhessenek.

Napoléon messzetörő becsvágya, fáradhatlan erélye és harczos jelleme őt Aegyptom homoksivatagjaitól, észak jégfedte mezőig, minden égalkak és világtájak alatt folytatott hadjáratokra vezette. És valóban alig volt valaha tábornok, ki oly kiterjedt és mindent átölelő tapasztalattal birt legyen, mint ő. Poroszország és Ausztria oly jelesen képzett hivatásszerű katonáin, a spanyolországi népháború fanatizált tömegein győzedelmeskedett. S hogy tapasztalái még annál nagyobbak legyenek, 1812-ben az orosz hadjárat alatt oly ellenséget idézett fel maga ellen, melynek főereje a régi Scythák rónáiról kirajzott, rendetlen lovasság nagy hordáiból áll, melyek hasonlóak valának azokhoz, kik hajdan Crassust és legióit tönkre tevék — s Párthiát a világ ura Róma vetélytársává tevék.

Az orosz lovasság, jelesen a kozákok hadműveletei az 1812-ik és 1813-iki hadjáratok alatt a lovasság történelmében jelentékeny helyet foglalnak el; mert e fegyvernem által véghezvittek valának azon görgő sziklák, melyek Napoleonnak Róma hajdani hatalmával azonos nagy katonai hatalmát darabokra törék.

I. Sándor hadserege 1810-ben, a többi fegyvernemen kívül, 6 vértés, 36 dragonyos, 11 huszár, 5 ulánus ezredből — teljesen fegyelmezett rendes csapatokból állt. Ezenkívül a testőrségnél volt

2 vértés, 1 dragonyos, 1 huszár, 1 ulánus és 1 kozák ezred és még egy 100 lovasból álló urali kozák csapat vala. Ez ezredek egyenkint a gárdahuszárok és ulánok beszámításával 5 századból alakultak, míg a sorhad ezredei a 3 századdal bíró testőr kozák ezred kivételével, — 10 században tagozódtak.¹⁾ Minden század a serezezeknél 151, a testőrségnél 159 lóból állott. 1811-ben két új vértesezred szerveztetett s egyidejűleg a lovasság külön lovas hadosztályokba osztatott be, melyekből kettő vértés, nyolcz a többi ezredekéből és egy a testőr lovasságból lett összeállítva. Mindenik vértés hadosztály 5 ezredből állt. A többi lovas hadosztály 4 dragonyos, 2 huszár vagy dsidás ezredből alakult. E hadosztályok egyike azonkívül még egy másik huszárezreddel is bírt, míg a 8-ik csak 3 dragonyos és 1 huszárezredből lőn összetéve.

De az oroszok lovassága nagy erejét nem annyira a rendes ezredekéből merítette, hanem inkább a kozákokból, a kik a háború kitörésekor roppant tömegekben vonultak ki s a hadjárat folyama alatt megbecsülhetetlen szolgálatokat tettek.

Valamennyi doni kozák egyesülten harczolt a Platow zászlói alatt s mint könnyű lovasság, nagy mérvben hozzájárultak azon rendkívüli előnyök kivívásához, melyet az oroszok a 1812-iki hadjárat vége felé élértek.²⁾ Ezen kozákok, kik otthonjukban állandólag a szántás és a nagy gulyák, ménesek és marhatenyésztéssel foglalkozának s gyermekségüktől fogva a lovakhoz és a lovagláshoz voltak szokva, egy elcsigázhatlan és edzett lovasságot képezének, minővel Európa egy tartománya sem dicsekedhete.

A kozákok eredetileg lándsa, karddal és pisztolylyal voltak felfegyverezve, azonban a harczban használt tulajdonképeni és főfegyverük az előbbeni volt. Lovaik kicsinyek és gyorsak voltak, jól megtermettek, nagy fáradalmak, erőtetett menetekre alkalmasak voltak még a leghiányosabb táplálkozás mellett is. A gyors felkerekedésben való képességük azon helyzetbe hozta őket, (Sir Robert William szerint óránként 5 angol mértföldet tenni képesek valának) hogy a legnagyobb meneteket egész könnyűséggel hajtották végre s végső esetben Európa bármely verseny-futó lovaival is megmérkőzhettek volna. (?) A pisztolyokat egy derékszíjon és nem a nyergen hordották. Sarkantyúik nem voltak, hanem egy rövid korbácsot hordoztak, lovaikban való teljes bizalmuk, lovaglásban és fegyvereik forgatásában mutatott ügyességüknél fogva az ellenséggel való párttusától soha sem féltek és azt soha ki nem kerülték.³⁾

Azonban legalább a hadjárat kezdetén a többi lovasságéhoz hasonló, rendezett századokkal végrehajtandó, szabályszerű rohamokat nem valának képesek kivinni, hanem mint egyáltalán minden keleti lovasság, azt rendesen feloszlott harczrendben, rajban eszközölték, mely alkalommal minden egyes lovas maga választá ki ellenét —

¹⁾ Boutourlin I. 95.

²⁾ Alison II. IV. 15.

³⁾ U. o. II. 465. — Wilson 27. 28.

vad rivalgások közt törtek elleneikre. Később a hadjárat további folyamában több fegyelmet és rendet szoktak meg és megtanultak ép úgy legjelesebb francia lovas ezredek, mint a zárt négyszögekben alakult gyalogsággal szemben bátran, sokszor sikerrel fellépni.

Sándor csár alatt az orosz csapatok által a francziák ellen számos csaták és ütközetek vívattak s ezek legtöbbször az orosz lovasság megfelelt feladatának. Például az 1805-ben vívott austerlitz-i csatánál — mialatt az ellenséges hadseregek központján a Constantin nagyherceg vezérlete alatti orosz gyalogsági tartalékok és a Vandamme alatti egyik francia hadosztály közt dúlt a harc — az orosz testőrségből 2000 vértess a nagyherceg személyes vezénylete alatt rögtön a francia gyalogság oldalába tör. A roham teljes rendben és ellenállhatlan hévvel lön keresztülve. Kevés pillanatok alatt a francia oszlopok keresztültörtnek, nagyrészüket letiportatják s egy sas elvételük. Napoleon, ki e fényes rohamot saját szemével szemlélte — testőrsége lovasságát Bessières és Rapp alatt az ellenséges lovasság elejébe küldi. Ezen friss századoknak rögtön megjelenése, mielőtt az oroszoknak idejük lett volna dicsteljes rohamuk után magukat újból rendezni — a győzelmes vértesséket egyszerre meglepí és tüzéségüket elvéve, az általa elébb legázolt négyszögek hulláin át visszaüzi. De csakhamar újra gyülekeznek s mind a két császár testőrsége újból rohanó sebességgel tör egymásra. Mendörögve csapnak össze s a hadjárat egyik legmerészebb jelenete fejlődik ki. Mindkét fél vitézsége egyenlő s a vérengzés rettenetes vala. Végre az oroszok kényszerítettnek, hogy Austerlitz-en át visszavonuljanak. Ez összeütközés az egész csata kimenetelére lényeges befolyást gyakorolt.¹⁾

Az orosz lovasság fényes tetteit Eylau mezőin — mely alkalommal Platow kozákjai azon híres lovas csatánál, mely az orosz balszárnynak keletkezék, oly sikerrel támadták meg Murat századait — már fentebb említettük.

Ugyanezen hadjárat alatt 1807-ben Benningsen, miután junius folytán heilsbergi állásából előre nyomult, hogy Ney-t megtámadja, a francia hadsereg gyors egyesülése folytán kényszerítve lön az előbbeni elsánczolt táborába újból visszatérni. A Bagration vezérelte utóvédnek mindegyre állást kelle foglalnia, hogy a tüzéség és a vonatoknak az ottani szoroson és az azokon vert négy hidon való átkelése lehetségesé tétessék. Bagration 5,000 gyalog és 2,000 lovasból álló hadával Glottaunál újból megállt s lovasságát az üldözőkre veté; azokat a lehetőségig feltartóztatandó. A gyalogság Murat ellen magát megvédendő, négyszögekbe alakult, melyek ellen 12,000 francia lovas nyomult. Ezen alkalommal az orosz lovasság valóban bámulandó vitézséget fejtett ki. Az ellenség minden túlnyomóságának daczára is az orosz csapatok oly állhatatos szilárdsággal és rettenthetlenséggel küzdöttek, hogy egy négyszög sem ugrasztott szét, egyetlen lovas század sem törtetett át, vagy veretett szét. A jó ideig

¹⁾ Alison II. 371.

tartó csata eldöntetlenül maradt; de ezen idő alatt az egész tüzérség vonatainak volt idejük a folyón való átkelést végrehajtani s így az orosz hadsereg lassan bár, de teljes rendben és komolyabb veszteségek nélkül vonulhatott vissza a folyón keresztül. Ezen ütközet az orosz lovasságnak valóban becsületére vált.¹⁾

Napoleonnak Moszkva ellen való előnyomulása az 1812-iki hadjárat alatt az orosz lovasság méltó volt régi jó hírnevéhez s azt új tettekkel emelte. E hadjárat első összeütközései július 9 és 10-én történtek, minkét esetben a lengyel lovassággal szemben a kozákok ütköztek és mind a két alkalommal győztesek levének.²⁾

Itt nem akarjuk bővebben érinteni ez ütközetet, mely a 6,000 gyalog és 1,200 lovasból álló, Newerowsky tábornok alatti orosz hátvéd és az előnyomuló Murat és Ney vezényelte alosztályok között Krasnoi-nál kifejtett. Newerowsky, ki egyszerre 18,000 lovasból látta magát körülveve, a megadás minden gondolatát elutasította magától és elvult határozva, hogy helyét a legvégsőig megállja. Két négyszögben — melyet később egygyé alakított — állt fel s nagyterjedelmű nyílt során lassan és szilárdan vonult vissza s a francia századok minden rohamait — melyek legalább 40-szer ismétlődtek, állandóan visszautasította. Sikertült ugyan a francziáknak többször betörni a négyszögekbe, sőt azok közepén még tiszteket is öltek le; de az orosz csapatok újból zárkóztak s a körülözönlő ellenséges tömegeket szilárd magatartásuk s jólt talált tüzelésükkel visszautasíták — hátrálásukat Korytnia felé végrehajtva azt az éj folytatában meg nem tört sorokban, de 1,000 ember és 5 löveg veszteséggel el is érik. Ez a gyalogság által nyílt sikon, túlnyomó lovassággal szemben vívott harc — egy igen szép példája.³⁾

A borodinoi csatában orosz részről, Uwarow tábornok által az I-ső lovas hadtest és néhány kozák ezred élén az olaszországi alkirály Eugen hadteste balszárnya ellen egy rendkívül fényes támadás hajtatók végre. Ezen tábornok átlépve a Kalocsát, először az ezen szárnyon tartózkodó Ornanó-féle lovas dandárt veri meg. Egy olaszországi hadosztály Delzons alatt csakis az által kerül el a hasonló sorsot, hogy hamarjába négyszögekbe alakul. A tüzérségi telepek és a vonatok teljes felbomlásban menekülnek, maga Eugen is csak az által kerül el az elfogatást, hogy egy négyszögbe menekül. — Napoleon a hová tovább növekedő zavar által figyelmessé tétetve,

¹⁾ Alison II. 531.

²⁾ U. o. III. 547.

³⁾ Annál is inkább, mert Newerowszky hadosztálya kizárólag ujonnan alakított csapatokból áll. De más részről azt is meg kell jegyeznünk, mikép a támadás nyílt sikon ugyan; de egy mély árok és négy fásor szegélyezte utakkal ellátott terepen vitetett ki és továbbá, hogy Murat az ő botor hősiességével egyik századot a másik után (tehát nem egyetemenlegesen) dobta a gyalogság elé; a nélkül, hogy számos jelenlévő lovagló tüzérségét — ennek ismételt kérelmei és más hadtest parancsnok, névleg Ney, előterjesztései daczára — csak igénybe is vette volna — Nézzük most azon zavart és teljes felbomlást, mely e csata alatt a francia lovasság soraiban támadt, melyet Bismarck gróf „Ideen-Taktik der Reiterel.“ Karlsruhe 1829. Pag. 266—278. című műve e helyén oly élénk színekkel ecsetel. — A fordító.

a támadást egész komolyan veszi s személyesen a helyszínére vágat, követve testőrsége, lovassága és tüzérsége által. Uwarow azonban az őt fenyegető túlnyomó erő láttára — újból visszamegy a folyón, miután fényes támadásával azon czélt, — hogy az ellenséges tartalék egy része a döntő ponttól elvonatik — teljesen elérte. — Ezen roham a francziák eredményeit sokáig késlelteti.¹⁾

A borodinoi csata lovassági szempontból egy más tekintetben is felette érdekes, jelesen a francia lovasság híres, a nagy sáncz bevételel eredményező rohama folytán. Mialatt Napoleon egy mindent szétzuzandó roham előkészületeivel foglalkozék, mely egy 200 löveg által támogatott gyalogsági tömeg által lesz kiviendő, egy lovassági lökemet rendelt el az orosz vonalok ellen, hogy azok a lehetőségig keresztültörve, azután hátraarczot csináljanak, és a nagy váracsot hátulról bejáratánál foglalják el. — Coulaingourt Montrun vérteseivel volt e célból kiszemelve. — Alison ezt következőleg írja le: „Őn mindjárt fog engem látni élve vagy halva“, volt a vitéz tábornok felelete, a midőn lovassai élén elvágatott, melynek csillogó sorrai csakhamar a váracs előtti füstfelhőben eltűntek. Az oroszok nem késnek a megtámadott pontot minden lehető erővel támogatni. Ostermann hadteste, a Pseobrashenski és Szemenowski-féle testőrezredekkel mint tartalékkal háta mögött — arczvonalt alakított. — Coulaingourt, ki a legnagyobb gyorsasággal nyomult előre a Kutusow által ellene küldött orosz lovasezredekett visszavetette, mialatt a nagy váracs szakadatlanul okádtá tüzét. — Eugén gyalogságával követte őt és már csillogtak szuronyai a sáncz alján, midőn a vértés oszlopok az idáig őket eltakaró füsttömegből előtűntek. A váracs oldalai az erős tűz alatt egyre villámlottak, de a néhány percz óta oly pokoli tűz az ormokon, egyszerre elhallgatott. A vulkán tüzét vérfürdő oltotta ki, és midőn a füst felszált, a sáncz magaslatain a francia vértések sisakjai csillamlottak.²⁾

Grouchy ki lovasságával követte a rohanókat — Ostermannak e közben a mögötti magaslatokon fejlődött gyalogsága ellen fordult; de az orosz testőrség két ezrede által ellene intézett roham, őt saját gyalogságára vetette vissza.

Katzbachnál augusztus 20-án 1813-ban a győzelem leginkább azon kitiűnő szolgálatoknak volt tulajdoníthat, melyet a Sacken hadtestével lévő, Wassilcsikow alatti lovasság és a Karpow alatti kozákok kifejtettek.(?) — Ezen vitéz lovasok megtámadták Niedercrain-nak a Sebastiani vérteseit, midőn a Kroitschi szorostól kibontakoztak, és a szorosba szorították vissza őket. Ez által az egész francia balszárnny zavarba hozatott és visszavonulásra kényszerítettet. Ez aztán azt eredményezé, hogy Macdonaldnak egész hadseregével vissza kelle vonulnia, s az üldözés alatt sok fogoly és győzelmi jel került a szövetségesek kezébe.²⁾

A kulmi csatánál ugyanazon év auguszt. 30-án a szövetségesek hadseregénél 10,000 lovas volt jelen, míg Vandamme a maga részéről

¹⁾ Butturlin I. 341. — ²⁾ Butturlin I. 344.

csak 3000 lovassal rendelkezett. — A szövetségesek lovas hadoszlopait a francia balszárnnyal szemközt jobb szárnyukon halmozák föl, hol a nyílt terep e fegyvernem előnyös használatát megengedé. — A csata az orosz lovasságnak egy a francziák baloldálára intézett heves rohama által nyitatték meg, mely minden támogatás hiányában sikerrel ellent nem állhata. — Vandamme egész balszárnya e támadás következtében előbb a középre és később a jobb szárnyra nyomott s ezáltal összeköttetése a pírnai táborral legkomolyabban veszélyeztetve volt. — Ezért egy új dandár küldetett ki, hogy az előnyomuló lovas áradatot lehetőleg feltartóztassa; — de hasztalanul! — mert a győzelmes lovasság által azonnal halomra döntve, még nagyobb zavart idézett elő. — Ekként a francziáknak egy oly visszavonulást kelle végrehajtani, mely a Kleist alatti porosz hadtesttől hátul elvágtatván — a sereg leveretését valóságos szerencsétlenséggé változtatta. — Vandamme és a sereg nagy része foglyul esett. — Ellenben a Corbineau alatti francia lovasság szép példáját adá annak, hogy hason körülmények között hogyan kell a lovasságnak eljárni. — Elvágtatva a visszavonulási vonaltól, s roppant tulnyomóságú ellenséges lovasságtól környezve — Corbineau azon merész tervet ragadá meg, hogy magát keresztül vágja. — Lovassága élén, a csaknem járhatlan s az előnyomuló porosz tömegek által megtömtött szorosba oly erővel tört be, mikép ezen oszlopokat valóban keresztültörve, a löveg legénységét leöldösi, s a lövegeket elfoglalja, melyeket azonban e gyors visszavonulás miatt magával nem vihetett. — Ez egy igen szép példája azon maximának, mikép egy lovasságnak bent a csatatéren magát megadni soha nem szabad, s „ad oculos“ meggyőző példája e tan helyes voltának.

1813. október 16-án Lipcsénél az ujkor legnagyobb csatája kezdetét vevé, és már a legelső megkezdésnél két orosz vértess ezred rendkívül fényes rohama által nyitatték meg, melyet Lewascsew a francia hadsereg jobb szárnya ellen intézett. — Nemsokára maga Napoleon a szövetségesek központja és balszárnya ellen egy nagyszabású lovassági támadást rendelt el. — Kellermann 6,000 lovasa élén merészen nyomult elő, Lewascsewet leverve, mindent maga előtt üldözött, a midőn a Nosticz vezérlete alatti 6 ezred vértessből álló osztrák lovasság, mely gyorsan kelt át a Pleisze folyón épen a válságos pillanatban a küzdő helyre érkezett és hangos csatáival, melyek a legnagyobb hevességgel Kellerman századjainak oldalába tör, melyek a sikerrel mindig együtt járó rendetlenséggel törtek előre. — A friss tartalékoknak ezen váratlan fellépte természetesen a harc sorsát azonnal megfordítá. — Kellermann azonnal megveretve, a tüzéség és gyalogságból álló saját vonalra vettetik vissza, melynek védelme alatt azonban újból gyülekezett és alakult. — Az osztrák vértéseknek ezen elhatározott támadása a szövetségeseket balközépkön a leveretéstől megmenté.

Csaknem egyidejűleg, vagy tán kevéssel később a Murat és Latour-Maubourg alatti francia lovasság egy kétségbeesett kísérletet tön, hogy az ellenséges felállítás jobb-középjén Wachau irányában

keresztül törhessen. — E vitéz lovas tábornokok 4—5000 vértés élén — egy második harcztvonál vagy tartalék nélkül — bámulandó rend és zárkozással Eugen württembergi herczeg gyalogságának oldalába törnek, s azt rendetlenségbe hozva, az őket feltartóztatni akaró 10 század orosz testőr-lovast elsodorják, s nagyszámu lövegeket foglalnak el. — A roham sikeres és borzasztó eredményeket, az ellenséges központ áttörését látszott maga után vonni. — Magának Sándor csárnak és a porosz királynak is, elfogatásukat kikerülendő — hátrább kelle vonulniok s úgy látszott, hogy a szövetségesek részére a válság multhatatlanul bekövetkezik. — Most Sándor czár bámulandó hidegvérűséggel a testőr vértés-kozákokat Orlow-Denissow alatt a győzelmes francia lovasság oldalába előre rendeli, s egyidejűleg Barklay is parancsot kap, hogy a tartaléklovassággal azok támogatására előre vonuljon. — Sándort ezen intézkedései megmentették a csatavesztéstől. — A Denissow alatti kozákok a francziák oldalába törnek, a midőn ép ezek Latour-Maubourgnak nehéz megsebesülése folytán vezériüktől megfosztva, a hosszan tartó roham után lélegzet nélküli lovaikkal, s a lövegek elfoglalása után rendetlenségbe jött sorokkal komoly ellenállásra egyideig képtelenek voltak. — Egy pillanat alatt az egész nagy lovas csapat át volt törve és összebonnyolodott, a zsákmányolt 24 löveg visszafoglaltatott, s a francia vértések nagy veszteséggel saját vonalaikra üzettek vissza. — Már ezen egyetlen csatában kevés perczek letűnte alatt két győzelmes lovas támadást látunk, melyek azon fontos elv mellőzése folytán, hogy tartalékokat nem bíztak kezük ügyére — győzedelmük teljes vereséggé változott.

Még számos lovassági harc merült fel e hadjárat további folyama alatt, ez azonban csak unalmas ismételtetésekben állana, s így nem tartjuk czélszerűnek e művünkben a szükségesség határain túlterjeszkedni, s több az előbbiekkel azonos példák felemlítésével túlterhelni. — Van egy csata azonban a többiek sorában, melynek felemlítését nem mellőzhetjük, mely alkalommal 22,000 szövetséges lovasság 128 löveggel egy hasonló nagyságu, néha különböző összetételű, ugyanis: 17,000 gyalog, 5,000 lovasból és 84 lövegből álló francia hadtesttel küzdött.

Ezen csata, mely 1814. márczius 25-én La Fère Champenoise mellett vívatott, az orosz Chevaliergárda és vértésekből álló elővéd által nyitottat meg. — Ezek hevesen támadták meg a hátráló francziákat, kik négyyszögbe alakult gyalogságukkal lovasságuk és tüzérségük támogatása mellett feltartóztathatlanul folytaták visszavonulásukat. — A szövetségesek lovassága, mely lassankint Constantin nagyherczeg és Nosticz tábornok alatt nagy számban nyomult elő, a francia dragonyosokat csakhamar elnyomta és 44 löveget foglalt el. — A záporosó a fegyvereket megáztatta és hasznavehetlenekké tévé, s így a francia gyalogságot, mely ekként az önvédelem lehetőségétől, sőt a saját tüzérsége gyámolításától is meg vala fosztva — páni félelem ragadta meg elannyira, hogy a legnagyobb rendetlenségben menekült „la Fère Champenoise“-n át. — Csakis a bátor

Le Clerc tábornok alatti egy ezred nehéz lovasság önfeláldozó hősiességének — mely a legnagyobb határozottsággal a visszavonulás fedezésére rohamot kockáztata, s az éj beálltának vala köszönhető, hogy a francia tábornagyoknak mégis sikerült csapataik maradványainál a rendet újból helyreállítani.

Mialatt a csatatér egyik részén ez történt, a porosz király és egy erős lovas csapat által követett Sándor császár egy Pacthod tábornok alatti francia hadosztályra bukkant, mely ép egy nagy tűzérési és mindennemű élelmiszereket szállító vonat-oszlop továbbállításával foglalkozott, s már elébb Korff és Wasszilcsikow tábornokok több rohamait utasítá vissza, melyet ezek az orosz hadsereg néhány legjobb lovas ezredeivel intéztek.

Sir Archibald Alison, „Európa történelme“ czimű művében, egy rendkívüli élénk leírást hagyott fenn azon küzdelemről, mely az orosz czár megérkezése után e csata terén kifejtett.

„Mihelyt Sándor czár észrevevé, hogy az a hadcsapat ellenséges — azonnal annak minden oldalról való bekerítése és megsemmisítésére nézve megtette intézkedéseit. — Az orosz és porosz testőrvétesek jobbra, Korff huszárai, kik amazokat szakadatlanul ugyanazon irányban követék arczban, s mögöttük balra Wasszilcsikow dragonyosai alakultak. — Ekként 9000 válogatott és 70 löveg által támogatott lovas, egy minden lovasság s csakis 16 löveggel rendelkező 6000 főnyi gyalogság ellen készült fellépni. — Miután a francziák minden oldalról bekerítették, Sándor — a haszontalan vérontást kikerülendő — azok tábornokát megadásra szólítá fel. — Pacthod noha jól tudta azt, hogy menekülésre nincs remény — mégis azt hősiesen utasítá vissza s katonáit fölhevíté, hogy vitéz férfiakhoz méltóan haljanak meg a hazáért. Beszédjét helyeslő felkiáltás követé és azonnal kezdetét vevé a harc. — Négyszögekre alakulva, középben lövegek és lőporos kocsiikkal — gyilkos tüzelést nyitottak s la Fère Champenoise felé megkezdék visszavonulásukat, miután egy ideig valóban az orosz lovasság minden rohamait visszautasíták. — Végre azonban a lövegek, melyek lord Cathcair közvetlen parancsnoksága alatt álltak, kire a jelen levő császár azok vezetését bíz — egészen közelre nyomult előre. — Olyannyira gyilkoló vala tűzők, hogy csakhamar egy négyszögben véres utakat csapának, melyen a lovasság betörve mindent levágott vagy foglyul ejtett. — Most egyszerre mint futótűz terjedt el az orosz sorok közt, hogy Sándor czár veszélyben van. — Erre a csapatok hasonlithatlan tüzzel nyomultak előre: husárok, dragonyosok, dzsidások, vétesek sebes futamban vagy gyorsan ügetve törtek elő s a csatautat, melyen 13,000 lovas szertelen gomolyagban kavargott — sötét porfellegek boríták. — De a második francia négyszög még most is vonakodott magát megadni; Sándor hadsegéde maga Napatelar is — ki a Drezdánál elesett Moreau hagyományosa gyanánt tekintetett — tüzeltek. — Sándor, ki látta, hogy nincs mást mit tenni, jelt adott az általános támadásra. — Testőrvétesei élén maga e vitéz fejedelem ment a négyszögnek s egy löveg csinálta résen betört. — A szeretett feje-

delmük jelenlétén fellelkesült testőrök — ellenállhatlan erővel törtek elő s a négyszög oldalát mindenütt áttörték. — Hősi dühökben még mostan is vonakodtak a francziák fegyverüket letenni: hanem egyik sirásba törve ki, másik dühtől tajtékozva, utolsó történyükig folytatták a kétségbeesett küzdelemet. — Pachod a négyszög közepén csakis személyesen maga a czárnak nyújtá át fegyverét. — 3000 franczia, közöttük sok nemzetőr — vitéz ellenállás után hullt el e végtetes napon.⁴¹⁾

Az előbbiekben felhozott példák elegendők annak feltűntetésére, hogy az olvasóval a Napoleoni hadjáratok folyama alatt a lovasság alkalmazásánál a különböző, abban résztvevő államok a csatatéren követett rendszer kellően ismertetve legyen. — Mindazonáltal a szövetségesek seregeinél a könnyű lovasság, jelesen a kozákoknak hadműködésük körül való tevékenysége oly jelentékeny vala, mikép ez a lovasság történetében hallgatással nem mellőzhető.

Mi már elébb érintettük volt azon rendkívüli befolyást, melyet az osztrák rendetlen könnyű lovasság Nagy Frigyes hadjárataiban a hadműködésekre gyakorolt; melyek, noha az oly magas mérvben kiképzett porosz lovassággal nem mérkőzhettek, de ezeknél az előőrsi szolgálatban jóval tulnyomóbbak valának. — Napoleon szintén épen ugyanezen körülmény folytán, az ellenek a könnyű lovasságban való nagy tulnyomósága következtében, azokkal történt első találkozása alkalmával érzékeny hátrányban volt. — Már a megelőző fejezetben felkeltettük az olvasó figyelmét, midőn ezen pontra vonatkozólag eseteltük azon szolgálatokat, melyeket az eylaui csata után a Benningsen alatti kozákok tettek. — Napoleon pályáján ez volt első eset, hol ő egy szabályos csata után visszavonulni volt kénytelen. — Noha harcászati és technikai tekintetben ez győzelem volt a francziákra nézve; mindazáltal az eylaui csata eldöntetlenül maradt, de olyan, hogy az a kozákok nélkül vajmi könnyen és gyorsan leendett a francziák által kizsákmányolva.

Ezen időtől kezdve lépésről lépésre követhetjük azon növekvő befolyást, melyet e rendetlen lovasok Napoleon hadjárataira gyakorlának, míg végre az az 1814-ik hadjáratban akként lőn szorongatva, hogy kénytelen volt leköszönni. Az 1814-iki hadjáratban a kozákok befolyása rendkívüli nagy volt és jelesül Moszkva után, a franczia betörő sereg ellen való hadműveletek közben mindenek felett előtérbe emelkedik. Azon időben egy bizonyos ideig a hadviselő felek közt egy neme keletkezett a harcászati fegyverszünetnek, mely minden kölcsönös megegyezés nélkül, hallgatagon, mind a két fél által érvényben tartatott; és éppen ez időben kezdék meg a rendetlen lovasok a franczia felállitás háta mögött, annak oldalában portyázó hadjáratok romboló munkáit. Ezen könnyű, mindenhol jelen lévő, sehol meg nem ragadható lovasok minden élelmi szállítmányokat elváltak s csakhamar Moszkva körül egy olyan teljes sorompót képeztek, hogy valamennyi utat elzárva, a szállítmányokat elfoglalva,

⁴¹⁾ Alison IV, 382—383.

Napoleon hadseregét teljes ostromzár rendszer alá vették. Az ekként az élelmiszerekben támadt hiány nemsokára érzékenyen volt érezhető; a lovak számára takarmány már csak nagy nehezen volt beszerezhető, annyira, hogy a dragonyosok annak beszerzése céljából a legtávolibb portyázásokra voltak kényszerítve. Vonalaikon túl való, ily messze terjedő műveleteik közben a tartományt mindenfelé bekalandozó kozákok által elvágattak, vagy foglyul ejtettek. — Ily módon októberben rövid három hét alatt, egyetlen csata nélkül Moszkva környékén a francziák tényleg 4180 embert veszítének. Nemkülömben maga Murat tudósít ez időből, hogy a moszkvai csatát túlélte és a városba bevonult összes francia lovasságnak fele ezen eredménytelen és naponta megújuló portyázó csetepatéokban — melyek az előőrsőkön minden órában vívottak — csaknem teljesen tönkre jutott.

A francia lovasság e gyengülése a hadsereg erejére nézve súlyos csapás volt, s a kozákok későbbi hadműveleteit, már érintett nagy tulnyomóságuknál fogva is, annál döntőbb befolyásává tévé. 18. októberben az oroszok hadműködése egy Winkowno elleni, Murat csapatai ellen intézett támadással nyitott meg. Ezen roham, mely a baloldal hátába intéztetett s Orlow gróf lovassága által vitetett ki, csakhamar Murat csapatait rendetlenségbe hozta s 38 löveg, 1500 fogoly s az egész vonatoszlop elfogatása után, hátrálásra kényszeríté.

Erre Napoleon azonnal Kaluga felé indult, de a Maló-Jaroslawetz melletti csatával megállíttatott. — Itt volt, a midőn a császár az elfogatás legnagyobb veszélyének volt kitéve. — Ugyanis 25-ikén reggel előre lovagolt, hogy a megelőző napi csatátért megsejmelje, látszólag teljes biztonságban, hadserge közepében; a midőn egyszerre a kozákok csataüvöltése hallatszott.

„Ez Platow! és az ő 10,000-re“ hangzott minden oldalról. — Egyelőre Napoleon nem adott hitelt a hírek s így a legnagyobb veszélynek tévé ki magát. — Segédje Rapp tábornok lováról leverett s csakis a legnagyobb vitézséggel küzdő kísérete erőlködéseinek, valamint a lovas gránátosok és a testőr dragonyosoknak vala megmentése köszönhető.²⁾

Ezen megrohanás Platow 10 kozák ezrede által egy tüzér telep elfoglalása céljából vitetett ki. — A lövegek el is foglaltattak, de lovak hiányában, s a császári testőrség gyors megjelenése miatt csakis 11 volt elvihető.³⁾

Ezen csata fontos eredményeket idézett elő, sőt a hadjárat végkimenetelére is jelentékeny befolyást gyakorolt. — Ez Napoleont lehangolta és meggyőzte arról, hogy az ellenfél könnyű lovassága mennyire tulnyomó fölötte, és hogy mennyire gyenge és elégtelen saját meggyengült lovassága, épen azon pillanatban, a midőn minden egy merész és elhatározott fellépéstől volt függővé téve. — Ugyanez éjjel hadi tanács tartatott, hogy azon nagy kérdés fölé — mikép Medyn felé

¹⁾ Alison III. 575—576.

²⁾ Butturlin II. 165. — Alison III. 580.

³⁾ Butturlin II. 165. —

egy áttörés megkísérendő lenne-e, vagy a moszkva-szmolenszki régi úton kellene-e hátrálni — heves viták keletkeztek.¹⁾ — Murat egy végső eltökéléssel a merészebb és erélyesebb tervet hangsúlyozta: de a többi tábornokok nem e véleményben voltak — és a mint mondják egy újabb, Borovosk mellett néhány mérföldnyire a hadsereg háta mögött a kozákok által vívott felette heves ütközetről vett tudósítás volt eldöntő befolyással arra, hogy Napoleon a visszavonulást elhatározza; oly elhatározás, mely végeredményeiben annyira válságos következményeket vont maga után. — Ép ezen pillanatban, a midőn a visszavonulás kezdetét véve Kutusev éppen azon volt, hogy Kaluga felé hátrál; a mi egy újabb bizonyítéka annak, hogy ezuttal Murat nézete a legjobb, s terve valószínűleg sikerrel lett volna keresztülvihető. — Így eredményeztek a kozákok hadműveletei az orosz fővezényletnek oly nagy előnyöket. —

Igy vette kezdetét ama nevezetes visszavonulás, mely október 26-ikától (1812) december 13-ikáig tartott. — Ezen egész hosszú idő alatt alig múlt el nap, melyen a kozákok nem tettek volna valami jelentékenyebb fegyvertényt, kikkel Platow a francia utóvédet szakadatlanul szorongatta. — Csakhamar a hátráló seregnél nagy mérvű élelemhiány, melynek a legrettenetesebb szenvedések és nélkülözések lettek következményei. — Minden lépten málhás szekerek akadtak el, melyekből a lovakat az éhség kiölte. — A csapatok az élelmi szereknek nagy mennyiségéről való felkeresése céljából minden irányban szétszóródtak, és a lovak, melyek egyébre lettek volna használandók, a kiéhezett legénység eledelül levágtak.

November 2-án Wjasevánál heves csata keletkezett, mely alkalmával a Wasszilcsikow által elvágott francia utóvéd csak a legnagyobb nehézségek mellett, s csakis 6,000 ember vesztesége után kezdheté meg visszavonulását. — A hátráló csapatokat a kozákok szakadatlanul körülrajzák, s csapatok részint éhség folytán kidőltek a sorból, vagy — miután rendezetlen csoportokban élelmi szerek végett a vidéket bekalandozák — részint a kozákok által fogattak el vagy a parasztok által agyonverettek. — A kemény fagy a szenvedésekhez még újabb borzalmakat hozott: és semmi sem hiányzott, hogy e visszavonulás minden egyéb a hadtörténelemben ismert katasztrófát felülmuljon.

Elfogadott vélemény az, hogy Napoleon oroszországi hadjárata baleredményeinek legfőbb oka a szokatlanul hideg tél vala; — de minél részletesebben tanulmányozzuk e hadjárat egyes részleteit, annál világosabban tűnik szemünkbe, hogy az a francia hadsereg megsemmisítését mindenek felett az oroszoknak a könnyű lovasságban való roppant előnye dönté el.

Azon roppant távolság, minőre Napoleon működési alapja és élelmi raktáraitól eltávozott, csapatainak szabályszerű élelmezhetését végtelesen megnehezíté, és ezen nehézség a zászlói alatt összesereglett hadseregek nagy száma által még jobban fokoztatott.

¹⁾ Segur II. 114.

A midőn a kozákoknak az előrsi és portyázó szolgálatban való túlnyomósága teljes érvényre emelkedett, a takarmányzások és harácsolások megakadtak; és csakhamar az éhség és nélkülözések nyomása alatt a francia csapatok fegyelme és ereje megtörtött. — Ezen körülmények jobban összeműködtek a francia hadsereg megsemmisítésére, mint a hideg. — Alison azt mondja. „E hadjárat még azon esetben is végzetes leendett, ha Moszkva nem ég le, s ha a tél és a hideg nem is áll be.“

Ha valamely sereg vakon a skytha lovasság körébe merészkedik, a nélkül, hogy kellő élelmiszerek és takarmánnyal el legyen látva, úgy minden bizonytalanságra jutand. — Nagy Sándor okossággal kitért egy ily veszély elől, a midőn a scythák felett az Oxus melletti meddő győzelme után a barátságtalan országnak hátat fordított. — Ellenben Dárius, ki Perzsia egész erejével tört be, abban vesztét is lelé. — Crassus és Antonius légiói a párthus lovasság szakadatlan rohamai alatt leroskadtak; Julianus lángesze is eredménytelen vala s Arszlán Richárd hősiessége is megingott Saladin lovasságának erős nyomása alatt. — Már maga a járművek nagy sokasága, melylyel egy ázsiai tartományba betörő hadseregeknek ellátva kell lenni, természetszerűleg annak megsemmisülését eredményezendi, a midőn a hadsereget megnyomorítja s minduntalan alkalmat nyújt azon esélyeknek, hogy az ellen könnyű lovassága szakadatlan robamainak kitéve — tönkre menjen. — Tehát Napoleonnak Oroszország elleni vállalatára már magában is szörny-szülöttnek volt tekinthető, épen ugyan azon okoknál fogva, melyek minden időben a polgáriasult államoknak a kelet sivatagjai ellen intézett berohanásait hajótörésre vezetik; ez egy találó bizonyíték arra nézve, hogy még azon legnagyobb emberi vállalatoknál is, a hol a polgáriasult államok által kelet sivatagjai ellen mozgásba hozott legrettebb hadi erők működtek is, ott is ugyanazon nehézségek idézték fel a bukást, melyek hajdan a puszták pásztor királyainak győzelmet szereztek.¹⁾

Ezen hadjárat alkalmat adott a portyázó hadjáratok rendszer behozatalára. — Dawidow, ezredes, ki e tárgyban egy értekezést írt, a könnyű csapatok alkalmazására nézve ezen rendszert ajánlá s azt egyidejűleg alkalmazásba is vevé, a midőn a francziák az ő szerencsétlen visszavonulásuk alatt a hiányosan fedezett működési vonaluk egész hosszában e megvonások által nagy veszteséget szenvedtek. Számtalan különítményeik e merész és fáradhatlan portyázó csapatok által elfogattak. Így például az Augereau hadtestének Baraguay d' Hilliers alatti 2000 főnyi elővédje Ljachowo alatt gróf Orlow-Deniszow fogságába jutott, ki ez alkalommal Dawidow, Seslawin és Finger által támogatott.²⁾ Hasonlóképen egy 1300 emberből álló különítmény Klemenstyewo mellett Bisztorow ezredes vezényelte 2 zászlóalj testőr-vadász, 1 század vértés és 200 kozák által meglepetett és elfogatott.³⁾

¹⁾ Alison III. 599.

²⁾ Butturlin II. 201.

³⁾ Ibid. II. 203.

Ezen időben az orosz lovasság több első rangu lovas vezért mutat fel, kik közül leginkább Platow áll előtérben. Mellette Uwarow, Pahlen, Orlow-Denissow, Dawidow, Csernsew, Figner és Seslawin tüntek fel; nem kevésbé Konstantin nagyherczeg is az 1813. és 1814. hadjárat alatt igen jeles szolgálatoakat tett s mint kitünő lovasvezér említést érdemel.

Az 1813-iki hadjáratban e portyázó hadmenetek a francia sereg hátában még sokkal gyakoribbak és kivitelükben jelentékenyen merészebbek voltak, mint az előbbeni hadjáratokban s fegyvertényeknél az orosz lovasságot és annak vezéreit jelentékeny dicsőrejezi.

Például az 1813. hadjáratban az első jelentékenyebb ütközet volt Hamburg bevétele, mely a tevékeny és erélyes Tettenborn vezérlete alatti 3000 gyalog és 3000 kozák által lön végrehajtva. Nemsokára Csernisev, Benkendorf és Dörnberg kozákjai és könnyű csapatai egyesítése után, egy 50 angol mértföldre terjedő erőszakolt marsot hajtottak végre 24 óra alatt, hogy Lüneburg lakosait megmentsek, mely alkalommal Morand tábornokot megverve, 1000 emberét részint levágák, részint megsebesíték s a hadereje maradványát képező 2000 embert elfogták. Ezen siker fontos eredményeket vont maga után, mert a lakosságot a francia iga lerázására bátorítá fel; minék következtében a felkelés egész Németországban általánossá lett.

Később Napoleont a Lützen és Bautzen mellett aratott győzelmei után, a hátába intézett portyázó hadjáratok nagyon nyugtalaníták s szellemére nem téveszték el befolyásukat. A moszkvai visszavonulás emlékei még teljesen frissek valának s a kozákok és a szövetségesek egyéb könnyű lovasságának működése aggodalommal tölték el. Május 27-én pár nappal a bautzeni csata után egy ily portyázó csapat által jelentékeny tüzértelep vétetett el, mialatt Woronzow lovassága Dessaunál egy erős francia lovas különítményt támadott meg s 500 fogolyt ejtven — levert.

Két nappal később május 29-én, a Magdeburg közelében tartózkodó Csernisev tábornok a westpháliai Ochs tábornoknak ottlétéről értesülve elhatározta, hogy azt a Halberstadtnál lévő tüzérégi teleppel együtt megtámadja. Október 29-én egy huszárok és kozákokból álló erős osztálylial megindult és egész délután és éjjel utazva s vagy 10—13 német mérföldet haladva, a következő nap reggelén 5 órakor az ellen közelébe ért. Ochs tábornok teljesen meglepetett s valamennyi lövege elvesztése után megveretett s 1200 emberből álló egész csapata megsemmisített vagy elfogatott.¹⁾

Halberstadtból Csernicsev újból az Elbe felé tért vissza s Bernburgnál állást foglalt, a hol egyetértőleg Woronzow tábornokkal, Arrighi tábornok meglepése céljából, egy összevágó közös mozdulat foganatosításához fogott, ki 5000 emberrel az ottani jelentékeny raktárak őrzése céljából Lipcsében volt. Csernicsev egy erőszakolt menet után, 8 mértföldet téve egy nap alatt Woronzowval egyesül,

¹⁾ Alison IV. 159.

mire mindketten egyesült erővel törtek Arrighira, ki a megtámadtásra nem volt elkészülve. Épen a midőn a győzelem már a merész portyázók javára volt eldőlendő — érkezett meg a Napoleon és a szövetségesek közt megkötött fegyverszünetről a hír.

Az ellenségeskedések újbóli megkezdésénél Csernisev újból bebizonyítá egy jól alkalmazott portyázó hadoszlop nagy értékét. — Minekutána Oudinotnak a Grossbeeren melletti, Magdeburg irányában nagy veszteséggel járó visszaverésében előkelő részt vett — e vállalkozó vezér merészen és rendkívüli eredménynyel folytatta hadműveleteit a francia hadsereg hátában a Westpháli királyságban. 3000 lovas és 4 könnyű löveg élén Dessaunál átlépte az Elbét s villámsebessen egyenesen keresztül vágott Németországon Cassel, a westpháli királyság fővárosa felé, melyet szeptember 30-án ért. Mesés előnyomulása és szilárd magatartása a francia uralom emberei közt nagy megrettenést idézett elő. Bonaparte Jeromos a Westpháli király kényszerítve látta magát, f városát egyetlen kardcsapás nélkül feladni, mire a merész portyázó vezér kozákai élén, a lakosság örömradiásai között bevonulva, a westpháliai királyság megszüntét hirdeté ki. Csernisev egy álló hétig Cassel birtokában maradt s visszavonulását egyetlen ember veszteség nélkül — magával vive mint diadaljelt a fegyvertárt, a királyi lovakat s kocsikat és töméntelen zsákmányt — kezdhette meg.

Ezen merész portyázó hadmenet nagyobb erkölcsi befolyást gyakorolt, mint egy nagyobb csata. A Napoleon által felállított katonai királyság törekény voltát elárulá s ennek befolyása aztán a németországi viszonyoknak hatalmas lendületet kölcsönzött.

A kozákok, kik eleinte csak felbontott rendben harczoltak, csakhamar a mozgódásban jelentékeny ügyességre tettek szert s tevékenység és sebességben a francia vérteseknél jóval túlnyomóbbakká lettek, kik felszerelésük súlyától lenyomva, a szakadatlanul megújuló csipkedések és apró harczokban kimerültek.

Egy pár példa, melyek Nolan századosnak a lovasság történelméről írt művéből veszünk át, elegendő arra, hogy a kozákoknak a portyázó hadjáratban való nagy ügyességét feltűntessék.

1813. Augusztus 19-én a fegyverszünet letelte után, a francia csapatok a szövetségeseket Berlin és Potsdam irányában kezdék visszanyomni. Bychalow ezredes parancsot vett, hogy egy doni kozák ezreddel Luckenwalde felé tegyen kémszemlét. Emberei a trebbini uton fektanyáztak és azután Scharfendorf és Waltersdorf irányában haladtak előre. A francia táborőrök előnyomulásuk láttára hátravonultak s Luckenwaldtól észak- és keletre fekvő mezőket nekünk látni engedék. Ép egy erős lovas csapat vonult ki a városból. Nagy sietéssel és arczvonalunk előtt zárt század-oszlopokban alakult; a csatázók ennek szárnyai felé vonultak s így egy tekintélyes elleneség tömeg előtt láttuk magunkat. A kozákok a tömeggel szemben nem sokra mehettek; de mintán az ellenük intézett támadás már alakulásuknál fogva is valami nagy kárt nem teendett — előre rendeltetének. A francziák ügetésben jöttek előre s hogy az oroszok-

nak a század-közökben való petaláni betörését megakadályozzák — szorosán zárkozva egyenesen a mi harczzonalunk közepére törtek, mely természetesen e ponton megujult; most a kozákok az oszlop oldala és hátába estek. A francziák, kik azonban nem találtak ellenállást, megálltak és miután szárnyaik tüzelés alá vétettek — olyanira rendetlenségbe jövének, mikép semminemű fejlődést végre nem hajthatának. A kozákok ugyan a mély tömegekre nem intéztek rohamot, de a lovaglásban való túlnyomóságuk tudatában szurásaik- és lövéseiket tovább folytatták, sőt néhol, a pontokon, hol alkalom nyílt reá, egyes részleges rohamokat is intéztek. Ezalatt a francziák szárny-tagjai kifelé csináltak arczot s karabélyaikat kézbe ragadva, egy kis négyszöget képezének, melyből egy félóraig szabálytalan tüzelést folytattak. Most azonban a francziák gyalogsági tömegei is láthatókká lettek, melyek Luckenwaldról a hely színére megjelentek és lövegeik tüzét megkezdve, lovasságuk nehézkes tömegét veszélyes helyzetéből megszabadíták. Bichalow csapataival a scharfenbrucki uton elvonult anélkül, hogy egyetlen francziától is üldözve lett volna.¹⁾

1813, szeptember 18-án Mühlberg közelében Ilowaiski tábornok alatt 1,200 kozák és egy 2,000 főnyi francia dragonyos közt harc kezletkezett. — Nolan erről Ganzauge kapitány után következő részletes leírást ad:

„A francziák befejezték mozdulataikat, mialatt a kozákok fejlődtek. Ez utóbbiak egyetlen muraille-alaku vonalban alakultak, egy kis tartalékkal hátban.

A kozákok előre ugrattak és karabélytűz által fogadtattak. A francziák még kardjaikat sem huzzták ki. Tüzelésük eleinte az oroszokat jobbra fordítá és mialatt ismét alakulnának — az ellenség oszlopokban alakult, helyes térközökre nyílt meg és aztán félrekanyarodás által az arczzonalat újra helyreállítá. Mi minden pillanatban vártuk rohamát, azonban ugy látszik csakis az volt szándékuk, hogy vonalaikat lehetőleg megnyújtva a kozákok tulszárnyalását kikerüljék.

Miután mindkét részen az intézkedések csaknem egyidejűleg adattak ki; a kozákok szigoruan figyelmeztetve lónek, hogy az ellenséges tüztől vissza ne rettenjenek s tisztjeinek meghagyatott, hogy a legelső embert ki hátrálni merészelne — vágják le.

Néhány század az ellenség oldalába és hátába utasítottatott. — Mindezen parancsok pontosan követve lettek; ekként törve a francziákra, azok századaikt tulszárnyalták; itt saját szemeimmel sok francia dragonyost láttam fegyvereik kilövése után leszuratni, mielőtt kardjaikat megragadhatták volna. A francziák eleinte szilárdul védték magukat, a mennyire csak egy álló helyben levő lovasság, oly ellen ellenében, mely azt minden oldalról körülrajongá — magát védheté; — de csakhamar egy részük visszafordult, a mit aztán a többi századok is követtek. A tartalék a helyett, hogy a küzdelem

¹⁾ Nolan 81—82.

helyreállítására előnyomulna — szaladásnak indult; kevés vártatva az egész, Jakabvölgy felé vágatott vissza s az egész tér szétugrasztott lovas katonákkal telt meg. Egyetlen szakasz sem volt már zárkozva; ez valóságos hajtó vadászat volt és sokan közülök mielőtt fogságba jutottak volna — lesodortattak lovaikról. Végre egy vértés vonlra akadtunk, mely éppen az erdőből jött s ennek nyugodt és parancsoló magatartása bennünket megállított anélkül, hogy egyetlen parancsszó is adatott volna reá. — Mi egyébiránt győzelmünkkel teljesen megelégedve — Mühlberg felé hátráltunk vissza.

Brack tábornok a következő fontos nyilatkozatot teszi a kozákok mint könnyű lovasokról. „A kozákok oly lovasok valának, kiket a háboru nagyon veszélyesekké tett, különösen azon lovas tisztjeink előtt, kik kémszemlékre lettek kiküldve. Sokan ezek közül — jelesen a táborokból --- kik e czélból kiszemeltettek, beérték azzal, hogy megelégedtek a lakosoktól vett hírek továbbításával, semhogy előre nyomulva a kozákok rohamainak magukat kitegyék. Így a császár ekként csak későre értesülhetett a helyzetről.“ Valóban e rendetlen lovasság tevékenységéről alig szolgáltatható ki szebb bizonyítvány, mint az idézett sorok.

Hasonló véleményben volt egy más francia tiszt, Morand tábornok s a kozákok értéke és azoknak az 1812-iki szolgálatául a kérdéses pontra vonatkozólag emlékirataiban a következőleg ír: „De e vad lovasok a mi beosztásunkkal, a mi szabályszerű irányzatainkban s egyáltalán az egész rendszerünkkel — melyre mi oly nagy súlyt fektetünk — teljesen ismeretlenek. Lovaikat czombjaik közt tartják s lábaik egy széles kengyelben vannak, melyet fegyvereik használatánál támpontul használnak. A legteljesebb nyugalomból egyszerre képesek a legsebesebb vágtatásban előtörni s ezen vágtatásban egyszerre mozdulatlanul megállani: ügyességeikben lovaik támogatják s azokkal összeforrtaknak látszanak; ezen emberek mindig rendkívüli gyorsasággal bírnak s amellet, hogy mindent nélkülözni tudnak, mégis teljes harczkedvvel bírnak. Minő pompás látvány volt, melyet a francia aczéltól ragyogó gyalogsági és lovassági vonal nyujtott, midőn a Niemen halmos partjain júniusban kibontakozott! S minő fájdalmas emlékeket idéz fel azon visszaemlékezés, hogy mily eredménytelen vala mőködésük, melylyel magukat e kozákokkal szemben kimeríték, ezen eddigelé annyira megvetett rendetlen lovasság által, mely sokkal nagyobb szolgálatokat tett, mint Oroszországnak összes rendes hadtömege. Minden nap feltűntek a láthatáron, megmérhetlen vonalban kiterjeszkedve, mialatt merész szárnyalgóik előugrattak, csaknem arcvonalaink közvetlen közelében. Mi alakultunk és e vonalnak tartottunk, mely azon pillanatban, amidőn elértük, egyszerre eltűnt s a láthatáron csak fenyők és nyírfák tárultak fel szemünk előtt; — de egy óra mulva, midőn már lovainkat abrakoltuk, újból kezdetét vette a támadás, ismét feltűnt ama fekete vonal s ugyanazon mozdulatok ismételve hasonló eredményekre vezettek. — Ekként merült ki és ment tönkre a legszebb és legvitézesebb lovasság oly csapatokkal szemben — melyek a maguk

bátorságát is alig látszának ismerni és mégis hazájukat megtudták menteni, melynek egyedüli támaszai s egyedüli megmentői ők valának. És hogy fájdalmas panaszunkat befejezzük — a mi lovasságunk mely pedig a kozákoknál sokkal számosabb volt egyszersmind pedig tüzéséggel is támogatatték — a legkönnyűbb, a legvitézebb s legfélelmesebbek egyike, melyek valaha léteztek — halálra üldöztették. Továbbá meg kell jegyezniünk, hogy vezetőik a hősiesség csodálatainak mindmegannyi alakjai, noha műveleteik közben magukat rettenthetlen gyalogságunk által támogatatták, még sem tudták meggátolni azt, hogy elleneik dicsőséggel tetézve magukat, roppant zsákmánnyal ne térjenek a Don folyó termékeny partjaira; mialatt Oroszthon földjét a mi vitéz s hazájuk dicsőségeérti hevültökben hasonlithatlan harczosaink holttesteit boríták.¹⁾

Nagyon érdekes és tanulságos egy tény az, hogy a lovasok az 1813. és 1814-iki hadjáratok alatt hasonló módon valának fegyverezve és hason rendszer szerint működének, mint az utolsó amerikai polgárháboru folyama alatt — a mint azt majd később érintendjük — az itteni lovasság még amazokénál nagyobb arányokban is meglepőbb eredményekkel alkalmaztatik. Az elbai- és rajnai hadjáratokban valóban a kozákok gyakorta mint lovasított gyalogság mozgattatik.

Mintán mi e harczosoknak nagy szolgálatait ekként ecseteltük, befejezésül Ganzauge porosz testőr dsidás-századosnak egy, Nolan által idézett levelét kell megemlitenünk:

„Az utóbbi, Franciaország elleni hadjárat nagy része alatt én a doni kozákokhoz valék vezényelve. Ezen emberek az időben még kevéssé voltak a tüzfegyverek használatához szokva; nyugat-európai előnyomulásuk alatt azokat már előnyösen kezdék alkalmazni, különösen szegdelt terepen. — Később a harcztéren talált francia fegyverekkel kezdék magukat fegyverezni. Ekkor azon szokást kezdék felvenni, hogy ha a terep alkalmasnak kínálkozott, szétszórt csatárvonalt alakítának. Én láttam ekként számban jóval tulnyomóbb lovasság, sőt gyalogsági tömegeket is megverettetni, ha ezen gyalogság vagy lovasság őket részlegesen megtámadni megkísérté. Ily esetekben az ellenséges gyalogság már a lovaknál visszamaradt legénység egyszerű megpillantásakor — kik a lovaikat lóról leszállt bajtársaik közvetlen háta mögött tartották — megdöbrentnek látszik. Egyéb-iránt e lovak azért tartattak oly közel, hogy az első kedvező alkalommal — ha az ellen hátrálni kezdett — lovaikra pattanva — az ellenséget megtámadják.“

A portyázó hadviselés nemét én kizárólag a kozáknak a Ra'na és Elbe melletti hadjáratok alatt tanusított nagy ügyességének tulajdonítom és azon határozott túlnyomóságuknak, melyet ezek az előőrsi és különítményi szolgálatban az ellenséges lovasság felett állandólag gyakorlának.

¹⁾ Nolan 86—87.

II. RÉSZ.

Az osztrák, porosz és angol lovasság Napoleon hadjáratai alatt

Az osztrák lovasság, mely a forradalmi hadjárat megindítása alkalmával kétségtelenül a francia lovasság felett állott — csakhamar magas állásából alább süllyedt és nem egy alkalommal hátrált meg Napoleon vértesei elöl, Austerlitznél azonban az osztrák lovasok — kik a szövetségesek visszavonulását fedték — a legnagyobb vitézséggel küzdének, hogy a hadsereg visszavonulását fedjék. Több más csata alkalmával is az osztrák lovasság nagy vitézséget tanusított; a midőn levert hadserege visszavonulásait mindannyiszor önfeláldozásával lehetéssé tette — mint például Eckmühl, Egloffsheim és Regensburgnál, melyekről az egyes részletek részben érintve is valának. Ez utóbbi alkalommal 40 osztrák vértés század, az összes francia lovasságot több mint három óra hosszáig feltartá s ekként a Dunán által való visszavonulásra időt szerzett.

A porosz lovasság szintén az 1806-iki hadjárat alatt, noha jelesen volt felszerelve és szervezve, a francia lovassággal nem mérkőzheték, mely diadalhoz szokva minden nehézség nélkül győzött Jena és Auerstädnél s a visszavonulás alatt — amint tüzetesen megemlítők — oly tüzzel és erélylyel üldözött, hogy a porosz hadsereg ugyszólván elpárolgott, s többé a nyílt mezőn megsem jelenhetett.

Az 1813. és 1814-ki ütközetekben a szövetségesek nagy számú lovassággal bírtak; de téves eljárást fogadtak el: a gyalogsági harczvonalak közé lovasokat vegyítvén, amint ezt a francia tábornokok XIV. Lajos korában egykor Blindheim és Ramilliesnél tévék. Napoleon, ki ennek következtében tüzéségét teljes szabadsággal működtetheté, csakhamar őket minden befolyásuktól megfosztva elbátortalanítá és demoralizálta olyannyira, hogy az akkor csaknem nyers újonczokból alakult francia lovasság rajtuk győzelmeket vívhatott.

Lützennél a szövetségesek meglepő túlnyomóságu lovassággal rendelkezének, melylyel azonban a csatában éppen semmit sem voltak képesek kivinni, vagy legalább is a harcz tétlen nézőjéig süllyedtek, melynél gyalogságuk érzékeny veszteséget szenvedett. Napoleon — ki a saját lovassága gyengeségét és az ellenség e tekintetben való nagy túlnyomóságát ismeré — joggal feltevé, hogy az ellenében teljes határozottsággal lépend föl; s ennek megfelelően gyalogságát nagy négy-szögekben alakítá s tüzéségét ezek támogatására készen tartá, mialatt a lovasság hátul mint tartalék foglalt állást. Miután azonban a

szövetségesek lovassága nem hozatott alkalmába — ezek túlnyomósága daczára is — győzelmet nyert.

A lipcei csata után a szövetségesek lovassága **roppant** szám-beli túlnyomóságot nyert, mely egészben 60,000 lovat **számlált**, de a Napoleon által bekövetkezett üldözés alkalmával sokkal **eredménye**-sebben működhetett volna, mint tévé; Csernisev, Orlow-Denissov és a kozákok ugyan folytonosan nyugtalaníták a francziákat s minden különítményeiket elvágák; hanem egy hason üldözésről, a minőt Murat Jena után kifejtett, szó sem volt.

Megemlítendő itt azon **határozott** eredmény, melyet a Dolffs ezredes alatt 20 század porosz lovasság május 26-án 1813-ban Haynau közelében a Maison által vezérelt franczia hadosztály fölött kivívott. Ez utóbbi, mely 6 négyyszögben volt alakulva, rohammal támadtatott meg és daczára 18 lövegének, 15 percz alatt teljesen leverett olyany-nyira, hogy az egész sereg részint halva, részint megsebesítve bori-totta a csatatért, vagy fogságba jutott; csak csekély számú lovas osztály menekült meg.¹⁾

A waterlói csata után porosz részről a levert franczia sereggel szemben heves üldözés vette kezdetét, mely nagy elismerést érdemel; noha 1500 ember közülök, kik Sohr ezredes alatt Versailles közelé-ben, 1815. július 1-én nagyon vigyázatlanul előnyomultak, Roquen-court-nál megleptettek és elfogattak, egy ütközetben, mely már azon oknál fogva is nevezetes, mert a napoleoni hadjáratok legutolsó ütközete volt.

A harcászati rendszer ezen időszakban majdnem valamennyi európai hadseregben ugyanaz volt, csak a kozákok képeztek kivételt az ő sajátosságos harcmodjikkal.

Az angol lovasság a spanyol hadjáratban tüntette ki magát nagyon s azon dicsőséget, melyet az 1793. és 1794-iki hadjáratok alatt Németalföldön kivívott, fentartotta. A salamancai csatánál a nap sorsa leginkább a Le Marchant és Anson által vezetett angol lovasság fényes rohamai által dönteték el, melynél azonban a főveze-tést Sir Stapleton Cotton vitte. Az eredmény szemmel látható volt; néhány percz alatt az egész franczia balszárny rendetlenségbe került, 2000 foglyul esett, 5 löveg elvétellett s a franczia hadosztály szét-szórt romjai egy erdőbe üzettek, hol katonai értelemben megsemmi-sültek.

Az angol seregben akkor egy csapat hannoverai szolgálót és más németek, kik „A király német legiója“ név alatt egy külön csapatban voltak egyesítve. Ezen legiónál, mint annak kiegészítő részei 2 ezred nehéz dragonyos és 3 ezred huszár volt beosztva. E huszárok nagy hirre tettek szert. Különösen az Arentschild ezre-des alatti 1-ső huszár ezred az egész hadsereg legjobb könnyű ezre-dének tekintetett az előrsi szolgálat mezején; míg ellenben a leg-fényesebb lovasrohamot az egész hadjárat folyama alatt ugyanezen

¹⁾ Nolan 55.

²⁾ Napier 18. könyv, III. Fejezet.

légióban a nehéz dragonyos dandár által Hercia Hernandez mellett Bok tábornok hajtotta végre a salamancai csata után. Ennek egyes részleteiről, melyek gazdag tanulmányra nyújtanak alkalmat, az érintett légio történetírja Beamish a következőket közli:

„Mintán a francia gyalogság és lovasság a terep egyenetlensége folytán a tekintet alól elvonva volt — a dandárok Wellington lord által rohamra rendeltettek, kik jármódjukat a vágatásig fokozták. Akadályozva a szűk völgy által, a német ezredek előjövételük tartama alatt szélesebb arczot a hármaséni nem alakíthattak és megkísérlék század-lépcsőkben alakulva, az arczvonalat megállás nélkül az első századra fejlődtetni. Az első ezred első századja e közben Hattorf századossal — Bok tábornok s az ezred törzstisztjei s az angol tűzérségből May alezreddessel élükön, ki Wellingtontól hozta volt a parancsot — a pillanat izgatottsága alatt előre hatolt anélkül, hogy a többi századokat bevárta volna s egyenes irányban az ellenséges lovasságnak tartott.

A francziák balszárnya, Anson dandára rohamra elől visszavonult s az arczvonalt legelől levők Hattorf százada előtt hátraarczot csináltak. Az üldözés folyama alatt azonban a század azon gyalogsági tűzbe jutott, mely a magaslaton állt; May ezredes és több ember megsebesült s az üldözés beszünttetett.

Deken Gusztáv százados, ki a harmadik, vagyis az ezred balszárnny századját vezényelte, észrevette, hogy ha a vett parancs értelmében cselekedend, egy erősen zárkozott gyalogsági négyszög tűzének leendő kitéve s így azon merész elhatározásra jött, hogy azt egyedül saját századjával rohanandja meg.

Ezen négyszög a magaslat lejtőjén állott s vezérük parancsának engedelmeskedve a német harczosok rendben és elhatározottan rohanták meg azt, mialatt érkezöttük a gyalogsági tűz siketítő ropogása által lettek üdvözölve. 120 lépésen belül a támadási ponttól a vitéz századparancsnok, térden golyótól találva halálosan megsebesítve elesett — és Bos hadnagy és több ember és ló megöletett. Azonban Uslar-Gleichen, ki a bal félszázadot vezényelte, azonnal elől termett s bátorítván embereit szóval és példája által — mialatt egy második golyózápor halált és megsemmisülést szórt soraik közé — századát rendíthetlennül vezette előre, mely jobb vállát előre nyomva, a négyszög két oldalán az ellenséges szuronyok előtt megjelent.

Ennek két első sora térdre ereszkedett, halált hozó aczélát a földre támasztva, mialatt mögöttük a négy fennálló sor fegyvereit ezen önfeláldozó lovasokra szegezé. Ezen válságos pillanatban, a midőn a kard a tűzfegyverrel s a merész lovasok a rendíthetlenn gyalogsággal voltak megmérkőzendők és a győzelem állott a kockán — a térdelő sorokból egy véletlen lövés dördül el, mely egy lovat megölvén, az lovasával együtt a szuronyokba dől. Most a dragonyosok kezébe került a győzelem.

Az ut meg lett nyitva, melyen át a heves huszárok a négyszögbe törhettek és habár számosan hullottak is el a francia

fegyverek alatt; de ezeknek szilárd sorai megtörnek s ekként az egész zászlóalj részint lekaszaoltatik, részint elfogatik.

Reitzenstein százados, ki a 2-ik századot vezényelte észrevette az eredményt, melyet baloldali szomszédjának merész bátorsága előidézett és miután a terep nehézsége folytán ő sem haladhatott előre, elhatározza, hogy a gyalogság leveretését kizsákmányolandó, kísérletet tesz a második négyszög ellen, mely a magaslat párkányán állt. Jól táplált és megsemmisítő tűz által fogadtaték, melynek következtében Hügel hadnagy megöletett és Tappé hadnagy nehezen megsebesült; de a francia gyalogság erkölcsi tényezői a szemük előtt lezajlott leveretés által megrendítették s némely gyáva emberek soraikból elmozdultak. Ekként Reitzenstein dühös kísérőitől követve, a négyszögbe ugratott s annak nagy részét elfogta és levágta.

Ama csekély számú katonákból, kik megmenekültek, egy harmadik négyszög alakult s némi lovasság is jelent meg ezek támogatására. Báró Marschalk százados a 2-ik ezred 3-ik századával — melyhez a 2-ik század balszárnya is Fumetty hadnagy alatt csatlakozott volt — megtámadja az ellenséges lovasságot s azt szétszórja; ezután merészen a gyalogságra tör és betörve abba, teljesen leveri.¹⁾

Ezen roham mindenkor a legnagyobb elismerést érdemli. Foy tábornok a félszigeti hadjáratról írt művében nyomatékosan ad kifejezést annak, mikép az egész spanyol hadjárat tartama alatt ez volt a legfényesebb lovas roham. Wellington herczeg jelentésében szintén kiemeli, hogy soha nem volt tanuja ily ragyogó sikerű lovassági támadásnak.

A francia forradalom eredményezte hadjáratok utolsó nagy csatája s a britt hadsereg végső győzelme a watterlói vala. E csatában az angol lovasság rendkívüli vitézséggel küzdött, mint éppen hősie ellenfele; mert a francia császár vértesei- és dragonyosainak is hasonló elismerés szolgálatandó.

A watterlói csata a brittek központja és balszárnya ellen, a La Haye-Sainte major mindkét oldalán mozgásba hozott hatalmas rohammal kezdetett meg. Ney és Eslon alatt 20,000 ember indított a támadásra, mely 4 hatalmas tüzéség és lovasság által támogatott oszlopban nyomult elő.

Ezen parancsoló oszlopok — 74 löveg tüzésétől támogatva — teljes sorrendben vonultak előre s a szövetségesek első harcvezonalát visszanyomák, mely a második harcvezonal térközein át rendetlenül hátrált. De ezen második harcvezonal — a vitéz Picton tábornok, ezen hősie veterán által vezetve, ki csapatait nem egy csatában vitte diadalra — helyét megállá. Ő csakis két gyenge, alig 3000 embert számláló dandár felett rendelkezett, melyek egyetlen, 2 sor mélységű, gyér harcvezonalban valának fejlődve; mi alatt az ellenük előnyomuló ellenséges oszlopok legalább is négyszerte voltak erősebbek. Mégis nyugodt szilárdsággal várták be a rohamot. A francziák kellő

¹⁾ Beamisch, History of King's German Legion II. 81—84.

közelben fejlődni kezdettek. Picton a pillanat fontosságát felfogva, gyilkos tüzet adatott és most angolait vad „hurrah“ kiáltások közt szuronyrohamra vezette. Karddal kezében, csapatai élén, homlokban egy golyótól halálosan találva esett el az agg harczos. A francziák azonban nagy rendetlenségben hátráltak és most a Ponsonby-féle lovas dandár a gyalogság térközein át dühvel tör előre, melynek a francia oszlop ellen nem állhat. Az egész tömeg keresztül lett törve, szét-szórva és leverve s kevés perczek alatt 2000 fogoly és 2 sas esett zsákmányul, miközben a győzelmes lovasok sikereiktől elragadtatva — s baloldalukon Vandeleur dandára által is támogatva, a jóval hátrább elhelyezett 24 lövegből álló üteget is elfoglalták s azokat a hám elvágása folytán a csata későbbi folyamára mozdulatra kép-telenné tévők.

Mindig tovább ragadtatva, az angol lovasok egy harmadik, lövegek és lándzsásokból álló vonalat is megtámadnak s azokat teljes feloszlásban hátraűzik. Most azonban Napoleon — ki látta a kelet-kezett zavart — Milhaud vérteseit a második harczvonalból előre küldi és e friss és aczéllal terhelt lovasok a sokszoros siker folytán már rendetlenségbe jött és kimerült angol harczosokat könnyű szerrel verik le s köztük rettenetes veszteséget idéznek elő; Ponsonby maga is megöletett és embereinek alig menekült meg egy ötóde.

Daczára e szerencsétlen befejezésnek, az angol lovasok által elért eredmény mégis nagy jelentőségű volt; mert egy 5000 ember-ből álló hadoszlop megsemmisítésén kívül, 2000 ember elfogásával s 80 lövegnek hasznavehetlenné tételével végződött, egyszersmind pedig a britt hadsereg ellen intézett hatalmas lökés megállítását eredményezé s így az angol hadsereg előnyét a csatárvonaltól e részén is fentartá.

Ezidő alatt Napoleon a La Haye-Sainte elleni rohamot a legnagyobb nyomattékkal tovább folytattatá s elfoglalván e majort, Wellingtonnak e mögött álló vonalai ellen előre nyomult. Milhaud vértesei egy hannoverai zászlóaljra rohannak meg s azt megsemmisítik; de most az angol testőr csapat által nagy veszteséggel leverettek. De a britt lovasok harczai hevüktől elragadva, mélyen előre nyomultak s tartalékjaik is belevegyltek a küzdelembe, a midőn sikeres rohamaik után rendetlenségbe jöven, a francia uhlánusok által nagy rendetlenségben a saját vonalaikra vettettek vissza. Most a 12. és 13-ik angol lovas ezredek jövének szaladó bajtársaik védelmére s a francia dzsidásokat megtámadva, újból a völgybe vetik.¹⁾

Napoleon most egy kétségbeesett kísérletre határozá el magát, vérteseivel az angol balszárnyat keresztül akarta törni és leverni a harcztérről. Wellingtonnak ez ellen alkalmazott ellenszabályai helyesek és jól kiszámítottak. Gyalogságát saktáblaszerűen négyszögekbe alakítá — a térközökben a tüzéséggel — s így várta be a támadást. A francziák azt golyó- és gránát-záporral nyiták meg, mely elől az angolok — magukat földrevetve — igyekeztek kitérni. A

¹⁾ Beamish, 74.

midőn erre a lovasság előrenyomult — azok talpra ugrának és golyót golyó után röpitettek ellenükre. Nemkevésbé a térközökben elhelyezett lövegek is a támadó lovasságot a legutolsó pillanatig kartácsolák s aztán a tüzekek a négyszögek belsejébe menekülének. Ekként valamennyi üteg egymás után a francia vértések kezébe került, kik ezeken keresztül ismét és újra az angol négyszögekre a legnagyobb dühvel veték magukat, azon erős, de hiu elhatározásukban, hogy azokat letiporják s széttörik. De minden visszavert roham után a tüzekek ágyuikhoz szaladának s a már csaknem megsemmisített lovasokra röpiték töltényeiket.

Napoleonnak csaknem az egész fényes lovassága ezen ragyogó, de szerencsétlen rohamok alatt, szemben az angol balszárnnyal, feláldoztaték. Kétségbeesett erőlködések és ismételt támadások után, a teljes rendetlenségbe jött soroknak, az összeesett dandároknak mégis széttépve kelle hátrálniok; már csak nyomorult vázak valának a reggel oly tekintélyt parancsoló s oly fényes rendben a la belle-alliancei magaslatok ellen felnyomuló büszke lovas ezredek. A tartalék lovasságnak a csata megnyitása alkalmával történt helytelen alkalmazása s a francia testőrségnek a harc befjeztekor való megsemmisülése a francia hadsereg teljes feloszlását eredményezé. Ha van friss lovastartalék e derék csapatból, mely holtan vagy sebesülten a szt.-jean-i magaslatokat borítá — a hadsereg visszavonulását fedezte volna és bizonynyal megakadályozza vala, hogy a baleredmény katasztrófává fokoztassék.

Az angol lovasság általában, mint a többi európai államokban, dragonyos testőrök, könnyű dragonyosok és huszárokból állt, melyek az akkor szokásos felfegyverzéssel: oldalfejszer, pisztolyok- és karabélyokkal voltak ellátva. Watterlóiig még a dsidások nem voltak az angol lovasságnál rendszeresítve.

XXVI. FEJEZET.

A lovasság s a lovassági szolgálat Napoleon idejétől kezdve 1854-ig.

A nagy forradalom okozta hadjáratok befejeztétől egész a vont-csővű fegyverek rendszeresítéséig: tehát Watterlótól egész a krími-hadjáratig — a hadművészet terén semmi kiváló javítás sem fordult elő.

Ezen időszak alatt legfontosabbak valának az 1828. és 1829-iki orosz-török hadjárat, a lengyel szabadságharc 1830—1831-ben, az angoloknak indiai és a francziáknak Algír elleni hadjáratai. Ezen hadjáratok egyes részleteinek szemügyre vételénél mindazáltal a lovasság fellépése körül vajmi csekély változtatások történtek; csakhogy mégis fordultak elő egyes pontok, melyeket figyelmen kívül nem hagyhatunk.

Oroszország, Miklós czár uralkodása kezdetén bizonyos, a lovasság új szervezetére irányzott tevékenység által tűnt ki; és e tekintetben Miklós czár alatt két külön korszakot kell megkülönböztetnünk. — Két dragonyos hadosztály, egy huszár és egy dzsidás hadosztálylyá lön átalakítva és a lovasság száma gazdálkodási szempontból lejjebb szállíttatott. Ellenben az 1831-iki lengyel hadjárat után a lovasság értékét inkább kezdték méltányolni s annak számát szaporiták, a midőn valamennyi ezredékét 8 századra emelték és tartalékokkal látták el.

Az 1826-ban Oroszország és Perzsia közt kitört háboruban, leginkább az Elisabethpol melletti csata érdemel említést. A perzsák, kik nagyszámu lovasságot egyesítének ott, hadsergüket a gyalogsággal központjukon nagyszámu lovassággal szárnyaikon fejlődttették, s megkísérlék az orosz csapatok tulszárnyalását és bekerítését. Az orosz tüzéség tüzelése előnyomulásukat megállítá s kényszeríté, hogy az egyenes támadásról mondjanak le. Az orosz részről tanusított szívós ellenállás a mindkét szárnyról intézett lovas támadást meghiusítá; — mialatt az orosz központnak a perzsa gyalogság ellen intézett fényes rohama ezek sorait keresztültörti. A győzelem a lovasság által fejeztették be, mely élénken üldözött és sok foglyot ejtett.

¹⁾ Ivanhoff 228—229.

Az 1828. és 1829-iki orosz-török hadjárat alatt, az utóbbi év augusztus 29-én, a Sumla elleni hadműveleteknél Madatow tábornok a 3-ik lovas hadosztály 2-ik és az 1-ső uhlánus ezred és 6 löveggel kiküldetett, hogy a török hadsereg háta mögött egy kémszemlét vigyen keresztül s az élelmiszereknek a várba szándokolt behozatalát megakadályozza. E tábornok egy sikeres portyázatot hajtott végre és 97 embert, 50 lovat, nagyszámu vágómarhát és 160 kocsi élelmiszert foglalt el.

A lengyel forradalmi hadjáratban Kreuz és Rüdiger tábornokok külön hadteste, jobbára lovasságból volt összeállítva s így a különítmények leverésére s az ellenséges érzelmű lakosság megfélemezésére nagyon alkalmas volt. Kreuz tábornok hadteste 9043 gyalog és a kozákok beletudásával 5137 lovas és 71 ágyuból állt; míg a Rüdiger tábornok hadtesténél a lovasság még nagyobb arányban volt képviselve, miután ez 6686 gyalog és a kozákokkal együtt 6762 lovas és 24 lövegből állt.¹⁾

A lengyel lovasság e hadjáratban szintén igen tevékeny és cselekvőképésnek bizonyult s a felkelők több jeles és tehetséges lovassági vezért tüntettek fel. A Dembe-Welki melletti 1831. márczius 31-én vívott csatában Skrzinecki tábornok egy lovas dandárral az orosz hadvonal központja ellen egy élénk rohamot vitt keresztül, mely tényleg eldönté a győzelmet és 9 löveget és nagyszámu foglyokat szolgáltatata a lengyelek kezébe. A győzelem utáni üldözésnél is fontos szerepet játszott a lovasság.

Egyik legjelesebb lovassági tiszt volt Dwernicki. Az ő wolhiniai hadmenete alatt 1831-ben csapata 2700 lovas és 1300 gyalog s néhány lövegből állt. A Kreml melletti fényes ütközet után az osztrák határok felé szorítottatott s kényszerítve lőn ottan fegyvereit letenni.

Azonban a lengyel hadjáratban egy lovas tisztre nézve a legérdekesebb és legtanulságosabb Dembinski tábornoknak visszavonulása Litvániából 1831 júliusában. Ezen hadmozdulat bizonyos tekintetben a legújabb amerikai háboru némely portyázó hadjárataihoz nagy hasonlóságot mutat; miért bővebben megemlítendőnek tartjuk. Ez kivált azért bir a lovas tisztre nézve kiváló fontossággal, mert feltűnteti, hogy egy vitéz és rettenthetetlen lélekkel bíró lovastiszt mit tehet. Julius elején a lengyel sereg Kurszan mellett állt, a hol elhatározák, hogy három külön csapatra fognak oszolni, melyből az egyikkel Dembinski nagy kerülővel az orosz csapatoktól hemzsegő Litvánia szívéen át Warsó felé hátrálанд. Osztálya 3800 ember és 8 lövegből állt. Dembinski Kurszanit július 9-én hagyta el és Mieszkacie és Pokrojén át Poniewisch felé és onnan Owanta felé hátrált, hol hátvége Sawoiny tábornok oszlopával erős harcztot vívott. Éj beálltával újból felkerekedett s a menetet. Okmina, Malata és Intaskin át Podbrodeje felé folytatá, hol lóra ültetett gyalogsága vágatva haladott és azután leszállva, az ellenséges állást nagy vitézséggel támadá meg. Innen a lengyel tábornok észak felé fordult és ez irányt

¹⁾ Okonnel, Campaign of 1831. Appendix.

elleneinek félrevezetése czéljából egyideig folytatá, azután délkeletre egy kanyarulatot tön és sebes menetekben haladt Daniskovo irányában, hol a Wiliát átlépé.¹⁾ Ekként — miután nagy ügyességgel mindenik üldöző oszlop elől — egyelőre déli, később délnyugati irányban Smosgoni, Krewi, Borini, Orchanién át a Niemen melletti Sboiska felé tartott s a folyót átlépve Dcienciol, Wola, Szczara, Podorosh, Marewka, Bielsk, a Bug melletti Nur és Jadowon keresztül Varsónak haladt, melyet augusztus 3-án ért el.²⁾ Ezen visszavonulás alatt Dembinski egy nagy és hat kisebb folyót lépett át és mozdulatai gyorsasága által s ügyes rendelkezései folytán annyira félre tudá vezetni ellenét, mikép hadtestét 130 legyel mértföld áthalolása után (149 német mértföld) 25 nap alatt teljesen jó állapotban vezetheté Varsóba. Ez alkalommal nagymennyiségű élelmi szereket és pénzkészleteket hozott magával s mégis talált reá időt és eszközt, hogy két lövegét lovagló lövegekké átalakítsa. Erőszakos menete egy általa hevenyészett rendszer alapján volt végrehajtható, mert egy sereg lovat szerzett, melyekből minden egyes gyalog zászlóalj 50 darabbal láttatott el, mely aztán lehetségessé tevő, mikép a leginkább elfáradt legénység azon lovasittassék. A mint ő maga is mondá, leginkább ezen körülménynek — mely szerint a leginkább kimerülteket e lovakra téve, menetét félbeszakítás nélkül folytathatá — volt tulajdonítható a menekülés, s az általa elért siker.

Ezekén kívül egy külön lovasított gyalog csapatot szervezett, a midőn azokat állandólag lóval látta el. Ezen fegyvernem nagyon használhatónak bizonyult be, különösen azért, hogy anélkül, hogy a főcsapat menetét fentartaná — előreugratott s azon kisebb csapatcsoportokat, melyek utjokat akadályozni igyekevének — szétűzte.

Az utóbbi század folyama alatt Indiában az angoloknak számos hadjáratuk volt, ahol mind a két részről jobbára a lovasság játszotta a főszerepet. Az ottani államok benszüllött csapatai közt a lovasság nagy számban volt képviselve s leginkább kitűnt köztük a mahrattok lovassága. Midőn Hyder Ali 1780-ban az angolok elleni támadását megkezdé, hadserege 28,000 lovas és 15,000 rendes gyalogra rugott és még bizonyos számú utászok és munkások stb. — Ezen lovasok szabálytalan alakzatban támadának — de az angolok szilárd sorait meg nem ingathatták.

E benszüllött csapatok nagy mozgékonyasága nekik az angolok fölött bizonyos előnyöket kölcsönze, minek következtében ez utóbbiak soha sem voltak azon helyzetben, hogy az elért győzelmet az üldözés által kizsákmányolhassák. Lord Lakinock 1803—1806-iki hadjárata egyike volt az elsőnek e nemben, mely bennünket érdekelhet, a mennyiben a nevezett vezér a lovasság értékét teljesen ismerte és annak mozgatásában nagy ügyességet tanusított.

Lord Locke első harci iskoláját nagy Frigyes hadjárataiban szerezte s ott ismerni tanulta egy jól szervezett és kiképzett lovasság

¹⁾ Dembinski, Memoires 316.

²⁾ Ibid. 334.

nagy értékét — a minővel Nagy Frigyes valóban rendelkezett. Frigyes már akkor lovagló tüzéségét felállítá s leginkább a szervezetre fordítá Lake is gondját, a midőn minden lovas ezredhez két könnyű hatfontos löveget osztott be, melyek azok soraiból kiválogatott emberek által voltak kezelve. Ezen lövegek tartaléklovakkal is el voltak látva, hogy gyors mozgásaikban semmi által sem gátolva — a lovasságnak minden mozgalmait követhessék.

Az 1800-ban és az 1803-iki év tavaszán az említett tábornok csapatainak leggondosabb kiképeztetésével foglalkozott; mely 3 angol dragonyos ezred, 5 könnyű segéd lovasezred és 16 lövegből állt; mely utóbbiak a fennérített módon a lovasság követhetésére felszerelve s szükségelt lovakkal ellátva. Minek eredménye lön, mikép Lake egy teljesen használható csapatot teremtet, mely a mozdulatok gyorsaságával a hatásos tűz kifejtését egyesíté.

Ily csapatra valóban volt is szükség, ha az ellent — kivel dolgunk vala — leküzdeni akartuk. A mahrattok, mint említők — nagyszámu könnyű lovasság fölött rendelkeztek, melyeket rablási hajlamaik leginkább jellemeztek s a kozákok és párthusok módjára küzdöttek és a mozgási gyorsaságban az angol csapatok fölött álltak — s ekként képesek a fedetlen pontokat gyorsan meglepni s ép oly gyorsasággal minden ütközés vagy üldözés elől kitérni.

Holkár — ki a Scindiah és a Besar Rajahnak Affay, Argoum, Delhi és Lasmasie melletti csatákban történt legyőzése után az angolok ellen hadműveleteit megkezdé — 60,000 valódi mahratta faj lovasság és 130 löveg felett rendelkezék.¹⁾

A hadjárat 1804-ben vette kezdetét. Egyelőre a mahratta főnök sikerrel működék, a midőn a Murray és Monson ezredek által vezetett összműködő hadmozdulatokat meghiusítá. — De a Lake alatti főseregnek közeledésekor kétfelé osztá Holkár hadait, a menyenyiben a rendes gyalogságát a lövegekkel délre küldé, mialatt maga lovasságának roppant tömegeivel észak felé fordult.

Lake gyorsan ragadta meg rendszabályait. A saját gyalogságát és nehéz lövegeit hátrahagyván Fraser tábornokot megbizta, hogy az ellenséges gyalogságot szemmel tartsa; ezután a saját 6, oly nagy gonddal kiképzett lovas ezredével, lovagló lövegeivel és az ezredéhez beosztott vágató lövegekkel és egy dandár benszüllött gyalogsággal — melynek kiszemelésénél nagy menetképességére voltak különös tekintettel — utnak indult. A máhát lehető legkisebbre szállították le és minden elővigyázati rendszabályok elővételtek, hogy a legnagyobb gyorsaságot lehessen kifejteni.

Ezen csapatokkal az erőltetett menetek október 31-én vették kezdetüket, melyek egész november 16-káig tartanak a nélkül, hogy a Holkár nyert 25—30 angol mértföldnyi előnye csak némileg is változott volna. November 16-án, melyen Lake megállapodott, Holkár már 36 mértföldnyi előnyben volt, mindazáltal az angol vezér azon tervet ragadta meg, hogy egy erőltetett éji menetben utoléri és

¹⁾ Havelock, 129.

és meglepi. A megrohanás teljesen sikerült, a mennyiben napkeltekor az angol lovasság az ellenséget utolérte. A mahrattok lovai fejeikkel csuklóikhoz valának lebekőzve, az emberek pokróczaikon aludtak, a midőn a tüzéség megkezdve tüzelését, a britt lovasok rohammal törtek a táborra és a futókat minden irányban leszabdálák. Csakhamar a róna holttestek által borították és Holkár csak a legnagyobb erőfeszítéssel menekülhetett meg.

Az üldözés egész 10 mértföldig folytattatott, mely a megelőző éj alatt tett menettel együtt 70 (18 német) angol mértföldet tett ki 24 óra lefolyta alatt. Hasonlíthatlan egy erőfeszítés — ha tekintetbe vesszük, hogy oly időben vitetett véghez, a midőn már a csapatok a hosszas erőltetett menetek folytán — melyben 350 mértföldet 15 nap alatt haladtak át — teljesen ki voltak merülve.

Lake vesztesége csak 2 halott és 20 sebesült dragonyosból és 75 megsebesült lóból állt: míg ellenben az ellenség 3000 holtat hagyott a csatatéren. Ez valóban bámulandó eredmény vala, 3500 lovas által 60,000-el szemben; s az leginkább a mozdulati gyorsaságnak a tűzhatással párosult meglepő fellépésének vala tulajdonítható.

Egy második hason jellemű hadművelet vala Amur Chánnak Smith tábornoknak üldözése a Lake lord által reábizott lovassággal. Ez alkalommal a lovasság 700 (175 német mértföld) mértföldet tett 43 nap alatt, és mégis a Chán seregét 1805. márczius 2-án Zalgask mellett, a Himalaya lábai alatt, kényszerítheté csatára. Kemény tusa után az angolok teljes győzelmet arattak, de ez alkalommal is rendkívüli gyorsaságuknál fogva az ellenséges lovasság nagyszáma megmenekülhetett.

Ellenben 1805. ápril 2-án Lake újból egy éjimenet segítségével Holkar lovassága maradványát meglepé, s rögtön reájuk vetve magát, mielőtt ezek lovaikra kaphattak volna, és mintegy 1000 emberüket leölve 15 mértföldre üldözte, saját részéről alig 20 ember veszteséggel.

Ezen felemlített példák eléggé feltűntetik, hogy a lovasság értéke mennyire emelhető oly szervezés és felszerelés folytán, mely a kellő sebesség kifejthetése mellett még a hatásos tűz alkalmazását is lehetségessé teszi. A britt csapatok egy ilyen lovasság hiányát az 1857-iki Seapoy lázadás alkalmával érzékenyen megsínylék, a midőn ugyan mindenhol megverék elleneiket, de vajmi ritkán érheték be.

A franczia lovasságnak Algirban az ottani nagyszámu lovassággal szemben — mely a mamelukokhoz hasonlóan sokkal derekabb vala az egyes harc, mint a tömegben való harczolásban — alkalma volt gazdag tapasztalatokat tenni.

A különböző pontokon vívott ütközetek egész sorával találkozunk; például: Bouffasienél 1832-ben, Zig és Chiffánál 1835-ben, ugyanazon évben Tafnál és 1844-ben Islynél, melyek mindannyian a a francziák győzelmével végződtek. Ezen csaták főbb vonásaikban a már előbb leírt, a mamelukokkal vívott harczokhoz nagy hasonlóságot mutatnak, s ép azért csak egyes részleteit felemlíteni feleslegesnek véljük.

ÖTÖDIK KORSZAK.

A vontcsöví fegyverek behozatalától korunkig.

A vontcsöví fegyverek behozatala. — A krimi hadjárat. — Az olaszországi hadjárat 1859-ben.

A vontcsöví fegyverek rendszere és azoknak a találási biztonság tekintetében való jelentősége már a 17-ik században is elismertetett; — de miután ekkor a tüzfegyverek elülről töltettek — a golyókat a legnagyobb erőszakkal kellett a csőbe kényszeríteni, s ezáltal azt eszközözni, hogy annak huzalai jól betömessenek, s így az elsütés alkalmával a biztos irányban való előhaladás, a lökészerű mozgás kikerülése eléressék. Ez a töltési rendszer késedelmes és időrabló volt, s az ekként felfegyverzett csapatok nem voltak alkalmasok a csatavonalban zárt rendben küzdeni.

Noha a hátultöltő fegyverek rendszere már rég óta ismeretes volt, (ez ugyanis tényleg egész 1540-ig visszavihető) de a gépészeti ügyesség e korban még annyira hátramaradott volt, hogy e gondolat hasznosítása mindannyiszor meghiúsult, s ekként vetélytárs hiányában az elültöltő fegyverek mellett kellett maradni.

Az amerikai forradalmi hadjáratban különösen a csatárok kezében az előbbeni fegyver általános alkalmazást nyert, minek következtében a legtöbb seregnél bizonyos számú könnyű gyalog csapat rendszeresített, melyek ily fegyverekkel ellátva mint csatárok alkalmaztatának.

E közben azonban eljött azon idő, a midőn egy új találmány a vontcsöví fegyverek megtöltésénél fennálló nehézségeket megszüntet, s ezáltal valamennyi hadseregeknél valamennyi fegyvernemnek e vontcsöví tüzfegyverekkel való felszerelését lehetségessé tévé. Már 1823-ban Norton John százados a 34-ik angol gyalogezrednél az úgynevezett henger vagy küptöltényt, vagyis a hegyes golyókat felalálá, mely aztán a legujabb korban a kézi fegyvereknél elővett

valamennyi javítások alapjául szolgált.¹⁾ Ő azonban törekvéseiben kellő felkarolást nem talált s így egész 1853-ig nem történt ez irányban semmi, míg végre Minié francia százados által feltalált, az érintett rendszeren nyugvó messzehordó fegyverek valamennyi európai hadseregeknél elfogadtatott.

Ezen golyó, mely a lőpor szétrebbenése következtében a csőben egészen megszorulva a hézagok közt tört magának utat, — a töltés eddigi minden nehézségeit legyőzé, s ez által a gyalogság kezébe szolgáltatott egy oly fegyvert, mely a fokozott lőtáv és a röperőt még a találási biztossággal is emelé.

Ez volt a második nagyobb csapás, mely a lőpor feltalálása óta a lovasságot sújtá. Az első volt a tüzfegyverek behozatala folytán a lövedékeknek nyújtott nagyobb mérvű találási erő, mely a gyalogságnak mint valódi harczerőnek fontosságát újból visszaadá, s a nehéz fegyverzetek eltörlésére vezetett. De a most előtérbelépő második felfedezés, mely a hordképességet megháromszorozá, s a találási biztosságot jelentékenyen fokozta, a lovasság és a gyalogság között fennálló eddigi harczviszonyt még érezhetőbben átalakítá. És az ezt csakhamar követő hátultöltő rendszerű töltési módszer után még a tüzkifejtés nagy gyorsaságát eredményezé, olyannyira, hogy egy a gyalogság ellen támadásra kelő lovas csapat, jelenleg már 10 jól célzott lövésnek van kitéve: míg a Nagy Frigyes vagy Napoleon korszakában egy sortüznél többet alig kellett kiállnia.

Lehetetlen elvitatni, hogy e fontos fölfedezések a lovasság harczászata és annak a harczmezőn való alkalmazása körül az újabbkori hadműveletekre nagy és kétségtelen befolyást gyakoroltak; s így felette tanácsos gondosan meglátolni azon tényezőket, melyek e fegyvernem szervezete, felfegyverzése és alkalmazása érdekében rendszeresítendőek lennének, hogy ez által képessé tétessék a napról-napra növekvő és feltornyosuló nehézségek leküzdésére.

Ezen feladat megoldására, úgy látszik, az a legjobb módszer, hogy azon hatást, melyet a vontacsövű és hátultöltő fegyverek a behozataluk óta lefolyt hadjáratokban a lovasságra és a lovassági szolgálatra gyakorlának, egy tüzetesebb és behatóbb vizsgálódás tárgyává tegyék, és azután az ez által nyert gyakorlati tapasztalatok alapján, a lovasság jövőben való felfegyverzése és a harcztéren való alkalmazására nézve határozott nézeteket állítsanak fel.

Az első hadjárat, melyben Minié-féle fegyver gyakorlati alkalmazást nyert, az 1854-iki Oroszország és a nyugoti hatalmaknak Krimben vívott hadjárata volt. Ezen hadjáratnak hadműveletei leginkább egy hosszadalmas és makacs várívásra szoritkoztak, s így nagyon kevés alkalmat nyújtanak arra nézve, hogy a lovasságnak a gyalogsággal szemben való értékét és jelentőségét feltüntessék és próbára tegyék.

Az Alma melletti csatában a szövetségesek csakis 1000 lovasal rendelkeztek, — oly szám, mely a tulnyomó orosz lovassággal szemben merőben lehetetlenné tette, hogy bárminő életjelt is adhas-

¹⁾ Beamish — 145.

sanak magukról. Ekként e csatánál csakis kisebb lovas összezsapások fordultak elő, sőt ezek után lord Raglan a maga részéről még azt sem engedé meg, mikép a győzelem kizsákmányolása czéljából az angol lovasság előre törjön, mert így az orosz lovasság által való biztos összeapritásnak kitenni vélte.

Az almai csatát megelőző és követő hadműveletek alatt, különösen a balaklawai oldalmenetben a lovasság mindkét részről vajmi csekély jeleit adá képességének, jelesen a biztosító és felderítő szolgálat mezején. A negyven éves állandó békekorszak egy egész új nemzedéket hozott, és daczára mozgadozásban való bámulandó ügyessége és kiképzettségének, a gyakorlati hadtapasztalat csak kevésbé volt ismert és előkészített.

A menetbiztosító szolgálat mindkét részen annyira hiányos volt, hogy az angol-francia hadsereg Balaklawá elleni előnyomulása alkalmával, Mackenzie őrnagy Sepastopol mellett a Baktschi-Serai főuton egyszerre és váratlanul az orosz hadsereg oszlop-végére bukant, mely épen a nagy uton vonult keresztül. A britt fővezér lord Raglan felette meg volt lepette: míg az oroszok is a maguk részéről (nem kevésbé meglepetve, nem akarva magukat egy újabb előkészület nélküli támadásnak kitenni, gyorsan igyekvének továbbállni. A lord Lucan által vezényelt angol lovasság tévedésből hamis utra tért, — s ott csakis a szolgálati szabályzatoknak ezen egyedüli út megfigyelésére előirt üres formáit követve, s a szabványos elővédtagozáshoz mereven ragaszkodva, — a szomszédos mellékterep és a menetvonal oldalait teljesen figyelmen kívül hagyta.¹⁾

Annyira hamisan vezetteték tehát a biztosító szolgálat, hogy két nagy hadsereg összes málhavonataival tényleg egymás előtt keresztben vonult el, s ekként egymásba botlának a nélkül, hogy egymás szándokait kölcsönösen felismerendők, csak egyetlen egy lovas rohamot is megkísérlettek volna. Ezen egyetlen tény mind a két fél lovassági tisztjeinek a harcztéri cselekvőségben való teljes tudatlanságáról vastag köteteknél sokkal ékesszólóbban tanuskodik.

Ezen oldalmenet után egyelőre egész 1854. október 25-ig lovassági műveletek nem fordultak elő, egész a balaklawai csatáig, a hol az oroszlánrész a lovasságot illeté. A Liprandi tábornok alatti orosz hadsereg kora reggel a szövetséges hadseregek balaklawai állása ellen nyomult azon reményben, hogy e fontos pontról, mely az angol hadsereg számára működési alapúl szolgált, a szövetségeseket el fogja üzhetni.

Az előőrsi szolgálat a szövetségeseknél még mindig csak nevről volt ismeretes, s csakis egyhangu és üres kérdések és feleleteknek játékszerű betanulása és ismételtetéséből állt, azon formák szerint: «Állj! — Ki vagy?» — «Őrjárat!» — «Miféle őrjárat?» — «Vizsgáló őrjárat!» — «Őrjárat mehet!» «Semmi ujság az őrálláson!» stb. Ezek gépiesen ugyan be voltak tanulva a nélkül, hogy azok valódi jelentőségéről, különösen

¹⁾ Kinglake, Invasion of the Crimea II. 77., 79., 80.

a harcztéri szolgálat mezején csak némileg is tiszta fogalmaink lettek volna. Kinglake nagyon helyesen jegyzi meg: «Ha ezen szavak ugyanazon embertől ezerszer ismételtetnek is, mégis csak oly elálmosító befolyást gyakorolnak, mint a habok állandó és egyhangu csapkodásai a partokra.» Az emberi szellemet a forma vajmi könnyen megöli, de ritka esetben élesíti.¹⁾

Ezen viszonyoknak aztán az lón természetes következménye, hogy először a törzstiszt figyelmezteté a táborőröket az ellenség közeledtéről, s így azokat az elfogatástól megmenté: holott ellenkezőleg a híradásnak innen kellett volna történnie. Ezen eset eléggé bizonyítja, mikép mily nehéz e szolgálatot helyesen és hatékonyan berendezni, s a szolgálat ez ágában teljes megbízhatóságot hozni létre.

Az oroszok tehát egyszerre és váratlanul az előretolt erődök előtt megjelentek, s azt egymás után megrohanva, az őrséget képező törököket részint levágták, részint elfogák és aztán tovább nyomultak előre Balaklawa felé. Több ezer lóból álló nagy lovas tömeg fedte előnyomultokat, melyek közül 4 század Kadikiói felé irányítva 93-iki, Collin Campbell alatti felföldi ezredre bukkant; mely fejlődött vonalban csakis kétsoros mélységgel őket tüzeléssel fogadá. Erre az oroszok balra átkanyarodva, vonalaikra visszavonultak.

Ezen összeütközésről igen sokat értekeztek, s jelesen az angol katonai írók úgy igyekvének feltüntetni azt, mint a gyalogság által a lovasság fölélt elért nagy diadalt, tényleg azonban nem sokat bizonyít ez. Egy hirneves, ezen ütközésnél jelenlevő angol lovas-tiszt ezen írókkal szemben egész határozottan kimondá azon nézetét, hogy az orosz lovasságnak egyáltalán nem volt céljában támadást intézni: hanem e pillanatban egy tüntetést valának az angol haderők kikémlése céljából intézni, s a midőn a 93-ik ezred a halmokon megmutatá arczvonalát, a cél el lett érve, s az oroszok elvonulhattának. Sir Colin Campbell, tapasztalt katona lévén, azonnal felismeré a megjelenő lovasság célzatait, s intézkedéseit megfelelően tevé. Ő maga is felismeré az orosz parancsnok ügyességét, a midőn segédjéhez fordulva, így szólt: «Shadwell, ez az ember aztán érti a mesterségét.»²⁾

Ezen esemény után csakhamar Scarlett tábornok, ki a nehéz angol lovas dandár egy részével a déli völgy felé vala küldve, egyszerre nagyszámu ellenséges lovasságot pillanta meg, mely egy magasló terepen látszólag egyenesen feléje tartott. A midőn azonban az oroszok az arcz előtti angol lovasokat észrevevék, egyszerre egy pillanatra megállnak. Scarlett egy pillanatig sem késedelmezett: hanem balra arczvonalba felkanyarodva, egyenesen az ellenséges középre intéz heves rohamot. Ezen lökem — mely egy teljes futamban lévő lovasság által egy másik habozó csapat ellen vitetett ki — természetesen eredményre vezetett; annál is inkább, miután az orosz

¹⁾ U. o. II 407.

²⁾ Kinglake, Invasion of the Crimea II. 425.

tartalékok annyira előre nyomultak, hogy közvetlenül a sorok mögött állván, mint segédcapatok minden értéküket elveszték. Ellenben Scarlettet gyorsan és hatékonyan támogatták, mert dandárjának többi százada ezen válságos harczmozzanatban az oroszok szárnyaiba estek.

Ennek következtében az oroszok hátrálásra kényszerítették, melyet háborítatlan — az angol lovasságtól nem üldözve — végre is hajtottak. A mi a Lord Cardigán eljárását illeti, — ki az alatta álló könnyű dandárral a harcz tétlen szemlélője vala, — a helyett, hogy az ellenében álló lovasság oldalába rohamot intézett volna, — határozottan kárhozzátunk kell, s ez csakis a hosszú béke-szolgálat egyforma és szellemölő befolyásának tulajdonítható.

Körülbelül 1 vagy 2 óra mulva az érintett harcz után következett be a «hatszázak» híres rohama. Ennek — mert csakis az előnyomulás volt megrendelve — téves felfogás szolgált alapul, minek következtében lord Cardigán $1\frac{1}{4}$ mértföldről (3000 lépés) intézte egy nyílt völgyön lefelé rohamát, mely alatt állandó gyilkos tüzéségi és gyalogsági tüznek volt kitéve arczban és oldalban. A lökem egyébiránt a legfényesebben, s valamennyi résztvevő osztályok által bámulandó vitézséggel lön keresztülvive; de mindez hasztalan volt! A löveg és fegyvertűz csaknem az egész dandárt megsemmisíté, mert e végzetes «halálos lovaglásból» csakis 195 ember tért vissza.

Ezen csata is kevés tanuságot szolgáltat egy lovas tisztre nézve, csakis mint rohamokban dús és fényes jelenség érdemel említést, a midőn az angol lovasok a vett parancsnak engedelmeskedve, a biztos halálnak merészen neki száguldának.

Visszavonulásuknak fedezésére az épen akkor a csatatéren megjelenő D'Allonville tábornok vezényelte 4-ik afrikai vadászrezd az ugynevezett Fedjuchén magaslaton álló orosz tüzéségre intézett rohamot, mely annyiban sikeres is vala, hogy némely orosz útegek, melyek gyilkos tüzet szórtak az angolokra, ez által helyváltotásra kényszerítettének. Egyébiránt e rohamot kellő időben eszközölték, s merészség és ügyességgel vitték keresztül.

Az angol dandár veszteségei, mint mondják, leginkább azon vadászok által okoztattak, kik az éjszaki völgyet szegélyező domb-sorok gerinczén voltak felállítva. Ezen csatánál először vétetett alkalmazásba az európai hadjáratoknál egyike a leggyilkolőbb hatású találmányoknak, mely valaha fölfedeztetett — a forgó-pisztoly. Sok angol tiszt birt ilyenekkel, s azt — különösen a nagy rendetlenségű visszavonulás alatt — rendkívüli sikerrel alkalmazzák. A sok példák közül csak egyet említünk meg. A közelebb meghalálozott Jenyns ezredes a 13-ik huszár ezredtől, melyben mint százados a balaklaw ai csatában résztvett, — lova halálos megsebesítése után, midőn az angol vonalak felé visszatérve, egyszerre három orosz lovas által, kik közül az egyik tiszt volt — körülvétetett. Lova a nagy vérvesztés következtében annyira elgyengülve volt, mikép kardját nem vélte sikerrel használhatni. Ekkor forgó-pisztolya után nyúlt, s azzal

elleneit visszatartá. Végre a tiszt karddal kezében neki rohant, de a százados lelötte őt, mielőtt amaz elérhette volna. Most a másik két ellenfele tovább állott, s így őt menekülni engedék. Sok más a forgó-pisztoly mellett bizonyító példát hozhatnánk fel e hadjáratból.

A Basch-Kadyklar melletti csatában, mely 1853. november 19-én az ázsiai csatatéren a Bebutow herczeg alatti orosz hadsereg és az Achmet Reis pasa vezényelte török sereg közt vívatott, az orosz rendes kozákok által az orosz felállítás szárnyáról, a török jobb szárny ellen egy fényes roham vitetett ki. E támadást teljes siker koronázta. A török jobb szárny szétugrasztatott, s az egész jobb szárny és a központ egy része felgombolyított, 20 löveg elfoglalva, s a győzelem eldöntve lőn. Ez alatt a Csavcsavadze herczeg alatti 3. osztály nishgorodi dragonyos, 100 lovas nemzetőr és 4 lövegből álló orosz jobb szárny 5000 kurdot és basi-bazukot sakkban tartott; aztán a csata vége felé egy kitűnő sikerű lovasrohammal egy török lovasezredet, mely 8 löveg és 8 gyalog zászlóalj által támogatott, szétvert, s e csapatokat, 2 löveg elfoglalása után, a csatáról elűzte.¹⁾

A szintén Kis-Ázsiában 1854. július 24-én vívott Kjuruk-Dere melletti csatában a Twerse dragonyos ezred az orosz seregnél, gróf Nieroth tábornok és Kokolevszky ezredes által vezetve, nagy makacssággal, a legnagyobb arcz és szárnytűzelés közben intézett rohamot. Miután az ellenséges lovasok megverettek volt, a lövegeket elfoglalták, s azok közül 4 darab el is vették. Ezután közvetlen a nishgorodi dragonyosok fentnevezett Csavcsavadze herczeg alatt egy másik rohamot hajtottak végre, mely által több török négyszög szétveretett, s egy közülök összeaprittatott. Egyébiránt az orosz dragonyosok ez alkalommal súlyos vereséget szenvedtek, a mennyiben 33 tisztből nem kevesebb mint 23 öletett és sebesített meg, s a legénység fele része harczképtelenné lőn. Daczára ennek a Nishgorodi dragonyosok még egy más rohamot is hajtottak végre, melyben két már elvesztett löveget visszafoglaltak²⁾ és még négy másikat zsákmányoltak.³⁾

A krími hadjárat után csakhamar bekövetkező 1857-iki angol-perzsa hadjáratban a 3-ik Bombay-féle könnyű lovas ezred által egy 500 főből álló perzsa négyszög ellen pompás támadás hajtaték végre, melyben a négyszög teljesen zárkózva s harczzakészülten fogadta az angolokat. Az említett lovas ezred segédtsíjtje, Moore, volt első a betörésnél. Ő kardját rohamszíjára lebecsátá, s a kantárt mindkét kezébe ragadva a szuronyokra ugratott. A lovat megölték, de a négyszög megtöretett és megsemmisített, míg Moorenak még a haja szála sem görbült meg.

Az 1858-iki olaszországi hadjáratban a lovasság, mely amugy

¹⁾ Bogdanovics: The War in the East, 247., 248.

²⁾ Bogdanovics: The War in the East II. köt. 188., 189., 190.

³⁾ A Duna melletti harcoknál több lovassági harc fordult elő, különösen 1855. szeptember 29-én a D'Allonville vezényelte francia lovas hadosztály és a Korff-féle orosz lovas hadosztály között Eupatoriánál.

is csak alárendelt létszámban volt képviselve az ottani térvizonyoknál fogva — a számos szőlők, faültetvények és csatornázásoktól akadályozva — valami előkelő szerepet nem játszhatott. Magentánál fordulnak elő ugyan lovassági rohamok,¹⁾ de mindkét félről kisebb csapattestek vettek azoknál részt; itt a francziák maguknak tulajdoníták a sikert. Solferinónál úgyszintén a Medole melletti síkon nagyobb szabásu lovassági rohamok vivattak. E harcok csakis a két fél lovassága között keletkeztek, mely alkalommal a győzelem hol ide, hol oda ingadozott; a mint bizonyos pontokon az egyik, vagy a másik részről friss tartalékok vitettek a harcba; de a végeredmény mégis a francziáké maradt. Ezen alkalommal Dessaux tábornok 600 osztrák gyalogot elfogott, mialatt az afrikai vadászok egy, alakulását még be nem fejező négyosztagot, szétugrasztottak. Eltekintve ezen egyébaránt valami nagy jelentőséggel úgy sem bíró harcoktól, elmondhatni, hogy e hadjárat alatt a lovasság egyáltalán valami kiváló alkalmazást nem nyert. Ugy látszik, mintha mind a két félt az ellenséges csatavonal valamely része elleni támadástól a félelemnek egy neme tartotta volna vissza; ez a vontcsövű fegyverek gyilkos hatásának felismerésében leli magyarázatát, mely aztán arra vezetett, hogy a lovasság ily fegyverzésű gyalogsági osztályok elől kitért.

Montebellónál a montferrati piemonti lovasezred parancsnoka Morelli ezredes 22 dzsidás élén egy osztrák gyalogsági négyosztagot támadott meg. Ezen a lovasság keresztül tört ugyan, de 11 lovas megöletett és valamennyien megsebesítettek. Morelli ezredes ezután még — minek következtében halálos sebet is kapott — háromszor intézett rohamot.

Azon gyilkoló hatás, melyet a hátultöltő fegyverek messzehordó képességük folytán kifejezni képesek, a lovassági szellemre, mondhatni páni félelmet gyakorolt — és sok hírneves katona, azon elvitázhatlan befolyásnál fogva, melyet az új fegyverek a lovassági szolgálatra szükségképen gyakorolnak — azon nézetre jött, hogy e fegyvernem működő képessége jóval kisebb körre lett szorítva. Ezen csaknem általánossá lett felfogás, hogy ugyanis a lovasság napjai már megszámálva vannak és hogy e fegyvernem vagy eltörlendő, vagy legalább jelentékenyen alább szállítandó, alig talált ellenmondásra.

Az olvasó előtt, ki művünk előbbeni részleteitől figyelmét meg nem tagadta, lehetetlen azon körülménynek fel ne tűnni, hogy a különböző lefolyt századok alatt minő sajátságosan változtak, álltak elő és hajtattak a szélsőségig az eszmék és nézetek, hogy bizonyos idők szelleme mennyire kedvezett a lovasságnak, a következő kor-

¹⁾ Jelesen a »porosz király« nevét viselő ezred dandár 4. századának hősies ezerecase Edelsheim-Gyulay alatt, a francia zuávok és idegen légio ellen, egy szőlők és eperfák által fedett nagyon kedvezőtlen terepen, Ponte Vecchio de Magenta mellett végrehajtott, híres rohama említendő meg. Mely alkalommal az érintett ezred hősies parancsnoka vezénylete alatt ezen a lovasságra oly kedvezőtlen terepen is — mint előbb La Cava, Valenza, Olengo, később Solferinó alatt — magát dicsőséggel halmozá.

ban aztán mennyire eme fölé emelte a körülmény a gyalogságot és ekként mind a két irány ide-oda ingadozva a legszélsőbb következetességig követett.

A fentérintett esemény folytán az általános vélemény egyszerre mintegy varázsütésre a lovasság ellen fordult, és úgy látszik, hogy az ekként megváltozott nézetek valóban egész a vakságig üzött következetességgel kérlelhetlenül nyilvánulnak ellenünk. És mint egykor a lovagkor a harctéren újból fényesen megjelenő gyalogság előtt, melyet a schveizi lándzsások és az angol íjászok képviseltek, letűnni és hanyatlani kezdett; úgy mostan is, a midőn a löpor tökéletesbitett alkalmazása fegyvernemünket kimagasló állásában megingatni látszik, mindennekeftett azon törekvés észlelhető, mikép bebizonyítsák a fegyvernem céltalan voltát és annak eltörlése mellett buzgón kardoskodjanak. A valódi lovasszellem magas büszkeségére és a legszilárdabb testületi szellemre van szükségünk, hogy azon nézet mellett — mikép noha jelenleg a lovasság az előbbeni harcászati modorban nem alkalmazandó ugyan; de azért csillaga még le nem hanyatlott és még mindig jövője van — sorompóba léphessünk és sikra szállhassunk.

Nem lehet ugyan elvitatni, hogy a lovasságnak szerepköre a csaták eldöntésével jelentékenyen korlátoztatott, hogy az itt kivivott sikeres rohamok számban és kínálkozó alkalomban csökkentek, és hogy az ezen alkalmakkal — különösen sikertelenség esetén — a szenvedett veszteségek felette nagy számra emelkednek. Ezen körülmények nagyon természetesen az európai lovasságnál lényeges újításokat eredményeztek.

Oroszországban már 1856-ban, közvetlen a krimi hadjárat után a hadszervezet körül nem csekély változtatásokat léptettek életbe. A sorvértések eltöröltettek, nemkülönben a dragonyos ezredek létszámát lejobb szállították, s azok helyébe 14 könnyű felszerelésű lovas ezredet rendszeresítettek(?) A vértések eltörlése a vontcsövű Minié-fegyverek nagy hordképességének következménye volt, mert ezen gyalogsági fegyverrel szemben már a védőfegyverek teljesen hasznavehetetlenekké váltak.

Ausztriában 1859. óta a lovasság szintén alább szállított. Ekkor még 8 vértés, 8 dragonyos, 12 ulanus és 12 huszár ezred volt. Minden egyes nehéz ezredben 6, a könnyű ezredeknel 8 század volt, a 6-ik és 11-ik dzsídás ezredek kivételével, melyek csak 4 századot számláltak. Ezen kívül volt 2 önkénytes huszár ezred, 1—4 századdal. Egészben tehát 96 nehéz és 192 könnyű lovas század.¹⁾ 1860. márcziusában a lovasság újból szervezetetett, minek következtében 2 ezred eltöröltetett, amennyiben a 8. dragonyos ezredből az 1., 2., 3. és 6. ezredek vértésekké alakítottak át, és csakis két ezred, az 5. és 7-ik maradt meg mint olyan; de a többiek, tudniillik a 4. és 8-ik fel lettek oszlatva. A könnyű lovasság is egyidejűleg

¹⁾ Renárd 33.

24 századdal lejjebb szállittatik.¹⁾ Renard tábornok szerint azonban a vértések, noha előbbeni elnevezésüket megtartották, de mellvértjeiket elvesztették.

Ellenben a poroszok, kik az olasz hadjárat idejében 80 nehéz lovas és 72 könnyű lovasszáad fölött rendelkeztek, mind a két fegyvernemet 100 századra emelék fel. Ez, tekintettel arra is, vétetett foganatba, hogy így a nemzetőrlovasság eltörlése folytán beállott hiány a hadrendszeri kiegészítés céljából pótolassék; mert ez utóbbi már csakis mint tartalék volt szereplendő és első vonalban, túl a határon, a hadsereggel egyetemben nem volt kivonulandó.

¹⁾ Nem történt lejjebbszállítás.

XXVIII. FEJEZET.

AZ 1861—65-IKI AMERIKAI POLGÁRHÁBORU.

Ez időben, mielőtt még a vontcsövű tüzfegyverek kellő hatásuknak bizonyultak volna, tört ki a szövetséges államok között ama nagy polgárháboru, melyben a déli vagyis a rabszolgatartó államok az éjszakiaktól különválandó, minden szövetségi kapocstól szabadulni akartak. Ezen mind a két félről rendkívüli erőfeszítéssel és szokatlan elkeseredettséggel vívott nagyszerű arányokban küzdött harc négy évig tartott, és majdnem az egész kontinensre kiterjedt, s oly nagy tömegeket hozott mozgásba, a minők odáig a polgárosult világ egyetlen hadszínhelyén sem jelentek meg.

A hadjárat egyes, felette érdekes részletei igen sok tanulságot szolgáltatnak; mert ép úgy annak kitörési körülményei, mint azon módszer, melyben folytattaték, egy sajátságos, ama tartományok viszonyainak megfelelő jellemvonással bírtak. 1811-től egész 1861-ig a szövetséges államok kevés hadjáratot láttak, melyek közül a még aránylag nem valami jelentékeny mexicói háboru volt leginkább említésre méltó, a többi azonban csakis az indiánusokkal határczivódások valának.

Ennek folytán a számban csekély rendes sereg nem nagyon folyhatott be e tekintetben, hogy a rideg szigorúságú katonai pálya iránt fennálló előítéleteket eloszlassa. A tartomány vadsága, melyben az összes lakosság a természet szilaj elemeivel — hol tüzhelyük volt — állandó küzdelemben élt, a tapasztalatok, melyeket ezek laikaik felépítésekor a vadállatok- és az indiánokkal, néha kalandos csavargókkal folytatott harcaik közben eszközöltek, mindannyi körülmények valának, melyek e nép jellemére jelentékeny befolyást gyakorlának.

A löfegyver e határlakóknál ép oly nélkülözhetlen házi eszköz volt, mint akár a fejsze. Mindannyian jártasok voltak annak kezelésében, s biztos célzásaiikkal csak ritkán tévedtek. Már a függetlenségi harc alatt az angolok felette érezték az amerikai rendetlen csapatok gyilkos biztonságú tüzelésének hatását. Nem kevésbé a con-

tinens egy másik részében az 1812. a hasonló életmódot folytató canadai önkénytesek, ugyanazon viszonyok közt nevelkedve, hasonló veszélyek és tapasztalatok közt élve, sőt zord éghajlatuk alatt az előbbieneknél még jobban megedzve, az angol rendes csapatok által is támogatva, bátran állták meg az amerikai rendes csapatokkal a harczt, sőt nem egyszer vereséggel is sujtották őket.

A canadai nemzetörök ilyszerü képességéről igen szép tanuságot szolgáltat az 1813-iki Chateauguay melletti csata. Ez alkalommal a Hampton tábornok alatti 7000 főnyi amerikai seregnek 400 ilyen puskás és fejszés canadai utját állotta. Fejszéik forgatásában és biztos célzásukban egyenlően ügyes, ezen canadaiak nagy sikerrel működnek, mialatt az előbbinivel felfegyverzetek a fákat levágják és azokból torlaszt emelnek, addig a puskások arczban és oldalról gyilkos tüzelést nyítanak. Az erdő sűrűjében bebonyolult, s az utba vetett ágak és törzsökökön keresztül törtetni képtelen amerikaiak, nem állhatván többé ellent e heves tüzelésnek, gyorsan vonulnak vissza, üldöztetve a győzelmes canadaiak által. Minden ilyen a canadaiak ellen intézett vállalat, e nép vitézsége és elhatározottságán hajótörést szenvedett; és a mire a hadjárat befejeztetett, az amerikaiak egy talpalatnyi canadai terület felett sem rendelkezének, míg ellenben a brittek Michigan egy nagy részét megszállva tarták.

E hadjárat emlékei és az indusokkali határharczok az Egyesült Államok lakosságában a tüzfegyverek iránt nagy bizalmat keltett. Minek következtében már 1812-ben a lovasvadász csapatok felállításának eszméje, egy a kentekuti határlakókkal alakítandó ezred tényleges szervezésében nyilvánult, mely teljesen lovasitva pisztolyok és vadászfegyverekkel szereltetett fel. Az egyedüli nyílt csata, melyet e hadjáratban az amerikaiak nyertek meg, e lovasvadászok szolgálatának vala köszönhető. Ez a déli Canadában, 1813-ban október 5-én, Moravián Town mellett vívott ütközet vala. Johnson ezredes, ki a kentekutiakat vezényelte, megrohanta a britt gyalogságot, s azt keresztültörve, sok foglyot ejtett. Erre balra kanyarodott, és egy a fiatal erdőségben felálló indián csapatot támadott meg; de tapasztalván, hogy a talaj mocsáros, megrendeli embereinek, mikép lovaikról leszállva, gyalog vinnék keresztül a harczt. Az indus főnök Tseumsath megöletett és harcosai megszaladtak. A lovas vadászok sikereiről ennél találóból példát alig lelünk, kik felszerelésük és felfegyverzésük folytán — a mint ezen ezredről az megörökitve van — egy náluknál épen nem kisebb ellenséges csapat fölött győzni tudtak.

A Colt-féle forgó-pisztoly, mely nézetünk szerint a lovasság működéseiben nagy szerepet fog még játszani, 1838-ban Amerikában találatott fel; és Zsolt ezredes részéről kísérletek tétettek azt a Seminoál-hadjárat alatt a hadseregnél is rendszeresíteni. De az e célból javaslattételre megbízott katonai bizottság annak katonai célokra való alkalmazhatása tárgyában nem nyilatkozott kedvezően; minek következtében aztán ezen fegyverekből igen nagy számmal részlegekben, meglehetősen alacsony árban, elárusitva lettek, s lassan-

kint a texasiák kezei közé jutottak, kik ez időszakban a Comanche indiánokkal egy rabló és pusztító portyázó hadjáratba valának bevonulva.

Ezeknél ez a fegyver csakhamar hirnèvre tett szert, s a később kitört mexicói hadjárat alatt már igen keresett volt, s magas áron is beszereztetett. Egy ezen pisztolylyal felszerelt texási vadász ezred, mely a hadjárat tartama alatt az amerikai szolgálatban vala, e fegyver becsét a lovassági kéztusákban általános elismerésre emelte. Minden összecsapás alkalmával bebizonyítá halálthozó hatását és általánossá lön a követelvény, hogy annak újból való gyártása megkezdődjék. Később azután csakhamar oly nagy mennyiségben gyártatott, hogy a határlakosok mindannyian ilyenekkel láthatták el magukat, s azok kezelésében teljes jártasságot szerezhettek.

A törvények által csak kevésbé szabályozott kivándorlási viszonyoknál fogva, a midőn mindenki csak a saját élete védelmezésére gondolt, a forgonyok és az ugynevezett Bovvie-kések hordása szükségessé lön.

Az új életmód követelményei, a törvény védelmének csaknem teljes hiánya, a szükségesség, hogy minden eljárásunknak egyedüli szabályzója csakis a körülmények lennének, a felmerült akadályok legyőzése céljából minduntalan a fontolóra és alkalmazásba veendő rendszabályok, melyekkel lépten-nyomon az erdőségek közt élő, új házat építő telepéseknek szakadatlanul megküzdenniök kellett; azon természetes következményre vezetett, hogy az amerikai népben a minden tekintet nélküli «önsegegy» képessége buján indult fejlődésnek. Ekként az életmód minden ágaiban sokszoros feltalálmányok jöttek létre, s az emberi éleselműség minden alakjaiban nyilvánult, mely aztán végkövetkezményeiben előteremtette azon sajátos amerikai jellemeket, a melynél ügyesebb és öntudatosabb a széles világon alig létezik. A jankee feltalálási képessége közmondás tárgya.

Ilyen volt a lakosság, az érintett fegyver iránti nézetei, s az annak kezelése körüli ügyességei ilyenek valának, midőn a háboru kitört; és csakhamar a rendes hadsereg gyér sorai a két harczoló fél zászlói alá özőnlött, nagy néparadatban csaknem észrevétlenül eltűnt. Nagyon érdekes látni e hadjárat folyamatában, hogy azon ravasz, de gyakorlatias találékonyság, az előítéletek teljes hiánya és különösen a katonai szolgálatban mélyen gyökerező egyoldalú merev módszeresség felismerése e nemzetet arra vezette, hogy egy új harczászati rendszert rögtönözzön, mely noha új és bizonyos tekintetben sajátos vala, de a mely az akkori körülményeknek, és a mozgásba hozott népies harczzerők sajátosságainak bámulandó módon felelt meg.

A nép életmódja és a nevelésnek a harczesemények körül jelentékeny befolyása volt, és e tényezőknek megfelelően csakhamar az ország különböző harczszínhelyein működő hadseregek közt lényeges különbség volt észlelhető.

Az új-angolok tulnyomólag mind gyárosok valának, s így az éjszakkeleti államok harczosai jobbára a munkás osztályokat kép-

viselék. Mig ellenben a déli tartományok lakosságának nagy többsége földmivelő, s így a fegyverek kezelésében is több jártassággal bíró vala; mialatt az éjszaknyugoti államok lakói, szintén edzett határlakók és bérlők, az Unió zászlói alá sorakoztak.

Noha tehát a déli államok egy mindenekfelett jeles katonai anyaggal rendelkeztek, de számarány tekintetében nagyon mögötte álltak az éjszakiaknak. A keleti, jelesül pedig a Virginia-állambeli csatatéren, hol az éjszaki hadsereg nagyobbára az uj-angol államok nagy iparos városai lakosságából vétetett, csakhamar előtérbe lépett a déliek tulnyomósága, mely a harcszínhely e részén vívott minden nagyobb csatákban aztán kétségbevonhatlanul nyilvánult. Ellenben a déli hadszínhelyen a szövetséges hadseregek valának előnyben. Dél edzett kivándoroltjai a Mississipp-i völgy lakosságát számban jóval meghaladták, noha katonai anyag tekintetében amazokkal egyértékűeknek voltak tekinthetők; itt az egyesültek első jelentékenyebb sikerüket a Donelson erőd elfoglalása alkalmával érték el. Ez eseménytől kezdve aztán a mérleg lassan, de biztosan a szövetségesek előnyére sülyedni kezd, kik lépésről-lépésre a déli államok e részeinek meghódítására előtörnek, daczára a déli hadseregek szívós ellenműködésének, melyek minden talpalatnyi földet csak nehéz harcok után engednek át.

A hadjárat felette késedelmesen és álmosan indult meg, mind a két fél hadserege akkor alakulván, először kiképeztetnie kellett, mielőtt még a harctérre volt indulandó. E körülményből könnyen megfejtethető aztán, hogy a lovas szerepköre egyelőre vajmi korlátolt volt. Az első nagyobb csata az 1861-ben július 21-én Bul Runi találkozásnál a 40,000 főre menő szövetséges hadsereg egy erős ezrednél alig több, csakis 7 század lovasság fölött rendelkezett, ez arány a déliek részén is nem sokkal volt kedvezőbb. E közben azonban e vállalkozó nemzet, — mely a hadjárat megnyíltakor, tekintettel azon általánosan uralgó véleményre, hogy a lovasság szemben az uj tüzfegyverekkel magát teljesen lejárta, — annak felállításával kevésbé látszott törődni: önmagától jött e balvélemény felismerésére; és e pillanattól kezdve a lovas csapatokat rohamos gyorsasággal látjuk szervezkedni és a csatatéren megjelenni, olyannyira, hogy a hadjárat vége felé az éjszaki államok szövetsége nem kevesebb mint 80,000, csaknem kizárólag lovas-vadászokból álló, lovas hadsereg felett rendelkezett, s ezt győzelme zálogául tekinthette.

Már első kezdetében, Virginiában a hadviselést kiváló ügyesség és művészet jellemezte, a mi kevésbé történt így délen a Mississipp-i völgyében; mert az amott vezénylő tábornokok, mint például Lee a fővezér, Johnston József, «Stonevval» Jakson, az alvezérek és valamennyi tisztek mindannyian mindenekfelett képesített s katonailag iskolázott egyéniségek valának. Mig ellenben délen, különösen a hadjárat két első évében, jobbára csak portyázó hadviselést folytattak; de ép ez idő alatt és e viszonyok folytán érték el a lovasított vadászok oly feltünő sikeröket, s szereztek annyi dicsőséget.

Morgan John H. dandártábornok, egy kentukibeli ember, ki

minden katonai előtanulmány hijával volt, mégis az első, ki a lovasított vadászok értékét teljesen átértvén, a lovasság ezen új és fontos alkalmazása rendszerének úttörője lőn, mely által e fegyvernem a tüzfegyverek tökélyesbitéséből magára nézve csak hasznót huzott.

A középkor lovagjai, midőn már a lőpor feltalálása következtében való meglepetésükből felüdültek, nem késtek ez új fegyverhez alkalmazkodni, és a puskáknak, mint támadó fegyvereknek felvétele, valamint a védőfegyvereknek nehezebb és szilárdabbá eszközölt átalakítása folytán, mindenesetre, legalább egyidőre, a gyalogság fölötti fölényüket fentartották.

Ugyanezen gondolatok vezették Morgant is, a midőn belátta, hogy a lovasvadászok kezébe adott messzehordó lőfegyver mily jelentékeny előnyöket biztosítand, melyet a régibb használatban volt, korlátolt találóképeségű és horderejű karabélyoktól várni egyáltalán nem lehetett. Egy oly lovas csapatot szervezett tehát, mely a leggyorsabb mozgási képesség mellett azon képességgel is bírt, hogy a körülményekhez képest, gyalog és lőháton harcolhatott.

A lovasvadászok szervezésénél még egy más körülmény is merült fel, mely az európai olvasó, s jelesen az európai lovastiszt előtt különösnek fog feltűnni. Ugyanis ez utóbbiak és egyáltalán valamennyi katonai író, ki a kontinensen a lovasság, s annak működéséről valamit csak irt, — e tekintetben igazat fognak adni nekem, — hogy alig volt valaha elfogadottabb és megtámadhatlanabb tan, mint az, hogy a lovasság kezében kard — lett legyen bárminő alaku — a leghatékonyabb, a leggyilkolóbb s csaknem egyedüli értékes fegyver. Ennek folytán egy meztelen fegyverrel támadó lovascsapat, az európai felfogás szerint, mindig a legmegrendítőbb erkölcsi befolyást gyakorland; és alig van meggyökeresedettebb és kétségbevonhatlanabb tan annál, hogy bármely lovasság, mely üdvét a tüzfegyverben keresi, feltétlen megsémisítve és leverve leend.

Ellenben csodálatosan Amerikában ép ezzel homlokegyenest ellenkezők a nézetek. Ott ugyanis a lakosság minden osztálya a meztelen fegyver iránt csak kicsinyléssel és megvetéssel van; és csakis az európai rendszer szerint képezett rendes hadsereg kis tömege az, mely nem osztozik e nézetben. A polgári osztály minden egyes egyénének azon szokása, hogy ők csakis egy forgony vagy puskával látva el magukat, barangolják be a vadon erdőségeket, azon rendkívüli ügyesség, melyet ennek kezelésében elsajátítanak: szolgált alapul, hogy e kedvencz fegyverek iránt olyanmilyra nagy és feltétlen itt a bizalom. Így például a délieknél a kard iránt érzett megvetés annyira általános volt, és noha a régi hagyományoknak megfelelően az éjszakiak, jelesen azoknak rendes seregbeli osztályai eleinte a kardot, mint támadó fegyvert, alkalmazák; de az előbbiek azt annyira lenézték, mikép küzdöttek legyen akár gyalog, vagy lőháton; nem volt hatalom, mely őket egy meztelen fegyverrel támadó ellenel szemben arra bírhatá, hogy a harczterét az előbbieik előnyére, kiürítsék.

Egy előkelő déli tábornok közléséből tudom, hogy az ottani

gyalogság a kard iránt érzett kicsinyléstől annyira át hatva volt; hogy ha például a csatárlánczvonalak magukat egyszerre egy ekként felfegyverzett éjszaki lovasscsapat által megtámadtatni látták, az egész vonalon e kiáltás volt hallható: «Látjátok gyerekek! ott jönnek megint azok a bolondok kardjaikkal; adjuk meg nekik!» És gunyolódtak és kinevették, mintha annak használata a legkirívóbb botorság lenne.

Morgan tábornok tábornokarából is sok tisztet hallottam így nyilatkozni; ezek, midőn a szövetséges lovasság rohamjai szóba jöttek, ily kifejezéseket hallattak: «Ők kardjaikkal rohantak ránk, a mit látván, előre tudtuk már, hogy a győzelem kezünkben van, és valóban a bárgyúsággal volt azonos tőlük, velünk ilyesmivel ki kezdeni.»

Már a hadjárat kezdetével e vélemény délen oly általánosan el volt terjedve, hogy ez államok gyorsan összetákolt és még alig is felszerelt lovassága, mely eleinte közönséges kétsövíűekkel és sörét-töltényekkel küldetett a harciba, teljes számban véghez vitt neki-rohanását akként vitték keresztül, hogy először fegyverét kilöve, reá tört és azután puskaagygyal kaszábolta le ellenét.

Ilyen újonczanyaggal, hasonló körülmények közt kezdeményezte Morgan, az eredetileg «a kettős-harczosok» hagyományain alapuló dragonyos-rendszert egy lovasvadász csapat szervezése által újból életre hívni s azokat egy új és javított rendszer szerint nagy sikerrel alkalmazni.

Basil W. Duke tábornok «Morgan tábornok lovassága» czimű művében ezeket írja: «Tulajdonitsanak bár neki, vagy vitasának el tőle bármi érdemet, de minden kétségen felül nem fogja senki tőle elvitathatni azt, hogy ő az, a ki a lovasság, jobban mondva a lovasított gyalogság számára egy oly alkalmazási módot talált fel, mely ez ideig soha egy fegyvernem által sem alkalmaztaték. Mialatt más, az előbbeni hadjáratok hagyományai és az iskolák avult módszere után működő lovastisztek oly kevésbé feleltek meg, a dolguk egy egészen új rendjét követelő, e kivételes jellegű harczter követelményeinek: addig ő nemcsak egy egészen új harczászati rendszert, az ellenség arczvonala előtti új alkalmazási módot léptetett életbe, hanem még a hadászat terén is új vívmányokat tüntetett fel.

A hadtudománynak a könyvek és az intézetekben tanított szabályaival teljesen ismeretlen, nem volt utánzóknak nevezhető: mert mind az, a mit tudott és tett és minden elért sikerei, önnön magából merítették és ép oly jelesek valának, mint az ő lángelméje, melynek talán az iskoláztatás hiánya javára és hasznára volt.

Mint alkotója és egyedüli megteremtője kis seregének, — mely egyébaránt a 4000 főt soha meg nem haladá, — hasonló számú ellenséges csapatokat ölt meg vagy fogott el, és legkevesebb 15,000 foglyot ejtett. A messzekiható portyázó hadjáratok, az ugynevezett «raids»ok feltalálója, melyek a néhol szokásos lovassági hajszáktól nagyon is különböztek; mi több, Amerikán kívül másutt jóformán föl sem találhatók. Ezekre használt maroknyi csapatával oly eredmé-

nyeket tudott elérni, melyek másképp egész hadseregeket, költséges és szabályszerű hadászati berendezéssel előkészített hadjáratokat tennettek szükségessé.

Morgan emberei igen furcsa módon valának eleinte felszerelve, de később, a háború további folyamata alatt annyi fegyverzetet tudtak zsákmányolni, hogy pisztolyok és puskákkal egész szabályosan fel valának fegyverkezve. Eleinte egy részük puskákkal, mások kardok vagy csak pisztolyokkal láthatták el magukat; de később mindnyájan karabélyokkal vagy puskákkal, továbbá pisztoly és karddal teljesen felszereltettek, noha a kardot vajmi ritkán — némelyek közülök tán sohasem — alkalmazták.

Morgan csapatai a Maury-féle, annak idejében oly nagy sikerrel alkalmazott lovassági csatár-harcászat szabályai szerint valának kiképezve, melyhez Morgan még bizonyos számú fejlődési és mozgalmi szabályzatokat csatolt, sőt az ezredek és dandárok kötelékén belül végrehajtott hadmozdulatok keresztülvitelére is be voltak tanítva. A századokbani alakulás, a leszállás és lóraülés rendszere, a fejlődés az élre, oldalban és hátrafelé, a rendes hadseregekéihez hasonlók valának. Osztályai a legnagyobb szorgalommal ki valának képezve mindazokban, melyek az arcvonalból az oszlopalakzatba eszközözlendő átmenetre, vagy megfordítva, az oszlopalakzatból való előrefejlődésre, az irányváltoztatásokra, a tartalékok szabatos alkalmazására stb. szükségések.

Duke tábornoknak ezen, a Morgan harcászatát tárgyzó műve, nem lehet érdektelen egy lovas tiszt előtt sem.

«Képzelden az olvasó egy ezredet, egyetlen sorban alakulva, a szárnyszázadok csatárharczban, néha lóháton, legtöbbször mint nyitott csatárvonal alkalmazva, és akként bontakozva ki, hogy az egész ezred arczban fedeztessék. A lóról leszállt csapat. (minden 4-es osztályból egy ember és velük egy tizedes mint lótartók visszamaradnak) a körülmények szerint, vagy a kiadott parancs értelmében, vagy arcvonalban fejlődnek, a lovak vonala előtt, vagy attól oldalt, az egyes rendoszlopok 6 lépésnyi térköze egymástól. Aztán látjuk e csatárvonalakat gyorsított vagy ép futólépésben előre mozgásba hozatni. A ki ezt így elképzei, némi fogalma lehet a Morgan által rendszeresített harcászati rendszerről.»

Ugy a gyalog, mint a lóháton való harcra ugyanazon fejlődési módokat alkalmaztattak; de az előbbi harcsmód gyakoribb volt, mintán mi tulajdonképen nem annyira lovasok, mint inkább lovassított vadászoknak tekintettünk. A csapat kisebb részét mint tartalékot rendszerint lóháton hagyták, hogy ott a szárnyakon működjék az esetleges visszavonulást fedezni, vagy például a győzelmet üldözés által teljessé tenni; egyébiránt embereink, a portyázó meneteket kivéve, vajmi ritkán küzdöttek lovaikról. Daczára ennek, embereink, kora gyermekségüktől szokva, bámulandó ügyességgel és biztossággal ülték lovaikat; s az általunk küzdterül használt terület terepviszonyai, mely sűrű erdőségek által fedve, vagy kerítések és árkoktól átszegdelve volt, nem engedék, s majdnem lehetetlenné tévék, hogy a

lovak nagyobb mérvű idomítás alá vétessenek és egyszersmind nagyobb lovas csapatok mozgását is lényegesen akadályozák. Az utakon át például akár négyesével is szabadon lehetett menetelni (kivéve az őserdők által keresztülszelt és jóformán áthágatlan akadályokat feltüntető részleteket), de nem így a mezőkön, hol fejlődve és kellő zárkózottsággal előhaladni nem könnyen volt lehetséges.¹⁾ Ehhez járult még, hogy mi a kardot tulajdonképen nem is használtuk, mert a hosszú tüzfegyver a lovassági mozgalmak keresztülvitelére akadályozólag hatott, dacára annak, hogy a lovasságot képező egyének jóformán mind született lövészek voltak. A gyalog tüzharcot tartottuk a leghatékonyabbnak; ekként nagyobb biztossággal, s az ellen-ségre nézve kártékonyabb eredménnyel küzdhetünk. A nagy arczterjedelemben kibontott, s könnyen mozgó vonal, — mely a különböző terep-alakzatokhoz mintegy oda simult, — a mint egy jeles író megjegyzé, nem egy könnyen vala keresztültörhető. Ha az egyik szárnyán visszanyomatott, a másik szárny keresztüti-be vette az ellent, s ekként az ama ponton győzelmesen előnyomuló ellenséget pusztító tüzelésével ismét visszaszorítá. Továbbá, lehetőségessé tévé, a legnagyobb könnyűséggel mozgodozni; mintegy könnyű hur, ide és tova voltunk vonhatók, jobbra vagy balra a legegyszerűbb kan-yarodásokkal, s ha a szükség úgy hozta magával, a döntő pontra, futó lépésben gyorsan lehetett az egész csapatot egyesíteni.

«Meg kell még azt is említenünk, hogy Morgan nagyon ritka esetben működött a nagy főhadserég kötelékében; igyekezett csapa-tával teljesen különválva, önállóan működni. Ha leveretett, nem volt gyalogsága, mely mögött újból alakulhasson. Ellenséges gyalogság, lovasság és tüzérség ellenében is kelle küzdenie, helységeket venni ostrom alá, melyeknek minden egyes háza egy kis erőnek volt tekinthető; szóval mindenben és bármely harcshelyzetben, csakis a saját erejére és segélyforrásaira volt utalva. Természetesen, ily kör-ülmények arra kényszeríték, hogy olyan rendszert válasszon, mely képessé teendette, hogy sokat és rövid idő alatt végezzen, s embereit úgy siker, mind leveretés esetében kézben tartva. Egy 400—500 angol mértföldnyi távolságra a saját forrásai és tartalék-intézeteitől működő tisztnek, működjék jól vagy rosszul, teljes önállóság en-gedendő.

A mi a Morgan-féle csapat felfegyverzését illeti, itt úgy a tiszték, mint a legénységnek legkedveltebb vala az ugynevezett kö-zépfajtájú Enfield-puska, egyébiránt itt is, mint jobbára a déli por-tyázóknál, mindenki úgy fegyveresíté magát, a mint épen tudá. A mi aztán azt eredményezé, hogy például Morgannál egy század a nagyobb, egy másik a közepes, a harmadik a rövid Enfield-fegyvert, a negyedik a Mississippi puskát, az ötödik a közönséges vadászfegy-vert és végre a hatodik század az Enfield-karabélyt kapta. Min-

¹⁾ Ezen körülmény igen jellemző az amerikai lovasok (célzatosan mellőzzük a «lovasság» kifejezést) jellemzésére; e szerint a szabályosan végrehajtandó roha-mok keresztülvitelére is képes volt.

den embernek volt forgó-pisztolya, ezeknek is a javából, soknak három darab is; később, midőn elegendő zsákmányt tettek, fejenként egy pár forgony lett rendszeresítve. A legkedveltebb és a leginkább használt a Golt-féle fegyver vala¹⁾.

A lovasvadászokon kívül még 2 hegyi ágyuja is volt Morgannak, melyek 2 ló által bárminő terepen is mozgathatók valának. E lövegecskék jelentékeny szolgálatot tettek, s a legénységtől felette kedveltetének. Kedvencz nevekkkel illeték s «Bull-pups» névvel elkeresztelve, megdördülésüket hangos kiáltozással követték.²⁾

Ez volt harcászata és felfegyverzése a Morgan-féle csapatnak, és most vázoljuk ezen sereg egyes hadműveleteit, a miből látni fogjuk, hogy e fegyvernem minő jelentékeny cslekvő képességet fejtett ki.

Azon messzeterjedő portyázó hadjáratoknak Morgan mintegy feltalálója volt. Ez nála, bizonyos tekintetben, a saját-találmány jellegével bírt, mert nehéz azt feltételeznünk, hogy ő, ki minden katonai előtanulmányának híjával volt, a Csernisev működéseiről, Battenbornról vagy egyáltalában a francia hadsereg hátába intézett 1813-iki, lovassági hadműveletekről valamit tudott légyen. Holott, az ő «raids»-jai vagyis portyázó hadmenetei ama az 1813-iki Csernisev-féle, valamint az 1831-iki Dembinszki-féle hadműveletekhez felette hasonlítottak, kivéve azon körülményt, hogy ő sem gyalogsággal, sem kellő tüzéséggel nem rendelkezett.

Az első jelentékenyebb hadművelet 1862-ben Kentucky ellen intéztetett. Julius 4-én indult el Knoxvilleből, Spárta és Glasgown át — hol a Cumberland folyón átkelt — Lebanon felé tartott, hol jelentékeny mennyiségű élelmi- és hadi-anyagot zsákmányolt. Lebanonon keresztül Springfield felé, s onnan Makwillenek és Harrodsburgurnak, innen újból Lawrencenburgon keresztül Midwaynek, egy Francfort és Lexington között fekvő vasuti állomás felé. Ez utóbbi pont e környék szövetséges csapatainak főhadiszállása volt, s itt is, mint Francfortban, jelentékeny számu ellenséges csapatok valának, melyek számban a Morgan seregét jóval felülmúlták.

De ő ügyesen kiszámított menetek, csapatainak czélszerű felosztása, s a különböző fontosabb pontoknak egyidejű fenyegetése által a szövetséges sereg parancsnokait annyira megzavarni tudá, ugy hogy azok sohasem sejtheték, hogy a valódi támadás mely pontra leend intézve. Osztályainak rendkívüli mozgékonyasága lehetetlenné tévé, hogy annak erejéről és állásáról az ellenség megbízható híreket nyerhessen. Csapatainak nagy menetképességéről fényesen tanuskodik azon tény, hogy az azon pillanatig, a midőn elérték Midwayt, több mint 300 angol (azaz 75 német) mértföldet haladtak át 8 nap alatt, és mégis teljesen jó állapotban és kitünő hangulatban voltak.

Midwayba megérkezve, Morgan egy időig egészen szokatlan

¹⁾ History of Morgan's Cavalry 178.

²⁾ U. o. 179.

irányban vette alkalmazásba az ottani táviratot, és pedig egy e tekintetben rendkívül ügyes kanadai, a tábornokarában beosztott Ellsworth közreműködése folytán. Ez ugyanis e készüléket a szövetséges tábornokokkal összeköttetés fentartása és azok félrevezetése céljából, minden irányban működtetvé, így rendeleteiket kijátszása s elfogott sürgönyeik helyébe más hamis parancsokat meneszte az illető csapat-testekhez, melyek ennek folytán egészen hamis irányban indultak utnak.

Ezen portyázó hadmenet, mely a Lexingtontól Cincinati felé vezető vasutvonal hosszában, egész Cythiáná-ig kihatott és ezután Kentukyn és a Cumberland völgyön keresztül Livingstonig Tenessében terjedt — kiszámíthatlan eredményű következményekkel bírt és az általa elért eredményeket, a Morgan tábornok által e tekintetben tett hivatalos jelentés következő sorai leginkább jellemzik, melynek katonai lakonismusa alatt a legcsodálatosabb fegyvertenyeknek egész sorozatát rejtik:

«Knoxvillét e hó 4-én körül-belül 900 emberrel hagytam el, és 1200 emberrel 28-án ide Livingstonba visszaérkeztem, miután 24 napig távol voltam. Ez idő lefolyta alatt 1000 mértföldet hagytam hátra, 17 várost foglaltam el, minden készleteket és fegyverzeti tárgyakat ezekben szétromboltam, 1500 főnyi helyi nemzetőrséget (home guards) szétugraszték s körül-belül 1200 főnyi rendes csapatot becsületszóra hazájukba küldék. Veszteségem holtak és sebesültekben és eltűntekben, azon csapatokból, melyeket Kentukiig vezettem, nem megy többre 90 embernél.¹⁾

Egy második portyázó hadmenet az, melyet Morgan 1862. augusztus havában vitt keresztül, melynek következtében Buell tábornok serege kényszerítve lőn Luisvillére visszavonulni, miután az előbbi a Luisville és Noshvillei vasuti vonalat, a Buell háta mögött elfoglalta, s ekként alapvonalától elvágta.²⁾

Kevéssel a Gallatin melletti csata után, Hartsvillénél Morgan csapatainak egy része és egy szövetséges lovas osztály közt harcra került a dolog, ez utóbbiak karddal támadtak. Ezen ütközet leírása a Morgan-féle harcászathoz igen hű képét nyújtja, kövessük tehát Duke tábornoknak erre vonatkozó leírását: «A kerítés keleti sővénye leszaggattatott, valami 300 ember azon betódult, s egy nyújtott vonalat képezve, kivont karddal egyenesen a lovak vonala felé tartott, melyet a kerítésen innen is észrevevének. De ez idő alatt B, C, E és F³⁾ századok lovakról leszálltak, s egy alacsony sővény mögé húzódtak. A midőn az ellenség közeledett, még visszatarták tüzelésüket mindaddig, míg az 30 jards (30 lépés) közelségbe nem ért. Most lehetett azonban csak egy ily gyér csatárvonal tüzelésének öldöklő hatását érezni. Minden egyes embernek elég szabad helye volt, hogy könyökét neki támasztva biztosan czélozzon; midőn a puskapor füst felszállt, a támadó lovasság egy harmada a földön

¹⁾ Duké 205.

²⁾ Ibid 214.

³⁾ Amerikában az egyes századok számok helyett, betűkkel jelöltetnek.

hevert; míg a többiek, megdézsmált soraikkal visszaverettek. Most embereink sűrű tömegekben haladtak át a kerítésen a szaladók után, kik szintén igyekeztek azon át keresztültörtetni. Egy második sortüz aztán teljes rendtelenségbe hozta őket, noha egyszer még újból megkísérlék a gyülekezést és a támadást; de természetesen minden siker nélkül.»

Ezek azután a lóháton maradt emberek által üldöztetének, majdnem három mértföld messzeségig, míg végre Johnson csapatát egy halmon erős állásba helyezheté, s ott lovaikról leszállítva őket, a hogy lehetett, védte magát. De az üldözők is gyorsan jelentek meg, s egy halom védelme alatt leszállva lovaikról, gyalog támadták meg elleneiket.

E harcban résztvevő szövetségeseknek kiválogatott, s legjobb lovas csapatokból összeállított osztályai valának, melyek aztán a legjobb s legrettenthetlenebb lovastiszt Johnson tábornok alá rendeltettek, ki a Morgan-féle portyázó sereg megsemmisítésére különösen szemeltetett volt ki. De daczára ennek, Johnson — és ezt kérem jól megjegyezni — ki üdvét a meztelen fegyverrel harcban keresé, teljesen leveretett, és emberei nagy részével elfogatott. Duke tábornok a szövetséges csapatoknak ez alkalommal kifejtett vitézségét teljesen elismeri, de a midőn érinti, hogy ők csakis kardjaikra bízák magukat, sorait ekként végzi: «Johnson tábornok minden kétségen felül kitünő tiszt volt, de a lovasság új harcászataát egyáltalán nem átszott érteni.»

A meztelen fegyvereknek ezen megvetése, igen sajátos. Sok példát találunk ugyan a lovasság történelmében, a midőn a lovasság jobban bízott tüzfegyverében, mint kardjában; de soha oly háboru nem létezett, hol a meztelen fegyverekkel vágatásban végrehajtott roham, kellő erkölcsi befolyást az ellenséggel szemben ne gyakorolt volna. Az amerikai hadjáratnak ezen eseményei az egyedüliek, melyek ellenkezőt látszanak tulajdonítani.

1863. július havában Morgan tábornok Kentukyn és Indiánán keresztül egyik legmerészebb portyázó hadjáratát vitte keresztül, mely az Óhió folyónak rögtöni és váratlan kiáradása folytán, mely minden gázlót járhatatlanná teve, lőn megakadályozva, hogy teljes siker koronázza. Miután az ellenség hátában jelentékeny károkat okozott, egyszerre a kiáradott Óhió folyam által, minden összeköttetéseitől elvágvá, csapatának nagy részével együtt elfogatott. Ezen hadmenet alkalmával is Morgant a legnagyobb gyorsaságot látjuk kifejteni. Indiánai Summansvillétől, Cincinatinál keletre Williamsburgig hatolt, több mint 90 (22 német) angol mértföldre 35 óra alatt. Ez volt az általa végrehajtottak között a legnagyobb menet.

E fentebbiek a Morgan által rendszeresített harcászati rendszernek és az általa elért sikereknek elég szép bizonyítékaul szolgálnak. Ő volt a déli tábornokok között az első, ki az ellenség hátába intézett merész portyázó-hadmeneteket kezdeményezett és nemsokára mások is, rendszeret magukévá téve, követték nyomdokait.

Különösen az éjszak virginiai déli lovasság, ki Stuart tábornok

alatt oly páratlan eredményeket tudott felmutatni, magaslik ki páratlan lovas-szelleme és vitézsége által. Vitéz főnökük vezénylete alatt, az egész ellenséges felállítás háta mögött, egyik szárnytól a másikig, két örökre emlékezetes portyázó-menetet hajtának végre. Ezeknek elseje, melyben a Richmond előtt álló Mac-Clellan hadserege hátba vétetett, 1862-ben intéztetett. Ez egyike vala, a legnagyobb szabásu erőszakos kémszemlének, és bizonyos tekintetben a „raids“-ok jellegét is magán viselő, a mennyiben a szövetségesek löportelepeiben és élelmezési intézményeiben lényeges károkat okozott.

E vállalatnál 2500 lovas és 2 lovagló löveg jött alkalmazásba. Taylorsvilléből kiindulva, az utját álló ellenséges osztályokon át, a kis csapat utat nyit magának. A Pamunkey folyamon horgonyzó szállítóhajók egyrésze szétromboltatik, és nagyszámu vonatok és mindennemű élelmikészletek részint felgyújtatnak, vagy elromboltatnak. Miután ekként Stuart az egész éjszakai hadsereg háta mögött végig vonult, s annak vasuti hálózatát több helyen szétrombálja, amazok balszárnyán, a Chikahominy folyón át akadálytalanul keresztül vitte átkelését és érintetlenül tért vissza a confoederáltaknak táborába. A hadmenet legfőbb célja, az ellenséges felállítás kikémlése, teljesen el volt érve.

A kivétel az erőszakos kémszemle szabályai szerint lett végrehajtva, de kellően titokban tartatott, részben a mozdulatok leplezése, részben a harc kikerülése által, noha annak netalán szüségelt felvétele, vagy az utjokat elzárni akaró ellen támadólagos keresztültörésére mindent készségben tartottak. Borke ezredes a confoederáltaknak e szabadságharczáról irt művében¹⁾ a következőket írja: „az ellenséges összeköttetések szétszakítottak, milliókra menő állami értékek gyújtattak fel, több százra menő ló, öszvér és fogoly ejtetett zsákmányul, s az egész szövetséges hadsereg félelem és rémülettel töltetett el.“

Az ezen hadművelet folytán nyert tudósítások rendkívüli értékűek valának, s képessé tették Lee tábornokot azon nagyszerű hadműveletek tervelésére, melyek a „hét napi csaták“ neve alatt ismeretesek, mely alkalommal „Stónewall“ Jackson néhány napon át ellenállhatlan erővel tört Mac-Clellan hadseregének hátába és oldalába.

Néhány héttel később, 1862. augusztus 22-én, Stuart tábornok egy hasonló második erőszakos kémszemlét hajt végre a Pope tábornok hadserege háta mögött, az Orange és alexandriai vasut-vonal hosszában Catlett statio mellett. Ez alkalommal maga Pope tábornok csak az által került el az elfogatást, mert ép véletlenül kémszemle céljából főhadiszállásáról eltávozott. Borke ezredes e művelet eredményeit a következő szavakban foglalja össze: „Nagyszámu ellenséget öltünk vagy sebesítettünk meg, 400 foglyot ejtettünk, közöttük sok

¹⁾ „Két év az ellenség előtt és nyeregben“ című mű. Heros Borke ezredesnek Stuart tábornok tábornoki főnökének visszaemlékezései. — Angolból fordította Kaehler, a 2-ik schleziai huszárezred alezredese. Berlin, „Mittler és fia“ könyvkiadó vállalata. 1877.

tisztet, kiknek meglepetésükben jóformán annyi idejük sem volt, hogy kardot rántsanak, több mint 500 lovat zsákmányolánk, körülbelül száz sátrat, s nagymennyiségű élelmi készleteket és szekervonatokat romboltunk szét, Pope tábornoknak 500,000 dollárt és 20,000 aranyat számító hadipénztárát lefoglaltuk, és a mi legfontosabb, a fővezérlet minden magán- és hivatalos levelezéseit — melyek hadserege tényleges erejét, a különböző hadtestek elhelyezését elárulák — kézrekerítők.

Az ekként nyert ezen kimerítő tudósításokra alapítá újból Lee tábornok újabb hadműveleti tervét, mely az ellenséges hadseregnek a Thoroughfare-Cap szoroson át „Stonewall“ Jackson által végrehajtott megkerülése és annak a második manássesi csatában való teljes leverésével végződék.

Ezen csatában némely heves lovassági összeütközések merültek fel, mely azt bizonyítja, hogy ámbár Stuart lovassága a merész kém-szemlélsz- és portyázó-hadmenetekben tünt ki; de a nyílt mezőn való rohamok keresztülvitelére is teljesen képesnek mutatta magát. A szövetségesek gyalogsága leverve és gyors hátrálásban volt, s a visszavonulás fedezését a lovasság átvevé, a midőn Stuart a Roberston dandárral ezeket rohammal megtámadja. A Munfort ezredes alatti 2-ik virginiai lovasezred, a más két ezredet valamivel megelőzve, azonnal támadásra kelt. Ellenállhatlan lökeme keresztültöri az első harczvonalt és azt a második harczvonalra veti vissza, mely azonban az üldözés folytán rendetlenségbe jött Munford-fele ezredet a maga részéről is sikerrel rohanja meg, és azt a legnagyobb rendetlenségben visszaülvén, kegyetlen kaszabolást visz véghez. Ezen válságos pillanatban érkezik meg Stuart a dandár másik két ezredével, s haladéktalanul, dühvel veti magát ellenére. Ezen friss tartalékok által keresztülvitt roham mindent megváltoztat; és a szövetségesek teljes felbomlásban, sok halott és sebesült, s néhány száz fogoly hátrahagyásával megveretnek.¹⁾

1862. október hó 9-én Stuart legnagyobb portyázó hadmenetéhez fogott, mely alkalommal Pennsylvánián keresztül az egész éjszakai hadsereget hátban megkerülte. A Potomac melletti táborából 1800 lovas és 4 lovagló-üteggel utra kél, 10-én átmegy a folyamon, s a legnagyobb sebességgel Mercersburg felé tart, melyet délután elér, innen az éj beálltaig már Chambersburg előtt megjelent. A távirati vonalak minden irányban szétvágatnak, az éjszokról Hagenstovon felől jövő vasut-vonal, minden állami raktárak és más hadi építkezések szétromboltatnak, s nagyszámu ló zsákmányoltatik. Stuart Chambersburgi állása felette veszélyes vala. Egy ellenséges tartományban, 90 mértföldnyire saját vonalaitól, kilátás nélkül arra, hogy valahonnan segílyt kapjon vagy magát önerejéből élelmezhesse, egyenesen az ellenséges főhadsereg háta mögött állt. Ily körülmények közt, ugyanazon utat választani a visszavonulásra, a melyen jött, kissé veszélyesnek tartá és elhatározá, nagy körívben, keleti irányban az

¹⁾ Borké ezredes Emlékiratai.

egész szövetséges hadsereget megkerülni, s a Potomac-on ezek vonalain túl Leesburg irányában kelni át.

Az ellenség félrevezetésére minden elővigyázati rendszabályok megragadtattak. Ennek megfelelően egyelőre Gettysburg irányában egész Cashtovonig látjuk felmenni, ezután délnyugoti irányban Hagerstovon felé fordul vissza; de most újból Emmetsburg irányában keletfelé veszi útját, melyen keresztül délfelé Frederiknek tart. Mielőtt azonban ezt elérné, újból balra kanyarodott keletfelé, s az éj leple alatt Liberty, Newmarket és Monrovián keresztül halad előre, mely utóbbi helyen a távirda vonalat szétmetszi, és a baltimoréi vasuti vonalat megszagatja. Napkeltével már Hyattstownnál a Mac-Clellannak Washington felé vezető összeköttetési vonalán jelenik meg, hol még némely vonatokat elvesz, és innen aztán menetét Barnesville felé folytatja.

Ezen helyre érkezve, biztosan értesül Stuart, hogy az éjszaki Stoneman tábornok 4—5000 emberrel Poolesville közelében tartózkodik, hogy a Potomac gázlóit fedezze. Ellenét félrevezetendő, egyenesen Poolesville felé tart; de a helyett, hogy e pontot komolyan érintené, egyszerre 3 mértföldnyire magától balra kikerüli, és egy nagy kerülővel az erdőkön át a Poolesvillétől Monocay felé vezető orszáigutra tér. Egy erős hátvéd kirendelésével ezen keresztül vonul, s egyszerre egy Poolesvillé felé vonuló ellenséges csapattal találkozik. Ez volt első találkozása ez alkalommal, melynél újból bebizonyul egy oly lovasság nagy értéke, mely tud — ha kell — gyalog is harcolni. Legilletékesebbnek véljük erre vonatkozólag idézni Stuart tulajdon szavait, ő ugyanis ezeket írja: „Rögtön támadást rendeltem, mely a Lee-féle dandár első százada (Irving) által a legfényesebben hajtatott végre, a mennyiben az ellenséges lovasság a gyalogságra vetteték vissza, mely éppen előnyomulóban volt, hogy a magaslat párkányát, melyről ép a lovasság elüzeték, visszafoglalja és azon lábát szilárdul megveti. Gyorsan, mint a gondolat, Lee vadászai leugranak lovaikról, s a gyalogság csatárjaival felvéve a harcot, azokat mindaddig visszatartják, míg az előnyomulóban lévő tüzérség megérkezik, melynek vitéz parancsnoka Pelham vezénylete alatt az ellenséges osztályokat a Monocain innen álló lövegeikre visszajűzik.¹⁾

A megnyert és megtartott magaslat megszállva, mozdulataink leplezésére mint egy lepel jött alkalmazásba, melyet Stuart tábornok a leggyorsabb jármódban White Ford felé vitt keresztül, mely utóbbi hely 200 ellenséges gyalog által megszállva tartaték. A löveg néhány gránát dobása s a lóról leszállt lovasság rohama az ellent csakhamar hátrálásra kényszeríté, s a folyón való átkelés a gázlón át, a szorosan való átvonulás minden szabályai megtartásával oly szabatos biztossággal, mint ép a gyakorló-térekben, végrehajtatott. Csak a midőn már az utolsó osztály is átkelt, érkezett az ellenség a tulpartra.

Stuart vesztesége a nyert tudósítások nagy értékével arányba helyezve, az ellenséges főszeregre tett megrendítő benyomást nem is

¹⁾ Stuart tábornok jelentése.

említve, vajmi jelentéktelenek voltak. Lovassága eme 99 angol (20 német) mértföldnyi menetet Chambersburgtól Leesburgig, 36 óra alatt tette meg, a mi magában véve egyike a hadtörténelmileg ismert legnagyobb meneteknek.

A lovasságnál a lóról való leszállással összekötött gyalogharcz fontosságát semmi jobban nem bizonyítja, mint a fentebb leírt poolesvillei harc eredménye. Itt ugyanezen csapat előzőleg egy lovassági rohamot hajtott végre, mely alkalommal az ellenséges lovas-ságot a magaslat ormáról elűzé; azután leszállnak lovaikról s mindaddig visszatartják az előnyomuló ellenséges gyalogságot, a míg a tüzéség és zöm a harczzvonalba érkezik.

1863. júniusában Stuart hadteste már nagyon jelentékeny, 12,000 lovas és 24 lovagló-ütegből álló. Az említett hó 9-én vivatott a Brandy-Station melletti nagy lovas-csata, mely e háboru legjelentékenyebb lovassági ütközete vala, a mennyiben a déliek részéről 12,000, az éjszakiak részén 15,000 lovas működött itt.

Ezen csata sajátságos módon vivatott, a mennyiben mindkét részen a csapatok egyrésze lóról leszállva, gyalogtüz-harczban harczolt, mialatt a másik rész ezzel egyidejűleg a legsebesebb vágatásban végrehajtott rohamokban küzdött. A csatavonal majdnem 3 mértföldre nyult ki, s a leszállott rész által kifejtett tüzelés oly élénk vala, hogy a Kappahannok erdőségei mintegy szabályszerű nagy csatában a tüzelést zugó morajjal visszhangozák. Ez alkalommal a Percy tábornok alatti két szövetkezett lovas-dandár egy jól átgondolt oldal-rohamot vitt ki, melyben egy ügyes oldalmenet folytán Stuart tábornok hátban támadtaték meg, és a nap sorsa eldőntöttnek, a conföderáltaknak ügye elveszettnek látszott. Mindazáltal a veszély 2 conföderált ezrednek, melyek a harmadik harczzvonalból gyorsan előrenyomultak, gyors közreműködése folytán szerencsésen elhárított. Ez utóbbi ezredek ellenállhatlan lökemben törtek elleneikre, s azokat, egy üteg elfoglalása után, halottak, sebesültek és foglyokban okozott nagy veszteség után, teljesen leverék s vad rendetlenségbe hozák.¹⁾

A csata elvégre a Williám H., Lee és Jones tábornokok dandárainak a szövetségesek jobb szárnyára intézett hatalmas rohamá által döntetett el, melyet teljes siker koronázott. A szövetségesek erre, miután állásuk tulzárnyalva lón, a Kappahannokon keresztül visszavonultak s az ellenséges üldözést, a tulparton felállított ütegeik erős tüzelésével, megakadályozák.

Stuart tábornok 1864. május 11-én vivott harczzban elesett, melyet ő alig 1100 lovassal a Richmondot, — mint egykor a magyar Haddik Nagy Frigyes korában tevé Berlinnel, 8000 lovasával — egy merész rohammal elfoglalni akaró Sheridán tábornok ellen vivott. Stuart a legnagyobb képességű lovas tábornokok egyike vala, erélye és ellenállhatlan bátorsága felülmulhatlan, mialatt kiapadhatlan leleményes találékonysága, s elhatározásainak gyorsasága, seregét nem

¹⁾ Stuart tábornok jelentése.

egyszer ragadá ki válságos helyzetéből. Képessége, az ellenséges mozdulatokról s azok állásáról azonnal a legbiztosabb híreket hozni, valóban rendkívüli volt. Halála a virginiai hadsereg egyik legnagyobb veszteségének tekinteték, és senki sem érezte át e veszteséget jobban, mint épen maga a fővezér, Lee tábornok, ki legragyogóbb hadműveleteit a Stuart által szerzett híreknek köszönheté.

És valóban nemsokára, azon szakadatlanul vívott nagy csaták alatt, melyek ugyanazon évben a Wilderneszeztől egész Hanover Courthause és Petersburgig le küzdettek, Lee az ellenség mozgalmairól szerzendő hírekben nagy és leküzdhetlen akadályokkal találkozék. Egyik lovastiszt után a másikat küldözé, hogy híreket hozzanak. Ily alkalommal, egy felette válságos pillanatban, többször ismételé e szavakat: „Ó! csak egy órára Stuart tábornokot!” És törzskara felé fordulva hozzátevé: „En nem tehetek semmit, ha az én fiatal tisztjeim semmi híreket sem képesek hozni!”

Stuart kétségkívül e háboru legtehetségesebb lovas tisztje volt, kihez foghatóra alig találhatunk, tán az egy Forest tábornok kivételével, ki — daczára, hogy semmi katonai nevelésben és előképzettségben nem részesült; de oly erélylyel és vasakarattal megáldva, mint egykor Cromwell Olivér — birta a legnagyobb mérvű katonai intézkedési képességet, még pedig a maga nemében páratlant.

A lovasság e történelmében lehetetlen néhány sorral meg nem emlékeznünk azon fényes hadműveletekről, melyeket Forest a déli államok szolgálatában lovasságával végrehajtott.

Forest 6 láb $1\frac{1}{3}$ hüvelyk magas, széles vállu, hatalmas mellkasu, s a mellett arányos növésű s egyenes tartásu férfi volt. Már egyszerü megjelenésével minden figyelmet magára vont, mielőtt még bármi hirnévvel birt volna. A háboru kitörésekor felhatalmazást nyert egy önkénytes lovas ezred felállítására, és már első fellépte is teljesen magára voná a figyelmet, a mennyiben ezredével egy 9 löveg által felszerelt és vaspántokkal borított pánczélos ágyunaszádot támadott meg. E hajó Canton s a Cumberland folyón lefelé küldetett, hogy az ellenszövetkezettek ottan horgonyzó készleteit megsemmisitené. Forest e tervről értesülván, egy 32 mértföldnyi (8 német) éjjeli menet után az érintett helyre, a naszád megjövetele előtt, megérkezett. Röktön leszállította embereit s fedett állásban a folyampart hosszában helyet foglal. A naszád megérkezik, horgonyt vet és heves kartácstüzet kezd. Forestnek kitünő lövészekből álló és jól takart csapata oly gyilkoló biztossággal tüzelt a hajó kezelő legénységére, hogy a naszád kényszerítve lön lövegnyílásait bezárni és visszavonulni.

1862-ben Forest, a Fort-Donelson körüli hadműveletek alkalmával, melyek a konföderáltak részére oly baleseménnyel végződtek, mint az ottani lovasság parancsnoka, jelét adá rendkívüli tehetségeinek s működései sikerével, mely tekintetben az ottani vezetők közül egészen kimagaslik, minden figyelmet magára von. Itt ugyanis kétségbeesett kitörés után, melynél a szövetségesek jobb szárnya tul-

szárnyaltatik, s az jókora távolságig visszanyómatik, a konföderáltak parancsnoka megadásra határozza el magát.¹⁾

Forest e szándékot a legnagyobb felindulással hallja s annyira ellene szegi magát, hogy Pillow tábornok feljogosítja őt, hogy csapatával kísértse meg az áttörést.²⁾ De ez engedély azon feltételhez volt kötve, hogy azonnal induljon, mielőtt még a fegyverszünetet jelző lobogók felvonatnak. Így is történt, Forest haladéktalanul utra kelvén, szerencsésen megmenekült, míg a sereg többi része fegyverét letette. E tény Forest hírnevét nagyban emelte, mely azután is — miután minden újabb műveleteinél a lovasfőnök minden képességeit tanusítá — fokról-fokra növekedék.

A silohi vagyis a pittsburg-landingi csata után, melynél a Forest-féle lovasság igen jó szolgálatokat tett, a konföderáltak visszavonulásuk fedezésére mint legszélső hátvédet azt különíték ki, holott alig 150 lovasból állt. Monterey közelében egy 2 lovasezred és pár gyalog zászlóaljából álló föderált osztály által támadtaték meg. Forest, kinek csapatai egy ép akkor beérkező segélyerővel 350 emberre szaporodnak, az ő szokott rettenthetlen merészségével a roppant tulnyomóságu ellenek azonnal való megtámadását határozza el.

A roham teljes vágtatásban hajtatók végre; a midőn aztán kellő közelbe érkeztek, kilőtték vadászfegyverciket, s kardjukat s pisztolyaikat megragadva törtek az ellenségre. Oly gyorsasággal és heves lökemmél lőn ez keresztülvive, hogy a szövetségesek lovassága egy pillanat alatt leveretett, s a legnagyobb rendetlenségben lőnek saját gyalogságukra visszavetve. Ezek most tulajdon lovasságuk által nyargaltatnak le; és nem lévén idejük, — miután Forest nyomukban volt s kard és pisztolylyal nem csekély mészárlást vitt véghez soraikban — magukat újból rendezni, teljesen leverettek.³⁾ Az ellen nagy veszteséget szenvedett, sok foglyot hagyott hátra, egyébiránt maga Forest is a roham alkalmával nehéz sebet kapott.

1862. július havában 1000 emberrel a Murfreesboró mellett táborozó Crittenden alatti szövetséges csapat ellen Forest egy jelentékeny vállalatához fogott. Rövid, de kétségbeesett roham után, az ellenséges tábornok 1766 emberével, jelentékeny számú ló, kocsis és mindennemű élelmi-, fegyverzeti- és ruházati czikkekkal együtt maga is fogságba jut. Ekként Forest csapatát, mely nagyon hiányosan volt felszerelve, teljesen felfegyverezheti és egyenruházhatja.

Trenton mellett 1862-ben december havában egy ellenséges osztályt támad meg, s azt egy gyapot-kötegek és dohányos szakaszokból összeállított torlasz mögé üzi. Ezeket az érintett helytől 50—60 lépésig követve, újból 300—400 lépésnyi távolságig visszavonul, hogy ott fedezetet keressen; s embereit, kik ép most vittek ki egy merész lovas-rohamot, leszállítja lovaikról, s egy löveget elővonatván és csatárjaival is tüzelteván, azoknak segítségével oly gyilkos tüzet

¹⁾ Campaigns of Forest 75, 80, 81.

²⁾ Ibid 91, 92, 93.

³⁾ Ibid 147.

fejt ki, hogy az ellen fegyverét leteszi. Ezen, néhány lövegből és 275 harcosból álló kis csapat által elért eredmények rendkívüli következményűek valának. 400 fogoly, 300 néger, 1000 ló és öszvér, 13 kocsi, 7 lőporkocsi, 20,000 tüzérségi töltény, 400,000 kézi fegyvertöltény, s nagyszámu felszerelési- és élelmezési-készlet zsákmányoltott. Mindez, 200 lovas merész rohamának vala köszönhető, melynek folytán az ellenség a torlasz mögé üzetett vissza, és a most gyalog keresztülvitt erélyes támadásnak. Egyébiránt az amerikai hadjárat a lovasvadászok által végrehajtott ily rendkívüli fényes eredményű példát nem egyet mutat fel, minőket az európai lovasság történelmében nem igen találunk; mert nem képesek ép úgy harcolni — ha kell — gyalog is, mint lőháton.

Visszatértek Parker s Roods-nál Forestnek 1200 emberével egy 1800 főnyi szövetséges csapattal heves csatája volt. Harczfelállítása egy sor lóról leszállt vadászból, a szárnyakon 100—100 lovasból és végre 6 lövegből állt. Ezek közül 2--2 a szárnyakon volt elhelyezve, 2 a középben. A szövetséges hadosztályok makacs harcz után legyőzetnek, visszavonulási vonaluk elvágva és már megadás jeléül 2 fehér lobogó kitűzve, a midőn két szövetséges dandár több löveggel egyszerre a Forest hátában megjelenik, s őt tüzelés alá veszi. Erre a már levert ellenséges csapat is újból fegyvert ragad. Forest a még rendelkezése alatti 75 lovon maradt lovasával most a legnagyobb vakmerőséggel az ujonnan érkezettek lövegeire ront, ennek kezelő-legénységét szétugrasztja, s gyalogsági fedezetét megzavarja és e lövegeknek három börtöczét elfoglalja. Ezalatt a lóról leszállt csapatnak idő engedtetik, újból lovaikra kapni. Most újból azon helyzetben valának, hogy mint merész lovasok ismét támadólagosan működhessenek. Gyorsan vonván ki magát a számra olyanira tulnyomó ellenséges gyalogság tüzköréből, Forest a nála oly sajátos vakmerő szilajsággal a szövetségesek kocsi-oszlopát támadja meg, s azt elfoglalva, sértetlenül magával viszi.

Ez a Forest-féle lovasság bámulatraméltó harcztevékenységének — és annak, hogy egyenlően tudtak működni úgy gyalog, mint lőháton — egy további fényes bizonyítéka. Ezt azonban e déli csapatok kitűnő minősége és tulnyomó értelmiségének is lehet tulajdonítani, kik rendkívüli önbizalmukat éles felfogással párosíták, mely velük ösztönszerűleg felismerteté, hogy a két különböző harczoló mód közül melyik az adott viszonyoknak inkább megfelelő, és a kik ekként a harcztér gyakorlati mezőin vajmi korán képesek voltak maguknak tapasztalatokat szerezni. El kell azonban ismernünk azt, hogy az amerikai harczkörülmények és az ottani talajviszonyok egészen kivételesek valának, hogy ugyanezen rendszer talán Európában nem volna oly feltűnő sikerrel alkalmazható, melynek lakossága az amerikaiakéhoz képest kétségbevonhatlanul jóval csekélyebb értelmiséggel rendelkezik.

Az 1863. szeptember 19. és 20-án vívott chikamaugai csatában a Forest-féle csapat, mint egyáltalán valamennyi itten résztvevő lovas oszta-lyok, hadseregük szárnyain, lovaikról leszállva, mint gyalogság

küzde; csakis kisebb osztályok hagytak lóháton, hogy szükség esetében a gyors bevágásra kéznél legyenek. E leszállított lovasság egy legjobb gyalogsapat vitézsége és sikerével harczolt. A győzelem megnyerése után Forest újból lóra pattant embereivel, nyomban üldözte a hátráló éjszakaiakat és sok foglyot ejtett, a kik csupán az ellenség gyors mozgadozása folytán kerültek fogságba. Chattanoogahoz már egy félmértföldre érkezett, de — miután a fővezért a megvert ellen üldözése körül való hasonló erélyes cselekvésre nem bírhatá rá — újból a távolból vissza kelle vonulnia, bosszankodva a közönyösség felett; de sok fogolylyal.¹⁾

1864-ben W. S. Smith tábornok alatti szövetséges lovasság egy betörésének elhárítása alkalmával számos ütközetek vívattak, melyek közül az Okolona melletti volt a legjelentékenyebb, mely alkalommal Forest, szokása szerint, hol gyalog, hol lóháton — a körülmények szerint — rendkívüli ügyességet fejtett ki. A harczot az ellenszövetkezettek heves tüzeléssel kezdék meg; ekkor 3 ezred leszállva lovairól, gyalog fejlődött fel s a szövetségesek állását megtámadja, mialatt Forest egy lovon maradt ezreddel az ellenség állását megkerüli s jobb szárnyán megrohanja. Ez összevágó műveletet siker követi, s a szövetségesek kénytelenek egy második állásba visszavonulni.

Forest nyomukban volt s az ellenséget egy dombon, erős állásban négy vonalban felállítva találta. Csapatái a hosszas üldözés folytán kissé rendetlenségbe jövének, miért is azokat, a sokkal erősebb ellenséges csapat ellenlökeme kikerülése céljából egy előnyösebb felállításba vonta vissza. És valóban a szövetségeseknek több harczvonalban véghezvitt merész rohamait látjuk megkisértve, melyek azonban a lóról leszállt lovasvadászok heves tüzelése folytán mindannyiszor visszautasítottának; csakis a 4-ik s legerősebb oszlopnak sikerült e vonalat áttörni. — Most jön azonban a művelet legkülönösebb része! — A lóról leszállt és lovas ellenek tömegei közé jutott lovasvadászok sem megadás, sem hátrálásra nem gondolnak: hanem ember-ember elleni heves kéztusába elegyednek, forgó-pisztolyaikat sütvén lovas elleneikre.²⁾ Ezen felette különös jellegű harcz, mely e hadjárat legelkeseredettebb küzdelmeinek egyike vala, ime a forgó-pisztolyos ellenszövetkezettek előnyére fordul. Az éjszakaiak keresztültöretnek és szétveretnek, s jelentékeny részüik elfogatik. Azok, kik a keresztültörés után nagyon előre merészkedének, hátul álló tartalékok által levágnak, megsebesíttetnek vagy elfogatnak, szóval a merész lovasnak eljárása itt is megtermé a maga gyümölcsseit.

Forest egyik legfényesebb haditénye a 6 löveg és 580 ember által megszállt Pillow erődnek 1864. ápril 12-én³⁾ végrehajtott elfoglalása volt, mely szintén lovasított vadászai által vétetett be.

Az 1864. június 10-én vívott Tishmongo Creek mellett való ütközetben, Forestnek három lóról leszállt ezrede nagyszámu szövet-

¹⁾ L. a Forestről szóló már gyakrabban idézett munkát.

²⁾ Ibid.

³⁾ Ibid 437.

séges gyalogság által lőn megtámadva, melyek három harczvonalban és oly sikeresen támadának, hogy majdnem 300 lépésre a confoederáltakat megelőzték; most azonban ezek forgópisztolyaikat megragadják s azokat közvetlen közelből oly gyilkoló hatással alkalmazzák, hogy az ellen azonnal nagy vérengzés után visszavetetik és az üldözés alatt is jelentékeny veszteséget szenved. Ezután megállapodnak, újból alakulnak s e közben elővezetett lovaikra pattanva, a hátráló szövetségeseket erőlyesen üldözőbe veszik. E harczban Forest 3200 ember felett parancsnokolt, mialatt a Sturgis tábornok alatti ellenséges sereg háromszor tulnyomóbb volt és mégis a szövetségesek 2 nap lefolyása alatt 58 mértföldnyire üzetnek vissza. 1900 halottat, 2000 foglyot veszítenek s 19 löveg, 21 lőszerkocsi, 200 kocsi, 30 betegápoló szekér s számos egyéb készlet zsákmányoltatott.¹⁾ Ha egy elért eredmény bizonyos tan igazolásául szolgál, ugy bizonyára ezen esemény az, hol lovasság, tüzéség és nagy számú gyalogsapatokból alakult ezen sereg, egy maroknyi lovasvadász osztály által ennyire leveretik, annak megczáfолhatlan tanúsága, hogy egy az amerikai módszerben szervezett és alkalmazott lovasvadász sereg minő fontos szolgálatokra van hivatva.

Memphisnek augusztus 21-én 1864-ben történt fényes megrohánása alkalmával Forest egy tulnyomó ellenséges erők által védett várost foglalt el, és foglyot ejtve aránylag csekély veszteséggel igen szép hátrálást hajt végre. Ezen ütközet az ugynevezett hivatásszerű katonákra nézve már annyiban is nem kis értékkel birand, hogy a 40 válogatott lovasból álló elővédje az ellenszövetkezeteknek, kezükben forgópisztolyaikkal hogyan támadnak meg hat lövegből álló üteget s azt elfoglalva, 20 tüzért vágnak le.²⁾

Forest tehát — mint láthattuk — lovasait mindazon feladatokra alkalmazta, melyek szárazföldi csapatok által egyáltalán kivihetők, még a tüzéségtől sem eltekintve; azok részint mint lovasok, részint mint gyalogosok küzdöttek; a csatavonalban, mint például Chikamaugánál, ágyunaszádokat üztek el, sánczokat, hidakat foglaltak el. De ezzel még nem végzik be pályájukat, míg egy egészen új és szokatlan haditényt végre nem hajtanak.

Ugyanis 1864. októberében Forest kíséretet tőn a szövetséges ágyunaszádok és mindennemű szállító vízijárművekkel borított Tenesse folyón a hajózás megakadályozására. E célból a folyamparton egy erős állást szemelt ki, melyben lövegeit és csapatait fedve felállítván, az ellenséges hajók közeledését bevárta.³⁾ Október 29-én a Mazeppa nevű gőzös több bárkával egyetemben megtámadtatott és hasznavehetlenné tétetett, míg azok kezelő legénysége a tulsó parton levő zátonyra menekült s ott belefult. Ezen mindennemű készletek és hadi czikkekkal terhelt hajó ekként az ellenszövetkezetek birtokába jutott.

¹⁾ Carlyle „Éjszakamerikai szabadságharcz“ II. 163.

²⁾ Ibid 540.

³⁾ Campaigns of Forest 592.

Nemsokára az Udine ágyunaszád mint a „Venus“ szállító-gőzös fedezete a folyón lefelé tartott, és ez is aztán a lövegekből hevesen lövöldöztetve, s a lövegnyílásokra tüzelő vadászok által fogadtatva, szintén elfoglaltatik. Nemsokára aztán kijavittatva és megfelelő kezelő-legénységgel el látva, a confoederáltaknak lobogója alá jutott. Forest erre kis hajóhadával Hieman erőd felé egy próba hajózást hajtott végre, meggyőződést szerzendő, hogy ott minden kellő rendben van-e, mialatt a parton álló lovasok bajtársaikat a lovassági szolgálat ez új nemében hangos riadásaikkal köszönték.

Természetesen ez örömrivalgás sokáig nem tarthata, mert a számos ágyunaszádokkal újból megjelenő szövetségesek csakhamar újból helyreállíták a folyam feletti uralmukat. Az ellenszövetkezettek kényszerítve valának a Venus gőzösénél a szövetségesek mérnökeikt és a gépet kezelő legénységet megtartani, és ezek a gépészeti részek ármányos elrontása által, a hajót megbéníták, a mire aztán az annak parancsnokságával megbízott Dawson ezredes kénytelen volt a hajót ott hagyni s legénységét újból, mint lovasvadászokat lovasítani. Pár nappal később az a tulnyomó erő által megtámadott Udine hajó szintén zátonyra jutott s ott felgyújtatott, és így ennek is legénysége visszatért lovaihoz, itt mégis jobban érezve magát, mint amott.

A Forest-féle lovasság ellenséges hajók elleni tevékenységének ez zárpontja vala; mely egyébiránt az ellenszövetkezetteknek nem kevés előnyöket hozott; a mennyiben több ellenséges hajót hasznavehetlenné tön, a közlekedést a folyamon beszünteté és rendkívüli erkölcsi befolyást gyakorolt.

Előadásunkat a Forest-féle lovasságnak egyik legkiválóbb és legérdekesebb hadi tettével, t. i. Alabamában 1863-ban Streight ezredes és csapatai ellen intézett üldöző hadjárata leírásával zárjuk be, mely alkalommal Streight el is fogatott.

Forest, ki azon tudósítást vette, hogy Streight egy portyázó hadjáratot szándékozik intézni a confoederáltaknak testületére, érelyes rendszabályokhoz nyult annak meggátlására. Első alkalommal a Day szorosnál találkoztak. Rövid harc után csapatai Sand Mountain felé egy új állásba vonulnak vissza. Ekkor Forest azonnal támadáshoz lát, de az ellenséges állásnak bevételét nem erőszakolhatja, sőt inkább kemény tusa után kényszerítve lesz embereit a harczból újból kivonni, s egy új és ismétlődő rohamra egyesíteni. Streight az ekként nyújtott előnyt megragadandó, azonnal tovább folytatja visszavonulását, s a több órán keresztül vívott harc után Longs Creek-nél ismét állást vesz és megállapodik. Az itt keletkezett elkeseredett harczban a szövetségesek leverettek. Streight további visszavonulása alatt, mely egy éjen át 10 mértföldet vett igénybe, újból kénytelen állást foglalni; de a gyorsan haladó, fáradhatlan Forest újból sarkában van, a legsötétebb éjben új erővel ujul meg a harcz, s a szövetséges lovasság ismét a legnagyobb rendetlenségben futásnak ered.

Forest lankadatlanul 6 mértföldig tovább folytatja az üldözést, mely alkalommal az újból állást foglalók egy ismételt éjjeli roham-

ban újból megveretnek. Most két órai pihenő tartatik, hogy mind a lovasok, mind a lovak, melyek csaknem 24 óra óta nem pihentek, kissé felüdüljenek. Ez az elmaradozottak felvétele és a lőszerkészlet kiegészítése czéljából is szükséges vala.¹⁾

Napkeltevel örömrivalgások közepett újból lovaikon találjuk őket. 11 órakor délelőtt Blountsvillenél a szövetségesek a városból kiűzetnek, mely alkalommal jelentékeny mennyiségű készletek zsákmányoltatnak. Egy 10 mértföldig tartó hátvéd-csata vivatik egészen Black-Warrior-Creekig, mely alkalommal annak befejeztével Forest egy 3—4 óráig tartó pihenést rendelt a fáradt lovak és kimerült legénységének kipihentelésére.

Éjjel ismét felvételik az üldözés és 15 mértföldnyi menet után Mills Creekhez érnek, hol a megriasztott ellenség sok foglyot és élelmi-készleteket hagyott vissza. Etetés czéljából újból pár órai megállapodásra volt szükség. Egyébiránt e szertelen üldözési mivelet már Forest csapatait felette kimerítette. Sok ló már nem bírta tovább az utat, nagyszámban valának az elmaradozók, olyannyira, hogy Forest az üldözés befejezésére alig tudott 600 embernél többet egyesíteni, s azokat szüntelenül buzdítva tudta csak a futó ellenség sarkában tartani, és már ezek is a három napi szakadatlan harcz és örökös menetelés következtében a végsőig ki voltak merülve, olyannyira, hogy sokan lovaikon öntudatlanul elaludtak. Forest rövid beszédben őket újból feleleveníti s ismét üldözéshez lát. Ellenét elérve, 10 mértföldön át egész Blak Creekig hajtja maga előtt. E folyón a szövetségesek átkelnek a hidon, melyet aztán tüzéségük védelme alatt felgyújtának.

Ekkor egy hölgy jelenék meg, ki a confoederáltakal és azok ügyével rokonszenvezett, e vidékből való és Forestnek előadta, hogy ismer egy régi és már használatból kijött gázlót. A tábornok őt nyergébe ülteti s az érintett pont felé nyargalva, s az ellenség heves tüzelése közben az érintett gázlót megtalálják, és nemsokára átkelvén azon, élénken üldözik az ellenséget.

Ezt csakhamar utoléri. Itt Forest 300 legjobb lovasát kiválasztja, s azokkal 9—10 mértföldnyire folytatja a lankadatlan üldözést, s május 5-én Turkeytownt újból eléri. Itt ismét heves harcz keletkezik, mely alkalommal Streight egy cselvetést alkalmaz. Forest azonban vágtaban tör elő, s embereit pisztolyaik- és karabélyaikkal jobbra-balra lödözteti olyannyira, hogy a lesállítás minden jelentékenyebb veszteség nélkül áthatolva lett, s azon innen a szövetséges csapatok közé ront, pusztulást és halált hozva fegyvereinek élén. Már sötét lett és az ellen ismét szaladásban. Forest az éjre megáll, hogy szétbontott csapatait összevonhassa és lovait kipihentethesse, a mi már nem volt elodázható.

Május 3-án napkeltekor az ellenszövetkezetteket, mely csapat még mindig 500 embert számlált, újból menetben találjuk, ismételten üldözve a szövetségeseket, kik újból gyülekezve állást foglalnak.

¹⁾ Campaigns of Forest 264.

Forest, ki rettenthetlen jelleme és ellenállhatlan heveességénél fogva mindig kész volt a legrohamosabb fellépésre, ép oly mértékben óvatos és vigyázó is tudott lenni, és ez alkalommal cselhez folyamodik. Eljöttek vélté az időt az ellent már megadásra kényszeríthetni.¹⁾ Ereje azonban oly csekély volt, hogy kényszerítve lön annak ügyes felhasználása, s a különböző pontokon való tüntető megjelenése által csekély voltát elleplezni.

A megadási ajánlat el lön fogadva, s hogy számbeli csekély voltát még jobban eltitkolja, kijelenté, hogy tekintettel az élelmezési nehézségekre e kedvezőtlen területen, csakis 2 ezreddel fogná, egy a célra kijelölt területen a foglyokat felvétetni, míg hadseregének osztályait a közeli városokban fogja elhelyezni. És hogy Streight ezredet még jobban félrevezesse, annak jelenlétében hamis parancsokat adott ki, melyek értelmében nem létező csapatokat a szárnnyakra bizonyos kijelölt helyiségek megszállására utasított.

Ekként tette le fegyverét 1700 ember alig 500 főnyi ellenséges osztály előtt.

Mi ezen felette érdekes harcz egyes jeleneteit célzatos nyomatékossággal vázoltuk, mert alig van példa reá a történelemben, hogy lovasság ellenét ily kitartó és lankadatlan erélylyel üldözze volna, mint az Forest ezen emlékezetes hadjáratában fenforog.

E három első nap alatt csapatai átlag 41 (10 német) mértföldet haladnak, mely idő alatt még a nap különböző óráiban kemény harczokat is vívnak, és elfáradva és csaknem teljesen megviselve, még mindig képesek működésük utolsó 48 órájában egy 90 (22 német) mértföldnyi üldözést foganatosítani; oly tény ez, melylyel egyetlen európai hadsereg sem dicsekedhetik. Mialatt maguk az üldözött szövetségesek is annyira ki valának merülve, hogy a megadási művelet folyamában arcvonalalaik a fáradság és álmatlanság folytán csaknem összeroskadtak.²⁾

Morgan, Stuárt és Forest ez érintett műveleteit tárgyazó fentebbi vázlatok elegendők ama harczmód világos megítélésére, melyben az amerikai lovasság oly feltűnően és minden más lovasság működési formáitól annyira eltérően vétetett volt alkalmazásba. Morgan és Forest déli tábornokokat, kik minden tulajdonképeni katonai előképzettség nélküliek valának, illeti az érdem, hogy feltalálói és megalapítóivá lettek egy oly harczászati, mondhatni hadászati rendszernek a lovasság alkalmazása körül, mely sok részleteiben egészen újnak s az ujonnan feltalált tüzfegyverekkel szemben, az újabb idők harczászati követelményeinek csakis egyedül megfelelőnek tekinthető.

E rendszer legfőbb elvei, — melyek a tüzfegyvereknek lóháton való alkalmazásán, és a lónak mint szállító-eszköznek, az illető csapat megfelelő helyekre való elszállítása céljából történt felhasználásán alapulnak, — ujaknak egyáltalán nem nevezhetők; sőt nagyon is

¹⁾ Campaigns of Forest 273.

²⁾ Ibid 276—277.

régiek, a mennyiben minden időben tétettek kísérletek azok gyakorlatias megvalósítása érdekében. Hisz, hogy egyebekről ne is szöljünk, Sándor „Dimachos“-it, a parthusok ijászait ekként alkalmazák. Maguk a rómaiak gyalog harczolandók, leszáltak lovaikról, így alkalmazák a lovagok a „Petroneleket“, a „Gensdarmok“ azok pisztolyaik és „arquebus“-aikat, és maguk a dragonyosok is ily célból lettek felállítva, s megfelelő elvek szerint alkalmazva. Azon zármegjegyzésekben, melyekkel művünket befejezendők vagyunk, meg fogjuk vitatni azon okokat, melyek e kísérleteket baleredményre vezették, és a mely tényezők még korunkban is fennállanak, daczára annak, hogy a csapatok reformálására oly óriási összegek fordíthatnak.

Az amerikai hadjárat alatt a lovasság, különösen mind lovasított vadászcsapat nagy szolgálatokat tett. Ezen alkalmazási mód eredetileg a déliek által kezdeményeztetett, s az általuk elért sikerek sokkal jelentékenyebbek valának, mint amazok az éjszakiakéinál; ugyan-ezen rendszer szerint működtenek a szövetségesek is, és később valóban már roppant forrásaik- és segédeszközeiknél fogva is a kimerült conföderáltaknak leverését részben ez elsajátított harczászati rendszerüknek köszönheték.

A fentebbiekben csakis a déliek által végrehajtott fegyvertényeket vázoltuk és most a hasonminőségű és harczászati éjszaki lovasság által a hadjárat legutolsó évében keresztülvitt nagy eredményekről kell megemlékeznünk.

Csak az 1863. év tavaszán vala érezhető, hogy az Egyesült-Államok irányadó személyiségei is kezdenek a lovasságnak a déliek által foganatosított alkalmazási rendszere iránt élénk érdeklődéssel birni, s átlátják, hogy az azok nagy száma által az ellenséges műveletekre gyakorlandó portyázó hadászat minő roppant eredményeket van hivatva előidézni.

A szövetségesek végre szintén igénybe vévén a portyázó harczászatot, az első legnagyobb portyázó hadjárat a Grierson ezredes által 1863-ban a Missisippen át végrehajtott volt. Az említett parancsnok délre Memphistől La Grangeből egy 200 főt számláló lovas dandárral ápril 17-én indult ki, s a tartomány szívéen keresztül vonulva, mindenhol pusztít, az élelmi-készleteket megsemmisíti, a távirati és vasúti összeköttetéseket megrongálja, s a raktárak s hidakat felgyújtja. Ripley, New-Albani, Pontotoc, Philadelphia és Decatur városokat érintve, a Pittsburgtól keletre vivő vasúti vonalat Newtonnál ápril 24-én eléri.¹⁾ Néhány kocsis, lokomotív és pár híd szétrombolása után, Garlandvillén keresztül Georgtownnak tart, hol a Pearl folyót átlépve az Uj-Orleántól Jakson és Memphis felé vezető vasúti hálózatot Hagelhurstnál érinti és megrongálja. Innen a Brookhaveni vonal hosszában, hol a vasúti készleteket és járműveket felgyújtja,²⁾ egyelőre Magnaliába és innen végre a Missisippi melletti Baton Rongéba

¹⁾ Johnston-s Narrative 163.

²⁾ Pollard Second Year of the War. 268.

érkezik. Ide érkezett meg tehát e csapat, mely több mint 300 mért-földet (angol) haladt az ellenséges területen, s a közlekedési eszközöket jobbára mindenhol megrongálta a nélkül, hogy a legesekélyebb veszteséget is szenvedte volna. Egyébiránt ezen Grierson-féle vállalat az ezzel egyidejűleg Dodge és Streight által megkezdett portyázó hadmenetek által lényegesen megkönnyítettett; a mennyiben Forestnek az utóbbi ellen kellvén indulnia, azt a Mississippinél fel nem tartóztathatá.

Néhány nappal később a Grierson-féle hadmenet után az éjszak-virginiai hadjárat egy a Lee tábornok hadserege hátába Stoneman által intézett hadjárat által ujítottak meg. Ez az akkor Hooker tábornok által Chancellorsvillenél célbavett s az ellenszövetkezettek balszárnya ellen intézett hadjáratral szoros kapcsolatban vala. Egyidejűleg, hogy a déli lovasság a balszárnyról elvonassék és így a Stoneman műveletei megkönnyíttessenek, — ki a Lee hadseregének hátában volt megjelenendő, — Averill tábornok is egy mozdulatot tön. Rapidan-Stationnál május 1-én H. F. Lee vezényelte lovas dandárral heves harcza bocsátkozik, mely napon ugyanis Stoneman majdnem 10,000 emberével Racoontól Louisa-Court-House felé tart, melyet május 2-án kora reggel el is ért, mialatt Averill ugyanezen napon a Hooker jobbszárnýára bevonul. Ez fenyegető mozdulat volt és az ellenfél figyelmét okvetetlenül föl kellett hogy ébreszsze. A conföderált H. L. Lee tábornok alig 900 emberével a Stoneman-féle sereg némely osztályaival Gordonsville és Louisa-Cour-Housenál csatába bocsátkozik ugyan, de a felette tulnyomó erőkkal szemben mégis csak visszavonulásra kényszerítették. 2-án este Stoneman eléri Thompson's nagy Roadot az ellenséges sereg háta mögött, s egyenesen annak hadműveleti vonalára lép. Ezen ponton aztán elhátározza, mikép seregét megosztja s minden irányban előre viszi. Ennek megfelelően egyik rész egy ezred Windham ezredes alatt délre a James folyam melletti Colombia felé küldetik, mely aztán ott minden állami-készleteket megsemmisít, nagyszámu lovakat és öszvéreket ejt zsákmányul és még ugyanazon éjjel a fősereghez Nagy-Roadhoz visszatér. M. H. F. Lee tábornok ezen hadakkal szemben minden lehetőt megtett, de ily tulnyomó erőkkal szemben az sikerre nem vezethetett.¹⁾

Egy más osztály Kilpatrik ezredes vezénylete alatt keletre a Friedrichburgi vasuti vonalon fekvő Hungary-Station felé tartott, a hová 4-én reggel érkezett meg. Tüstént hozzáláttak, hogy az eredményt lehetőleg kizsákmányolják. Itt a tartalék-készletek szétromboltattak, s a Richmondra vezető vasuti vonal az ellenszövetkezett hadsereg háta mögött megrongáltatott. Innen e sereg a központi vasuti vonalon fekvő Meadow-Bridgere nyomult, s ott is néhány lokomotívt hasznavehetlenné tön. Most Kilpatrik Hannovernél át-megy a Pamunkein, Essex-et és a szomszédos grófságokat átpor-

¹⁾ Hotchkiss and Allen 105.

tyásssza és 7-én teljes épségben Gloucester-Pointra visszaérkezik, utjában természetesen többenmü pusztításokat hajtván végre.

Egy harmadik különítmény Dávid ezredes alatt a South-Anna hosszában lefelé tart s a Friederichsburgi vasutvonalat Ashland-Stationnál eléri s azt szétrombolva egy Chancellorswilleből érkező beteg-ápolóvonatot elfog, mely alkalommal számos foglyokat is ejt. Itt szintén néhány lokomotív hasznavehetlenné tétetik és a menet a központi vasuti vonal irányában tovább folytatztatik, hol újból a készletek elromboltatnak és a sínek felszedetnek. Ekkor délfelé fordulnak Richmond irányában és megint keletre Williamsburgnak veszik irányukat. Itt azonban David egy az ő elvágatására kiküldött ellenséges osztálylyal találkozik, s egy azáltal visszautasított roham után kényszerítve látja magát balra kitérni. Aztán átkélván a Pamunkey és Matapony folyókon, szintén szerencsésen visszaérkezik Gloucester Pointba.

Más kisebb osztályocskák a közel fekvő hidakat rombolják le az ellenfélnek utjában s azután Thompson Creeknél a főszereghez 5-éig mind bevonultak, mely napon a Davis és Kilpatrik-féle osztályok kivételével e ponton Stoneman egész serege egyesítve lón. Azután a Racoon és Kelly gázlókon át e lovasság május 8-án Hooker seregéhez bevonult.

Egyébaránt — látszólagos sikerei daczára is — e portyázó hadjárat valami felette sikerültnek még sem nevezhető. A déli hadsereg működési vonalán végrehajtott rombolások aránylag jelentéktelenek valának s legrövidebb idő alatt kiigazítottak. És noha e műveletek alatt a nagy ellenséges terület majdnem minden ellenállás nélkül átcsatangoltatott, mégis aránylag kevés kárt hozott az ellenre s mindenekfölött nélkülözé az erkölcsi befolyást. A chancellorsvillei nagy csata ez idő alatt vívatott, melyben három nap alatt a déliek a legfényesebb győzelmek egyikét vívák; s magukat válságos helyzetből menték ki. A déli vezénylő tábornoknak ez alkalommal foganatosított csataterve a legmerészebb és regényesebb vállalatok egyike volt, melynek fényes végkimenetele leginkább azon körülménynek vala tulajdonítható, hogy a szövetségesek jobb szárnya lovasság által nem fedezteték.

E csata ugyanis a Jackson által a Hooker-féle jobb szárny ellen intézett megkerülő támadás által dönteték el. Itt a számban jóval csekélyebb confoederált hadsereg kénytelen volt két részre szakadni, az ellenséges hadsereget e gyenge részek közé veendő. E hadművelet csakis annak teljes elleplezése és meglepő kivitele folytán volt végrehajtható, mely természetesen csakis az esetben történheték meg, ha az éjszakiak szárnyaikon lovasság felett nem rendelkeznek. Ha Stoneman az ephemer hid-romboló hadjárat helyett itt a Hooker jobb szárnyán derítí fel a vidéket, úgy bizonyára a Jackson hadserege e járattan utakon és veszélyes szorulatokon való áthaladása közben a szövevényes őserdőség (az ugynevezett „Wilderness“-ben) megsemmisítették. Így azonban oldalmenetét minden nagyobb

nehézség nélkül keresztül viheté, a mi valóban nagy ügyességgel és ragyogó sikerrel lőn végrehajtvá.

A Stoneman-féle portyázó hadjárat tehát helytelen időben és hamisul alkalmaztatott, s következésképp csak bal-eredményt előidézhető lovassági műveletnek tekinthető; mely más előfeltételek között mindenesetre csak nagy eredményeket idézendett elő.

Ha Stoneman, miután a Lee hadserege háta mögé került, éjszának veszi útját s annak arczvonala mögött merészen megjelenik, úgy ő mindenesetre felette veszélyes mozdulatot hajtott volna végre, s meglehet ép a csata legválságosabb pillanatában érkezend meg, e 10,000 embernek a döntés ez elhatározó perczeiben való megjelenése minden valószínűséggel a déli hadsereg teljes leveretését idézendő elő, s ezen kényes pontnak elhanyagolása valóban a katasztrófát elő is idézte a conföderáltak táborában.

Most azonban Wilson tábornok által 1865-ben egész Alabamán át folytatott nagy portyázó hadjárat egyes részleteire fogunk áttérni, mely annyira sikeres volt és a hadjáratnak az éjszakiak részére való kedvező végkimenetelére nézve oly lényeges befolyást gyakorol.

Az 1865-iki év első felében a szövetséges lovasság a Mississippi hadszínhelyen nem kevesebb, mint 22,000 embert számlált, mely a Tennessee folyó éjszaki partján Waterló és Gravelly-Spring között fektáborozott. Ez Wilson tábornok parancsnoksága alatt állt, ki mint jó lovas vezér nagy hirben állt. Wilson serege kiképzésére, szervezésére, felszerelésre és fegyelmezésére több hetet szentelt; az Egyesült-Államok kimeríthetlen forrásai nem is tették nehezzé, hogy csapatait teljesen felszerelje és pompásan felfegyverezve teljesen alkalmasakká tegye a célba vett vállalat sikeres megoldására. A kétsoros felállítás véteget fel. Igaz ugyan, hogy lovakban mégis hiányt szenvedett és így seregéből csakis 17,000 katonát lovasíthatott.¹⁾

Wilsonnal szemben a törhetetlen Forest állt, oly ellen, kivel szemben óvatosnak kelle lenni; de mennyire különböző volt helyzetük. Mialatt Wilson hadseregét teljes nyugalommal szerelheté fel és gyakorolhatá be, azalatt Forestnek embereit az élelmezés és felszerelés eszközölhetése céljából mindenféle irányban küldözgetni és agyonfárasztani kelle; ehhez járult még, hogy pótlovak- és ujonczokkal alig tudá elnyűtt ezredeit felszerelni.

Marczius 18-án Wilson tábornok Alabama elleni vállalatához kezdett. Több mint egy portyázó hadjárat volt célbavéve. A conföderált csapatok a 4 évi kétségbeesett harczok következtében már felette megtizedelve valának, miközben az éjszakiak csapataikat, jelesen lovasságukat igen magas számra emelék; s így többé ezen nagy lovas hadtestekből összeállított betörő hadsereg a portyázó hadjáratokénál valamivel fontosabb eredményeket volt előidézendő.²⁾

A szövetségesek serege 12,000, tüzéséggel kellően ellátott lovaságot és a hadtápvonal őrzésére s a felmerülendő veszteségek pótlá-

¹⁾ Andrews, 243.

²⁾ Forest, 659.

sára 1500 nem lovasított legénységet számlált. Minden, a mi ezen oszlopnak rendkívüli mozdulati gyorsaságot volt kölesönzendő, fogatba véteték. Minden ember 5 napi lőtápot, 24 font élelmiszert, 100 töltényt s két tartalék vasat hordott lován. A mállás-állatokon 5 napi kenyér és thea, 10 napi kávé, cukor és só szállítattott, mialatt az ütközet-vonaton további 45 napi kávé, 20 napi cukor, 15 napi só és végre 8 tartalék-töltény minden egyes ember számára, tartatott készletben. Egyébiránt az ételmezési vonat csakis 250 kocsi számlált, mert feltételezték, hogy abból, a mit még a tartományban összeharácsolni reméltek, a hadseregnek körülbelől 60 napi ételmezésére még elegendő leend.¹⁾ Ezenkívül egy 30 csolnakhból álló, 50 kocsihordotta könnyű hídfohat felett is rendelkeztek.

Ezen nagy sereggel szemben Forestnek alig volt 6400 emberénél több, mely egy nagy területen felosztva és elaprózva, csakis a legnagyobb erőfeszítés mellett volt ételmezhető. Ehhez járult még azon körülmény, hogy Wilson mozdulatait oly szokatlan gyorsasággal hajtá végre, mikép Forestnek nem volt többé ideje csapatait egyesíthetni.

Wilson délnek irányzott menetét márczius 22-én Chikasawból kezdi meg, s hogy elleneit félrevezesse, igazi czéljait és óhajait előtte titokban tarthassa, s csapatait is könnyebben ételmezhesse, több oszlopban s elágazó utakon indul. Upton hadosztálya Russeville, Mount-Hope és Jasperen keresztül, Long hadosztálya Cherokee-Station, Frankfort és Thornhillen át ugyanazon irányban, mely felé Cooke Elbridgének tartott. Jaspertől kezdve aztán az egész sereg egyesülten Elytonon át Montebello irányában menetelt. Itt a Rodoly és Grossland vezénylete alatti déli lovassággal már felvették a harcot, de csakhamar emezek gyenge osztlályai Six-Mile-Creek felé visszanyomattak, hol ezek újból állást foglalnak, de csak ismételten Randolph felé szoríttatnak. A következő nap reggelén Wilson őrzárai egy ellenséges küldönczöt fognak el, a kinél talált iratokból aztán a Forest-féle sereg felállítási viszonyai, annak erőtlén volta teljesen felderítve lón. Ekként Wilson elhatározza, hogy ellenét szakadatlanul szorítva azon sánczolatok mögé vetendi vissza, melyek a hadjárat egyik főgőczpontja Selma városa körül emeltettek.

Ebeneser-Church mellett Plantersvillétől 6 mértföldre elkeseredett harc keletkezők. Forestnek csak 1500 embere és 6 lövege volt az itt 9000 főt számláló szövetségeseikkel szemben.²⁾ Az ütközet az élen levő Long-féle hadosztály által nyitatték meg, mely a 72-ik indiánai lovasított gyalog ezredet toltá elő s gyalog-csatárvonalban fejlődötté, melylyel a confoederáltak rajvonalait visszanyomta; és az ekként elért eredményt kizsákmányolandó, a 17-ik indiánai lovasított ezred 4 „troupp“-nyi osztlályát vágtaiban kivont karddal rohamra küldi. Ezek a csatárokat az arczvonatra üzik, s azokon keresztül-törve, balra fordulnak s az ellenség szárnya alatt némi veszteség

¹⁾ Andrews, 244.

²⁾ Forest, 666.

után előbbeni felállításukra térnek vissza. De a déliek csakhamar visszanyerik szilárdságukat, s a harczot bátran tovább folytatják. E közben az Upton hadosztálya is, mely keletre eső uton ép menetbe volt, a harcz zajára és a lövések hangjára jobbra fordulva, az ütközet színhelyére gyorsan felvonulva, élénk ügetésben jelenik meg és most lovasait lóról leszállítva, azokat fejlődött a déliek jobb szárnya ellen vezeté, kényszerítve őket, hogy nehéz veszteségek után visszavonuljanak. E harcz ápril 1-én vívatott, s Wilson az éjt a Plantersville-i fektáborban — Selmától még mindig 90 mértföldnyire — tölté el.

A következő nap reggelén napkeltekor az érintett város felé az előnyomulás tovább folytattaték. Ezen felette fontos pont egy ordonyszerű arczvonal által volt megerősítve, mely 3 mértföldnyire alább a várostól a folyamig terjedt, s egy félkör alakú ivben körítve azt, ismét a folyamra támaszkodott. Ez erődítések úgy keleten, mint délen egy jókora vonalon mély, mocsáros és nehezen megközelíthető vízvonal által védettek, s földműveik a következő keresztmerekkel bírtak: a mellvért magasság 6—8 láb, vastagsága 8 láb, az árok-mélység 5 láb, szélessége 10—15 láb, s a sánczkaró magasság a sikanon 5 láb.¹⁾

Itt tehát a szövetségesek lovassága egy ordonyokkal s összefüggő sánczolatokkal megerősített erős állás előtt találta magát. Wilson 4 órakor délután ezzel szemben állást foglalt: míg Forest alig 4000 emberrel — mely a nagyterjedelmű védművek védelmére egyáltalán csekély volt — megkísérlé annak védelmét. A Long-féle hadosztály megkezdé az ostromot. Gyalog, harczvonalba volt fejlődött, a 17-ik indiánai ezred a jobb szárnyon, ettől balra a 123-ik és tovább a 98-ik illinois-i, végre ezekhez zárkóztak a 4-ik ohioi és a 4-ik michigani ezredek, összesen alig 1500 ember. Rohamukat nyílt síkon 700 lépés távoból kezdik meg, s egyre növekvő gyorsasággal haladva, s a czölöpszeteket és egyéb védelmi munkálatokat átlépve, s a sánczolatok bejáraitat kierőszakolják, s az ellenszövetkezetteket rendetlenségbe hozva, a városba visszaűzik.²⁾ Hasonlóképen az Upton hadosztály is áttör a czölöpszeteken, mely alkalommal a legénység egymás vállain kapáskodik fel. A város ekként bevétetik és Forest tábornoka és embereinek némi részével abból kivonul.

Ezen Wilson által 9000 lovassal végrehajtott roham diadal-tárgyai 31 siklőveg, ezek között egy Parrott-féle 3 fontos, 2770 fogoly, ezek között 150 tiszt, számos zászló és mindennemű készletek valának.

Wilson még néhány napig Selmában maradt, hogy elkölönített osztályait magához vonhassa, mely idő alatt egyébiránt erélyesen egy az Alabama folyón át 870 láb hosszúságban átvezető hid helyreállításához látott. 10-én ez utóbbit átlépte, miután megelőzőleg minden öntődét, fegyvergyárat, raktárt- és minden ott talált

¹⁾ Andrews, 252.

²⁾ Andrews, 354.

készletet elrombolt és megsemmisített, s így a confoederáltakra nézve ezen oly nagy fontosságú tartalék-intézetekben annyira jelentékeny lerakódó-hely végkép elveszett, mely ügyük végbukását még jobban sietteté.¹⁾

Wilson ez alkalommal annyi lovat zsákmányolt, hogy gyalog-osztályait is lovasíthatta. Készleteit kiegészíté, felesleges kocsijait megsemmisíté és egyáltalán elkövetett mindent, hogy oszlopának nagy mozgadozási képességet adhasson. Montgomeryn át Georgiának tartott azon szándokkal; hogy mindent, a mit utjában talál, megsemmisítsen és Shermannel Éjszak-Carolinában egyesüljön. Montgomery csakhamar elérgetett és elfoglaltatott, hol 90,000 gyapotbalom még az ellenség megérkezése előtt magok a déli csapatok által felgyújtaték.²⁾

Most már Wilson minden készletet megsemmisítve, 14-én tovább folytatja útját Georgia felé. 16-án Columbust és West-Pointot elfoglalván, 20-án eléri Macont, hol hirt vesz a kötött fegyverszünetről. De ugyanazon időben arról is értesül, hogy a déliek elnöke Jefferson Davis menekülőben van, miért is néhány osztályt annak üldözésére küld, sőt május 11-én el is fogja.³⁾

Wilsonnak ez érintett hadjárata a háboru egyik legszebb művelete gyanánt tekinthető; mert ez — a mint azt a bevezetésben már érintettük — nem csakis egy közönséges portyázó hadmenet (Raid): hanem egy valóságos szerves hadjárat vala. Igaz ugyan, hogy a siker egy részben a déli csapatok teljes kimerültségének is tulajdonítható, melynek pressiója alatt a confoederáltak körülbelül máskép nem is tehettek. De mindazonáltal a lovasság történelmében felmerült legjelentékenyebb vállalatok egyike, mely a keresztes-hadjáratok regényes színezetével bír; melyben a hadseregek kizárólag csakis lovasságból álltak, s mégis várakat ostromoltak meg. Be van bizonyítva azonban ez által újból, hogy egy vitézen és helyesen alkalmazott lovasvadász csapat mennyire nagy szolgálatra van hivatva.

Most az amerikai lovasság tevékenységének szentelt ezen fejezetünket egy a foederált lovasság által véghez vitt döntő befolyású hadművelet leírásával zárjuk be; ugyanis a Sheridan lovasvadász hadtestének az 1865-ik év tavaszán Petersburg és Richmond körül végrehajtott hadműveleteivel. Ezen műveletek, melyek a hadjárat végkimenetelére oly jelentékeny befolyást gyakoroltak, s melyek Richmond kiürítése és a Lee hadseregének fegyverletételére vezettek, bármely lovastisztre nézve gazdag és tanulságos tanulmány tárgyat képeznek.

Négy éven keresztül az éjszakai hadseregek s azoknak legjelesebb tábornokai ismét és újlag megkísérték az ellenséges fővárost Richmondot hatalmukba ejteni. Egyszer már elértek annak falai alá,

¹⁾ Ibid. 258.

²⁾ Andrews 259.

³⁾ Havelock, 112.

de csak azért, hogy annál nagyobb csapással és nehéz veszteségekkel onnan visszadobassanak. Majdnem minden nagyobb csatában a déliek valának győztesek; tábornokaik tulnyomó lángesze, csapataik vitézsége és kitartása kétségbevonhatatlan vala. Az idő sajátságos változásoknak szülője, és ime a confoederáltakat éppen azon harcászati rendszer által látjuk megdöntetni, melynek ép ők valának feltalálói és megalapítói; de a mely a roppant segélyforrásokkal és tulnyomó erőkkal rendelkező ellen által a legnagyobb arányokban ellenük érvényre emeltetett.

Grant hosszú és véres harcok után elvégre a Petersburg előtti állásába magának utat tör, hol egy új hadászati-alap felállítása által, mely City-Pointra támaszkodott, lehetőségessé tévé hadserege élelmezését és kiegészítését. Itt aztán hadjárat tervének végsikerültét, mely egyszerűen csakis abból állt, — hogy az ellenre intézett örökös kalapács-ütések által azt lassankint elkoptatni kell, nyugodtan bevárható. 1854. juniustól egész az 1865-ik év kora tavaszáig ezen helyzet a James partján fentartaték, de minden kísérletei, hogy a várost kierőszakolja, Lee elrongyosodott, de hősies hadserege szilárd kitartásán hajótörést szenvedtek.

1865. januárban Grant azon gondolatra jön, hogy ha a confoederáltak összeköttetési vonalát délen elvágja, s ezen döntő lépés sikerültével a készletek beszállítását lehetetlenné teszi, az Richmond kiürítését vagy feladását vonandja maga után.

A tartományok szívéből három fő közlekedési vonal vezetett Richmondba: a James folyó csatorna éjszokról, a Danville vasuti vonal délről, mely mindkettő egyenesen Richmondnak tartott, és végre egy jobban délre eső, mely Burksvilléből Petersburggal csatlakozott, mely kiválóan déli vasuti vonal nevet viselt. Ezen vonalakat átmentseni, volt Grant legfőbb célja. Sheridán volt e végből kiszemelve, ki 10,000 lovas és még jelentékenyebb számú gyalogsággal állt a Shenanvölgyben, mely Early tábornok által kevésbé megfelelő harcosok által volt megszállva és védelmezve.

Sheridán már tavasz nyíltával parancsot kapott, hogy kísértse meg Earlyt leverni, aztán Lynburgig hatolva, ott a csatornát elrontani; és végre a Jamesen átkelve a délről vezető két vasuti vonal elrombolása után délre nagy körivet írva le, Shermannel Éjszaka-Karolinában egyesülni. Ennek megfelelően 27-ik februárban utnak indul és márczius 2-án eléri Waynesborot, hol Early tábornok roppant tulerő által megtámadtatva, az éjszaki lovasságtól lelovagoltatik. Most gyorsan a csatorna ellen fordul, s azt a gátak és zsilipek szétbontása által teljesen haszonvehetetlenné teszi. Ellenben a felette feldagadt Jamest Sheridán át nem lépheti: hanem annak hosszában egész Richmondig visszamegy, s azt éjszokról megkerüli. Márczius 10-én White-House mellett eléri Pamunkeyt, s Grantnak szélső jobb szárnyával összeköttetésbe lép. Végre márczius 26-án átlépi a James folyót City-Pointnál, s a főserg hátsó harczvonalába lép. Grant megerősített állása City-Pointtól délnyugatra mintegy 25 angol mérföldre nyult ki: szemben vele ugyanazon irányban a belső-körön a

Lee hadserege; de délnek szabad mezői lehetségessé tévők, hogy Grant lovassága nagy tulnyomóságát teljes érvényre emelhesse.

Elhatározza tehát, hogy azzal Leenek fedetlen szárnyait megkerülteti, s ezt egészen Richmondra visszaveti — s ezután az érintett két vasuti hálózat szétrombolását, melyek egyedül tarták fenn az összeköttetést Richmond és a tartományok között, mely utóbbiakban a hadseregnek ereje és regenerálása eszközei rejtettek, — fogatba véteti.

Lee a szövetséges hadsereggel szemben aránytalanul csekély hadsereg felett rendelkezett, mert azoknak 160,000 emberével szemben alig tudott 45,000 főnél többet összehozni. Ekként Grant azon előnyök felett rendelkezett, hogy az ellent sánczai közé visszadobja. Az előbeni célból összeállított Sheridán alatti hadsereg annak lovas hadtestéből és a támogatására rendelt 2-ik és 5-ik hadtestekből állt. Ez utóbbiak hivatva valának e nagy félkör-ívben végrehajtandó megkezdési művelet alatt az elfoglalt állásokat megerősíteni és megtartani, s a főserget is a szárnytámadások ellen megvédeni.

Sheridán 10,000 lovassal 1865. márczius 29-én utra kél, s a Reams-Stationon keresztül Dinwiddie-Court-House felé tartott, melyet még ugyanazon éjen elért és megszállt; a 2-ik és 5-ik hadtestek tőle jobbra menetelve, a hadsereg balszárnyával az összeköttetést fentarták. Az ezen napon felvett állomások egy előre sejtett ellenséges támadás visszautasítása céljából — a mint az egy hadosztály által később tényleg meg is kísértetett — azonnal elsánczoltattak. A következő nap márczius 30-ika kora reggelén Mesritt tábornok 4 lovas dandárral Fide-Forks irányában, mely hely erősen elsánczolva a Lee jobb szárnyának támpontját képezé, egy erőszakos kémszemlét hajtott végre. A confoederáltak előretolt lovassága a szövetséges dragonyosok által a védművek mögé üzeték vissza: de azután — nagyon természetesen — az utóbbiaknak is vissza kellett vonulniuk.

30-ikán már a gyalog hadtestek is előnyomulnak, s éjjelre a Boydtowni uton Gravelly-Run és Hatcher s Run között állást foglaltak. 31-én reggel az itteni összes szövetséges gyalogság és ellenséges sánczolatok ellen egy rohamot hajtott végre, mely védművek a White-Oak-útvonal hosszában voltak emelve geniális mérnöki tehetséggel elkészítve, a terepelőnyök teljes érvényesítésével befejezve és erős czölőpzetek és sánczolatok által megerősítve. De e roham visszautasított, s a szövetségesek egész az érintett útig verettek vissza, hol aztán újból gyülekezének.

Ezen idő alatt a balszárnyon álló Sheridán mindig előhaladásban volt, s így a confoederáltaknak rés nyílt minden erőlködésüket ellene fordítani. És valóban Fitzhugh Lee lovassága és két gyalog hadosztály által haladéktalanul ellene roham intézteték; de minden eredmény nélkül, még csak a hadállás sem változott meg. Egy második támadással Sheridán lovassága egy részét hátranyomta kelet felé, hogy ez csakis nagy kerülők után érhettett vissza a zömhöz. Most egy mind a két fél részéről a legnagyobb erőfeszítéssel vívott harc vette kezdetét, mely alkalommal Sheridán lovasai lovaikról leszállva,

s futólag felhányt mellvédek által védve, ismétlődő fegyvereiket oly nagy sikerrel alkalmazák, hogy az ellenség minden kétségbeesett rohamai hajótörést szenvedének. A mint az éj beállt a harczolókat egymástól elválasztá; de a szövetséges lovasság még egy talpalattnyi földet sem veszített; sőt ellenkezőleg a három egyesült ellenséges fegyvernem elleni harczát rendíthetetlenül kitartá. Így végződött a Five-Forks melletti első nap.

Sir Henry Havelok — kinek érdekes művéből a kérdéses három katonai fő napi kérdések fölött felette sok tanulságos részlet található — e esata leírása alkalmából, feltüntetendő a mi honi eljárásaink helytelen voltát, a lovasságnak e két ellentétes módon való felhasználása tárgyában következőleg szól: „Nincs angol lovastiszt, ki átolvasva, némi hadtapasztaltság mellett be ne ismerje, hogy hason körülmények között, ha egy oly lovassággal rendelkezend, melynek karabélyá 350—700 lépésnél tovább nem hord, és a hol a legénység, mint nálunk, szűk egyenruhájában agyonszoríttatik, hol a hosszú sarkantyuk és utánna szánkázó és csörömpölő nehéz kardok által mozgásában annyira akadályozva van, bizonyára soha nem leendett képes gyalog jelentékenyebb fegyvertényt végrehajtani és az ellenséges gyalog hadosztályok rohamait mindannyiszor visszautasítani.¹⁾

Április 1-én reggel, Sheridán remélte, hogy a conföderáltak egy oldalmenet által megkerüli és csapataik egy részét a többiektől elemetszheti. De ennek keresztülvitele a Warren hadtestének késedelmes előnyomulása folytán és az ellenségnek ezzel egyidejű Five-Forks felé eszközölt visszavonulása következtében nem volt kivihető. Ő tehát lovasságával úgy tüntetett, mintha a déliek jobb szárnyát akarná megkerülni, mialatt a 6-ik hadtest azok balszárnyát tényleg megkerülé, s annak a Lee hadserege többi részeivel, valamint Pétersburggal való összeköttetését elmeteszé.

Egyidejűleg Merrit tábornok három lovas dandárral többször ismételt lovas rohamok után a conföderáltak jobb szárnyát azok futólagos erődítéseinek mögé űzte vissza; azután embereit lovaikról leszállította s sánczolatokra vetve, ezeket elfoglalja. Minden készen volt egy általános támadásra, az 5-ik hadtest parancsot kap, hogy jobb szárnyával egy előre való kanyarodást hajtson végre, hogy így az ellen balszárnya túlszárnyaltatva Five-Forks fősánczolata mögé visszauzessék. Ez megtörténvén, a szövetséges gyalogság azonnal a keleti erődök megrohanásához fogott, mialatt egyidejűleg a lovasság — mely a mint fentebb láttuk, az ellent délről a sánczolatok mögé visszauzoritá — ez oldalról kísérlé meg az erődök elleni rohamot.

A dandárok, leszállva lovaikról, a legnagyobb hévvel támadnak. Egyidejűleg rettenetes küzdelem fejlett ki, s a támadó vonalak véres fővel hátráltak vissza. De ismét felbátorítva, újból ismétlik rohamukat, míg végre a teljesen kimerült s minden oldalról megtámadott ellen az egyenlőtlen harczot abbahagyja és az egyedül fenmaradt visszavonulási vonalon hátravonul.

¹⁾ Havelock, the Three Main Military Questions of the Day. 79.

A lóról leszállt szövetséges lovasság most minden oldalról nagy tömegekben az erődbe nyomul, támogatva az 5-ik hadtest által. A confoederáltak teljes felbomlásban. Merrittnek tartalékban hagyott dandárai üldözésre küldetnek: s azok elcsüggedten hátráló sorait lelovagolják olyannyira, hogy többé az erő visszafoglalása céljából intézendő ellentámadásról szó sem lehet. 5—6000 ember elfogatik, a futók a fősereggel való összeköttetésüktől elvágnak, minek következtében a confoederáltakat itt ért veszteség majdnem 13,000 emberre emelkedik. A Five-Forksi csata a hadjárat végkimenetelére valóban döntő befolyással bírt.

Nem maradt fenn tehát Lee tábornok részére más, mint vagy kiüríteni Petersburgot és Richmondot, és aztán Nyugat-Virginiába visszavonulni: vagy megkísérteni minden további remény nélkül a hadjáratot még hosszabbra nyújtani; de így állásaiban megmaradva, elvágyva lévén minden összeköttetéseitől, élelmi-szerek hiányában reá más nem várakozhatott, mint a feltétlen megadás, melyet kimerült katonái már jóformán óhajtottak is kezdeni.

Ő az elsőre, egy Darville irányában eszközendő visszavonulásra határozta el magát, vagy ha ez nem lenne végrehajtható, Lynburg felé vélte azt megkísérteni; hol a tartomány erdős volta aránytalanul csekély seregét az ellenállás némi halvány reményével kecsegtethetné.

Az ezután elkezdett üldözés alatt a szövetségesek lovassága a legnagyobb tevékenységet fejté ki; és most Sheridan csakis azon körülmény folytán, mert lovasságát gyalog is alkalmazhatá és azok messzehordó tüzfegyverével az ellenséges gyalogsággal a tüzet felvehetné, volt képes Lee tábornok visszavonulási útját elvágni.

Merritt tábornok 3-án a Lee elvonulását követő reggel megkezdé az üldözést. Az utóvédet Nawocine Creeknél beéri, a hol ez a hídát lerontá, s az átmenet megakadályozására kisebb földműveket hányt fel. De a folyót egy gázlón áthaladják, s az ellenséget megkerülvén, azt tüzéségük közreműködése mellett állása elhagyására kényszerítik. E lovasság 20 mértföldig folytatja az üldözést és Sheridan által, ki az 5-ik gyalog hadtestet is magával hozza, nyomban követtetik.¹⁾ Ezen napon a déli hátvéd 300 foglyot, 4 löveget és 2 zászlót veszített. A következő nap 9 lovas dandárral élükön, a szövetségesek újból megkezdtek az üldözést. A déliek Bethany mellett egy oly erős és megerősített állást foglaltak, hogy annak ellenébe az éj folytatában elleneik rohamot intézni nem merészlének. De miután 11 órakor este Sheridan az ellen elvonulásáról hirt vett és újból folytatva az üldözést, 5-én reggeli 6 órakor Jettersvillét elérte, hová már az egyenesen ez irányban menetelő 5-ik hadtest már beérkezett volt. Ennek következtében Lee a Danvillé felé irányított visszavonulási vonalától elvágtatva, Lynburg felé szorítottatott.

Mialatt Grant a fősereggel egy kissé hátramaradt, Sheridan elővédjével a confoederáltak 10,000 emberből álló utóvédjét Deatonsvillé és Sailors-Creeknél beérte. És most a lovasságnak az üldözés

¹⁾ Havelock, 90.

alatti alkalmazásában egy sajátos és szokatlan módjával találkozunk, mely európai tisztnél is figyelemre méltó. Sheridán belátta, hogy a hátvéd ellen intézendő arczytámadás az ellenséges erők jelentékeny volta folytán, a sikerre kevés kilátást ígér. Ennek következtében délre húzódott, hogy az ellen oldalába támadhasson és ezt túlszárnyalva, élhadosztályával a vonatoszlopokra veti magát. Azonban a jelentékeny számú és rendkívüli minőségű ellenséges osztyályokat ezen egy hadosztály fellépése nem igen látszott megzavarni s legfőlebb azt eredményezé, hogy hátravonulásukban zavartassanak. Lassankint azonban a leszállított lovasok arczyvonalai mögött a többi hadosztályok is megjelentek, és mindenike ezeknek tovább-tovább tört az ellenség oldalába, annak zöme irányban, először a Crook hadosztálya, aztán a Cusztér és később a Devens-é; ekként a hátráló ellenséges hátvéd élei felgöngyölítve lévén, Sailors-Creeket előttük átlépik s a folyam tulsó partján azok háta mögött erős állást foglalnak el. Itt vonalban fejlődve s egyenesen az ellenség visszavonulási vonalára vetve magukat, annak tovább vonulását elzárják.

Ezen művelet legközelebbi eredménye az ideig 16 löveg, 400 koci elfoglalása és számos fogoly ejtése lőn. Azon előnynél fogva, melyet a terep és a lóról leszállt s ismétlő-fegyverekkel felfegyverzett lovas-vadászok tüzelése nyújtott, még nagyobb, sokkal fényesebb eredmények lettek elérve; ugyanis, hogy a conföderáltaknak 3 teljes hadosztálya hátravonulásukban mindaddig fel lett tartóztatva, míg az időközben felvonuló tulerő által elnyomva, kénytelenek levének magukat megadni.

Ily módon folytatott ezután is az üldözés; a midőn is a lovasság nagy kerülőkkel került meg az ellenséges oszlopokat s élüket a Lynburg felé célzavett visszavonulásukban megállítva s ezek mögött azonnal állást foglalva, időt szereztek a távolabb elmaradt zöm beérkezésére. Ekként a véres hadjárat végkövetkezménye a Lee egész hadseregének fegyverletétele eredményezteték, mely 1865. ápril 9-én Appomatox Court-Housénál ment végbe.

Sir Henry Haveloknak az e tekintetben való véleményét, mint nagy belátású és gazdag tapasztalatú katona nézetét lehetetlen hallgatással mellőznünk. Ő ugyanis ezt mondja: «Azon eljárási mód, melylyel Sheridán az ily műveletekre alkalmasan kiképzett és felfegyverzett lovasságával az ellenséges utóvéddel elbánni képes volt, a mennyiben azt utólérté s egész nyugalommal alkalmas védállásba helyezkedve, az áttörésre elhatározott dühöngő ellent képes volt fel-tartóztatni: eléggé jellemző tanuságul szolgál ama hatványozott működési képesség mellett, melyet ez időben az északi államok lovassága elért. A négy év óta szakadatlanul tartó háboru, ama határtalan bizalom, melyet az arra méltó északi tábornokok csapatjaikban mindig felleltek; a czélszerűeknek bizonyult újításokban való teljes szabadság Sheridánt és egy-két hasonlehetőségű vezért képessé tevék arra, hogy az európai lovassági rendszer hagyományainak beteges elméleteitől magukat teljesen függetlenné téve, oly sajátos harcmódú lovassági testeket működtessenek, melyek ne a mieinkhez hasonló

fényes-drága és legtöbb esetben haszontalan «árny-fegyvernem»: hanem igenis: képeznének olyatén lovassági csapatokat, melyek bármely terepen — minden körülmények között — a gyalogság közreműködésének nélkülözésével is — bárminő harczesély leküzdésére egyenlően vannak képesítve.

A szerző által eddig ismert európai lovasság egyike sem képes, a Sheridan által véghezvitt hadműveletek utánzására; olyannyira, hogy a meddig ismereteink terjednek — eseménydús régibb és a közelmúltban lezajlott hadviselésekből egyetlen ehhez hasonló példát, az utóvéd megsemmisítésére vonatkozólag nem tudunk felemlíteni.

Tovább így folytatja a szerző értekezését: «Lett ez egy nem ismétlő fegyverekkel felfegyverzett és a gyalog tüzharcban ki nem képzett európai lovasság, mely ismétlő puskák nélkül és a gyalog való harcban gyakorlatlanul ekként állja el az utóvéd útját, úgy bizonyára a szárnyalgóknak vajmi hatálytalan tüzelgetésén kívül nem maradott volna számára más, mint karddal és dzsirával ismételt rohamokban czéltalanul fecsérelnie erejét».

«A gyalogság zászlóalj vagy dandár-négyszögeket alakítva — a kölcsönös tüzhatást lépcsőzetes felállítás által — a középre vett vonattal, biztosítva, nyugodt előhaladásában minduntalan tüzelve — kétségkívül utat nyitott volna magának». — Lehetetlen itt meg nem emlékeznünk Napiernek a két négyszögről írt közleményéről, a midőn az 5-ik és 77-ik brit ezredekéből és a 21-ik portugálból alakult két négyszög a fényes és merész Montbrun-féle franczia vértéseknek, mindent megsemmisíteni látszó rohamaiból — mint az ó-szövetség három szentjei a tüztengerből — érintetlenül és győzelmesen került ki. A ki csak ismeri a hadtörténelmet, visszaemlékezend az angol gyalogságnak Fuentes d'Onorónál egy 3 mértföldnyi széles térségen át végrehajtott visszavonulásáról, mely alkalommal 500 e válogatott lovasokból — daczára ismételt rohamainak — hasztalan kísérté meg a feltartóztatást. Nem kevésbé kell itt dicsőöleg szólnunk az orosz négyszögeknek Craorn és Reims-nál 1814-ben ¹⁾ tanusított vitéz tetteiről.

Az Evvell vezényelte confoederált hátvéd Bull Run-tól kezdve már száz csatát küzdött, — valaha ismert legedzettebb katonák: veteránok valának, — képesek most is — ha csak lett volna ahhoz lehetőség — régi hirnevükhöz méltók maradni. Nem az embereken mult tehát, hanem az idő szelleme és a harczászat módja változott meg. A lóról leszállított csatázók tüzelésüket ép úgy alkalmazták, mint a legkitünőbb gyalogság; mialatt jól kiszemelt és fedett állásaikban mind jobban előretolva és időnkint az eddig lovon maradtak által is gyámolítva annyira körülzárták a föderáltaknak csapatait, hogy áttörhetlen falat képeztek. Ekként minden komolyabb összeköttökést kikerülve, megszakíthatatlan szerves összefüggésben, a terep

¹⁾ Nemkevésbé a porosz négyszög Etoges mellett, a véres februári napon; továbbá — a már említett visszavonulása az orosz Newerowsky hadosztálynak 1812-ben Krasnoitól Smolenskiig.

A német fordító jegyzete.

akadályok és fedezések által védve; ha kell, visszavonulva egy bizonyos pontig: ellenségeikre jól célzott golyó-záport eregetve ellenségeik előnyomulása elé valóságos élő bástyát állítanak, mialatt ők az előnyös terep által fedezve semmi lényeges veszteséget nem szenvedtek. Természetesen egy ekként harczoló lovassággal szemben, a négyszögbe való alakulás csak még jobban veszélythozó leendett, miután az ismétlő-fegyverek tizszeresen pusztító gyorstüzével lett volna dolguk.¹⁾

Itt még megemlítendő az is, hogy Sir Henry Havelocknak ezen tanuságtételei még inkább előtérbe lépnek ama körülmények meglatolása folytán, hogy az El-Boder, Fuentes d'Onor, Craonne és Rheims mellett történt eseményeknél még az is tekintetbe veendő, hogy akkor a gyalogság kis horderejű és nehézkes kovás-fegyverekkel küzdött: míg ellenben most az amerikai lovasság nagy czélzó és találásban való biztossága az ismétlő tüzfegyverek által volt biztosítva.

Mindezen érintett körülmények számbavételével joggal állithatni, hogy a Sheridán hadművelete lovasított vadászaival olyasmit hajtott végre, minőt semmi ez ideig ismert lovas-csapat működéseiben fel nem tüntethet; noha — tagadhatlanul — lényegesen megkönnyítette a föderáltak műveleteit a terepnek általában szegdelt jellege.

Ekként — a fentebbiekben vázolt — ezen az amerikai polgárháború előidézte nagyszabású lovassági hadműveletek fényesen bebizonyították azt, hogy óriási harczaik közben az egymás ellen működő hadakozó felek a lovasság felhasználása és alkalmazásának egy idáig egészen ismeretlen újnemét fedezték fel, melyek a jövőben még nagyobb műveletek alapjai gyanánt szolgálhatnak.

Forrest Morgan portyázó hadjáratáról tudósításokat, műveleteit Stuart nagyszerű erőszakos kémszemléit — Griersonnak a Mississippi mellékén tanusított helyezkedéseit, — Sheridánnak Petersburg megkerülésénél mutatott hadműveleteit — hol a csatavonalnak fontos kiegészítő része gyanánt szerepelve, hol a visszavonuló ellenséges hadsereget üldözve — nem olvashatjuk a nélkül, hogy el ne ismerjük azt, hogy a lovasvadászoknak ezen rendszere hivatva van a jövőben is bámulandó eredményeket előidézni, hogy a tüzfegyverek tökéletesítése után csak ezen harczászati rendszer lehet sikeres és üdvet-hozó a lovasságra nézve.

Az európai lovastisztek elfogultan még mindig a Nagy Frigyes-féle és a Napoleoni korszak fényes hagyományaihoz ragaszkodnak s megemlékezve a régi 17-ik századbeli dragonyos-harczászat nagy „fiascoi“-ról — és azon egyébaránt mindenkor érvényben maradó tanokról, hogy azon lovasság, mely csakis tüzfegyverére bizza magát minden körülmények között a rövidebbet huzandja; — nem akarnak okulni a közel mult e nagy példáin — és az amerikai polgárháború nagy tanuságait maguktól elutasítják.

Azon ellenvetés, hogy az amerikai hadszínhely a lovasságnak mint olyannak alkalmazására kedvezőtlen s a gyorsan összetoborzottak.

¹⁾ Havelock 99, 100.

nak nem volt kellő alkalmuk magukat a tulajdonképeni — rohamok keresztülvitelében nyilatkozó — lovassági szolgálatban kiképezni, hogy a tagadhatlanul nagyfontosságú szolgálatokat tett lovas vadász-csapatok mint tulajdonképeni lovasság sokkal nagyobb szolgálatokat tettek volna — önmaga által megczáfolódik. Itt azonban figyelmen kívül hagyják az illetők, hogy ezen 4 hosszú éven által vívott harcok oly csapatokat hozott létre, melyek begyakoroltság és használhatóság szempontjából mindenkor kiállták a próbát. Például a Lee által vezérelt déli hadsereg már Chancellorsvillénél oly szigoruan fegyelmezett és biztosan mozgatható hadsereg vala, mint bármely más, melyet a hadtörténelem felmutathat a chancellorsvillei csata erről fényes tanúságot nyujt.

Miután az amerikai polgárháborúnak sajátzerű viszonyai által létrehozott lovassági tetteit vázoltuk: forduljunk most az 1866-iki osztrák és az 1870–71-iki francia hadszínhely eseményeihez: hadd vizsgáljuk, ha vajjon ezen a lovasság alkalmazásának oly felette kedvező csatamezőkön az ugynevezett tulajdonképeni, azaz európai rendszer szerint kiképzett lovasság által elért eredmények felülhaladják-e a lenézett amerikai lovasság harczményeit?!

XXIX. FEJEZET.

AZ 1866-IKI OSZTRÁK-POROSZ HADJÁRAT.

Ezen hadjárat közben a porosz hadsereg lovassága 30,000 emberre becsülhető -- ide, nem számítva a 7,200 főnyi lovast számító kiegészítő századokat. És pedig volt náluk a testőrség beleszámításával a 4—4 századosan összeállított, mellvért, sisak, egyenes kard és pisztolylyal felfegyverzett 10 vértés ezred. Továbbá hasonlóan tagozott, kard-dzsida és pisztolylyal fegyverzett 15 dzsidás-ezred. A kard és gyűtő-karabélyos, 15 dragonyos ezred is ide tartozott, végül pedig hason-fegyverzetű 13 huszár ezred.¹⁾ A vértések és dzsidások a nehéz -- a dragonyosok és huszárok a könnyű lovasságot képezik.²⁾ A nemzetőr lovasság 12, 6 nehéz és 6 könnyű ezredet számlált, melyek a sorlovassághoz hasonlóan voltak fegyverezve.

Az osztrák lovasság az 1859-iki hadjárat után egy kissé lejjebb szállítottatott a hadjárat megkezdésével a következő ezredeből állt: 12 vértés ezred, melyek nemrég veszíték el vértjeiket, ez ezredek egy kivételével 4 században tagozódtak, egy honmaradott kiegészítő századdal.³⁾ Aztán volt 2 dragonyos, 14 huszár és 13 dzsidás ezred, összesen nem több 26-nál. 621 harczos (kombattans).⁴⁾

Az olasz hadsereg lovassága 4 ezred nehéz sorlovas, 7 dzsidás, 7 vértés és egy «guide» (testőr) ezredből állt. Mindezen ezredek az utóbbi kivételével egyenkint 6 századdal és egy kiegészítő századdal tagozódtak, századonként 150 harczolóval, az összes létszám 12,600 lovasra becsülhető, a guide-ezred ellenben 8 századból állt, 60 tiszt, 1074 ló és 858 lóval. Ez azután nem a nyílt téren való, hanem a főhadiszállásokon végzendő nyargonc szolgálatra alkalmaztatott. Mind a nehéz lovasság, mind pedig a dzsidások lándzsát hordottak.⁵⁾

Az 1866-iki hadjárat eldöntésében egyik fél lovasságának sem

¹⁾ Rüstow 37.

²⁾ Hozier 88.

³⁾ Rüstow, 24.

⁴⁾ Hozier, 97.

⁵⁾ Ugyanott 108—109.

volt valami jelentékeny szerepe. A csatajelentésekben a Nagy Frigyes korabeli nagy lovassági rohamokkal azonos, tömeges fellépést hiába keressünk. A nachodi csata kivételével, egyetlen csata sem lőn a porosz lovasság közreműködése által eldöntve, csak részben működik közre olykor. Míg ellenben az osztrák lovasság, utóda ama lovasságnak, mely hajdan Nagy Frigyes hadseregét körülrajzolta és minden összeköttetéseit elmetszette, most leszállva régi dicsfényének magas állásáról, nemcsak nem vala képes saját hadseregének mozgalmait az ellenség megfigyelésétől megőrizni, hanem még az ellenséges mozdulatok ellenőrzését is oly hanyagul teljesíté, hogy a königgrätzi csatánál a testőr hadtestnek lehetőség nyílt arra, hogy egészen észrevétlenül az osztrák csatavonal központjáig hatolva, ezáltal az állás kulcsának elfoglalása után a győzelmet a poroszok részére döntse el.

A gitschini csatában az Edelsheim tábornok által vezényelt osztrák lovasság kísérletet tön a poroszok előnyomulását feltartóztatni s egy teljes lökemű roham által, a nap sikerét az osztrák fegyverek részére visszaszerezni. A poroszok Podol falut már elfoglalták, mely ép a granátok által lángba borítottatott. Edelsheim a három legjobb huszárezred élén, az égő falun keresztül egy kétségbeesett rohamot akart keresztülvinni, de a lovak a füst és lángoktól megbokrosodva nem valának előre szoríthatók, a támadóknak meglehetősen veszteséggel vissza kellett vonulniok. Később már az előnyomulás közben az osztrákok lovasságukkal a poroszokat újból megtámadták. Az előnyomulók nem tartották szükségesnek a támadókkal szemben négyszögeket alakítani, bizva gyors puskáikban, vonalban várták be amazoknak rohamát. Önbizalmuk indokolt vala s a vitéz huszárok, a golyó zápor által megtizedelten, nehéz veszteséggel voltak kénytelen visszavonulni.¹⁾

Az 1866. június 27-én vívott nachodi csata egy lovasharczczal kezdődött, a porosz dzsidások, dragonyosok és az osztrák vértések között, mely alkalommal egy ember-ember elleni heves kéztusában az utóbbiak győzettek le. Ez a dzsida és kard között való mérközés volt a régebb századok küzdelmeit megújítva. A porosz lovak nagy ereje és sulya a kevésbé erős lovakon lovasított osztrákokat elnyomta. Egyébiránt ezen összeütközést, nem lévén a lovasság újabb harczászati elveivel semmi összefüggésben, felesleges bővebben érinteniünk.

Az osztrák hadseregnek Königgrätz melletti leveretése a hátultöltő fegyverek fölényét bebizonyította. A levert gyalogság Chlumtől délre Rossniz irányában minden ponton hátrálóban vala, a porosz lovasság és tüzérség által keményen üldöztetve. Az osztrák tüzérség a visszavonulás fedezésére mindentől felvonult, mialatt a diadalittas porosz lovasság dühösen tört elő, de az osztrák gyalogság daczára veszteségeinek, alakzatait még nem veszítette el, visszafordult s ha az üldöző lovasság közelbe ért, sortüzzel fogadá, mely nem egy lovast emelt ki nyergéből s az üldözést egyre jobban akadályozá.²⁾

¹⁾ Hozier 110—112.

²⁾ U. o. 251.

Az osztrák lovasság ugyan kéz alatt volt, de a szintén előnyomulásban levő porosz gyalogságot nem rohanhatta meg, ha csak magát annak pokoli tüzelése s a biztos megsemmisülésnek kitenni nem akará. A midőn azonban az ellenséges lovasság a saját tüzésége és gyalogsága tüzelésének leplezésére gyorsan előre nyomult, az osztrák lovasság merészen vetette magát az üldözők elé s ekként gyalogságának visszavonulását hősileg fedezte ¹⁾. A nagy lovassági harc, mindig és újra friss csapatok nyomulván a harcába, sokáig ingadozott. De e hadjárat alatt alig van példa, hogy a gyalogság a lovasság által lenyargaltatott volna, mert például maguk a levert és szilaj hátrálásban levő osztrák gyalogsági csapatok is még mindig, ha nagyon nyomukban volt a lovasság, egész nyugodtan visszafordultak és az üldöző dragonyosokat hátultöltő fegyvereikkel még így is tisztes távolságban tartották.

Mind a két fél lovassága kitünően volt szervezve és felszerelve, és a mint a vívott ütközetek tanúsítják is, bátor, derék harcosokból állottak, mert csakis ily csapatok képesek hasonló kétségbeesett lökemekeket keresztül vinni, mint a minők a július 10-én Saar és a következő napi tischnowiczi rohamok voltak. Nem különben július 15-én az Olmütz és Tobitschau közötti uton, az 5-ik porosz dragonyos ezredet, vezénylő Bredow ezredes, lovasainak élén az osztrák tüzéség ellen egy fényes rohamot hajtott végre. Ez, mint a helyesen és megfelelő sebességgel keresztül vitt lovassági roham egyik szép példája megérdemli, hogy Hoziernek «Kéthetes háború» című művéből részletesen ideigtassam:

«Bredow a hullámos terep védelme alatt ezredét az ütegnek megrohanására lépcsőzetesen állítja fel. Az 1-ső századot egy az osztrák lovasság által megkísérelhető támadás esetére mint szárnyvédet különíti ki. A 2-ik és 4-ik századok az üteg elleni arcztámadást hajtják végre, melyeket aztán a tartalékban maradt 3-ik század támogatand“.

«A századok eleinte csendesen, oly nyugodtan. mintha a gyakorló téren mozognának, később gyors járó módban, egyenes irányban megindultak, nem engedve magukat a heves tűz által megzavartatni. Az ütegtől néhány száz lépésre mindig jobban fokozódó vágatásba esnek, mialatt az üteg legénysége kétségbeesett erővel lövést lövés után küld a támadók elébe. A szárny-századok különválva társaiktól egyenesen az üteg oldalába törnek, feltéve, hogy ottan bizonyára ellenséges fedezettel fognak találkozni. E közben a két középső század nyilegyenes irányban a lövegekre rontott s azok körein által a tüzereknek neki esik. A tüzelés rögtön megszűnván, a füst felszállt, de a keletkezett pokoli lárma nem szűnt meg, a vértések nehéz szabályai alatt elhullottak jajkiáltásai, a kegyelem kiáltások, a felizgatott lovak toporzékolása, a fegyverek csattogása, diadalkiáltások sajátságos keverékben szálltak az ég felé, egyesülve az onnan alig pár mértföldön álló hadsereg imáival, mert ép ugyanezen órában és napon tartotta

¹⁾ Hozier 252.

Brünnben a Frigyes Károly hadserege hálaimáját eddigi diadalmas utjáért».

«Bredow 18 löveget, 7 kocsit, 168 lovat és 170 fogolyt zsákmányolt. Minő szép győzelmi martalék egyetlen ezred számára! Mig az ezred összes vesztesége 12 ember és 8 lóra ment, mert a hullámos és emelkedő terep, a tüzerek célzását félrevezette, mert jobbra magasan célozva, a granátok a támadó századok feje fölött repültek el. 17 az említett lövegek közül Prosniczba küldetett, de a 18-ik annyira megsérült, hogy nem volt odébb szállítható».

Mialatt a porosz vértések az elfoglalt lövegek tovaszállításával foglalkoznának, Nenakowiczból egy ellenséges század jelenik meg. Bredow ezredes személyesen áll a 1-ső század élére s ezrede diadaljelenvényeinek fedezésére az ellenséges századnak elejébe megy. A század keresztül töri az ellen sorait s a könnyű osztrák lovasok lenyargaltatnak — és nem lévén többé képesek gyülekezni, Nenakowiczra kerültek vissza.¹⁾

Ez alkalommal Bredow ezredes merész és vállalkozó lovas tisztnek bizonyította magát és ezen érintett intézkedéseinek egyszerű leírása több tanúságot nyújt, tudniillik, ama módra nézve, hogy egy üteget miként kell megtámadni, mint kötetekre terjedő könyvek. Látjuk ugyanis, hogy Bredow első sorban is biztosította szárnyait, tartalékját kézben tartá és miután a szárnyak az üteget tulszárnyalták és az elfoglalva lett, 2 századot még együtt tartott a kézben és így azon helyzetben volt, hogy az üteg visszafoglalására intézett ellenséges támadást sikerrel utasíthatá vissza. De sőt, hogy ha már a támadás kezdetével egész ezredét alkalmazza vala, úgy sem leendett az eredmény nagyobb, de igen is könnyen kitehette volna magát annak, hogy az oldalban gyorsan megjelenő osztrák század épen a győzelem előidézte rendetlenség perczében jelenvén meg, minden zsákmányt kezéből visszarágad és legteljesebb rendetlenségben üldözi vissza.

Egyébiránt az egész háboru alatt legfényesebb vala a junis 27-én Langensalza mellett, a «Cambridge herczeg» nevét viselő hannoverai dragonyos ezrednek a visszavonuló porosz gyalogság ellen intézett rohama, mely alkalommal a lovasság foglyokat is ejtett. Még fényesebb volt ennél a hannoverai nehéz lovasságnak a 2 porosz négyszög ellen való támadása, mely alkalommal a négyszöget letiporta sőt egy porosz üteget is elfoglalt. De ez alkalommal a vitéz lovasok a gyútús fegyverek pusztító hatása alatt nagy veszteséget is szenvedtek²⁾ mert a nyílt terepen néhány száz lépésnyi távközben a tüzelés alatt létszámuknak egyharmadával adóztak merész rohamukért. Ez egyébiránt majdnem az egyedüli ilyszerű példa az egész háboru tartama alatt, a minél még azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a poroszok már ép visszavonulóban voltak, midőn a roham kezdetét vette.

Noha ezen háboru alig egy évvel később az amerikai hadjárat befejeztével vivatott, de amannak tapasztalatai, úgy látszik, a hadjárat

¹⁾ Hozier 374—375.

²⁾ Hozier 279.

folyamára semmiféle befolyással nem bírtak. A tevékenységnek azon teljes hiánya, melyet Benedek tábornak jeles könnyű lovasságának alkalmazásában tanúsított, eléggé bizonyítja, mikép az új világ harczmezőinek tanításai az európai hadvezényletre vajmi kevés befolyással voltak. Daczára annak, hogy ismert és saját területen népes tartományoknak közepette működtek, melyeknek lakói bármely híradásra is készséggel vállalkoztak az osztrák lovasság mégis az ellenséges mozgalmak ellenőrzése körül semmi tevékenységet sem tanúsított. A poroszok oldalába vagy hátába semmiféle portyázó menet nem történt, vonatok nem foglaltattak el, nem romboltak el egyetlen vasúti hidat vagy távírdavonalat sem, az előőrsöknek sehol sem történt bántódásuk, soha azokat szét nem ugrasztatták, szóval a könnyű lovasságának ama számos és jelentékeny teendői, melyeket az amerikai lovasvadászok minden lépten-nyomon és oly nagy sikerrel hajtottak végre, csekély vagy éppen semmi figyelemre vagy ápolásra sem találtak¹⁾.

A porosz lovasság a biztonsági és hírszerzési szolgálat alkalmazásában egyáltalában nem volt annyira kiképezve, hogy egy nagy támadó hadsereg előnyomulását hatályosan előkészíteni képes lett volna. Nagyon a gyalogsághoz tapadt és csak kis távolságra előzte meg azt, mialatt az osztrák lovasság mint már elébb érintve volt, hasonló helytelenséggel járva el szintén csak kis körben mozgott, és által a vállalkozó szellem már alapjában aláásva lőn és csakis akkor verekedett, midőn az előnyomuló poroszoktól megtámadtatott. Igaz ugyan, hogy ha már összetalálkoztak, kemény tusákat vívtak s jól begyakorolt mozdulatokban valódi lovas szellemet tanúsítva rontottak egymásra, de sem az egyik, sem a másik fél műveletei az amerikai vadászokéival nem állhatja ki a versenyt, eltekintve attól, hogy az utóbbiak által elért eredmények hasonlíthatatlanul felülmúlták a cseh hadjárat által feltüntetett eredményeket. Nem kevésbé senki kétségbe nem vonhatja azt, hogy az amerikai lovasság által érvényre jutott rendszer a tüzfegyverek tökéletesbülésének korszakában az újabb fejlődöttebb hadviselés szellemének egyes-egyedül megfelelő.

1866-ban oly gyorsan bevégeződött a háború, mikép tulajdonképeni értelemben vett hadműveletek keresztülviteléhez nem volt sem idő, sem alkalom és így még a hátultöltő fegyvereknek azon hatása is, mely a hadviselés menetét kétségkívül megváltoztatta, sem lehetett még minden kétségét kizáró. Míg ellenben az 1871-iki oly kétségbeesetten vívott porosz-francia hadjárat, melyben mind a két fél jeles szerkezetű hátultöltő fegyvereket használt, elég alkalmat nyújtott annak kipróbálására, hogy a felmerült elméletek és rendszerek közül, melyik lenne alkalmas egy új hadviselési rendszer számára.

Nem lesz tehát érdektelen ezen hadjáratnak eredményeit közelebbről szemügyre venni, s egyuttal mindjárt azt is megfontolni és megalatolni, hogy a lovasságnak jövődöbeli harczászatára melyik leendő a legalkalmasabb rendszer.

¹⁾ Hozier 419.

XXX. FEJEZET.

A NÉMET-FRANCZIA HÁBORU 1870—71.

Az 1870-ben Német- és Franciaország között kiütött háboru, a legelső volt mint olyan, melyben a tökéletesített löfegyverek teljesen kiképzett csapatok kezében jöttek alkalmazásba, jelenleg tehát ez az egyedüli forrás, a honnan azoknak hatását és viszonylagos értékét illetőleg a különböző fegyvernemeknek ekként megváltozott egymáshoz való viszonyáról tapasztalati adatokat meríthetünk.

Mind a két egymás ellen harczoló hadsereg jelentékeny számu és jelesen felszerelt és begyakorolt lovasság felett rendelkezett, mely számban a többi fegyvernemekhez arányítva csekélyebb volt ugyan mint az előbbeni hadjáratok alatt, a mi azonban inkább a hadsereg nagy számának, mint a lovassági létszám czélzatos lejjebbcsökkentésének vala tulajdonítható.

A francia lovasság hadilábon 11 vértess és karabélyos ezredből, egészben tehát 12 nehéz, azaz tartalék lovasezredből, továbbá 13 dragonyos és 9 dzsídás ezredből állott, mint sorlovasságból, végre hozzá kell még számítani 17 afrikai vadász-ezredet, 9 ezred huszárt és benschülött afrikaiaktól álló 3 spáhi ezredet, mint könnyű lovasságot. A testőrség és könnyű lovasság 6 századból állott, melyeknek egyike tartalék század volt, míg a többi ezredek, 4 tábori és egy kiegészítő századdal voltak tagozva¹⁾. A francia lovasság kerekszámban hadilábon 40,000 lovas számlált. Ezen ezredek, dandárokban 2—2 ezredet számítva osztattak be, 2 vagy 3 dandár egy lovas-hadosztályt képezett.

A három vagy négy gyalogsági hadosztálylyal összeállított hadtestek mindenikéhez egy lovas-hadosztály volt beosztva, mely a hadtest-parancsnoknak közvetlen parancsa alatt állt, míg ellenben a hadosztály-parancsnokok közvetlen parancsa alatt egyáltalán semmi lovasság sem állt. Ebben lényegesen különbözött a francia hadszervezet a német szervezettől, hol minden gyalog-hadosztálynak egy lovasezred állott rendelkezésére. A lovasságban való teljes hiány a francia

¹⁾ Boobstaedt und Dugev 126—127.

hadosztály-parancsnokok hadműködését felette megnehezíté, például Weissenburgnál, hol az 1-ső hadtest 2-ik hadosztálya volt előretolva, Douay Ábel tábornok egyetlen lovas őrjárat felett sem rendelkezett, holott ép ő volt a legmesszibb és igen veszélyeztetett állásban előre küldve. És valóban egy-két nap múlva a bajorok által készített meglepetés folytán e hadosztály meg is semmisítettett.

Ezen a hadtestekhez beosztott lovas hadosztályokon kívül a francia hadseregben egy tartalék lovas-hadtest is volt, 3 hadosztályban, összesen 48 század, 30 löveg és 6 golyószóróval összeállítva.

A lovasság következőleg volt felfegyverezve: a vértések pisztolyt és nehéz kardokat, a könnyű lovasság (a vadászok és huszárok) valamint a dragonyosok kardjaikon kívül még chassepot karabélyokat is viseltek, melyek 800 lépésnyi hordtávval bírtak ¹⁾. Az utóbbi ezredek ugyan lovasított vadászok, de azért mégis kizárólag lovasságnak tekintettek s mint olyanok is alkalmaztattak, noha, néha előfordult, hogy lovaikról leszállva gyalog harczoltak.

Az éjszakknémet lovasság 10 vértés, 21 dzsidás, 21 vértés, 18 huszár és 6 más könnyű lovas-ezredből állt, összesen 76 ezredet zárt magába. Minden egyes ezredben négy tábori és egy tartalék század volt, 600 lóval. A vértések és dzsidások nehéz, a többiek a könnyű lovassághoz számítottak. A német lovasság összes száma, beleszámítva a délnémet állományt is, hozzászámítva 369 századot, 56,000 embert foglalt magában.

Ezeknek szervezete lényegesen különbözött a német lovasság hadszervezetétől, már azon oknál fogva is, hogy ott minden egyes gyalogsági hadosztályhoz egy lovas ezred is be volt osztva, a lovasság többi részét önálló hadosztályokba egyesítve a különböző hadseregekhez osztották be. Nem volt többé lovas-hadtest mint 1866-ban.

Már az 1870-iki hadjárat kezdetén kiünt, a német lovasságnak ugy a szervezetben mint képzettségben való tulsulya a francziák felett. Nagy Napoleon hadjáratai, később a krími-háboru, de legfőkép 1859-ben Magenta és Solferirónál vívott győzelmek a francziákat mindig jobban megerősítették győzhetetlenségük hitében s babéraikon pihenve az újabb hadászati fejlemények és vívmányokra közönynyel tekintettek. Az amerikai hadjárat tapasztalait lenézték, azon nézet lévén szakértő köreiken irányadó, hogy egy nem hivatásszerű katonák által vezetett hadviselés tapasztalatai reájuk nézve értéktelenek. Megfeledeztek azonban arról, hogy a nyílt harcmezőkön négy éven át szakadatlanul viselt nagy háboru eseményei nagyon is alkalmasak valának a szó valódi értelmében hivatásszerű katonákat felszínre hozni, kiknél rövid, de eseményekben gazdag pár év tehetségeik kifejlesztésére sokkal alkalmasb vala, mint az európai békének tesztő évei, ekként a francziák az amerikaiaknak annyira tökélyre emelt könnyű lovassági szolgálat eredményeiből semmi hasznot sem huztak. Valamint már első alkalommal a biztosítási szolgálatban kudarczot vallottak s lovasságuk kétségbevonhatlan hősies önfeláldo-

¹⁾ Boobstaedt und Dugey 151.

zásuk daczára is, Sedán-Wörth és más alkalmaknál botorul vezetve minden haszon nélkül esett áldozatul vezérférfiai fejtelenségének.

De semmi sem tűnik fel oly kirívóan az 1871-iki hadjárat taglalatánál, mint a francia lovasságnak a biztonsági műveletek körül való igazán szegyetlenes gondatlansága, mely — mint Beaumontnál például — vagy teljesen elhanyagoltatott, vagy oly gyámoltalanul kezeltetett, hogy ez egész hadjárat tartama tulajdonkép nem volt egyéb, mint hogy a francziák fényes nappal, táborukban minduntalan meglepettek.

Négy évvel előbb a porosz lovasság az osztrákokkal állott szemben, kiknél az előőrsi és felderítő szolgálat majdnem hasonló gondatlansággal járta, minek következtében innen a poroszok kémszemléikben bizonyos merészséget örököltek, mely aztán a portyázó hadjárat teendőiben teljesen páratlan francia lovassággal szemben, mindjárt a hadjárat megkezdésekor messze kiható, merész kémszemléikben nyilatkozott ¹⁾.

Ama gondatlanság, melynélfogva lehetségessé vált, hogy a német őrzérek a francziák táborát mindenhol körülrajazzák, aztán azt is eredményezé, hogy jóformán csak regénybe illő merészséggel hatoltak előre eme kicsiny, de merész német csapatok egészen a francia hadvonalig. Ama sokszoros és rendszeres oktatás, melyben a német lovagok a szolgálat ezen ágában részesültek, most gazdag gyümölcsöket hozott s a harcztéri szolgálat minden részében fényes alkalmazást talált.

Már a július 23-ika és 24-ike közötti éjjel is végbement ezen merész vállalatoknak egyike, jelesül egy porosz dzsidás-őrzérek a francziák vonalán keresztülszuszva a saargemündi vasuti alagutat légberöpitette! Ezen pillanattól kezdve a porosz lovasság fölénye mind jobban és jobban előtérbe lép. Július 26-án egy württembergi tábor-kari tiszt gróf Cappelin egy 4 tiszt és 4 k. huszárból álló kis őrzérral a francia előőrsökön keresztül Lauterburg közelébe férközött s ott 36 órahosszat az egész vidéket bekalandozta. Mindazonáltal ezen őrzérek Wörthtől délre mintegy 10 mértföldnyire Schislenhofnál egy vendéglőben magát meglepetni engedte, de magának gróf Cappelinnek mégis sikerült megmenekülni s a néhány nappal később meginduló koronaherczegnek hadserege számára fontos tudósításokat hozni.

A francziák ellenben ez időtájt lovasságukkal semmit sem végeztek. Például Douay Ábel, ki hadosztályával egy felette exponált állásban egész Weisenburgig volt előretolva, semminemű lovasság felett sem rendelkezett, minek aztán az lett a következménye, hogy a koronaherczeg által meglepetve, szétugrasztatott. De sokkalta fontosabb és döntőbb eredménye lett ennek annyiban, hogy pár nappal később az egész francia hadsereg Wörthnél megsemmisült. A fran-

¹⁾ Ilyen kémszemle volt például a saarbrükeni, melynél a porosz lovasok különböző színű papírt ragasztottak gallérjukra és így azt hitették el a francziákkal, hogy nagy lovas hadtest áll előttük.

A ford. jegyzete.

czíák mind a két alkalommal vitézül és hősiiesen harczoltak, de egyrészt meplepték őket, másrészt még aránytalanul kis számban is voltak.

Tárgyunkhoz tartozó dolog itt ama lovasrohamot megemlíteni, melyet a Michel tábornok által vezényelt francia vértés dandár Mac-Mahon jobb szárnyáról a poroszok balszárnya ellen intézett, mely dandár Morsbrunból előnyomulva, a francia hadsereget megkerüléssel fenyegette. Ezen 1000 harczosból álló lovascsapat, igen nehéz terepen három harczvonalban nyomult Morsbrun felé előre. Daczolva a balszárnyát majdnem elsodró heves tüzeléssel, rohant a porosz gyalogságra, hogy azt meg fejlődésének befejezte előtt meglepthesse. De a poroszok a nélkül, hogy zászlóaljba vagy négyszögbe alakulnának, a mint helyzetükben tenni lehetett a legelőnyesebb alakzatban igyekeztek tüzelésüket kifejteni. Pár pillanat alatt a vértések valóban szörnyű veszteséget szenvedtek. A megmaradtak ezen körülménynek daczára tovább folytatták rohamukat, de jobbára fogságba jutva, csak kevésnek sikerült keresztültörni s nagy kerülővel megmenekülni. Minek utánna a gyalogság tüzében szörnyű verést kelle kiállaniok, töredékké olvadtak le és még ezen töredékeknek is egy porosz huszár-ezreddel kellett megmérközniök, mely utjukat elzárta. Michel tábornok ezen rohamának végeredménye tehát az lett, hogy például a vele együtt működő 6-dik ulános-ezred majdnem teljesen megsemmisítettett és hogy a vértések közül és vajmi kevesen tértek vissza övéikhez. Másrészt a poroszok huszárai csak 1 halottat, 23 sebesültet és 35 lovat veszítettek s gyalogságuk vesztesége hasonlókép jelentéktelen volt.

A lovasdandár ezen feláldozása a francia jobbszárny hátrálását volt megkönnyítendő. A roham a legnagyobb elszántsággal és lelkesedéssel történt, a lovasok bátran törtek elő, legkisebb fedezet nélkül, kitéve a gyalogság gyilkos tüzének, mely különben a mi különös figyelemre méltó, csakis és kizárólagosan gyűtüs fegyvereire bizva magát még négyszögbe sem alakult. Még számos más példát fogunk felidézni annak feltüntetésére, hogy az egykori lovassági harczászat alkalmazása ezentul csakis baleredményt vagy hasztalan áldozatot eredményezhet.

A wörthi csata és a Spicherennél vívott ütközet után a már megrendített francia seregek, elkezdettek különféle irányban hátrálni. A jobb szárny romjai Mac-Mahon alatt délnek húzódva a Vogések irányában és Challonsra hátráltak, míg a nagy hadsereg többi részei Metz falai alá vonultak vissza.

Ép ezen időtájban a német hadsereg ezen előnyomulási ideje alatt fényesen bevált, hogy a többi fegyverekbeni haladás, a lovasságnak a csatákban az előbbeni időkből fentartott «chance»-ait sok tekintetben elenyésztették, melynek egyébiránt ügyes kézben még mindig alkalma leendő nagy szolgálatoakat tenni.

A porosz lovasság erőlyesen tört előre s a gyalogságot minden ponton egy-két napi menettel megelőzte, gondosan szemmel tartva az ellenséget mindig nagyobb és nagyobb területre terjeszkedett ki s

így a főserg előtt egy átláthatatlan fedező-lepelt képezve, a mely mögött amaz elrejtözve a legnagyobb biztosságban menetelt. Ezen műveletek rendkívüli ügyességgel, erély- és merészséggel mentek végbe s ekként bebizonyultak amaz előnyök, melyeket valamely hadsereg, lovasságának helyes alkalmazásából számára biztosíthat.

Mialatt a többi államok, azon hitben, hogy a lovasság ideje már lejárt, annak számát lejjebb szállították, azalatt a poroszok és éjszak-németek, ép ellenkezőleg a lovasságuk létszámát, mely nekik oly nagy szolgálatokat volt teendő, magasabbra emelték, a mi azután meg is hozta a maga eredményeit.

Ezen messzire előre száguldó lovas járőrök azután a porosz tábornokokat már előre értesítették a francia hadsereg minden mozdulatáról, dzsidások, huszárok a szélrózsa minden irányában előre csatangolva, lehetetlen vala ezen sűrű lepelt széttépní s a porosz hadosztályok támadási irányát meghatározni.

A porosz hadtestek 20—30 angol (5 -6 német mértföld) mértföldnyire ezek mögött a legnagyobb biztosságban menetelhettek vagy táborozhattak, oldalaikat s arczvonalait soha nem veszélyeztetve. E közben a német lovasság mind jobban-jobban előretörve Metzről délre Mac-Mahon és Bazaine hadseregei közé ékelte be magát s így elérték a Mosel folyó vonalát. Nancy (Lotharingia fővárosa) augusztus 12-én 6 ulánusnak adta meg magát, kiket nemsokára erősebb osz-tályok követtek s így Metz falaitól elkezdve az egész Mosel-vonal a lovasság által el volt borítva. Ennek aztán az lett a következménye, hogy Mac-Mahon a főhadsergnek segélyére nem jöhetett.

Miután a németek a Mosel folyón Pont à Moussonnál áthatoltak volt, lovasságuk nagy tömegei éjszakra kanyarodva a Metz körül álló francia főserg jobb szárnyát megkerülték. Már ekkor világossá lón, hogy a francziák Verdun irányában akarnak visszavonulni, ennek folytán felette fontos volt azoknak visszavonulási útját elzárni mindaddig, míg a gyorsan előrehaladó gyalogsági hadtestek harczzonalba léphetnek. Ekként a lovasságnak feladatául tétetett, sikerül vagy nem, a főserg megérkeztéig az ellenséget visszatartani.

Augusztus 15-én a porosz lovasság első osz-tályai a Metzből Verdunba vezető utat elérték és ekként a levonulásban levő francia lovasságot feltartóztatva 24 órai késedelmet vívtak ki. Fortan tábornok lovas hadosztálya, mely a francia főserg elővédjét képezte, a Redern-féle 5-ik lovas dandárral, melyet egy lovagló üteg kísért, találkozott. Ezen aránylag nem valami nagyszámu lovasság bátran és a győzelem reményével nyomult elő és a francia hadsereg oszlopát megállásra bírta. A francia lovasságban uralkodó vállalkozási hiány és tehetetlenség itt is nyilvánult. Fortannak elég számos lovas-sága volt arra, hogy az aránylag gyengébb porosz dandárt utjából eltolva, útját tovább folytathassa, de a helyett Vionvillebe vonult vissza s ekként a Bazaine-féle hadsereg sorsa fölött a koczka el volt vetve.

A gravelottei csatában augusztus 18-án csaknem kizárólag gyalogság és tüzérség működött s itt a lovasság nem jött alkalmazásba.

A rákövetkező hadműveletek alatt egészen a szedáni csatáig a két ellenséges hadsereg lovasságának alkalmazása körüli lényeges ellentét még kirívóbb színekben tűnik elélni. Mac-Mahon a párisi kormány parancsa folytán — jobb meggyőződése ellenére is — kényszerítve lőn, a Bazaine felmentése és a vele eszközözendő egyesülés céljából egy hadászati oldalmenetet végrehajtani. Ezen művelet több ügyességgel és szigorubb titoktartás mellett talán sikerült volna; mert különösen ily esetekben első és legfőbb föltétele a művelet sikerének az, hogy az ellenség előtt teljesen titokban maradjon. Itt újból alkalma nyílt volna a franczia lovasságnak hírnevét helyreállítani s azáltal hadseregének jelentékeny és fontos szolgálatokat tenni: de itt is úgy egészben, mint részleges harcztényekben semmit sem végezvén, az érintett irányban elmaradt amaz államásoktól, melyeket a harcshelyzet nyújtott.

Első sorban is valósággal siralmas és százalomra méltó volt a fővezetés. Világos volt, hogy a franczia lovasság által biztosítható minden siker egyedül abban rejlett, ha az nagy tömegekben fedve a hadsereg jobboldalát, s ott az egész vonal hosszában elterülve, a megfelelő őrségek — tartalékok és támasztó csapatokban tagozva — a franczia hadsereg körül egy lepelt képez, melynek védelme alatt aztán a főszereg menetét kellő gyorsasággal és biztossággal eszközölhetette volna. E mozgalomnak csak egy-két napig tartó elleplezése is lényegesen megkönnyítette és biztosította volna a sikert. Daczára ennek, a franczia lovasság egyenlően volt szétszórva a jobb és bal szárnyon, az arczélen és a különböző hadosztályok között szétforgcsolva.

Eredetileg ugyan a tartalék-lovashadtestet a mozdulat fedezése céljából a jobbszárnyra vonták által, de már aug. 25-én megint előretolták Le Chêne felé; s ekként a hadsereg épen azon irányban maradt fedetlenül, a honnan egyedül történhetett az ellenséges támadás; mialatt a Bonnemain-féle tartalék-lovashadosztály minden cél és haszon nélkül csak amolyan kényelmes sétalovaglásban vonult föl-felé, a honnan a támadás egyáltalán várható nem volt¹⁾. A franczia hadsereg ekként a gyaloghadosztályokhoz beosztott csekély lovastesetek kivételével — nem biztosítva jobboldalát semmi egyébként — éjszaki irányban egyenesen balvégzetébe rontott.

A mint előre lehetett látni, a végeredmény nem is lehetett sokáig kétséges; a németek rögtön fölismerték a francziák megváltoztatott intézkedéseit²⁾, s annak megfelelőleg egész hadseregükkel jobbra kanyarodva, éjszaki irányban rávetették magukat a francziákra. A gyalogságot jóval megelőző német lovasság átláthatatlan raja teljesen elrejté ama hatalmas hadtömegek előnyomulását, melyek nem-sokára megjelenendők voltak a francziák szárnyában és háta mögött, mialatt ez utóbbiak a biztonsági szolgálat teljes elhanyagolásával botor önbizalommal haladtak előre.

A Faily által vezetett 5-ik franczia hadtestet aug. 30-án érte

¹⁾ Bonie 111. — ²⁾ Boarstaedt 516.

az első csapás, a midőn ez az említett napon Beaumonttól északra táborba vonult. A francia lovasság megfoghatatlan okokból még a Beaumonttól délre fekvő erdőt sem kutatta által, sőt időnként sem figyelte meg. Ez annál kevésbé volt megfeythető, mert ha valahonnan, úgy innen leghamarább lehetett esetleges támadástól tartani. Ekként a poroszok az erdő leple alatt a francziáknak közvetlen közelébe férközhettek, annyira, hogy számbavehették a francziákat, kik semmit sem sejtve, teljes kényelemben állottak neki a törésnek. Egyszerre a közjök csapódó kartács ébreszté fel őket arra a szörnyű valóra, hogy meg vannak támadva, a mi azután valóban rendkívüli gyorsasággal és teljes eredménynyel történt meg. A tüzereknek még annyi idejük sem volt, hogy lovaikat befogják, s ekként a németek kezébe került az egész tábor összes ágyúival, sátraival és minden podgyászával¹⁾).

Ez volt a szedáni katastrophá előjátéka. De a francia császárság ezen utolsó csatájában is a francia lovasság mutatta meg, hogy nemzetének harci vitézségét ő sem vetkezte le teljesen. Ducrot egy kétségbeesett utolsó erőfeszítésre határozva magát, egy nagy-szabású lovasrohammal akarta az ellen előnyomulását beszüntetni s annak sorait áttörni. Marquesitte tábornok azt a parancsot kapta, kanyarodjon jobbra és bontsa ki saját sorait ezen irányban. A 2-ik tartalék lovas hadosztálynak Bonnemain alatt ezt a támadást elősegíteni kellett volna, míg a 12-ik hadtest osztályaihoz beosztott lovas ezredekben azoknak egyesítése után tartalék alakult.

Az egész tömeg megindult. Mint zugó vihar rohant előre és immár úgy látszott, mintha az ugyanakkor ép előnyomulófélben lévő porosz gyalogságot elsodorná és megsemmisítené. És valóban a rohanó francia lovasság a gyalog csatárlánczot csakhamar lenyargalva, rávetette magát a csatárláncz mögött zárt állásban várakozó gyalogság zömére, a mely már rá nem ért, hogy négyuszögeket alakítson, hanem amugy álltában várta és hatalmas golyózáporral fogadta a nekirajzott lovasokat s a golyózápor mesés hatása volt. Daczára a legfényesebb bátorságnak, a mindegyre ismételt, újra és újra intézett rohamoknak, a francia lovasság semmi eredményre sem jutott. Sőt olyan nagy számmal seperte le őket a gyűtüs puskák gyilkos golyóinak zápora, hogy az elesett lovak és emberek testhalmokká verődve heverték a porosz zászlóaljok előtt. Az egész roham nem volt egyéb, mint hasztalan vérontás és rémitő feláldozása a legvitézebb embereknek.

E sorok írója közvetlenül a csata után egy nagy tapasztalatu és kitünő tiszt levelét vette, melyben az illető nagy gonddal igyekszik összeállítani e roham alatti veszteségeket, s melynek következő sorai teljesen megérdemlik, hogy itt közöltessek:

Ugy hiszem e hadjárat tapasztalatai végkép megfeleltek arra a kérdésre, mit tartunk egy olyan rohamról, melyet lovasság intéz hátultöltő fegyverekkel fölszerelt gyalogság ellen.

¹⁾ Boarstaedt.

És akárhol próbáltak meg ilyesmit, mint például Wörthnél a 8-ik és 9-ik francia vértesezred által, Vionvillénél a 7-ik porosz vértesezred részéről aug. 16-án, s Szedán mellett a francia könnyű lovasdandárok által a balszárnynak legszélén, a végeredmény mindenütt ugyanaz volt : roppant és eredménytelen áldozat, számtalan emberélet — semmiért!

Sheridán tábornok figyelmesen végignézte mind a négy rohamot, melyet a francziák könnyű lovassága Szedán előtt tett s neki köszönhetjük ezen rohamoknak a legapróbb részletekig kiterjeszkedő leírását. Magam harmincz órával később a legnagyobb figyelemmel kutattam át a terepet, midőn az elesett emberek és lovak hullái még mind ott heverték, s így oly élénk képét állithatom magam elé az akkor lefolyt eseményeknek, mintha azokban tényleg részt is vettem volna. Az első roham, melyet az 1-ső számú huszárok eszközöltek, a lehető legkedvezőbb körülmények között történt; a vezetés szintén kitűnőnek volt mondható. Midőn a főcsapatot megelőző porosz csatárvonál fölért azon halmok tetején, melyek mögött a huszárok várakozó helyzetben állottak, a lovasokat a halmok által fedezve és eltakarva, a csatárvonál hátába és oldalába vezették. Ekként a csatárokhoz észrevétlenül egészen 100 Yardra (120 lépés) közeledve, megrohanják őket és teljesen lenyargalják. Hanem daczára ezen rendkívül kedvező körülményeknek, az egész támadás mégsem tűntethet föl valami különös eredményt. A németek csoportokba verődve, élénk tüzelést kezdtek s csak a hátrább állók közül 20—30 ember esett körülbelül áldozatul. Ez alatt az ellenkező szárnyon a megalakult négyszögek és a csatárármok tüzelése által a huszárok majdnem valamennyien megsemmisültek. A két hátulso század kitérőleg átkanyarodva, a halom védelme alá vonult vissza. De azok, kik a porosz vonalokon keresztül törtek, vagy megölettek, vagy a lejtő aljában fekvő faluba szorulva, foglyul estek. Az egész roham a poroszok előnyomulását alig késlelteté 5 percig. Az 1-ső, 3-ik és 4-ik afrikai és a 4-ik lovas vadászok az előbbeni követő támadását — noha a legfényesebb bátorsággal, sőt mondhatni merészséggel hajtották azt végre — ép oly keveset eredményeztek. A poroszok egészen egyszerűen fejlődött vonalban várták be azt, míg a francziák 150 yardnyira (180 lépés) közeledtek s aztán tüzelésükkel halomra zúzták, földre sujtva heverték, mikor már alig voltak távolabb az arczvonaltól, mint 60 lépésnyire. Az egész haszon és eredmény nélküli vérfürdő vala. A halmok lejtőin halomszámra heverték a lovasoknak és azok kicsi arabs lovainak hullái. Ezen 5 ezredből alakult két dandár — nem számítva a sebesülteket és a foglyokat — 350 halottal fizette meg merészségét. Azon ellenvetés, hogy nem rendesen és egyöntetűleg intézték a bevágást, minden alapot nélkülöz; Sheridán tábornok biztosít róla bennünket, hogy méltóan tartották magukat s csakis a megfelelő trombita-jeladásokra törtek elő.

Ők majdnem a legvégső pillanatig az ellenség tüzhatása ellen fedve valának, nagy kémléttel, ügyesen és óvatosan vezetve; a tér, melyen áthaladtak, 480 lépésnél nem vala nagyobb s mégis az egyedüli eredmény minden haszon nélkül való áldozat volt.

Én sokat fáradtam, hogy e tényt megállapíthassam. Egy barátom — kivel 10 évvel előbb Afrikában ismerkedtem meg, s ki ezredében 2 századot vezényelt mint őrnagy — megmutatta századjai névlajstromát, melyben minden egyes ember följegyezve vala. A miből aztán kitűnt, hogy ama 216 emberből, kik a harciba mentek, csak 58 huszár tért vissza, holott az egész idő, mely alatt fegyvertűznek kitéve voltak, nem tett ki egy negyed órát.

A szedáni csata után a hadjárat a Páris és Metz ostromzárólása körül pontosult össze, a hol a lovasság az összeköttetések fenntartása és működési vonal fedezése által tehetett hasznos szolgálatot. Igaz ugyan, hogy a hadjárat további folyamata közben a tartományok harcsterén még fordultak elő fontos lovassági műveletek, de kisebb arányokban. Például az amiensi csatában néhány porosz század lenyargalt egy tengerész zászlóaljat s néhány löveget is zsákmányul ejtett. Nemkülönb az orleansi csatában a 4-ik ezredbeli porosz huszárok egy üteget foglaltak és vonszoltak el, továbbá: a 11-ik uhlánusok Soigny mellett szintén hatalmukba kerítették a francziáknak valamelyik ütegét. De az érintett sikerek egyáltalában nem álltak arányban amaz óriási, csaknem 70 ezerre menő lovassági létszámmal, melyet a németek a hadjáratba vittek ¹⁾.

A másik fél részéről említést érdemel még, hogy a francziák kevéssel Páris ostromzárólása után kisebb portyázó csapatok szervezése céljából az ugynevezett „*Franc tireurs*” osztályok felállításához fogtak. A midőn aztán e lövészcsapatok mind jobban szaporodtak, az ellenséges dsidások portyázásaikat nem merték oly nagy körre kiterjeszteni; s nagyobb műveleteiknél mindenkor gyalog zászlóaljaknak támogatására szorultak, melyek a nagy vakmerőséggel küzdő francia lövészekkel szemben falvakat és fárasztó tereppontokat kitisztíták e félelmes guerilláktól.

Ez világosan mutatja, hogy a porosz lovasság jelentékeny tevékenysége, mely a hadjárat kezdetén — jelesen a Metz és Szedán körüli műveletekben nyilvánult — inkább a francia lovasság vezetése körüli tehetetlenségnek, mint ama hirhedt porosz dsidások fegyverzeti, felszerelési és szervezési (annyira magasztalt) túlsúlyának tulajdonítható.

A gyalog zászlóaljaknak a lovasság közé való vegyítése az utóbbit mozgalmi gyorsaságában lényegesen akadályozta s annak cselekvési képességét, a gyors mozgadozásokra nézve mindenesetre annyira leszállította, hogy hason nagyságu gyalogsági tömegek mértékére törpült. És valóban valamely lovasságra nézve tevékenységi gyorsasága, működési szabadsága, az alkalmas pontok teljes kiszákmányolása, teljesen megszűntek abban a pillanatban, midőn a gyalogság lassu mozgásához köti magát.

Az amerikai lovasság felfegyverzése, szervezete és alkalmazásának figyelmes tanulmányozása a németeket megtaníthatta volna, hogy ha ők is lovasaikat puskák vagy karabélyokkal fegyverezték volna

¹⁾ Borstaedt 93.

fel, úgy mindazt, a mit a hadjárat kezdetén tettek, ép oly jól vagy még jobban végezték volna, és ezenkívül még azon helyzetben is leendettek, hogy az utjokat álló franc-tieurs-öket teljesen és elhatárolólag eltakarítsák és utjokat szegjék.

Amerikában a lovasított vadászok jelentékeny helységeket és városokat, melyek jobbra gyalogság és tüzérség által voltak védve, rohamuk erejével foglaltak el. A helyi nemzetörök, melyek a franc-tieurs-ökhöz hasonló katonai értékkel bírtak, soha sem valának képesek a gyorsan előnyomuló déli lovasság elé akadályokat gördíteni; hisz az utóbbiak neveltségnek tartották volna még a gondolatot is, hogy portyázó hadmeneteikben magukat a velük egyesített gyalogság mozgataihoz kössék.

A francia német hadjárat tapasztalatai e tekintetben felette tanulságosak; mert a porosz lovasságnak a hadjárat kezdetével kivívott sikerei után feltételezhető lett volna az is, hogy az ily fegyelmetlen szabad csapatok ellenállása által nem igen engedik magukat feltartóztatni. Ez azon legfontosabb pont, melyre a Szedán utáni események a lovas tisztek figyelmét felhívják, s nem kell sok utángondolat hozzá, hogy kisüssük, mikép bukkanhatnak e gyenge oldalak okaira és azon eszközökre, melyek által elháríthatók.

Az 1870—71-iki hadjárat a legutolsó azok sorában, melyekből a lovasság jövődöbeli alkalmazására nézve tapasztalatokat meríthetünk. Mialatt ezeket írjuk, Szerbia és Törökország között kitört a háboru, de innen csak megbízhatatlan, jobbra futólagos hírlapi tudósításokból meríthetnénk, s így e tanulmányban feldolgozható tapasztalati adatokkal nem rendelkezhetünk: csak annyi látszik megállapítottnak, hogy aligha fog ott a lovasság említésre méltó szerepet játszhatni, s onnan ismeretei gyarapítására a lovastiszt vajmi kevés anyagot nyerhet. De az alább következő hírlapi kivonat, mely a forgópisztoly értékéről egy újabb adatot szolgáltat, s vitalis kérdéseinket közlel, mégis megérdemli, hogy közöltessék.

«A zajcsári csatában egy Frassanovich nevű szerb százados nagyon kitünteté magát. Kardját foga közé vévén és forgópisztolyát ököre szorítván a török félzászlóalj közé rontott, ott a zászlót megragadván, azt szerencsésen övéi közé hozta, s minden egyes lövésével egy-egy leterített ellent hagyva maga mögött.»

A lovassági szolgálat történelmének további fejtegetését ezuttal befejezzük. Mintán a hajdankor mesés ködéből a különböző századokon át előfordult változásokat egész napjainkig figyelemmel követtük; kecsegtetve ama remény által, hogy a fegyvernem lassu fokozatos átalakulásának és kifejlődésének multját lehetőleg világosan sikerült az olvasó előtt feltárni. Művünk legméltóbb záradékának azt tartjuk, ha a mult tapasztalatai és a jelen észleletei alapján összefoglalhatjuk amaz elveket, melyek a lovasság jövődöbeli szervezete, felfegyverzése és harczászati alkalmazására nézve leghelyesebbnek ígérkeznek.

XXXI. FEJEZET.

A LOVASSÁG SZERVEZETE ÉS KÜLÖMBÖZŐ NEMEINEK TAGOZÁSA.

ELSŐ RÉSZ.

A tulajdonképeni nehéz vagy sorlovasság.

A ki az utolsó husz év katonai irodalmának előhaladását figyelemmel kísérte, nagyon természetesnek fogja találni, hogy az újabb időkben rendszeresített fegyverek a harczászat átalakulását vonták maguk után, olyannyira, hogy a lovasság csatákban való működésének köre lényegesen megszorított és sikerei sok tekintetben módosulást szenvedtek. Nagy Frigyes rendszere — annak idejében — fényesen teljesítette tisztét s most már rajtunk a sor, hogy az új viszonyok átalakító követelményeinek megfelelő új rendszert állapítsunk meg fegyvernemünk számára.

E tekintetben némely pontozatokra nézve a francia-német hadjárat tapasztalatai minden kétséget eloszlattak. — Első sorban bebizonyult: hogy a legmerészebb és elhatározottabban rohamra vezetett lovascsapat is a hátultöltő fegyverek megsemmisítő hatalma alatt biztos lehet abban, mikép meg fog semmisülni. Így a tüzfegyverében bizó német gyalogság legtöbb esetben a francia lovasságot fejlődött vonalban várva be, egyedül tüzelésével utasította vissza. Wörthnél, Mars la Tournál, Sedánnál — minden tekintet nélkül, hogy mely irányból és mely ellenségtől intéztetett a roham — az eredmény mindig egy és ugyanaz: végzetes vala a lovasságra.

Wörthnél a hősiesen előretörő francia vértések a szó teljes értelmében szétzuzattak, noha el kell ismerni, hogy fellépésük még sem volt egészen céltalan, mivel a németek előnyomulása legalább pillanatokra megállíttatván — ez által a gyalogság visszavonulása lehetségessé lön.

Vionville-nél a Bredow vértések és dsidások rohama végzetes vala rájuk nézve, de itt is el kell ismernünk, hogy e támadás nélkül

a poroszok a legnagyobb valószínűséggel a csatát elveszítik s így fellépésük közvetve a győzelmet idézé elő. A veszteség mindenesetre nagy, de nem vala eredménytelen.

De egyedül csak ezek tekinthetők végeredményeikben fontos sikert eredményező lovassági támadásoknak, míg ellenben azok száma, melyek merőben eredmény és haszon nélküliek voltak, felette jelentékeny. Így például az augusztus 16-iki vionville-i csatában, déltájban a Slóvigni közelében álló Frossard du Preuil tábornoknak ama parancsot adja, hogy azonnal támadjon, máskép minden veszve van. E roham az oda rendelt francia vértések által, két harczvonalban tagozva, a legfényesebben vitetett keresztül. Bátran törtek elő; de rövid idő alatt az ellenséges tüztől annyira megritkultak, hogy a legnagyobb rendetlenségben kellett hátrálniok. Nehány perc alatt elesettek és sebesültekben 22 tiszt, 208 ember és 243 lóra ment a veszteség, mialatt a porosz gyalogság egyetlen embert sem veszített.

Ugyanezen eset ismétlődik Sedánnál is, borzasztó veszteség és semmi eredmény. Ekként az 1870—71-iki hadjárat tapasztalataiból azon tanulságot vonhatjuk, hogy daczára az emberben és lóban szenvedett nagy veszteségeknek, ott hol magasabb tekintetek parancsolják, például, időt nyerni, a válságos pillanatban egy rohamot megállítani s a nap sikerét, ha az ingadozik, megfordítani, stb. s ha ez a reá számtalán áldozatok árán elérhető, igenis kell és lehet is nagy sikerrel a csata sorsát eldöntőleg a lovasságot érvényesíteni. De az új hadviselés körülményei nagyon ritkán fognak erre kellő alkalmat szolgáltatni. Ekként a lovasságnak a csaták eldöntésében való előbbeni nagy működési köre már lényegesen megkisebbedett.

Lesznek most is alkalmas pillanatok, midőn gyalogság és tűzértség ellen kedvező sikerrel léphetünk fel, s evégből a lovasság bizonyos részét e célnak megfelelően kell szervezni, felfegyverezni és begyakorolni.

Ezeket előre bocsátva, eme fejezetünk, melylyel munkánkat befejezendők vagyunk, hogy ugyanis ezen harmad vagy negyed része a lovasságnak miként lenne szervezendő és alkalmazandó? nem lesz egészen haszontalan.

Itt önkénytelenül ama kérdés merül fel, hogy az újabb időkben feltalált hátultöltő fegyvereket nem lehetne-e ép a lovasság részére bizonyos körülmények között hasznosítani. Már előbb, a tűzfegyverek felfeltalálásakor, igyekezett azokat a lovasság saját céljaira értékesíteni, noha ez már a Nagy Sándor által a lovasság számára kijelölt iránytól lényegesen eltért és azt fejlődésében hátra vetette; de még sincs eldöntve az a kérdés, hogy a midőn ama korszak lovasai a tűzfegyvereket alkalmazák, vajon ép nem ez volt-e a legcélszerűbb, a mit az akkori körülmények között tehettek?

Az első gondolat, mi ennek megfontolása után támad, az, hogy a lovasságot ugyanazon pusztító hatású, szóval a hátultöltő fegyverrel kell felfegyverezni; de miután ez nyugodt és biztos célzást igényel, nem épen látszik alkalmasnak egy sebes mozgásban működő fegyvernemnél, annál kevésbbé, miután a lovával egyetemes huszár nagy

céltárgyat nyújt a fekvő és összetömörült magát s fedező jobbára gyalogsággal szemben. Ekként a puskának a ló hátáról való alkalmazása akár gyalogság, akár lovasság ellenében minden körülmények között céltalannak tekinthető s így mindenből nyugodtan levonhatjuk ama következtetést, hogy a támadó lovasság feladatának ezen leglényegesebb fő-elemében a puskákat nem értékesítheti.

Egyetlen megoldás lenne tehát, a forgó-pisztolyok igénybevétele és alkalmazása, mely a támadó lovasságra nézve mindenesetre kedvezőbb feltételeket szolgáltat. Arra kell ennél fogva összes figyelmünket fordítanunk, hogy minő elvek alapján lenne ez a lovassági támadás természetével összeegyeztethető és annak javára értékesíthető.

Ezen fegyverben megbízható és értékes támadó fegyverrel birna a lovasság, mely a régen alkalmazásban volt pisztolyokat ép oly mérvben szárnyalja túl, a mily mértékben fokozódott a hátultöltő fegyverekben a régebbi nehézkes löfegyverek hatása. Mindenesetre a forgópisztoly egyike a valaha feltalált leggyilkolóbb fegyvereknek. A kard, a dzsida, a karabély, sőt maga a puska egyetemben a lövegekkel sem bir hasonlólag pusztító hatást kifejteni. Ennek számtalan okai vannak. Ez ugyanis csakis rövid távra — midőn az emberek kéztusába elegyedtek — alkalmazandó, mely esetben majdnem minden lövés talál.¹⁾ Továbbá e fegyver nem követel nyugodt és szabatos célzást; az embernek csak a céltárgyat kell nagyban szemre venni és minden valószínűséggel golyója nem tévesztendő el áldozatát; nem szükség tehát itt, mint más tüzfegyvereknél az iránypont, a célzögomb és «irányzéknézény» között gondos és nehézkes szabatossággal az egyenes vonalban való célzásra törekedni.

De másrésről a közel-harcz alkalmával a forgony-golyó, mint a kar általi vágás, az ellen által nem hárítható el, és ha talál, az úgy bizonyára nehéz sebet ejt. És arra, hogy hatása legyen, sem a ló által kifejtendő lökemszerű sebesség, vagy a dzsida²⁾ általi neki szurás lökéréje s így a lónak megfelelő ily célzra való kiképeztetése sem szükséges. Továbbá a lövedék sokkal messzibbre szolgál, mint akár a lándzsa, akár a kard és az ezáltal felfegyverzett emberek könnyen jönnek azon helyzetbe, hogy már az ellenség felé való közeledésük alatt aránylag attól még távol terülnek le.

A mult idők számos tapasztalatai által bebizonyult tény az, hogy egy pisztolyait alkalmazó lovascsapat, karddal reá törő ellenével szemben minden körülmények között el van veszve; mert a végen alkalmazásban volt kovás pisztolyok nagyon korlátozt hordképességgel bírtak s egyáltalán hasznavehetlenek valának, már azon oknál fogva is, hogy a ló mozgása miatt a puskapor könnyen kiszóródott a serpenyőből, vagy a kova nem adott tüzet s a szikra a tölténynyel nem érintkezhetett, sőt néha maga a golyó is a tüzelés előtt kihult a

¹⁾ De mikor? — német fordító észrevétele.

²⁾ Ez egy — a fegyvert nem ismerők által ápolt téves nézet; mert a jelenlegi dzsida a ló által kifejtendő lökérőt nem igényli — hisz e célzra elegendő az emberi karerő által helyesen és kellő szabatossággal intézett lövés.

csőből. Tehát könnyen megmagyarázható a régi pisztoly vagy karabély ez érintett szerkezeti kezdetlegességből is, hogy egy ilyen alkalmazó lovas csapat ama másik, a karddal kézben reá rohanó által minden körülmények között leveretett és megsemmisített.

De napjainkban, a forgó pisztoly feltalálása után a helyzet gyökeresen megváltozott. E fegyver hordereje 250—300 lépésig terjedő, tehát a régihez képest, felette jelentékeny haladást tüntet fel; 100—120 lépésre biztosan már a kéztusában megsemmisítő hatást gyakorol. Önkényt következik tehát, hogy a régi lovasság által használt egykori tüzfegyverek czéltalan voltáról elterjedt nézetek, az e tekintetben uralkodó harcászati elvek a már annyira tökéletesített, biztosan találó s nagy horderejű jelenlegi tüzfegyverek értékére nézve többé nem szolgálhatnak irányadókul.

Mig ellenben más részről a meztelen fegyvereken évszázadok óta semmi lényeges javítás nem eszközöltetett s így nagyon természetes, hogy a kézi tüzfegyvereknél előállt nagy haladás a két különböző fegyver közötti eddig fenálló viszonyt egészen átalakította. Az amerikai hadjárat alatt a forgópisztoly úgy a kard, mint a karabély ellen sokféle alkalmazásban részesült, nehány ez időszakbeli példa felhozása igen alkalmas arra, hogy megvilágítsa ama vitás pontot, hogy miképen találna e fegyver leghelyesebb alkalmazást a lovasság működésénél.

1864-ben Virginiában a Mosby-féle ellenszövetkezett portyázó sereg Richárd őrnagy által vezetett százada és Blazer szövetséges százados százada között ütközet fejlett ki. Heves kéztusa után, melyben az előbbiek csakis forgópisztolyaikat használták, az utóbbiak teljesen leverettek: eredménye lőn, hogy a déliek részéről egy ember halt meg s néhány megsebesült, mialatt a Blazer-féle század a forgópisztoly gyilkoló hatása folytán 24 holtat, 12 sebesültet, 62 foglyot vesztett ember és lóban. Ez tehát az ebben részes 100 ember egy harmadát teszi, mialatt a foglyul esettek száma a század teljes létszámát foglalja magában, a mely rendkívüli veszteség mindenestre a fegyver gyilkoló hatásáról tanuskodik.

Ennek ellenében említsük fel csak az 1799. október 2-án Egmont-op-zee mellett két fél-század angol dragonyos és a francia lovasság között vívott ütközetet. Az előbbiek a győzelmesen előnyomuló 500 főnyi francziákra vetették magukat s azokat visszanyomták, de a francziák újból alakulva, az időközben még egy fél-századdal erősült dragonyosokat ismételten újból vissza-verték. Tehát kétszer egymásután ütköztek meg és mégis mind a két részről meztelen fegyverekkel vívott harcz csak 3 halott és 9 sebesült angol közhuszárba került. Minő más arányokat tüntetett volna fel a veszteség, ha mind a két fél a forgópisztolyt használja.

Továbbá 1806-ban június 18-án egy francia vértés osztály és két porosz lovas ezred között egy összeütközés támadt, mely alkalommal egy francia tiszt 52 sebbel tért vissza, míg egy német tiszt 20 sebet kapott. Nagyon világos tehát, hogy egy ember képes volt 52 dzsida- és kardsebet elviselni a nélkül, hogy egyetlen egy tagját

elveszítette volna. Valjon képesek lennénk-e a forgony által ejtett sebekből csak egy-kettőt is elviselni a nélkül, hogy harczképtelenné legyünk?

Ennek ellenében tekintsük meg csak ama jelentést, mely a híres portyázó vezér Morgannak egy unionista gyalog ezred ellen az 1862-iki shilohi csatában végrehajtott rohamáról szól, melyet Duke tábornok történelmi munkájában következőkben ad elő: «Mielőtt a föderáltak tüzelhetek volna, hozzájuk érkeztünk, most egy elhamarkodott sortűzzel üdvözlnek oly közléről, hogy annak villámlása és füstje szemünkbe csap, de már a rákövetkező pillanatban soraik közé törtünk; embereink egy része kivont kardját használta, de minden eredmény nélkül, míg azok, kik pisztolyaikat vették elő, bizony derekas munkát végeztek». Ez szintén a forgó-pisztoly értéke mellett bizonyítja s egyszersmind az amerikai lovasság azon különös sajátosságáról is tesz tanuságot, hogy a lökemszerüleg végrehajtott rohamot a tüzfegyver egyidejű használatával egyesíteni tudta, mint az a Morgan lovasainak ezen magaviseletéből is kitűnik.

Stephen D. Lee tábornok egyike a legtapasztaltabb amerikai lovas tiszteknek, a kérdéses tárgyban világosan és határozottan következőkben nyilatkozik:

«A kard a javított kézi löfegyverek feltalálása után nagyon sokat veszített értékéből, mert az utóbbiak már alkalmasbak a rohamok keresztlövetelére. Tapasztalatom szerint egy karddal felfegyverzett lovas forgópisztolyos ellenével szemben nem fog valami szívós ellenállást kifejteni és a legelső alkalmat megragadja, hogy pisztolyához kapjon. Minden általam megfigyelt esetekben tapasztaltam, hogy a forgony a karddal küzdő ellenség hátrányára, amannak erkölcsi önbizalmát mindig növelte». «Ellenben a kéztusák alkalmával, melyek a löfegyverek tökéletesbitése folytán vajmi ritkán fognak előfordulni, a lökem és a vágások döntenek, már pedig ezen lökemerő egy jól kiképzett lovas csapatnál a forgony használata mellett is kifejthető. Határozott nézetem tehát, hogy a kard a forgonnyal szemben mindenkor hátrányban leend. Az utóbbi a lovasság leghatásosabb fegyvere és annak felszerelésében nélkülözhetlen».

Ezen jeles tapasztalatokkal bíró tiszt által kifejtett nézetek mindenesetre figyelmet érdemelnek már azon oknál fogva is, mert a kardnak kellő méltatása mellett, de mégis mindenek felett elsőséget tulajdonít a forgonnyak és azt ép a lökemerő kifejtésével párosultan ajánlja alkalmazásba hozatni. Ezen ajánlat nem ellenkezik a régi időkbeli Nagy Sándor és Hannibál-korszak hagyományával sem, egyedüli különbség az, hogy egy czélszerűtlennek bizonyult fegyvert egy más alkalmasabbal akar helyettesíteni.

Gilmor ezredes, dél legvitézebb tisztjeinek egyike «Négy év a nyeregben» című művében hasonló szellemben nyilatkozik. Ugyanis egy összecsapás leírásánál, melynél kardját egyébiránt sikerrel alkalmazta, a következő megjegyzést tesz: «Ha én kardom helyett forgonyomat vettem volna igénybe, úgy bizonyára a közel kéztusában egészen más történend».

Egy másik alkalommal a forgony czélszerű voltáról következő felette érdekes részt közöl: «Mi majdnem valamenyien a sövényen betörtünk, a midőn Kempet pillantottam meg egy erős ficzkóval való küzdelemben, ki felemelt kardjával egyenesen feléje tört. Kempnek mindenkor két pisztoly csüngött oldalán, melyek közül azonban egyikben csak egy töltény volt, melyet nem késett ellenére reá sütni, de eltévesztvén czéltárgyát, magát a pisztolyt dobta ellene mellére. Most, mielőtt a másik pisztolyt tokjából előránthatta volna az ellenséges lovas reá tört és hajánál fogva a lóról le akarta rántani s egyuttal vállát meg is sebzé. Kemp fejét lehajtva mindent engedett tenni magával, de e közben rajta volt, hogy pisztolyát tokjából előránthassa; e közben én közelébe előre törve karddal siettem segítségére, de mielőtt oda érhettem volna, Kemp pisztolya ellenét leterítette».

Egy más ütközet leírásánál, mely alkalommal emberei az ellenség közé törtetve jobbra-balra vagdalkoztak, e szavakkal fejezi ki magát: «csak kevesen használták pisztolyaikat, de különben veszteségeik kétszer oly nagyok lettek volna».

Scott őrnagy «Portyázó élet Mosby táborában» czimű művében több hasonló példát említ fel. Például említ egy ütközetet, mely Mosbynak egy körülbelül száz főre menő csapatockszája és hason számú unionista lovasság között vívatott, mely alkalommal a déliek pisztolyaikat használták. A szövetségesek teljes vereséget szenvedtek, 36 halottat és sebesültet, 54 foglyot és 80 lovat veszítve, mialatt az ellenszövetkezettek egyáltalán semmit sem veszítettek. Hasonló esetre találunk egy szövetséges hadnagy jelentésében, ki szolgáljával együtt Mosby pár embere által meglepetett. A hadnagy egyedül pisztolyával fegyverkezve felvette a harcot s néhány percz alatt támadói közül négyet részint megölt, részint megsebesített, a többieket meg megszalasztotta. Scott mondja: «csakhamar a vitéz tiszt, ura lett a helyzetnek s biztos halál volt, nem tévesztő pisztoly-csőve elé állani».

Kissé tüzetesebben bele bocsátkoztunk a forgonynak lovassági célokra alkalmasságáról való elmélkedésünkben az amerikai hadjárat eseményeibe; de csakis ez az egyedüli hadjárat, melyben e fegyver mind a két fél lovassága által használva általános alkalmazást nyert, és továbbá reánk nézve, kik a lovasság új rendszerében a fegyvert hoztuk javaslatb, mindenekelőtt nagyfontosságúvá vált ez eseményeknek taglalása; melyeknek tapasztalatai nyomán a jövő idők e fegyverrel felfegyverzett lovassága tett-képességében és erkölcsi erejében mindenestre csak fejlődésnek, emelkedésnek nézhet elébe.

De, még az 1870—71-iki francia-porosz hadjárat is nemleges tekintetben nagyon becses tanúságot tesz e tekintetben, mert e hadjáratban való veszteségek táblázatai a kardnak mint lovassági szálfegyvernek csekély hatását fényesen bizonyítják. A német orvosi kar nemrég egy kimutatást hozott nyilvánosságra, melyben a különböző fegyvernemek veszteségei ki vannak tüntetve. E szerint német részről a hadjárat folyamata alatt, bele nem számítva a szász királyi és délnémet szövetségi csapatokat is, az összes veszteség holtak és

sebesültekben 65,160 emberre rugott.¹⁾ Ezen összes számból csakis 218, azaz kétszáztizennyolcz sebesülés és haláleset esik kardok és karabély-tusák által okozott sérülések következtében. Epen véletlenségből e két fegyver által sérültek nincsenek külön-külön is osztályozva s így nem lehet tisztán tudni ezen számból, a kard-sebek tulajdonképen minő hányadot vesznek igénybe; de tekintsük e 218 sebesülési esetet csakis kard által okozottaknak, akkor is megdöbentően jelentéktelen e szám. Tehát a lovasság 2236 emberre menő összes veszteségéből kard által megöletett és megsebesített összesen nem több, mint csakis 218 ember! De leginkább feltűnő aztán a kard által halálosan találtak száma, mely nagy bámulatunkra csak 6, az az hat emberre megy, míg a sebesültek száma 212-öt tesz ki. Tehát az összes lovassági ütközetekben, Würth, Vionville, Sedánnál, a Loire melletti ütközetekben, az északi tartományok s valamennyi portyázó és kémszemléseti miveletek alatt, melyek egész Franciaországra kiterjedtek, e 40,000 lovast számláló nagy lovassági testek összes veszteségei halottakban csakis 6 elesett lovasra tehető!²⁾ ellenben a közvetlenül elébb felemlített, az amerikai hadjáratból idézett példa tanúsága szerint a Mosby-féle lovasság egymaga, az ellenében harczoló 100 ellenséges lovas közül, a forgonynyal 24 embert megölt és 12 megsebesített, nem kevésbé egy másik összeütközés alatt is 25 harczos esett el és sebesített meg.

E könyv szerzője több alkalommal egész gunyorosan hallotta felemlítettetni azt, hogy az amerikai lovasság meztelen fegyverrel egyetlen egy merész rohamot sem hajtott végre s hogy ennek egyik legfőbb oka a hideg aczéltól való félelemben lenne keresendő.

De ennek ellenében most azt kérdjük, hogy eredménye után ítélve, a kettő közül melyik rendszer veszélyesebb és több bátorságot igénylő, az-é melyben egy aránylag jelentéktelen összecsapásban száz ember közül 24 marad a homokon, vagy az, melynél az egész hat hónap alatt, mely időkben a francia-porosz hadjárat vivatott, majdnem 60,000 lovas közül egy-egy hónapra 1, mondd egy veszteség esik?

Ekként összefoglaltuk nézeteinket arra nézve; hogy miként

¹⁾ Ezen 7799 halott és 57,361 sebesültből 263 ember (64 halott 199 sebesült) a baleset értek közé tartozik, míg más részről 23,717 ember (5757 halott és 17,960 sebesült) számitandó ide, kiknél a sebesülés okát nem lehetett megállapítani, s így nem számitva a szász és délnémet csapatokat, az összes veszteség 88,877 (13,556 halott és 75,321 sebesült) emberre rug. Lásd Fischer Statisztikai kimutatását az 1870—71-iki porosz hadsereg és az azzal összeköttetésben lévő más csapatok veszteségeiről.

²⁾ A halottakban kard által okozott összes veszteség a lovasságnál egyébiránt csak egy emberre ment, mert a más 5 gyalogság és tűzörségre esik, 4 a gyalográg 1 a tűzörségnél. Itt mint curiositás megemlítendő az is, hogy az egyetlen kard által halálosan talált lovas (ugyanazon ezredből, melyben akkor a Brix ezredes szolgált) nem vágás, hanem az afrikai rendezetlen csapatoknak egy Jatogán-kés által történt metszés folytán vérzett el, ekként az összes francia lovasság vágás által egyetlenegy porosz lovast sem ölt meg. Mindenesetre különös egy jelenség, de ezen alkalommal nem szabad felednünk, hogy a francziák mint általában a román-nép fajok nem igen vágnak, hanem inkább a szurást alkalmazzák.

lenne a lovasság, annak jövőbeni való alkalmazása szellemében karddal és forgony-pisztolyal felfegyverezve. Korunkban már csak akkor léphet fel a lovasság sikerrel, ha előzőleg a gyalogság tűzhatás által megrendített s rendetlenségbe jött, és oly esetekben, midőn a harc-körülmények az előnyös beleavatkozást lehetségessé teszik. S ha tekintetbe vesszük a német-francia háboru tapasztalatait, úgy a gyalogságnak nem is kell négyyszögeket alakítani: hanem csatárláncban feloszolva, vagy ép fejlődő vonalban pusztán a tűz hatására szoritkozva, várhatja be a lovasság támadását. Ekként a lovasság sorai annyira megritkítva leendnek, hogy legtovább a körökön keresztül törhet át a gyalogság vonalán, s ha azokat keresztül lovagolja is, akkor sem lesz mentve, azoknak más megfordított arczvonalból adott tüzelésétől. Világos tehát, hogy ezen tüzet okádó vonalak vagy rajokkal szemben, ha szinte némely pontokon a lovasság keresztül is törne, az ekként elért eredmény még sem állna arányban a szenvedett veszteségekkel. Tehát, ha a lovasság egyes csoportokat le is gázolna s a futamlók között jelentékeny veszteséget okozna is: de más minden egyéb tekintetben az előnyök bizonyára csak a gyalogság részén maradnának. Igaz ugyan, hogy lehetnek korunkban is esetek, hogy egy erősen zárkózott s teljes rendben gyorsan előre vezetett, s megfelelő merészség és gyorsaság által kitűnő lovas-csapat, mint egykor Nagy Frigyes harczaiban, úgy napjainkban is letiporhat, megsemmisíthet nagyobb és zárkózott gyalogsági csapatokat, de ezen kedvező esélyek már mindenekfelett a körülményektől függnek. Rendkívül kivételes eseteket kivéve, egy, ama diesteljes példákat most is utánozni akaró lovasság több száz lépésről leend kitéve a védekező gyalogság gyorstüzének s így nagyon természetesen a lovak és emberekben szenvedett veszteség oly nagy lesz, hogy a betörés pillanatában már csak rendetlenségbe jött, megzavart, összelövdözött és szétzuzott sorokat fog feltüntetni. Hogyan lehetséges ekkor a gyalogság összemöriült csoportjai között a kardot kellő sikerrel használni? A vágásokat a fegyver felfogja, a szurásokat a szuronyok félreütik, s az egyedüli hatékony erő csakis a neki iramodott ló-erő lökemében van, de ezen lök-erő a kard által nem fokoztatik, sőt ha a lovas egészen fegyvertelenül lenne is, akkor sem lenne annak hatása csekélyebb. Ez egy tény, mely a többek közt például Shewell ezredesnek a Balaklava melletti roham alkalmával mutatott magatartása által is bizonyíttatik. Ő ugyanis a nélkül hogy kardját kirántotta volna, mindkét kantárszárát kezébe ragadva legsebesebb jármódban vitte át csapatját az orosz lovasság sorain keresztül. Magának szerencsésen utat tört s visszaérkezett, holott a szó szoros értelmében fegyvertelen volt. Hasonlóképen Moore segédtsízt Buschire mellett Perzsiában kardját roham szíjára akasztva, s mindkét kezébe fogva a szárakat az ellenséges négyyszögbe ugratott a nélkül, hogy csak meg is sebesült volna.

Mostan megkísértjük az előbb felemlítetteket a tekintetben, hogy a lovasság jövőbeli harczászatában egy a gyalogság ellen intézendő rohamában mikép lesz alkalmazandó, összegezni; e szerint a rohamok ezután is teljes vágatásban és pedig akként lennének

végrehajtandók, hogy minden egyes ember begyakorolva legyen mint kell a forgonynyal kezében legsebesebb vágatásban célózni és löni hogy a lövések által nyitott réseken át a gyalogság sorai közé törjön. Miért nem lehetne ez helyesebb módszer, mint a kevésbé ártalmas karddal való neki hajtás? Két vagy három lövés minden egyes lovas által körülbelül 75 lépés távolságból kezdve meg, bizonyára nem tévesztendi el hatását s legrosszabb esetben is legalább azt eredményezendi, hogy a gyalogság a nyugodt célzásban akadályozva s alakulásában megzavarva lesz, ha ugyan némely gyenge szívűek helyük elhagyására nem kényszerítettek. És midőn ember ember ellen harczoland a tulajdonképeni kéztusában, valjon nem a forgony-e a leg-halálosabb, a legveszedelmesebb fegyver?

Igaz ugyan, hogy nem kis nehézségekbe fog ütközni, a lovas-ságot annyira kiképezni, hogy a legsebesebb vágatában forgony pisztolyával kellő szabotossággal célózzon és lőjjön; noha be kell ismer-nünk, hogy ugy a rohamra való teljes képesültség, valamint a cél-lövésben való biztosság elérésére rendkívüli szorgalom és odaadás kell de mégis leend idő és eszköz e két feladatnak párhuzamos megoldá-sára. Ekként a lovassági támadás legfontosabb tényezője, a lökemnek kifejtése sem hanyagoltatik el s egyszersmind az ismétlő pisztoly hozzá-járulásával egy oly fegyvert nyertünk, mely a gyalogság sorainak leküzdésére mindenetre alkalmasabb, mint a kard.

Nagy sulyt fektetnek sokan azon erkölcsi benyomásra, melyet a villogó meztelen fegyver, a kard előidéz, de ha az ember ezt a dolgot alaposabban vizsgálja, reá jó, hogy abban bizony a kardnak vajmi kevés szerepe van. Vegyük csak tekintetbe azt, ha a lovasság lassu, csendes jármódban karddal kezében törne elő, vagy ha a támadást ép álló helyben várná be, ugyan gyakorolna-e akkor a villogó kard a gya-logság soraira bármí megrendítő benyomást? Valószínűleg semmit! Mig ellenben, ha az ember egy zárt lovas tömeget sebes vágatásban, ám elrejtett karddal előrobogni gondol, valjon daczára annak, hogy kardjuk nincs kivonva, nem fog-e az is nagy erkölcsi befolyást elő-idézni? Tehát a hatás kulcsa nem a meztelen kard szemléletében, hanem az előre-rohanás gyorsasága és érzékileg is meglepő voltában keresendő.

Mindnyájan meg vagyunk győződve arról, hogy a lökem úgy physikailag, mint erkölcsileg a legfontosabb tényező, és ha még a forgony hatalmas közreműködését oda gondoljuk, ugy bizonyára a rohammal előidézett erkölcsi hatás még jobban fog fokoztatni; és épen az: a tüzfegyverekbe fektetett bizalma a gyalogságnak álland pártunkra, mert az bizonyára a reá célzott számtalan lövések hatása folytán inkább meg fog rendíttetni, mint a meztelen, de kevésbé ártal-mas kard láttára.

Ugy látszik, hogyha egyáltalában oly lovasságot akarunk szer-vezni, mely ugy a gyalogság, mint a tüzéség elleni rohamok keresztül-vitelére képes legyen, ugy bizonyára mindenkifelett azon eszmét kell felkarolnunk, mikép e lovasságnál a szervezés, felfegyverzés és kikép-zés akként lenne foganatosítandó, hogy a kard helyébe a legsebesebb

jármódokban végrehajtandó lökemeknél a forgonypisztoly mint a leghatalmasabb támadó-fegyver alkalmaztassék. A kard megtartandó lesz, mert a lovasság elleni támadásban és üldözés alkalmával ez gyakorlatiasabbnak mutatkozik, ekként az előtörés perczeiben szilárdabb rend és zárkozás lesz fentartható. A konföderált hadseregben még azon különös rendszer is honos volt, hogy mindenki azon fegyvert tartotta meg, melyhez legtöbb bizalmat érzett, s így gyakorta előfordult, hogy ugyanazon sorokban karddal és forgonynyal felfegyverzetek sorakoztak.

Minden hadsereg, mely egy hasonló lovasságot akar szervezni a kiképzést akként kell hogy vezesse, mikép az illető lovasoknak második természetükké váljon az, hogy a roham-sebességet a tüzelés kedvéért semmi szín alatt se csökkentsék, mert csak is így számíthatni nagyobb és döntő eredményre. A lövésektől való félelem a gyalogságra bizonyára hatással leend arra, hogy azok kellő nyugodtság- és biztossággal ne célozzanak; ellenben a lovasság erkölcsi ereje annak tudatában, hogy egy ily hatékony fegyverrel rendelkezik, mely a közel-harcban annyira segítségére leend, lényegesen emelkedni fog. Csak néhány sikeres eredmény szükségeltetik, hogy a mily mértékben emelkedni fog a lovasság önbizalma, ugyanazon mérvben az a gyalogságnál alább szálljon.

Egyébiránt egy hosszabb mintájú forgony esetleg a karddal intézett vágások felfogására, nem lenne tán egészen célszerűtlen. A szövetségesek hadjárataiban gyakorta volt ez ily célra, úgy a kard mint a dzsida szurások kifestésére alkalmazva.

Minél tovább foglalkozunk e tárggyal, annál szembe-szököbbé válik e fegyvernek lovassági célokra szolgáló mindenekfelett alkalmas volta. Jól tudom, hogy e vélemény a lovas tisztek nagy részénél leküzdhetetlen ellenszenvvel, sőt a lenézés egy bizonyos nemével fogadtatik, miután ezen bajtársak a kardnak sok százados multjára hivatkozván azt mindenekfelett fenntartani akarják. De abban csakis a legnagyobb elfogultság nyilatkozik. A lovasság egész hosszú történetén való visszapillantás tanuskodik arról, hogy időről-időre átalakító ujjitásokra, melyek a kor igényei és a hadszervezet követelményeinek megfelelték, mindenkor volt szükség és azon nézetben vagyunk, hogy a gyökeres átalakítások ideje újból elérkezett, mely a lovasságnak a harcztéren való jövőbeni fellépésénél a forgony uralgó és tulnyomó érvényesítésében nyilvánuland. Ennyit a tulajdonképeni, vagyis az ugynevezett «csata-lovasság» szervezetéről.

MÁSODIK RÉSZ.

A könnyű lovasság- vagy lovasított vadászok.

Mondottuk már, hogy a szószoros értelmében vett tulajdonképeni sor- vagy csatalovasság az összes lovassági létszámnak csakis negyed-részt lenne képezendő. A lovasság működési tere maga a csata

alkalmával az ütközés óráiban korunkban már annyira korlátozt, hogy ezen arányt túllépni helytelen rendszabály lenne. Mig ellenben a könnyű lovasságnak számereje, melyre a biztonsági, előőrsi, hír szerzési, szállítmányfedezési szolgálat s az azzal összekötött elő- és hátvéd-csapat-teendők jutnak osztályrészül, tehát hadjáratban a legfontosabb teendők, mindenesetre a legnagyobb arányban kell, hogy fentartassék.

A ki csak valaha a hadtörténelem tanulmányozásával komolyan foglalkozott, tudni fogja, hogy a könnyű lovasság által teljesített ezen szolgálat megfelelő: vagy elhanyagolt és helytelen teljesítése, minő végtelen befolyást gyakorol a hadjárat kimenetelére. E tekintetben fenálló más részben felemlített példák újból való ismétélése tehát nem szükséges. Csakis annak felelevenítésére szorítkozunk, hogy bizonyára lényegesen hozzájárult az 1871-iki francia nagy baleredményekhez egyrészt azon tehetetlenség és hanyagság, melylyel a francia lovasság a biztonsági szolgálatot teljesítette és másrészt azon éberség és tevékenység, melylyel a szolgálat ugyanezen ága a porosz lovasság által kifejtettet.

Tehát a mozdulatok gyorsasága a hadviselés egyik legfőbb alapfeltétele. E tétel helyessége és fontos voltáról Napoleon annyira meg volt győződve, hogy többször adott azon nézetnek kifejezést, mikép egy 10,000 emberből álló, de naponkint 20 (francia) mérföldet áthaladó hadsereg ép ugyanazon eredményeket biztosítandja, mintegy 20,000 főt számláló, de naponkint csak 10 mérföldet haladó hadtest. Ha ez igaz, a mint hogy bizonyára igaz is, úgy önként következik, hogy 10,000 ember, mely lovasítva van, a harctéren legalább is két akkora erőnek értékét képviselendi. Láttuk már, hogy a lovasság mint olyan nem képes valamely állást védelmezni s hogy hatályos védelemre s minden terepen való küzdelemre képtelen s mindenekfelett elsánczolt s erősített helyeket hatalmába nem ejthet; ekként ama 10,000 embernek becse a terepviszonyoktól s a különböző esélyektől van függővé téve. De ha ezen csapatok képessé lesznek arra, hogy megérkezésük alkalmával ott, azon a helyen rögtön leszállva lovaikról mint gyalogság vegyék fel a harcot, úgy minden körülmények s terepviszonyok között meg fogják állni helyöket s nem fognak félni attól, hogy visszavonulási vonaluk bármely perczben elzáratik. Ezen tekintetek vezették volt az illetőket egykor, a dragonyosoknak mint «kettős harcosoknak» felállítására.

Emlékezzünk rája, hogy Nagy Sándor Darius üldözése alkalmával 500 legjobb gyalogját lóra ültette s gyorsan követte futó ellenét. Ezen célból a kocsik már ő előtte gyakorta alkalmaztattak. A mult századokban e célból a dragonyos csapatok felállítását kezdeményezék, a mi azon korban a hadsereg egyik fontos részét képezte. Maga Napoleon helyeselte az ekként szervezett seregrész felállítását s kifejezést adott annak, hogy e csapatok tüzfegyverekkel fegyverzendők s a gyalog-harczra oktatatandók.

Ekként a lovas dragonyosok szükséges voltát, kik bizonyos esetekben gyorsan irányíttatnak a döntő pont megszállása és elfog-

lalására s ott gyalog-harczot kezdenek, már régen elismerték és nagyrabecsülték. De mindig állottak elő oly sajátságos esélyek, hogy a lovasság ilyen fajának szükséges voltáról fenálló nézetek meghasonlása jöttek s a fegyvernem szükséges és hasznos voltát félreismerték vagy épen séggel elvitatták. Ilyenek valának például Nagy Frigyes kápráztató lovassági rohamai, melyek aztán a dragonyosok iránti bizalmat aláásták s a felállításukra és üdvös voltukra nézve uralgó irányadó elveket ferde színbe helyezték. Ehez járult még aztán ama kedvezőtlen körülmény is, hogy e fegyvernem alkalmazását s annak harcászati értékesítését kiaknázni képtelenek valának.

Oly kevés volt régebb időben, midőn a csaták mindig csak nyílt mezőn vívattak, azon esetek száma, midőn a dragonyosoknak gyalog tűzharcban való alkalmazásától nagy eredmény volt várható, hogy az vajmi ritkán, csak mint különösen kivételes eset fordult elő. Mert a gyalogság azon korbéli harcászata és felfegyverzésénél fogva, a harcra igénybe vett nyílt mezőkön sokkal helyesebbnek tartatott, ha a dragonyosok tevékenységüket teljes iramban a lökem felhasználása által érvényesítik. Ebből önként következik, hogy ezen körülmények aztán oda vezettek, hogy az egyébként gyalogharczra rendszerezett dragonyos oszta-lyok lassan-lassan a többi lovasságtól megkülönböztető jellegüket elveszítve, velők egy és ugyanazon szel-lemben alkalmaztattak. A minék természetes végkövetkezménye lön, hogy a gyalogtűzharczra szánt előbbeni kiképzetetésük és felfegyverzésük hatályon kívül helyezettett s tulajdonképeni külön rendeltetésük teljes feledékenysé-ge ment.

E tekintetben azonban menteknek kell lennünk oly előítéletek-től, melyeket az akkori harcászati körülmények teremtettek, de a melyek korunkban nem lényegesek többé, legalább is nem amaz idők szemüvegén át kell őket tekintenünk. Az előbbeni idők dragonyosai tehát mindannyian karabélyokkal valának ellátva, de ezek felette korlátolt hordtávval bírtak; csakis az amerikai polgárháboruban ki-képzett lovas-vadászok valának alkalmas tűzfegyverrel felfegyverezve s a kivivott nagy eredmények kulcsa is ebben keresendő.

De nemcsak ama régibb idők dragonyosai, hanem maga az akkori gyalogság is nagyon nehézkes hasznavehetlen muskétákkal s a jelen-legitől egészen eltérő harcászati elvek szerint alkalmaztatott. Nagy Frigyes és Napoleon idejében a tűzfegyverek épen ezen említett kor-látolt lőtávjánál fogva a csapatok felette tömeges felállításban fejlőd-tek el és a tulajdonképeni harc csak 400—350 lépésre vette kez-detét, mely távolság aztán mindig kisebbedett; annyira, hogy az ellenséges harczosok 50—60 lépésig közeledtek egymáshoz és néha szuronynyal döntöttek. Most már minden máskép van. A porosz-francia hadjárat alatt a tüzelés már 1500 lépésre kezdetét vette és vajmi ritkán jöttek egymáshoz 2—300 lépésnyire, mert előbb vagy az egyik vagy a másik fél meghátrált. Egyáltalán az eldöntést ered-ményező harcok 600-tól 150 lépésig vívattak s rendesen a legvál-ságosabb veszteségek 400 lépésnyire álltak be. Látjuk, hogy egy védő állásban levő csapat a támadót már több mint 1000 lépésnyire

is tűz alá veheti és a tűzhatás hova tovább mindig belterjesebb oly annyira, hogy 600 lépésről már gyilkos hatást képes kifejteni és ezen hatás az ezután következő minden egyes száz lépésre pusztító erejében egy negyeddal emelkedik.

Ha mindezen említett tényezőket számba vesszük, be fogjuk látni, hogy a dragonyosoknak ama régi harczászati rendszer alatti szolgálata a midőn azok egy állás védelmezése céljából lovaikról leszálltak s azokat 150—200 lépésnyire valami fűdözékbe állították és innen aztán csak kis távolságokra fejthették ki tüzelésüket csak kevésbé felelhettek meg azon feltételeknek, melyeket a jelenlegi lovasságtól ily esetekben elvárunk; annál kevésbé, miután a régi dragonyosok a gyorsan előretörő gyalogság ellen kellő távból nem kezdhették meg a tüzelést s azon távközt, melyet golyóikkal sodríthattak a gyalogság alig pár perc alatt áthaladta; ehez járul még az, hogy azon időben az ütközetek eldöntése jobbra a szurony-viadal által eszközöltetett, melyet az akkori dragonyosok legkevésbé sem valának képesek elfogadni. Tegyük fel például azt az esetet, hogy miután oly kis távoból kénytelenítettek karabélyaik korlátolt horderejénél fogva elfogadni a harczot a szemben lévő ellenséges gyalogsággal, az által hátrálásra kényszerültek, most minő nehéz leend az utána tóduló győzelmes gyalogság üldözése közben lovaikra felkapni és mekkora zavart és veszteségeket fog ez maga után vonni. Nagyon természetes tehát, hogy az ilyes veszélyes vállalatoktól való félelem magában is elég leend arra, hogy a lovasság idő előtt vonuljon vissza lovaihoz, mielőtt még kellő tűzhatást fejthetett volna ki, holott meg lehet, hogy ellenkező esetben tovább kitartva a tüzelést, jelentékeny eredményeket vívhattak volna ki.

Mennyire különbözök azonban korunkban egy ilyen harcz esélyei! A dragonyosok vagy lovasvadászok lovaikat alkalmas fedező helyen hagyva, már 1000 lépés távolságról megkezdhetik tüzelésüket, már 600 lépésről jelentékeny károkat okozhatnak, míg végre gyorstüzelésük által eldöntést idézhetnek elő, mielőtt az ellenség őket 250—300 lépésre megközelíthetné. Egyébiránt ha lovaik például egy erdő vagy egy helység által teljesen fedeztetnek, az ellent egész 200 lépésig bevárhatják és még elegendő idejük lesz lovaikra felkaphatni.¹⁾

Tény az, hogy az új fegyverek és az új harczászat a lovasvadászok sokoldalú alkalmazásának oly tág mezőt nyitott s értéküket felette magasra emelte. A tüzkör jelentékeny nagyobbodása, az eldöntésre vezető távköz lényeges megnyitása a dragonyosoknak nagy előnyöket biztosított; az időviszonyok, melyek ezeknek azon célra voltak szükségesek, hogy lovaikat elérhessék, a régi viszonyokhoz képest egy és ugyanazok maradtak: mialatt az eldöntést eredményező időviszonyok egészen előnyükre alakultak át; nem kevésbé tüzfegyverek hatása úgy kártékonyság mint célbiztosság és hordtáv tekintetben.

¹⁾ Ez nagy tévedés! mert legkevesebb 300 lépés szükséges, hogy a harcz beszüntetve, a lovasság lovaira felülhessen.

tetében bámulandóan emelkedett s gyalog alkalmaztatásuknak esélyei megháromszorosodtak; a legbotorabb tévedés lenne tehát, most midőn már a körülmények és viszonyok annyira a lovasított vadászok harczászata előnyére átalakultak, ezt nem méltányolni és megfontolásokra legalább némi fáradságot nem fordítani.

Egyébiránt ez nem üres elmélet! Ki valaha az amerikai vadászok viselt dolgait olvasta, kétségbevonhatja-e azok kápráztató sikereit? Ezen lovasok úgy a biztossági valamint a felderítő szolgálatot bámulandó ügyességgel végezték, gyalog vagy lőháton egyenlőképen tudtak küzdeni, úgy a gyalogság, tüzéség, mint a lovasság ellen; erősített helyeket, ágyu naszádotak támadtak meg és foglaltak el s egyáltalán mindent a mi katonától csak várható, végrehajtani képesek valának. Nem lehet valóban eléggé csodálkozni azon, hogy úgy a francziák mint a németek ezen az oceánon tul leküzdött nagy hadjárat tapasztalataiból semmit sem tudtak érvényesíteni s az 1870—71-iki hadjáratban azokból semmit sem valának képesek feleleveníteni.

Hisz látjuk, hogy még az annyira magasztalt porosz dzsidadások a franctireursok-tóli félelmükben vagy a gyalogság fedezete alatt menekültek, vagy legalább is azok támogatását mindegyre igénybe vevék. Ezt nem egy könnyen fogjuk elfeledni! Ugy állnak a dolgok, hogy egy legközelebbi európai háboruban azon fél, mely a lovasvadászokat megfelelő, mindenre kiterjeszkedő, mindent átható ezen szolgálatukban alkalmazni tudja, kétségtelenül sok erélylyel fog birni a véggyőzelemre. Látjuk, hogy a németek lovasságukat messzehordó karabélyokkal kezdi felszerelni, kétségtelenül azért, hogy hason szellemben való működésre készítsék elő.

Ezen lovas vadászcsapatoknak egy további nagy előnye az, hogy lovas ütegek hozzáadásával önálló hadtestet képezhetnek, mely a lovasság sebességével minden terepen akár védőleg akár támadólag működhetnek s azonkívül képesek a legnagyobb szabásu biztossági és felderítő szolgálatnak keresztülvitelére. Természetesen szükséges, hogy úgy a lovas mint a gyalog szolgálatban teljesen kiképezve legyenek, a gyalogtűzharczra való leszállás a lóról azután akként történik, hogy minden négyes osztályról például a hármas számu tartja a lovakat, egyik lovat jobb, a másikat balkézen vezetve. Továbbá nagy gondot kell arra fordítani, hogy az illető vezetéklóvasok a hátrafordulásban, elő- és hátramenetelnél lovaik gyors előhözásában gyakorlati ügyességet szerezzenek, hogy ügyesen tudják lovaikat fedezékek mögé állítani, előrenyomuló bajtársaikat egyik terep fedezettől a másikig ügyesen követni s azoknak a lovakhoz történendő visszavonulása alkalmával gyorsan elejükbe nyomulni képesek legyenek.

Igy lovasított és ily módon kiképzett csapat aztán különösen a portyázó hadviselésnél kiszámíthatatlan értékű szolgálatokat teend. A több alkalommal felemlített Lee D. István tábornok erre vonatkozólag a következőket írja: «A lovasság működési és hatásképeségét a javított tűzfegyverek rendszeresítése még nagyobb mértékben

emelte, mint akár a gyalogságét, akár a tüzéségét. Ezáltal a vezénylő tábornok azon helyzetbe jut, hogy egy jelentékeny számú gyalog csapatot, mely egyszersmind lovas is, ennek gyorsaságával a harczszínhely bizonyos döntő pontjára vezethet, vagy valamelyik ellenséges szárny oldalába vagy hátába dobhat; egy ilyen lovasság aztán képes bármely esélylyel szemben is helyén maradni, úgy az ellenség szárnyaiba vagy hátába, közlekedési vonalaira általa gyakorolt nyomás döntőleg esetleg megsemmisítőleg is fog hatni.

XXXII. FEJEZET.

FEGYVERZET ÉS FELSZERELÉS.

ELSŐ SZAKASZ.

A nehéz vagy sorlovasság.

E csapatot erős emberekből erős lovakon kell összeállítani és a kiképzést lehetőleg legmagasabb fokáig képezni. A fegyvereknek, mint már említettett csupán 2 forgópisztolyból és egy kardból kelle állaniok. A pisztolyok egyikét a lovas hordta volna, a másik a lovon helyzetetett volna el. A ruházatot illetőleg itten csak néhány általános pont említettessék. Az egyenruha testhez illő, de szűk ne legyen úgy, hogy a testrészek teljesen szabadon mozoghassanak. Könnyű fémsisak legjobb fővegnek látszik, mely egyuttal kardvágások ellen legjobb oltalmat nyújt. Mellvérteknek ellenben, elegendő biztossággul szolgáljanak az új löfegyverek ellen, nagyon nehezeknek kellene lenniök, úgy, hogy a lovasok alig viselhetnék, és ha a golyónak ellen nem állhatnak, többet ártanak sem mint használnak. Minthogy továbbá nagy gyorsaság szükséges, hogy a gyalogtüzelés veszélyes körén gyorsan áthaladhassanak, feltétlenül úgy vélekednénk, hogy a mellvérték eltávolítandók és az óvőfegyverek kardcsapások ellen könnyű fémlánczokból készült válldarabokból és könnyű aczélskarimájú keztyűkből, melyek a könyögik érnének, álljanak.

Térdig érő mereven álló csizmák azonban a lovasra nézve nagyon hasznos lábravalók, mivel a lábat szárazon tartják, a lábnak a sorokban való szorongás ellen oltalmul szolgálnak, és azok levetése után a katonának azon kellemes helyzetét biztosítják, hogy száraz nadrágban aludhatik, mi a bőrrel ellátott hosszú nadrágoknál, mint azok némely hadseregben használtatnak, nem mindig volna lehetséges.

Igy felszerelt lovasság, mely forgópisztolylyal kezében egy azzal szemben álló és karddal fegyverzett lovas csapatra támadást intéz, csaknem sebesíthetlen és kétségtelenül azon helyzetben volna, hogy ellenségének iszonyú károkat okozna. A sisak a fejet, a vállánczok a

vállat, a csizmák a lábat és a keztyűk a kezét, melyek egyikében a forgópisztoly volna, védelmezné; és így egy ily fegyverzetű lovasnak kardlovassal szemben nagyon előnyös kilátásai volnának a nélkül hogy komolyabb megsebesülés válnék valószínűvé.

A karddal előidézett veszteségek, még ha az ellenséges csapatok sűrűn vegyülve közel kéztusában vívtak is, gyakran meglepők ugy rendkívüli csekély számuknál mint csekély jelentőségüknél fogva. Így Borcke ezredes élményeiben például hoz fel egy éjjeli támadást, melynek alkalmával tévedés következtében két déli államokbeli lovasezred egymás ellen és egymásba vegyülve támadtak. Ez esetről szóról szóra következőket mondja: «Az 1. és 3. virginiai ezred mindkét részről való csatlódás következtében fényes támadás után egymáson áttörtek, mielőtt tévedéseket észrevették volna. minek azonban, néhány kardcsapás kivételével szerencsére komolyabb következményei nem voltak.

Minden lehető gondot továbbá arra kellene fordítani, hogy a lovas málhája a lehető legkevesebbre szoríttassék. Ruházatból csak kevéssel többet vinne magával, mint a mennyi a testén van; minden ilyfajta tartalék nemű a távol hátul levő kocsikra volna utasítandó. Általában az embereknek soha sem kellene megengedni, hogy hadjárat alkalmával ruhazsákot vigyenek magukkal a lovon, mivel ez mindenesetre a lehetőség határáig telerakva, a lovakat nagyon megterhelné.

A dragonyosok, vagy szűkebb értelemben a lovasság ruházata újjakkal ellátott hosszú kabátból vagy köpenyegből álljon, mely hátul hasítókkal volna ellátva, hogy a ló hátán fel ne szoríttassék, és egyébként ugy volna készítve, hogy a kardövet tetszés szerint és szükséghez képest azon vagy alatta viselhető volna. Újjak nélküli köpenyeg ellenben ügyetlen és akadályozó.

Hozier az 1866-diki hadjárat történetében a porosz katonák ruházatának megbeszélésénél egy megjegyzést tesz, mely hathatósan azon nézet mellett szól, miszerint a lovasoknak a ruhazsák használata általában nem engedélyezendő. Megjegyzi t. i., hogy a porosz gyalogság a nehéz tarisznyák súlyától, melyek noha jobb szerkezetűek mint a legtöbb seregben, el volt csigázva, és mégis szükségteleneknek bizonyultak, minthogy az illető hadjárat alatt csak ritkán bontattak fel. Vasutak és közlekedési eszközökben tett javítások nagy változásokat idéztek elő valamely háború szükségleteiben, mind a hadjáratok kevesebb időig való tartamára nézve mind pedig a tovaszállítás megkönnyítésére nézve. A katonákat tehát nem kell továbbra is nehéz podgyászuksnak hátukon való vitelével megterhelni és az által, hogy teherhordozókká teszik, tulajdonképeni hivatásukban, hogy marsoljanak s harcoljanak, megakadályozni.¹⁾

E nyilatkozat hasonló, ha nem nagyobb joggal a lovasságra nézve is alkalmazható, amennyiben ennek főértéke éppen gyorsaságában és kitartásában áll.

¹⁾ Hozier, Seven Week's War 445.

MÁSODIK SZAKASZ.

Könnyü dragonyosok és lovasított puskások.

Ezen csapat ruházata könnyebb legyen, mint az előbbieké, és nélkülözheti a sisakot és keztyűt, minthogy minden körülmény jól méltánylandó, mely tettképességét gyalog harcban növelhethetné. A sisak helyett egy sipkaszerű a fejhez jól hozzáillő könnyebb főveget kellene használni, minthogy a lovasított puskások gyakran azon helyzetbe jutnak, hogy erdőkön és emelkedéses talajon csatározva kell áthaladniuk. A csizma a nadrágra huzva viselendő, de könnyebb legyen mint a nehéz lovasságéi. A karabélyok tokban a nyergén a jobb láb mögött elhelyezendők volnának és valószínű, hogy a közönséges karabélynál valamivel hosszabb fegyver ily csapatra nézve legjobb fegyver volna. A hosszú gyalogsági fegyver ellenben igen nagy és nem könnyen kezelhető és ennél fogva a lovon való használatra alkalmatlan. A két fegyver között levő nagyságot nem volna nehéz előállítani. Ezen karabélynak természetesen hátultöltőnek de nem szükségképen ismétlőnek, kellene lenni. Egy forgópisztoly az övhez erősítve volna hordandó és tartalék fegyverül a közeli harcra, akár lovon vagy gyalog, használandó míg a kard a nyergén volna elhelyezendő, minthogy az csakis lovon és a töltények kifogyása után vagy más különös esetekben, mint például legyőzött és futásnak eredt ellenség üldözésekor használandó volna. A szövetséges hadseregben a lovasított puskások egy része oldalvegyverrel egyáltalában ellátva nem volt.

Kardnak az emberen magán való elhelyezését nem tartanók czélszerűnek, minthogy ebből a leszállott lovasra nagy kényelmetlenség és akadályoztatás háramolnék.¹⁾ A kard a magas csákó, a szűk nadrág és sarkantyú együtt tényleg tetemesen járultak hozzá, hogy a régi fajtájú dragonyost oly tehetetlen és használhatlan gyalog harcossá tegyék, melyet csak gondolni lehet, a mint ennek következtében az ilyen felszerelés szükségképen a korábbi idők dragonyosainak siralmas fiascojára szolgáltatott okot. Csodálatos, hogy e bajon soha sem történt orvoslás, mert a kardnak fegyverül való használata gyalog harcra szembe ötlőnek látszik. A karabélyt ellenben csak nagyon ritkán, ha valaha, kellene lovon használni, sőt inkább minden támadást forgópisztolylyal vagy karddal kézben kellene kivinni.

Ugyanazon okok, melyek már fennebb a ló megterhelésének lehető kevésbítésére nézve a podgyásznak a legkevesebbre való korlátozása által előadattak, hasonló vagy talán még nagyobb mérvben

¹⁾ Ez kétségen kívül igaz és ennél fogva kíváncsi, hogy gyalog harcban a kard letétesség; azonban ez még sem látszik tanácsosnak. Hogyan volna pl. támadó csatában az ellenségtől megszállott és makacsul védett állás ellen az utolsó támadás kézi fegyver nélkül hatásosan kivihető? Hogy az értékes karabély bunkó szerepére degradáltassék, azt határozottan ellenezünk kell.

a lovasított puskásokra nézve érvényesek, mivel ezekre nehezedik a kém-, biztonsági- és kiküldött csapat szolgálat egész terhe.

Ezen csapatot továbbá bizonyos mennyiségű szekerczékkel, vagy fejszékkel, bőr tokban a nyereghez illesztve — kellene felszerelni. Minden századnál csak egy nehányra volna szükség, kik a szakaszok között felosztva, kerítések lerontására, mellvédek emelésére, a tábori tüzekre szükséges fának vágására, kunyhók és védfalak készítésére, a távirdai oszlopok levágására sat. volnának alkalmazandók. Minthogy a lovasságnál néhány szekercze elvitelének elengedhetlen szükségesége alig tagadható, czélszerűbbnek látszik, hogy azok elszállítás végett nehány emberre bizassanak, mintsem, hogy azokat a podgyász szekereken szállítsák.

A lovas puskások vagy azok gyanánt használt lovasság, véleményünk szerint, tekintettel arra, hogy különösen előőrsi vagy ki- rendeltségi szolgálatra hivatvák, kiválóan képzett egyénekből állítassanak össze és az illető harczter térképeivel láttassanak el, melyek olvasásában és használatában legalább valamennyi altiszt kellő jártassággal birjon.

A lovakat illetőleg e helyütt egyszerűen jegyeztessék meg, hogy a legnehezebbek, legnagyobbak és legerősebbek a nehéz lovassághoz osztassanak be, míg a könnyebb állatok a dragonyosoknál maradnának. Azonban azon körülményre még határozottan utalandó, hogy a lovascsapat értéke első sorban a lóállomány minősége és állapotától függ és hogy ennél fogva legnagyobb gond fordítandó a takarmányra vasalásra, úgy mint a nyereg és málha elhelyezésére, hogy mind e mellett lehetőleg egészségesek és teljes erőben maradjanak. A ló erejétől és kitartásától a lovasság tetteképessége rendkívüli mérvben van függővé téve, minél fogva az állatot soha sem kellene fölösleges málhával megterhelni, mit egy lovastiszt se téveszsen szem elől.

XXXIII. FEJEZET.

A LOVASSÁG FELHASZNÁLÁSA HÁBORUBAN.

Noha a lovasságnak a harczytéren való működése egyrészt kétség kívül igen jelentékenyen korlátoztatott. mégis még nagyon kérdéses, vajjon ezen korlátoztság nem fog-e a jövőben működési köre harczyászati műveleteinek többi ágaiban való tetemes szélesbítése által valamelyik hadjárat alatt tökéletesen ellensúlyoztatni. Azon nagy jelentőség, melyet az új löfegyverek a lovas puskásoknak kölcsönöznek azok hatályosságát annyira emelte, hogy biztosan következtethető azok jelentékenyen gyakoribb és többoldalú alkalmazhatósága, mint ez a régi rendszer alatt lehetséges volt.

A vasutak, távirók és a sereg többi összeköttetései oly fontos tárgyak és ennél fogva megtartásuk oly lényeges, hogy már ezekre való tekintetből védelmezésök céljából jelentékeny lovas csapat egy részt ép oly szükségesnek látszik, mint más részt hasznosnak arra, hogy azokat ellenséges országban fenyegezzék és tényleg megtámadják. Lovas puskások erős csapatja néhány lovassági ágyuval csaknem mindenütt elérhet, gyorsasága és mozdulatainak titokban tartása által őket fölülmuló haderőt kikerülni képesek leendenek, míg fegyverzetük és sokoldalú harczképességüknél fogva kisebb csapatokkal szemben mindig képes lesz, hogy azokat a körülmények szerint vagy egész határozottsággal megtámadhassa, vagy hathatósan ellenálhasson.

Valamely hadjárat kezdetén e lovasok tehát előretolt őrségek vagy kém őrk gyanánt előre küldendők volnának. Külön lovas vezér alatt kellene állaniok és utasítva lenniök, hogy a legnagyobb merészséggel áthatlan zárkózott és mozgékony vonalban nyomuljanak előre. Így kellene ezen önmagában bizó, úgy a védelmezés mint megtámadásra egyaránt képes lovasokból álló, kisebb fedezett állásban levő gyalog csapatok által fel nem tartóztatható övnek előre hatolnia az egész tartományt így bejárnia és kikutatnia és meg nem állapodnia, mielőtt az ellenséggel előörseire nem talált. Ha ez elérve és az ellenséggel való érintkezés helyre állítva van, ezt többé elveszteni nem szabad. Szilárd előnyomulással az gyengébb helyeken visszanyomandó,

kitartó ellenállással az erős helyeken feltartóztatandó, és lehetőleg kevés veszteséggel az ellenség ereje lehetőleg pontosan kikutatandó.

Nem lehet okadatolni, hogy miért nem mehetne ily csapat két-három napi menetnyire a főszereg előtt, mely maga részéről teljes biztonságban nagyobb könnyűséggel, több kényelemmel meglepetés előtt való félelemtől menten intézhetné menetét. Ezen oknál fogva a lovasságnak már gyorsabb menetképességénél fogva is a szereg arcvonala előtt kellene lennie és ha ez kellő távolban történnék, szélesebbre fejlődtethető ennél fogva könnyebben élelmezhető és egészséges állapotban tartható volna. Ezen elv oly elvitázhatatlannak látszik hogy szószaporítás volna, érdekében még többet felhozni. A tapasztalás bizonyította, hogy mindig és mindenütt hasznosnak és előnyösnek bizonyult. Így az osztrák lovasok Nagy Frigyes korában ennek előőrseivel érintkezvén; azt folytonos előre való nyomulás mellett nem vették el, mint erre Sohrnál és Hochkirchnél különösen kimagasló példákra találunk. Hasonlóképen működtek a kozákok Napoleon ellen. Epen így mozogtak a németek az 1870—71. háboruban messzire előretolt lovasaik oltalma alatt, mignem a franctireurs-ök, daczára meglehetősen megvetendő minőségüknek azokat felszerelésük és harcmódjuk kedvezőtlen voltánál fogva hasznavehetetlenné tették és mindenütt megkerülték.

Kis kémszemle őrzáratoknak, melyek teljes szabadságban mozognának, mindenütt, úgy alsereg arcvonala előtt mind oldalt a tartományt be kellene barangolniok. Ezek képezik a szereg tapogatózó csápjait, ezek szemei, ezek fülei sőt nem ritkán élelmezői is. Jó lovaság nélkül szűkölködő tábornok útjában teljes sötétségben tapogatózik vakhoz hasonlít, ki csak lassan és bizonytalanul lépdel és nem tudja, hová intézze csapásait és honnan tarthat csapástól.

Csak lángelméjének, dicső hadserege csodálatos ügyességének és állhatatosságának és tábornokai kiváló képességének köszönhető Nagy Frigyes, hogy szerencsével és sikerrel fejezett be egy hadjáratot, melyben az ellenséges mozzanatok legfőbbje az őt minden oldalról körülrajzó, könnyű rendezetlen lovasságban állott. Napoleon, mint kevésbé szerencsés, hasonló ok befolyása következtében meggyőzetett, miután csaknem az egész világot meghódította vala.

Ezt a lovas tiszteknek mindig szem előtt kellene tartaniok, és folytonosan megemlékezniök azon nehéz felelősségről, mely fegyvernemiükkel járul, és őket az egész sereggel, az egész néppel és országgal szemben kötelezi, hogy mindenképen és minden áron tudósítást nyerjenek az ellenség mozdulatairól, hogy saját seregük intézkedéseit eltitkolják és gondosan mindennemű meglepetéstől megóvják. E kötelességeknek a lovasság most lovas puskások fegyverzetével és felszerelésével, hatályosabban és nagyobb merészséggel tehet eleget, mint valaha. Nincs szüksége többé gyalog segély megérkezésére várni, ha arról van szó, hogy valamely akadályt elhárítson, nem kell többé gyalogság hiányában valamely állás védelmezésével felhagynia. És ennél fogva valóban úgy látszik, mintha a jövő háborúban a lovasságnak dicsőbb sors jutna osztályrészül, mint ez előtt valaha.

Ennyit a rudról, mely szerint nézetünk szerint a lovasságnak valamely sereg előre nyomulásánál ennek arcvonalát kellene védelmeznie. De ez feladatainak csak egy része. Egy másik, szintén nagyon fontos része feladatainak az ellenség háta mögött ennek egyesülése ellen való portyázásból áll. Az elmondottak után nem kell részletekbe bocsátkoznunk, hanem egyszerű utalással egy Stuart, Forest, Morgan, Wilson és Gierson raids-jaira megelégedhetünk, kik legjobban bizonyítják, hogy hogyan kell lovas puskásokat ily célokra felhasználni és hogy ilyenkor mire képesek.

A harcmezőn ezenfelül valamelyik ellenséges szárny megkerülésére használtathatnának és pedig annál inkább, mivel a jövőben arcvonalban való közvetlen támadás a legsúlyosabb veszteség nélkül alig lenne kivihető. Védelmi csatákban ellenben ép oly jól a rendezett harcvonalban lóról szállva, mialatt a lovak jó fedezet alatt mögöttük elhelyeztetnének, ugyanazon sikeres kilátással, mint a legjobb gyalogság, a harcban való résztvételre alkalmazhatók volnának. Így harczoltak pl. Forest foederált amerikai lovasai a chickamangai csatában, nyert győzelem után lóra pattanva az ellenséget mint valódi lovasság üldözték.

Másrészt a lovasított puskások azon esetben, ha a támadás a forgópisztolyal kézben nézetünk és meggyőződésünk szerint a gyakorlatban tényleg jónak bizonyulna és a lovasságnál meghonosodnék, forgópisztolyukkal ily támadások fogatosítására ép oly képesek volnának, mint a nehéz lovasság és így hatályos segítséget nyújthatnának lovasharcban is. Az erre való képességet semmi módon sem lehetne tőlük megtagadni. Az amerikai lovasság nagyon jól tudott gyalog harczolni és ép úgy kínálkozó alkalommal nagy merészséggel valódi és igazi lovastetteket kivinni és valóban nem is található ok arra, hogy miért ne tehette volna.¹⁾

Csata után azonban és üldözéskor nézetünk szerint lovas puskások alkalmazása talán e fegyvernem legértékesebb ténykedését és a legfényesebb sikert eredményezné. Nem annyira hátban való közvetlen támadások, mint inkább az ellenség elejének (tête) túlszárnyalására irányzott megkerülési mozdulatok és a visszavonulhatás elvágása által. Itt is további elméleti fejtegetéseket mellőzhetünk, mivel egyszerű utalás Sheridan műveleteire a Lee-féle hadsereg visszavonulásánál 1865-ben, mint azok e mű huszonnyolczadik fejezetében teljesen és részletesen tárgyaltattak, jobban mint szavak bizonyítják, hogyan és mily eredménnyel zsákmányolhatja ki tényleg egy legyőzött hadsereg visszavonulását az üldöző lovasság a legutolsó következményekig.

¹⁾ Elméletileg ugyan nem, a gyakorlati kiképzésnél azonban mindazon nehézségek forognának fenn, melyek a mostani concret viszonyok közt, különösen pedig a mindenütt rövid szolgálati idő mellett, mindazon törekvéseknek állanak ellene, melyek valamely emberrel egy bizonyos még egyszerű képességek elsajátítására is oly szűkre szabott idő alatt ugyanannyit elsajátíttatni akarnak, mire különben csak ketten két egészen különböző sőt részben merőben ellenkező irányban képesek. Épen nem forog fenn ok, hogy ama szerencsétlen közvetítő személy, ha az egyik vagy másik irányt külön-külön veszszük szemügyre, miért nem teljesíthetné ugyanazt, mit az egyik vagy másik, miből azonban még korántsem következik logikai következetességgel, hogy épen azért ezt és amazt is ép oly jól teljesíthesse.

XXXIV. FEJEZET.

AZ ERKÖLCSI ELEM.

Van egy a legnagyobb fontossággal bíró elem, melynek lényegét és jelentőségét minden lovastisztnek teljesen átértenie és mindig szem előtt kellene tartania; ez az erkölcsi elem. Napoleon ennek értékét nagyon jól méltányolta, minek az által adott kifejezést, hogy kijelentette, miszerint az erkölcsi tényezők a fizikaiakat 3 : 1 arányban felülmúlják. E nézet helyességét alig lehet kétségbe vonni, és a csapatok erkölcsi eleme mindig nagyobb befolyással volt a csaták eredményére, mint a csupán fizikai erő.

Különösen napjainkban, mikor a harcosok csak kivételes esetekben jutnak közelharcba (Nahkampf) és a legtöbb csata nagyobb távolságra döntetik el, a fizikai erő még csak nagyon ritkán vagy általában sohasem lenne szereplésre hivatva, tényleg soha sem a gyalogságnál és csak ritkán olykor-olykor a lovasságnál.¹⁾ Most tehát kiválóan az erkölcsi hatás, mely a csatákat eldönti és a hadtudomány főfeladata ennél fogva lényegesen arra vonandó össze, hogy az erkölcsi elem a csapatoknál a lehetőségig javíttassék, az ellenségénél pedig lehetőleg elnyomassék.

Gondoljuk pl. hogy két gyalogvonat, melyek egyike nagyobb fizikai erővel bír, egymás felé vonul. Ez esetben különben hasonló viszonyok közt az erősebb a gyengébbet vissza fogja nyomni, mi tényleg sohasem (?) fog úgy történni, hogy mindkét vonal kéztusára rohan, hanem előbb az egyik meghökken, megáll és végre visszavonul nagyobb vagy csekélyebb rendben, mi a csapatban lakozó bátorságtól annak fegyelmezett voltától függ. Hasonlóképpen a lovasság is gyalogság ellen való támadáskor arczba kapott sortűz után már vissza fog fordulni. Ez épen nem következménye a sortűz fizikai hatalmá-

¹⁾ A hadviselés fizikai eszközei alatt a katonák erkölcsi elemével szemben mégis több értendő, mint csupán az állati erő; a löfegyverek által nagy távolságból okozott veszteségek minden körülmények között nagyon is valószínűeknek tekintendők.

nak, hanem csakis az erkölcsi hatás az emberek kedélyére, mely ily eredményt szül. Így a siker hatása be sem látható, melyet erkölcsi elemmel bíró csapatok az erő nagy aránytalansága mellett is kivivhatnak, ha az ellenség demoralizált állapotban van.

Erkölcsi és nem phisikai tényezők voltak, melyeknél fogva ama maroknyi katonaság Cortez és Pizzarro alatt myriádokkal szemben mesés sikereket aratott. A maga nemében talán még emlékezetre méltóbb példát nyújt az indiai Seapoy-lázadás 1857-ben, melyben ama benszült katonák, kik éppen úgy voltak fegyverkezve, kiképezve, szervezve és ellátva, mint a britt rendes katonák, mégis és az utóbbiakhoz viszonyítva óriási tulszámuk daczára az angol csapatoktól folytonosan megverettek.

Azon körülmények, melyek valamely csata folyama alatt valamely csapat erkölcsi elemére befolyással vannak és melyekből az képződik, csaknem számtalanok és minden tisztnek erre kellene főfigyelmét fordítania. A vezénylő iránt való bizalom a legfontosabb tényezők egyike a csapatoknál való nagymérvű erkölcsi elem létesítésére. Stonewall Jackson («Kőfal Jackson») az amerikai secessionista háboru ama híres vezére a déli államok részéről, alárendeltjei bizalmát oly nagy mérvben birta, hogy vezérlete alatt tényleg legyőzhetlenek voltak, míg az ellenség annyira demoralizálva volt, hogy szökevények, kik az első sorból «Jackson jön!» kiáltással hátra siettek, a tartalékosokat azonnal panikus félelembe ejtették, még akkor is, ha ezek tűzben sem voltak.

Az első siker aratása valamely hadjáratban rendkívül nagy fotosságú, és annak hatása a körülmények szerint az egész hadjárat alatt észlelhető. Az erre való bizonyítékok a történelemben a legrégibb idők óta csaknem minden lapon nyomós betűkkel vannak feljegyezve. A műveletek másik jó kezdeményező eszköze a katonák bátorítása. Ez különösen oly tényező, melyet a lovasságnak mindig szem előtt tartania és mindig azon alapelvből kiindulnia kellene, hogy a legmerészebb és legerélyesebb eljárás minden körülmények között legjobb.

Napoleon erre nézve következőket mondja:

«A legroszabb terv, melyre az ember magát eltökélheti, mindig az, mely a legcsüggedtebb, vagy, a hogy közönségesen mondani szokás, a legokosabb, míg ellenben a valódi bölcsesség erélyes és határozott cselekvésből áll». Ez Napoleon egyik legfontosabb és legfigyelemreméltóbb alapelve. Minél többet foglalkozik az ember a hadtörténelemmel, annál jobban meggyőződhetik arról, hogy valamely tábornok fötulajdonsága józan ítélet, és közvetlen azután rendíthetlen erély és vasakarat legyen; ez utóbbiak nélkül a legjobb és legjózanabb ítélet sem ér semmit. Erély, fáradhatlan, fékezhetlen erély ellenben a tábornokra nézve megbecsülhetlenek, mire lovas tábornoknak mindenek felett szüksége van.

Stonewall Jackson is igen nagy mérvben birt e tulajdonsággal. Hevessége oly nagy volt, hogy képessé tette, miszerint csapatait, noha túlnyomólag gyalogságból állottak, oly gyorsasággal mozgatta, melynél fogva a «gyalog lovasság» dicséző melléknevet kapták. Egyik

válságos pillanatban, milyeneket a virginiai seregnek oly gyakran kellett átélnie, Jackson tábornok törzskarában azon aggodalomnak adott valaki kifejezést, hogy a sereg talán kényszerítve leend a vissza vonulásra. Jackson éles hangon azonnal válaszolá: «Ki mondja azt? Nem uralam, nem fogunk visszavonulni, támadást fognak intézni». A szót azonnal a tett követte, és az eredmény tökéletes vereség volt, melyet a sokkal nagyobb számban levő egyesültek két - három nappal később Chancellorsville-nál szenvedtek. Egyedüli parancsa, melyet embereihez intézett, miután felállította, kedvelt «Csak előre!» harci szava volt. Ez volt utasítása minden tábornokához és válasza minden hozzá intézett kérdésre. Mikor az est beálltával halálos sebet kapta, a tábornokhoz való egyedüli jelentése abból állott: «az ellenséget reggel újból meg kell támadni». A törhetlen akarat és erély valának azon tényezők, melyek emberei erkölcsi elemét oly nagy mérvben erősíték és emelik, a mint az ellenséget hasonló módon elcsüggeszték és demoralizálák.

Arrianus jelentést tesz azon demoralizatorról, mely az abelai csatát megelőző éjjel Darius hadseregében a hosszas várakozás és a kimenetel előtt való félelem következtében uralkodott, mely, saját szavait idézve «erősen befészkelte magát soknak szívébe és gyávakká tette». Még hozzá teszi, hogy ez nem kis mértékben okozta vereségüket.¹⁾

Rostopschin, Moszkva ismeretes kormányzója 1812-ben, sajátos gondolatra jött, hogy embereiben az erkölcsi elemet javítsa. A francia foglyok közül a legkisebbeket és leggyengébbeket kiválasztatá, ezeket nyilvánosan a nép előtt kiállíttatá, hogy e nyomorult alakok szemlélése által bátorítsa. Szerencsés segédeszköz volt ez, melynek előnyös hatása a csapatok erkölcsi elemének emelésére el nem maradhatott.²⁾

Különben a befolyások, melyektől az erkölcsi elem jó vagy rossz értelemben függ, oly számosak és különfélék, hogy akarva nem akarva e helyütt meg kell elégednünk azzal, hogy futólagosan érintettük és a figyelmet azokra irányoztuk. Kétséget azonban nem szenved, hogy az itt tekintetbe veendő tényezők pontos és gondos tanulmányozása legnagyobb fontossággal bír, és hogy minden lehető fel kellene használni, hogy azokat hasznos közreműködésre juttassuk mind az egész seregnek, mind pedig egyeseknek szellemére nézve.

¹⁾ Arrian III. k. Cap. XI.

²⁾ Segur II. 21.

XXXV. FEJEZET.

A LOVASSÁG VEZÉRTÁBORNOKA.

La Cavalerie paraît de toutes les armes,
la plus difficile à manier.

Jacquenot de Presle.

Ha körütekintünk a háboruk és hadseregek történelmében, nem sokára azon feltűnő felfedezést teszszük, hogy ugyan minden időben léteztek jó gyalogsági vezérek és jó tüzérparancsnokok, tökéletes lovassági tábornok ellenben minden időben és minden népnél a legnagyobb ritkaságot képezték. Az egyes fegyvernemek úgy alkatrészeit, fegyverzetüket és harcmódjukat, mind pedig egész lényegüket illetőleg oly rendkívülig különbözök, hogy mindegyikének vezényelhetése külön és pedig kiváló tehetséget igényel.

A lovassági tábornokban különösen oly tulajdonságok összpontosulása szükséges, a mint azok csak nagyon ritkán fordulnak elő egy egyesítve. Egyrészt a tapintatosság azon legmagasabb fokával bírjon, melyet felelősséggel járó állásban levő egy tiszt sem nélkülözhet, másrészt pedig rendkívüli elszántságtól és merész bátorságtól is lelkesíttessék, általában összpontosítsa magában a legnagyobb nyugalmat a legnagyobb hevességgel. A terv felfogására a lovasságnak a legkiválóbb eszélyességre, annak kivitelére a legnagyobb vakmerőségre és a legelragadóbb hevességre, szerencsétlenségekben a visszavonulásnál a legnagyobb nyugalomra és győzelem esetében való üldözéseknél a legkiválóbb elővigyázatra van szüksége.

Feltétlenül szükséges, hogy a lovasság részére csapásait a becsapó villám gyorsaságával mérje, és hogy e szavakat: *ingadozni* és *meghökkenni* végképen kiirtotta szótárából. De a lovassági roham legvadabb döbörgőse közt, a gyors üldözés legnagyobb hevében, a kéztusában ide-oda hullámozó villogó kardok, füttyölő golyóktól, halált és enyészetet terjesztő forgó pisztolyoktól kísért tolongás legörültebb dühében, őrizze meg, és épen ekkor leginkább, a lovasság vezére hideg nyugalmat. Megfontolásai gyorsak, határozatai azonnal történjenek és ama ritka képességet, mely az embert arra képesíti, hogy csendes ítéllettel a száguldó lovas csapatok leggyorsabb mozdulatain

uralkodjék és azokat vezesse, legnagyobb mérvben kell hogy bírja, mivel e képesség hiányával senki sem lehet valódi, nagy lovassági vezér. Ennélfogva nem csoda, hogy a történelem lapjain oly kevés számban találhatók.

A hiresekké vált lovas vezérek valamennyien mindig forró buzgalom, lángoló heveség, és tehetségök lobogó tüze által tüntették ki magukat, és a köztük való különbség többnyire csak a felelős vezérnek oly szükséges óvatosság és okosság kisebb-nagyobb mérvében állott. Ugyan voltak hires lovas tisztek, kik óvatosak egyáltalában nem voltak, de soha sem létezett olyan, ki csak legkevésbé is igényt tarthatott volna a hires jelzőre, ha erélyesség és heveség nem voltak tulajdonságai.

Valamely sereg előretolt előőrsei vezérlésében a lovassági tábornok nem tanusíthat elég óvatosságot, mely ez esetben folytonos tevékenységet igényel. Az ellenséggel való érintkezésnél minden járható utat s ösvényt őriztetni és bejártni, minden hozzáférhető pontot kikutatatni és a meglepetések ellen minden csak gondolható elővigyázatot tanusítani kellene. Az ellenséges állás kikutatására való kémiszemléknél az arra szükséges, az ellenséghez közel való előnyomulás a legnagyobb merészséggel történjék és általában elvül azon alapelv volna szem előtt tartandó, hogy a legmerészebb magatartás legjobb. Mint író jól ismert Tauntoni Denison archidiakon us ismétlése képezi a napi foglalkozást, melyben minden percznek kitöltése szabályok és rendeletek által már előre részletesen meg van határozva, soha sem szerezhetik meg az ítélet ama határozott és eleven készségét és segély-eszközökben való kifogyhatlanságot, melyek oly szükségesek a tényleges hadviselés folyton változó helyzetei és követelményei között. Még a legkedvezőbb tehetségük sem vonhatják ki magukat azon lenyomó és elsülyesztő hatás alól, mely ily minden valódi gyakorlatot nélkülöző élettel idővel jár.

Alig képzelhető rosszabb rendszer. Valamelyik gyermektől, kit napról-napra, évről-évre ugyanazon elfoglaltatás mellett megtanították az a b c-re, minden betűre és annak kiejtésére a vizsgálaton ugyan azon joggal követelhetnék, hogy szótagolás nélkül, jól és fenn nem akadva olvasson, mint azon tisztől, ki évről-évre mindig ugyanazon lélekölő elfoglaltatásokban és gyakorlatokban vett részt, azt, hogy azokat hirtelen mintegy magasabb sugalat folytán a valódi harc folytonosan változó eshetőségei és minduntalan új követelményeket igénylő zavarai közt helyesen érvényesíthesse.

Ily rendszer természetes következményei különösen drasztikus módon mutatkoztak az angol hadseregben a krymi háboru alatt. Cardigan és Lucan lordok oly tisztek voltak, kik ama korlátozott iskolában nyerték kiképeztetésöket. Már láttuk, a mint ily vezetés alatt az angol lovasság az Alma melletti csata után Sewastopol déli oldalára való előnyomulásánál eltévesztett uton haladott tovább, és a gépiesen betanult szabályokhoz vakon való ragaszkodása által a seregnek, mint ennek elővédje, annyit használt, mintha Chinában és nem Sewastopol mellett lett volna.

Ép így a Balaklawa-i lovas-harczban Cardigan lordot és könnyű dandárját mint bámész nézőit mozdulatlanul állni láttuk oly harcban, melyben az ellenség egész oldala közvetlenül megtámadható lett volna, Kinglake az angol lovasvezérnek ezen rendkívüli hibás magatartását tárgyalván, e találó megjegyzést teszi, hogy: egyenlő természetes tehetségek feltételezése mellett, alig létezhetnék tevékeny hittérítő, jó képviselőjelölt, vagy rókakopók tisztos mestere, ki valószínűleg jobban nem állta volna helyét a háboruban előre nem látott eseményei között, mint ama tábornok ki mint katona ugyan hadastyán, de egyuttal ujoncz volt a háboruban».¹)

A poroszok már régen ezen gyengéjük tudatában voltak, és noha náluk a fegyelem nagyon szigorú, tisztjeiket az őszi hadgyakorlatok rendszere által mégis katonai szempontból való okoskodásra és saját felelősségre való működésre oly mértékben szoktatták, hogy alig fordulhatott elő háború, melyben a hadtest- és hadosztály-parancsnokok annyira saját felelősségükre működtek volna, mint az 1870-dikiben.

Sajátságos és említésre méltó is, hogy hivatásbeli katonai egyének ezen gyengéje oly régi, mint maga a hadtudomány. Már Shelby munkáinak egyik helyén mondja: «Én ama csunya, aljas, kicsiny erényt, melyet rendszerint okosságnak neveznek, ki nem állhatom». Ezen egyedüli mondása már magában bizonyítaná, hogy jó lovas tisztségre való képesség nála nem hiányzott volna (?).

Egy lovasvezér másik szükséges tulajdonsága azon képesség, melynél fogva az ellenség terveit és szándékait a legcsekélyebb jelekből mintegy sugallás által találja ki. Shelby tábornok, ki az amerikai secessionista háború alatt a szövetséges lovasságot Missouriban vezénylél, úgy látszik e tekintetben, úgy mint általában lovassági tisztségre természetes képességgel bírt. Az őrsegek és őrfők felállításában úgy, mint meglepetések ellen biztosító őrzáratok kiküldésében való nagy elővigyázata majdnem mániává lett és minden esetre ritkítja párját. Másrészt ellenben rendkívüli merészsége, melynél fogva ellenséges támadás elől soha sem tért ki, ép oly határozottan tűnt ki. Valahányszor neki az ellenség közeledését jelentették, mindig azt kérdezte: «Látta?» és igenlő válasza azonnal következett e kérdés: «Megszámlálta?» ««Nem tábornok!»» «No hát, Istenemre mondom, megvívunk vele! A dandár arczvonalát képezzen, a tüzéség előtt harczképessé tegye magát». Így tett mindig és soha sem fordított az ellenségnek hátat, mielőtt valódi erejét felismerte és annak előnyomuló századaiban kisebb-nagyobb kárt nem okozott volna.²)

Ez a mód, melylyel lovassággal bänni, ez a szellem, melyben azt vezetni kell. A meglepetés elleni elővigyázatban, a siker biztosítására minden gondolható, eszköz megragadásában az óvatosság csaknem félelemmel legyen határos. Vakmerő és tekintet nélküli merészségben ellenben a tett ideje beálltával alig lehet igen sokat tenni.

Lovas tábornok továbbá segédeszközökben kifogyhatlan legyen és

¹) Kinglake II. 484.

²) Edwards, History of Shelby and his Men 80.

az út mód feltalálása felett soha sem essék zavarba; a mindennapiaság ösvényeit kerülve, a routine és a szabályszerű vak szokás bilincseitől menten, eszes módon csak is az épen jelen hadviselés változó követelményeknek megfelelőleg intézkedjék.

Hosszu, merev és hajthatlan szabályok szerinti gépies békében való oktatás mindig érvényesítette káros befolyását a tisztek látkörének korlátozására és a természetes erő megbénítására nézve. A légenység nagy gonddal oktattatik szabályok szerint, melyek matematikai pontossággal megállapítvák, sablonszerűleg elemi gyakorlatokban (Drill) hadgyakorlatokban at. Ez annyira-mennyire mind jó, de ez még nem elég a kiképzésre. Ily rendszer mellett a gondolkodási képesség nem gyakoroltatik, az ítélő tehetség igénybe nem vétetik. A parancsnoknak vakon engedelmeskedni a szokásokhoz és routine-hoz való merev ragaszkodás némely seregeknél a katonai fegyelem legmagasabb céljainak és a tetteképesség legjobb jeleinek tekintetnek.

Mindennek következményei az észbeli képességekre soha sem méltattatott eléggé. Tisztek, kik egész életüket e légkörben töltik, törvénynek néznek minden csekély kötelességet. A Xenophon, a legrégebbi írók egyike ezen tárgy felett, jelentést tesz Socrates és egy athéni ifju közt folyt beszélgetésről, ki utóbbi a hadművészet egyik tanítójának előadásait látogatta. Socrates kérdezé az ifjutól, hogy hogyan kezdte a tanár előadásait valamelyik tábornok tulajdonságairól. «Ő» — válaszolá az ifju — «azzal kezdé előadásait a mivel végzé, mert ő nekem taktikán kívül nem tanított semmit». — ««Hiszen»», mondá Socrates, ««az valamely tábornok ismereteinek csak nagyon csekély része!»» Miután még több másokat előszámlált, még kérdezé: ««Hát nevelőtök csakugyan csak azt tanította nektek, hogyan kell a sereget felállítani, és nem mondotta azt is, hogy mily célból és mily módon használjátok hadosztályaitokat?»» «Erről semmit sem», felelé az. — ««Pedig sok eset van, melyekben nem lehet célszerű, hogy a sereg mindig hasonló módon állíttassék fel és vezettessék»». — «De, Zeusra, ily eseteket illetőleg nem adott utasítást». — ««Akkor hát minden esetre menjetek megint hozzá»», végzé Socrates, ««és kérdezzétek meg; mert ha azt tudja és még van szégyenérzete, el fog pirulni, hogy pénzeteket elfogadta, és mint tudatlanokat bocsátott el»».

A többi tulajdonságokon kívül erős és találékony szellemü és elég önálló legyen, hogy saját útján haladva ujitásokat és javításokat eszközöljön, a hol azoknak szükségét felismeri. Ezen mű egész folyamában láttuk, hogy időnként reformátorok is léptek fel, és hogy ezek sikerei nagyrészt csaknem mindig azon leleményességüknek valának tulajdoníthatók, mely legjellemzőbb tulajdonságukat képezé.

Igy Nagy Sándor, a lovasság heves támadásának feltalálója, ez irányban lépett fel mint reformátor, a mint neki tényleg új és szokatlan taktikája nagy segítségére volt győzelmeinek nyerésében. Hasonló módon a bizodalom, melyet Hannibal lovasaiba szokott helyezni, és az ügyesség, melylyel azokat fel tudta használni, a rómaiakra nagyon meglepő hatással volt és neki nem egy sikert biztosított.

Scipio Africanus nagy ellenének rendszerét utánozta, hozzácsatolván még többféle javítást, minek következtében végre képes volt arra, hogy Hannibált saját fegyvereivel megverje. Madarász Henrik szintén ily példája a lovassági reformatoroknak, szintugy a fekete herczeg, és mindketten leleményes genialitással bíró férfiak. Turenne terveit nagy okossággal a harczmező természetes viszonyaihoz szabta, mi szintén új találmány volt. Így Gusztáv Adolf és Nagy Frigyes szintén részint önálló felfedezők voltak, részint pedig már meglevő nézeteket oly ügyesen tudták felhasználni, hogy ezek csak nem új felfedezéseknek tekinthetők, míg Napoleon a világot mind a három fegyvernem hadászatával és taktikai felhasználásával bámulatba ejtő, mi a hadtudomány akkori állapota szerint a legmagasabb tökély eszményképének vala tekinthető.

Lehetetlen azonban a történelemből egyetlen egy nagy hadvezért bemutatni, ki elődeinek vak követője lett volna. Sőt minden nagy ember nagyobb-kisebb változtatásokat eszközölt, hogy a hadviselés időnkénti követelményeinek eleget tegyen. Itt különben nem csupán a fegyverek javításáról, vagy tisztán katonai dolgok megváltoztatásáról van szó, hanem sok felfedezések, melyek előbb csak a társadalmi életre vannak befolyással, mint pl. a gőzerő, telegraf sat. alkalmazásukban a katonai tudományra is befolyással lehet; minél fogva mindig az lesz a legjobb tábornok, ki lángeszével a rendelkezésre álló eszközökkel a legnagyobb sikert vívja ki, és az adott körülményekből a legnagyobb előnyt éri el. A lovas tábornok mindenekelőtt ezen eszmétől legyen áthatva, és semmiféle fáradságot ne kiméljen, hogy hivatalos működése ágára fordítson mindent, a mit csak elérni és értékesíteni lehetséges.

TARTALOM.

Bevezetés

Lap
1—9

ELSŐ IDŐSZAK.

A NYUGAT-RÓMAI BIRODALOM FELBOMLÁSÁIG.

I. FEJEZET.

Az ősidők lovassága.

1. rész: A scythiai és asszyr lovasság	10—14
2. rész: A persa lovasság	15—17

II. FEJEZET.

A görög lovasság.

1. rész: Athénei és thesszáliai lovasság	18—27
2. rész: A görög lovasság Fülöp és Nagy Sándor alatt	28—32
3. rész: A görög lovasság kiképzése	33—34
4. rész: Xenophon értekezése a lovasságról	35—37

III. FEJEZET.

A római lovasság.

1. rész: Ennek legrégibb története	38—43
2. rész: A legrégibb római lovasság felszerelése, felfegyverzése és har-
cászata	44—47
3. rész: Hannibál lovassága	48—60
4. rész: Scipió Africanus hadjáratai: az Elinga és Zama melletti
csaták és a Mithridates elleni háboru	61—69
5. rész: Julius Caesar lovassága, — Pharsalusi csata	70—72
6. rész: Az idegen lovasság a római seregnél	73—80
7. rész: A Parthus lovasság	81—88
8. rész: Harczászat, előőrsi és biztosító szolgálat a rómaiaknál	89—90
9. rész: A császári korszak alatti lovasság	91—98

MASODIK IDŐSZAK.

A NYUGAT-RÓMAI BIRODALOM FELBOMLÁSÁTÓL A TŰZFEGYVEREK FELTALÁLÁSÁIG.

IV. FEJEZET.

A hűbér-lovasság.

1. rész: A hűbér-rendszer keletkezése, a Poitiers-i csata	99—107
2. rész: A török, frank és görög lovasság a 10-ik században, — a
magyar lovasság. — A merseburgi és augsburgi csaták	108—115

V. FEJEZET.

A lovag-kor.

1. rész: A lovag-rendek alakítása	116—122
2. rész: A lovagok fegyverzeti módja és harczmodora	123—136

VI. FEJEZET.

A keresztes hadjáratok kora

	Lap
1. rész: A keresztes hadjáratok	137—146
2. rész: Az orosz és lengyel lovasság a keresztes hadjáratok korszaka alatt. — A mongolok betörése	147—154

VII. FEJEZET.

A hűbér-rendszer bukása. — Az első állandó lovasság behozatala.

1. rész: A keresztes hadjáratok következményei	155—161
2. rész: A zsoldos-csapatok	162—167
3. rész: Az angol ijjászok és a svájci gyalogság	168—180
4. rész: Az állandó hadseregek behozatala	181—184

HARMADIK IDŐSZAK.

A LŐFEGYVEREK BEHOZATALÁTÓL NAGY FRIGYES KORÁIG.

VIII. FEJEZET.

A lőfegyverek behozatala	185—187
---------------------------------	---------

IX. FEJEZET.

A lőfegyverek alkalmazása a lovasságnál	188—198
--	---------

X. FEJEZET.

Az európai lovasság a 16-ik században.

1. rész: Ennek szervezete és különböző részei	199—206
2. rész: A spanyol lovasság Mexikó és Peruban	207—209

XI. FEJEZET.

A lovasság a harmincz éves háboruban. — Gusztáv Adolf,

Tilly és Wallenstein	210—212
1. rész: Gusztáv Adolf	213—214
2. rész: A császáriak lovassága. — A lützeni és breitenfeldi csaták	215—220

XII. FEJEZET.

A lovasság az I. Károly és a parlament közötti hadjáratok alatt ...	221—224
---	---------

XIII. FEJEZET.

<i>Az orosz lovasság e korszakban. — A kozákok</i>	225—226
---	---------

XIV. FEJEZET.

A francia lovasság. — Condé, Turenne és Luxemburg hadjáratai.

1. rész: A XIV. Lajos korabeli lovasság felszerelése, felfegyverzése és szervezete	227—236
--	---------

XV. FEJEZET.

<i>Montecuculi. — A német lovasság. — A szent-gothárdi csata 1664-ben</i>	237—239
---	---------

XVI. FEJEZET.

<i>A 18-ik század kezdete. — Marlborough és Savoyai Eugen hadjáratai</i>	240—245
--	---------

XVII. FEJEZET.

<i>XII. Károly és lovassága. — A pultavai csata</i>	Lap 246—249
--	----------------

XVIII. FEJEZET.

<i>Nagy Péter. — Az orosz állandó hadsereg</i>	250—253
---	---------

XIX. FEJEZET.

<i>A szász marsall nézetei a lovasság felől</i>	254—257
--	---------

NEGYEDIK IDŐSZAK.

NAGY FRIGYESTŐL A VONTCSÖVŰ ÁGYUK BEHOZATALÁIG, 1740-TŐL 1854-IG.

XX. FEJEZET.

<i>Nagy Frigyes lovassága.</i>	
1. rész: E lovasság szervezete és harczászata	258—267
2. rész: A porosz lovasság működése, — A Hohenfriedberg, Sohr, Hochkirch, Prága, Leuthen melletti és zorndorfi csaták	268—273

XXI. FEJEZET.

<i>Az osztrák lovasság Nagy Frigyes korában</i>	274—280
--	---------

XXII. FEJEZET.

<i>Az orosz lovasság a 18-ik század második felében</i>	281—283
--	---------

XXIII. FEJEZET.

<i>A 18-ik század vége. — Az amerikai és francia forradalmi háborúk</i>	284—296
---	---------

XXIV. FEJEZET.

<i>Napoleon lovassága</i>	297—315
----------------------------------	---------

XXV. FEJEZET.

<i>A lovasság Napoleon korában</i>	
1. rész: Az orosz lovasság I. Sándor alatt	316—332
2. rész: Az osztrák, porosz és angol lovasság a Napoleoni időszakban.	333—338

XXVI. FEJEZET.

<i>A lovasság a Napoleon utáni időszakban egész 1854-ig</i>	339—343
---	---------

ÖTÖDIK IDŐSZAK.

A VONTCSÖVŰ FEGYVEREK BEHOZATALÁTÓL KORUNKIG.

XXVII. FEJEZET.

<i>A vontcsövű fegyverek behozatala. — A krimi hadjárat. — Az olasz hadjárat 1859-ben</i>	344—352
--	---------

XXVIII. FEJEZET.

<i>Az amerikai polgár-háború 1861-től 1865-ig</i>	353—390
--	---------

XXIX. FEJEZET.

<i>Az osztrák-porosz hadjárat 1866-ban</i>	391—395
---	---------

XXX. FEJEZET.

<i>A francia-német hadjárat 1870–71-ben és a szerb török hadjárat</i>	396—405
--	---------

HATODIK RÉSZ.

A LOVASSÁG FELFEGYVERZÉSE, ALKALMAZÁSA A MODERN HADVISELÉS SZELLEMÉBEN.

XXXI. FEJEZET.

<i>A lovasság szervezete és különböző nemeinek tagozása.</i>	
1. rész: A tulajdonképi nehéz vagy sorlovasság.	406
2. rész: A könnyű lovasság vagy lovasított vadászok	415

XXXII. FEJEZET.

<i>Fegyverzet és felszerelés</i>	-
1. rész: A nehéz vagy sor-lovasság	421
2. rész: A könnyű dragonyosok és lovasított vadászok.	423

XXXIII. FEJEZET.

<i>A lovasság alkalmazása a háboruban</i>	425
--	-----

XXXIV. FEJEZET.

<i>Az erkölcsi tényezők</i>	428
------------------------------------	-----

XXXV. FEJEZET.

<i>A lovas-tábornok tulajdonairól</i>	431
--	-----